

Published by

DALSUKH MALANI

Secretary

PRAKRIT TEXT SOCIETY

L D Institute of Indology

Ahmedabad-9

Price Rs 30

Available from

- 1 MOTILAL BANARASIDAS, VARANASI
- 2 MUNSHIRAM MANOHARLAL, DELHI
- 3 SARASWATI PUSTAK BHANDAR, Ratanpole, AHMEDABAD
- 4 ORIENTAL BOOK CENTRE, Manekchowk, AHMEDABAD

Printed by

TEXT

Nirnavaśagar Press Bombay

TITLE AND FIRST PAGES

V P Bhagwat

Mouj Printing Bureau

Khatau Wadi Bombay 4

पंचमगणहरसिरिसुहम्मसामिवायणाणुगयं विइयमंगं

सूयगडंगसुत्तं

सिरिभदवाहुसामिविरइयाए निज्जुत्तीए पाईणथेरभदंतविरइयाए चुणीए य संजुयं

प्रथमो भागः

सशोधकः सम्पादकश्च

मुनिपुण्यविजयः

जिनगामरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(प्रसिद्धनाम—आत्मारामजीमहाराज)शिष्यरत्न—प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तक—
श्रीमत्क्रान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीजैनआत्मानन्दग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरचतुरविजयानां विनेयः

प्रकाशिका

प्राकृत ग्रन्थ परिषद्,

अहमदाबाद-९ : वाराणसी-५

प्रकाशक

दलसुख मालवणिया

सेक्रेटरी, प्राकृत टेक्स्ट सोसायटी,

छा द भारतीय संस्कृति विद्यामन्दिर

अहमदाबाद ९

मूल्य रु० ३०/-

मुद्रक

मूलग्रन्थ

निर्णयसागर प्रेस

ववई

और

मुखपृष्ठ आदिके पृष्ठ

वि पु भागवत

मौज प्रिंटिंग न्यूरो

खटाववाडी, ववई ४

ग्रन्थानुक्रमः

पृष्ठाङ्कः

३

४-६

७-८

१-२४८

ग्रन्थानुक्रमः

प्रतिपरिचय

सङ्केतसूचिः

सूयगडंगसुत्तं-णिज्जुत्ति-चुण्णिजुयं, पढमो सुयक्खंधो

पढमस्स समयऽज्झयणस्स पढमो उहेसओ

१-३१

” ” विद्दओ उहेसओ

३१-३५

” ” तद्दओ उहेसओ

३५-४४

” ” चउत्थो उहेसओ

४४-४९

विइयस्स वेयालियऽज्झयणस्स पढमो उहेसओ

५०-५८

” ” विद्दओ उहेसओ

५८-६९

” ” तद्दओ उहेसओ

६९-७६

तद्दयस्स उवसगपरिणऽज्झयणस्स पढमो उहेसओ

७७-८३

” ” विद्दओ उहेसओ

८३-८८

” ” तद्दओ उहेसओ

८८-९५

” ” चउत्थो उहेसओ

९५-१००

चउत्थस्स इत्थीपरिणऽज्झयणस्स पढमो उहेसओ

१०१-१४

” ” विद्दओ उहेसओ

११४-२१

पचमस्स णिरयविभत्तिज्झयणस्स पढमो उहेसओ

१२२-३४

” ” विद्दओ उहेसओ

१३४-४०

छट्ठं महावीरयवऽज्झयण

१४१-५०

सत्तम कुसीलपरिभामियऽज्झयण

१५१-६२

अट्ठम धीरियऽज्झयण

१६३-७३

णवम धम्मऽज्झयण

१७४-८३

दसम समाहिज्झयणं

१८४-९०

एक्कारसम मग्गऽज्झयणं

१९३-२०४

यारसम समोमरणऽज्झयण

२०५-१७

तेरसम आहत्तहियऽज्झयण

२१८-२६

चोहमम गथऽज्झयण

२२७-३७

पण्णरसम जमतीतऽज्झयण

२३८-४४

सोलसम गाहासोलसगऽज्झयण

२४५-४८

प्रतिपरिचय

इस ग्रन्थ के सम्पादन में कुल तेरह प्रतियों का उपयोग किया गया है। वह इस प्रकार है—मूत्रकृतागमूत्र की पांच प्रतियाँ, मूत्र-कृतागमूत्र की निर्युक्ति की तीन प्रतियाँ और मूत्रकृतागमूत्र की पांच प्रतियाँ। इन तेरह प्रतियों में मूत्रकृतागमूत्र मूल की एक प्रति और मूत्रकृतागमूत्र की चूर्ण की एक प्रति—ये दो प्रतियाँ मुद्रित आवृत्ति की हैं। एक प्रति का निर्णय नहीं हो सका। शेष दस प्रतियाँ हस्तलिखित हैं। इन प्रतियों का परिचय इस तरह है—

मूत्रकृतागमूलमूत्र तथा निर्युक्ति की प्रतियाँ

१-२. 'खं १' प्रति—ताडपत्र पर लिखी हुई यह प्रति, श्री शान्तिनाथजी जैन ज्ञानभण्डार-समाप्त—में सुरक्षित है। बहीदा-प्राच्य विद्यामन्दिर द्वारा प्रकाशित दस मठार की सूचि में इस प्रति का क्रमांक-६ है। इस प्रति में अनुक्रम से तीन ग्रन्थ लिखे हुए हैं। वे इस तरह हैं— १-श्री शीलकाचार्यकृत मूत्रकृतागमूत्रवृत्ति, २-श्री भद्रबाहुस्वामिकृत मूत्रकृतागमूत्रनिर्युक्ति, और ३-मूत्रकृतागमूत्र मूल। इस प्रति की लम्बाई-चौड़ाई ३१ ७/२२ इंच प्रमाण है। कुल पत्र ४२९ है। वि सं १३२७ में यह लिखी गई है। इस प्रति में उपरोक्त तीन ग्रन्थों की समाप्ति का स्थान और अन्तपुष्पिका इस प्रकार है— १-पत्र १ से ३६३ तक में मूत्रकृतागमूत्रवृत्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में लेखक ने "सर्वप्र० १३०००" लिखा है। २-पत्र ३६४ से ३७१ वें की पहिली पृष्ठ तक में मूत्रकृतागमूत्रनिर्युक्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में "अथतः श्लोक २६५ ॥ छ ॥" इस तरह लेखक ने लिखा है। ३-पत्र ३७१ वें की द्वितीय पृष्ठ से ४२९ पत्र तक में मूत्रकृतागमूत्र मूल लिखा हुआ है। इसके अन्त में इस प्रकार की पुष्पिका है— "सम्मत स्यगड सृज गाहाए एकवीस-सयाणि ॥ छ ॥ छ ॥ सर्वजातमूत्रे श्लोकाः २६२५ ॥ सर्वसंख्यानात श्लोक १६६०० ॥ छ ॥ छ ॥ स० १३२७ वर्षे भाद्रपद वदि २ स्वाव-त्रेह वीजापुरे"। इस समस्त ग्रन्थ के पूर्ण होने के बाद प्रस्तुत ६ क्रमांकवाली पोथी में मूत्रकृतागमूत्र की निर्युक्ति की सात पन्ने में लिखी हुई एक ताडपत्रीय प्रति भी है। संभव है कि 'ख १' संज्ञक प्रति के निर्युक्ति के पाठ का उपयोग करने के साथ-साथ इस निर्युक्ति की अधिक प्रति का भी पूज्यपाद सम्पादकजी ने उपयोग किया हो।

३-४ 'खं २' प्रति—ताडपत्र पर लिखी हुई यह प्रति भी उपर बताये गये ज्ञानभण्डार की है। सूचि में इसका क्रमांक ७ है। इसकी लम्बाई-चौड़ाई ३०७/२२ इंच प्रमाण है। कुल ४६३ पत्र में लिखी हुई इस प्रति में तीन ग्रन्थ लिखे हुए हैं। वे इस प्रकार हैं— १-पत्र १ से ६४ तक में मूत्रकृतागमूत्र मूल, २-पत्र ६५ से ७२ तक में श्री भद्रबाहुस्वामिकृत मूत्रकृतागमूत्रनिर्युक्ति और ३-पत्र ७३ से ४६३ तक में श्री शीलकाचार्यकृत मूत्रकृतागमूत्रवृत्ति है। मूत्रकृतागमूत्रवृत्ति के पूर्ण होने पर लेखक की प्रशस्ति इस प्रकार है—

शिवमस्तु सर्वजगत परहितनिरता भवतु भूतगणा ।

दोषा प्रयातु नाश सर्वत्र सुखी भवतु लोक ॥ छ ॥

नम श्रीवर्द्धमानाय वर्द्धमानाय वेदया ।

वेदसार पर ब्रह्म ब्रह्मवद्वस्थितिश्च य ॥ १ ॥

स्ववीजमुत्त कृतिमि कृपीवलै क्षेत्रे सुसिक्त शुभभाववारिणा ।

क्रियेत यस्मिन् सफल शिवधिया पुर तदत्रास्ति दयावतामिधम् ॥ २ ॥

ख्यातस्तत्रास्ति वस्तुप्रगुणगुणगण. प्राणिरक्षैकदक्ष

सज्जाने लब्धलक्ष्यो जिनधचनरुचिश्चचदुश्चैश्चरित्र ।

पात्र पात्रैकचूडामणिजिनसुगुरुपासनावासनाया

सद्य सुश्रावकाणा सुकृतमतिरमी सति तत्रापि मुख्या ॥ ३ ॥

होनाकः सज्जनश्रेष्ठ श्रेष्ठी कुमारसिंहकः ।

सोमाकः श्रावकश्रेष्ठ शिष्टधीररिसिंहकः ॥ ४ ॥

कड्डयाकश्च सुश्रेष्ठी सांगाक इति मत्तम ।

खीम्बाकः सुहृडाकश्च धर्मकर्मैककर्मठ ॥ ५ ॥

एतन्मुख श्रावकमव एपोऽन्यदा वदान्यो जिनशासनज्ञ ।

सदा सदाचारविचारचारुक्रियाममाचारशुचिब्रताना ॥ ६ ॥

श्रीमज्जगच्छेन्द्रमुनीन्द्रशिष्यश्रीपूज्यदेवेन्द्रसूरीश्वरणा ।

तदाद्यशिष्यत्वमृता च विद्यानंदाख्यविरुयातमुनिप्रभूणा ॥ ७ ॥

तथा गुरुणा सुगुणैर्गुरुणा श्रीधर्मघोषाभिधसूरिराजां ।
सद्देशनामेवमपापभावा शुश्राव भावावनतोत्तमाग ॥ ८ ॥

विषयसुखपिपामोर्देहिन क्वास्ति शील
करणवशागतस्य स्यात् तपो वाऽपि कीदृक् ।
अनवरतमदभ्रारभिणो भावना का-
स्तदिह नियतमेक दानमेवास्य धर्म ॥ ९ ॥

किंच—

धर्मः स्फूर्जति दानमेव गृहिणां ज्ञानाभयोपग्रहै-
कोधा तद्वरमाद्यमत्र यदितो नि शेषदानोदय ।
ज्ञान चाद्य न पुस्तकैर्विरहित दातु च लातु च वा
शक्य पुस्तकलेखनेन कृतिभि कार्यस्तदर्थोऽर्थवान् ॥ १० ॥
श्रुत्वेति संघसमवायविधीयमानज्ञानार्चनोद्भवधनेन मिथ प्रवृद्धि ।
नीतेन पुस्तकमिद श्रुतकोशवृद्धयै बद्धादरश्चिरमलेख्यदेष हृष्ट ॥ ११ ॥
यावज्जिनमतभानु प्रकाशिताशेषवस्तुविस्तार ।
जगति जयतीह पुस्तकमिद बुधैर्वाच्यता तावत् ॥ १२ ॥ छ ॥

संवत् १३४९ वर्षे मार्गशुद्धि . अद्योह दयावटे श्रे० होना श्रे० कुमरसीह श्रे० सोमाप्रभृति-
संघसमवायसमारब्धपुस्तकभाङ्गागरे ले० सीहाकेन लिखित ॥ छ ॥

इस प्रशस्ति का सार इस प्रकार है—

दयावट नामक गाव में श्री जैनसंघ में होनाक, कुमरसिंह, सोमाक, अरिसिंह, कडुयाक, सांगाक, खिवाक, सुहडाक आदि बार्मिष्ठ श्रेष्ठी रहते थे। इन श्रेष्ठियों ने श्री विद्यानंदसूरि तथा श्री धर्मघोषसूरि के उपदेश से ज्ञानपूजा के द्रव्य से तथा परस्पर में दान में दिये गये द्रव्य से ज्ञानमण्डार की वृद्धि के लिए इस ग्रन्थ को विक्रम संवत् १३४९ की मार्गशीर्ष शुक्ला (यहाँ तिथि का और बार का नाम नष्ट हो गया है) के दिन लिखवाया है। इस ग्रन्थ के लिपिक का नाम सीहाक है।

इस प्रशस्ति में बताया हुआ गाव दयावट वह इस समय गुजरात के साबरकाठा जिले में आया हुआ दावड गाव होना चाहिए।

उपर की प्रशस्ति के आधार से यह कल्पना की जा सकती है कि प्राचीन समय में अनेक गावों के श्री जैनसंघों ने अनेकानेक ग्रन्थों को लिखाकर अनेक ज्ञानमण्डारों का निर्माण किया होगा।

५. 'पु १' प्रति—श्री लालभाई दलगतभाई भारतीय संस्कृति विद्यामंदिर—अहमदाबाद में सुरक्षित अनेक प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थ संग्रहों में के पूज्यपाद आगमप्रभाकर मुनिवर्य श्री पुण्यविजयजी महाराज के संग्रह की सूत्रकृतागसूत्रमूलपाठ की कागज पर लिखी गई यह प्रति है। ला. द. विद्यामंदिर की ग्रन्थसूचि में इसका क्रमांक ८४०२ है। प्रति की स्थिति अच्छी है और लिपि सुन्दर है। लम्बाई—चौड़ाई २७.५ × ११ सें मी. है। कुल पत्र ४८ है। प्रत्येक पन्ने की प्रत्येक पृष्ठि में तेरह पक्तियां हैं। प्रत्येक पक्ति में कम से कम बावन और अधिक से अधिक सत्तावन अक्षर हैं। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठि के मध्य में कोरा भाग-रिक्ताक्षर रख कर शोभन किया हुआ है और उस के बीच हिंगुल से गोल चन्द्राकार लाल शोभन बनाया हुआ है। प्रत्येक पत्र की द्वितीय पृष्ठि के दोनों ओर कोरे माग में—मार्जिन में भी हिंगुल से वर्तुलाकार शोभन बनाया हुआ है। प्रथम पत्र की प्रथम पृष्ठि कोरी है। ४८ वें पत्र की द्वितीय पृष्ठि की छठी पक्ति में सूत्रकृतागसूत्र पूर्ण होता है। उसके बाद लेखक की पुष्पिका छठी पक्ति से नौवीं पक्ति तक में है। वह इस प्रकार है—
“संवत् १७१४ वर्षे श्री नवानगरे अचलगच्छे वा० श्रीविवेकशेखरगणेशिष्य वा० श्रीभावशेखरगणि लिखित माह शुद्धि ६ दिने। साधवी विमला सख्यणी साधवी कपूरा सख्यणी साधवी देमा सख्यणी साधवी पद्मलक्ष्मीवाचनाय ॥ श्री श्यातिनाथप्रसादात् वाच्यमानो चिर ॥ श्री प्रयाग २१००० ॥ श्रीः ॥ श्री हालारदेशे ॥ श्रीकल्याणसागरसूरीश्वरविजयराजे ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ श्री जैन भारते नमः ॥ श्रीः”

उपर की पुष्पिका में ग्रन्थ का श्लोकप्रमाण २१००० है उसे इक्कीसवीं समझा जाय। यहाँ इक्कीस लिख कर सौ (१००) की संख्या बताने के लिए तीन शून्य ००० लगाये गये हैं। इस प्रकार का अंक लेखन कई प्राचीन प्रतियों में देखने में आता है।

६-७. 'पु २' प्रति—यह प्रति भी उपर्युक्त ग्रन्थसंग्रह की है। ला द विद्यामंदिर की ग्रन्थसूचि में इसका क्रमांक ८२६३ है। स्थिति जीर्ण है। लिपि सुन्दर है। लम्बाई—चौड़ाई ३४ × १३ सें मी है। कागज उपर लिखि हुई इस प्रति में सूत्रकृतागसूत्र मूल तथा

सूत्रकृतागसूत्रनिर्युक्ति लिखी हुई है। इसके अन्त में लेखकने पुष्पिका लेखन संवत् आदि कुछ भी नहीं लिखा है। फिर भी आकार-प्रकार और लिपि के मरोड़ के आधार से कहा जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की सोलहवीं सदी में लिखाई गई हो। कुल पत्र ४४ है। प्रथम पत्र को प्रथम पृष्ठी कोरी है और उसकी दूसरी पृष्ठी से सूत्रकृतागसूत्र का मूल प्रारम्भ होता है। इस द्वितीय पृष्ठीका को देखनेवाले के दक्षिणी भाग में समवसरण का चित्र है। सुनहरी आदि रंगों से आलेखित इस चित्र की लम्बाई-चौड़ाई—१२५×७३ सें. मी. है। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठी में पदह पक्तियाँ हैं। सामान्यतः प्रत्येक पक्ति में छप्पन अथवा सत्तावन अक्षर हैं। किसी पक्ति में बावन अक्षर भी हैं। प्रत्येक पत्र की प्रत्येक पृष्ठी के बीच और द्वितीय पृष्ठीका की दोनों ओर के हासिये में 'पु १' प्रति की तरह शोभन किया है। विशेष इतना ही है कि 'पु १' प्रति में लाल रंग है उसके स्थान पर यहाँ पीला रंग भर कर दोनों और आसमानी कलर में कंगूरे का शोभन बनाया गया है। ३९ वें पत्र की दूसरी पृष्ठी की चौदहवीं पक्ति में सूत्रकृतागसूत्र पूर्ण होता है। उसके बाद लेखक ने इस प्रकार शुभकामना लिखी है।—“पद्मोपमं पत्रपरम्परान्वितं वर्णोज्ज्वलं सूक्तमरन्दसुन्दरम्। सुमुमुक्षुद्वन्द्वप्रकरस्य वल्लभं जीयाचिरं सूत्रकृदङ्गपुस्तकम्॥ ॥ छ ॥ शुभं भवतु ॥ छ ॥ छ ॥” ४० वें पत्र की प्रथम पृष्ठी से ४४ वें पत्र की द्वितीय पृष्ठी की सातवीं पक्ति तक में सूत्रकृतागसूत्र-निर्युक्ति लिखी हुई है। उसके बाद यहाँ बनाई गई (पत्र ३९ वें के अंत में लिखी हुई) शुभकामना लेखक ने पुनः लिखी है।

८ 'सा०' प्रति—भागमोदय समिति द्वारा वि० सं. १९७३ में प्रकाशित 'श्री शीलाकाचार्यविहितविवरणयुत सूत्रकृतागसूत्रम्' ग्रन्थ में मुद्रित सूत्रकृतागसूत्र की मूलवाचना।

सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की प्रतियाँ

प्रस्तुत चूर्णि की पाच प्रतियों में तीन प्रतियाँ हस्तलिखित हैं। ये तीनों प्रतियाँ पाटण में श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर के विविध भंडारों की हैं। पूज्यगुरु आगमप्रमाकाजी महाराज के स्वर्गवास के बाद तुरत ही इन तीनों प्रतियों को पाटण भेज कर उन उन भंडारों में जमा कर दी थी, अतः श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर की मुद्रित ग्रन्थसूचि में से ही इन तीनों प्रतियों का परिचय यहाँ दिया गया है।

९ 'वा०' प्रति—श्री हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर-पाटण (३० गु०)—में सुरक्षित अनेक प्राचीनतम ज्ञानमंडारों में से श्री वाढी-पार्श्वनाथ जैन ज्ञानमंडार की क गुज़ पर लिखी गई यह प्रति है। ज्ञानमंदिर की सूचि में इसका क्रमांक ६५४८ है। पत्र १४९ है किन्तु चालीस के अक्वले दो पत्र होने से कुल पत्र की संख्या १५० है। इसकी लंबाई-चौड़ाई १२×४॥ इंच प्रमाण है। इसके अन्त में लेखक की पुष्पिका आदि कुछ भी लिखा हुआ नहीं है। फिर भी आकार-प्रकार से एवं लिपि के आधार से जाना जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की पदहवीं सदी में लिखाई गई होनी चाहिए। इसकी स्थिति अच्छी है, लिपि सुन्दर है।

इस भंडार की क्रमांक ६५३४ वाली विक्रम संवत् १४९४ में लिखाई हुई सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की प्रति भी पूज्यपाद सम्पादकजी के स्वर्गवासी होने तक उनके पास ही में थी अतः उसका भी वही उपयोग हुआ ही होगा ऐसा मेरा अनुमान है।

१०. 'मो०' प्रति—कागज़ पर लिखाई गई यह प्रति भी उपर्युक्त ज्ञानमंदिर में सुरक्षित श्री मोदी जैन ज्ञानमंडार की है। सूचि में इसका क्रमांक ९९९१ है। पत्रसंख्या १९१ है। लंबाई-चौड़ाई १३॥×५। इंच प्रमाण है। स्थिति जीर्ण है और लिपि सुन्दर है। अतः में लेखक ने सवत नहीं लिखा है फिर भी तदुचित अनुमान से जाना जा सकता है कि यह प्रति विक्रम की सोलहवीं सदी में लिखाई गई हो।

११ 'सं०' प्रति—कागज़ पर लिखाई गई यह प्रति उपर्युक्त ज्ञानमन्दिर में सुरक्षित श्री सघ जैन ज्ञानमंडार की है। सूचि में इसका क्रमांक ८४३ है। पत्रसंख्या १२५ है। लंबाई-चौड़ाई १३॥×५.१ इंच प्रमाण है। स्थिति अच्छी और लिपि सुन्दर है। अन्त में लेखक की पुष्पिका आदि कुछ भी नहीं होने पर भी तदुचित अनुमानतः इसका लेखन सवत विक्रम का पदहवीं शतक होना चाहिए।

१२ 'मु०' प्रति—श्री ऋषभदेवजी केशरीमलजी रतलाम द्वारा वि० सं० १९९८ में प्रकाशित हुई सूत्रकृतागसूत्रचूर्णि की मुद्रित प्रति।

१३. 'पु०' प्रति—इस प्रति का सही निर्णय नहीं हो पाया है।

सङ्केतसूचिः

अ० } - अध्ययनम्
अध्य० }

अनु० } - अनुयोगद्वारसूत्रम्
अनुयो० }

आचा० - आचाराङ्गसूत्रम्

आव० - आवश्यकसूत्रम्

आव० नि० - आवश्यकसूत्रनिर्युक्तिः

आव० हारि०

आव० हारि० वृ० } - आवश्यकसूत्रहारिभद्रसूरिकृतवृत्ति.
आहावृ० }

आसं० - आगमप्रभाकरमुनिवर्यश्रीपुण्यत्रिजयशोधिते आवश्यकसूत्रनिर्युक्तेः सशोधिते मुद्रितादर्शे

उ० - उद्देशक.

उत्त० } - उत्तराध्ययनसूत्रम्
उत्तरा० }

उत्तचू० - उत्तराध्ययनसूत्रचूर्णिः

उत्तनि० - उत्तराध्ययनसूत्रनिर्युक्तिः

उत्त० पाइ० - उत्तराध्ययनसूत्रपाइयटीका - आचार्यश्रीशान्तिसूरिकृतटीका

ओघनि० - ओघनिर्युक्ति

औपपा० - औपपातिकसूत्रम्

कल्पभा० - बृहत्कल्पसूत्रभाष्यम्

का० - काव्यम्

खं १ - 'ख १' सङ्गकप्रति

खं २ - 'ख २' सङ्गकप्रति

गणि० प्र० - गणिविद्याप्रकीर्णकम्

चृपा० - सूत्रकृताङ्गसूत्रचूर्णौ निर्दिष्ट पाठान्तरम्

चृसप्र० - सूत्रकृताङ्गसूत्रचूर्णे. समप्रतिपु

जीवा० - जीवाभिगमसूत्रम्

जीवा० प्रति०

जीवाभि० प्रति० } - जीवाभिगमसूत्रस्य प्रतिपत्ति

ज्ञाता० - ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रम्

तत्त्वा० - तत्त्वार्थविगमसूत्रम्

दश० नि० - दशवैकालिकसूत्रनिर्युक्तिः

दशवै० - दशवैकालिकसूत्रम्

दशा०

दशाश्रु० } - दशाश्रुतस्कन्ध

दी० - सूत्रकृताङ्गसूत्रदीपिका

दीपा० - सूत्रकृताङ्गसूत्रदीपिकाया निर्दिष्ट पाठान्तरम्

नन्दी० - नन्दीमूत्रम्

नि० - निर्यक्ति

पु० - 'पु०' सङ्गप्रति

पु १ - 'पु १' सङ्गप्रति

पु २ - 'पु २' सङ्गप्रति

पुचुपा० - पु० सङ्गप्रति पाठभेद

प्रज्ञा० - प्रज्ञानामूत्रम्

प्रशम० आ० - प्रशमनिप्रकरणस्य आहिकम्

वृहत्कल्प० मलय० वृत्तौ - वृहत्कल्पमूत्रस्य मलयगिरिसूरिकृतवृत्तौ

भग० श० } - भगवतीमूत्रस्य शतकम्
भगवतीश० }

मु० - 'मु०' सङ्गप्रति

मो० - 'मो०' सङ्गप्रति

वश० - वक्षस्कार

वमु० प्र० खं० लं० - वसुदेवहिंडीप्रथमखण्डस्य लम्भकः

वा० - 'वा०' सङ्गप्रति

विआ० - विशेषावश्यकमहाभाष्यम्

वि० प० - मूत्रवृत्ताङ्गमूत्रस्य विषमपदपर्याय

विशेषप० - (१)

विशेषा० - विशेषावश्यकमहाभाष्यम्

विरचो० - विशेषावश्यकमहाभाष्यस्य स्वोपज्ञा टीका

वृ० - मूत्रवृत्ताङ्गमूत्रस्य श्रीशीलाङ्गाचार्यकृता वृत्तिः

वृपा० - श्रीशीलाङ्गाचार्यकृतमूत्रवृत्ताङ्गमूत्रवृत्तौ निर्दिष्ट पाठान्तरम्

वृप्र० - श्रीशीलाङ्गाचार्यकृतमूत्रवृत्ताङ्गमूत्रवृत्ते प्रत्यन्तरे

श्रमणप्रति० - श्रमणप्रतिक्रमणमूत्रम्

श्रु० - श्रुतस्कन्ध

श्लो० - श्लोक

सन्मनि० का० - सन्मनिकेत्य काण्ड

समवा० - समवायाङ्गमूत्रम्

सं० - 'सं०' सङ्गप्रति

सन्ता० र्पा० - संस्तरकर्षाङ्गिणी

संस्तराङ्गप्र० - संस्तराङ्गप्रकीर्णकम्

सा० - 'सा०' सङ्गप्रति

सिद्ध० द्वा० - श्रीमिदसेनाचार्यकृता द्वात्रिंशिका

सू० - सूत्रम्

स्थाना० स्या० } - स्थानाङ्गमूत्रस्य स्थानम्
स्थाना० स्या० }

॥ णमो त्थु णं समणस्स भगवओ महइमहावीरवद्धमाणसामिस्स ॥

पंचमगणहरसिरिसुहम्मसामिवायणाणुगतं

विइयमंगं

सूयगडंगसुत्तं ।

णिज्जुत्ति-चुण्णिणसमलंकियं ।

॥ पढमो सुयक्खंधो ॥

पढमं समयज्झयणं । पढमो उद्देसओ ।

॥ ॐ नमः सिद्धेभ्यः ॥

णमो अरहंताणं । णमो सिद्धाणं । णमो आयरियाणं । णमो उवज्झायाणं । णमो लोए सव्वसाहूणं ।

मंगलादीणि सत्थाणि मंगलमज्झाणि मंगलअवसाणाणि । मंगलपरिगहिआ सिस्सा अवग्गहेहा-ऽवाय-धारणासमत्था सत्थाण पारगा भवंति, ताणि य सत्थाणि लोणे विरायंति वित्थारं च गच्छंति । तत्थाऽऽदिमंगलेण सिस्सा आरंभप्पमिति णिव्विसाता सत्थं पडिवज्जिऊणं अविग्गेण सत्थस्स पार गच्छंति, मज्झमंगलेण तदेव सत्थं परिजित भवति, अवसाणमंगलेण सिस्स-पसिस्ससंताणे पडिवाएन्ति ।

5

॥ आह—आचार्याः । मङ्गलकरणाच्छास्त्रं न मङ्गलमापद्यते, अथ चेह मङ्गलात्मकस्यापि शास्त्रस्यान्यन्मङ्गलमुच्यते अतस्त-
स्माप्यन्यत् तस्याप्यन्यन्मङ्गलमादेयमित्यतोऽनवस्था, न चेदनवस्था प्रतिपद्यते ततो यथा मङ्गलमपि शास्त्रमन्यमङ्गलशून्यत्वान्न
मङ्गल तथा मङ्गलमपि अन्यमङ्गलशून्यत्वादमङ्गलमिति मङ्गलाभावः, उच्यते—यस्य शास्त्रादर्थान्तरभूतं मङ्गलं तं प्रत्येषा
कल्पना भवेत्, इह त्वस्माकं शास्त्रमेव मङ्गलम्, यद् मङ्गलमुपादीयते किमत्रामङ्गलम् ? का वाऽनवस्था ? इति, नायमस्म-
त्पक्षः, किन्तु यस्यापि शास्त्रादर्थान्तरभूतं मङ्गल तस्यापि नामङ्गलप्रसङ्गो न चानवस्था, कुतः ? स्व-परानुग्रहकारित्वान्मङ्गलस्य, 10
प्रदीपवद् लवणादिवद्वा । आह—मङ्गलत्रयान्तरालद्वयं न मङ्गलमापद्यतेऽर्थापत्तिः, यदि वा इह सर्वमेव शास्त्रं मङ्गलमिति
प्रतिपद्यते मङ्गलत्रयग्रहणमनर्थकम् ? उच्यते—समस्तमेव शास्त्रं त्रिधा विभज्यते, कुतोऽन्तरालद्वयपरिकल्पनं यदमङ्गलं
भवेत् ? कथं पुनः सर्वमेव शास्त्रं मङ्गलम् ? इति चेत्, उच्यते—निर्जरार्थत्वात्, तपोवत् । आह—यदि स्वयमेव शास्त्रं
मङ्गलमित्यतः किमिह मङ्गलग्रहणं क्रियते ? उच्यते—ननुक्त 'नैवेह शास्त्रादर्थान्तरभूत मङ्गलमुपादीयते, किन्तु मङ्गलमिदं
शास्त्रमिति केवलमुच्चार्यते' । आह—तदुच्चारण किंफलम् ? यदि मङ्गलमिति नै सन्वध्यते किं तदमङ्गलं भवति ? उच्यते— 15
शिष्यमतिमङ्गलपरिग्रहार्थं तदभिधानम्, इह शिष्यः कथं शास्त्रं मङ्गलमित्येवं मङ्गलबुद्ध्या परिगृहीयात् ? इति, यस्मादिह
मङ्गलमपि मङ्गलबुद्ध्या परिगृह्यमाणं मङ्गलं भवति, साधुवत् । आह—ततः सर्वमेवेदं मङ्गलमित्येतावदस्तु नार्थो मङ्गलत्रये

१ अरिहं वा० मो० ॥ २ हस्तचिह्नमध्यवर्त्यय समग्रोऽपि चूर्णिग्रन्थसन्दर्भश्रृङ्खलितविशेषावश्यकमहाभाष्यस्वोपज्ञटीका-
तोऽक्षरश आहृतोऽस्ति ॥ ३ शास्त्रमेव मङ्गलात्मकत्वाद् मङ्गलमयमुपादीयते किम[त्रा]मङ्गलम् ? का वाऽनवस्था ? इति इति
विशेषावश्यकस्वोपज्ञटीकाया पाठ ॥ ४ 'द्वयममङ्गलं' विलो० ॥ ५ न संशब्दयते किं विलो० ॥ ६ 'लमित्येव परि' विलो० ॥

बुद्धिपरिग्रहेण, उच्यते—ननु तत्रापि कारणमुक्तम्, यथैव हि शास्त्रं मङ्गलमपि सद् न मङ्गलबुद्धिपरिग्रहमन्तरेण मङ्गलं भवति, साधुवत्, तथा मङ्गलत्रयकारणमपि अविघ्नपारगमनादि न मङ्गलत्रयबुद्ध्या विना सिध्यतीत्यतस्तदभिधानमिति ।

मर्गेत्यर्थस्य अलप्रत्ययान्तस्य मङ्गलमिति रूपं भवति । मङ्गयतेऽनेन हितमिति मङ्गलम्, मङ्गयते [अधिगम्यते] साध्यत इति यावत् । अथवा मङ्गः-धर्मः, “ला आदाने” मङ्गं लातीति मङ्गलम्, धर्मोपादानहेतुरित्यर्थः । अथवा निपातनादिष्टार्थ-
 5 प्रकृति-प्रत्ययोपादानाद् मङ्गलम् । इष्टार्थाश्च प्रकृतयः—“मकि मण्डने, मन् ज्ञाने, मदी हर्षे, मदि मोद-स्वप्न-गतिषु, मह पूजायाम्” इति, एवमादीनामलप्रत्ययान्तानां मङ्गलमित्येतन्निपात्यते । मङ्गयते अनेन मन्यते वाऽनेनेति मङ्गलमित्यादि लक्षणं शास्त्रानुवृत्त्या योजनीयमिति । अथवा मां गालयति भवादिति मङ्गलम्, संसारादपनयतीत्यर्थः । अथवा शास्त्रस्य मा गलो भूदिति मङ्गलम्, गलः-विघ्नम् । मा गालो वा भूदिति मङ्गलम्, गलनं गालः, नाश इत्यर्थः । सम्यग्दर्शनादि-
 मार्गालयनाद्वा मङ्गलमित्यादि नैरुक्ता भाषन्त इति । [विशेषा० गा० १५ व २४ पर्यन्तगायानां स्वोपज्ञटीका]

10 तं च नामादि चतुर्विधं पि जघा आवस्सए [चूर्णं भाग १ पत्र ५] तथा पस्वेतव्वं जाव जाणगसरीरमवियसरीरव-
 इरित्तं दव्वमंगलं दध्यक्षत-सुवर्ण-सिद्धार्थकादि । भावमंगलं पि तहेव ॥ अथवा भावमंगलं णिज्जुत्तिकारेणं चेव वुत्तं—

॥ तित्थंगैरे य जिणवरे सुत्तंगैरे गणधरे य णमिज्जणं ।

सूतकडस्स भगवतो णिज्जुत्तिं कित्तयिस्सामि ॥ १ ॥

इह तीर्थकरणात् तीर्थकरा वक्ष्यन्ते । तत्र “दृ प्लवन-तरणयोः” इत्यस्य तीर्थमिति । तं च नामादि चतुर्विधम् ।
 15 तत्थ दव्वतित्थं मागहादि, अहवा सरिआदीणं जो अवगासो समो णिस्पायो य । तिज्जति जं तेण तहिं वा तरिज्जइ त्ति तित्थं । एवं दव्वतित्थे पसिद्धे तरिता तरण तरियव्वं च पसिद्धाणि चेव । तत्थ तारओ पुरिसो, तरणं वाहोद्धुवादि, तरियव्व णदी समुहो वा । तं च देहादितरितव्वतारणतो दाहोवसमणतो तण्हाछेदणओ वज्जमलपवाहणतो अणेगंतियं अणञ्चितियं फलतो य, स्वयं च द्रव्यात्मकत्वाद् द्रव्यतीर्थमुच्यते । अपि च—

दाहोवसमं तण्हाए छेदणं मलपवाहणं चेव । तिसु अत्येसु णियुत्तं तम्हा त दव्वतो तित्थं ॥ १ ॥

20 भावतित्थं चव्वण्णो सघो । जतो सुत्ते भणियं—“तित्थं भंते ! तित्थं ? तित्थकरे तित्थं ?, गोतमा ! अरहा ताव णियमा तित्थकरे, तित्थं पुण चाव्वण्णाइण्णो सघो ।” [भग० श० २० उ० ८ सू० ६८१ पत्र ७९२-२] । तस्मि य पसिद्धे तरिता तरणं तरियव्वं च पसिद्धाणि चेव । तत्थ तरिता साधू, तरणं सम्महसण-णाण-चरित्ताणि, तरितव्वं भवसमुहो । जतो णाणादिभावतो मिच्छत्त-ऽण्णाणा-ऽविरतिभन्नभावेहिंतो त्तायति तेण भावतित्थं ति । अथवा कोध-लोभ-कम्मस्य
 25 दाह-तण्हाछेद-कम्ममलावणयणमेगतिअमच्चतियं च तेण कज्जति त्ति अतो भावतित्थं । अपि च—

कोहम्मि उ णिग्गहिते अतुलोवसमो भवे मणूसाणं । लोभम्मि उ णिग्गहिते तण्हावोच्छेदणं होति ॥ १ ॥

अट्ठविहो कम्मरओ वहुएहिं भवेहिं सचित्तो जम्हा । तव-सजमेणं धोव्वति तम्हा तं भावतो तित्थं ॥ २ ॥

अथवा—

दंसण-णाण-चरित्तेहिं णिउत्तं जिणवरोहिं सव्वेहिं । तिहि अत्येहिं णिउत्तं तम्हा तं भावतो तित्थं ॥ ३ ॥

30 तं भावतित्थं जेहि कत ते तित्थकरे । तित्थकरग्रहणेन अतीता-ऽणागत-वट्टमाणा सव्वतित्थकरा गहिता । जिणे त्ति दव्वजिणा भावजिणा य । दव्वजिणा जेण जं दव्वं जितं, यथा जितमनेनौषधमिति, सङ्गामे चा शत्रुजयाद् द्रव्य-

१ °करणं पु० ख० ॥ २ मङ्गयते अधिगम्यते साध्यते° विस्वो० ॥ ३ मदि मोद-मद-स्वप्न-गतिषु विस्वो० । “मदि स्तुति-मोद-मद-स्वप्न-गतिषु” इति पाणिनिवातुपाठे, माववीयधातुवृत्तौ च पत्र ८२ ॥ ४ °शास्त्र्याऽनु° वा० मो० । °शास्त्री-ययाऽनु° सु० ॥ ५ विघ्नः विस्वो० ॥ ६-७ °करे ख० ख० २ पु० २ ॥ ८ सुत्तगडस्स ख० १ । सूयगडस्स पु० २ ॥ ९ °ण वोच्चति वृत्तप्र० ॥

जिना भवन्ति । भावजिणा जेहिं कोध-माण-माया-लोभा जिता । जिणगहणेण उवसामंग-वेदग-सजोगिजिणा । तिण्णि वि गहिता । तदणंतरं [जेहिं] सुत्तं सुत्तकतं ते गणधरा एक्कारस वि । चगहणेण सेसगणधरवंसो वि । सूतकडस्स त्ति उवरिं भणिहिति ।

अत्थ-जस-धम्म-लच्छी-पयत्त-विभवाण छण्हमेतेसिं । भग इति सण्णा सो जस्स अत्थि सो भण्णती भगव ॥ १ ॥

[]

अतो सूतकडस्स भगवतो णिज्जुत्तिं ति निअयेन-आधिक्येन सार्थादितो वा युक्ता निर्युक्ताः, सम्यगवस्थिताः 5
भुताभिधेयविशेषा जीवादयः । तथाहि—सूत्रे त एव निर्युक्ताः, यत् पुनः रचनयोपनिबद्धास्तेनेयं निर्युक्तानां युक्तिः निर्युक्त-
युक्तिः, युक्तशब्दलोपाद् निर्युक्तिः । आह—यदि सूत्र एव निर्युक्ताः सम्यगवस्थानात् सुखबोधा एव ते अर्थाः किमिह तेऽर्था
निर्युक्ताः ? उच्यते—निर्युक्ता अपि सन्तः सूत्रेऽर्थाः निर्युक्त्या पुनरव्याख्यानात् सर्वेऽवबुध्यन्ते, अतो णिज्जुत्तिं कित्त
यिस्सामि परूवेस्सामि ॥ १ ॥

अधवा भावसंगलं गंदी । सा वि णामादि चतुर्विधा । दब्बे संखवारसगतूरसंधातो । भावगंदी पंचविधं गाणं । 10
“णादंसणिस्स गाण” [उच्च० अ० २८ गा० ३०] मिति काऊणं दंसणमवि तदन्तर्गतं चेव, दंसणपुव्वगं च चरित्तमवि
गहितं । णदिं वण्णेऊणं सुतणाणेण अधिगारो । उक्तं च—

एत्थं पुण अधिकारो सुतणाणेण जतो सुतेणं तु । सेसाणमप्पणो वि य अणुओग पदीव दिट्ठंतो ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० ७९ पत्र ५०]

जतो य सुतणाणस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुयोगो य पवत्तति, तत्थ वि उद्देस-समुद्देस-अणुण्णातो गतातो, इह 15
तु अणुयोगेण अहियारो । सो चतुर्विधो । तं जधा—चरणकरणाणुयोगो १ धम्माणु० २ गणिताणु० ३ दब्बाणुयोगो ४ ।
तत्थ कालियसुयं चरणकरणाणुयोगो १ इसिभासिओत्तरज्झयणाणि धम्माणुयोगो २ सूरयणत्तादि गणिताणुयोगो ३ दिट्ठिवातो
दब्बाणुजोगो त्ति ४ । अधवा दुविधो अणुयोगो—पुधत्ताणुयोगो अपुधत्ताणुयोगो य । पुधत्ताणुयोगो जत्थ एते चत्तारि
अणुयोगा पिहपिहं वक्खाणिज्जति । अपुहत्ताणुजोगो पुण जं एक्केकं सुत्तं एतेहिं चतुहिं वि अणुयोगेहिं सत्तहिं य णयसतेहिं
वक्खाणिज्जति । केच्चिरं पुण कालं अपुधत्तं आसि ? उच्यते—

20

जावंति अज्जवइरा अपुधत्तं कालियाणुयोगस्स । तेणाऽऽरेण पुधत्तं कालियसुत दिट्ठिवाते य ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० ७६३ पत्र २८५-२]

केण पुण पुधत्तं कतं ? उच्यते—

देविदवंदितेहिं महाणुभागेहिं रक्खितजेहिं । जुगमासज्ज विभत्तो अणुयोगो तो कतो चतुधा ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० ७७४ पत्र २९६-१]

25

अज्जरक्खितवट्ठाण-परियाणियं परिकवेऊण पूसमित्ततिथं विंझं च विसेसेऊणं जहा य पुधत्ती कता तथा भाणिऊण
इह चरणाणुयोगेण अधिकारो । सो पुण इमेहिं दारेहिं अणुगंतव्वो । तं जधा—

णिक्खेवे १ गट्ठ २ णिरुत्त ३ विधि ४ पवत्ती ५ य केण वा ६ कस्स ७ ।

तहार ८ भेद ९ लक्खण १० तदरिहपरिसा ११ य सुत्तत्थो १२ ॥ १ ॥

[कल्पभाष्ये गा० १४९ पत्र ४६]

30

तत्थ णिक्खेवो णासो णामादि । एगट्ठियाणि सक्क-पुरंदरवत्, ताणि पुण सुत्तेगट्ठियाणि अत्येगट्ठिताणि य । णिच्छित्त-
मुत्तं णिरुत्तं, णिव्वयणं वा णिरुत्तं, तं पुण अत्थणिरुत्तं सुत्तणिरुत्तं च । विधी काए विधीए सुणेतव्व ? पवत्ती कथं अणुयोगो
पवत्तति ? केवविधेण आचार्येण अत्थो वत्तव्वो ? एताणि दासणि जधा आयारे कप्पे [भाष्य गा० १४९ त ८०५]

१ मंग-खवग-सजो मु० ॥ २ सुत्तं सुत्तं कतं चूसप्र० ॥ ३ सूत्रत एव पु० विना ॥ ४ आर्यरक्षितस्थविराणां पुण्यमित्र-
त्रिकस्य विन्ध्यस्य च चरित आवश्यकचूर्णि भाग १ पत्र ४०१, आव० द्वारि० वृत्ति पत्र ३०० मध्ये द्रष्टव्यम् ॥ ५ दुर्बलिकपुण्यमित्र घृत-
पुण्यमित्र वलपुण्यमित्रथेतिनामान्त्रय स्थविरा पुण्यमित्रत्रिकवेन ख्यातिं प्राप्ता ॥

वा परूविताणि तथा परूवेतव्वाणि । जाव एवविवेण आयरिएण कस्स अत्थो वत्तव्वो ? त्ति, उच्यते—सव्वस्सेव सुतणाणस्स, विव्हरेण पुण सुत्तकडस्स, जेणेत्थ परसमयदिट्ठीओ परूविज्जंति । कस्स त्ति वत्तव्वे जति सूत्तकडस्मा अणुयोगो सूत्तकड णं किं अंगं अंगाई ? सुत्तक्खन्धो सुत्तक्खन्धा ? अज्झयणं अज्झयणा ? उद्देसो उद्देसा ?, उच्यते—सूयगडं णं अंगं णो अंगाई, णो सुयक्खन्धो सुयक्खन्धा, णो अज्झयणं अज्झयणा, णो उद्देसो उद्देसा, तम्हा सुत्तं णिक्खविस्सामि, कडं 5 णिक्खविस्सामि, सुत्तं णिक्खविस्सामि, खंघं णिक्खविस्सामि, अज्झयणं णिक्खविस्सामि, उद्देसं णिक्खविस्सामि ॥

❖ सुत्तकडं अंगाणं वित्तियं तस्स य इमाणि णामाणि ।

सूत्तकडं सुत्तकडं सूयगडं चेव गोण्णाइं ॥ २ ॥

सुअपुरुस्स वारसंगाणि मूलत्थाणीयाणि । सेससुत्तक्खन्धा उवगाणि, कलाच्यद्दुष्ठादिवत् । तेसिं वारसण्हं अंगाणं एतं वित्तियं अंगं । णामाणि एगट्ठियाणि इन्द्र-शक्र-पुरन्दरवत् । त जधा—सूत्तकडं ति वा सुत्तकडं ति वा सूयकडं ति वा । 10 णामं पुण दुविधं—गोण्णं इतर च । गुणेभ्यो जाय गौणम्, जधा तवतीति तवणो, जलतीति जलणो एवमादि, तत्येताणि एगट्ठियणांमाणि गोण्णार्ति । तत्थ सूत्तकडं—“पूढ प्राणिप्रसवे” सो पसवो दुविधो—दव्वे भावे य, द्रव्यपसवो स्त्रीगर्भप्रसव-वत्, भावप्रसवो गणधरेभ्य इदं प्रसूतम्, अधवा “अत्थ भासति अरहा०” [भाव० नि० गा० ९२ पत्र ६८-२] ततः सूत्रं प्रसवति । सुत्तकडं त्ति यथा—गृह्वास्तुसूत्रवत् तदनुसारेण कुड्यं क्रियते, कडं वा सुत्ताणुसारेण करवत्तिज्जत्ति, भावसूत्रेण तु सूत्रानुसारेण निर्वाणपथं गम्यते । सूत्तकडं णामादि चतुर्विधम्, वइरित्ता दव्वसूयणा जधा लोए सूयग-णेलग-वरूवगा, 15 लोहसूयगादी वा दव्वसूयगा । भावे इम चेव खयोवसमिए भावे ससमय-परसमयसूयणामेत्तं ॥ २ ॥

अधवा सुत्त णामादि चतुर्विधम् । तत्थ दव्वसुत्ते इमा णिज्जुत्तिअद्वगाथा—

❖ दव्वं तु पौडंगादी भावे सुत्तमह सूयगं णाणं ।

दव्वसुत्त अंडजं १ पौडजं २ कीडजं ३ वागज ४ वालज ५ । से किं तं अंडजं ? हंसगवभादि १ पौडजं कप्पा-सादी २ कीडजं कोसियादि ३ वागजं सण-अयसिमाती ४ वालजं उण्हियादि ५ । भावे इम चेव भवति । सूयगं णाम णाणं, 20 णाण णाणेण चेव सूइज्जइ । अधवा इमेण णाणेणं णाणाणि य अण्णाणाणि य सूइज्जंति, तं पुण जधा—“बुद्धिज्ज तिउ-ट्टिज्ज” [सु० गा० १] त्ति ॥ तं सूत्र चतुर्विधम्—

❖ सण्णा संगह वित्ते जातिणिवद्धे य कत्थादि ॥ ३ ॥

तत्थ सण्णासुत्त तिविध—ससमए परसमए उभये त्ति । ससमए ताव—विगिती* पढमिया, “जे छेए सागारियं ण से सेवे” [भाचा० शु० १ अ० ५ उ० १ सू० १] “सव्वामगधं परिण्णाय णिरामगधो परिव्वए ।” [भाचा० शु० १ अ० 25 २ उ० ५ सू० २] एवमादीणि । परसमए यथा—पुद्गलो संस्काराः क्षेत्रज्ञः सत्ता । उभये—जं ससमए परसमए य सभवति । सद्ग्रहसूत्रमपि यथा—द्रव्यमित्याकारिते सर्वद्रव्याणि सद्गृहीतानि, तद्यथा—जीवा-ऽजीवद्रव्याणीति, जीव त्ति ससारत्था अससारत्था य सव्वे संगहिता, अजीव त्ति सव्वे धम्मत्थिकायादयो । “वित्ते जातिणिवद्धं सुत्तं जाव वृत्तवद्धं सिलोगादि-वद्ध वा । त चउव्विधं, त जधा—गधं पधं कथ्यं गेयम् । गधं चूर्णिग्रन्थः ब्रह्मचर्यादि [वा] । पधं गौधासोलसगादि । कथनीयं कथ्यम्, जधा उत्तरज्झयणाणि इसिभासिताणि णायाणि य । गेयं णाम यद् गीयते सरसचारेण, जधा काविलिज्जे । 30 “अधुवे असासयम्मी ससारम्मि दुक्खपउराए ।”

[उत्त० अ० ८ गा० १]

॥ ३ ॥

१ सूयगडं ख १ ख २ पु २ ॥ २ वीयं खं १ ॥ ३ सूयगडं सुत्तगडं सूयगडं ख १ ख २ पु २ ॥ ४ सूयाकडं इति वाच्ये सूयकडं इति हखता वन्धानुलोम्यात्, “नीया लोवमभूया य आणिया वीह-विंदु-दुव्वावा ।” इत्यादिवचनात्, तथा च न पर्यायैक्यम् ॥ ५ गुण्णाणि खं १ ॥ ६ पुंडगाई ख १ । वोंडयादी पु २ ॥ ७ सुत्तमिह ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ८ उट्टियादि सु० ॥ ९ वित्ती जातिणिवंधे य कच्छादि चूमप्र० ॥ १० विगती वा० मो० ॥ ११ वित्तिजा० चूमप्र० ॥ १२ आचाराप्रथमश्रुतस्कन्ध, उत्तराध्ययनसूत्रस्क पोढश ब्रह्मचर्यसमाधिग्यानारत्यमध्ययनपूर्वार्धं वा ॥ १३ सूत्रकृताऽसूत्रप्रथमश्रुतस्कन्धादीत्यर्थं ॥

एवं सुयं गतं भवति । इदार्णि वितियं पयं कडे त्ति । तत्थ गाधा—

करणं च कारगो यां कडं च तिण्हं पि छक्क णिक्खेवो ।

दव्वे खेत्ते काले भावेण उ कारगो जीवो ॥ ४ ॥

करणं च कारगो या कडं च० गाधा । तत्र कट इत्याकारिते कर्त्ता करणं कार्यमित्येतत् त्रितयमपि गृह्यते । तत्थ कारगो कडं च अच्छंतु, करणं ताव भणामि । तं करणं णामादि छव्विधं । णामकरणं जस्स करणमिति णामं, अधवा 5 णामस्स णामतो वा ज करणं तं णामकरणं भण्णति । ठवणाकरण करणणासादिअक्खणिक्खेवो, जो वा जस्स करणस्स आकारविसेसो त्ति । दव्वस्स दव्वेण वा दव्वस्मि वा जं करणं तं दव्वकरणं ति । तं दुविहं—आगमओ य णोआगमओ य । आगमओ जाणए अणुवउत्ते । णोआगमओ जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्तं दुविधं—सण्णाकरणं नोसण्णाकरण च । तत्थ सण्णाकरणं अणेगविधं, जस्मि जस्मि दव्वे करणसण्णा भवति तं सण्णाकरणं, तं जधा—कडकरणं अद्धाकरणं पेलुकरणादि । सण्णा णाममेव तव मती होज्ज त ण भवति, जम्हा णामं ज वत्थुणोऽमिधाणं ति, जं वा तदत्थविगले णामं कीरति, यथा 10 श्रुतकस्य इन्द्र इति णामं, दव्वलक्खणं तु द्रवति द्रूयते वा द्रव्यम्, द्रवति—स्वपर्यायान् प्राप्नोति क्षरति चेत्यर्थः, द्रूयते—गम्यते तैस्तैः पर्यायविशेषैः । अधवा गच्छति तौस्तान् पर्यायविशेषानिति द्रव्यम् । पेलुकरणादीति पुण ण तदत्थविहूणं, ण सदमेत्त ति भणितं होति । आह—

जइ ण तदत्थविहीर्णं तो किं दव्वकरणं ? जतो तेण । दव्वं कीरति सण्णाकरण ति य करणरूढीतो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३३०६] 15

आह—जति तदत्थविरहितं ण भवति तो किं दव्वकरणं भण्णति ? भावकरणमेव भवतु, उच्यते—जतो तेण दव्वं कीरति, जहा पेलुओ णाणियाओताओ कीरंति, एवमादि सण्णाकरणं ति य करणरूढीतो ॥ ४ ॥

इदार्णि णोसण्णाकरणं, तत्थ णिज्जुत्तिगाधा—

❖ दव्वे पओग वीसस पयोगसा मूल उत्तरे चेव ।

उत्तरकरणं वंजण अँत्थो उ उवक्खरो सव्वो ॥ ५ ॥

20

णोसण्णादव्वकरणं दुविधं—पयोगकरणं विस्ससाकरणं च । पयोगकरणं दुविधं—जीवपयोगकरणं अजीवपयोगकरणं च । होति पयोगो जीवव्यावारो तेण ज विणिस्माणं । सज्जीवमजीवं वा पयोगकरणं तयं बहुहा ॥ १ ॥

[]

तत्थ जीवपयोगकरणं दुविधं—मूलपयोगकरणं उत्तरपयोगकरणं च । मूले करणं मूलकरणं, आद्यमित्यर्थः । उत्तरओ करणं उत्तरकरणं, संस्करणादित्यर्थः । अधवा उत्तरकरणस्स अत्थो णिज्जुत्तिगाधाचतुत्थपादेण भण्णति—अत्थो उ उवक्खरो 25 सव्वो, उवकारीत्यर्थः, येन वा कृतेन तद् मूलकरणं अभिव्यज्यते, उवकारसमर्थं भवतीत्यर्थः, यथा हस्त इति कलाचि-अङ्गुल-तलोपतलसमुदयः, तस्य उक्खेवणादि उत्तरकरणं, अधवा संडासयं करेति मुट्ठिं वा । अधवा सर्वा एव शरीरगर्भता मूलकरणम्, उत्तरकरणं तु चङ्क्रमणादि ॥ ५ ॥ अथवा—

मूलकरणं सरीराणि पंच तिसु कण्ण-खंधमादीयं ।

दव्विंदियाणि परिणामियाणि विसँ-ओसधादीहिं ॥ ६ ॥

30

मूलकरणं सरीराणि पंच० गाधा । ओरालियादीणि पंच सरीराणि मूलकरण । उत्तरकरणं जं णिप्फणातो

१ वा ख १ ॥ २ अत्र व्यावर्ण्यमानकरणस्वरूपातिबहुसमान करणस्वरूपव्याख्यान आवश्यकसूत्रचूर्णौ भाग १ पत्र ५९५ त ६०१ मध्ये तथा उत्तराध्ययनसूत्रचूर्णौ पत्र १०३ त १०८ मध्ये द्रष्टव्यम् ॥ ३ द्रवते पु० सं० ॥ ४ “पेलुकरणादि ल्हाटविषये रूतप्राणिका, महाराष्ट्रविषये सैव पेलुरित्युच्यते” विस्वो० ॥ ५ अत्थो तदुवक्खरो ख १ ॥ ६ “अङ्गुष्ठतलो” पु० विना ॥ ७ विविहोसहाईसु ख १ ॥

णिप्पज्जति । तं च एतेसिं चैव ओरालिय-वेउव्विया-ऽऽहारयाणं तिण्हं उत्तरकरणं, सेसाणं णत्थि । ओरालियादीणं तिण्हं मूलकरणं अट्ठगाणि, अंगोवंगाणि उवंगाणि य उत्तरकरणं । ताणि य तं जघा—

‘सीसं उरो य उदरं पट्ठी वाहा य दो य ऊरुओ ।’ एते अट्ठंगा खलु सेसाणि भवे उवंगाणि ॥ १ ॥

‘होति उवंगा अंगुलि कण्णा णासा य पैज्जणं चैव । णह केस दंत मंसू अंगोऽंगोवमादीणि ॥ २ ॥

5 अथवा ओरालियस्सेवेगस्स इम उत्तरकरणं—दंतरागो कण्णवद्धणं णह-केसरानो खंधं वायामादीहिं पीणितं करेति, एतं ओरालियस्स । वेउव्विए उत्तरकरणं उत्तरवेउव्वियं रूपं विउव्वति । आधारेण णत्थि एताणि, इमं वा—आहारगस्स गमणादीणि । अथवा पंचेदियाणि (दव्विदियाणि) सोइंदियादीणि मूलकरणं, सोइदियं कलंघुगापुप्फसठितं एयं मूलकरणं, उत्तरकरणं तु कण्णवेह-वालाईकरणादि । अथवा यदुमहतस्योपकरणस्य तदुपकारित्वाद् य उपक्रमः क्रियते विसेण ओसवेण वा । एव सेसाणं पि । यावन्तीन्द्रियाणि सैन्ताणि गोभानिमित्त अर्थोपलब्धिनिमित्त वा उत्तरगुणतो निर्वर्तयति । शोभा वर्ण-स्कन्धादि, अर्थोप-
10 लब्धिस्तु वाधिर्य-तिमिर-प्रसुप्त्यादीनामुपक्रमतः पुनः स्वस्थकरणम् । अथवा दव्विन्दियाणि परिणामियाणि विसेण अगदेण वा वर्ण-उपयोगघाताय भवन्ति, अथवा विसमेव विधिणा उपजुज्जमाणं रसायणीभवति । औषधग्रामाश्च ये शरीरोपकारिणः पथ्यभोजनक्रियाविशेषाः सर्व एव वाऽऽहारः, अथवा स्वरभेद-वर्णभेदकरणानि ॥ ६ ॥

इदानीं एतेसिं चैव पंचण्हं सरीराणं तिविधं करणं भवति । तं जघा—सघायणाकरणं परिसाढणाकरणं सघायपरि-
साढणाकरणं । तेया-कम्मणा, संघातणवज्ज दुविध करणं । एताणि तिणिण वि करणाणि कालतो मग्गिज्जन्ति—तत्थोरालियसघात-
15 करणं एगसमयियं ज पढमसमयोववण्णगस्स, जघा तेहे ओगाहिमओ छूढो तप्पढमताए आदियति, सेससमएसु सिणेहं गिण्हइ वि मुचइ वि, एवं जीवो वि उववज्जंतो पढमे समए एगंतसो गेण्हति ओरालियसरीरपाङ्गगाणि दव्वानि, ण पुण किंचि वि मुयति । परिसाढणा वि समओ चैव, सो मरणकालसमए एगतसो चैव मुचति । मज्झिमे काले किंचि गेण्हति किंचि मुचति, सो जहण्णेणं खुड्ढागभवग्गहणं तिसमयूण, उक्कोसेणं तिणिण पलिवोवमाणि समयूणाणि । किह पुण खुड्ढाग-
भवग्गहणं तिसमयूणं भवति ?, उच्यते—

20 दो विग्गहम्मि समया समयो सघातणाए तेहूणं । खुड्ढागभवग्गहणं सव्वजहण्णो ठितीकालो ॥ १ ॥
उक्कोसो समयूणो जो सो सघातणासमयहीणो । किह ण दुसमयविहीणो साढणसमएऽवणीतम्मि ? ॥ २ ॥
भण्णति भवचरिमम्मि वि समए सघाय-साढणा चैव । परभवपढमे साढणमतो तदूणो ण कालो त्ति ॥ ३ ॥
जदि परपढमे साढो णिविग्गहतो य तम्मि सघातो । णणु सव्वसाढ-सघातणाओ सैमए विरुद्धाओ ॥ ४ ॥
उच्यते—

25 जम्हा विग्गच्छमाणं विगतं उप्पज्जमाणमुप्पण्णं । तौ परभवदिसमए मोक्खा-ऽऽदाणाण ण विरोधो ॥ ५ ॥
चुत्तिसमए णेहभवो इह देहविमोक्खतो जहाऽतीते । जइ ण परभवो वि तहिं तो सो को होउ संसारी ? ॥ ६ ॥
णणु जघ विग्गहकाले देहाभावे वि परभवग्गहणं । तह देहाभावम्मि वि होज्जेहभवो वि को दोसो ? ॥ ७ ॥
‘ज चिय विग्गहकाले देहाभावे वि तौ परभवो सो । चुत्तिसमए उ ण देहो ण विग्गहो जइ स को धोतु ? ॥ ८ ॥
इदानीं अंतरं—

30 संघातंतरकालो जहण्णओ खुड्ढयं तिसमयूणं । तौ विग्गहम्मि समया ततिओ संघातणासमयो ॥ ९ ॥
तेहूणं खुड्ढभवं धरितुं परभवमविग्गहेणैव । गंतूण पढमसमए सघातयतो स विण्णेयो ॥ १० ॥

१ इय गाथा अंगोवंगाहं सेसाहं इति चतुर्थचरणपाठभेदेन उत्तराध्ययननिर्युक्तौ १५२ तमी १८९ तमी च वर्तते ॥ २ “होति उवगा कण्णा णासऽच्छी हत्य जघ पाया य । णह केम मसु अंगुलि ओट्टा खलु अगुवगाइ ॥” उक्तं पाठं पत्र १४३-२ ॥ ३ पययण चूसप्रं ॥ ४ आहारके इत्यर्थं ॥ ५ सत्तानि शोभां पुं स० ॥ ६ ण्णा ठिती कालो पुं स० ॥ ७ समयं उक्तवृ० ॥ ८ जइ विह विग्गं वा० सो० ॥ ९ भोतु पुं । धोतु चूसप्रं । ‘धोतु’ भवतु इत्यर्थं, होतु इत्यत्र हस्य धविधानाद् स्पनिष्यति ॥

उक्कोसो तेत्तीसं समयाहियपुव्वकोडिअहियाइं । सो सागरोवमाइं अविग्गहेणेध संघातं ॥ ११ ॥

काऊण पुव्वकोडि धरिउं सुरजेट्ठमायुगं तत्तो । भोत्तूण इहं ततिए समए संघातयंतस्स ॥ १२ ॥

[विशेषा० गा० ३३१८-२९]

इदाणि वेउव्वियस्स—

वेउव्वियसंघायो समओ सो पुण विउव्वणादीए । ओरालियाणमधवा देवादीणाऽऽदिगहणम्मि ॥ १ ॥

5

उक्कोसो समयदुगं जो समयविउव्विओ मतो वितिए । समए सुरेसु वच्चति णिव्विगहंतो य तं तस्स ॥ २ ॥

उभयं जहण्ण समयो सो पुण दुसमयविउव्वियमतस्स । परमतराइं संघातसमयहीणाइं तेत्तीसं ॥ ३ ॥

[विशेषा० गा० ३३३३-३५]

वेउव्वियपरिसाडणकालो वि समय एव । इदाणि अंतरं—वेउव्वियसरीरसंघातंतरं जहण्णेणं एगसमयं, सो पढमसम-
यविउव्वियमयस्स विगहेण ततिए समए वेउव्विएसु देवेसु सघातैतस्स भवति, अधवा ततियसमयवेउव्वियमतस्स अविग्गहेणं 10
देवेसु [संघातैतस्स] । सघात-परिसाडणंतरं जहण्णेणं समय एव, सो पुण चिरविउव्वितमतस्स देवेसु अविग्गहेणं संघातैतस्स
भवति । साडस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं । तिण्ह वि एतेसिं अंतरं उक्कोसेणं अणंतकालं वणस्सतिकालो ।

इदाणि आहारगस्स—

आहारे संघातो परिसाडण य समयं समं होति । उभयं जहण्णमुक्कोसयं च अंतोमुहुत्तस्स ॥ १ ॥

बंधण-साडुभयाणं जहण्णमंतोमुहुत्तमंतरणं । उक्कोसेण अवडुं पोगलपरियट्ठे देसूणं ॥ २ ॥

15

तेया-कम्माणं पुण संताणाणादितो ण संघातो । भव्वाण होज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ ३ ॥

उभय अणादिणिहणं संतं भव्वाण होज्ज केसिंच । अंतरमणादिभावादच्चन्तविओगतो णेसिं ॥ ४ ॥

[आव० भाष्ये० गा० १७०-१७३ पत्र ४६१-६२ विशेषा० गा० ३३३९-४०] ॥ ६ ॥

जीवमूलप्रयोगकरणं गतं । इदाणि जीवउत्तरप्पयोगकरणं । तत्थ गाधा—

❖ संघातणा य परिसाडणा य मीसे तधेव पडिसेहो ॥

20

पड संख सगड थूणाउट्ठातिरिच्छाण करणं तु ॥ ७ ॥

तत्थ संघायणाकरणं जधा पडो तंतुसघातेण णिव्वत्तिज्जति । परिसाडणाकरणं जधा संखगं परिसाडणाए णिव्वत्ति-
ज्जति । संघातपरिसाडणाकरणं जधा सगडं संघातणाए पडिसाडणाए य णिव्वत्तिज्जति । णेव संघातो णेव परिसाडो जधा
थूणा उट्ठातिरिच्छा कीरति ॥ ७ ॥ जीवउत्तरकरणं गतं । जीवपयोगकरणं सम्मत्तं । इदाणिमजीवप्पयोगकरणं—

जं जं णिज्जीवाणं कीरति जीवप्पयोगतो तं तं । वण्णाति रूवकम्मादि वा वि तमजीवकरणं ति ॥ १ ॥

25

[विशेषा० गा० ३३४२]

वण्णकरणादि जहा कथाणं कुसुंभरागादि कज्जंति । रूवकम्माति वत्ति कट्ठकम्मादिरूवा कज्जंति । अजीवप्पयोग-
करणं गतं । पयोगकरणं परिसमाप्तम् । इदाणि विस्ससाकरणं—विस्ससेति कोऽर्थः, वि-विपर्यये अन्यथाभाव इत्यर्थः, अथवा
“सु गतौ” विविधा गतिर्विस्ससा । एत्थ णिज्जत्तिगाथा—

❖ खंधेसु अ दुपदेसादिएसु अब्भेसु विज्जमातीसु ।

30

णिप्फावगाणि दव्वाणि जाणि तं बीससाकरणं ॥ ८ ॥

१ °हतो तय तस्स विआ० । °हतो य जं तस्स उत्तचू० ॥ २ °साडो य आव० भाष्ये ॥ ३ संघायणे य परिसाडणे य
ख १० ॥ ४ °च्छादिकरणं च ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ५ गाथेय-उत्तराध्ययननिर्युक्तौ १८७ तमी पत्र १९६-२ ॥ ६ अब्भेसु अब्भ-
रूक्खेसु उत्तनि० । अब्भेसु विज्जुमातीसु इति पाठभेदोऽपि उक्त० पाइयवृत्तौ निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ७ निप्फणगाणि ख १ ख २ पु २ उत्तनि० ॥

तं विस्ससाकरणं दुविधं—सादीयं अणादीयं च । अणादीयं जघा धम्मा-ऽधम्मा-ऽऽगासाणं अण्णोणसमाधाणं ति ।
णणु करणमणादीयं च विरुद्धं भण्णती ण दोसोऽयं । अण्णोणसमाधाणं जमिधं करणं ण णिन्वत्ती ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३३०९]

अधवा परपञ्चयादुपचारमात्रं करणम्, यथा—गृहमाकाशीकृतम्, उत्पन्नमाकाशं विनष्टं गृहम्, गृहे उत्पन्ने विनष्ट-
5 माकाशम् । इदानीं सादीयं विस्ससाकरणं, तं दुविधं—चक्खुफासियं अचक्खुफासियं च । जं चक्खुसा दीसति तं चक्खुफा-
सियं, तं०—अब्भा अब्भरुक्खा एवमादि । चक्खुसा जं ण दीसति तं अचक्खुफासियं, जघा दुपदेसियाणं परमाणुवोगलाणं
एवमादीणं ज सघातेणं भेदेणं वा करणं उप्पज्जति तं ण दीसति छउमत्थेणं ति तेण अचक्खुफासियं । वादरपरिणतरस्स अणंत-
पदेसियस्स चक्खुफासियं भवति । तेसिं दसविधो परिणामो, त जघा—

बंधण १ गति २ सठाणे ३ भेदे ४ गंध ५ रस ६ वण्ण ७ फासे य ८ ।

अगुरुअलहुपरिणामे ९ दसमे वि य सहपरिणामे १० ॥ १ ॥

[

]

बंधणपरिणामे दुविधे पणत्ते—णिद्धवधणपरिणामे य लुक्खबंधणपरिणामे य ।

निर्द्धस्स निर्द्धेण दुआहिणं लुक्खस्स लुक्खेण दुआहिणं ।

णिद्धस्स लुक्खेण उवेति बंधो जधणवज्जो विसमो समो वा ॥ १ ॥

15 समणिद्धताए बंधो ण होति समलुक्खताए वि ण होइ । वेमायणिद्ध-लुक्खत्तणेण वधो तु खंधाणं १ ॥ २ ॥

[प्रज्ञा० पढ १३ सू० १८५ पत्र २८८]

गतिपरिणामो तिविहो उक्कोस जहण मज्झिमो चेव । लोगंता लोगंतं गमणं एणेण समएणं ॥ ३ ॥

तथ य पदेसि पदेसा जहण समएण होति संकंती । अजहणमणुक्कोसो तेण पर खेत्त कौले य ॥ ४ ॥

एमेव य गंधाणं (खंधाणं) गतिपरिणामो जहणमुक्कोसो । कालो जहण तुल्लो उक्कोसेण असखेज्जो ॥ ५ ॥

20 समयादी सखेज्जो कालो उक्कोसएण उ असखो । परमाणू-खंधाण य ठितीय एवं परीणामो २ ॥ ६ ॥

परिमडले १ य वट्टे २ तंसे ३ चउरस ४ आयते ५ चेव । संठाणे परिणामो सहऽणित्थत्थेण ६ छ ँभेदा ॥ ७ ॥

पयर-घणा सव्वेसी सेढी सूढी य आयतविसेसो । सव्वेते [खलु] दुविहा पदेसउक्कोसग-जहण्णा ॥ ८ ॥

मौणु परिमंडलस्स उ सव्वेसि जहणमोय-जुम्मगमा । उक्कोस जहणं पुण पदेसओगाहणकमेणं ॥ ९ ॥

णंतपदेसुक्कोसं तह य मँसखप्पदेसमोगाढं । वीसा चत्तालीसा परिमडले दो जहणगमा ॥ १० ॥

25 पचग वारसग खलु सत्त य वत्तीसगं च वट्टम्मि । तिय छक्का पणतीसा चत्तारि य होहि (होति) तंसम्मि ॥ ११ ॥

णव चेव तहा चउरो सत्तावीसा य अट्ट चउरसे । तिग दुग पण्णर छकं पणयाला वार चरिमस्स ॥ १२ ॥

एसो सठाणगमो पएसओगौधणापडिद्धो । दुगमादीसयोगे हवति अँणित्थत्थसठाण ३ ॥ १३ ॥

भेदस्स तु परिणामो सघात-वियोयणेण दव्वाणं । सघातेणं वधो होदि वियोगेण भेदो ति ॥ १४ ॥

भेदेण सुहम खंधो सघातेण च वादरो खधो । सुहमपरिणामसीसक्कमेण भेदेण परमाणू ॥ १५ ॥

30 अध वादरो उ खधो चक्खुदेसे य णतगपदेसो । सघात-भेद-मीसग पढ-सखय-सगढओवम्मा ॥ १६ ॥

खढग पयरग चुण्णिय अणुतडि उक्कारिया य तथ चेव । भेदपरिणामो पंचध णायव्वो सव्वखंधाण ॥ १७ ॥

१ एतद् बन्धस्वरूप किञ्चित् समानरूपेण किञ्चिच्च रूपान्तरेण व्यावर्णित उत्तराध्ययनचूर्णौ वर्तते, पत्र १७-१८ ॥ २ कालो पु० ॥
३ मानु परिं पु० स० ॥ ४ मकारोऽत्र उभयत्र अलाक्षणिक, असङ्ख्यप्रदेशावगाढमित्यर्थ ॥ ५ ओगाधणा अवगाहना इत्यर्थ ॥
६ अनित्यस्थसंस्थानम् ॥

खंडेहिं खंडभेदं पतरसभेदं जधऽब्भपडलस्स । शुणं चुणियभेदं अणुतडितं वंससकलं तं (व) ॥ १८ ॥

‘दुंदसि सयारोहे भेदे उक्कारियाए उक्कार । वीसस पयोग मीसग संचात वियोग विविधगमो ४ ॥ १९ ॥

‘जति कालगमेगगुणं सुक्किलयं पि य हवेज्ज बहुयगुणं । परिणामिज्जति कालं सुक्केण गुणाधियगुणेण ॥ २० ॥

जति सुक्किलमेगगुणं कालगदव्वं तु बहुगुणं जति य । परिणामिज्जति सुक्कं कालेण गुणाहियगुणेण ॥ २१ ॥

जति सुक्कं एगगुणं कालयदव्वं पि एगगुणमेव । कावोयं परिणामं तुल्लगुणं तेण संभवति ॥ २२ ॥

एवं पंच वि वण्णा संजोएणं तु वण्ण परिणामे । एगत्तीसं भंगा सव्वे वि य वण्णपरिणामे ५ ॥ २३ ॥

एमेव य परिणामो गंधाण रसाण तध य फासाणं । संठाणाण य भणिओ संजोएणं बहुविकप्पो ६-७-८ ॥ २४ ॥

अगरुलहुपरिणामो पैरमाणूदारब्भ जाव असखेज्जपदेसिया खंधा । सुहुमपरिणया वि खंधा अगरुलहुगा चेव ९ ।

तत वितते घण सुसिरे भासाए मंद-घोर-मिस्सा य । सहस्स वि परिणामा एवमणेगा मुण्येव्वा १० ॥ २५ ॥

छाया य आतवो या उज्जोतो तध य अंधगारो य । एसो वि पोग्गलाणं परिणामो फंदणा जा य ॥ २६ ॥

सीता णादिपगासा छाया णायव्विया, बहुविकप्पो । उण्हो पुण प्पगासो णायव्वो आयवो णामं ॥ २७ ॥

ण वि सीतो ण वि उण्हो समो पगासो य होति उज्जोतो । कालमइलं तमं पि य वियाण तं अंधयारं ति ॥ २८ ॥

दैवस्स [य] चलण-प्फंदणाड सा पुण गति ति णिद्धिटा । वीसस पयोग मीसा अत्त परेणं उभयतो वि ॥ २९ ॥

अभ्रेन्द्रधन्वादीनां च परिणामकरणं ॥ ८ ॥ दव्वकरणं गतं । इदानीं खेत्तकरणं—

ण विणा आगासेणं कीरति जं किंचि खेत्तमागासं ।

वंजणपरियावणं उच्छुकरणमादियं बहुहा ॥ ९ ॥

ण विणा आगासेणं० गाथा । यत् किञ्चिदिति उत्क्षेपणा-ऽपक्षेपणादि घटादिकरणा-ऽकरणादि च न क्षेत्रमन्तरेण क्रियते । क्षेत्रं आकाशम् तस्स करणं नत्थि तथावि वंजणपरियावणं उच्छुकरणं सालिकरणं, जधा वा साधूहिं अच्छ-माणेहिं खेत्तीकतो गामो णगरं वा, जम्मि वा खेत्ते करणं कीरति भणिज्जति वा ॥ ९ ॥ कालकरणं ति—

कालो जो जावतियो जं कीरइ जम्मि जम्मि कालम्मि ।

ओहेण णामतो पुण करणे एक्कारस भवति ॥ १० ॥

कालो जो जावतियो० गाथा । जावता कालेणं क्रियते, यस्मिन् वा काले क्रियते, एवं ओहेण । णामतो पुण इमे एक्कारस करणे—

ववं च वालवं चेव कोड्वं थीविलोयणं । गराइ वणियं विट्ठी सुद्धपडिबए णिसादीया ॥ १ ॥

पक्खतिघयो दुगुणिता जोण्हे दो सोधये ण पुण काले । सत्तहिण देवसियं तं चिय रुवाहियं रत्ति ॥ २ ॥

“सुचराऽष्टदिवैकर पूर्णदिवा, कृत्तरा सदिव दार भूतदिवा ।” एतेसु विट्ठी ।

१ पयरन्नेयं ४० ॥ २ वंसवकलियं ४० ॥ ३ दुंदुम्मि समारोहे ४० । ‘दुंदुम्मि’ शुष्कनडागे इति सागरानन्दा । “बुदसि” इति काष्ठघटनो बुन्द ” इति सूत्रकृताङ्ग वि० प० ॥ ४ इत आरभ्य गाथापञ्चक उत्तराध्ययनचूर्णवपि वर्तते पञ्च १८ ॥ ५ परमाणुत आरभ्य इत्यर्थः ॥ ६ नातिप्रकाशा छाया ज्ञातव्या ॥ ७ दव्वस्स चलण-प्फंदणाड ४० ॥ ८ करणा एक्कारस ख २ पु २ । करणाणेक्कारस ख १ ॥ ९ दशमगाथानन्तर चूर्णिक्ताऽनङ्गीकृत वृत्तिकृता शीलाङ्गेन च व्याख्यात निर्युक्तिगाथात्रिकमधिक निर्युक्त्यादर्शेषूपलभ्यते । तच्चेदम्—

ववं च वालवं चेव कोलवं थीविलोयणं । गरादि वणियं चेव विट्ठी हवति सत्तमा ॥

सउणि चउप्पय नागं किंचलुग्घं च करणं भवे पयं । एते चत्तारि धुवा करणा सेसा चला सत्त ॥

चाउहसिरत्तीए सउणी पडिबज्जए सया करणं । तत्तो अहकमं खलु चउप्पया नाग किंचलुग्घं ॥

सा० कोलवं थीविलोयणं स्थाने कोलवं तेत्तिलं तद्वा इति पाठो वर्तते ॥

१० कोडिवं वा० मो० ॥ ११ अस्यायमर्थः—सु शुक्लपक्षे च चतुर्थ्या रा रात्रौ, अष्ट अष्टम्यां दिवा दिने, एक एकादश्यां रा रात्रौ, पूर्ण पूर्णमास्यां दिवा दिने । कृ कृष्णपक्षे च तृतीयायां रा रात्रौ, सप्तम्यां दिवा दिने, द दशम्यां रा रात्रौ, भूत चतुर्दश्या दिवा दिने ॥

सूय० बु० २

मुद्वे पडिवयरत्तिं दिवसस्स य पंचमऽट्ठमीरत्तिं । दिवसस्स वारसी पोण्णिमाए रत्तिं ववं होति ॥ १ ॥

वहुलचतुत्थीए दिवा बहुलस्स य सत्तमी हवति रत्तिं । एक्कारसिं च बहुले दिवा ववं होति करणं तु ॥ २ ॥

सउणि चतुप्पय णारं किंथुगं च चतुरो धुवा करणा । किण्हचउद्दसिरत्तिं सउणी सेस तियं कममो ॥ ३ ॥

[] ॥ १० ॥

5 कालकरणं गतं । इदाणिं भावकरणं—भावस्स भावेण भावे वा करणं । तत्थ निज्जुत्तिगाथा—

❖ भावे पयोग वीसस पयोगसा मूल उत्तरं चेव ।

उत्तर कम-सुत-जोव्वण-वण्णादी भोयणादीसु ॥ ११ ॥

भावकरणं दुविधं—पयोगसा वीससा य । पयोगकरणं दुविधं—मूलपयोगकरणं उत्तरपयोगकरणं च । [मूलपयोगकरणं]

पंच शरीराणि, ताणि पुण उदइयभावणिप्फण्णाणि । का तहिं भावणा ?, उदइयो हि भावो दुविधो—जीवोदइओ अजीवोद-

10 इओ य । तत्थ जीवोदइओ पंचण्हं सरीराण अण्णतरेणोदितो जीवः स तथाभूत इति जीवोदयभावो, अध पुण जीवोदयो-

दितानि शरीरारम्भकाणि द्रव्याणि तथासमुदितानि तत्थ शरीरे भवन्तीत्यर्थः । अजीवोदयिको हि भावः यथा च तत्र द्रव्य-

करणोपदिष्ट “द्वेदियाइं परिणामिताइं विस-ओसधादीहिं” [नि० गा० ६] तथेहापि, तेषु परिणामस्तु भावोऽभिसम्ब-

ध्यते, तानि हि द्रव्येन्द्रियाणि विपौषधादिद्रव्यविशेषैः परिणाम्यमानानि औदयिकमेव भावं परिणमन्ति । तेषु सरीरेसु इदिएसु

15 वा किं मूलकरणं ? उच्यते—सरीरपज्जत्ती मूलकरणं, सेस तु मूलकरणस्सेव उत्तरकरणं भवति । जथा—उत्तर कम-सुत-

जोव्वण-वण्णादी भोयणादीसु, गम्भवकंतिएसु ओरालिएसु ताव जोणीजम्मणणिक्खंतस्स कल्प-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थावि-

र्याणि क्रमशः प्रजायन्ते, निपेकादिकमो वा यथा भवति, तथा वृक्षेष्वपि अङ्कुर-पत्र-कन्द-नाल-गर्भ-तुप-शूक-फणपाकक्रमाः

क्रमशो निष्पद्यन्ते । सुते ति कलाधिगमो व्याकरणादिभाषापाठवं वा सौख्यं वा यतो भवति, तिर्यग्योनिजातीनामपि

शुकादीना भवति । उक्तं च—“तेण परं सिक्खापुण्वगं वा उत्तरगुणलद्धिं वा पडुच्च भासाविसेसो भवति” []

जोव्वणे ति पुनर्नैव यौवनं भवति औपधादिभिः कस्यचित् । वर्णकरणं च भोजनादिभिः क्रियते, यथा स्नेहं पिबतो वर्ण-

20 प्रसादो भवति, आदिग्रहणाद् अभ्यङ्गोद्वर्तनादिभिर्वा वर्णविशेषो भवति । वेउव्वियस्स वि उत्तरकरणं मिण्णमुहुत्तो णरएसु

भवति । उक्तं हि—“उत्तरवेउव्विय रुवं विउव्वति” [दशा० मध्य० ८ सू० २७] ति ॥ ११ ॥

नुत्तं पयोगभावकरण । इदाणिं विस्ससाभावकरणं । तत्थ गाथा—

वण्णादिगा य वण्णादिगेसु 'जो कोइ वीससामेलो ।

ते होंति थिरा अथिरा छाया-ऽऽत्तव-दुद्धमादीसु ॥ १२ ॥

25 वण्णादिगा य वण्णादिगेसु० गाथा । वण्णादिगा णाम वण्ण-गंध-रस-फासा । द्वितीयवर्णादिग्रहण वर्णादिगेसु दन्वेसु

यथा परमाणुद्रव्यस्य कृष्णादिभिर्वर्णविशेषैः परिणामतः यः परिणामविश्रसाभावः, गंध-रस-फरिसेसु वि । विस्रसामेलो णाम

दोण्हं तिण्ह चतुण्ह पंचण्ह वा वण्णाण सयोगविसेसेणं उप्पज्जते, जहा अब्भाण अब्भरुक्खाणं संज्ञाणं गधव्वणगराण इंदधणु-

मादीणं ति । ते पुण थिरा अथिरा वा । थिर ति ते केच्चिरं कालं भवन्ति ?, जधण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेण जच्चिरं कालं ।

अथिरा उत्पत्त्यनन्तरविनाशिनः कालान्तरावस्थायिनश्च सन्धारगादयः । ये तु परमाण्वादेषु स्थिरास्ते असह्येयमपि काल

30 भवन्ति । तथा च छाया प्राप्य छायात्वेन परिणमन्ति पुद्गलाण विस्रसापरिणामादेव । एवमुष्णमपि तथैव विश्रसापरिणामा-

देव । प्रायोगिकमपि स्थिरं (क्षीर) भूत्वा दधि-मस्तु-किलाटा-ऽनिष्ट-नवनीत-घृतत्वेन परिणमति ॥ १२ ॥

भणित भावकरण । एत्थ भावकरणेण अधियारो । तत्थ निज्जुत्तिगाथा—

❖ मूलकरणं पुण सुते तिविधे जोगे सुभा-ऽसुमे झाणे ।

ससमयसुतेण पगरं अज्झवसाणेण य सुमेणं ॥ १३ ॥

१ “नालतुपगर्भशूक” पु० ॥ २ जे केइ वीससामेलो ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ “सामान्यपूर्वका हि लोके विशेषा दृष्टा, तथया—धीरपूर्वका दधि-मस्तु-अप्स-नवनीत-घृता-ऽरिष्ट-किलाट-कूर्चिकामावा ।” इति नयचक्रवृत्तौ पत्र ३२१ प० १४ ॥

सुते मूलकरणं दुविधं—लोइयसुतकरणं लोउत्तरियसुतकरणं च । तत्थ लोए ताव जो जस्स सत्थस्स कत्ता, यथा सुलसा यज्ञवल्कश्च तन्तुग्रीवश्च, अस्माकमपि गणधरैर्द्वन्धम् । तत् कतरेण योगेन कृतम् ?, उच्यते—त्रिविधेनापि मनसा तावदुपयुक्तः, वाचा भापते, कायेन प्रगृहीताञ्जलिः तीर्थकराभिमुख उक्कुटुकः । भङ्गिकश्रुतौपयुक्तस्य वा त्रिविध उपयोगो भवति । एवमीर्यासमितस्यापि त्रियोगैर्तैर्काले भवति, मनसा तावत् पथ्युपयुक्तः, वाचा किञ्चित् पृष्ठो व्याकरोति, कायेन गच्छत्येव, एवं त्रिविधमपि तस्य भवति । सुभा-सुभे ज्ञाणे त्ति जं सम्मदिट्ठी करेति । एत्थ वि सुतकरणे ससमयसुतेण 5 पगतं, णो परसमयेण सुतेण । अज्झवसायेण सुभेण गणधरेहिं कतं । एवं ताव गणधराणं मूलकरणं, तस्सिस्साणं तु उत्तर-करणं । अथवा तेसिमवि मूलकरण घडेति, यदुत अपूर्वमेव पठन्ति । वक्तारोऽपि च भवन्ति—अनेन साधुना आचारः कृत इति । यत्तु विस्मृतं पुनः सत्क्रियते तदुत्तरकरणमस्य ॥ १३ ॥

उक्तं करणम् । इदानीं कारकः—ज्ञान-दर्शन-चारित्रसयुक्ता गणधरा एव कारकाः । तदेव च क्रियमाणं सूत्रं “कज्जमाणे कडे” [भग० श० ९ उ० ३३ सू० ३८६ पत्र ४८५-१] त्ति काऊणं कड भवति । तं पुन गणधरेहिं किं उक्कोसकालद्वितीएहिं 10 कम्मेहिं वट्टमाणेहिं कतं ? जघण्णद्वितीएहिं ? अजहण्णमणुक्कोसद्वितीएहिं ? एत्थ गाथा—

❖ ठिति अणुभावे वंधण णिकायण णिधत्त दीह हुस्से य ।

संकम उदीरणाए उदए वेदे उवसमे य ॥ १४ ॥

‘ठिति त्ति अजहण्णमणुक्कोसद्वितीएहिं कम्मेहिं वट्टमाणेहिं कतं । तेहिं पुण किं तिब्वाणुभावेसु मंदाणुभावेसु ? [मंदाणुभावेसु कत] । वंधणे त्ति किं वंधंतेहिं कत णिज्जरतेहिं कतं ?, तदावरणिज्जाइं पडुच्च णो वंधंतेहिं कतं । णो णिधत्तं- 15 तेहिं, [णो] णिकायंतेहिं अणिकायंतेहिं, णो दीघीकरंतेहिं हुस्सीकरंतेहिं, उत्तरपगडीसंकमं करंतेहिं वि अकरंतेहिं वि कतं । तदावरणिज्जाइ कम्माइं अणुदीरंतेहिं सेसाइ उदीरंतेहिं वि अणुदीरंतेहिं वि कय । उदए त्ति केसिंच उदए वट्टंतेहिं केसिंच अणुदए, पुरिसवेदे वट्टंतेहिं कत । उपसमे त्ति केसिंच उपसमे केसिंच अणुवसमे, अथवा उवसमे त्ति खयोवसमि ए भावे वट्टंतेहिं कतं । कर्तार एव तस्योपदिश्यन्ते ॥ १४ ॥ कथं पुण तेहिं कतं ?—

सोतूण जिणवरमतं गणधारी कातु तक्खओवसमं ।

20

अज्झवसाणेण कतं सुत्तमिणं तेण सुत्तगडं ॥ १५ ॥

सोतूण जिणवरमतं० गाथा ।

तव-णियम-णाणरुक्ख आरूढो केवली अमितणाणी । तो मुअइ णाणवुट्ठिं भवियजणविवोधणट्ठाए ॥ १ ॥

तं बुद्धिमएण पडेण गणधरा गेण्हिडं णिरवसेस । तित्थकरभासिताइं गंथंति ततो पवयणट्ठा ॥ २ ॥

[भाव० नि० गा० ८९-९०]

25

एय गणधरसलद्विएहिं कृतं, सेसाणं गणधरवज्जाणं पुव्वकतं अधिज्जेतेहिं तदावरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमं काऊण कतं ति । एवं गणधरेहिं कृते को गुणः ?, उच्यते—

वेत्तु च सुइं सुहगुणण-धारणा दातु पुच्छिडं चेव । एतेण कारणेण जीतं ति कतं गणधरेहिं ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ९१]

१ ‘तैव कालो भ० चूषप्र० ॥ २ हुस्सेसु खं १ । हस्सेसु ख २ पु २ ॥ ३ “तत्र कर्मस्थितिं प्रति अजघन्योत्कृष्टकर्मस्थितिभिर्गणधरै सूत्रमिदं कृतमिति । तथा ‘अनुभाव’ विपाकस्तदपेक्षया मन्दानुभावै । तथा बन्धमङ्गीकृत्य ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीर्मन्दानुभावा वध्नन्ति । तथाऽनिकाचयद्वि, एव निधत्तावस्थामकुर्वन्ति । तथा दीर्घस्थितिका कर्मप्रकृतीर्हसीयसीर्जनयद्वि । तथा उत्तरप्रकृतीर्वध्यमानासु सङ्क्रमयद्वि, तथा उदयवतां कर्मणासुदीरणा विदधानै, अप्रमत्तगुणस्थैस्तु साता-ऽसाता-ऽऽयूष्यनुदीरयद्वि । तथा मनुष्यगति-पथेन्द्रियजालौदारिकक्षारीर-तदङ्गोपाङ्गादिकर्मणासुदये वर्तमानै । तथा वेदमङ्गीकृत्य पुंवेदे सति । तथा ‘उवसमे’ त्ति सूचनात् सूत्रमिति क्षायोपसामिके भावे वर्तमानैर्गणधारिभिरेव सूत्रकृताङ्ग दृढमिति ॥” इति शीलाङ्कटीका ॥ ४ सूयगडं ख २ पु २ ॥

अज्झवसाणेण कतं ति पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं कतं, ण पूया-सकार-वित्तिहेतुं वा । उक्तं हि—“पंचहिं ठाणेहिं सुत्तं अधिजेज्ज, तं जहा—गाणट्ठाए०” [स्यानाहसूत्र सू० ४६८ पत्र ३५०-२] ॥ १५ ॥

वइजोगेण पभासितमणेगजोगंकरणाण साधूणं ।

तो वइजोगेण कतं जीवस्स सभावियगुणेहिं ॥ १६ ॥

5 वइजोगेण पभासित० गाथा । यद् भगवान् भापते स वाग्योग एव, [न] श्रुतम्, श्रुतस्य क्षायोपशमिकत्वादित्युक्तम्, वाग्योगस्तु नामप्रत्ययत्वाद्गौदयिकः, विज्ञानमप्यस्य क्षायिकत्वात् केवलम्, शब्दस्तु पुटलात्मकत्वाद् द्रव्यश्रुतमात्रम्, अतो न भावश्रुतमिति, अतो वइजोगेण अरहता अथो पगारेहिं भासितो पभासिओ । केमिं ? अणेगजोगकरणाण साधूणं । ते य के ? गणधरा । कथं पुणेते अणेगजोगकरणा ? उच्यते—जतो अणेगविधलद्विसंपण्णा, तं जधा—कोट्टबुद्धी वीयवुद्धी पयाणुसारी खीर-सप्पि-मधुआसवा । तो वइजोगेण कतं ति, तित्थगरेहिं वइजोगपभासितेहिं गणधरेहिं वइजोगेण चैव 10 सुत्तिकतं । तं पुण जीवस्स सभावियगुणेहिं ति पागतभासा, एस स्वभावगुणः, वैकृतस्तु संस्कृतभाषा, आगन्तुक इत्यर्थः ॥ १६ ॥ त च पुण एव गदितं—

अक्खरगुण-मैतिसंघातणाए कम्मपरिसाडणाए य ।

तदुभयजोगेण कथं सुत्तमिणं तेण सुत्तकडं ॥ १७ ॥

अक्खरगुणमैतिसंघातणाए० गाथा । अक्खरगुणो णाम एकैकमनन्तपर्यायमक्षरम्, अक्षराभिलापो वा अक्षरगुणः, 15 असौ ह्यभिलाष्योऽर्थो न शक्यते अक्षरमन्तरेण प्रकाशयितुम्, प्रदीपमन्तरेणैव तमसि घट इत्यतोऽभिलाष्य एवाक्षरगुणः । मति ति मतिणाणविसुद्धताए सव्वे वि समा, अक्षरसंघातणाए लद्धितो वि सव्वे समा, सुत्तकरणं कम्मणिज्जरं च पडुच्च सव्वे समा । अधवा जधा जधा अक्षराणि मतिविसुद्धताए सघाएति तथा तथा णिज्जरा भवति । तदुभययोगेणं ति मतिणाणेणं वाइएण य जोगेणं ति कृत सूत्रकृत सूत्रकडं ॥ १७ ॥ सूचनाद्वा सूत्रम्—

सुत्तेण सूइतं ति य अत्था तह सूइता य जुत्ता य ।

तो बहुविधंप्पजुत्तां ससमयजुत्ता अणादीया ॥ १८ ॥ सूयगडं ति गयं ।

20 सुत्तेण सूइतं ति य० गाथा । ‘सूइता’ प्रोता इत्यर्थः । उपलब्धव्या वा ते सुत्तपदेण अत्थपदा सूइता सूत्राणुसारेण ज्ञायन्त इति, नासूत्रोऽर्थो वै विधेते, तेन पुनर्युज्यमाना योजिताः नायुज्यमानाः, यो हि येनार्थेन सह घटते स तथैव पूर्वापर्यसम्बन्धेन योजितः, अयुज्यमानास्तु अपार्यक-निरर्थकादयो न योजिताः । तो बहुविधंप्पगारा जुत्तं ति गद्यं पद्यं कथ्यं गेयं चउच्चिद्देण जातिवंधेण पयुत्ता, अथवा प्रतिज्ञादिपञ्चावयवविशेषेण प्रयुक्ताः । ते पुण ससमयजुत्ता अणादीया, सम्प्र- 25 तिकालं तावत् प्रतीत्य सङ्ख्येयानि पदानि । कथं पुण ते अणंता गमा अणंता पज्जवा ? अतीता-ऽणागतं कालं पडुच्च अणंता गमा अणंता पज्जवा, पणवगं वा पडुच्च अणंता गमा अणंता पज्जवा, जेण चोदसपुव्वी चोदसपुव्विस्स छट्ठाणपडिओ । गम्यते अनेनार्यं इति गमकः । गणधरा पुणो सव्वे अक्खरलद्धितो मतिलद्धिओ य तुळा, यथा तुल्यवर्त्ति-क्षेहाः प्रदीपाः प्रकाशेन तुल्या आदित्या वा तथाऽक्षर-मतिलाभाभ्यां तुल्याः । अथवा यथा आदित्यः स्वभावतः प्रकाशयति एवं गणधरा अपि गणनिर्वर्त्तकस्य कर्मण उदयाद् गणधारित्वं कुर्वन्ति ॥ १८ ॥

१ “गाणट्ठायाते १ ढसणट्ठायाते २ चरित्तट्ठायाते ३ विग्गहविमोतणट्ठायाते ४ अहत्थे वा भावे जाणिस्सामीति कट्टु ५ १” इति पूर्णं पाठ ॥
२ “जोगंधराण सां” खं १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ “गुणेणं” ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ वइजोगो पभासितसति० चूमप्र० ॥ ५ “मइसंघाड-
णाए” ख २ । “मइसंजोगणाय” खं १ ॥ ६ “पडिसां” ख १ ॥ ७ अक्षरमतिगुणसं” चूमप्र० ॥ ८ “योगेणं ति वाइएण
माणसेण य जोगेणं ति कृतं सूत्रकृतं सूत्रकृतं सूत्रं सूत्रकृतं सूचनाद्वा मु० ॥ ९ सुत्तिय च्चिय ख २ पु २ वृ० ॥ १० “विहं
पडत्ता ख १ वृ० ॥ ११ “त्ता पया पसिद्धा अणां” ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १२ विपद्यते पु० च० ॥ १३ “माना उपलब्धव्याः,
यो हि वा० मो० ॥

एत्थ पुण इमाओ वि गाथाओ भाणितव्वाओ—

‘कृताकृतं १ केण कृतं २ केसु य दन्वेसु कीरती वा वि ३ । काहे वकारओ ४ णयतो ५ करणं कतिविधं ६ कथं ७ ॥१॥

[भाव० नि० गा० १०२७ पत्र ४६७-१ । विशेषा० गा० ३३६३]

एताणि सत्त पयाइं । तथा (तत्थ) सुत्तकडं किं कतं कज्जति अकयं कज्जति ? , जं भणियं किं उप्पणं कज्जति अणुप्पणं कज्जति ? । एत्थ णएहिं मग्गणं—केइ उप्पणं इच्छंति, केइ अणुप्पणं ति । ते य णेगमादी सत्त मूलणया । तत्थ णेगमो— 5 तत्थाऽऽदिणेगमस्स अणुप्पणं कीरति, णो उप्पणं कीरति । कम्हा ? , जधा पचत्थिकाया णिच्चा एवं सूतकडं पि ण कयादि णाऽऽसी ण कदाइ ण भवइ ण कयाइ ण भविस्सति, भूवं च भवइ य भविस्सति य, धुवे णितिए अक्खए अव्वए अवट्ठिए णिच्चे, ण एस भावो केणइ उप्पायिते क्ति कट्ठु । जया वि भरघेरवतेसु वासेसु वोच्छिज्जति तथा वि महाविदेहे वासे अवोच्छि- ण्णमेव । सेसाणं णेगमाण छण्ह य संगहादीणं णयाणं उप्पणं कीरति, जेण पणरस्ससु वि कम्मभूमीसु पुरिस पडुच्च उप्पज्जति । जति उप्पणं तिविधेणं सामित्तेण उप्पणं—समुद्धानसामित्तेण १ वायणासा० २ लद्धीसा० ३ । एत्थ को णयो कं 10 समुप्पत्तिं इच्छति ? , तत्थ जे पढमवज्जा णेगमा संगह-ववहारा [य] ते तिविधं पि उप्पत्तिं इच्छंति—समुद्धानं जधा तित्थकरस्स सएणं उद्धानेणं १ वायणाए वायणायरियस्स णिस्साए, जधा भगवता गौतमस्वामी वाइतो २ लद्धीए जधा भवियस्स किंचि निमित्तं दट्ठूणं जातिस्मरणादिगं तदावरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमेणं उप्पज्जति ३ । उज्जुसुतो समुद्धानं णेच्छति, किं कारणं ? भगवं चेव उद्धानं स एव वायणायरिओ गौतमप्पभित्तीणं तेण दुविधं, वायणासामित्तं [लद्धिसामित्तं] च । तिण्णि सहणया लद्धिमिच्छति, जेण उद्धाने वायणायरिए य विज्जमाणे वि अभवियस्स ण उप्पज्जति, अभावात् । कताकतं ति गतं १ । 15

केण कयं ति य वयहारतो जिणिदेण गणधरेहिं च । तस्सामिणा तु णिच्छयणतस्स तत्तो जतो णऽणं ॥ १ ॥ २ ।

[विशेषा० गा० ३३८२]

‘केसु दन्वेसु कीरति’ त्ति णेगमस्स मणुण्णेणु दन्वेसु कीरति । जथा—

मणुण्णं भोयणं भोच्चा मणुण्णं सयणा-ऽऽसणं । मणुण्णंसि अगारंसि मणुण्णं ज्ञायते सुणी ॥ १ ॥

[] 20

प्रेगंतेण मणुपेणं हवइ हु परिणामकारं दव्यं । वभिचारातो सेसा विति ततो सव्वदब्बेसु ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३३८६]

ण सव्वपज्जवेसु, जेण “सुते ण सव्वपज्जवा” [] इति वचनात् । केसु दव्वेसु त्ति गतं ३ ।

काहे य कारओ भवति—

उद्दिष्टे श्विय णेगमणयस्स कत्ताऽणधिज्जमाणो वि । जं कारणमुद्देसो तम्मि य कज्जोवतारो त्ति ॥ १ ॥

25

संगह-व्यवहारणं पञ्चासण्णतरकारणत्तणतो । उद्दिट्ठंस्सि तदत्थं गुरुपयमूले समासीणो ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३३९१-९२]

उज्जुसुतस्स पढंतो अपुव्वसुतपज्जवे समये [समये] अक्कममाणो उवयुत्तस्स वा अणुवयुत्तस्स वा णो सुतं भवति, सँमत्ते अज्झयणे सुयं भवति । तिण्हं सहणयाणं अपुव्वे सुतपज्जवे समये समये अक्कममाणस्स णियमा सम्मदिट्ठिस्स उवयुत्तस्स णो सुयं भवति, सँमत्ते कारओ सुतं भवति । एत्थ गाथा—

30

अंगस्सुतोवयुत्तो कत्ता सँह-किरियाविउत्तो वि । सहादीण मणुण्णो परिणामो जेण सुतमत्तिओ ॥ १ ॥ ४ ।

१ एतत्सप्तपदव्याख्यासमानार्थका आवश्यकचूर्णिरवश्यमवलोकनीया, भाग १ पत्र ५०२ तथा ६०१-४ ॥ २ °णं मणुणपरिणाम-
कारणं दव्वं विरोपा० ॥ ३-४ सम्मत्ते पु० ॥ ५ अगोसु ताव युत्तो कत्ता चूस्र० । विशेषावश्यकमहामाष्ये सामायिकसूत्रस्या-
धिकारात् सामाह्योवउत्तो इति पाठो वर्तते, किञ्चात्र सूत्रकृताऽसूत्रस्याधिकारात् अगस्सुतोवयुत्तो इति पाठो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ६ सहकि-
रियोवउत्तो वि । सहादीणमणणा परि° चूस्र० । किञ्च नायं पाठो विशेषावश्यककृतिकृतां कोटार्य-कोट्याचार्य-हेमचन्द्रसूरीणां
सम्मतोऽस्ति ॥

कत्ता णयतोऽभिहितो अथवा णयतो त्ति णीतियो णेयो । सामाइयहेतुपयोज्जकारओ सो णयो थ इमो ॥ २ ॥

आलोयणा इ १ विणये २ खेत्त ३ दिसाभिगहे थ ४ काले थ ५ ।

रिक्ख ६ गुणसंपया वि थ ७ अभिवाहारे थ अट्टमये ८ ॥ ३ ॥

[विशेषा० गा० ३३९४-९६]

६ नयतीति नैयायिकः, गमयति एभिः प्रकारैः, एवंगुणसंपण्णाय जो सूत[क]डं देति सो णायकारी णायवादी य भवति । आलोयणा च सुतोवसपयाय दायव्वा, पडिच्छगेणं सिस्सेणावि जति मूलगुण-उत्तरगुणा वा विराधिता तावे उद्देसा-विन्तेण णिस्सहेण होतव्वं १ ।

आलोयणसुद्धस्स चि देज्ज विणीयस्स णाविणीयस्स । ण हि दिज्जति आभरणं पलियत्तियकण्ण-हत्थस्स ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ३४०१]

१० सो विणीतो केरिसो १,

अणुरत्तो भत्तिगतो अमुयी अणुअत्तओ विसेसण्णू । उज्जुत्त अपरितंतो इच्छित्तमत्थं लभति साधू ॥ १ ॥ २ ।

विणयवतो वि थ कयमगलस्स तयविग्घपारगमणाय । देज्ज सुकतोवयोगो देव्वादिसु सुप्पसत्थेसुं ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३४०२-३]

१५ तत्थ दव्वे सालि-वीधिय-नोधुम-जवादिधण्णसमीपे, ण तु तिल-चणगादिसमीवे । खेत्तं पसत्थमपसत्थं च—

उच्छुवणे सालिवणे पँउमसँरे कुसुमिए व वणसडे । गमीर साणुणाए पदाहिणजले जिणघरे वा ॥ १ ॥

दिज्ज ण उ भग्ग-झामित-सुसाण-सुण्णा-ऽमणुण्णगेहेसुं । छारंगार-कयारा-ऽमेज्जादीदव्वदुट्ठेसु ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० ३४०४-५]

अधवा अत्थि काणीयि खेत्ताणि जेसु सज्झायो चेव ण कीरति, जधा वैदेसे पण्णत्ती सिंधुविसए थ ण पढिज्जति मसाणादिसु वा, एवं जो जहिं ३ । इदाणि तिणिण दिसाओ अभिगिज्झ उद्दिस्सितव्वं—

२० पुव्वाभिमुहो उत्तरमुहो व देज्जाऽहवा पडिच्छेज्जा । जाए जिणादयो वा दिसाए जिणचेइआइ वा ॥ १ ॥ ४ ।

[विशेषा० गा० ३४०६]

काले त्ति—इमं अंगं कालेण पढिज्जति राति-दिणाण पढम-चरिमासु पोरिसीसु । अधवा उद्दिस्सतो—

चाउइसि पण्णरसिं वज्जेज्जा अट्टमीं च णवमीं च । छट्ठिं च चउत्थि वारसिं चै दोण्हं पि पक्खापं ॥ १ ॥ ५ ।

[विशेषा० गा० ३४०७]

२५ पसत्थेसु वट्ठति रिक्खेसु—

मयसिरमहा पुत्सो तिणिण थ पुव्वाइं मूलमस्सेसा । हत्थो चित्ता थ तथा दस विद्धिकराइं णाणस्स ॥ १ ॥

[गणि० प्र० गा० ७ । विशेषा० गा० ३४०८]

जस्स वा जं अणुकूल । अधवा—

संज्ञागयं रविगतं विट्ठेरं सग्गहं विलंविं च । राहुहंतं गहभिण्णं च वज्जए सत्त णक्खत्ते ॥ १ ॥

३० [विशेषा० गा० ३४०९ । गणि० प्र० गा० १५]

संज्ञागतम्मि कलहो होति कुभत्तं विलंविणक्खत्ते । विट्ठेरे परविजयो आइच्चगते अणिव्वाणी ॥ १-॥

ज सग्गहम्मि कीरइ णक्खत्ते तत्थ वुगाहो होइ । राहुहयम्मि थ मरण गहभिण्णे लोहिओगालो ॥ २ ॥

[गणि० प्र० गा० १८-१९]

१ सूतदंडं वा० मो० ॥ २ खेत्तादिसु विशेषा० ॥ ३ पयुमसरे वा० मो० ॥ ४ सरे पुप्फफलितवणसंडे । गंभीर साणुणादे पदाहिणावत्तउद्गादी ॥ आव० चूर्णो भाग १ पत्र ६०३ ॥ ५ च सेसासु देज्जाहि विशेषावश्यकं ॥

पण्णत्ती दिट्ठीवातो य दिवडूखेत्तेसु उद्दिंसन्ति ६ । गुणसंपया णाम पुब्बिं विणेयो जइ विणीतो इमे य से गुणा जइ अत्थि तो उद्दिस्सन्ति—

पियधम्मो दहधम्मो सविगोऽवज्जभीरु असढो य । खंतो दंतो मुत्तो धिरव्वत जित्तिन्दिओ उज्जू ॥ १ ॥

असढो तुलासमाणो समितो तह साधुसंगधरयो य । गुणसंपदोववेदो जोगो सेसो अजोगो तु ॥ २ ॥

णेयोऽभिवाहारोऽभिवाहरणमहमस्स साधुस्स । इदमुद्दिंसामि सुत्तत्थोभयतो कालिअसुतम्मि ॥ ३ ॥

दव्व-गुण-पज्जवेहि य भूतावायम्मि गुरुसमादिट्ठे । वेदुद्धिमिणं मे इच्छामऽणुसासणं सिस्सो ॥ ४ ॥ ७ ।

[विशेषा० गा० ३४१०-१३]

साउणो वा पसत्थो वा अभिवाहरति ८ । ५ ।

करणं तव्वावारो गुरु-सीसाणं चतुव्विधं तं च । उद्देसो वायणता तथा समुद्देसणमणुण्णा ॥ १ ॥ ६ ।

[विशेषा० गा० ३४१४]

कधं लब्धति त्ति जधा णमोक्कारो, णाणावरणिज्जस्स दुविधाणि फड्डगाणि—सव्वघातीणि देसघातीणि य, तत्थ सव्वघातीहिं उग्घातितेहिं देसघातीहिं उदिण्णेहिं उग्घातितेहिं अणुदिण्णेहिं उवसामिण्हिं कमसो विसुज्झमाणस्स लभति । कधं लभति त्ति गयं ७ ॥ भणितं सूतकडं ति णामं अंगस्स । तस्स पुण सूतकडस्स—

❖ दो चेवँ य सुतखंधा अज्झयणाइं हवन्ति तेवीसं ।

तेत्तीसं उद्देसं आयारातो दुगुणमेतं ॥ १९ ॥

[..... ॥ १९ ॥]

..... ।

... ॥ २० ॥]

गाधा सोलसगम्मी जेसि अज्झयणाणं ते इमे गाधासोलसगा । महन्ति अज्झयणाणि अधवा महन्ति च ताणि अज्झय-
णाणि च महज्झयणाणि । तत्थ पढमो सुतखंधो [गाधा]सोलसगा, ताइं ताव भण्णन्ति त्ति कातूणं तेण गाधा णिक्खि-
वितव्वा सोलस णिक्खिवितव्वा सुतं णिक्खिवितव्वं खंधो णिक्खिवितव्वो ॥ २० ॥

णिक्खेवो गाधाए चउव्विहो छव्विहो य सोलससु ।

निक्खेवो यँ सुयम्मि य खंधे य चउव्विहो होइ ॥ २१ ॥

णिक्खेवो गाधाए० गाथा । [गाधा] णामादि चतुर्विधा । णाम-ठव्वणाओ गताओ । दव्वे जाणगसरीरभवियसरीर-
वइरित्ता पत्तय-पोत्थयलिहिता । भावगाधा दुविधा—आगमतो णोआगमतो य । आगमतो जाणए उव्वयुत्ते । णोआगमतो एयं चेव ।
सोलसयं णामादि छव्विधं । णाम-ठव्वणाओ तह चेव । वइरित्तं सोलसं सचित्त-अचित्त-मीसगाणि दव्वणाणि । खेत्तसोलसगं
सोलस आगासपदेसा । कालसोलसयं सोलस समया सोलससमयद्वितीयं वा दव्वं । भावसोलसयं इमाणि चेव सोलस
अज्झयणाणि खयोवसमिए भावे । सुते खंधे य चतुको णिक्खेवो पूर्ववत् जाव भावखंधो । एतोसिं चेव सोलसण्हं
अज्झयणाणं समुदयसमितिसमागमेणं गाधासोलसयसुतखंधो त्ति लब्धति ॥ २१ ॥ गाधासोलसयाणं इमे अत्थधिकारा भवन्ति—

ससमय-परसमयपरव्वणा य १ णाऊण बुज्झणा चेव २ ।

संबुद्धस्सुवसग्गा ३ थीदोसविवज्जणा चेव ४ ॥ २२ ॥

१ साधुसङ्गहरत ॥ २ शकुन इत्यर्थ ॥ ३ दो चेव सुतखंधा अज्झयणाइं च होंति तेवीसं । तेत्तीसं उद्देसा
आयारातो दुगुणमंगं ॥ खं १ ख २ पु २ वृ० । अत्र गाथाया तेत्तिसुदेसणकाला आया इति पाठभेद पु २ ॥ ४ अत्र दो चेव य
सुतखंधा० इति गाथायाश्चूर्णि अग्रेतनचूर्ण्यकार्यसवादिनी निर्युक्तिगाथा तत्प्रतीकादिक च चिरन्तनकालादेव द्रुष्टितमिति सम्भाव्यते, निर्युक्त्या-
दर्शय्येतदर्थसवादिनी गाथा नोपलभ्यते, नापि वृत्तिकृता शीलाङ्गेन व्याख्याता दृश्यते, तदत्रार्थे तज्ज्ञा एव प्रमाणम् ॥ ५ उ सुयम्मी खंधे ख १ ॥

ससमय-परसमयपरूवणा य० गाथा । पढमज्झयणे ससमय-परसमयपरूवणाए अधियारो १ । वितियज्झयणाधियारो पुण ते ससमयगुणे परसमयदोसे य णाऊणं ससमए संबुज्झितव्वं २ । ततियज्झयणाधियारो संबुद्धो संतो जधा उवसग्गेहिं ण चालिज्झइ ३ । चउत्थज्झयणाओ इत्थिदोसविवज्जणा, ते वि अणुलोमउवसग्गा चेव ४ ॥ २२ ॥

उवसग्गभीरुणो थीवसस्स णरएसु होज्ज उववाओ ५ ।

एव महप्पा वीरो जयमाह तहा जएज्जाह ६ ॥ २३ ॥

उवसग्गभीरुणो थीवसस्स० गाथा । पंचमअज्झयणाधियारो जो उवसग्गभीरू इत्थीवसमोगओ य पावं अज्जिऊण णरएसु उववज्जति ५ । छट्ठस्स एवं जाणिऊणं महप्पा महावीरो उवसग्गाणि जिणित्तु इत्थीपसंगदोसा य दोसे जाणित्तु इत्थिगाओ वज्जेत्ता णेव्वाणं गतो भगवान् जतो अतो आयरिओ वि एवं चेव सीसस्स उवदिसन्तो वक्खाति—जधा ससमए जतिअव्वं उवसग्गा य णिज्जिणितव्वा इत्थिगाओ वज्जेतव्वाओ, एवं सीलवं वंभवं च भवति ६ ॥ २३ ॥

णिस्सील-कुसीलजढो सुसीलसेवी य सीलवं चेव ७ ।

णाऊण वीरियदुगं पंडितविरिए पयतितव्वं ८ ॥ २४ ॥

णिस्सीलकुसील० गाथा । सत्तमए णिस्सीला गिहत्था, दुस्सीला अण्णउत्थिया, ससमए वि पासत्थादयो कुसीला वज्जेतव्वा, सयं च सीलवता भवितव्वं ७ । अट्ठमस्स सयं सीलवता णाऊण वीरियदुगं पंडितवीरिए पयतितव्वं ८॥२४॥

सेसाणं पुण इमो अहियारो—

धम्मो ९ समाहि १० मग्गो ११ समोसढा चउसु १२ सव्ववादीसु १३ ।

सीसगुण-दोसकहणा गंधम्मि सदा गुरुनिवासो १४ ॥ २५ ॥

आयाणिय संकलिया आयाणिज्जम्मि आयतचरित्तं १५ ।

अप्पगंधे पिंडकवयणे गाधाए अहियारो १६ ॥ २६ ॥

धम्मो समाधि मग्गो० गाथा । वितिया वि आयाणिय संकलिया० गाथा । एवं पंडितवीरियअभिगमण-
 २० ढ्ढताए धम्मो कहिज्झइ, पंडियवीरियढ्ढितो वा धम्मं कथेति ९ । दसमस्स समाधिवासो उवदिस्सति, समाधी वा से उवदिस्सति १० । णाणादिसजुत्तो वा से मग्गो उवदिस्सइ, सो वा परेसिं उवदिसति एकारसमस्स ११ । वारसमस्स एवं मग्गपडिवण्णो गामातगं वा उवस्सए वा भिक्खायरियगयं वा दूइज्जमाणं वा परउत्थिगा परउत्थिगभाविता वि गिही चोदेज्जं, तेसिं पडिसे-
 धणट्ठा समोसरणज्झयणे तिण्ह वि तिसट्ठाणं पासडियसत्ताणं असव्भावकुदिट्ठीओ पडिसेधिज्जंति १२ । तेरसमस्स जधा पडिसे-
 धेन्ता अधवा मग्गो परिकधिज्जति सव्वे वि ते धम्मं समाधिमग्गं वा ण याणति १३ । चोइसमस्स समाधिमग्गट्ठितस्स वि
 २५ सीसगुण-दोसा परिकधिज्जंति, सीसगुणसपण्णेण य गुरुकुलवासो वसितव्वो १४ ॥ २५ ॥

पण्णरसमस्स आयाणिजे आत्मारथिकेन आयतचरित्तेणं भवितव्वं, सुत्तथो य पायेण संकलियाणिवद्धो १५ । एतेसिं पण्णरसण्ह वि अज्झयणाणं गाधाए पिंडकवयणेणं अत्थोऽभिन्वज्जति, दरिसिज्जति विभाष्यत इत्यर्थः १६ ॥ २६ ॥

गाधासोलसगाणं पिंडथो वण्णितो समासेण । एत्तो एक्केकं पुण अज्झयणं कित्तयिस्सामि ॥ १ ॥

तत्थ पढमज्झयणं समयो त्ति । तस्स इमे अणुयोगदारा भवंति । तं जधा—उवक्कमो १ णिक्खेवो २ अणुगमो ३

१ नरगेसु ख १ ॥ २ ज्जाहि ख २ ॥ ३ परिचत्तनिसील-कुसील सुसील संविग्ग सीलवं चेव ७ सा० वृ० । परिच-
 त्तनिसील-कुसील सुसीलसेवी य सीलवं होइ ७ ख २ पु २ । णिस्सील-कुसीलजढो इत्यादिकशृणिहृत्सम्मत पाठ ख १ प्रती
 वर्तते ॥ ४ पयइयव्वं ख २ पु २ । य जइयव्वं ख १ । पयट्टेइ सा० ॥ ५ आदाणिय संकलिया आदाणिज्जम्मि ख २ पु २ ॥
 ६ पिंडियवयणेणं होइ अहिं सा० ॥ ७ चोदेजेतेसिं वा० मो० ॥

णयो ४ । उपक्रम्यते अनेनेत्युपक्रमः, “क्रमु पादविक्षेपे” उप-सामीप्ये, सत्थसामीवीकरणं, सत्थस्स णामदेसमाणयणमिति भणितं होति १ । तथा निक्षिप्यतेऽनेनेति निक्षेपः, “क्षिप प्रेरणे” इति, नियतो निश्चितो क्षेपो निक्षेपः, न्यासः स्थापनेति यावत् २ । अनुगम्यतेऽनेनेत्यनुगमः, अणुतो वा सूत्रस्य गमो अनुगमः, अनुरूपार्थगमनं वा अनुगमः, सूत्रानुसरणमित्यर्थः ३ । “णीइ प्रापणे” तस्य नय इति भवति, सूत्रप्रापणव्यापारोपायान् नयतीति नयः, नीयते वा अनेनेति नयः, वस्तुनः पर्यायाणां सम्भवतोऽभिगमनमित्यर्थः ४ ।

5

एतेसि च उवक्कमादिदाराणं एसेव क्कमो, यतो नानुपक्रान्तं असमीपीभूतं सद् निक्षिप्यते, न च नामादिभिरनिक्षिप्तमर्थतोऽनुगम्यते, न च नयमतविकलो अनुगम इति । जतो सत्थं सम्बन्धात्मकेन उपक्रमेण स्थापनासमीपमानीयते, नामादिन्यस्तनिक्षेपमर्थतोऽनुगम्यते नानानयैः, अतोऽयमेवानुयोगद्वारक्रम इति ।

सो उवक्कमो छव्विधो—णामोवक्कमो ठवणो० दव्व० खेत्त० काल० भावउवक्कमो । छव्विहो वि जधा आवस्सए [भाव० चूर्णी भाग १ पत्र ८०] तथा परूवेतव्वो । अधवा उवक्कमो छव्विधो—आणुपुव्वी १ णामं २ पमाणं ३ वत्तव्वया ४ 10 अत्थाधियारो ५ समोतारो ६ । एते वि जधा अणुयोगहारे [सू० ७० पत्र ५१-१] तथा भासितव्वा जाव समोतारो सम्मत्तो । एवं समयज्झयणं आणुपुव्व्यादिण्हिं दारेहिं जत्थ जत्थ समोतरति तत्थ तत्थ समोतारेयव्वं ।

आणुपुव्वीए उक्कित्ताणुपुव्वीए गणणाणुपुव्वीए य समोतरति । सा तिविहा—पुव्व्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी । समयज्झयणं पुव्व्वाणुपुव्वीए पढमं, पच्छाणुपुव्वीए सोलसमं, अणाणुपुव्वीए एताए चेव एगादियाए एगुत्तरिआए सोलसगच्छगताए सेदीए अण्णमण्णव्वासो दुरुव्वूणो । एत्थ पत्थारविहीकरणं इमं—

15

एकाद्या गच्छपर्यन्ताः परस्परसमाहताः । राशयस्तद्वि विज्ञेयं, विकल्पगणिते फलम् ॥ १ ॥

गणितेऽन्यविभक्ते तु, लब्धं शेषैर्विभाजयेत् । आदावन्ते च तत् स्थाप्यं, विकल्पगणिते क्रमात् ॥ २ ॥ १ ।

[]

णामे छव्विधणामे समोतरति, तत्थ छव्विधो भावो वण्णिज्जति, तत्थ वि खयोवसमिए भावे समोतरति, जतो सव्वमेव सुय खयोवसमिए भावे वट्ठति २ ।

20

पमाणं चउव्विधं—दव्वप्पमाणं खेत्तप्पमाणं कालप्पमाणं भावप्पमाणं च । प्रमीयतेऽनेनेति प्रमाणम् । तत्थ समयो भावात्मकत्वाद् भावप्रमाणोचरम् । तं भावप्पमाणं तिविधं—गुणप्पमाणं णयप्पमाणं संखप्पमाणं । गुणप्पमाणं दुविधं—जीवगुणप्पमाणं अजीवगुणप्पमाणं च । तत्थ जीवाण्णत्तणओ समयस्स जीवगुणप्पमाणे समोतारो । जीवगुणप्पमाणं तिविधं—णाणगुणप्पमाणं दंसणगुणप्पमाणं चरित्त० । तत्र बोधात्मकत्वात् समयस्स णाणगुणप्पमाणे समोतारो । णाणप्पमाणं चतुर्विधम्—पच्चक्खं अणुमाणं ओवम्मं आगमो । तत्थ समयस्स पायं परोवदेसत्तणतो आगमप्पमाणे समोतरति । आगमो दुविधो—लोइओ लोगु- 25 त्तरो य, लोगुत्तरिए समोतरति । सो तिविधो—सुत्ते अत्थे तदुभते त्ति, तिसु वि समोतरति । अधवा आगमो तिविधो—अत्तागमो अणंतरागमो परपरागमो य । तत्थ समयस्स अत्थतो तित्थकरस्स अत्तागमो गणधराणं अणंतरागमो गणधरसिस्साणं परपरागमो, सुत्ततो गणधराणं अत्तागमो गणहरसीसाणं अणंतरागमो, तेण पर सुत्त-इत्था वि णो अत्तागमो णो अणंतरागमो परंपरागमो । गुणप्पमाणं गतं । इदाणि णयप्पमाणं, तत्थ—

मूढणैयियं सुतं कालियं तु ण णया समोतरंति इधं । आसज्ज तु सोतारं णए णयविसारतो बूया ॥ १ ॥

30

[भाव० नि० गा० ७६२]

ण इदाणि णयप्पमाणे समोतरति, पुरा पुण जाव चतुण्ह अणुयोगाण अपुहत्तं आसि ताव सुत्ते णया अवतारिज्जता, इयाणि पुहत्ताणुयोगे णावतारिज्जति ।

इदाणि सखप्पमाणं, तं अट्ठविधं, तं जघा—णामसखा ठवणसंखा दव्व० खेत्त० कालसखा परिमाण० पज्जव० भाव-
सखा चेव, तत्थ परिमाणसखाए समोतरति । परिमाणसंखा दुविधा—कालियसुतपरिमाणसखा य दिट्ठिवायसुतपरिमाणसंखा
य, कालियसुतपरिमाणसखाए समोतरति । कालियसुतपरिमाणसखा दुविधा—अगपविट्ठं अंगवाहिर च, अंगपविट्ठे समोतरति ।
पज्जवसखाए अणता पज्जवा, जतो भणितं—“सव्वागासपदेसगं सव्वागासपदेसेहिं अणंतगुणितं पज्जवग अक्खर लब्धमति”
5 [नन्दी० सू० ४२] “सखेज्जा अक्खरा सखेज्जा संघाता सखेज्जा पदा सखेज्जा सिलोगा सखेज्जाओ गाथाओ सखेज्जा वेढा
सखेज्जा अणुयोगदारा” [अर्थत समवा० सू० १३७ । नन्दी० सू० ४६] ३ ।

इदाणि वत्तव्वया, सा ति विधा—ससमयवत्तव्वया परसमयवत्तव्वया ससमयपरसमयवत्तव्वया, तत्थ ससमयवत्तव्व-
याए समोतरति ।

परसमए उभय वा सम्मदिट्ठिस्स ससमयो जेण । तो सव्वज्झयणाइं ससमयवत्तव्वणियताइ ॥ १ ॥

10 मिच्छत्तसमूहमय सम्मत्तं जं च तदुवकारम्मि । वट्ठइ परसिद्धंतो तो तस्स तओ ससिद्धंतो ॥ २ ॥ ४ ।

[विशेषा० गा० ९५३-५४]

अत्थाहिकारो दुविधो—अज्झयणत्थाधिकारो य उद्देसत्थाधिकारो य । तत्थ अज्झयणत्थाहिकारो ससमय-परसमयप-
रूवणाए । उद्देसत्थाधिकारो इमो—पढमुद्देसए ताव इमे छ अत्थाधिकारा भवति । तं जघा—

❖ मधपंचभूत १ एकप्पए य २ तज्जीवतस्सरीरी य ३ ।

15 तथ य अँकारगवादी ४ औत्तच्छट्ठो ५ अफलवादी ६ ॥ २७ ॥

॥ २७ ॥ वितियए चत्तारि अत्थाधिकारा । त जघा—

❖ वितिए णियतीवायो १ अण्णाणी २ तह य णाणवादी यं ३ ।

कम्मं चयं ण गच्छति चतुर्विधं भिक्खुसमयम्मि ४ ॥ २८ ॥

❖ तइए आहाकम्मं १ कडवादी जघ य ते पँवादी तु २ ।

20 किच्चुवमा य चउत्थे परप्पवादी अँविरतेसु ॥ २९ ॥

ततिएऽत्थ अत्थाधिकारो आहाकम्म परवादिका य । चउत्थे एगो चेव अधिगारो किच्चुवमा परप्पवादिगाणं ५ ॥ २९ ॥

एव समोतारेण जत्थ जत्थ समोतरति तत्थ तत्थावतारित ६ । उवक्कमो गतो । इदाणि णिक्खेवो । सो तिविद्दो—
ओघणिप्फणो णामणि० सुत्तालावयणिप्फणो त्ति । ओहो णाम—जं सामणं सत्थस्स णाम, तं चउत्थं—अज्झयण अज्झीणं
आयो ज्झवणा । अज्झयण णामादि चतुर्विधम्, दव्वज्झयण पत्तय-पोत्थयलिहित, भावज्झयण इदमेव समयं ति । अज्झीण
25 णामादि चतुर्विधं, दव्वज्झीणं सव्वागाससेढी, भावज्झीण इदमेव समयज्झयणं, ण खीयति दिज्जतं अण्णेसिं । तत्थ गाथा—

जघ दीवा दीवसत पदिप्पदी सो य दिप्पती दीपो । दीपसमा आयरिया दीप्पंति परं च दीवेंति ॥ १ ॥

[अनुयोगद्वारे पत्र २५२-२]

इदाणि आयो—सो वि नामादि चतुर्विधो, दव्वओ सचित्तादि, सच्चित्ते दुपयादि ३, मिस्से स एव साभरणाणं
दुपदादीण, अचित्ते हिरण्णादी ४, भावओ इदमेव समयज्झयण । इदाणि ज्ञवणा—सा वि णामादि चतुर्विधा, दव्वज्झवणा

१ नन्दीसूत्रे तु पज्जवग्गक्खरं इति पाठ ॥ २ णामं १ ठवणा २ दविण ३ इति त्रिशतमी गाथा वृत्तिवृत्ता मधपंचभूत० इति
गाथाया प्राग् व्याख्याताऽस्ति, निर्युक्त्यादर्शेष्वपि च तथैव वर्तते ॥ ३ स्सरीरे य ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ अगारगवाती ख २ पु २ ॥
५ अत्तच्छट्ठो सा० ॥ ६ एतद्वाचाचूर्णिं प्रथमाध्ययनद्वितीयोद्देशकोत्यानिकायां द्रष्टव्या । वीए णियतीवायो १ अण्णाणिय २ तह खं २
पु २ ॥ ७ उ ख १ ख २ पु २ ॥ ८ कडवाय जघ ख १ ॥ ९ पवादीया ख १ वृ० ॥ १० य विर० चूसप्र० ॥

“पैहत्थियाए पोत्ती झविज्जति घोढओ विवज्झाए ।” [] एवमादि । भावज्झवणा दुविधा—पसत्थभावज्झवणा य अपसत्थभावज्झवणा य । पसत्थभावज्झवणा णाणस्स ३ झवणा, अपसत्थभावज्झवणा कोधस्स ४ । चउसु वि एतेसु सम-यज्झयणं भावे समोतरति । इदाणि एतेसिं चउण्ह वि गिरुत्तेण विहिणा वक्खाणं भण्णति । तत्थ गिरुत्तगाधाओ—

जेण सुहज्झप्पयणं अज्झप्पाऽऽणयणमधिअमयणं वा । वोधस्स संजमस्स व मोक्खस्स व तो तमज्झयणं ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ९६०]

5

जेण सुहज्झप्पं जणेति अतो अज्झप्पजणं, [प्पगारलोवाओ अज्झयणं । अह्वा अज्झप्पस्स आणयणं,] प्पगार- [आकार-]णकारलोवाओ अज्झयणं ति । अधवा वोधादीणं आधिकेण णज्झयणं (अयणं) अज्झयणं, अयनं गमनमित्यर्थः ॥

अज्झीणं दिज्जंतं अव्वोच्छित्तिणययो अलोगो व्व । आयो णाणादीणं झवणा पावाण खवण त्ति ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० ९६१]

गतो ओह्णिप्फण्णो णिक्खेवो । [णामणिप्फण्णे] समयो त्ति । सो वारसविधो—

10

ॐ णामं १ ठवणा २ दविए ३ खेत्ते ४ काले ५ कुतित्थि ६ संगारे ७ ।

कुल ८ गण ९ संकरसमए १० गंडी ११ तध भावसमए य १२ ॥ ३० ॥

णाम-ठवणाओ तथेव २ । वतिरित्तो दव्वसमओ जो जस्स सचित्तस्स अचित्तस्स वा सभावो । तं जधा—सचित्तस्सो-वयोगो, सेसाणं गति-ठिति-अवगाह-माहणाणि । अधिपिधत्तेण दव्वाणं सभावा भवन्ति वण्ण-गंध-रस-फासेहिं—वण्णतो कालतो भमरो, णीलं उप्पल, रत्तो कंवलसाढो, पीतिया हरिदा, सुक्खिलो ससी । [गंधेण] सुगंधं चंदणादि, दुग्गंधो वच्छो (वच्चो) । 15 रसेण कडुआ सुंठी, तित्तो णिंवा, कसायं—तूविं कविट्ठ, अम्वं अम्वयं, महुरो गुलो । [फासतो] कक्खडो पासाणो, स एव गुरु, लहुगं उल्लगपत्तं, सीतं हिमं, उण्हो अग्गी, णिद्धं घतं, लुक्खा छारिया एवमादि । अधवा जो जस्स दव्वस्सोवयोगकालो सो तस्स समयो, तं जधा—खीरस्स ताव उण्हमणुण्हं सीतमसीतं वा, एवमण्णेसिं पि पुप्फ-फलादीणं विभासितत्वं । अथवा—वर्षासु लवणममृतं शरदि जलं गोपयश्च हेमन्ते । शिशिरे चाऽऽमलकरसो घृतं वसन्ते गुडो वसन्तस्यान्ते ॥ १ ॥ ३ ।

[] 20

खेत्तसमयो आगासस्स धम्मता,

एणेण वि से पुण्णे दोहिं वि पुण्णे सतं पि माएज्जा । [लक्खसएण वि पुण्णे कोडिसहस्सं पि माएज्जा ॥ १ ॥]

[]

अधवा जो जेसिं गामातीणं खेत्ताणं सँसभावो, जधा—गामे गामधम्मो णगरे णगरधम्म इति, देवकुरादीणं वा खेत्ताणं पि जो सभावो, अधवा जधा परिपक्खस्स सालिखेत्तस्स लुणितव्वसमये, अधवा उड्डुलोग-अधोलोग-तिरियलोगस्स वा जो 25 सभावो ४ । कालसमयो जो जस्स कालस्स सभावो—उत्सप्पिणी अवसप्पिणी, उत्सप्पिणी उत्सप्पति, [अवसप्पिणी अवसप्पति] । तथा—“सुभाणुभावा मुदिता एगंता सुसमा सुभा ।” [] एवं छन्विहो वि कालो वण्णेत्तव्वो जधा जंवुदीवण्णत्तीए [वक्ष० २ सू० १९ तः पत्र ९२] ५ । पासडसमयो जो जस्स पासडस्स सभावो धम्मतेत्यर्थः, तं जधा—केती आरंभेण धम्म ववसिता, केसिंचि णाणाण (णाणेण) धम्मो, केसिंच अभिषेचनोपवास-गुरुकुलवासादिभिः ६ । संगारसमयो हि यस्य येन यस्मिन् कालः—अवधिर्दत्तः संगारसमयो, जधा पुव्वकयसंगारेण सिद्धत्थसारधिणा बलदेवो सम्बोधितो, पुट्टिलाए 30 तेयलिपुत्तो [ज्ञाता० शु० १ अ० १४ सूत्र १०२ पत्र १८९-२] पभावतीए उदायणो एवमादि [आव० चूर्णी भाग १ पत्र ३९९, आव० हारि० वृत्ति पत्र २९८] ७ । कुलसमयो जो जस्स कुलस्स धम्मो आचार इत्यर्थः, तद्यथा—शकानां आवपितृशुद्धिः

१ अत्रार्थे उत्तराध्ययननिर्युक्तिस्तथा पल्लित्थिया अपत्था० इति दशमी गाथा द्रष्टव्या ॥ २ वज्जाए मु० ॥ ३ संकर १० गंडी ११ वोधव्वे भावं ख १ ख २ पु २ ॥ ४ अवगाहणाणि पु० ॥ ५ अधपिधं मु० ॥ ६ दुग्गंधो लहसुणादी, कडुआ मु० ॥ ७ लक्खभाव ॥ ८ “शकानां पितृशुद्धि, आमीरकाणां मन्थनिकाशुद्धि” इति शीलाङ्कवृत्तौ ॥

खण्डशुद्धिः, आभीराणां अमातृमन्थनीशुद्धिः मन्थनीशुद्धी ८ । गणममयो जो जस्स गणस्स समयो, तं जधा—मह्त्तगणस्स जो मह्त्तो अणाहो मरति स मह्त्तैः संस्कार्यते पतितं चैनमुद्धरन्ति ९ । गण्डिसमयो जहा—भिक्षवृणं गोसे पेज्जागंडी, मज्झण्हे भावण-गंडी, अवरण्हे धम्मकधागंडी, संझाए समितिगंडी १० । भावसमयो इमं चेव अज्जयणं खयोवसमिण भावे ११ । एतेण चेव गत्य-ऽधिगारो, सेसाणि मतिविकोवणत्थं परूविताणि ॥ ३० ॥

5 णामणिप्फण्णो णिक्खेवो गतो । इदाणि सुत्तालावगणिप्फण्णो णिक्खेवो, सो पत्तलक्खणो वि ण णिक्खिप्पति, कम्हा ? लाघवत्थं, जम्हा अत्थि इतो ततियं अणुयोगदारं अणुगमो त्ति, तहिं वा णिक्खित्तं इहं णिक्खित्तं, इहं वा णिक्खित्तं तहिं णिक्खित्तं भवति, तम्हा तहिं चेव णिक्खिविस्सामीति । अह यदि प्राप्तावसरोऽप्यसौ न सन्यस्यते किमिहोच्यते ? इति, उच्यते, निक्षेपमात्रसामान्यादसौ केवलमिहोपदर्श्यते, न तु न्यस्यते, गुरुता मा भूदिति । उक्तो निक्षेपः ॥

इदाणि ततियमणुयोगद्वार अणुगमो त्ति । सो दुविधो—सुत्ताणुगमो निज्जुत्तिअणुगमो । णिज्जुत्तिअणुगमो तिविधो—
10 णिक्खेवणिज्जुत्तिअणुगमो उवघातणिज्जुत्तिअणुगमो सुत्तफासियणिज्जुत्तिअणुगमो । तत्थ णिक्खेवणिज्जुत्ती अणुगता, जं एय हेट्ठा णिक्खेवक्खण भणितं । इदाणि उवघातणिज्जुत्तिअणुगमो—उवघातो णाम प्रभवः प्रसूतिः निर्गम इत्यर्थः ।

मेधंच्छन्नो यथा चन्द्रो न राजति नभस्तले । उपोद्धातं विना आखं तथा न भ्राजते विधौ ॥ १ ॥

यथा हि दृष्टसर्वाङ्गो संवीतवदनो नरः । अभिव्यक्तिं न यात्येव शास्त्रमुद्धातवर्जितम् ॥ २ ॥

[]

15 सो य उवघातो इमेहिं छव्वीसाए दारेहिं अणुगंतव्वो । तं जधा—

उद्देसे १ णिद्देसे य २ णिग्गमे ३ खेत्त ४ काल ५ पुरिसे य ६ ।

कारण ७ पच्चय ८ लक्खण ९ णये १० समोतारणा ११ ऽणुमते १२ ॥ १ ॥

किं १३ कतिविधं १४ कस्स १५ कहिं १६ केसु १७ कथं १८ केच्चिरं हवति कालं १९ ।

कति २० सत्तर २१ मविरहियं २२ भवा २३ ऽऽगरिस्स २४ फासण २५ णिरुत्ती २६ ॥ २ ॥

20

[भाव० नि० गा० १४०-४१ पत्र १०४]

एताणि जधा सामाइयणिज्जुत्तीए तथा भाणियव्वाणि । उवघायणिज्जुत्ती गता ॥

संपति सुत्तफासियणिज्जुत्ती जं सुत्तस्स वक्खणं । तीसेऽवसरो सा पुण पत्ता वि ण भण्णते इधत्ति ॥ १ ॥

किं ? जेणाऽसति सुत्ते कस्स तई ? तं जदा कमप्पत्ते । सुत्ताणुगमे वोच्छिति होहिति तीसे तदाऽवसरो ॥ २ ॥

अत्थाणमिदं तीसे जइ तो सा कीस्स भण्णए इधइ ? । इध सा भण्णति णिज्जुत्तिमेत्तसामण्णतो णवरं ॥ ३ ॥

25

[विशेषा० गा० ९९५-९९७]

अतो एतेण सबवेण । इदाणि निज्जुत्तिअणुगमाणंतर सुत्ताणुगमं भणामि, सुत्तस्स अणुगमो सुत्ताणुगमो, सुत्ताणुसरण-मित्यर्थः । किमिह ऊणा-ऽधिक-विपज्जत्थादिदोसदुद्धस्स उआहु णिद्दोसस्स य वक्खणं आरब्धति ? [ण] सदोसस्स, अवणीतदोसस्स, अतो सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारयेव्वं ।

सुत्तेऽणुगते सुद्धे त्ति णिच्छित्ते तथ कते पदच्छेदे । सुत्तालावण्णासे णिक्खित्ते सुत्तफासो तु ॥ १ ॥

30

एवं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयकयो य णिक्खेवो । सुत्तफासियणिज्जुत्ती णया य वच्चंति समगं तु ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० १०००-१]

“तत्थ सुत्ताणुगमे सुत्तं उच्चरितव्वं अहीणक्खर अणच्चक्खर अवाइद्धक्खरं अक्खलितं अमिलिय अविच्चांमेलितं पडिपुण्ण पडिपुण्णघोस कट्ठोद्धविप्पमुक्कं, तो तत्थ णज्जिहिहि ससमयपद वा वधपदं वा मोक्खपद वा सैसमयपदं वा णोससमयपदं

१ मेघच्छन्ने यथा सं० वा० मो० ॥ २ शास्त्रं न राजति तथाविधम् इति पाठभेदो बृहत्कल्प० मलय० वृत्तौ पत्र २ ॥
३ “सामाइयपय वा नोसामाइयपय वा” इति अनुयोगद्वारात्त्रे पाठ सं० १५५ पत्र २६० ॥

वा, तो तस्मि उच्चारिते समाणे केसिच भगवंताणं केइ अत्थाधिकारा अधिगता भवन्ति, केइ अणधिगता, तो तेसिं अणभि-
गताणं अत्थाणं अभिगमणद्वताए एएण पयं वत्तइस्सामि । तत्थ—

संहिता य पदं चेव पयत्थो पदविगहो । चालणा पच्चवत्थाणं छव्विधं विट्ठि लक्खणं ॥ १ ॥”

[अनुयोगद्वारसूत्रे सू० १५५ पत्र २६१]

तत्थ संहितासुत्तं इमं—

5

॥ १. बुज्झिज्ज तित्ठिज्जा वंधणं परिजाणिया ।

किमाहु वंधणं धीरे? किं वा जाणं तित्ठति? ॥ १ ॥

बुज्झति । कुत्र बुध्येत? धर्मे बुध्येत इति, बुज्झितं वा बुज्झेज्ज । बुज्झेज्जा त्रिकालग्रहणम्, बुद्धो तमेवार्थं पुनः
पुनर्बुध्यते, बुध्यमानो वा बुध्येत । किं पुनः तं? बुज्झेज्ज वा उवलभेज्ज वा भिंदेज्ज वा । एवमन्येऽपि ज्ञानार्था धातवो
वक्तव्याः, तद्यथा—जहेज्ज वा आगमेज्ज वा । समयो त्ति अधियारो प्रस्तुतः, स च त्रिविधः, तद्यथा—स्व १ पर २ 10
तदुभयश्च ३ । समयः स्वभाव इति कृत्वा तेषां स्वभावं बुध्येत, ‘के नु सम्यक्प्रतिपन्नाः? के मिथ्याप्रतिपन्नाः?’ इत्येवं
सर्वाध्ययनाधिकारं बुध्यते । अथवा वन्धं वन्धहेतुं वा बुध्येत । अत्राह—अविशिष्टमेवापदिष्टं ‘बुध्येत’ इति, न त्वपदिष्टम् ‘इत्थं
नाम बुध्येत वन्धं वन्धहेतुं वा?’ उच्यते—‘नन्वपदिष्टमत्रैव द्वितीयपादेन ‘बंधणं परिजाणिया’ इति, तेनानुक्तमपि ज्ञायते
यथा ‘वन्धं वन्धहेतुं बुध्येत’ । तत्र वन्धहेतुः प्रमादः साम्प्रत्यिकस्य कर्मणः, राग-द्वेष-मोहा वा पाणातिवातमातिगाणि वा
मिच्छादंसणसल्लपज्जवसाणाणि आरभ-परिगहा वा, एवं वंधहेतू बुज्झेज्ज । एत एव विवरीता मोक्खहेतवो भवन्ति ते वि 15
बुज्झितव्वा भवन्ति । उक्तो वन्धहेतुः । वन्धस्तु प्रकृति-स्थित्यनुभाव-प्रदेशा वक्तव्याः । तित्ठेज्ज त्ति त्रोडेज्ज । सा दुविधा—
दन्वत्रोडणा य भावत्रोडणा य । दन्वे देसे सन्वे य । देसे एगतंतुणा एगगुणेण वा छिण्णेण दोरो त्रुटो बुज्झति, सन्वेण वि
त्रुटो त्रुटो चेव भण्णति । भावतोडणा भावेणैव भावो त्रोटेतव्वो, णाण-दसण-चरित्ताणि अत्रोडयित्ता तेहिं चेव करणभूतेहिं
अण्णाण-अविरति-मिच्छादरिसणाणि त्रोटितव्वाणि, जधुदिट्ठा वा पमातादिवंधहेतू त्रोटेज्ज, वंधं च अट्ठकम्मणियलाणि
त्रोटेज्ज । [कहं?] उच्यते—बंधणं परिजाणिया, वन्धस्तद्वेतवश्चोक्ताः, तं णु जाणणापरिण्णाए णारुण पच्चक्खाणपरिण्णाए 20
तित्ठेज्ज । एतद् वन्धानुलोम्यात् सूत्रं गतम्, इतरथा हि बुज्झेज्ज त्ति वा परिजाणेज्ज त्ति वा एकद्विमिति कातुं तेन शुद्धः
सन् वन्धनं परिज्ञाय तत् त्रोटेज्ज । अथवा बुज्झेज्ज त्ति जाणणापरिण्णा गहिता, बंधणं परिजाणेज्ज त्ति पच्चक्खाणपरिण्णा ।
किमाहु बंधणं धीरो, किमिति परिप्रश्ने, आहुरिति एकान्तपरोक्षे, भगवति सिद्धिं गते जम्बूस्वामी अज्जसुधम्मं पुच्छति—
किमाहु बंधणं धीरे? । तत्थ वंधो अट्ठप्पगार कम्मं । चतुर्विधो वन्धहेतू । अत्राह—इह सूत्रे नोक्ता वन्धहेतवो न चानु-
क्तमुक्तं स्यात्, एवमुक्तमपि अनुक्तमस्तु, उच्यते—वन्धने उक्ते वन्धो वन्धहेतुश्च अपदिष्टो भवति । धीरो इति बुद्ध्यादीन् 25
गुणान् दधातीति धीरः । पुनराह—किं वा जाणं तित्ठति?, उच्यते—अथातः इहैव व्याकरणे तमेव वन्धं वन्धहेतूश्च
जाणणापरिण्णाए णातु पच्चक्खाणपरिण्णाए पडिसेहेतु पच्छा तित्ठति । तित्ठइ त्ति वंधणाइं तोडेइ, सो वा वधणेहिं भिन्नो
त्रटति । अथवा पुव्वद्वेण उदेसो, पच्छद्वेण पुच्छा, वित्थिसिलोगेण वागरणं, तेन कारणे कार्यवदुपचार कृत्वा वन्धन-
मपदिश्यते ॥ १ ॥

२. चित्तमन्तमचित्तं वा परिगिज्झ किंसाववि ।

30

अण्णं वा अणुजाणांति एवं दुक्खा ण मुंचति ॥ २ ॥

चित्तमन्तमचित्तं वा० सिलोगो । उक्त हि—“आरम्भ-परिग्रहौ वन्धहेतू” [] येऽपि च रागादयः तेऽपि

१ तित्ठेज्जा ख १ ख २ तित्ठेज्जा पु १ । तित्ठेज्जा पु २ ॥ २ किमाह ख १ ख २ पु २ ॥ ३ धीरे ख १ ख २ पु २ वृ०
वी० ॥ ४ स्वः परः तदुं सु० ॥ ५ तत्तूपदिष्टं पु० ॥ ६ वि त्रुटो चेव वा० मो० ॥ ७ मन्तमं ख १ ॥ ८ कसामवि ख १ ॥
९ णाए एवं ख २ पु १ पु २ ॥ १० मुच्यती खं १ पु १ ॥

नाऽऽरम्भ-परिग्रहावन्तरेण भवन्तीति, तेन तावेव वा गरीयांसाविति कृत्वा सूत्रेणैवोपनिबद्धौ, तत्रापि परिग्रहनिमित्तं आरम्भः क्रियत इति कृत्वा स एव गरीयस्त्वात् पूर्वमपदिश्यते, पंचण्ह वा पाणातिवातादिआसवाणं परिग्रहो गुरुअतरो त्ति कातुं तेण पुव्वं परिग्रहो वुच्चति । तत्थ चित्तमंतं तिविधं—दुपदं चतुप्पद अपदं । अचित्तमंतं हिरण्ण-सुवण्णादि । वा विभापायाम्, मिश्रं चेति । परिगिज्झ किसामवि, किसामवीति कृणं तनु तुच्छमित्यनर्थान्तरम्, तृणतुपमात्रमपि । अथवा कपायमपीति इच्छामात्रं प्रार्थना, अथवा कपायतः असत्यपि विभवे कपायतः परिगृह्यमाणानि वस्त्र-पात्राणि परिग्रहो भवति । 'तमेव सइं परिगिण्हइ, अण्णेण परिगिण्हावेति, परिगृण्हंतं च त्ति सुत्तेण चेव भणियं, अण्णं वाऽणुजाणाति । सूचनामात्रं सूत्रं इति कृत्वा स्वयङ्करण-कारवणानि अणुमतीए गिहिताइं, णवगो वा भेदो । एवं दुक्खा ण मुच्चति, एवं सो णवएण भेदेण परिग्रहे वट्टमाणो दुक्खातो न मुच्चति । तत्र दुक्खं कर्म तद्विपाकश्च । एवं वुज्जेज्ज—सपरिग्राहस णियमा पाणादिवायादयो भवंति, तेण पुव्व परिग्रहो भणियो, मेथुण परिग्रहे चेव पडति, समज्जिणण-णासे य परिग्रहदोसा भाणितत्वा । उक्तं हि—“परिग्रहे-
10 णवप्राप्त-नष्टेषु काङ्क्षा-मोहौ, प्राप्तेषु च रक्षणं, उपभोगे चातृप्तिः” [] ॥ २ ॥

इदाणीमारभो, सो य परिग्रहमेव, तत्थ सिलोगो—

३. सयं तिवातए पाणे अदुवा अण्णेहिं घातये ।

हणंतं वाऽणुजाणाति वेरं वहेति अप्पणो ॥ ३ ॥

सयं तिवातए पाणे० [सिलोगो] । सयमिति स्वतः तिवायए त्ति आयुर्वल-शरीरप्राणेभ्यो त्रिभ्यः पातयतीति
15 त्रिपातयति, त्रिभ्यो वा मनो-वाक्-काययोगेभ्यः पातयति, करणभूतैर्वा मनो-वाक्-काययोगैः पातयतीति त्रिपातयति । अतिपातयतीति वा वक्तव्यम्, अकारलोपं कृत्वाऽपदिश्यते तिपातयति । अदुवा अण्णेहिं घातये, अदुवा अन्यैर्घातयति यथा राजादयः । हणंतं वा अणुजाणाति, जधा उद्दिट्ठभोयिणो पासडा । अस्मिन्नितये कश्चित् स्वयं त्रिविधेऽपि करणे वर्त्तते, कश्चिद् द्विविधे, कश्चिदेकविधे । सर्वथाऽपि वर्त्तमानो वेरं वहेति अप्पणो, विरज्यते येन तद् वैरम्, सुणगवधिति (सुणगवधे वि) ताव परपर वट्टमाणे महासंगामे हवेज्ज, किमंग पुण पुरिसवधे गोणादिवधे वा ? । एत्थोदाहरणं वारत्तएणं “महुविंदुम्मि
20 पसगो” [] । अथवा ‘वेर’मिति अट्ठप्पगार कम्मं । उक्तं हि—“पावे वेरे वजेति ता वर” [] । प्राणातिपाताद्यैरारम्भैर्वर्द्धयन्ति, मृषावादा-ऽदत्तादाने अपि आरम्भान्तर्गते एव, एवं वुज्जेज्ज ॥ ३ ॥

तत् किमर्थमारभते प्रतिगृह्णाति वा ? उच्यते—

४. जंसी कुले समुप्पण्णो ‘जेहिं वा संवसे णरे ।

ममाती लुप्पती वाले अण्णमण्णेहिं मुच्छित्ते ॥ ४ ॥

जंसी कुले समुप्पण्णो० सिलोगो । परिग्रहावशेषमेवामिधीयते—जंसी कुले समुप्पण्णो, यस्मिन्निति अनिर्दिष्टे कुले इति मातृ-पितृपक्षे । जेहिं वा संवसे णरे भज्जा-ससुर-सहवास-मित्तातिएहि । ममाती लुप्पती वाले, ममाती णाम ममैते वान्धवा इति, ममीकारदोसेण य लुप्पति उच्यते तिउट्ठणधम्मातो त्ति, द्वाभ्यामाकलितो वालः । अण्णमण्णेहिं मुच्छित्ते त्ति तेसु पुव्वसथुतेसु पच्छासथुतेसु वा । एत्थ चउभगो—सो तेसु मुच्छित्तो ण ते तत्थ मुच्छित्ता १ [ते तत्थ मुच्छित्ता] ण सो तेसु
२ । सूत्रामिहितसु अण्णमण्णेहिं मुच्छित्ते त्ति सो वि तेसु ते वि तम्मि त्ति ३ चतुर्थः शून्यः ४ । एवं वुज्जेज्ज ॥ ४ ॥
30 किञ्चान्यत्, न केवलं स्वजनमूर्च्छिता लुप्यन्ते अन्यत्रापि मूर्च्छिता लुप्यन्ते । तं जधा—

१ तमेव नो सइं परिगिण्हइ, नो अण्णेण चूसप्र० ॥ २ काङ्क्षा-मोक्षौ, प्रा० चूसप्र० ॥ ३ शुनकवध-चारत्तकामाल-धर्मघोष-मायुमम्बदं मधुविन्दुदाहरण पिण्डनिर्युक्तौ छर्दितदोषाधिकारे ६२८ गाथायां तट्टीकायां च वर्त्तते, पत्र १६९-२ । आव० नि० गा० १३०३ हारि० वृत्ति पत्र ७०९, आव० चूर्णि विभाग २ पत्र १९७ ॥ ४ जर्सिख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ “जेहिं वा सद्धिं संवसइ” आचा० श्रु० १ अ० २, उ० १ सूत्र २ ॥ ६ लुप्पति उवत्तेति उट्ठं धम्मातो मु० ॥

५. वित्तं सोदरिया चेव सव्वमेतं न ताणए ।

संधाति जीवितं चेव कम्मणा उ तिउट्टति ॥ ५ ॥

वित्तं सोदरिया चेव० सिलोगो । अधवा जं वुत्तं “अणमणोहि मुच्छिते” [सू० गा० ४] त्ति एपा मूच्छी न
त्राणाय भवतीत्यपदिश्यते ‘वित्तं सोदरिया चेव’ । विद्यत इति वित्तं, तं तिविधं सचित्तादी । सचित्तं त्रिविधं दुपयादि १
अचित्तं हिरण्णादि २ मीसय तिविधं तदेव दुपदादि वक्तव्यम् ३ । सोदरिया णाम भाता भगिणी णालवद्धा वा समाणो- 5
दरिका सहोदरिका मनुष्यजातयो गृह्यन्ते, तत्रापि ये तंमाश्रिता अपरिचयंतो य कथं त्रोटयति(न्ति)?, इहापि ताव भवे ज्ञातयो
परिग्रहश्च न त्राणाय, किमङ्ग पुण प्रेत्येति २, पालकपादच्छेदोदाहरणं [आव० हारि० वृत्ति पत्र ६८१, आव० चूर्णी भाग २
पत्र १६९] वक्तव्यम् । किञ्च—यन्निमित्तमसौ परिग्रहः परिगृह्यते तदप्यसञ्जातानां संधाति जीवितं चेव, समस्तं धाति
संधाति मरणाय धावति, जीवनवत् कामभोगाऽपि हि अग्नि-चौरादिविनाशाय बाधंति (धावंति) । एवं जीवितं कामभोगाश्चा-
नित्यात्मकं जानीहि । मूच्छीनामस्य कर्माणि वध्यन्ते, तेभ्यः स्वयं तिउट्टेज्ज ताणि वा तोडेज्ज । अधवा न केवलं मनसा 10
कर्माणि त्रोटिज्ज, इतरथाऽपि हि कर्माणि चेव त्रोटिज्जंति । पठ्यते च—“संखाए जीवितं चेव कम्मणा उ तिउट्टति” ।
संखाए त्ति ज्ञात्वा जाणणासंखाए ‘अणिञ्चं जीवितं’ ति, तेण कम्माइं कम्महेतू य त्रोटिज्ज ॥ ५ ॥

६. एते गंथे विउक्कम्म एगे समण-माहणा ।

अयाणंता वियोसिया सत्ता कामेसु माणवा ॥ ६ ॥

एते गंथे विउक्कम्म० सिलोगो । तत्राऽऽरम्भग्रहणेन तिणिण आसवा पाणातिवातादयो गहिता, परिगहगहणेण 15
मेहुण-परिगहा गहिता भवंति । अधवा समयः प्रस्तुतः, ते सामयिकाः एते गंथे विउक्कम्म, एते इति ये प्रागुद्दिष्टाः
“चित्तमंतमचित्तं वा” [सू० गा० २] अधवा “वित्तं सोदरिया” [सू० गा० ५] । आरंभ-परिगहो वा ग्रथ्यते येन
स ग्रन्थः, ग्रन्थमात्र वा ग्रन्थः, तं ग्रन्थं ग्रन्थहेतूश्च विविधमुक्कान्ता विउक्कता, अथवा विविधैः प्रकारैः उक्कामंति विउक्कमंति,
विउक्कमिच्चा पुणरवि तेसु चेव वट्टति, यथा शाक्यादयो, एगे त्ति नासदीयाः, श्रमणाः शाक्यादयः, माहणाः परिव्राजकादयः ।
अयाणंता वियोसिया, अयाणंता विरति-अविरतिदोसे य, विविधं ओसिता विओसिता, वद्धा इत्यर्थः, वीभत्स वा उत्सृता 20
“विउस्सिता” । कामाः शब्दादयः । मनोरपत्यानि मानवाः । अथवा एतान् सचित्तादीन् ग्रन्थान् अतिक्रम्य अस्मन्मतका अपि
एके न सर्वे समणा लिंगत्या माहणा समणोवासगा, तत्पुरुषो वा समासः, श्रमणा एव माहणा श्रमणमाहणाः, नैश्चयिकनयं
प्रतीत्य ते हि अयाणका एव, ये ये ज्ञानोपदेशे न तिष्ठन्ति पासत्थादयो ते वि परतिस्थिया इव अपारगा, किमंग पुण
कामभोगपविच्चा गृहस्था अप्पसत्थिच्छा कामेसु इच्छाकामेसु मयणकामेसु वा सत्ता? ॥ ६ ॥

वुत्ता ओहत्तो समयपरिक्खा । इदाणि विभागेण परतिस्थियाण तिणिण तिसट्ठाणि पँवादियसदाणि परिक्खिज्जंति । 25
तत्थ पुँवं पंचमहवभूतवादिणो भवति, उद्देसत्याधिकारे य भणित—“महपंचभूत एकप्पये अ तज्जीवतस्सरीरी य ।”
[नि० गा० २०] तत्थ पंचमहाभूतियाण समयं परूवेति भगव—

७. संति पंच महवभूता इहमेगेसि^१ आहिता ।

पुढवी आज तेऊ वाऊ आगासपंचमा ॥ ७ ॥

संति पंचमहवभूता० सिलोगो । संतीति विद्यन्ते, पञ्चमहग्रहण तन्मात्रज्ञापनार्थम्, भूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायु- 30
राकाशमिति, इहेति इह मनुष्यलोके एगेसिं ण सव्वेसिं, जे पंचमहवभूतवाइया तेसिं एवं आहिता आख्याताः । तत्र यो

१ ताणते ख १ ॥ २ संखाए जीवितं खं १ ख २ पु १ पु २ चूपा० वृ० दी० ॥ ३ कम्मणा ख १ ॥ ४ तमाश्रिता पु०
विना ॥ ५ “रिवयं” वा० मो० ॥ ६ आवश्यकचूर्णिकृता पालकस्थाने सुलस इति नाम निर्दिष्टमस्ति, तत् किल पालकस्य नामान्तर सम्मा-
नीयम् ॥ ७ मूच्छीनामस्य सु० ॥ ८ विउस्सिता ख १ चूपा० वृ० दी० । विओसिता ख २ ॥ ९ कामेहिं मां ख १ ख २ पु १
पु २ ॥ १० शाक्यादयो चूतप्र० ॥ ११ प्रावादुकशतानि ॥ १२ पुव्वमेव पंचं सु० ॥ १३ सिमाहिया ख २ पु १ पु २ ॥

ह्यस्मिन् शरीरके कठिनभावो तं पुढविभूतं, 'यावत् किञ्चिद् रूपं तं आउभूतं, उसिणस्वभावो कायाग्निश्च तेउभूतं, चलस्वभावं उच्छ्वासनिःश्वासश्च वातभूतं, वदनादिशुपिरस्वभावमाकाशम् ॥ ७ ॥

८. एते पंच महवभूता तेभो एगो त्ति आहिता ।

अध तेसिं विसंयोगे विणासो होति देहिणं ॥ ८ ॥

५ एते पंच महवभूता० सिलोगो । एते इति ये उद्दिष्टाः, तेभ्य एक आत्मा भवति, पिष्ट-कण्वो(किण्वो)दकनिमित्ताया. सुराया मदवत् । अथवा—“ते भो ! एगो” त्ति सिस्सामन्नं । एवमाख्याति—भौतिकोऽयं लोकः, चेतनमचेतनद्रव्यं सर्वं भौतिकम् । अध तेसिं [वि]संयोगे, अथ इति अव्ययं निपातः, तेषामिति तेषां भूतमयानां प्राणिनां विगतः संयोगो विसंयोगो, विणासो होति देहिणं, विणासो नाम पञ्चस्वेव गमनम्, पृथिवी पृथिवीमेव गच्छति, एवं शेषाण्यपि गच्छन्ति । उक्तं हि—

जध मज्जंगेसु मओ वीसुमदिट्ठो वि समुदये होउं । कालंतरे विणस्सति तध भूतगणम्मि चेतणं ॥ १ ॥

१० अस्योत्तरम्—

पत्तेयमभावातो ण रेणुतेल्लं च समुदये चेता । मज्जंगेसुं तु मदो वीस पि ण सव्वसो णत्थि ॥ २ ॥

भमि-धणि-वितण्हयादी पत्तेयं पि हु जधा मदंगेसु । तध जइ भूतेसु भवे ता तेसिं समुदये होज्ज ॥ ३ ॥

जइ वा सव्वाभावो वीसुं तो किं तदंगणियमोऽयं ? । तस्समुदयणियमो वा ? अण्णेषु वि तो हविज्जाहि ॥ ४ ॥

तस्सा(भस्म-)गोमयादिषु ।

१५ भूताणं पत्तेयं पि चेतणा समुदए दरिसणातो । जध मज्जंगेसु मयो मति त्ति हेऊ ण सिद्धोऽयं ॥ ५ ॥

[विशेषा० गा० १६५१-५५]

॥ स्यान्मतिः—साधूक्तम्, यत् पृथगपि मद्याङ्गेषु मदसामर्थ्यमस्ति, एतदेव हि व्यस्तभूतचेतनायामुदाहरणम् । इह व्यस्तेष्वपि भूतेषु चैतन्यमस्ति, तत्समुदये दरिसणा, मद्याङ्गे मदवत्, यथा मद्याङ्गेषु मदः पृथगणुत्वान्नातिस्पष्टः, तत्समुदये तु व्यक्तिमेति, तथा पृथगू भूतेष्वणीयसी [चेतना तत्समुदाये भूयसी] भवतीति, उच्यते—यथाऽऽत्थं त्वं भूतसमुदयगुणाभिप्रायतो
२० 'चेतनायाः तत्समुदये दर्शनात्' इत्ययमसिद्धः, न हि भूतसमुदयस्येयं चेतना, यदि भूतसमुदयस्येयं भवेद् व्यस्तभूतचैतन्यमपि प्रतिपद्येमहि । आह—ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदम्, यत् समुदायोपलभ्या चेतना न समुदायस्येति, यद्वद् घटोपलभ्या रूपादयो न घटस्येति, [उच्यते—] न हि समुदयदर्शनादवश्यं तद्गुणत्वम्, अनुमानसद्भावात्, घटरूपादयस्त्वर्थान्तरस्येति नानुमान-मस्ति, भवत एव हि प्रत्यक्षविरुद्धमिदं भूतचैतन्यप्रतिज्ञानम्, [अनु] मानाभावात्, भूतविशिष्टमत्रापुद्गलानामेव^१, न सात्मकानाम्, अविप्रतिपत्तेः । आह—न भूतसमुदयस्य चैतन्यमिति किमनुमानम् ? उच्यते—भूतेन्द्रियातिरिक्तः सञ्चेतयिता,
२५ तदुपलब्धार्थानुस्मरणात्, यो हि यैरुपलब्धानर्थानेकोऽनुस्मरति स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा गवाक्षैरुपलब्धानर्थाननुस्मरन् तेभ्यो देवदत्तः, यश्च यतो नान्यो नासावेकोऽनेकोपलब्धानामर्थानामनुस्मर्त्ता, यथा मनोविज्ञानम् । इतश्चेन्द्रियातिरिक्तो

१ यत् किञ्चिद् द्रव्यं तं मु० ॥ २ ते भो ! एगो चूपा० । ते भो ! एक्को ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अह तेसिं विणासे णं वि० ख १ पु १ दी० । अह एसिं विणासे उ वि० ख २ पु २ वृ० ॥ ४ देहिणो ख १ वृ० दी० ॥ ५ भवे चेता तो समुदये इति विशेषावश्यकं पाठ ॥ ६ “समुदितेषु तद्भस्म-गोमयादिषु मद स्यात्” इति विशेषावश्यकत्वोपज्ञटीकायाम् । “भस्मा-ऽम्लादिमेलकादावपि स्यान्मदशक्ति” इति विगेपा० कोट्या० टीकायाम् पत्र ५१७ । “भस्मा-ऽम-गोमयादिषु समुदितेषु” इति विशेषा० मलधारीटीकायाम् पत्र ७०७ ॥ ७ हस्तचिह्नमध्यगत समग्रोऽपि चूर्णिग्रन्थसन्दर्भे विशेषावश्यकत्वोपज्ञटीकायां “भूताण पत्तेय०” प्रभृतिगाथाटीकारूपेण वर्तते । यच्चात्र कोष्ठकान्तरनुसन्धितं तत् तत् एवेति ज्ञेयम् ॥ ८ दर्शना, मद्यां वा० मो० । दर्शनात्, मद्यां विस्वो० मु० ॥ ९ “मुदायो” वा० मो० ॥ १० “चैतन्यं प्रतिज्ञानम्” वा० मो० मु० ॥ ११ “मात्रे पुद्ग” वा० मो० मु० ॥ १२ “मेव तदात्मका” मु० ॥ १३ यथा विवृतगवाक्षैः विस्वो० ॥ १४ यतोऽनन्यो विस्वो० ॥

विज्ञाता, [तदुपरमेऽपि] तदुपलब्धानर्थानुस्मरणात्, यो हि [यदुपरमेऽपि] यदुपलब्धानामर्थानामनुस्मर्ता स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा गवाक्षोपलब्धानामर्थानां गवाक्षोपरमेऽपि देवदत्तः, अनुस्मरति चायमात्मा अन्ध-वधिरादिकाले पञ्चेन्द्रियोप-
लब्धानर्थान्, अतः स तेभ्योऽर्थान्तरमिति । व्यतिरेकः पूर्ववत् । इतश्चेन्द्रियातिरिक्तो विज्ञाता, तद्व्यापारेऽप्यनुपलम्भतः, यो हि
यद्व्यापारेऽपि यदुपलब्धानर्थान् नोपलभते स तेभ्योऽन्यो दृष्टः, यथा विवृतगवाक्षोऽपि तद्दर्शनानुपयुक्तस्तेभ्यो देवदत्तः
[विशेषा० १६५५ त ५८ गायानां स्वोपज्ञटीका] ॥ ८ ॥

5

इमं पुण णिज्जुत्तीए उत्तरं भण्णति—

※ पंचणहं संयोगे अण्णगुणाणं चै चयणादिगुणो ।

पंचेदियठाणाणं ण अण्णमुणितं मुणति अण्णो ॥ ३१ ॥

॥ समओ समत्तो १ ॥

सङ्ख्या ईश्वरकारणिका वैदिका वैशेषिका अनभिगृहीतमिध्यादृष्टयश्च गृहस्थाः सर्वेऽपि भौतिकं शरीरं वर्णयन्ति, 10
तेषां पुनर्भूतव्यतिरिक्तआत्माऽस्तिता ॥ ३१ ॥ बुत्ता पंचमहबूतिया । अयमन्यो मिध्यादर्शनविकल्पः—तत्र केचिद्
एकात्मकं जगदिच्छन्ति, तत्र केषाञ्चिद् विष्णुः कर्ता, केषाञ्चिद् महेश्वरः, स हि कृत्वा जगत् पुनः सङ्क्षिपति । ते पुनर्यदा
परैश्चोद्यन्ते ‘कथमेकात्मक विलक्षणं च जगदिति ?’ इति चोदिता ब्रुवते—

९. जथा य पुढवीथूमे एगे नाणा हि दीसइ ।

एवं भो! कसिणे लोएँ विण्णू नाणा हि दीसए ॥ ९ ॥

15

९. जथा य पुढवीथूमे० सिलोगो । यथेति येन प्रकारेण पृथिव्येव स्तूपः पृथिवीस्तूपः, तत्पुरुषसमासः, स एक एव
स्तूपो नानात्वेन दृश्यते । तद्यथा—निम्नोन्नत-सरित्-समुद्रोपल-शर्करा-सिता-गुहा-दरिप्रभृतिभिर्विशेषैर्विशिष्टोऽपि पृथिवीत्वेन
[न] व्यतिरिक्तो दृश्यते, अथवा य एको मृत्पिण्डश्चक्रारोपितः शिवक-स्तूप-च्छन्न-मूल-घटादिभिर्विशेषैरुत्पद्यते ।

तथा चोक्तम्—

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥

20

[ब्रह्मविन्दूपनिषत् श्लोक १२]

एवं भो! कसिणे लोए, कसिणग्गहणं न ह्यनीश्वरात्मकं किञ्चिदस्ति । विण्णूरिति विद्वान् विष्णुर्वा । नाना अर्थान्तरत्वे
देव-मनुष्या-ऽजा-ऽवि-कृमि-पिपीलिका-वृक्ष-गुल्म-लता-वितान-वीरुधादिभिर्विशेषैर्दृश्यते परिणतः ॥ ९ ॥

१०. एवमेगो त्ति जंपंति मंदा आरंभणिसिसया ।

एंगो किच्चा सयं पावं तेणं तिच्चं णियंछति ॥ १० ॥

25

१०. एवमेगो त्ति जंपंति० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः एगो त्ति “एक एव पुरुषः” एव प्रभाषन्ते मंदा नाम
मन्दबुद्धयः, आरम्भे नियतं आश्रिता आरम्भनिश्रिताः । तेषामुत्तरम्—यदि विष्णुमयं सर्वं तेन एगो किच्चा सयं पावं, यदीश्वरः
कर्त्ता तेन यदेकस्य सुखं दुःखं वा तत् सर्वेषामस्तु, एकात्मकत्वे हि सति एकः कृत्वा स्वयं पापं कथमस्यै नु वेदको वेदयते ?
नान्ये वेदयन्ते ? इति, यस्माच्च य एव पापं करोति स एव वेदयति, नान्यः, तेन एकात्मकत्वं न भवति । तेण तिच्चं
णियच्छति त्ति य एव कर्त्ता स एव त्रिप्रकारं कायिकादि कर्म णियच्छति, वेदयतीत्यर्थः । अथवा त्रिभिस्तापयतीति त्रिप्रम्, 30

१ °कालेऽपीन्द्रियो° विस्त्रो० ॥ २ °पलब्धानर्थानां° चूसप्र० ॥ ३ च चेइणाइगुणे पु २ ॥ ४ °त्मास्तिना ॥ ३१ ॥ पु० ।
°त्मा नास्ति ॥ ३१ ॥ स० वा० मो० ॥ ५ जहा य पुढवीवूहे एगे णाणिहि दीसंती ख १ ॥ ६ लोए एगे विज्जाऽणुवत्तप
ख १ वृ० वी० । लोए विण्णू नाणा हि दीसए ख २ । लोए विण्णू नाणा हि वट्टई पु १ पु २ ॥ ७ °च्छन्नयस्तल° मु० ॥
८ एवमेगे त्ति ख १ ख २ वृ० वी० । एवमेगे ति पु १ पु २ ॥ ९ एगे कि° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० पावं तिच्चं
दुक्खं नि° ख १ ख २ वृ० वी० । पावं तेणं तिच्चं नि° पु १ पु २ ॥ ११ निगच्छति वी० ॥ १२ एतद्वायानन्तरं ख २ पु १ पु २
प्रतिपु सर्वगतवादी गतः इति वर्तते ॥ १३ °स्य न वेदको° चूसप्र० ॥

किञ्च तत्?, कर्म । किञ्चान्यत्—एकात्मकत्वे हि सति पितृ-पुत्रा-ऽरि-मित्रता न घटते । अथवा एकत्वे हि खल्व्वात्मनो न सुखादयः संविद्यन्ते, सर्वगतत्वात्, इह यत् सर्वगतं न तत् सुखादिगुणम्, यथाऽऽकाशम् । एवं न वध्यते, सर्वगतत्वात्, इह यत् सर्वगतं न तद् वध्यते, यथाऽऽकाशम्, यच्च वध्यते न तत् सर्वगतम्, यथा देवदत्तः । एवं न मुच्यते न कर्त्ता न भोक्ता [न मन्ता] न ससारीत्यादि । नाऽऽत्मैकत्वे सुखी, बहुतरोपघातात्, इह यो बहुतरोपघातो नासौ सुखी, यथा सर्वरोगावृतो अङ्गुल्येकदेशेऽरोगः, यश्च सुखी नासौ बहुतरोपघातः, यथेष्टविषयसम्पदुपेतो [ऽनुपद्रवो] देवदत्तः । न चासौ मुक्तः, बहुतरोपनिबन्धनात्, इह यो बहुतरोपनिबन्धनो नासौ मुक्त इति व्यपदिश्यते, न चामुक्तः सुखमश्नुते, यथा सर्वाङ्ग-शीलितो विमुक्ताङ्गुल्येकदेशः पुमान्, यश्च मुक्तो नासौ बहुतरोपनिबन्धनो न च स्वल्पनिबन्धनः, यथाऽशीलितः पुमान् । त्वक्पर्यन्तमात्रशरीरव्यापी जीवः, तत्रैव तद्गुणोपलम्भात्, इह यस्य यावति गुणोपलम्भः स तन्मात्रो दृष्टः, यथा घटः, यश्च यत्रासन् न तस्य तत्र गुणोपलब्धिः, यथाऽग्नेरम्भसि [विशेषां १५८४ त. ८६ गायाना स्वोपज्ञटीका] ॥ १० ॥

10 उक्ता एकात्मवादिनः । इदानीं तज्जीवतस्सरीरवादी । ते भणन्ति—

११. पत्तेयं कसिणे आया जे बाला जे य पंडिता ।

संति पेच्चा ण ते संति णत्थि सत्तोर्वेपातिया ॥ ११ ॥

११. पत्तेयं कसिणे आया० सिलोगे । पत्तेयं नाम पृथग् एकैकं शरीरं प्रति एक एवाऽऽत्मा भवति, न हि सर्वमेकात्म-कम् । कसिणो णाम गरीरमात्रः, न तु शरीराद् व्यतिरिच्यते । बाला नाम मन्दबुद्धयः, पंडिता बुद्धिसपण्णा, अथवा 15 पंडिता जे एत दरिसण पवण्णा, तेषां प्रत्येकश्च एकैक आत्मा । तेषां तु संति पेच्चा ण ते संति, सन्तीति सन्ति आत्मानः, केवल तु शरीर आत्मा भूत्वेह च प्रेत्य न ते यान्ति । प्रेत्य नाम परमत्रो । कथम्? न हि सत्ता औपपातिका विद्यन्ते ॥ ११ ॥ यतश्चैवं तेण—

१२. णत्थि पुण्णे व पावे वा णत्थि लोगे इतो परं ।

सरीरस्स विणासेणं विणासो होति देहिणं ॥ १२ ॥

20 १२. णत्थि पुण्णे व पावे वा० सिलोगे । न हि किञ्चित् तपो-दान-शीलैरप्याचर्यमाणैः पुण्यं वध्यते, हिंसाद्यैर्वा पापम् । णत्थि लोगे इतो परं ति न चास्त्यन्यो लोकः यत्र पुण्य-पापे अनुकूल्येयाताम् । कस्मात्? सरीरस्स विणासेणं विणासो होति देहिणं । स्यादेतत्—यदि पुण्य-पापे न भवतः तेनायमीश्वरः अनीश्वरो [वा] न विद्यते, तन्वेकस्मादेव पाषाणाद् रुद्रादिप्रतिमा क्रियते पादप्रक्षालनशिला च, न चानयोः पुण्य-पापे स्तः, एवं स्वभावादेव ईश्वरो भवत्यनीश्वरो वा । उक्तं च— कण्टकस्य च तीक्ष्णत्वं, मयूरस्य च चित्रता । १ पौर्णाश्च नीलताऽऽम्राणां स्वभावेन भवन्ति हि ॥ १ ॥

25

[]

तेषामुत्तरम्—इह विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरम्, आदिमत्प्रतिनियताकारत्वात्, इह यदादिमत् प्रतिनियताकारं च तद् विद्यमानकर्तृकं दृष्टम्, यथा घटः, यच्च विद्यमानकर्तृकं न हि तदादिमत् प्रतिनियताकारं च, यथाऽऽकाशम्, यत्कर्तृकं चेदं शरीरं न जीवस्तस्मादन्य इति । आदिमत्त्वविशेषणं जम्बूद्वीपादिलोकस्थितिनिषेधार्थम् । विद्यमानाधिष्ठातृकाणीन्द्रियाणि,

१ हस्तचिह्नान्तर्गतोऽयं समग्रोऽपि चूर्णिग्रन्थमन्दर्मश्चूर्णिगृताऽक्षरश विशेषावश्यकस्वोपज्ञटीकात आहृतोऽस्ति ॥ २ सम्पद्यन्ते विस्वो । सङ्गृह्यन्ते मु० ॥ ३ पच्चा ख २ । पिच्चा वृ० दी० ॥ ४ चवाइया ख २ । चवायया पु १ पु २ ॥ ५ पच्चा वा० मो० ॥ ६ सत्त्वा इत्यर्थः । “न मन्ति” न विद्यन्ते ‘सत्त्वा’ प्राणिन उपपातेन निर्गृता औपपातिका, भवाद् भवान्तरगामिनो न भवन्तीति तात्पर्यार्थः ।” इति वृत्तिरुक्त ॥ ७ परे ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । खरे ख १ ॥ ८ देहिणो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ एतद्गायानन्तरं ख २ पु १ पु २ प्रतिपु तज्जीवतच्छरीरवादी गतः इति वर्तते ॥ १० ‘स्य विचित्रता वृत्तौ ॥ ११ पौर्णाश्वनीलताऽऽम्राणां स्वभा’ वा० मो० स० । पर्णानां नीलता स्वच्छा स्वभा’ मु० । पर्णाश्च ताम्रचूडानां स्वभा’ वृत्तौ ॥ १२ हस्तचिह्नान्तर्गतोऽयं ग्रन्थ-मन्दर्मश्चूर्णिगृता अक्षरश विशेषावश्यकस्वोपज्ञटीकात आहृतोऽस्ति ॥

करणत्वात्, इह यत् करणं तद् विद्यमानाधिष्ठातृकं दृष्टम्, यथा दण्डादयः कुलालाधिष्ठिताः, यच्चाविद्यमानाधिष्ठातृकं न तत् करणम्, यथाऽऽकाशम्, यच्चैषामधिष्ठाता स जीवस्तेभ्योऽर्थान्तरमिति । विद्यमानादातृकमिदं इन्द्रियविषयकदम्बकम्, आदाना-ऽऽदेयभावात्, इह यत्राऽऽदाना-ऽऽदेयभावस्तत्र विद्यमानादातृकत्वं दृष्टम्, यथा संदंशा-ऽयःपिण्डयोरयस्कारादा-तृकता, यच्चाविद्यमानादातृकं न तत्राऽऽदाना-ऽऽदेयभावः, यथाऽऽकाशे, यच्च विषयाणामिन्द्रियैरादाता स तेभ्योऽर्थान्तर-मात्मेति । विद्यमानस्वामिकमिदं (विद्यमानभोक्तृकमिदं) शरीरम्, इन्द्रियादिभोग्यत्वात्, इह यद् भोग्यं तद् विद्यमान-भोक्तृकं दृष्टम्, यथाऽऽहार-वस्त्रादि, यच्चाविद्यमानभोक्तृकं न तद् भोग्यम्, यथा खरविषाणम्, यच्चैषां शरीरादीनां भोक्ता स तेभ्योऽर्थान्तरमात्मेति । विद्यमानस्वामिकमिदं शरीरम्, इन्द्रियादिसङ्घातत्वात्, यत् सङ्घातात्मकं तद् विद्यमानस्वामिकं दृष्टम्, यथा गृहम्, यच्चाविद्यमानस्वामिकं तदसङ्घातात्मकम्, यथा खरविषाणम्, यच्चैषां शरीरादीनां स्वामी स तेभ्योऽर्थान्तर-मात्मेति । यच्चायं कर्त्ता अधिष्ठाताऽऽदाता भोक्ता अर्थी चोक्तः स शरीरादन्यो जीवः, तथा चैवोदाहृतम् । स्यात्—कुलाला-दीनां मूर्त्तिमत्त्व-सङ्घाता-ऽनित्यत्वादिदर्शनादात्मनोऽपि तद्धर्मता, सा तैर्विरुद्धा प्रायः, तच्च न, संसारिणः खल्वदोषात्, 10 ससार्यवस्थायामेवायं साध्यते, न मुक्तावस्थायाम् । अयं चानादिकर्मसन्तानोपनिबन्धनत्वाद् द्रव्य-पर्यायार्थिकनयाभिप्रायाच्च तद्धर्माऽपीत्यदोषः । किञ्च—योऽयं जातिस्मरः स अविनष्ट इहायातः, तदनुभूतानुस्मरणात्, योऽन्यदेश-कालानुभूतमर्थमनु-स्मरति सोऽविनष्टो दृष्टः, यथा बाल्यकालानुभूतानां यज्ञदत्तः । अथ मन्यसे—जन्मान्तरविनष्टोऽप्यनुस्मरति, विज्ञानसन्तानाव-स्थानात्, उच्यते, एवमपि भवान्तरसद्भावः सर्वशरीरेभ्यश्च विज्ञानसन्तानार्थान्तरता सिद्धा, अविच्छिन्नविज्ञानसन्तानात्मकश्चे-त्यात्मेति शरीरादर्थान्तरमेव सिद्धः । [विशेषा० गा० १५६७ त. ७० तथा १६६७ त. ७२ पर्यन्तगाथानां स्वोपश्रुतीका] । तथा च— 15

विष्णाणंतरपुवं बालणाणमिह णाणभावातो । जघ बालणाणपुवं जुवणाणं तं च देहहियं ॥ १ ॥

पढमो थणामिलासो अन्नाहाराभिलासपुव्वोऽयं । जघ सपदाभिलासोऽणुभूतितो सो य देहहितो ॥ २ ॥

[विशेषा० गा० १६६१-६२] ॥ १२ ॥

उक्तस्तजीवतच्छरीरवादी । । इदाणि अकारकवादिणो भणन्ति । तेषामयं पक्षः—

१३. कुव्वं च कारवं चैव सव्वं कुव्वं ण विज्जति ।

20

एवं अकारओ अप्पा एवमेगे पगग्भिया ॥ १३ ॥

१३. कुव्वं च कारवं चैव० सिलोगो । करोतीति कर्त्ता, सः “स्वतन्त्रः कर्त्ता” [पाणि० सू० १-४-५४] इति कृत्वा न विद्यते । कारवं चैव त्ति न चैनमन्यः कारयति विष्णुरीश्वरो वा । सव्वं कुव्वं ण विज्जति त्ति, सर्वं सर्वथा सर्वत्र सर्वकालं चेति, अथवा यदपि च किञ्चित् करोति तथापि सर्वकर्त्ता न भवतीति कृत्वा अकर्त्ता एव भवति । एवं अकारओ अप्पा, एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः । एगे णाम साङ्ख्यादयः ॥ १३ ॥

25

१४. जे ते तु वादिणो एवं लोए तेसिं कुँओ सिया ।

तमातो ते तमं जंति मंदा आरंभणिसिस्ता ॥ १४ ॥

१ कुलालाधिष्ठिताः, यच्चा० चूसप्र० ॥ २ यथाऽयं चूसप्र० ॥ ३ अर्थाच्चोक्तः शरी० चूसप्र० ॥ ४ तद्धर्मतासक्ते-र्विरुद्धाभिप्रायः विस्त्रो० ॥ ५ दोषाः विस्त्रो० ॥ ६ सन्तानोपनिबन्धनं चूसप्र० ॥ ७ इहार्थतः, तद् विस्त्रो० ॥ ८ “यथा बाल्यकालानुभूतानामन्यदेशानुभूतानां वाऽर्थानामनुस्मर्त्ता देवदत्तः । यद्य विनष्टो नासावनुस्मरति, यथा जन्मान्तरोपरत, न चान्यानुभूताना-मर्थानामन्यस्याकृतसङ्केतस्यानुस्मरणमस्ति, यथा देवदत्तानुभूतानां यज्ञदत्तस्य । अथ मन्यसे” इति विस्त्रो० पाठः ॥ ९ भवान्त० चूसप्र० ॥ १० शरीरिभ्य० चूसप्र० ॥ ११ लासो पुव्वो अन्नाहाराभिलासस्स । जघ चूसप्र० । लासो पुव्वं आहारऽभिलासमाणस्स । जघ मु० ॥ १२ कारयं चैव खं २ पु १ पु २ ॥ १३ विज्जती ख १ पु १ ॥ १४ एवं ते उ पगं ख १ पु १ ॥ १५ अनेनैव प्रकां पु० ॥ १६ कओ ख २ ॥ १७ मंदा मोहेण पाउता च्पा० ॥ १८ एतद्वायानन्तर ख २ पु १ पु २ प्रतिपु अकिरियवादी गया इति वर्तते ॥

१४. जे ते तु वादिणो एवं० सिलोगो । जे ते त्ति णिहेसे । तु विसेसणे । अकर्तृवादिनो लोकत्वात् सम्यक्तत्त्वलोको ज्ञान० संयमलोको वा, अथवा योऽभिप्रेतो लोकः परोऽन्यो वा स तेषां नास्ति । तेन पुनरनभिप्रेतलोकमेव तमातो ते तमं जंति, तम इति मिथ्यादर्शनं अज्ञानं वा, तस्मात् तमसः तम एव यान्ति । तमो हि द्वेधा—द्रव्ये भावे च । द्रव्ये नरकः तमस्कायः कृष्णराजयश्च, भावे मिथ्यादर्शनं एकेन्द्रिया वा । मंदा उक्ताः [सूत्रगा० १०] । आरम्भे द्रव्ये भावे च ।
 ५ द्रव्ये पट्कायवधः, भावे हिंसादिपरिणता असुभसंकप्पा । अथवा—“मोहेण पाउता” मोहः अज्ञानं तेन प्रावृताः समाच्छन्नाः ॥ १४ ॥ उक्ताः अकारकवादिनः । इदानीं आयच्छद्वा ऽफलवादि त्ति—

१५. संति पंच महवभूता इधमेगेसि आहिता ।

आतच्छद्वा पुणेगाऽऽहु आया लोगे य सासते ॥ १५ ॥

१५. संति पंच महवभूता० सिलोगो । संति विद्यन्ते । पंच इति तन्मात्रग्रहणम् । महवभूता इति पृथिव्यादयः । इधं
 १० त्ति इह कुपापण्डिलोके । एगेसिं ति ण सव्वेसिं । आहिता व्याख्याताः । ते तु आतच्छद्वा पुण एगे आहु—पंचमहवभूतियं सरीरं, सरीरी छट्ठो, स च आत्मा लोकश्च शाश्वतः । लोको नाम प्रधानः सम्यक्तत्त्वं चेति ॥ १५ ॥

१६. दुहतो ते ण विणस्संति णो य उप्पज्जए असं ।

सव्वे वि सव्वधा भावा णियतीभावमागता ॥ १६ ॥

१६. दुहतो ते ण विणस्संति० सिलोगो । दुहतो णाम उभयतो, आत्मा प्रधानं चाक्षुषमचाक्षुष वा ऐहिका-ऽऽसुष्मिको
 १५ वा लोकः दुहतो ण विणस्संति त्ति । स एवं आत्मा—

न जायते न म्रियते कदाचित्, नायं भूत्वा भविता न भूयः ।

अव्वो (अजो!) नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो, न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १ ॥

[भगवद्गीता अ० २ श्लो० २०]

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः । न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ १ ॥

२०

अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते । नित्यः सततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २ ॥

[भगवद्गीता अ० २ श्लो० २३-२४]

न चोत्पद्यते असदिति असत्कार्यपरिग्रहः, मृत्पिण्डे हि विद्यते घटः । सव्वे वि सव्वधा भावा, सव्वे महतादयो विकाराः । नियतिर्नाम प्रधानम् तामागताः । सा कथं फलवती भवति ? इति, यत् करोति न तस्य लभते फलं आत्मा, न फलति प्रकृतिः, न फलवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

१ चतुर्दशसूत्रगाथाव्याख्यानानन्तरं वृत्तिकृता श्रीशीलाङ्केनाकारकवादिमतनिरासार्थकं निर्युक्तिगाथायुगलं व्याख्यातमस्ति । तच्चेदम्—
 को वेपई अकयं ? कयणासो पंचहा गई णत्थि । देव-मणुस्सगया-ऽऽगइ-जाईसरणाइयाणं च ॥ १ ॥

ण हु अफल-थोव-ऽणिच्छित्त ऽकालफलत्तणमिहं अदुमहेऊ । णादुद्ध-थोवदुद्धत्तणे णगावित्तणे हेऊ ॥ २ ॥

समथो समत्तो ॥

अत्र णगावित्तणे इति स्थाने ख १ प्रती णमाइत्तणे इति तथा ख २ प्रती णमायत्तणे इति च पाठभेदौ वर्तन्ते, पु २ प्रती पुन णगा-
 वित्तणे इत्येव पाठो वर्तते । एतद् गाथायुगलं निर्युक्त्यादर्शेषु बरीवृत्त्यत एव, किञ्च चूर्णिकृता नास्त्यादत्त व्याख्यात वा ॥

२ पुणेगाऽऽहु ख १ । पुणो आहु ख २ पु १ पु २ । पुणेवाऽऽहु वृ० वी० ॥ ३ प्रधानसम्यं चूसप्र० ॥ ४ ते विणं पु १ पु २ ॥ ५ सव्वया ख २ ॥ ६ एतद्गाथानन्तरम् ख २ पु २ आत्मस्वच्छ (पट्ट) वादी गया इति वर्तते । पु १ प्रती पुन आत्म-
 छद्वादी गया इति वर्तते ॥ ७ अभिज्जो (अभिज्जो) वा० मो० ॥ ८ अच्छेद्योऽयमदाहोऽयमक्खेद्योऽशोष्य एव च । नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ इति पाठभेदो गीतायाम् ॥

१७. पंच खंधे वदंतेगे बाला उ खणजोइणो ।

अण्णो अणण्णो णेगाऽऽहु हेउयं वै अहेउयं ॥ १७ ॥

१७. पंच खंधे वदंतेगे० सिलोगो । ते इ खंधा इमे—रूपं १ वेदना २ विज्ञानं ३ संज्ञा ४ संस्काराः ५ । रूपणतो रूपम् १ वेत्तीति वेदना २ विजानातीति विज्ञानम् ३ सञ्जानातीति संज्ञा ४ शुभा-ऽशुभं कर्म संकुर्वन्तीति संस्काराः ५ । ते पुण खणजोइणो क्षणमात्र युज्जंत इति परस्परतः । न चैतेष्वात्माऽन्तर्गतो [भिन्नो] वा विद्यते, सवेद्यस्मरणप्रसङ्गादित्यादि ५ तेषामुत्तरम् । अण्णो अणण्णो णेगाऽऽहु, केचिदन्यं शरीरादिच्छन्ति केचिदनन्यम् । शाक्यास्तु केचिद् नैवाच्यम् (नैवान्यं केचिच्च नाप्यनन्यम्) । तथा स्कन्धमात्रा हेतुमात्रमात्मानमिच्छन्ति बीजाङ्कुरवत् । अहेतुकं शून्यवादिकाः—

हेतु-प्रत्यय-सामग्रीपृथग्भावेष्वासम्भवात् ।

तेन तेनाभिलाष्या हि भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥

[] 10

लोके यावत्संज्ञासामग्र्यमेव दृश्यते यस्मात् तस्मान्न सन्ति भावाः । भावाः सन्ति, नास्ति सामग्री । एवं जगद्भि-
केचिद्वेतुमत् केचिद्वेतुमदिति । अथवा हेतुमदिति विष्णुरीश्वरो वाऽस्योत्पादहेतुरिति, अहेतुमन्नाम येषां स्वभावत एव उत्पद्यते ।
यथा लोकायतिकानाम्—

“कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यं०” [

] ॥ १७ ॥ अन्ये ब्रुवते—

१८. पुढवी आऊ य तेऊ य तहा वाऊ य एकओ ।

चत्तारि धातुणो रूवं एवमाहंसु जाणगा ॥ १८ ॥

१८. पुढवी आऊ य तेऊ य० सिलोगो । केचिद् ब्रुवते—चत्तारि धातुणो रूवं । एतेसिं उत्तरं जुत्तीए । पंचमह-
ब्रूतवादिणो [सूत्रगा० ७ अवतरणत] आरब्ध ॥ १८ ॥ कथं अफलवाति ? त्ति ताव भण्णति—

१९. अगारमावसंता वि आरण्णा वा वि पव्वगा ।

एतं दरिसणमावण्णा सव्वदुक्खा विमुच्चंति ॥ १९ ॥

१९. अगारमावसंता० सिलोगो । यथास्वं एतानि दर्शनानि प्रपन्नाः ते पुनरगारत्वे वा वसन्ति, अरण्ये वा तापसा-
दयः पव्वगा णाम वचइत्ता (पव्वइत्ता) दगसोअयरियादयो । ते सव्वे वि एतं दरिसणमावण्णा सव्वदुक्खा विमुच्चंति,
तच्चण्णियाणं उवासर्गा वि सिज्झंति, आरोप्पगा वि अणागमणधम्मिणो य देवा ततो चेव १९ णिव्वंति । साङ्ख्यानानामपि गृहस्थाः
अपवर्गमाप्नुवन्ति । एयं दरिसणमिति एयं सकदसरिणं वा जाणि य मोक्खवादिदरिसणाणि बुत्ताइं ताइं पवण्णो
सव्वदुक्खाण मुच्चइ त्ति वुत्तं त च ण भवति । कथं ते दशकुशलात्मके कर्मपथे स्थिता न निर्वान्ति ? यम-नियमात्मके वा २५
साङ्ख्यादयः ? । तेषामर्थत एवोत्तरमनेनैव श्लोकेन—

अगारमावसंता तु, आरण्णा वा वि पव्वगा ।

एयं दरिसणमावण्णा, सव्वदुक्खा ण मुच्चंति ॥ १ ॥ ॥ १९ ॥

१ णेवाऽऽहु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ च ख १ ख २ पु १ ॥ ३ वेयतीति मु० ॥ ४ ० सरणाप्रसं वा०
मो० ॥ ५ शाक्या चूसप्र० ॥ ६ आऊ तेऊ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ यावरे वृ० दीपा० । जाणगा ख १ ख २ पु १
पु २ दी० वृपा० ॥ ८ य वाऊ य चूसप्र० ॥ ९ युत्तयेत्यर्थ । णिजुत्तीए चूसप्र० ॥ १० पव्वइया पु १ पु २ ॥ ११ इमं दरिं
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ विमुच्चंती पु २ । विमुच्चती ख १ ख २ पु १ ॥ १३ गा वि विज्झंति स० वा० मो० । गा
वि विज्झंति पु० ॥ १४ ० णिव्वंति निर्वान्ति, सिध्यन्तीत्यर्थ ॥

किञ्चान्यत्—

२०. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविदू जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते ओहंतराऽऽहिता ॥ २० ॥
२१. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते संसारपारगा ॥ २१ ॥
२२. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते गव्वमस्स पारगा ॥ २२ ॥
२३. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते जम्मस्स पारगा ॥ २३ ॥
२४. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते दुक्खस्स पारगा ॥ २४ ॥
२५. तेणा विमं तिणच्चाणं ण ते धम्मविज्ज जणा ।
जे ते तु वादिणो एवं ण ते मारस्स पारगा ॥ २५ ॥

२०. तेणा विमं तिणच्चाणं० सिलोगो । तेण त्ति उपासकानामाख्यो । कु(त्रि)ज्ञानेन त्रिपिटकज्ञानेन । [ण] ते धम्मविदू विद्वांसो भवन्ति । जायन्ते इति जनाः । ये ते तु वादिणो एवं यथाऽऽदिष्टाः, एतच्च वक्ष्यामः । सर्वे न ते ओहंतराऽऽहिता, ओहो द्रव्ये भावे च, द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघस्तु अष्टप्रकारं कर्म यतः संसारो भवति । न ते तस्य उत्पादका वा आहिताः आख्याताः ॥ २० ॥

२१. संसारे चैव संसरन् मोहमुपचिनोति, तस्याप्यपारकः ॥ २१ ॥

२२-२५. ततो गर्भ-जन्म-दुःख-माराणि ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

२६. 'संसारचक्रवालमि भमंता [य पुणो पुणो] ।

उच्चावयं णियच्छंता गव्वमेसंतऽणंतसो ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ पढमज्झयणे पढमो उद्देसओ १ ॥

२६. संसारचक्रवालमि० सिलोगो । एवमस्मिन् संसारचक्रवाले भ्रमन्तः चक्रवद् भ्रममाणा उच्चावयं णिय-च्छंता, उच्चाईं उच्छ्रष्टानि अवचाईं नीचानि मज्झिमाणि य दुक्खाईं ताई अधिमच्छंति । अथवा उच्चावचं अनेकप्रकारम् । संसारश्चानेकप्रकारः । तं णियच्छंता गव्वमेसंतऽणंतसो, गव्वो तिरिक्खजोणिय-मणुस्सेसु गव्वमातो जम्मं, “एष मार्गणे” तं गव्वं एसंति, अणंतसो त्ति अणंतखुत्तो । अथवा उच्चावयमिति नानाप्रकारं कम्मं तं णियच्छंता तदुपायाद् गर्भ-जन्म-

१ ते णावि संधिं णच्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । “ते” पञ्चभूतवाद्याया ‘नापि’ नैव ‘सन्धि’ छिद्र विवरम्” इति शीलाङ्क-पादा ॥ २ विद्दो जणा सा० ॥ ३ वातिणो ख १ । वादिणो खं २ पु १ पु २ ॥ ४-८ ते णावि संधिं णच्चा खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ ख्या । ज्ञानेन वा० मो० ॥ १० पड्डिशगाथास्थाने खं २ प्रती सार्धा सृजगाथा वर्तते । तथाहि—

णाणाविहाई दुक्खाईं मणुभवन्ति पुणो पुणो । संसारचक्रवालमि मच्चु-वाहि जराकुले ।

उच्चावयाणि गच्छंता गव्वमेसंतऽणंतसो ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

वृत्तिकृता श्रीशीलाङ्केन दीपिकाकृता चापि एषा सार्धगाथैव व्याख्याताऽस्ति । ख १ पु १ पु २ प्रतिपु पुन- उपर्युल्लिखितसार्धगाथानन्तरम् नातिपुत्ते (नातपुत्ते पु १ पु २) महावीरे एवमाह (°माहु पु १ पु २) जिणोचमे ॥ २७ ॥ त्ति वेमि ।

इति गाथार्थयोजनेन गाथायुगलं वर्तते । चूर्णिकृतस्मरणाया तु प्रथमगाथापूर्वार्ध-द्वितीयगाथोत्तरार्धवर्जनरूपा एकैव गाथा वर्तते इति तैत्तदनुसारेणैव व्याख्यातमस्ति ॥ ११ प्रथमोद्देशक ख १ ॥

भरणानि दुःखान्यनुभवन्ति । तानि तु न एकशः अनन्तशः अणादीयं अणवदमं दीहमद्वं चाउरन्तं संसारकन्तारं अणुपरियट्ठंति ॥ २६ ॥ इति परिसमाप्तौ । वेमिं त्ति भगवन्तादेशाद् ब्रवीमि, न स्वेच्छया इति ॥

॥ समयस्स पढमो उद्देशो सम्मत्तो १-१ ॥

[समयज्झयणे विद्ध्यो उद्देशो ।]

वित्तिउद्देशयाभिसंबंधो—स एव सूतकड-सुत्तकडअधियारोऽनुवर्त्तते, स एव च ससमयपरूवणाधियारो वट्टए । ते ५ परस्मया यथास्वं स्वं पक्षं (स्वपक्ष) क्षेपतः प्ररूप्य प्रत्युत्सृष्टाः, तदाश्रितापायाश्च उक्ताः, जघा “गब्भमेसंतऽणंतसो” [सूत्रगा० २६] त्ति । णाणाविधाभिगहमिच्छादिद्वीसु वणिज्जमाणेसु अयमवि अभिगहितमिच्छादिद्विविकम्पो वणिज्जति । तस्स इमे चत्तारि अर्थाधिकारा, [सि० गा० २८] तं जघा—वित्तिए णियतिवातअत्थाधियारो १ अण्णाणवादी २ णाणवादी ३ भिक्खुसमयाधियारो जेसिं चउत्विधं कम्मं चयं ण गच्छति ४ त्ति । एतेहिं चउहिं संसिया गब्भमेसंतऽणंतसो त्ति, तदादीणि य दुक्खाणि पावंति इत्यतस्तं नाऽऽश्रयीत । तत्थ ताव णियतीवादसमयपरूवणत्थमिदमपदिश्यते— 10

२७. आघायं पुणिहेगेसिं उचवण्णा पुढो जिया ।

वेदयंती सुहं दुक्खं अदुवा लुप्पंति ठाणओ ॥ १ ॥

२७. आघायं पुणिहेगेसिं० सिलोगो । आघातं णाम आख्यातम् । पुनर्विशेषणे । किं विसेसेति ? , पूर्वसमयेभ्यो विशेषयति नियतिवादमिति । इहेति अस्मिन्लोके समयाधिकारे वा, एकेषां न सर्वेषाम्, उपपन्नास्तासु [तासु] गतिसु पृथक् इति पृथक् पृथक् न त्वेकात्मकत्वम् । जीवो त्ति वा पाणो त्ति वा एगद्वं । वेदयंती णाणाविधेसु ठाणेषु पृथग् 15 णाणाविधाणि सुह-दुक्खाणि अणुभवन्ति । ते च तेभ्यो नानाविवेभ्यो दुःख[स्थानेभ्यः सुख]स्थानेभ्यश्च लुप्यन्ते, च्यवन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥ येन च ते दुक्खेन लुप्यन्ते तन्नेयम्—

२८. ण तं सयंकडं दुक्खं णं य अण्णकडं च णं ।

सुहं वा जदि वाऽसुहं सेहियं वा असेहियं ॥ २ ॥

२८. ण तं सयंकडं दुक्खं० सिलोगो । येन नियतिः करोति तेण ताव ण तं सयंकडं दुक्खं, न पुरुषकारकृत-20 मित्यर्थः । यत् स्वयंकृतं न भवति इत्यतो ण [य] अण्णकडं च णं, अन्येन कृतं अण्णकडं । च पूरणे । अन्यो नाम पुरुषः । तदुभयकृतमपि न भवति, न चाकृतम् । तत् कथम् ? , उच्यते—सुहं वा जदि वाऽसुहं, अनुग्रहोपातलक्षणे सुख-दुक्खे । सेधनं सिद्धिः, निर्वाणमित्यर्थः । इयन्तश्च जीवाश्रया भावाः सर्वे नियतीकृताः, न वीर्यं पुरुषकारोऽस्ति, सर्वमहेतुतः प्रवर्तत इति ॥ २ ॥ एषा णियतिवादिद्वी । अकम्मिकाणं च कालवादीणं च विद्ध्य—

२९. ण संहं कडं ण अण्णेहिं वेदयंति पुढो जिया ।

“संगइयं तं तहा तेसिं इहमेगेसिमाहितं ॥ ३ ॥

२९. ण संहं कडं ण अण्णेहिं० सिलोगो । णियतीसभावमेत्तमेवेदं । संगइयं [तं] तहा तेसिं, संगतियं णाम सहगतं संयुक्तमित्यर्थः, अथवाऽस्याऽऽत्मनः नित्यं सङ्गतानि इति । संगतेरिदं संगतियं भवति, संगतेर्वा हितं संगतिकं भवति । तहा

१ “मद्वं वा उच्चरन्ता संसारं” वा० मो० ॥ २ अक्खायं पु १ पु २ ॥ ३ पुण एगेसिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ वेदयंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ लुप्पंति ख १ ॥ ६ कयो अण्णं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ जति वा दुक्खं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ व ख १ ॥ ९ सयं कडं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० संगतियं खं १ ॥ ११ “सि आहियं ख १ ॥ १२ अथवा स्थान्मनः चूसप्र० ॥

तेसिं ति जेण जधा भवितव्वं ण तं भवति अण्णधा । इहेति इहलोके नियतिवाददर्शने वा एगेसिं ण सव्वेसिं आहितं आख्यातम् ॥ ३ ॥ ते तु नियतिवादिणो—

३०. एवमेताइं जंपंता वाला पंडितवादिणो ।

णियंता-ऽणियतं संतं अयाणमाणा अवुद्धिआ ॥ ४ ॥

३०. एवमेताइं जंपंता० सिलोगो । एवं अवधारणे । कानि (यानि) एतानि कुदर्शनानि ताणि सद्वृत्ता नियद्वाय-
अकम्मादी आकर्म्मिकाः, अहवा परूवेइ नियद्वाददर्शनम् । वाला पंडितवादिणो, वालास्तथा पंडितवादिणो अपण्डिताः
पण्डितप्रतिज्ञाः । ते हि णियता-ऽणियतं संतं जे जधा कडा कम्मा ते तथा चेव णियमेण वेदिज्जति त्ति एवं नियतं । तं
जधा—णिरुवक्कमायू देव-णेरतिय त्ति, अणियतं सोवक्कमायुं ति । एतं णियता-ऽणियतं संतं सव्वभूतं अयाणमाणा अवुद्धिआ,
अवुद्धिकाः मन्दमेधस इत्यर्थः ॥ ४ ॥ ते अमेधस एवमेतं अयाणंता—

३१. एवमेगे तु पासत्था अजाणंता विप्पगम्भिया ।

एवं पुवट्ठिता संता णऽत्तदुक्खविमोयगा ॥ ५ ॥

३१. एवमेगे तु पासत्था० सिलोगो । एवं अवधारणे । न जाणंता अजाणंता । किमयाणंत त्ति ? तमेव णियत-
मणियतं च अजाणंता विप्रगल्भिता, तेनैव स्वयंविकल्पितमिथ्यादर्शनाभिनिवेशे असज्जना इवासत्कर्मभिर्धृष्टीभूता लज्जनी-
येनापि न लज्जन्ते इत्यर्थः । एवं पुवट्ठिता संता, एवं नाम यद्यप्यभिगृह्य तानि नानाविधानि वालतपांसि स्वे स्वे दर्शने यथो-
क्तमुपास्थिता गुर्वादिविनययुक्ताः सर्वप्रकारेण यथोक्तज्ञानात्मनि न विसीदन्ति तथाप्यात्मानं न ससाराद् विमोचयन्ति । उक्तं
च—“मिथ्यादृष्टिरवृत्तस्थः” [] ॥ ५ ॥

स्यात्—कथं ते न संसारपारपारगा भवन्ति ? मिथ्यादर्शनेनोपहतत्वात् । दृष्टान्तः—

३२. जविणो मिगा जधा संता परिताणेण तंजिता ।

असंकिताइं संकंति संकिताइं असंकिणो ॥ ६ ॥

३२. जविणो मिगा जधा संता० सिलोगो । जव एषा विद्यत इति जविनः । के च ते ? मृगाः, तत्रापि वात-
मृगाः परिगृह्यन्ते । संतग्रहणान्तिरुपहतशरीर-वयो-ऽवस्था अक्षीणपराक्रमाः । परितन्यत इति परितानः वागुरेत्यर्थः । तज्जिता
वारिता, ग्रहता इत्यर्थः, न शक्यमेतत् परितानं निस्सर्तुम् । सा च एगतो वागुरा, एकतो हस्त्यश्व-पदातिवती यथाविभवतो
सेना, एकतः पाश-कूटोपगा यथाविभागशः । नित्यवस्ताः तत्र ते मृगाः स्वजात्यादिभिः परितुद्यमाना मरणभयोद्विग्ना असंकिताइं
संकंति ॥ ६ ॥ स्यात्—किं शङ्कनीयम् ? किं न ? इति, उच्यते—

३३. परिताणियाणि संकंता पासिताणि असंकिणो ।

अण्णाणभयसंविग्गा संपलिति तहिं तहिं ॥ ७ ॥

३३. परिताणियाणि संकंता० सिलोगो । परि सर्वतः ततानि परिततानि । यानि वा तानि पुनः बद्ध-पोत-रज्जुम-
यानि तान्यशङ्कनीयाः परिशङ्किताः । त एवं वराकाः अण्णाणभयसंविग्गा, अज्ञानभयं नाम त एवं न जानन्ते—यथैषा वागुरा
दुर्लभया, न चावः शक्यते निस्सर्तुम् । ततस्तेऽज्ञाना भयेन सविग्ना तहिं तहिं संपलिति अणुकूडिलेहिं अण्णपासेहिं, अथवा

१ मेयाणि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पंडियमाणिणो ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । पंडियमाणिणो खं १ ॥ ३ णियया-
ऽणिययं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अयाणंता अवु ख १ । अजाणंता अवु ख २ पु १ पु २ ॥ ५ अवुद्ध्या अवुद्धि मन्द
चूत्तप्र० ॥ ६ तथा ते भुज्जो विप्प ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ पुवट्ठिया वी० ॥ ८ णऽत्तदुक्खविमोक्खगा वृ० ।
ण ते दुक्खविमोयगा वी० । ण ते दुक्खविमोक्खया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ वज्जिता ख २ पु २ वृ० वी० । तज्जिता ख १
पु १ वृपा० वीपा० ॥ १० परियाणियाणि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ संपरिअति पु १ वृ० वी० ॥ १२ न वधः चूत्तप्र० ॥

एकतः पाशहस्ता व्याधाः, एगतो वागुरा, तन्मध्ये संप्रलीयन्तो भ्रमन्त इत्यर्थः, यावद् वद्धा मारिता वा स तेषाम-
ज्ञानदोषः ॥ ७ ॥ ते पुन—

३४. अध तं पवेज्ज वज्झं अहे वज्झस्स वा वए ।

वधेज्ज पदपासातो तं च मंदे ण पेहती ॥ ८ ॥

३४. अध तं पवेज्ज वज्झं० [सिलोगो] । वधेज्ज पदपासातो, पदं पासयतीति पदपाशः कूटः उपको वा । 5
पठ्यते च—“मुचेज्ज पदपासादी” आदिग्रहणाद् वन्ध-घात मारणानि । तं च मंदे ण पेहती, स भावमन्दः न प्रेक्षति
तम् ॥ ८ ॥ स एवं वराकः—

३५. अहिते हितपण्णाणा विसमं तेणुवागते ।

से वद्धे पयपासेहिं तत्थं घन्तं नियच्छति ॥ ९ ॥

३५. अहिते हितपण्णाणा० सिलोगो । विसमं णाम कूट-पाशोपगैः आकीर्णं तद् वागुराद्वारं तं विसमं समं च तेण 10
गतः उपागतः । से वद्धे पयपासेहिं, से त्ति स मृगः वध्यते स वध्यः, पदं पासयतीति पदपाशः, स च कूटः उपगो वा ।
तत्थेति तेहिं पासादिपहिं वद्धे । घन्तः घातकः, घातक एवान्तः घन्तः, घातेन वाऽन्तं करोतीति घन्तः । नियतमधिक
वा घन्तं गच्छति नियच्छति ॥ ९ ॥

३६. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

असंकिताइं संकिंती संकिताइं असंकिणो ॥ १० ॥

३६. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अवधारणे । तुः विशेषणे । निर्ग्रन्थैर्व्यतिरिक्ता एके न सर्वे । के च ते ?,
नियतिवादिनः, जे य अण्णे णाणाविधदिट्ठिणो । मिच्छादिट्ठि त्ति विपरीतग्राहिणः । अणारिय त्ति णाण-दंसण-चरित्त-
अणारिया । ते असंकिताइं संकिंती, णाण-दंसण-चरित्ताइं [असंकिणज्जाइं] ताइं तपोभीरुत्वाद् अन्यैश्च जीववहुत्वादिभिः
पदैर्नात्र शक्यते अहिंसा निष्पादयितुमिति संकंति ण सहंति, संकिताइं कुदंसणाइं ताइं असंकिणो सहहति पत्तिंयंति ॥ १० ॥

स्यात्—किं शङ्कनीयम् ? किं न ? इति उच्यते—

३७. धम्मपण्णवणा जा तु तीसे संकंति मूढगा ।

आरंभाय ण संकंति अवियत्ता अकोविता ॥ ११ ॥

३७. धम्मपण्णवणा जा तु० सिलोगो । यावान् कश्चिद् ज्ञेयधर्मः समयेन प्रज्ञाप्यते सा धर्मप्रज्ञापना ।

अधवा दुविधो धम्मो सुतधम्मो चारित्तो य धम्मो य । दसविधो य समणधम्मो अगारमणगारिओ धम्मो ॥ १ ॥

[]

25

स जेण पण्णविज्झ सा धम्मपण्णवणा । तीसे संकंति वेभेन्ति दुक्खं कज्जति अधवा ण सहंति । अधवा किमेवं
ण व त्ति वा संकंति, पृथिव्यादिजीवत्व संकित । मूढा अज्ञानेन दर्शनमोहेन आरंभाय ण संकंति द्वारभे भावारंभे य

१ वज्झ अहे वज्झस्स इति वधं अहे वंधस्स इति पाठयुगल वृत्तिकृता दीपिकाकृता च व्याख्यातमस्ति । तथाहि—“अथ अनन्तर-
मसौ मृगस्तद् ‘वज्झ’ ति वधं यदि वा वन्धनाकारेण व्यवस्थित वागुरादिक वा वन्धन वन्धकत्वाद् वन्धमुच्यते ।” इति । वज्झ अहे वज्झस्स
पु १ ॥ २ मुचेज्ज पदपासाओ ख १ ख २ वृ० वी । मुंचेज्ज पयपासाओ पु १ पु २ । मुचेज्ज पदपासादी चूपा० वृपा० ॥
३ तं तु मंदे ण पेहते ख २ पु २ । तं तु मंदे ण पेहती ख १ पु १ वृ० दी० ॥ ४ अहियप्पाऽहियपण्णाणे ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० दी० ॥ ५ विसमंतेणुवागते ख १ पु १ वृ० वी० । विसमंतेऽणुवायए ख २ पु २ वृपा० वीपा० ॥ ६ पासादी तत्थ ख १ वृ०
वी० । पासाइं तत्थ ख २ । पासायं तत्थ पु २ । पासाओ तत्थ पु १ । पासेणं तत्थ सा० ॥ ७ तत्थ घायं नियच्छति ख २
पु २ वृ० । तत्थ घायं निगच्छति खं १ पु १ वी० चूणं च ॥ ८ णा वेगे पु १ ॥ ९ च्छदिट्ठी ख २ पु २ ॥ १० संकंति
ख १ ख २ पु १ पु २ । संकिता वृ० वी० ॥ ११ जा सा तं तु संकंति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ आरंभाइं ण ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

वट्ठंति, कुपासडिणो तमेव आरभं बहुमण्णंति । अवियत्ता णाम अव्यक्ताः, णाऽऽरंभादिसु दोसेसु विसेसितवुद्धयः । अकोविता अविपश्चित्त इत्यर्थः । मिच्छत्तकदोसेण सव्वभूतं णिगंथं पवयणं संकंति ण वुज्झंति ॥ ११ ॥ स्याद् बुद्धिः—यथा मृगाः पाशवद्धाः प्रचुरत्तणोदकाद् वनवाससुखात् च्यवन्ते एवं मिथ्यादृष्टयः कुतश्च्यवन्ते ? उच्यते—

३८. सव्वप्पगं विउक्कासं सव्वं णूमं विधुणिया ।

5

अप्पत्तियं अकम्मंसे एतमट्ठं मिए चुते ॥ १२ ॥

३८. सव्वप्पगं विउक्कासं० सिलोगो । सर्वत्राऽऽत्मा यस्य स भवति सर्वात्मकः, अथवा जे भावकसायदोसा ते वि सव्वे लोभे सभवन्तीति सव्वप्पगं । उक्तं च—“लोभो सव्वविणासओ” [दशवै० अ० ८ गा० ३७] । विविधं जालादि-भिर्मदस्थानैरात्मानं उक्त्सति विउक्त्सति । नूम् गहनमित्यर्थः । दव्वण्णूमं दुग्गं अप्पागासं वा, भावण्णूमं माया । एते तिण्णि वि कसाया विविधैः प्रकारैः धुणिय विधुणिय, किंचि अप्पत्तियं णाम रुसियव्वं, तदपि अप्पत्तियं अकम्मंसे साधौ, 10 अकम्मंसे एभिः सर्वैर्विधूणितैः अकम्मंसो भवति, न चाऽस्य बालबुद्धिः (द्वेः) अप्पत्तियं अकर्मत्वं भवति, सिद्धत्व-मित्यर्थः । अथवा अप्पत्तियं कोधो, तेण जइया अकम्मंसे भवति, अंसगहणं तिण्णि तिण्णि कसायंसे से (सेसे) काऊण खवेति, एवं सेसाणऽपि कम्माणि खवेत्ता जीवो अकम्मंसो भवति । तं पुण सम्मदंसण-चरित्त-तवो-विणएहिं खवेति, ण मिच्छादंसणअण्णाण-अविरतीहिं । एतमट्ठं मिए चुते त्ति जो मियदिट्ठतो भणितो [सूत्रगा० ३२] । यथा मृगः पाश प्रति अभिसर्पन् प्रचुरत्तणोदकगोचरात् स्वैरप्रचाराद् वनसुखाद् अष्टः सृत्यमुखमेति एवं ते वि णियतिवादिणो ॥ १२ ॥

15

३९. जे तेतं णाभिजाणंति मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

मिगा वा पासवद्धा ते घायमेसंतऽणंतसो ॥ १३ ॥

३९. जे तेतं णाभिजाणंति० सिलोगो कठो ॥ १३ ॥ णियतिवादो गतो । इदाणि अण्णाणियवादिदरिसण-अण्णाणेण वा कतो कम्मोवच्यो ण भवति तत्प्रतिपेधार्थमपदिश्यते—

४०. माहणा समणा एगे सव्वे णाणं सयं वदे ।

20

सव्वलोगंसि जे पाणा ण ते जाणंति किंचणं ॥ १४ ॥

४०. माहणा समणा एगे० सिलोगो । माहणा णाम धीयारा । समणा समणा एव । एगे णाम ण सव्वे, जो अण्णा-णियवादी, अहवा अम्हंतणए मोत्तुण ते सव्वे वि अप्पणो सपक्ख पससता भण्णति । सव्वलोगंसि जे पाणा ण ते जाणंति किंचणं, अस्मान् मुक्त्वा सर्वलोकेऽपि वादिनः सर्वप्राणभृतो वा येऽस्माद्दर्शनव्यतिरिक्ता ण ते जाणंति ससारं मोक्खं वा ॥ १४ ॥ ते हि मिच्छादिट्ठिणो सद्भावबुद्ध्याऽपि यथा खान् खान् कुसमयान् प्ररूपयन्तः न तत्र सद्भावं विन्दन्ति । दृष्टान्तः—

25

४१. मिलक्खू अमिलक्खुस्स जंहा वुत्ताणुभासती ।

ण हेतुं से विधाणेति भासियं तऽणुभासती ॥ १५ ॥

४१. मिलक्खू अमिलक्खुस्स० सिलोगो । यथा कश्चिद् म्लेच्छयुवा केतचिद् वृद्धेणाऽऽचार्येण पथि गृहे वाऽप-दिष्टः—पुत्र ! कुत आगम्यते ? । ण हेतुं से विधाणेति त्ति यदर्थं तद् वचोऽभिहितम्, दृष्टि-मुखप्रसादादिभिराकारैः परि-शुद्धाकार ज्ञात्वा किन्तु तमेव भाषितं प्रत्यनुभाषते । अथवा पृष्टः किञ्चित् तत्त्व पृच्छतः सोऽपि तथैवाऽऽह । आर्यकुमारको 30 वा पित्राऽपदिष्टः—भग पुत्र ! सिद्धम् । एष दृष्टान्तः ॥ १५ ॥

१ विउक्त्सं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ विधूणिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ जे एतं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ मिच्छदिट्ठी ख २ पु १ पु २ ॥ ५ वेगे ख १ ॥ ६ सव्वलोगे वि जे ख २ पु १ पु २ वृ० ॥ ७ जह ख १ ख २ ॥ ८ भासए ख २ पु १ पु २ ॥ ९ विजाणाति खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० भासए ख २ पु १ पु २ ॥

४२. एवमण्णाणिया नाणं वयंता वि सयं सयं ।

णिच्छयत्थं ण जाणंति मिलक्खू व अवोधिए ॥ १६ ॥

४२. एवमण्णाणिया नाणं० सिलोगो । एवं अवधारणे । निश्चयार्थो नाम यथा भावोऽवस्थितः तद् आत्मादि-
पदार्थान् दर्शयन्तोऽप्यन्येषां अचित्रकालाभिन्ना इव न सद्भावतो वदन्ति । तदेवोदाहरणं—मिलक्खू व अवोधिए,
अवोधिः अज्ञानमित्यर्थः ॥ १६ ॥ स एवं तेषाम्—

४३. अण्णाणियाण वीमंसा णाणे णेव नियच्छति ।

अप्पणो य परं नालं कुतो अण्णाऽणुसंसिडं ॥ १७ ॥

४३. अण्णाणियाण वीमंसा० सिलोगो । संशयः सन्देहो वितर्कः ऊहा वीमंसेत्यनर्थान्तरम् । तेषां हि असर्वज्ञत्वादसौ
वीमंसा प्रत्यक्षेष्वपि तावत् पृथिव्यादिषु संदिह्यते किं पुनरात्मादिषु अप्रत्यक्षेषु ? । तदेवं सा वीमंसा इह निश्चयज्ञाने न
नियच्छति न युज्यते, न घटत इत्यर्थः । स एवं संदिग्धमतिस्तावदात्मानमपि न शक्नोति प्रत्याययितुं कुतस्तर्हि परम् ? 10
संसारतो वा समुद्धर्तुम् ? ॥ १७ ॥ एवं ते मिच्छादिद्विणो तदुपदिष्टमनुपदिष्टं वा मिच्छादंसणं पडिवज्जन्ति । उदाहरणम्—

४४. वणे मूढे जधा जंतू मूढ-मूढाणुगामिए ।

दुहतो वि अकोविता तिव्वं सोयं णियच्छति ॥ १८ ॥

४४. वणे मूढे जधा जंतू० सिलोगो । जधा कोइ महति वणे दिसामूढेण भण्णति—भ्रातः ! कतरस्यां दिशि
पाटलपुत्रम् ? इति । तेनापदिश्यते—अहं ते तत्र नयामीति । ततो सो तेण सह पट्टितो । तौ हि मूढ-मूढानुगामिनौ दुहतो वि 15
अकोविता, दुहतो णाम तावेव द्वौ । अधवा—“उभयो वि ण याणंति” कुतो गम्यते आगम्यते वा ? किं वा गतमवशिष्टं वा ? ।
अकोविया णाम अयाणगा । तिव्वं सोयं णियच्छति, तीव्रं नाम अत्यर्थम्, पर्वता-ऽश्म-सरित्-कन्दरा-वृक्ष-गुल्म-लता-वितान-
गहनं श्रवन्ति तेनेति श्रोत भयद्वारमित्यर्थः, नियतमनियतं वा गच्छति नियच्छति । अधवा खंधावारेण महासत्यवाहेण कोइ
अग्निमदेसिओ गहितो, सो य दिसामूढताए अण्णतो णेइ, तत्थ जे मज्झिम-पञ्चिमा ते जाणंति, अग्निमगा ण जाणंति पंथमिति,
ते वि मूढा मूढाणुगामिया दुहतो वि अकोविया ॥ १८ ॥ भणितो दिसामूढदिहंतो । इदानीं अंधदिहंतो भण्णति— 20

४५. 'अंधे अंधं पहं णेति दूरमद्धाण गच्छती ।

आवज्जे उप्पधं 'जंतो अदुवा पंथाणुगामिते ॥ १९ ॥

४५. अंधे अंधं पहं णेति० सिलोगो । जधा कोइ अंधो अद्धाणे अद्धाणद्धाणे वा किंचि अन्धमेव समेत्य ब्रवीति—
अहं ते अमिरुयित गामं णगर वा णेमि त्ति तेण संधं पट्टितो । गच्छति दूरमद्धाणं ति नासौ जानाति यत्र वस्तव्यं यातव्यं
वा इत्यतस्तस्य तदपरिमाणमेव अध्वानमित्यतो दूराध्वानम् । आवज्जे उप्पधं जंतो, स एवं पवेणं पत्थितो वि क्षणान्तरं पादस्पर्शेन 25
गत्वा उत्पथमापद्यते यत्र विनाशं प्राप्नुते प्रपात-कण्टका-ऽहि-श्वापदादिभ्यः, अथवा यदृच्छया पन्थानमेवानुपतति । अधवा
अन्धलएहिं बहुगेहिं दिहंतो—बुगाहेतूण अन्धलया पव्वयं परियंचावेतूण अग्निलं पच्छिल्लयस्स लाएउं पलाओ धुत्तो । ते वि
'इच्छित्तव्वं वयं भूमिं वच्चामो' त्ति तत्थेव भमंति, सेसं तं चेव । “आवज्जे उप्पधं जंतू” घुणाक्षरवत् ॥ १९ ॥

एते दिहंता दन्वदिसामूढेण चक्षुअंधेण य वुत्ता । तत्समवतारः—

१ वयतो खं १ ॥ २ णिच्छयत्थं ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अवोहिया वृ० वी० । अवोहितो ख १ । अवोधिए ख २ पु १ पु २ ॥
४ अण्णाणे नो नियच्छती ख १ वृ० वी० । णाणे णेव नियच्छती खं २ । णाणे णो व नियच्छती पु १ पु २ ॥ ५ 'सासया पु १
पु २ ॥ ६ मूढे णेयाणुगामिए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ दो वि एए अकोविया तिव्वं ख २ । दो वि एए अकोविया
तिव्वं पु १ पु २ । दो वि अकोविया संता तिव्वं वृ० वी० । उभयो वि ण याणंति तिव्वं चूपा० । ८ निगच्छती ख १ ॥
९ 'बुगमितौ दु' चूसप्र० ॥ १० अंधो अंधं पहं णितो दूरं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ जंतू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी०
चूपा० ॥ १२ अहवा ख २ पु १ पु २ ॥ १३ सह इत्यर्थः ॥

४६. एवमेगे णियायट्ठी धम्ममाराहगा वयं ।

अदुवा अधम्ममावज्जे ण ते सव्वज्जगं वए ॥ २० ॥

४६. एवमेगे णियायट्ठी० सिलोगो । एवं अवधारणे । एगे ण सव्वे, भावदिसामूढा भावंधा य । नियतो नाम मोक्षः, नियतो नित्य इत्यर्थः, नियाकेन यस्यार्थः स भवति नियाकार्थः । वयमेव धर्माधिकाः नान्ये । ते एवंप्रतिज्ञाः अपि अधम्ममावज्जे, अपिपदार्थः सम्भावने । मूलपाठस्तु “अदुवा अधम्ममावज्जे” अदुवा णाम स्मरणार्थमेव, अप्येवं अधर्ममापद्यन्ते, यथाशक्त्या आरम्भप्रवृत्ता धर्मायोत्थिता अधर्मेमेव आपद्यन्ते । येऽपि च कष्टतपःप्रवृत्ता आजीविकादयः तेऽपि धर्मं अधर्मानुबन्धिन प्राप्य पुनरपि गोशालवत् ससारायैव भवन्ति । ण ते सव्वज्जगं वए, सव्वज्जगो णाम सजमो, सर्वतो ऋजुः अकुटिलः निरुपधः, न कस्याञ्चिदवस्थायामकल्पानुज्ञानमैलिनो भवतीति ॥ २० ॥

पुनरपि विशेषोपलम्भात् स एवार्थ उपसह्रियते—

४७. एवमेगे वितक्काहिं णो अण्णं पज्जुवामिया ।

अप्पणो य वितक्काहिं अयमंजू हि दुम्मती ॥ २१ ॥

४७. एवमेगे वितक्काहिं० सिलोगो । उक्तं हि—

पुव्वमणितं [तु] ज [एत्थ] भण्णती तत्थ कारण अत्थि । पडिसेधमणुण्णा कारणं विसेसोवलभो वा ॥ १ ॥

[कल्पलघुभाष्ये गा० २५५४]

४७. एवमेगे वितक्काहिं० सिलोगो । एवं अवधारणे । एते इति ये उक्ताः परतन्त्रतीर्थकराः । वितक्को मीमांसेत्यनर्थान्तरम् । एव स्यादिति, ते तु नान्यं पर्युपासितवन्तः, अन्ये नाम ये छद्मस्थलोकादुत्तीर्णाः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः । तानुपास्य अप्पणो य वितक्काहिं चशब्दादन्यमतेश्च, यथा वैयासः अमुकेन ऋषिणा एवमुक्तमितिहासमानयति, यथा कणादोऽपि महेश्वरं किलाऽऽराध्य तत्प्रसादपूतमनाः वैशेषिक[मत]मकरोत् । एतैरात्मवितर्कैः परोपदेशैश्च यथास्वं अयमस्मिन् मार्गः ऋजुः अक्रजुर्वा । शेषाः प्रदुष्टमतयो दुर्मतयः ॥ २१ ॥

४८. एवं तक्काए साधेता धम्मा-धम्मो अकोविदा ।

दुक्खं ते णातिवट्ठंति सउणी पंजरं जघा ॥ २२ ॥

४८. एवं तक्काए साधेता० सिलोगो । एवं अवधारणे । स्वमतिवितर्कामिः साधयन्तः योजयन्तः कल्पयन्त इत्यर्थः । धर्मो नाम यथाद्रव्य-पर्याय-स्वभाववस्थानम्, विपरीतोऽधर्म इति । अथवा धर्मोऽभ्युदय-नैःश्रेयसिकः सुखकारणमिति, दुःखकारणमधर्मः, तत्र अकोविदा धर्मा-धर्माकोविदाः, असम्बुद्धा इत्यर्थः । दुक्खं ते णाति०, दुःखं ससारो तं नाति-वर्त्तन्ते, न उत्तरतीत्यर्थः । अथवा कारणे कार्यबहुपचारं कृत्वाऽपदिश्यते ससार-दुःखकारणमधर्मः । विद्वतो-सउणी पंजरं जघा, यथा शुकः कोकिला मदनगिलाका द्रव्यपञ्जरं नातिवर्त्तते एवमिमे परतिस्थिया दुक्खविमोक्खकारिणो भावपञ्जरं नातिवर्त्तन्ते । “तिउट्ठंति” त्रोटयन्ति अतिवर्त्तन्ते वा ॥ २२ ॥ त एवं परतन्त्राः—

४९. सयं सयं पसंसंता गैरहंती परं वदिं ।

जे उ तत्थ विउस्संति संसरंते विउस्सिया ॥ २३ ॥

१ अहवा अधम्मं पु १ पु २ । अपि अधम्मं चूपा० ॥ २ सव्वज्जुयं ख २ पु १ पु २ । सव्वज्जयं ख १ ॥ ३ मालिनो चूषप्र० ॥ ४ नो यऽण्णं ख २ पु २ । नो य ण पु १ । नो परं वृ० वी० ॥ ५ मंजूहिं ख २ पु १ पु २ ॥ ६ एते इति एगे इत्यस्य रूपान्तरम्, एते एके इत्यर्थः । सूर्यप्रज्ञप्तिपत्रे हि एतद् रूप प्राचुर्येण दृश्यते ॥ ७ न्यास. चूषप्र० ॥ ८ अयस्मिन् चूषप्र० ॥ ९ अकुट्विया ख २ । य कोविया पु १ ॥ १० णाइटुट्ठंति वृ० वी० । ण तिउट्ठंति चूपा० । णातिउट्ठंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ गरहंता य परं वदिं ख १ । गरहंता परं वयं ख २ । गरहंता परं वदिं पु १ पु २ ॥ १२ संसारं ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ वि उस्सिया ख १ वृपा० वीपा० ॥

४९. सयं सयं पसंसंता० सिलोगो । खं खं नाम आत्मीयमात्मीयं प्रशंसन्तः स्तुवन्तः ख्यापयन्तः—इदमेवैक सत्यमिति, नान्यमतानि । गर्हन्ति परेषां वचनानि दोषं प्रकटीकुर्वन्ति । एवं ते परस्परविरुद्धदर्शनाः कुसमयतीर्थकराः मुमुक्षवोऽपि न संसारपञ्जरमतिवर्त्तन्ते । येऽप्यन्ये तानाश्रितास्तेऽपि जे उ तत्थ विउस्सन्ति, विशेषेण उस्सन्ति इदमेवैकं तत्त्वमिति विशेषेण उच्छ्रूयन्ति गन्धेण उस्सतीति, ते संसरंतो विउस्सन्ति ॥ २३ ॥ अण्णाणिया वादी परिसमत्ता । इदानीं यत् “कर्म चतुर्विधं चयं ण गच्छति” त्ति णिज्जुत्तीए [नि० गा० २८] वुत्तं शाक्यानां तत्परूपणार्थमपदिश्यते—

५०. अधावरं पुरक्खायं किरियावादिदरिसणं ।

कम्मचिंतापणट्ठाणं दुक्खक्खंधविवद्धणं ॥ २४ ॥

५०. अधावरं पुरक्खायं० सिलोगो । अथेत्ययं निपातः पूर्वप्रकृतापेक्षः । तेभ्यः समयेभ्यः प्रकृतेभ्यः अथ इदमपरं पूर्वमाख्यातं पुरक्खायं । त एवं ब्रुवते—“गंगावालिकासमा हि बुद्धाः, तैः पूर्वमेवेदमाख्यातम्” । अथवा पुराख्यातमिति पूर्वेषु मिथ्यादर्शनप्रकृतेष्वख्यातम् । अथवा प्रख्यात पुराख्यातम् । क्रिया कर्मेत्यनर्थान्तरम्, कर्मवादिदर्शनमित्यर्थः, 10 विगतं बीभत्स वा दर्शनम्, अशोभनमित्यर्थः । कम्मचिंता णाम यथा येन यस्य येषु च हेतुषु प्रवर्त्तमानस्य कर्म वध्यते ततो कर्मचिन्तातः प्रनष्टाः । अथवा अतिकर्माभीरुत्वात् तैः कर्माश्रवाः केचिदबन्धायापदिष्टाः, तत् तेषां कुदर्शनं दुःखस्क्रन्धविवर्द्धनम्, कर्मसमूहवर्द्धनमित्यर्थः, तेषां हि अविज्ञानो[प]चितं ईर्यापथं स्वप्नान्तिकं च कर्म चयं न यातीत्यतस्ते कम्मचिंतापणट्ठा । स्यात्—कथं पुनरुपचीयते?, उच्यते, यदि सत्त्वश्च भवति १ सत्त्वसंज्ञा च २ सँच्चिन्त्य सच्चिन्त्य ३ जीविताद् व्यपरोपण प्राणातिपातः ४ । अत्र भङ्गाश्चत्वारः—जीवो जीवसण्णा य, जीवो नजीवसण्णा य०, प्रथमे भङ्गे बन्धः, 15 त्रिष्वबन्धः । अथवा सत्त्वश्च भवति १ सत्त्वसंज्ञा च २ सँच्चिन्त्य सच्चिन्त्य ३ जीविताद् व्यपरोपणम् ४, चतुसु पदेसु सोलस भंगा, षडमे बंधो, सेसेसु अवंधो ॥ २४ ॥ अधवा—

५१. जाणं काएणं णाऽऽउट्ठे अबुहो जे य हिंसती ।

पुट्ठो वेदेति परं अवियत्तं खु सावज्जं ॥ २५ ॥

५१. जाणं काएणं णाऽऽउट्ठिं (ट्ठे)० सिलोगो । जानानः सत्त्वं यदि कायेण णाऽऽउट्ठति । कायाउट्ठणं णाम जिघांसया 20 उत्थानं हृत्-पादादिव्यापारो । स एवमणाउट्ठमाणो जइ वि हिंसति तथा वि अवंधगो । अबुहो जे य हिंसति त्ति, माता प्रसुप्ता पुत्रं मारयति स्तनेन मुखमावृत्य, अन्यतरेण वा गात्रेण । अधवा स एव अबुहो बालको यदा पिपीलिकादीन् सत्त्वान् घातयति माता-पितरौ किञ्चिदवचनं ब्रवीति न चास्य कर्मोपचयो भवति । यद्यपि च कश्चिद् भवति स तद्यथाऽस्माकमीर्यापथं तथा । पुट्ठो वेदेति परं, पुट्ठो णाम स्पृष्टमात्र एव तत् कर्म वेदेति, मुञ्चतीत्यर्थः । अव्यक्तं नाम सूक्ष्मतन्तुवन्धनवत् शीघ्रमेव छिद्यते । सह अवधेन सावधम् ।

25

अथवा जानन्निति षडभिज्ञस्य बुद्धस्य हिंसतोऽपि पापं न वध्यते, काएणं णाऽऽउट्ठति त्ति स्वप्नान्ते घातयन्नपि सत्त्वं न कायेन आउट्ठति, न समारभते इत्यर्थः । अबुहो णाम अप्रबुद्धेन्द्रियो बालः, सो हिंसादिकर्मसु वर्त्तमानोऽपि अवन्धक एव । अधवा अबुधो बालश्च यश्च पथि वर्त्तते, न च पथ्युपयुक्तः, असावपि अबुध्यमानो यानि सत्त्वानि व्यापादयति नानयोः पापोपचयो भवति । पुट्ठो वेदेति परं, एतानि चउरो वर्जयित्वा योऽन्यः स स्पृष्टः कर्मणा भवति, वध्यते इत्यर्थः, तं णियमा वेदयति । चतुर्भ्यो बन्धहेतुभ्यः परत इत्यर्थः, तच्चाव्यक्तं सावधम्, अमूर्त्तमित्यर्थः, अथवाऽव्यक्त तेषां त्रिकोटीशुद्धं 30 मांसमपि भक्ष्यम्, अन्यथा त्वमक्षयमित्यतोऽव्यक्तं स्यात् ॥ २५ ॥ कथं पापं वध्यते?, उच्यते—

१ °वाईण दरि° ख २ ॥ २ संसारपरिवहणं ख १ । संसार[स्स वि]वहणं वृण० । संसारस्स पवहणं ख २ पु १ पु २ दी० । दुक्खक्खंधविवद्धणं इति चूर्णिं वृत्तिकृत्सम्मतस्तु पाठो नोपलब्ध कुत्राऽप्यादर्शः ॥ ३ अविज्ञोपचित इति वृत्तौ ॥ ४-५ सच्चिन्त्य सच्चिन्त्य वा० मो० ॥ ६ °ण[ऽ]णाउट्ठी ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ज च हिं° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ जानति त्ति (जाणं ति) चूसप्र० ॥ ९ हिंसतोऽपि पु० विना ॥ १० °ण अणाउट्ठिति चूसप्र० ॥ ११ हिंसादि° पु० स० ॥

५२. संतिमे तयो आदाणा जेहिं कीरइ पावगं ।

अभिकम्माय पेसाय मणसा अणुजाणिया ॥ २६ ॥

५२. संतिमे तयो आदाणा० सिलोगो । संतीति विद्यन्ते । आदानं प्रसूतिराश्रयो वा । यैः क्रियते पापं कर्म, तं च अभिकम्माय पेसाय अभिमुखं क्रम्य अभिक्रम्य स्वयं घातयित्वेत्यर्थः, प्रेक्ष्य नाम अन्यैः कारयित्वा, हतं हन्यमानं वा मनसाऽऽनुजानन्ति ॥ २६ ॥

५३. एते तु ततो आदाणा जेहिं कीरइ पावगं ।

एवं भावणसुद्धीए नेवाणमभिगच्छती ॥ २७ ॥

५३. एते तु ततो आदाणा० पुब्बद्धं कंठं । एवं भावणसुद्धीए, भावयन्ति तां भाव्यते वाऽन्येति भावना । शुद्धिर्नाम नात्र विचिकित्साभूत्यादयन्ति ॥ २७ ॥ किञ्च—एवं तस्य भावनाशुद्धात्मनः त्रिकोटीशुद्धभोजिनः यद्यपि कश्चित्—

५४. पुत्तं पि ता समारंभ आहारइमसंजते ।

भुंजमाणो वि मेधावी कम्मुणा णोवलिप्पते ॥ २८ ॥

५४. पुत्तं पि ता समारंभ० सिलोगो । अपि पदार्थसम्भावने । उक्तं हि—

“प्राणिनः प्रियतराः पुत्राः” [] ।

तेन पुत्रमपि तावत् समारभ्य, समारम्भो नाम विक्रीय मारयित्वा तन्मांसेन वा द्रव्येण वा, किमंग णरपुत्रं शूकरं वा छागलं वा आहारार्थं कुर्याद् भक्तं भिक्षुणं^१ । अस्संजतो णाम भिक्षुव्यतिरिक्तः, स पुनरुपासकोऽन्यो वा । त च भिक्षुः त्रिकोटिशुद्धं भुञ्जानोऽपि मेधावी कम्मुणा णोवलिप्पते । तत्रोदाहरणम्—

उपासिकाया भिक्षुः पाहुणओ गतो । ताए लावगो मारेऊण ओवक्खवेत्ता तस्स दिण्णो । घरसामिपुच्छा । अहो ! णिर्गिणं त्ति । ताघे तेण भिक्षुणा कृतकशूलं कृतम् । मा कप्पारेण, हस्ताभ्यां गृहीत्वा खेदय, माऽङ्गारानिति, त्वमेव दहसे नाहम्, एवं मत्कृते घातक एव बध्यते, नाहम् ॥ २८ ॥ एषामुत्तरम्—

५५. मणसा जे पदुस्संति चित्तं तेसिं ण विज्जती ।

अणवज्जं अतधं तेसिं ण ते संवुडचारिणो ॥ २९ ॥

५५. मणसा जे पदुस्संति० सिलोगो । पूर्वं हि सत्त्वेषु निर्धृणतोत्पद्यते, पश्चादपदिश्यते—यः परः जीववहं करोति न तत्र दोषोऽस्तीति । ते हि पुण्यकामकाः मातुरपि स्तन छित्त्वा तेभ्यो ददति । अप्रदुष्टा अपि मनसा दुष्टा एव मन्तव्याः य उद्देशककृत भुञ्जते । एवं तेषां सद्धमक्कादिषु मत्स्याद्यशनेषु च मूर्च्छितानां ग्रामादिव्यापारेषु च नित्याभिनिविष्टानां कुशलचित्तं न विद्यते, अशोभनं चित्तं व्याकुलं वा तदचित्तमेव, यथा अशीलवती । लोकेऽपि दृष्टम्—व्याकुलचित्ता भवति (भणति)—अविचित्तओ हं । एव तेषां सावद्ययोगेषु वर्त्तमानानां अणवज्जं अतधं तेसिं, न तहं अतहं, नास्तीत्यर्थः । का तर्हि भावना^२, न तेषामनवद्ययोगोऽस्ति, नित्यमेव हि ते असंवुडचारिणो बन्धहेतुषु वर्त्तन्ते, असंवृतत्वात्, ते हि तत्प्रदोष-निहव-मात्सर्यादिष्वाश्रवद्वारेषु यथास्वं वर्त्तमानास्तदनुरूपमेव च यथापरिणामं कर्म वप्नन्ति । दन्वसंवुडा पावसियाल-चौरादयः, भावसंवुडा साधवः । संवृतचारिणो नाम संवृतः सयमोपक्रमः तच्चरणशीलः संवृतचारी ॥ २९ ॥

१ अहिकम्माय ख १ पु १ ॥ २ भावविसोहीए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ नेवाणं अहिगच्छती ख १ ॥ ४ “पिता” जनक” इत्येकपदत्वेन वृत्ति-दीपिकाकृतां व्याख्या ॥ ५ ख १ ख २ पु १ पु २ आदर्शेषु चूर्णिप्रतीके च समारंभ इत्येव पाठो वर्तते । किञ्च—तृतीयोद्देशरूपारम्भोत्थानिकायामेतत्पाठोद्धारणे पुन समारंभ इति पाठोऽस्ति, दृश्यता पत्रं ३९ ॥ ६ आहारेज्ज असं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ य ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ “पुत्रं” अपत्य “पिता” जनक. “समारभ्य” व्यापाद्य” इति वृत्तिकृतो दीपिका-कृतश्च व्याख्या ॥ ९ णिक्खिण चूमप्र० ॥ १० नित्याभिनिविष्टानां चूमप्र० ॥

५६. इच्चेताहिं दिट्ठीहिं सातागारवणिस्सिता ।

‘हियं ति मण्णमाणा तु सेवन्ती अहियं जणा ॥ ३० ॥

५६. इच्चेताहिं दिट्ठीहिं० सिलोगो । इति उपप्रदर्शनार्थः । एताहिं ति इहाध्याये या अपदिष्टा नियतिकाद्याः । सातागारवो नाम गरीरसुक्खं तत्र निःसृताः (निःश्रिताः) अच्छोववण्णा इत्यर्थः । हियं ति मण्णमाणा एवमस्माकं हितं भविष्यतीति मूर्खास्तु एतद् अहितमेव सेवन्ते ॥ ३० ॥ अथवा अस्मिन्नर्थेऽयं दृष्टान्तः—

५७. जंघा आस्साविणिं णावं जातिअंधो दुरूभिया ।

इच्छन्तो पारमागंतुं अंतरा य विसीयति ॥ ३१ ॥

५७. जंघा आस्साविणिं णावं० सिलोगो । आश्रयतीति आश्राविणी अकतकोट्टा भुण्णकोट्टा वा । जात्यन्धग्रहणं नासौ नावामुखं पृष्ठं वा जानीते, यो वा अवलक-पत्रादेरुपकरणस्य यथोपयोगः । स एवमिच्छन्नपि पारं समुद्रपारं वा अन्तरा विपीदति सल्लव एव ह्रियते निमज्जते वा । सो हि णिच्छिडुं पि ण सक्केड वट्टावेतुं, किमंग पुण सयच्छिडुं ? ॥ ३१ ॥ 10
एस दिट्ठन्तो । उवसंहारो एसो—

५८. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

संसारपारमिच्छन्ता संसारे अणुपरियट्ठन्ति ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ वित्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो २ ॥

५८. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण । तुः विशेषणे । [एगे] अस्मान् मुक्त्वा मिच्छादिट्ठी 15
अणारिया णाम चरित्ताणारिया अणारियाणि वा कम्माणि कुर्वन्ति । ते संसारपारमिच्छन्ता संसारे चैवऽणुपरियट्ठन्ति । अवि
णाम सो जातिअंधो देवतापभावेण वा अण्णेण वा के[ण]इ उत्तारिजेज्ज, ण या मिच्छादिट्ठी ससारादुत्तरति ॥ ३२ ॥

॥ वित्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-२ ॥

[समयज्जयणे तइओ उद्देसओ]

समयाधिकारोऽनुवर्तते एव । तत्र प्रथमे द्वितीये च कुट्टिदोषा अभिहिताः । तृतीये तेषामेवाऽऽचारदोषा अभि- 20
धीयन्ते । अथ द्वितीयावसाने सूत्रम्—“पुत्तं पि ता समारब्भ आहारड्डमसंजते” [सूत्रगा० ५४] आचारदोष उक्तः, इहापि
स एवाऽऽचारदोषोऽभिधीयते दृष्टिदोषाश्च । तेषामेव तेरासिगवत्त्वत्तं च भणिहिति इत्यतोऽपदिश्यते—

५९. जं किंचि उ पूतीकडं संह्वी आगंतु ईहियं ।

सहस्सन्तरकडं भुंजे दुप्पक्खं चैव सेवति ॥ १ ॥

५९. जं किंचि उ पूतीकडं० सिलोगो । यदिति अणिदिट्ठस्स णिद्देसो । किंचिदिति यद्दोहारिमं उवधिजात वा 125
पूतिग्रहणादाधाकर्मणि गृहीतं आधाकर्मिकम्, एवं हि पूतिं यदि च तदवयवोऽपि वर्तते । कथं तर्हि आधाकर्मं तद्ग्रहणाच्च

१ सरणं ति मण्णमाणा सेवन्ती पावगं जणा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । दीपिकायां जणा स्थाने नरा इति पाठो वर्तते ॥
२ जह ख १ ॥ ३ आस्साविणिं ख २ पु २ । अस्साविणिं पु १ ॥ ४ इच्छई पारमागंतुं ख २ वृ० दी० । इच्छेज्ज पारमागंतुं
ख १ । इच्छेज्जा पारमागंतुं पु १ पु २ ॥ ५ °च्छदिट्ठी खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ °पारकंखी ते संसारं ख १ ख २ पु १
पु २ वृ० दी० ॥ ७ प्रथमस्य द्वितीयः ख २ पु १ पु २ ॥ ८ उत्तारेज्ज पु० ॥ ९ किंचि वि पूं खं १ ख २ पु १ । किंची
पूं पु २ ॥ १० संह्वीमागंतुमीहियं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ सहस्सन्तरियं भुंजे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ दुप्पक्खं
ख २ पु १ पु २ ॥ १३ यथाऽऽहा° चूषप्र० ॥

सर्वा अविशोधिकोटिर्गृहीता ?, “एगगहणे गहण” ति काउं तज्जातियाण सव्वेसिं तिण्णि विसोधिकोडी वि गहिता । श्रद्धा अस्यास्तीति श्राद्धी, आगच्छन्तीत्यागन्तुकाः, तैः श्राद्धीभिरागन्तूननुप्रेक्ष्य प्रतीत्य उवक्खडियं । अधवा सड्ढि त्ति जे एगतो वसति तानुदिश्य कृतम्, तत् पूर्व-पश्चिमानां आगन्तुकोऽपि यदि सहस्संतरकडं भुंजे दुपक्खं णाम पक्खौ द्वौ सेवते, तद्यथा-गृहित्वं प्रव्रज्यां च । अम्हंतणओ वि जो असुद्धं भुजति सो वि दुपक्खं सेवति । कथं ? दव्वतो लिंगं भावतो असजतो ।
5 एवं ते प्रव्रजिता अपि भूत्वा आधाकर्मादिभोजने गृहस्था एव सम्पद्यन्ते ॥ १ ॥

६०. तमेवं अविजाणंता विसमंसि अकोविता ।

मच्छा वेसालिया चेव उदगस्स अभिआगमे ॥ २ ॥

६०. तमेवं अविजाणंता० सिलोगो । तमिति निर्देशे, यथोद्दिष्टमेतदर्थं एवं अनेन प्रकारेण मूलगुणे उत्तरगुणे तदुप-
घातं च अवियाणंता अविशुद्धभोगदोसेण । जधा—“आधाकम्मणं भंते । भुंजमाणे किं पकरोति किं चिणाति०” । [भगवती श० १
10 उ० ९ सू० ७८, श० ७ उ० ८ सू० २९८] । विसमो णाम वंध-मोक्खो, कम्मबंधो वि विसमो, जतो एकेकं कम्ममणेगप्पगारं
अणेगेहिं च पगारेहिं वज्झते अतो विसमंसि अकोविता, असम्बुद्धा इत्यर्थः । ते अयाणगा प्रत्युत्पन्नगृद्धाः अनागतदोष(पा)-
दर्शनाद् आधाकर्मादिभिर्दोषैः कर्मवद्वा ससारे दुःखमाप्नुवन्ति । मच्छा वेसालिया चेव, विशालः समुद्रः, विशाले भवाः
वैशालिकाः बृहत्प्रमाणाः, अथवा विशालकाः वैशालिकाः । पठ्यते च—“मच्छे वेतालिए चेव” वैताली कूलमिष्यते,
लोकसिद्धमेवैतदभिधानम्, यथा—पूर्ववैताली दक्षिणाऽपरेति । सामुद्रकूलोद्भवो स वैशालिको वैतालीकूलो वा मत्स्यः
15 सामुद्रकैर्वीचिप्रहारैर्मत्स्यैश्चान्यैर्वहद्भिर्न बाध्यते, स कथञ्चिदेव ततो निरुपसर्गान्निष्कण्टकात् समुद्रवेलया निसृष्टकायः
यानारूढ इव पुमान् परप्रयोगेन अनुद्यमानः स दूरमपहतः । उदगस्स अभिआगमे त्ति, उदगस्य अभ्यागमो नाम
समुद्रान्निस्सरणम्, केचित्तु पुनः प्रवेशः ॥ २ ॥ स एवं शरीरसुखाय अजानानस्तत्रापायान्—

६१. उदगस्सऽप्पभावेणं सुक्खंसि घंतमेति तु ।

ढंकेहि य कंकेहि य आमिसासीहि ते दुही ॥ ३ ॥

६१. उदगस्सऽप्पभावेणं० सिलोगो । अप्पभावो णाम उदगस्स अल्पभावः, प्रत्यावृत्ते उदगे शुष्का एव बालुका
संवृत्ता पक्को वा । अथवा अर्प्यस्स भावः अप्पभावः, स्तोक इत्यर्थः, स च महाकायत्वान्न तत्र शक्नोति तर्तुम्, परिवर्त्तमानो
वा नदीमुखे लग्न्यते, एवं अल्पकातो वि । घंतमेतीति घनघातेन वा अन्तं करोतीति घन्तः, “कर्मवत् कर्मकर्त्ता” इति
कृत्वाऽपदिश्यते—स्वयमेवासौ धीतार एति प्राप्नोतीत्यर्थः । अथवा घंतो णाम मच्चू त मच्चुमेति । कैः ? उच्यते—ढंकेहि
य कंकेहि य० सिलोगो पच्छद्वं । एतेनान्ये आमिपाशिनः शृगाल-पक्षि-मनुष्य-मार्जारादयः क्रुधन्ति तत्रैव । यच्चच्छया च
25 केचित् पुनः वीचीमासाद्य वर्द्धमाने च उदके समुद्रमेव विशन्ति । दुहि त्ति तैस्तीक्ष्णतुण्डैः पिशिताशिमिरश्यमानास्तीव्रं
दुःखमनुभवन्तो अट्टदुहट्टवसट्टा मरति । एस दिट्ठतो ॥ ३ ॥

६२. एवं तु समणा एगे वट्ठमाणसुहेसिणो ।

मच्छा वेसालिया चेव “घंतमेसंतऽणंतसो ॥ ४ ॥

६२. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण वर्त्तमानमेव जिह्वासुखमिच्छन्ति अण्णउत्थिया पासत्थादयो
30 वा एगे समुद्रमुत्तरितु अविशुद्धाणि आहारादीणि गवेसता जधा मच्छा एगभविं मरणं पावेंति एवमणेगाणि जीइतव्व-
मरितव्वाणि पावेंति । एवं पासत्थादयो वि जोतँएव्वा ॥ ४ ॥

१ तमेव ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ अवियाणंता विसमम्मि ख १ ख २ ॥ ३ मच्छे वेतालिए चेव चूपा० ॥
४ “गस्सऽप्पि” ख २ पु १ पु २ । “गस्सऽहियागमे” ख १ ॥ ५ उदगस्स पभावेणं ख १ पु १ वृ० वी० । “उदकस्य प्रभावेन नदीमुख-
मागता” इति वृत्ति-दीपिकाकृत ॥ ६ सुक्खंसि ग्घायमेन्ति उ ख १ । सुक्खं घातमिति उ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
७ आमिसत्थेहि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ अप्पस्वभावः चूसप्र० ॥ ९ अल्पकाय इत्यर्थः ॥ १० घातयतीति चूसप्र० ॥
११ घातं एति पु० ॥ १२ घातमे” ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ जनितव्य मर्त्तव्यानि ॥ १४ योजयितव्या द्रष्टव्या वा इत्यर्थः ॥

६३. इणमणं तु अण्णाणं इहमेगेसिमाहितं ।

देवउत्ते अयं लोगे वंभउत्ते त्ति आवरे ॥ ५ ॥

६३. इणमणं तु अण्णाणं० मिलोगे । इदमिति ज भणिहामि जधा लोको उप्पज्जति विणस्सति य । इहेति इहलोगे । एगेसिं ण सव्वेसि । अथवा एगे णाम न ज्ञानसहायाः । तं कंहं^१ देवउत्ते अयं लोगे० सिलोगे [पच्छद्वं] । केइ भणंति-देवेहि अयं लोगे कतो, उत्त इति वीजवद् वपितः आदिसर्गे, पश्चाद्ङ्कुरवद् विसर्पमानः क्रमगो विस्तरं गतः । ५ देवगुत्तो देवैः पालित इत्यर्थः । देवपुत्तो वा देवैर्जनित इत्यर्थः । एवं वंभउत्ते वि तिणि विक्कप्पा भाणितव्वा—वभउत्तः वंभगुत्तः वंभपुत्त इति वा ॥ ५ ॥

६४. ईस्सरेण कते लोगे पहाणाति तहावरे ।

जीवा-ऽजीवेहिं संजुत्ते सुह-दुक्खसमणिए ॥ ६ ॥

६४. ईस्सरेण कते लोगे० सिलोगे । “ईङ्ग ऐश्वर्ये” ईश्वरः प्रभुः महेश्वरोऽन्यो वाऽभिप्रेतः । तथा प्रधानादि 10 अन्ये इच्छन्ति, प्रधानमव्यक्तमित्यर्थः । जीवाश्चाजीवाश्च जीवाजीवाः, तैः जीवा-ऽजीवैः संयुक्तः । सुखं च दुःखं च सुखदुःखे, सम् एकीभावेन अन्वितः सुख-दुःखसमन्वितः । अन्वितः अनुगत इत्यर्थः ॥ ६ ॥ तथाऽन्ये इच्छन्ति—

६५. सयंभुणा कते लोगे इति वुत्तं महेसिणा ।

मारेण संथुता माया तेण लोए असासते ॥ ७ ॥

६५. सयंभुणा कते लोगे० [सिलोगे] । स्वयं भवतीति स्वयम्भूः, स तु विष्णुरीश्वरो वा ब्रह्मा वा । इति वुत्तं 15 ति, इतिरिति उपप्रदर्शनार्थः, ‘उत्तं’ कथितमित्यर्थः । महःकृपी नाम स एव ब्रह्मा, अथवा व्यासादयो महर्षयः, यो वा यस्याभिप्रेतः स तं ब्रवीति महर्षिमिति । एव यो यस्याभिप्रेतः स त लोककर्तारमिच्छति । केचित् पुनस्त्रयाणामपि साधारणं कर्तृकत्वमिच्छन्ति । तद्यथा—

एका मूर्त्तिविधा जाता ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः । कर्त्ता विष्णुः क्रिया ब्रह्मा करणं तु महेश्वरः ॥ १ ॥

[] 20

तत्र तावद् विष्णुकारणिका ब्रुवते-विष्णुः स्वर्लोकादेकाशेनावतीर्य इमान् लोकानसृजत्, स एव मारयतीति कृत्वा मारोऽपदिश्यते, ततस्तेन मारेण संस्तुता माया । एके ब्रुवते-यदा विष्णुना सृष्टा लोकास्तदा अजरामरत्वात् तैः सर्वा एवेयं मही निरन्तरमाकीर्णा, पश्चादसावतीवभराक्रान्ता मही प्रजापतिमुपस्थिता । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

अतिवह्नीयजीवा णं मही विण्णवते पभुं ।

ततो से मायासंजुत्ते करे लोगस्सऽभिदवा ॥

25

ततस्तेन परित्रा[णा]य स्वयं मह्या विज्ञप्तेन ‘मा भूलोकः सर्व एव प्रलय यास्यति इति, भूमेरभावात्’ ता च भयविह्वलाङ्गी अनुकम्पता व्याधिपुरस्सरो मृत्युः सृष्टः । ततस्ते धर्मभूयिष्ठाः प्रकृत्यार्जवयुक्ता मनुष्याः सर्व एव देवेषूपपद्यन्ते स्म । ततः स्वर्गोऽपि अतिगुरुभाराक्रान्तः प्रजापतिमुपतस्थौ, ततस्तेन मारेण संस्तुता माया, मारो णाम मृत्युः, संस्तवो नाम साङ्गल्यम्, उक्तं हि—मातृपुत्रवसथवः, मृत्युसहगता इत्यर्थः । ततस्ते मायाबहुला मनुष्याः केचिदेकमृत्युधर्ममनुभूय नरकादिपु यथाक्रमत उपपद्यन्ते स्म । उक्तं च—

30

जानन्तः सर्वशास्त्राणि छिन्दन्तः सर्वसगयान् । न ते तथा करिष्यन्ति गच्छ स्वर्गं न ते भयम् ॥ १ ॥

[]

१ °उत्ति त्ति ख २ पु १ पु २ ॥ २ ईस्सरेण कडे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ °जीवसमाउत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ ° ॥ ४ प्रधानादन्ये चूसप्र० ॥ ५ कडे लोए इती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ विष्णुसलोकादेकाङ्गे° चूसप्र० ॥
स्य० सु० ६

येन वा मारेण संस्तुता माया वितिया तेण लोए अमासते ॥ ७ ॥ अन्ये तु—

६६. माहणा समणा एगे आह अंडकडे जगे ।

असो तत्तमकासी य अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

६६. माहणा समणा एगे० सिलोगो । माहणा धीयारा । समणा साह्वादयः । एगे ण सव्वे । अण्वात् कृतः, ब्रह्मा
५ किलाण्डममृजत्, ततो मिद्यमानात् शकुनवहोकाः प्रादुर्भूताः । एवमेते सर्वेऽपि लोकोत्पादवादिनः स्वं स्वं पक्षं प्रगंसन्तो
ब्रुवते—अमो तत्तमकासी य अयाणंता मुसं वदे, असाविति असावेकः योऽस्मदभिप्रेतः विष्णुरीश्वरो वा तत्त्वं नाम,
असावेव नान्यः लोकमकार्षीत्, जेषास्तु लोकोत्पादमजानन्तो मुसं वदे । अथवा वयं ब्रूमः—ते वराका लोकस्वभावं अया-
णंता मुसं वदे । कथम् ? ज ते वदन्ति—देव-मणुस्सा तिरिक्ख-णारगा सुहिता दुःखिता, राज-जुवराजादि, सुत्थाणि वा विग्ग-
हाणि वा, सुभिक्षाणि वा दुभिक्षाणि वा, सर्वमेतद् विष्णुकृतम् । ये चान्ये तत् सर्वं अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

10 किंच जं ते—

६७. सएण परियाएण लोयं वूया कडेविधिं ।

तत्तं ते णं वि जाणंति णायं णाऽऽसि कयाति वि ॥ ९ ॥

६७. सएण परियाएण, लोयं वूया कडेविधिं० [सिलोगो] । स्वपर्यायो नाम आत्माभिप्रायः अप्पणिज्जो
गमकः, य एव स्वेन पर्यायेण ब्रुवते लोगस्स कडेविधी, विधिर्विधान प्रकार इत्यर्थः । तेषामुत्तरम्—तत्तं ते णं वि जाणंति,
15 तस्य भावस्तत्त्वम् लोकसद्भाव इत्यर्थः, यथा उत्पद्यते प्रलीयते च स्वकर्मभिः एतत् तत्त्वं न जानन्तीति । उक्तं हि—“अणता
जीवघणा उप्पज्जित्ता णिलिज्जति” [] एव परित्ता वि इत्यर्थः । कर्मभिरुत्पद्यमानः प्रलीयमानश्च
सन्ततीः प्राप्य नार्यं नासीत् कदाचिदपि नित्यः, दब्बट्ठताए सासतो पज्जवट्ठताए असासतो ॥

अथवा सव्व एवायं उत्तरसिलोगो—तेषां कडवादीनां विप्रस्तानि निगम्य सएण परियाएण वूया लोए कडेविधिं,
अप्पणियाएण परियाओ णाम गमागमवक्तव्यता वूया, लोए कडे वा ण व त्ति ते उ सव्वे कुवादिणो तत्तं ते णं वि जाणंति
20 णायं णाऽऽसि कयाति वि । तत्त्वं यथा भगवद्विरुपदिष्टम्—“किमिद् भंते ! लोके त्ति पबुच्चति ? पंच अत्थिकाया” [भग०
श० १३ उ० ४ सू० ४८१] । तथा “दब्बतो ण लोगे ण कयाइ णासि जाव णिच्चे, एव दू, भावतो जे जधा भावा पज्जवा
उप्पज्जति विणत्संति च ते पडुच्च अणिज्जो” [भग० श० ११ उ० १० सू० ४२०] । पठ्यते च—“लोकं वूया कडे ति
च” । चशब्दादकडे ति च नित्य इत्यर्थः द्रव्यतः, भावं पडुच्च कडे ॥ ९ ॥ किञ्चान्यत्—ते ह्यसर्वज्ञा नैव दुक्ख जाणंति, ण
च दुक्खुप्पाय, नैव तन्निरोधम्, कथं तर्हि लोकोत्पादं ज्ञास्यन्ति ? । कथम् ?—

25 ६८. अमणुण्णसमुप्पादं दुक्खमेव विजाणिया ।

समुप्पादमयाणंता किह् णाहिति संवरं ? ॥ १० ॥

६८. अमणुण्णसमुप्पादं० सिलोगो । अमणुण्णो णाम असजमो, न हि कस्यचिदसजमतत्त्वं परेणाऽऽत्मनि क्रिय-
माणमिष्टम् इत्यतः असौ दुष्टाशीविषवत् सर्वस्यैवावमन्यः असजमः । तेषां च यत् पूर्वं नासीत् पञ्चाज्जातं तत् सर्वं दुक्खं,
जं पि किंचि सुखसण्णितं तं पि दुक्खमेव, चक्कम्मिंतं दुक्ख, एव ठिति आसित संय दुक्ख, लुधा वि धांतगत्तण पि दुक्ख ।
30 एवमादीणि पुव्व णासी पञ्चाज्जायन्त इति दुक्खाणि, तानि चेश्वरकृतानि नास्माभिरिति । त एव तस्य दुक्खस्य समुप्पादम-

१ वेगे ख २ पु १ पु २ ॥ २ वते ख २ पु १ पु २ ॥ ३ सतेहिं परियातेहिं लोयं वूया कडे ति या ख १ ख २ पु १
पु २ वृ० वी० ॥ ४ वूया लोए कडेविधिं इति लोयं वूया कडे ति च इति चूर्णौ पाठमेवौ ॥ ५ णाभिजाणंति वृ० वी० । ण
वि जाणंती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ ण विणासि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ कयाइ ति वी० ॥ ८ चक्कम्मिंतम्मि
(त पि) दुक्खं पु० स० ॥ ९ शयनमित्यर्थः ॥ १० तृप्तत्वमपीत्यर्थः ॥

याणंता किह णाहिंति संवरं ? । का तर्हि भावना ?—तद्धि तैरात्मनैव पूर्वं पापं कृतम्, पश्चाद् हेत्वन्तरतः तेष्वपि विपक्वं, तद्यथानाम कृष्यादीनि कर्माणि स्वयं कृत्वा तत्फलमुपभुञ्जाना ब्रुवते—यदस्मासु किञ्चित् कर्म विपच्यते तत् सर्वमीश्वरकृत-मिति । एवं तस्स दुक्खस्स समुत्पादमयाणंता कहमणिपुणा संसारगतयो (गतीः) ज्ञास्यन्ति ? संसारदुक्खणिस्सरणोवायं च कथं णाहिंति संवरं ॥ १० ॥ भणिया कडवादिणो । तेरासिइया इदाणि—ते वि कडवादिणो चेव । तेरासिया णाम जेसिं ताइं एक्कीस सुत्ताइ तेरासियासुत्तपरिवाडीए ते भणति—

६९. सुद्धे अपावए आसी इहमेगेसि आहितं ।

कीलावण-प्पदोसेण रजसा अवतारते ॥ ११ ॥

६९. सुद्धे अपावए आसी० सिलोगो । तेषां हि यथोक्तधर्मविशेषेण घटमानोऽयमात्मा इह सुद्धाचारो भूत्वा मोक्खो अपापको भवति, अकर्मा इत्यर्थः । इहेति इहलोके मिथ्यादर्शनसमूहे वा । स मोक्षप्राप्तोऽपि भूत्वा कीलावण-प्पदोसेण रजसा अवतारते, तस्य हि स्वशासनं पूज्यमानं दृष्ट्वा अन्यशासनान्यपूज्यमानानि [च] क्रीडा भवति, मानसं प्रमोद इत्यर्थः, 10 अपूज्यमाने वा प्रदोषः, ततोऽसौ सूक्ष्मे रागे द्वेपे वाऽनुगतान्तरात्मा शनैः शनैः निर्मलपटवदुपभुज्यमानः कृष्णानि कर्माण्यु-पचित्य स्वगौरवात्तेन रजसाऽवतार्यते ॥ ११ ॥ ततः पुनरपि—

७०. इह संवुडे भवित्ताणं सुद्धे सिद्धीए चिट्ठी ।

पुणो कालेणऽणंतेणं तत्थ से अवरज्झती ॥ १२ ॥

७०. इह संवुडे भवित्ताणं सुद्धे सिद्धीए चिट्ठी० [सिलोगो] । इहेति इह आगत्य मानुष्ये वयः प्राप्य प्रव्रज्यामभ्युपेत्य 15 संवृतात्मा भूत्वा, जानको नाम जानक एव आत्मा, न तस्य तज्ज्ञानं प्रतिपतति । यदि वा—एतत् शासनं न ज्वलति तत् एवं प्रज्वाल्य किञ्चित् कालं ससारेऽवस्थित्य “मेत्य पुनरपापको भवति” मुक्त इत्यर्थः । एवं पुनरनन्तेनानन्तेन कालेन स्वशासनं पूज्यमानं वा अपूज्यमानं वा दृष्ट्वा तत्थ से अवरज्झती, अवराधो णाम रागं दोस वा गच्छति, ततः सापराधत्वात् चौरवद् रागद्वेषोल्लेखैः कर्मभिर्वाध्यते, ततः कर्मगुरुत्वात् पुनरवतार्यते, तेनैव क्रमेण शासनं प्रज्वाल्य निर्वाति च । उक्तं च—

दग्धे पुनः पुनरुपैति भवं प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवधारितमीरुनिष्ठम् ।

20

मुक्तः स्वयं कृतभवश्च परार्थगूरुस्त्वच्छासनप्रतिहेतुष्विह मोहराज्यम् ॥ १ ॥

[सिद्ध० द्वा० २ श्लो० १८] ॥ १२ ॥

यतश्चैवम्—

७१. एताणुवीयि मेधावी बंभचेरं न तं वसे ।

पुढो पावादिया सव्वे अक्खातारो सयं सयं ॥ १३ ॥

25

७१. एताणुवीयि मेधावी० सिलोगो । एवं त्रैराशिक्रमते चान्ये प्रागुक्ताः कुवादिनः, तांश्च स्वच्छन्दबुद्धिविकल्पैः पूर्वा-ऽपराधिष्ठितमतीन् अनुचिन्त्य ज्ञात्वैत्यर्थः, नैते निर्वाणायैति द्रव्यब्रह्मचेरं न तं वसे त्ति ण तं रोएज्जा आयरेज्जा वा, ण वा तेहिं समं वसेज्जा ससग्गि वा कुर्यात् तेहिं ति, मा भूत् सेहमत्तिं बुग्गाहेज्जा । उक्तं हि—“शङ्का काह्वा

१ “उच्चैः श्रुत्वा वावीस सुत्ताइ तिकणइयाइं तेरासियसुत्तपरिवाडीए” इति पाठो समवायाद्भूत्वा सत्र १४७ पत्र १२८-२ तथा नन्दीसूत्रे सत्र ५६ पत्र २३६-२ मध्ये दृश्यते ॥ २ आया इह० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ पुणो किट्ठा-प्पदोसेणं से तत्थ अवरज्झति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । किट्ठा स्थाने ख २ पु १ पु २ कीडा पाठ ॥ ४ रात्मना शनैः पु० ॥ ५ इह संवुडे मुणी जाते पच्छा होति अपावए । वियडं व जहा भुज्जो नीरय सरयं तथा ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ पेच्चा होति अपावए चूपा० ॥ ७ यतचै(श्चै)तत् वा० मो० ॥ ८ दग्धेन्धनः पुनरुपैति इति द्वात्रिंशिकायां पाठ ॥ ९ पुणुवीति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० बंभचेरे ण ते वसे । पुढो पावादिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

जुगुप्सा च०” [] । सव्वे वि एते पुढो पावादिया सव्वे अक्खातारो सयं सयं, पुढो णाम पृथक् पृथक् यथामति विकल्पशो वा खं स्वमिति खं खं सिद्धान्तं प्रणंसन्ति, परसिद्धान्तं च निन्दन्ति ॥ १३ ॥

७२. सए सए उवट्ठाणे सिद्धिमेव न अन्नहा ।

अधोधि होति वसवत्ती सव्वकामसमप्पियो ॥ १४ ॥

5 ७२. सए सए उवट्ठाणे० सिलोगो । खे खे आत्मीये [आत्मीये] उपतिष्ठन्ति तस्मिन्निति उपस्थानम् । सिद्धिरिति निर्वाणम् । एवं अवधारणे । नान्यथेति नान्येन प्रकारेण मुच्यन्ते सत्त्वाः । अन्येषां तु स्वाख्यातचरणधर्मविशेषादिहेवाष्ट-
गुणैश्वर्यप्राप्तो भवति, तद्यथा—अणिमान लघिमानमित्यादि । अहवा अधोधि होति वसवत्ती, अधोहि नाम अवधिज्ञानः ।
वशवत्ती नाम वशे तस्येन्द्रियाणि वर्तन्ते, नासाविन्द्रियवशकः । सव्वकामसमप्पियो णाम सर्वकामसमर्पितस्य यथेच्छातः
उपनमन्तेत्यर्थः, तस्य सर्वकामा अर्पिताः, सर्वकामानां वा समर्पितः ॥ १४ ॥

10 ७३. सिद्धा य ते अरोगा य इहमेगेसि आहितं ।

सिद्धिमेव पुराकाउं आसएहिं गढिता णरा ॥ १५ ॥

७३. सिद्धा य ते अरोगा य० सिलोगो । ते हि रिद्धिमन्तः शरीरिणोऽपि भूत्वा सिद्धा एव भवन्ति नीरोगाश्च ।
नीरोगा णाम वातादिरोगैरागन्तुकैश्च न पीड्यन्ते, ततः स्वेच्छातः शरीराणि हित्वा निर्वाणन्ति । एव सिद्धिमेव पुराकाउं
आसएहिं गढिता णरा, सिद्धिं पुरस्कृत्येति सिद्धा एव वयम्, अनेन वाऽऽचारेण सिद्धिं यास्यामः, पूजापुरस्कारकारणात् ।
15 हिंसादिषु आश्रवेषु गढिता णाम मूर्च्छिताः, संसक्तभावात् ॥ १५ ॥

त एव सिद्धाः सिद्धवादिनः ये चान्ये आश्रवगढितावादिनस्ते—

७४. असंबुडा अणादीयं भमिहिंति पुणो पुणो ।

कप्पकालुववज्जंति ठाणा असुर-किव्विस ॥ १६ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ ततिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-३ ॥

20 ७४. असंबुडा० सिलोगो । अणादीयं भमिहिंति पुणो पुणो, एतत् कण्ठ्यम् । कप्पकालुववज्जंति ठाणा असुर-
किव्विसा, कल्पपरिमाणः कालः कप्पकालः, कप्प एव वा कालः । तिष्ठन्ति तस्मिन्निति स्थानम् । आसुरेपूपपद्यन्ते
किल्बिषिकेषु च । ततो उव्वट्ठा अणंतं कालं हिंजंति ससारे । इच्छेते कुसमये बुज्जेज्ज तिउट्ठेज्ज त्ति ॥ १६ ॥

॥ ततिओ उद्देसओ सम्मत्तो १-३ ॥

[समयज्झयणे चउत्थो उद्देसओ]

25 उद्देसामिसंबंधो—“किञ्चुवमा य चउत्थे” [नि० गा० २९] णिज्जुत्तीए वुत्त । किञ्चेहिं कृत्यैरुपमीयन्ते इत्यतः कृत्यो-
पमाः । सूत्रस्य सूत्रेण सह सम्वन्धने मोक्षार्थमुपस्थितः आत्मनोऽपि ताव सरणं न भवति जेण कप्पकालुववज्जंती, किमग
पुनरन्येषाम् ? इत्यतोऽपदिश्यते—

१ सते सते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ अहो वि होति वस० खं १ ख २ पु १ वृ० दी० । अहो इहेव वस० पु २ ॥
३ अवोधि चूसप्र० ॥ ४ अवोहि चूसप्र० ॥ ५ सासए गढिता खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ कालमुवज्जंति ख १
ख २ पु १ पु २ ॥ ७ आसुर-किव्विसिय ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

७५. एते जिता भो ! न सरणं वाला पंडितमाणियो ।

जहिता पुव्वसंजोगं सितकिच्चोवगा सिया ॥ १ ॥

७५. एते जिता भो ! [न] सरणं० सिलोगो । एते इति य उद्दिष्टाः, श्रयन्ति तमिति शरणम्, भो ! इति शिष्या-
मक्षणम्, जिता नाम विषय-कपायैस्ते जिता न भवन्ति शरणाय, दुर्बला इत्यर्थः । अथवा—“एते [जिता] भो ! असरणं” परी-
पहजितत्वात् अत्तणो य परेसि च । स्यात् कथं अशरणाय भवन्ति ? उच्यते, येन वाला पंडितमाणियो । अथवा पयण-पया-
वणादिआरंभ-विहार-धण-धण्ण-गो-महिस-सयणा-ऽऽसणादिपरिच्छदा णाणाविधेहिं दुक्खेहिं अभिभूता आत्मनः सरणं मण्णंते
ते कथं अण्णोसिं सरणं भविस्सति ? ते असरणे सरणबुद्धिया वाला पंडितमाणियो । संजमो यं भावसरणं अत्तणो य ताव
परेसिं च । तं प्रति जिता जहिता पुव्वसंजोगं, के ते ? कुतित्था लिंगत्था य, पुव्वसंयोगो णाम स्वजन-धन इत्यादि ।
तं च हित्वा सितकिच्चोवगा सिया, सिताः वद्धा इत्यर्थः, सितानां कृत्यानि सितकृत्यानि, तद्यथा—पचन-पाचना-ऽऽरम्भ-परि-
गहादीनि, उपगा नाम योग्याः । अथवा सितकृत्योपगा इति सिताः गृहस्थाः, नित्यमेवारम्भोपजीवित्वाद् असुभाध्यवसिताः 10
पापोपगा भवन्ति, ततश्च नरकोपका इति । एत्थं दिट्ठो सुयिवादिपोट्ठेणं (? खोट्ठेणं ? वोट्ठेणं)—अंतरदीवे एक्कस्स भिण्णवाह-
णियस्स पुव्वपविट्ठस्स उच्छुखाइयस्स समुद्रकूलावस्करस्थाने सुक्कसणं ‘गुलमट्ठियं’ ति काऊण भक्षयति इतरदर्शनम् । सव्भावे
कविते ‘णत्थि किंचि सुइ’ ति सगिह चेव हव्वमागते ॥ १ ॥ यतश्चैव तेण—

७६. तं च भिक्खू परिणाय विज्जं तेसु ण मुच्छए ।

अणुक्कसाए अणवलीणे मज्झिमेण मुणि जावए ॥ २ ॥

15

७६. तं च भिक्खू परिणाय० सिलोगो । तदिति तत् तेषां आरम्भादि सितकृत्योपगतं चशब्दात् कुदर्शनग्रहणं
अन्यच्च छउमत्थं चउपज्जवं जाणणापरिणाय परिजाणिया [पच्चक्खाणपरिणाय] पच्चक्खाणं तदाचारस्य विज्जं नाम विद्वान्
संस्कृतापभ्रंगः न मूर्च्छां तेषु कुर्यात्, यथा एते वि णिव्वाणाय । अथवा यत् तेषां परैः क्रियते “ण तत्थ मुच्छए” । अमूर्च्छमान
एव च अणुक्कसाए अणवलीणे, अणुक्कसायो नाम तणुक्कसायो, यथाऽणुत्वात् परमाणुर्नोपलभ्यते एवमस्यापि यद्यप्यक्षीणाः
कपायास्तथाप्यणुत्वान्नोपलभ्यन्ते, निगृहीतत्वान्नोदीर्यन्त इत्यर्थः । पठ्यते चान्यथा सद्भिः—“अणुक्कसाए (अणुक्कसे) 20
अणवलीणे” तत्र अणुक्कसो णाम न जात्यादिभिर्मदस्थानैरुत्कर्षं गच्छति, अपलीयते स्म अपलीनः, यो हि जात्यादिरहितः
पूर्वमासीत् स नापलीयते, न ग्राहयेदात्मानमित्यर्थः । तत आत्मोत्कर्षत्वा-ऽपलीनत्वे वर्जयित्वा मज्झिमेण मुणि जावए
नोन्नमते न लज्जते इत्यर्थः । अथवा—राग-द्वेषौ हित्वा तयोः “मध्येन” मुनिर्यापयेत्, अरक्त-दुष्ट इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथवा मध्यमिति—

७७. सपरिग्गहा य सारंभा इहमेगेसिं आहितं ।

अपरिग्गहे अणारंभे भिक्खू जाणं परिच्चए ॥ ३ ॥

25

७७. सपरिग्गहा य सारंभा० सिलोगो । परिग्रहा-ऽऽरम्भावुक्तौ प्रथमोद्देशके [सूत्रगा० १४ चूर्णे] । इहेति इहलोके,
एके न सर्वे आहित आख्यातम् । यदेपामारम्भ-परिग्रहावाख्यातौ निर्वाणाय अतत्त्वम् । साधवस्तद्विपरीताः, तन्मध्ये अपरिग्गहे
अणारंभे, ज्ञानवान् ज्ञानी, भिक्षुः पूर्वोक्तः, समन्ताद् व्रजेत् परिव्रजेत् ॥ ३ ॥ स्यादेतत्—अनारम्भा-ऽपरिग्रहवतो

१ भो ! असरणं चूपा० । भोऽसरणं ख १ पु १ ॥ २ जत्थ वालेऽवसीयति ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० । वाला
पंडियमाणियो वृ० वीपा० ॥ ३ हेच्चा णं पुव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ सिता किच्चोवदेसिता ख २ पु १ पु २ वृपा० ।
सिया किच्चोवदेसगा खं १ ॥ ५ विज्जं ण तत्थ मुच्छए चूपा० । विज्जं तेसि ण मुच्छए पु १ पु २ ॥ ६ अणुक्कसे
अणवलीणे ख १ खं २ वृ० वी० । अणुक्कसे अणवलीणे पु १ पु २ । अणुक्कसे अणवलीणे चूपा० ॥ ७ मज्जेण ख १ ख २ वृ० वी०
चूपा० ॥ ८ जावते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ सिमादियं ख २ ॥ १० भिक्खू ताणं परिच्चते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

अपरिचयस्य च भिक्षोः कथं गरीरयापनाप्रक्रिया स्यात् ? इति न च शारीरो धर्मो भवति, तत उच्यते—कडेसु घासमेसेज्ज^० सिलोगो । अथवा “जावए” त्ति वुत्तं [सूत्रगा० ७६] सा चेयं यापना—

७८. कडेसु घासमेसेज्ज विऊ दत्तेसणं चरे ।

अगिद्धे विप्पमुक्के य ओमाणं परिवज्जए ॥ ४ ॥

७८. कडेसु घासमेसेज्ज^० । तेरेवाऽऽरम्भ-परिग्रहवद्भिः पचमानकैः अर्थाय कृतेषु प्रासुकीकृतेष्वित्यर्थः, ग्रस्यत इति प्रासः, तेषु कृतवत्सु स भिक्षुर्याचेत, यदुक्तमेपणीयं चरेत्, “चर गति-भक्षणयोः” भुञ्जीतेत्यर्थः । एवमाहार-उवधि-सेज्जाओ वि । तदपि भुञ्जानः अगिद्धे विप्पमुक्के य, अगिद्धो अरक्त इत्यर्थः, वायालीसदोसविप्पमुक्कं एसणं चरेदिति गवेमणा गहणेसणा य गहिताओ । अगिद्धे त्ति घासेसणा । विप्पमुक्के त्ति न तेष्वाहारादिषु ममीकारः कर्त्तव्यः, यत्र वा दृष्टो आहारो लभ्यते तत्रापि कुले ग्रामे वा न सङ्गः कार्य इत्यतो विप्पमुक्को य । ओमाणं परिवज्जए त्ति, सपक्व-परपक्वओमाणपेद्धिय १० च खेत्तं वज्जेतव्वं, एा भूद् एवं दोपाः स्युरिति । उवहि-सेज्जादि वि जोएज्जा आदिगहणं ॥ ४ ॥ किञ्चुवमाधिकारो गतो । समयाधिकारोऽनुवर्त्तत एव । लोकस्य च पापण्डलोकस्य च तदधिकारेऽनुवर्त्तमाने इदमपदिश्यते—

७९. लोकावायं णिसामेज्ज इहमेगेसि आहितं ।

विपरीतपण्णसंभूया अण्णोण्णवुइताणुगा ॥ ५ ॥

७९. लोकावायं णिसामेज्ज^० सिलोगो । लोका नाम पापण्डा गृहिणश्च, लोकस्य लोकयोर्वा वादः लोकवादस्तावत्—
15 “अनपत्यस्य लोका न सन्ति, गावान्ताः नरकाः, तथा गोभिर्हृतस्य गोत्रस्य नास्ति लोकः ।” [] तथा—
जेसिं सुणया जक्खा विप्पा देवा पितामहा काया । ते लोगदुव्वियड्ढा दुक्खं मोक्खा विवोधिंतुं ॥ १ ॥

[]

तथा पुरुषः पुरुष एव, स्त्री स्त्रीत्येव । तथा पापण्डलोकस्यापि पृथक् तयोरिव प्रमृताः—केपाश्चित् सर्वगतः असर्वगतः नित्योऽनित्यः अस्ति नास्ति चात्मा, तथा केचित् सुखेन धर्ममिच्छन्ति, केचिद् दुःखेन, केचिद् ज्ञानेन,
20 केचिदाभ्युदयिकधर्मपराः नैव मोक्षमिच्छन्ति । इहेति इहलोके आहितं आख्यातम् । पठ्यते च—“लोकावादं णिसामेत्ता” णिसामेत्ता जाणित्ता य ण सद्वहेज्ज, लोकस्वभावो नाम अज्ञानिवाद् यत्किञ्चिद्वापिता । उक्तं च—

एवंस्वभावः खलु एष लोकः न स्वार्थहानिः पुरुषेण कार्या ।

[]

अथ कस्मान्न श्रद्धेयाः परसमयाः ? इति, यस्मात् ते विपरीतपण्णसंभूया त्रयाणामपि ज्ञानानां विपरीतया प्रज्ञया
25 सम्भूताः । उक्तं हि—“मति-श्रुत-विभङ्गा विपर्ययश्च” [तत्त्वा० म० १ सू० ३२], विपरीतप्रज्ञा सञ्जाता येषां ते विपरीत-पण्णसंभूता । अन्योन्यस्य बुद्धिं अणुगच्छंतीति अण्णोण्णवुइताणुगा । तत् कथ्यं (कथम् ?), व्यासोऽपि हि इतिहास्य-मानयन्तम् (यत्र) न्यस्य वचः प्रमाणीकरोति, तद्यथा—‘अनुकूपेन ऋषिणा एवं दृष्टम्, अन्येनैवम्’ इति, नान्योन्यस्य वचन-मतिवर्त्तते, प्रायेण हि वार्तानुवार्त्तिको लोकः । तथा चोक्तम्—“गैतानुगतिको लोकः” [] ॥ ५ ॥

अस्यामेव लोकचिन्तायां केचित् पापण्डास्तच्छ्रावकाश्चैवं प्रतिपन्नाः—

१ विज्जू ख १ ॥ २ °ज्जेते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ लोगवाय णिसामेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ ३० दी० । लोकावादं णिसामेत्ता चूपा० ॥ ४ °संभूतं अण्णवुत्ततयाणुगं वृ० की० । °संभूतं अण्णोण्णवुत्तिताणुय ख १ । °संभूतं अण्ण(ण्ण)ण्ण-वुत्तिताणुगं पु १ पु २ । °संभूतं अण्ण ति वुत्तिताणुगं ख २ ॥ ५ लोकवादं पु० स० ॥ ६ “गैतानुगतिको लोकः न लोक पारमार्थिक । पश्य मूर्खेण लोकेन हारितं तावमाजनम् ॥” इति सम्पूर्णं श्लोकः ॥

८०. अणंते णितिये लोए सासते ण विणस्सए ।

अंतवं णितिए लोए एवं वीरोऽधिपासति ॥ ६ ॥

८०. अणंते णियते (णितिये) लोए० [सिलोगो] । अनन्तो नाम नास्ति परिमाणस्य क्षेत्रतः कालतोऽपीति । णितिये नित्य इत्यर्थः । तनुः (ते तु) के ? साह्वयाः, तेषां सर्वगतः क्षेत्रज्ञः कूटस्थः ग्रहणम् । [सासते च्ति] यथा वैशेषिकाणां परमाणवः शाश्वतत्वेऽपि सति क्रियावन्तः ण विणस्सए च्ति न तेषां कश्चिद् भावो विनश्यति उत्पद्यते वा । अन्ये 5 तु ब्रुवते—^१अंतवं णितिए लोए, यथा पौराणिकानां सप्त द्वीपाः सप्त समुद्राः क्षेत्रलोकपरिमाणम्, कालतस्तु नित्यः, केषाञ्चिदन्तवान् नित्यश्च । एवं अवधारणे । वीरो जावकः । अधिक अन्येभ्यः सत्त्वेभ्योऽन्यतीर्थकरेभ्यो वा पश्यति अधिपश्यति ॥ ६ ॥ किञ्चान्यत्—

८१. अमितं जाणती वीरे इहमेगेसि आहितं ।

सन्वत्थ सपरिमाणं ईति वीरोऽधिपासती ॥ ७ ॥

10

८१. अमितं जाणती वीरे० [सिलोगो] । न मित अमितम् । का तर्हि भावना ?—केषाञ्चित् सर्वज्ञवादिनां अनन्तं ज्ञानं सर्वत्र चाप्रतिहतमिति, अथवा लोगमेव अमितं जाणति । अमितो णाम अपरिमाणो लोकः, तच्च सर्वज्ञो वीरः तथैव जानाति । अन्ये पुनः—सन्वत्थ सपरिमाणं इति वीरो च्ति, सर्वत्रेति तिर्यगूर्ध्वमधश्चेति क्षेत्रतः, कालतः केषाञ्चिद् विष्णुं वर्षसहस्रं केषाञ्चिदन्यथा, इति उपप्रदर्शनार्थः, वीरः उक्तः, अधिक पश्यतीति अधिपश्यति ॥ ७ ॥

एव यस्य परिमाणमिष्टं स तेनार्थमिष्टेन परिमाणेन नानन्तलोकमिच्छति । तत्र ये ब्रुवते—“अणंते णितिए लोए” 15 [सूत्रगा० ८०] त एवं ब्रुवते—यो हि यथा भावः स तथैवात्यन्तमविकल्पो भवति । तद्यथा—यस्त्रसस्त्रस एव स्थावरः स्थावर एव, सर्वकालं [न त्रसत्वं जहाति] न स्थावरत्वं जहाति, एवं देवा देवा एव, मनुष्येषु स्त्री-पुं-नपुंसका इति । अथवा यदुक्तम् “लोकैवादां णिसामेज्ज” [सूत्रगा० ७९] ते च लोकवादा उक्ताः । अथवा स्त्री स्त्री एव, एवं त्रसस्त्रस एव, स्थावरः स्थावर एव । भट्टारगो भणति—मिच्छा एत, जो जघा सो तहेव अन्वत्तं भण्णति । अयं तु स्वभावो—

८२. जे केइति तसा पाणा चिद्धंतेऽदुव थावरा ।

20

परियाए अत्थि से जायं जेणं ते तस-थावरा ॥ ८ ॥

८२. जे केइति तसा पाणा० सिलोगो । जे च्ति अणिद्धिणिदेसे । केचिदिति न सर्वे त्रसाः, न स्थावराः । तत्र त्रसन्तीति त्रसाः, तिष्ठन्तीति स्थावराः । परियाए अत्थि से जायं, पर्यायो नाम पर्यायः प्रकार इत्यर्थः । अथ कोऽर्थः ? अस्यसौ कश्चित् प्रकारः येन ते त्रसा भवन्ति स्थावरा वा । तत्र तावत् त्रसनिर्वर्त्तकानि कर्माण्युपचित्य त्रसा भवन्ति । एवं स्थावरा अपि ॥

25

नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—त्रसनामउदयेण त्रस न तु स्थावरोदयनामेन । उक्तं च—“अणिच्चमावासमुविति जंतवो, पलोइया सोच्च समेच्च इंतयं ।” तथा चोक्तम्—“ठाणी विविधा ठाणा०” [सूत्रगा० ४१९] । अन्यच्चोक्तम्—“अशाश्वतानि स्थानानि” [] । यो हि यथाकर्मा स तथा भवतीति, तद्यथा—नारगो तिर्यद्ध मनुष्यो देवो वा, तथा स्त्री-पुं-नपुंसक वा, न तु जातिमनुष्योऽस्ति जातिस्त्री वेत्यादि । यतश्चैव तेनायमन्यः पर्यायो भवतीति वाक्यशेषः, येन

१ °स्सति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ इति धीरोऽतिपासति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ अणंतेवं चूमप्र० ॥ ४ अपरिमाणं विजाणाति इह° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ इति धीरोऽतिपासति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ लोकावादां पु० स० ॥ ७ केति तसा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ चिद्धंते अदु व ख १ ॥ ९ से अज्ज ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० तेण ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ अत्र स्थाने नागार्जुनीयाचार्याणां कोऽपि पाठमेदो वाचनामेदो वा नास्ति, किन्तु व्याख्यामेद एवात्र दृश्यते ॥ १२ आचाराइसूत्रद्वितीयश्रुतस्कन्धे विमुक्त्यव्ययनाख्यचतुर्थचूलायाम् “अणिच्चमावासमुविति जतुणो पलोयए उच्चमिण अणुत्तर ।” (गा १) इतिरूप पाठो वर्तते ॥

ते त्रसा भवन्तीति स्थावरं वा । किञ्चान्यत्—इहैव तावद् दासो भूत्वा राजा भवति, राजा भूत्वा द्रमकः, तथा बाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्याण्यन्योपमर्देन प्रमर्देन प्राप्नोति, गति-स्थान-शयना-ऽऽसन-स्वप्न-बोधादयोऽन्येऽपि विशेषा वक्तव्या इति ॥ ८ ॥ किञ्चान्यत्—प्रत्यक्षेण परोक्षं साध्यते, न त्वमी सत्त्वाः—

८३. उरालं जगतो जोगं विवज्जासं पलिति य ।

सव्वे अकंतदुक्खा य अतो सव्वे अहिंसगा ॥ ९ ॥

८३. उरालं जगतो जोगं० सिलोगो । उरालं प्रागडं स्थूलम् । जगतो योगो, तद्यथा—गर्भ-बाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्याणि उरालानि प्रागडानि जुज्जति विजुज्जति । तथा च तस्मिन्नेव वयसि कश्चिद् दासो भूत्वा राजा भवति, ईश्वरश्च भूत्वा निर्धनो भवति । “अस भुवि” विपरीततामेवैति विपर्यासः, विपर्यासेन प्रलीयन्ते, अन्यथाभावगमनेनेत्यर्थः । चशब्दान्न सर्वथा प्रलीयन्ते, द्रव्यतो हि अवस्थिता एव, अनेन प्रत्यक्षदृष्टेन सामान्येनानुमानेनैव साध्यन्ते । यथेह जातिस्मरणाद्वा 10 बहवो विशेषा दृश्यन्ते एवं भवान्तरगतस्य अप्रत्यक्षा गति-कायेन्द्रिय-लिङ्ग-त्रस-स्थावर-राज-युवराज-ईश्वरादि-दास-भृतक-द्रमकादयश्चोत्तमाद्या विपर्यासा भवान्तरेष्वपि प्रत्येतव्याः । एते तु प्रत्यक्ष-परोक्षास्तास्तान् पर्यायविशेषान् परिणमन्तः सव्वे अकंतदुक्खा य, सर्वे इत्यपरिशेषाः कान्तं प्रियमित्यर्थः, न कान्तमकान्तम्, दुक्खं अणिट्ठ अकतं अप्पियं जाव अमणामं दुक्ख । अनुकूलमपि चैतद् ज्ञायते—तथा सव्वे इद्धा सुभा, कंता सुभा, जाव मणामा सुभा । अतो इति अस्मात् कारणाद् अहिंसगा एव ज्ञात्वा सर्वसत्त्वानि अस्य साधोरहिंसनीयानि ॥ ९ ॥ किं कारणम्? तदुच्यते—

८४. एतं खु णाणिणो सारं जं ण हिंसति किंचणं ।

अहिंसासमयं चेव एतावंतं वियाणिया ॥ १० ॥

८४. एतं खु णाणिणो सारं० सिलोगो । एतदिति यदुक्तम् उच्यते वा सारं, विद्वीति वाक्यशेषः । यत् किम्?, उच्यते—जं ण हिंसति किंचणं, किंचिदिति त्रस स्थावरं वा, अहिंसा हि ज्ञातागमस्य फलम् । तथा चाह—“योऽधीत्य शास्त्रमखिलं” [] । “एवं खु णाणिणो सारं जं न भासति अलियपयं” एवं अदत्तं मेहुणं परिगृहं च । जं च रागा- 20 दिअज्झत्यदोसे विवज्जेति तदप्युच्यते एतं खु णाणिणो सारं । स्यात्—किं कारणं सत्त्वा न हिंसनीयाः?, उच्यते—अहिंसासमयं चेव, अहिंसासमया नाम तुल्यता, यथा मम दुक्खमप्रियं एव सर्वसत्त्वानाम् । एतां अहिंसां समतामात्मनः सर्वजीवैः एतावंतं वियाणिया “न हिंसति कंचणं” इति वर्तते । एतावाश्च ज्ञानविषयः यदुत सर्वत्र सैमया भाव्येति । तथाऽनृता-ऽदत्ता-दानादिष्वपि आश्रवेषु यथासम्भवमायोज्यमिति ॥ १० ॥ उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणसिद्धये व्यपदिश्यते—

८५. वुसिए य विगतगेही आयाणं सारक्खए ।

चरिया-ऽऽसण-सेज्जासु भत्त-पाणे य अंतसो ॥ ११ ॥

८५. वुसिए य विगतगेही आयाणं० सिलोगो । वुसिते च्ति स्थितः, कस्मिन्?, धर्मे । विगतगृद्धिरिति अलुद्धः । “आदिरन्त्येन सहिते”ति अकुद्धः अमानः अमायावी । पठ्यते [च]—“अकसायी सदाऽधिगतगेही” कषायाः क्रोधाद्याः, ग्रेधिः लोभः, “एगगहणेण गहण”मिति “आदिरन्त्येन सहिते”ति वा ग्रेधिग्रहणात् सर्वे आकृष्टाः । आदाणं सारक्खए च्ति आत्मानं सारक्खति असज्जमातो, आदीयत इति आदानं ज्ञानादि, तं सारक्खति मोक्खहेतु । किं च—चरिया-ऽऽसण- 30 सेज्जासु भत्त-पाणे य अंतसो, सारक्खते इति वर्तते, चरिय च्ति इरियासमिती गहिता, चरिआए पडिबक्खो आसण-

१ विपरीयासं पलेति य खं २ । विपरीयंसं पलिति य ख १ पु १ पु २ ॥ २ अकंतं ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । अकंतं पु १ वृ० दी० ॥ ३ त ख २ ॥ ४ अहिंसिया ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ कंचणं ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ६ इत्तावत्तं विं ख २ । इत्तावत्तं विं ख १ पु १ पु २ ॥ ७ समता इत्यर्थः ॥ ८ अकसायी सदाऽधिगतगेही वृ० । वुसिए य विगतगेही य आं ख १ । वुसिए य विगतगेही य आं ख २ पु १ पु २ ॥ ९ संर ख २ पु १ ॥ १० “गतवोधी” चूषप्र० ॥

सयणे, एत्थ आदाणं सारक्खति । अधवा चरियागहणेण समितीओ गहिताओ, आसण-सयणगहणेण कायगुत्ती, “एक्कगहणेण गहणं” ति काऊण मण-वइगुत्तीओ वि गहिताओ । भत्त-पाणगहणेण एसणासमिद्धं, एवं आदाण-परिद्धावणियाईं सूइयाओ । अंतसो इति जाव जीवितान्तः ॥ ११ ॥

८६. एतेहिं तिहिं ठाणेहिं 'संजमेज्ज सया मुणी ।

उक्कासं जलणं णूममज्झत्थं च विगिंचए ॥ १२ ॥

5

८६. एतेहिं तिहिं ठाणेहिं० सिलोगो । एतानीति यान्युक्तानि । इरिया एणं ठाणं १ आसण-सयण ति विइयं २ भत्त-पाणे ति ततियं ३ । अहवा एतेसु चेव इरियाइगेसु मणो-वयण-काएणं, अहवा इरियं मोत्तूण सेसेसु उगम-उप्पायणेसणासु संजमेज्ज सया मुणी, सदा सर्वकालम् । इयाणि एतेसु सजमंतो इमानन्यानध्यात्मदोषान् परिहरेत्, तद्यथा—उक्कासं जलणं णूमं० सिलोगो [पच्छद्वं] । उक्कस्यतेऽनेनेति उक्कासो मानः । ज्वलयनेनेति ज्वलनः क्रोधः । णूमं णाम अग्रकाशं माया । अज्झत्थो णाम अभिप्रेतः, स च लोभः ॥ १२ ॥ स एवं 'परसमयाः न सद्भावः' इति मत्वा सम्यग्दृष्टि-ज्ञानवान् यथोक्तेषु मूलोत्तर-10 गुणेषु यतमानः—

८७. समिते तु सदा साधू पंचसंवरसंवुडे ।

सितेहिं असिते भिक्खू आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ १३ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ पैढमं अज्झयणं सम्मत्तं १ ॥

८७. समिते तु सदा साधू० सिलोगो । समिते तु तेषामेवोत्तरगुणानां पूर्वोक्तानां परिसमाननं क्रियते । सदा 15 नित्यम् । तुः विशेषणे । साधयतीति साधुः । पञ्च संवराः प्राणातिर्पातविरमणाद्याः, तत्संवृतत्वान्न पापमादत्ते इति । स एव संवृतत्वान्न सितेहिं असिते भिक्खू, सिता वद्धा इत्यर्थः, गृहि-कुपापण्डादिभिर्गृह-कलत्र-मित्रादिभिः सङ्गैः सिताः, तेषु सितेषु असितः अवद्ध इत्यर्थः, तैर्याच्यमानः ता[न्] नाश्रितो वा अणसितः । एवं कथम्?, उक्तं हि—“जणमज्जे वि वसतो एगंतो” [] आद्—मर्यादा-ऽभिविध्योः, परि—समन्ताद् आदि-मध्या-ऽवसानेषु, यावन्न मुच्यसे ताव आमोक्खाए परिव्वएज्जासि त्ति वेमि, जिण्योपदेगः ॥ १३ ॥ गतः सूत्राणुगमो । इदानीं णया— 20

णायम्मि गेण्हितव्वे० गाथा ॥ सव्वेसिं पि णयाणं० गाथा ॥

॥ प्रथमाध्ययनं समाप्तम् १ ॥

१ संजते सततं मुणी खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ उक्कासं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ णूमं मज्झत्थं च ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । णूमं मज्झं च ख १ ॥ ४ आमोक्खा य पु २ सा० वृ० दी० ॥ ५ समयज्झयणं सम्मत्तं पु २ ॥ ६ पाताद्याः, चूसप्र० ॥ ७ क्खाये पं वा० मो० ॥
सूय० सु० ७

२

[॥ विइयं वेयालियज्झयणं ॥]

[पढमो उद्देसओ]

अज्झयणाभिसंवंधो—ससमयगुणे णाऊण परसमयदोसे य ससमए जयमाणो कम्मं विदालेज्जासि त्ति वेतालियज्झ-
यणमागतं । तस्सुवक्कमादि चत्तारि अणुयोगद्वारा । अज्झयणत्थाधिकारो कम्मं वेयालियव्वं ति । उद्देसत्थाधिकारो पुण—

पढमे 'संवोधि अणिच्चया ये १ वितियम्मि माणवज्जणता ।

अहिगारो पुण भणिओ तहा तहा बहुविहो तत्थ २ ॥ १ ॥ ३२ ॥

पढमे संवोधि अणिच्चया य० गाहा । पढमे उद्देसए हिताहिता संवुज्झितव्वं अणिच्चता य, “डहरे बुद्धे य
पासघा०” [सूत्र गा० ८९] एवमादि १ । वितिउद्देसए माणवज्जणता माणो वज्जेतव्वो, “जे यावि अणायए सिदा”
10 [सूत्र गा० ११२] एवमादि २ ॥ १ ॥ ३२ ॥

उद्देसम्मि य तैतिए मिच्छत्तचित्तस्स अवचयो भणितो ३ ।

वज्जेयव्वो य सया सुहप्पमाओ जइजणेणं ॥ २ ॥ ३३ ॥

उद्देसम्मि [य] ततिए० गाहा । ततिए मिच्छत्तादिचित्तस्स कम्मस्स अवचयो, “संवुडकम्मस्स भिक्खुणो”
[सूत्र गा० ११२] एवमादि ॥ २ ॥ ३३ ॥ णामणिप्फण्णे णिक्खेवे वेतालियं ति । तत्थ गाथा—

१५ * वेतालियम्मि वेतालगो य वेतालणं वितालणियं ।

तिणिण वि चउक्कगाइं वितालगो एत्थ पुण जीवो ॥ ३ ॥ ३४ ॥

तत्थ वेतालगो णामादि चतुर्विधो । णाम-ठवणाओ तथेव । दव्ववेतालगो जो हि जं दव्वं वितालयति रथकारादिः ।
भावे णोआगमतोभावविदालगो साधुः । जीवो कम्मं विदालयति कम्मं वा जीवं ॥ ३ ॥ ३४ ॥

विदालणं पि णामादि चतुर्विधं, तत्थ गाथा—

२० दव्वं च परसुमादी दंसण-णाण-त्तव-संजमा भावे ।

दव्वं च दारुगादी भावे कम्मं विदालणियं ॥ ४ ॥ ३५ ॥

दव्वं च परसुमादी० गाथा । विदालणमिति करणभूतम् । तत्र द्रव्ये परश्चादि । ज्ञानाद्यात्मकेन भावेन भाव एव
मिथ्यात्वादिरूपो विदार्यते । भावे विदारणं णाण-दंसण-चरित्ताणि । विदालणियं पि नामादि चतुर्विधम् । णाम-ठवणाओ
तथेव । द्रव्यविदालणियं दारुगां । भावे अद्विविधं कम्मं विदारिज्जति ॥ ४ ॥ ३५ ॥ वेतालियस्स गाथाए णिरुत्तं भण्णति—

२५ वेतालियं इहं देसियं ति वेतालियं ततो होति ।

वेतालियं इहं विचमत्थि तेणेव य णिवज्जं ॥ ५ ॥ ३६ ॥

वेतालियं इहं देसियं ति वेतालियं ततो होति । एतदेव करणभूतं वैतालिकमध्ययनम् । किं विदारयति?, तदेव
कर्म । आह—यद्येवं कर्मविदालणत्वाद् वैतालिकम्, तेन सर्वाध्ययनानां वैतालिकत्वं प्रसज्यते, न वा तानि कर्म-

१ संवोधो ख २ पु २ वृ० ॥ २ य वीयम्मि खं १ खं २ पु २ ॥ ३ तइए अण्णाणच्चियस्स ख १ ख २ पु २ वृ० ॥
४ वेयालियं ति वे० खं १ वृ० ॥ ५ वियालणं ख १ ॥ ६ वियालं खं १ ख २ पु २ ॥ ७ वेतालीयं इह दे० खं २ ॥
८ वेयालिकं तओ खं १ ख २ पु २ ॥ ९ लिंकं तहा वित्तं ख १ ख २ पु २ ॥

विदालणानि, विशेषो वा वक्तव्यः, उच्यते यो विशेषः—वैतालियं इहं वित्तमत्थि तेणेव य णिवद्धं, वैतालियनाम-
वृत्तजातितया वा वद्धत्वाद् वैतालियं ॥ ५ ॥ ३६ ॥ अस्योपोद्घातः—

❖ कामं तु सासतमिणं कथितं अट्ठावयम्मि उसभेण ।

अट्ठाणउतिसुताणं सोऊण य ते वि पव्वइता ॥ ६ ॥ ३७ ॥

भरधेण भरधवासं णिज्जिऊण अट्ठाणउती वि भातरो भणिता—ममं ओलग्गघ, रज्जाणि वा सुयध त्ति । अट्ठावते 5
भगवन् उसभसामी पुच्छितो—एवं भरधो भणति, किमेत्थ अम्हेहिं करणीयं? ति । ततो भगवता तेसिं अंगारदाहगदिट्ठंतं
भणिऊण इदमध्ययनं कथितम् । यद्यपि चेदमध्ययनं शाश्वतं तथापि तेन भगवता पुत्राः सम्बोधिता इति कृत्वा स एव विशेष-
स्तीर्यकरैरप्यस्योपोद्घातेऽनुवर्त्यते स्म इति । एवं उवघातणिज्जुत्तीए “उद्देसे निद्देसे य णिगमे०” [भाव० नि० गा० १४०-४१]
त्ति अक्खाणं समोतारेतव्वं ॥ ६ ॥ ३७ ॥ स भगवान् तान् तत्संसारविमुमुक्षुराह—

८८. भो ! संवुज्झह किण्णु वुज्झहा ? संयोधी खल्ल पेच्च दुल्लभा ।

10

णो हूवणमंति रातिओ णो सुलभं पुणरावि जीवियं ॥ १ ॥

८८. भो ! संवुज्झह किण्णु वुज्झहा० वृत्तम् । सम्यक् सद्गतं समस्तं वा बुध्यते संवुज्झह । स्यात् कुत्र बुध्यते ?,
धर्मे । किमिति परिप्रभे । स्यात् किं कारणं बुध्यते ? उच्यते, संयोधी खल्ल पेच्च दुल्लभा, सम्बोधिस्त्रिविधा—गाण-दंसण-
चरित्ताणि । खल्ल विशेषणे । चारित्रसम्बोधिरधिक्रियते मनुष्यत्वे, न शेषगतिष्यति । अथवा वुज्झह “किं रज्जेहिं विसएहिं
कलत्रेहिं वा करेस्सव ?” [प्रसुप्तस्य सम्बोधिर्भवतीत्यतः सुप्ता एव वक्तव्याः । एत्थ णिज्जुत्तिगाधा— 15

❖ दव्वं णिर्हावेतो दैरिसण-गाण-तव-संजमो भावो ।

अधिकारो पुण भणितो गाणे तह दंसण चरित्ते ॥ ७ ॥ ३८ ॥

॥ इति प्रथमः ॥

सुत्तो दुविधो—दव्वसुत्तो भावसुत्तो य । तत्थ दव्वसुत्तो दुविहो—उपचारसुत्तो णिहासुत्तो य । उपचारसुत्तः
पतित ओदनः । निद्रासुत्तो नाम निद्रावेदोदयाविष्टः स्वपिति, पञ्चानामपि विषयाणां तत्कालमावन्नो । भावसुत्तस्तु ज्ञानादि- 20
विरहितः अज्ञानी मिथ्यादृष्टिरचारित्री च । जो दव्वसुत्तो सो भावतो विमइतो । एवं जागरिओ वि । द्रव्यजागरता
भावसुत्तेन चाविकारः ॥ ७ ॥ ३८ ॥

स्यात् कथं सम्बोधिर्दुर्लभा ?, उच्यते, “भाणुस्स-देस-कुल-काल०” गाथा । [मरणसमाधिप्रकीर्णके गा० ६३३]
इतश्च सम्बोद्धव्यं धर्मे यस्मात्—णो हूवणमंति रातिओ णो सुलभं पुणरावि जीवियं, न ह्यतिक्रान्तरात्रयः पुनरुपनमन्ते ।
कथम् ? न हि बालरात्रयो यौवनरात्रयो वाऽतिक्रम्य पुनरुपनमन्ते । का तर्हि भावना ?—न वृद्धो भूत्वा पुनरुत्तानशायी 25
क्षीराहारो बालको भवति, न वा शिल्पक-कलाग्रहणसमर्थः कुमारको रक्तगण्ड-मंसू भवति, न वाऽमिनवश्मश्रुमूषिताधरोष्ठ-
कपोलः काममोगोल्बणमना युवा भवति । अत्रोदाहरणं लौकिकम्—

नन्दः किल मृत्युदूतैराकृष्ट आह—कोटीमह दद्यां यद्येकाहं जीवेत्, तथापि न लब्धवानिति । अतः णो सुलभं
पुणरावि जीवितं, लहण्णेण अंतोमुहुत्ताऊहि उक्कोसेण पुव्वकोडीआयुगेहि अधियाऊहि ॥ १ ॥

एत्थंतरे कैस्सइदुपक्कमो होल्ल, तं पुण छिण्णं ण सक्कति पुणो वड्ढावेत्तुं, सदोपक्रमो अनियतो, तद्यथा—

30

१ सोऊणं ते ख २ । सोऊण वि ते ख १ पु २ ॥ २ भो ! इति पद ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० नास्ति ॥ ३ किन्न वुं
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ पुण वी० ॥ ५ राहओ खं १ पु २ ॥ ६ णिहावेदो ख १ ॥ ७ दंसणं ख १ ख २ पु २ ॥
८ संजमा खं २ पु २ ॥ ९ भावे ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १० “भाणुस्स देस-कुल-काल-जाह-इदिय-चलोवयाणं च । विण्णाण सद्धा दंसणं च
इल्लह सुसाहूणं ॥ ६३३ ॥” पूर्णा गाथा ॥ ११ कस्यचिदुपक्रम ॥

८९. डहरा बुद्धा य पासधा गम्भत्था ये चयंति माणवा ।

सेणे जह वट्ठं हरे एवं आउखयम्मि तुट्ठई ॥ २ ॥

८९. डहरा बुद्धा य पासधा गम्भत्था य चयंति माणवा । मनोरपत्यानि मानवाः, मानवग्रहणेन मनुष्याणां कथ्यते, अथवा सर्व एव मानवा अपदिश्यन्ते । सेणे जह वट्ठं हरे, यथेति येन प्रकारेण, वट्ठगा नाम तित्तिरजातिरेव ईपदधिक-
5 प्रमाणा उक्ता वार्तकाः । एवं अवधारणायाम् । आयुषः क्षयः आयुःक्षयः, स उपक्रमादन्यथा वा तुट्ठइ त्ति विद्यते (वृद्धयति) जीवः [शरीरात्] शरीरं वा जीवात्, अथ मनुष्यजीवितात् वृद्धयति स्वजनादिभिर्वा ॥ २ ॥

योऽपि नाम कश्चित् स्वजनात् प्रमत्तो न बुध्यते—यथा माता-पितरौ मे वृद्धौ, ताभ्यां मृताभ्या धर्मं करिष्यामीति, एतदप्यकारणम् । कथं तर्हि ? उच्यते—

९०. माताहि पिताहि लुप्पते णो सुलभा सुगती ये पेच्चओ ।

एताणि भयाणि देहिया आरंभा विरमेज्ज सुंन्वते ॥ ३ ॥

10

९०. माताहि पिताहि लुप्प० वृत्तम् । मातृभ्य इति सर्वमातृग्रामो गृह्यते । पितृभ्य इति पितृग्रामः । लुप्पत इति छिद्यते, तेषु जीवत्स्वेव कदाचित् पूर्वतर म्रियते, न च सैव माताऽन्यत्रापि भवति पिता वा, अथैकेन्द्रियादिषु प्रक्षिप्तः नैव माता-पितृसम्बन्धं लभते । न वा सुगतिः प्रेत्य सुलभा भवति, सुगतिर्नाम [सु]कुलम्, प्रेत्येयोनिरेव ।

नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

15

माता पितरो य भातरो विलभेज्जसु केण पेच्चए ? ।

नारक-देवैकेन्द्रिया-ऽसङ्गिषु च । यतश्चैवं तेण एताणि भयाणि देहिया, एतानि यान्युक्तानि “णो हूवणमंति राइओ” [सू० गा० ८८] पेक्खिया देहिया पस्सिया । आरम्भो नाम असयमः, अनुक्तमपि ज्ञायते परिग्रहाच्च । कथम् ? आरम्भपूर्वको परिग्रहः, स च निरारम्भस्य न भवतीत्यत आरम्भग्रहणम् ॥ ३ ॥

स्यादारम्भादनिवृत्तस्य को दोषः ? उच्यते—

20

९१. जमिणं जगती पुढो जगा कम्महिं लुप्पंति पाणिणो ।

सयमेव कडेऽभिगाहए णो तेणं मुच्चे अपुट्ठवं ॥ ४ ॥

९१. जमिणं जगती पुढो जगा० वृत्तम् । यदिति यस्मात् कारणात् तस्मिन् जगति पुढो नाम पृथक् कम्महिं ति यथाकर्मभिः लुप्पंति त्ति नरकादिषु विविधैर्दुःखैर्लुप्यन्ते सर्वसुखस्थानेभ्यश्च च्यवन्ते । किञ्च—सयमेव कडेऽभिगाहए, ण इत्तरादीकतपच्चेन, यथा कर्म कृतमसम्बोधिदोषाद् अष्टप्रकार आत्मनि अवगाहति, आत्मा कर्मसु वा, अकारलोपं कृत्वा
25 तमेव अवगाहति । णो तेणं मुच्चे अपुट्ठवं नासौ तेन कर्मणा मुच्यतेऽस्पृष्टमस्यास्तीति । आह हि—“पावाणं च भो ! कडाणं कम्माणं” । [दशवै० चूलिका १] ॥ ४ ॥

किञ्च—न केवलमिहानित्यभावना भवति, अन्यत्राप्येपणा भवत्येव । तथा—

९२. देवा गंधव्व-रक्खसा असुरा भूमिगता सिरीसिवा ।

राया-णर-सेट्ठि-माहणा ठाणा ते वि चयंति दुक्खिया ॥ ५ ॥

१ दहरा ख १ ॥ २ वि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ आउखयम्मि ख २ । आउखयं ति पु १ ॥ ४ माता ति पिता ति लुप्पति ख १ । माया इ पिता इ लुप्पई पु २ । माता पितरो य भातरो विलभेज्जसु केण पेच्चए इति नागार्जुनीय पाठमेव चूर्णं ॥ ५ वि ख १ वृ० ॥ ६ एयार्ति भयार्ति पेहिया ख २ । एयाइं भयाइं पेहिया पु १ पु २ । एयाइं भयाइं देहिया ख १ ॥ ७ सुट्ठिते त्था० दीपा० ॥ ८ प्रेतयोस्त्विनिरेव पु० विना ॥ ९ कडेहिं गाहती णो तस्सा मुच्चे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । कडेहिं स्थाने ख १ कडेहिं इति पाठो वर्तते ॥ १० भूमिचरा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ णर-अधिप-माहणा च्छा० (?) ॥ १२ माहणा ते वि चयंति ठाणाइं दुक्खिया खं २ पु १ ॥ १३ दुक्खिया ख १ ॥

९२. देवा गंधर्व-रक्खसा असुरा० वृत्तम् । अथवा सा भूत् कश्चिद् देवसुखेसु सङ्गं करिष्यतीत्यतस्तदनित्यत्व-
ज्ञापनार्थं अपदिश्यते—देवा गंधर्व-रक्खसा, देवग्रहणाद् वाणमन्तरभेदाः, असुराणां प्रतिपक्षः सुरा वैमानिकाः, भूमिगता
असुरा एव, अथवा भूमिगता भूमिजीवा एव, अथवा भूमिगता सरीसृपा गृह्यन्ते । इहापि च राया-गर-सेट्ठि-माहणा,
राजानः चक्रवर्त्याद्याः, नराः पृथग्जनाः, सेट्ठी णेगमाद्यधिपाः । [अथवा—“अधिपा]स्तु” अधिकं पान्तीत्यधिपाः, ते तु
मन्त्रि-महामन्त्रि-नाणक-दौवारिकादयः । माहनग्रहणाद् जातिभेदः । त एते सर्व एव या (? वा) स्थानेभ्यश्च्यवन्ते, दुःखिता 5
नाम न वा स्यात् कस्यचिन्मरणमिष्टम् । उक्तं च—“मरणमिति महद्द्वयं०” [] ॥ ५ ॥

तदपि च कालवशेन, किम् ? योऽपि कामनिमित्तं नोद्यमते तत्प्रत्यादेशः—

९३. कामेहि य संथवेहि य कम्मसहे कालेण जंतवो ।

ताले जध वंधणच्चुतो एवं आउखए वि तुट्ठति ॥ ६ ॥

९३. कामेहि य संथवेहि य० वृत्तम् । कामा अप्यसत्थिच्छाकामा मयणकामा य, अविशिष्टा वा शब्दादयः । 10
कामोपग्रहाच्च कयादयः सस्तुता वर्तन्ते, अथवा सस्तुता इति पूर्वा-ऽऽपरसस्तवो गृह्यते । स एवं तेभ्यः कामेभ्यः संस्तवेभ्यश्च
कम्मसहि त्ति कर्मभिः सह जुट्ठतीति, कोऽर्थः ? , न ते कामाः सस्तुताश्चैनं गच्छन्तमनुयास्यन्ति । कालेनेति सोपक्रमेणान्यतरेण
वा । जायन्त इति जन्तवः । ताले जध वंधणच्चुतो, तले जातं ताल, तालं हि गुरुत्वाद् दूरपाताच्च शीघ्रं पततीत्यतस्तद्ग्रहणम् ।
तालस्यापि द्विधा पातः—उपक्रमात् कालेन च । एवं आउखए वि तुट्ठति जीवोऽपि सोपक्रमेणान्यथा वा ॥ ६ ॥

किञ्च—न केवल कामेषु सस्तुतेषु च सक्ता गृहिणस्तावत् पतन्ति, अन्येऽपि हि तथैव । तं जधा—

15

९४. जे यावि भवे बहुस्सुता धम्मिय माहण भिक्खुए सुयी ।

अभिन्मकरेहि मुच्छिंया तिब्बं ते कम्मेहिं किच्चंति ॥ ७ ॥

९४. जे यावि भवे बहुस्सुता धम्मिय माहण भिक्खुए सुयी । धर्मे नियुक्तो धार्मिकः । बृहन्मना ब्राह्मणः ।
भिक्खणसीलो भिक्खु । मुचिरिति यथावत् स्वधर्मव्यवस्थितः परिव्राजको वा । अभिन्मकरेहि मुच्छिंया, नूंसं नाम कर्म
माया वा, अभिमुखं नूमीकुर्वन्तीति अभिन्मकराः विपयाः, तेषु मूर्च्छिताः गृद्धाः, लोभो गृहीतः । “एगगहणे गहणं” ति 20
सेसकसाया वि गहिता । कथं तं नेच्छन्ति पेच्छन्ति पेच्छिज्जन्ति च अण्णेहिं ? ते हि आहारादिसु कामेसु सक्ताः इह च
परत्र च तीव्रमेव तदुपचितैः कर्मभिः कृत्यन्ते कामजनितािरित्यर्थः ॥ ७ ॥

स्यात्—कथं ते कर्मभिरेव कृत्यन्ते न निर्वाणति ?, उच्यते—

९५. अह पास विवेगमुट्ठिते अवितिण्णे इह भासती धुंतं ।

णांहिसि आरं कतो परं ? वेहासे कम्मेहिं किच्चंति ॥ ८ ॥

25

९५. अह पास विवेगमुट्ठिते० वृत्तम् । अथेति प्रकृत्य(ता)पेक्षम् । अथवा किं न पश्यसि विवेगमुट्ठिते ? । विवेगो
नाम स्वजन-गृहादिभ्यः प्रव्रज्यास्थानमनुत्तरम् । अथवा—“कम्मविवागो” यत्र स्थिताः कर्मनिर्वाणायेत्यर्थः । विविधं तीर्णा
वितीर्णाः, न वितीर्णा अवितिर्णाः, न कामभोगाभावतीर्णाः । इहेति अस्मिन्लोके । अथवा इहेति पूरणार्थः । धुंतं नाम येन
कर्माणि विधूयन्ते, वैराग्य इत्यर्थः । चारित्रमपि केचिद् भणन्ति, वयं स्वतः विरताः, विरताः अपापकर्माणः । अथवा
“अपि” सम्भावने, तीर्णा अपि गृहादिसङ्घन्य केवलं भाषन्ते, न तु कुर्वन्ति । स एवं भाषमाणः पाषण्डी पाषण्डगणो वा, 30

१ संथवेहि गिद्धा कम्मं पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ कम्मसहा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ आउखयम्मि तुं ख १
ख २ पु २ वृ० दी० । आउखयं ति पु १ । ४ जे यावि बहुस्सुते सिया धम्मिय माहण भिक्खुए सिया ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० दी० । भिक्खुए स्थाने ख २ भिक्खुए इति पाठ ॥ ५ अभिन्मकरेहिं मुच्छिंया तिब्बं से कम्मेहिं किच्चंति ख १ ख २ पु १
पु २ । किच्चंति स्थाने ख १ कच्चति इति पाठ ॥ ६ ए बहुसुयी चूप्र० ॥ ७ विवागं चूपा० ॥ ८ अवि तिण्णे चूपा० ॥ ९ धुवं
खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० ण णाहिसि चूपा० ॥ ११ कच्चति ख १ ॥ १२ मन्यतरम् पु० विना ॥

“अणेगेसु च एकादेशो भवत्येव” । णाहिसि आरं कतो परं, हास्यसि आरं गृहस्थत्वम्, परं प्रव्रज्या । किमुक्तं भवति ? न त्वं जानीषे कैः कर्मभिः गृही भवति प्रव्रजितो वा ? अजानन् कथं कुशलानि वेत्स्यसि ? । अथवा आरमिति अयं लोकः, परस्तु परलोकः । अयं सौत्रोऽर्थः—आरः संसारः, परः मोक्षः । तदिति आरं पारं वा न हास्यति, कुतः ? कुमार्गाश्रयात् । अथवा—“ण णाहिसि”त्ति न जानयिष्यसि मोक्षमात्मानं परं वा । तत्राऽऽत्मा आरं, परं पर एव । अथवा णाहिसि गिही ण पव्वइतो, आरः गृही, परः प्रव्रजितः । वेहासं नाम अन्तरालम्, न गृहित्वे नापि श्रामण्ये, अन्तराले वर्तते । ते हि आहारादिषु कामेषु सक्ता इह परत्र च तीव्रमेव तदुपचितैः कर्मभिः कृत्यन्ते, कामजनितैरित्यर्थः ॥ ८ ॥

आह—एते तावद्वितीर्णत्वाद् मा भूवन् निर्वाणाय, अथ ये इमे उद्दण्डिकाः चूर्णिकादयश्च एते कथं न तन्निर्वाणाय ?, उच्यते—

९६. जइ वि य णिगिणे किसे चरे जइ वि य भुंजिय मासमंतसो ।

जइ विह मायादि मिज्जती आगंता गव्भादणंतसो ॥ ९ ॥

10

९६. जइ वि [य] णिगिणे किसे चरे० वृत्तम् । यदीति अभ्युपगमे । णिगिणो नाम नमः । कुशस्तपोनिष्ठत्वाद् आतापनादिभिः । मासो सङ्ख्यातप्रतिभाग इति कृत्वा मासस्य अन्ते सकृद् भुङ्क्ते इति मासान्तशः । चउत्थ-उट्ठ-उट्ठम-दसम-दुवालसमेहिं स एवं तपोनिष्ठप्रशरीरोऽपि जइ विह मायादि मिज्जती, अणिद्धिण्णिहिसा माया आदिर्येषां कपायाणाम्, आदीयत इत्यादिः, “माइ माने” कथं मीयते पूर्यत इत्यर्थः ? मायादीनां कपायाणां योजनम् । अथवा मीयत इति—यथा धान्यस्य कुडो मीयते एवं मायादिभिः कपायैः स मीयते, पूर्यत इत्यर्थः । स एव कपायाणामाकण्ठं मितः मरणमेता आगंता गव्भादणंतसो, आगमिष्यतीति आगन्ता, गर्भः आदिर्यस्य संसारक्रमस्य स भवति गर्भादिः, तद्यथा—गर्भ-प्रसव-बाल्य-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्य-मरण-नरकदुःखान्त इति । उत्तीर्णस्य च नरकात् स एव ध्रुवः, पुनः स एव क्रम इति ॥ ९ ॥ यतश्चैवं मिथ्यादर्शनोपहतं तपोऽपि न दुर्गतिनिवारकमित्यतो मद्गतिमार्गमास्थाय—

९७. पुरुसोरम पावकम्मणा पलियंतं मणुयाण जीवितं ।

सन्ना इह काममुच्छिता मोहं जंति नेरा असंबुडा ॥ १० ॥

20

९७. पुरुसोरम पावकम्मणा० वृत्तम् । पुरुशयनात् पुरुषः, हे पुरुष ! पुरुषाः वा, उपेत्य रम उपरम । पापानि प्राणातिपातादीनि मिच्छादंसणसङ्गताणि अट्टारस ठाणाणि । स्यात् कामभोग-जीवितनिमित्तं नोपरमः स्याद् इत्यतोऽपदिश्यते—पलियंतं मणुयाण जीवितं, परि समन्तात् आदिजीवितस्य पर वर्षशतम्, अथवा प्रलीयं कर्म यावदायुर्निर्वर्त्तितं तत्परिक्षयान्तम्, अथवा यस्यान्तोऽस्ति तत् प्राप्तमेव वेदितव्यमिति । आह हि—“दूरस्थमपि भावित्वाद् आगतमेव” 25 [] । तथा उदधीन्यपि दिवि उपितो । जे पुण असजमजीवितेण कलत्रादिपङ्कावसन्ना इह मनुष्यलोके शब्दादिविषयेषु मूर्च्छिता अध्युपपन्नाः । मोहं जंति नेरा असंबुडा, मोहो नाम कर्म तं जंति, मोहतश्च गर्भ-जन्म-मरणादिः स एव ससारक्रमः । असंबुडा हिंसादिण्हिं इंदिण्हिं वा ॥ १० ॥ यतश्चैव तेन—

९८. जंतयं विहराहि जोगवं अणुपाणा पंथा दुरुत्तरा ।

अणुसासणमेव परक्कमे वीरेहिं सम्मं पवेदितं ॥ ११ ॥

30

९८. जंतयं विहराहि जोगवं० वृत्तम् । जंतयं नाम “गामे एगरादीयं नगरे पंचरादीयं” [दशाश्रु० अ० ८ सू० ११९] यन्नतः । योगो नाम सयम एव, योगो यस्यास्तीति स भवति योगवान् । जोगा वा जस्स वसे वट्ठंति स भवति

१ मासमेत्तसो ख १ ॥ २ जे इह ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ मायावि वी० । मायाति ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °व्भाय णं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ भोजनम् चूसप्र० ॥ ६ पुरिसो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ °कम्मणो ख २ वी० ॥ ८ सत्ता पु १ ॥ ९ असंबुडा नेरा ख २ पु १ ॥ १० जतंतं ख १ । जयतं ख २ पु १ । जययं पु २ ॥ ११ अणुपत्ति पाणा दुरुं चूपा० (?) ॥ १२ पक्कमे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ धीरेहिं ख २ ॥

योगवान् णाणादीया । अथवा योगवानिति समिति-भुग्निपु नित्योपयुक्तः, स्वाधीनयोग इत्यर्थः, यो हि अन्यत् करोति अन्यत्र चोपयुक्तः स हि तत्प्रवृत्तयोगं प्रति अयोगवानेव भवति । लोकेऽपि च वक्तारो भवन्ति-विमना अहं, तेन मया नोपलक्षित-मिति । अतः स्वाधीनयोग एव योगवान् । स्यात्-किमर्थं नित्योपयोगः ?, उच्यते, अणुपाणा पंथा दुरुत्तरा, अणवः प्राणा येषु ते इमे भवन्ति अणुपाणाः, सूक्ष्मा यदुक्तं भवति । तानविराधयद्भिः [दुःखेन] उत्तीर्यन्त इति दुरुत्तराः अतः । [अथवा—] “अणुपत्थि पाणा” अणुपत्थि वीय-हरितादि । अणुसासनमेव परक्रमे, अनुशास्यतेऽनेनेति अनुशासनं ५ सूत्रम्, यद् यथा सूत्रोपदेशेनानुशास्यते यच्चाऽऽचार्यैस्तदन्तरा, अनुशासनमेव पराक्रमेः भृगं क्रमेः । स्यात् केनेदमनुशासनम् ?, उच्यते, वीरेहिं सम्मं पवेदितं, “नित्यमात्मनि गुरुषु च बहुवचनम्”] तेन वीरेहिं सम्मं पवेदितं, अथवा सर्व एवार्हन्तो वीरास्तैः प्रवेदितम् ॥ ११ ॥ स्यादेतत्-के वीराः ? इति, उच्यते—

९९. वीरा विरता हु पावका कोधा-कातरियादिपीसणा ।

पाणे ण हणंति सव्वसो पापातो विरताऽभिणिव्वुडा ॥ १२ ॥

10

९९. वीरा विरता हु पावका० वृत्तम् । यो विरतः स वीरः । कुतः ? पापात् । अथवा विराजमानाः विदालयन्तीति वा वीराः सम्यगुत्थिताः सजमसमुद्घाणेन । स्यात् किं पापकं यतस्ते विरताः ?, उच्यते, क्रोधा-कातरियादिपीसणा, कातरिया णामा माया, कोधगहणाद् मानोऽपि गृहीतः, कातरियाग्रहणालोभः, पीसणा णाम क्रोध-कातरिकादयः कषायाः, किं पीपयन्ति ? ज्ञान-दर्शन-चारित्राणि, अथवा त एव वीराः पीपणाः । पीपणा दव्वे भावे य । दव्वे कुंकुमादिपसत्थदव्व-पीसणा विपादिअप्पसत्थदव्वपीसणा । भावे पसत्थभावपीसणा य अप्पसत्थभावपीसणा य, अपसत्थभावपीसणेहिं अधि-15 करो । त एवं पीसणा पाणे ण हणंति सव्वसो, सव्वसो नाम सव्वप्पकारेण योगत्रिक-करणत्रिकेण । पापं नाम कर्म, येन च हिंसादिकर्मेणा तत् पाप वध्यते तस्मिन् कारणे कार्यवदुपचारात् कृत्वाऽपदिश्यते पापातो विरताऽभिणिव्वुडा, अभि-मुखं णिव्वुडा अभिणिव्वुडा अभिप्रसन्नाः, यथोष्णमुदकं सीतं भूतं णिव्वुडमित्यपदिश्यते एवम्, अथवा कषायोपशमाच्छी-तीभूता अभिनिव्वुडा बुञ्जति ॥ १२ ॥

स्यात्—तस्याभिनिवृत्तात्मनः साधोः परीपहोपसर्गाः प्रादुर्भवेयुः, ततस्तेन इदमालम्बनं कृत्वा अधियासेतव्वा—

20

१००. ण वि ता अहमेव लुप्पधे लुप्पन्ती लौगंसि पाणिणो ।

एवं सहितेऽधिपासए अणिहे से पुट्ठोऽधियासए ॥ १३ ॥

१०० ण वि ता अहमेव लुप्पधे० वृत्तम् । नाहमेक एव शीतोष्ण-दंश-मशकादिभिः परीपहोपसर्गैर्लुप्यामि, अत्रे वि असंयताः पुत्र-दारभरणादिभिः क्लेशैर्लुप्यन्ते, तथा च चोर-मारदारिकादयः पराधीना लुप्यन्ते, अनपराधिनोऽपि कर्षकादयः करभर-वि(वे)ष्टयादिभिरुपहृष्टैर्लुप्यन्ते । एवं सहिते, एवं अनेन प्रकारेण सहिते णाणादीहिं, आत्मनो वा हितः सहितः, 25 अधिकं प्रयत्नान् पश्यति अधिपश्यति । अनिहो नाम परीपहोपसर्गैर्निहन्यते, तव-संजमेसु वा सतपरक्कमं ण णिहेति । से इति णिहेसे । स एव मिष्ठुः कथञ्चित् परीपहोपसर्गैः स्पृश्यते ततः सो पुट्ठोऽधियासए, अकारलोपो द्रष्टव्यः ॥ १३ ॥

स एवं परीपहसहिष्णुः—

१०१. धुणिया कुलियं व लेववं कसए देहमणांसणादिहिं ।

अविहिंसामेव पव्वए अणुधम्मो मुणिणा पवेदितो ॥ १४ ॥

30

१०१. धुणिया कुलियं व लेववं० वृत्तम् । धुणिया णाम धुणेज्जा कम्मं । कथं ?, जथा करणकुट्टं उभयोपासलित चिरेण कालेण जुण्णलेवं सततं लिप्यन्ते वा जोगं वा लेतीमं, उपमाने वति । कसए त्ति कृगं कुर्यात् । दिह्यत इति देहः । यथा

१ °पयुक्तः ? पु० ॥ २ विरया वीरा समुट्ठिया कोहाका° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० धी० ॥ ३ लुप्पए ख १ ख २ । लुप्पए पु १ पु २ ॥ ४ लौगम्मि पु १ पु ३ ॥ ५ सहिएहिं पासए खं २ पु १ । सहिए वि पासते ख १ पु २ ॥

कुडं लकुटादिभिः प्रहारैः लेपापगमात् कृगीभवति एवं साधुरपि अनशनादिभिः तपोविशेषैः कृशं देहं कुणति, देहे च सम्य-
क्तपोभिरेव कृत्यमाणे कर्मदेहोऽप्यपकृश्यत एव । द्रव्यकर्षणा कुड्ये शरीरे वा, भावकर्षणा राग-द्वेषौ कर्षयति यः । स एवं
अनशनादितपोयुक्तः राग-द्वेषापकृष्टः अविहिंसामेव पव्वए, न विहिंसा अविहिंसा, अतस्तामविहिंसां पव्वए । कथमहिंसकः
स्यादिति ? अनुधर्मो अनु पञ्चाद्भावे, यथाऽन्यैस्तीर्थकरैस्तथा वर्द्धमानेनापि मुनिना प्रवेदितम् । अणुधर्मः सूक्ष्मो वा धर्मः ।
५ पुण्यवद् वृन्तम् अप्यसत्यभावे धुण्णं, तस्मि विधुए कम्मरयो विधुत एव भवति ॥ १४ ॥ स्यात्-कथं धूयते ?

१०२. सउणी जध पंसुगुंडिता विधुणिय धंसयती सितं रयं ।

एवं दविओवधाणवं कम्मं खवति तवस्सि माहणो ॥ १५ ॥

१०२. सउणी जध पंसुगुंडिता० वृत्तम् । सउणि काचली धूलीए बालेद्वितुं तद् रजः पक्षावुभौ धुन्वती ध्वसयति,
सितं वद्रे, रञ्जयतीति रजः, एष दृष्टान्तः । एवं दविओवधाणवं, दविओ राग-द्वेसरहितो, द्रव्यमात्रमेव उवदधातीति
15 उपधानम्, तदस्यास्तीत्युपधानवान् । कर्म क्षपति तवस्सि माहणो, समणे त्ति वा माहणे त्ति वा ॥ १५ ॥

अथ तं कश्चित्—

१०३. उद्धितमणगारमेसणं समणं ठाणठितं तवस्सियं ।

डहरा बुद्धा य पत्थए अवि सुस्से ण य तं लमे जणो ॥ १६ ॥

१०३. उद्धितमणगारमेसणं० वृत्तम् । उद्धितो णाम धर्मे प्रव्रज्यायाम् । नात्यागारं विद्यते अनगारः, अनगारत्वमेवपि,
15 अधवा मोक्षमेव एषति । समणं ठाणठितं चरित्ते णाणातिसु वा, तपःस्थित तपस्सियं, वारसविधे तवे । तमेव धम्मे दृढ-
प्रतिबन्धं डहरा बुद्धा य पत्थए, डहरि त्ति पुत्त-गन्तुआदयः, तेषु विसेसतो णेहो भवति कालुणिय करेतेसु । वड्डुमाति-पिति-
मातुल-पितृव्यादयः पत्थए त्ति उप्पव्वावेतुं इच्छति । ते अजेमएण ठिता तण्हाए छुहाए य अवि सुस्से ण [य] तं लमे
जणो अवि मरेज्ज, ण वि उप्पव्वावेतु सक्केति, जनानामधर्मव्यवस्थितत्वाद् जनवत् स तान् पदयति न तु स्वजनवत् ॥ १६ ॥

१०४. जइ कालुणियाइं से करे जइ रोयंति य पुत्तकारणा ।

दवियं भिक्खुं समुद्धितं णो लब्भंति णं सण्णवेत्तए ॥ १७ ॥

20

१०४. जइ कालुणियाइं से कए (करे)० वृत्तम् । कालुणिया णाम

णाह ! पिय ! क्त ! सामिय ! [? अहंसण ! णिप्पणत्त ! भुवणम्मि । सव्वं सुण्ण पणइणि-] पुत्ता ते पितुवियोगवेलप्पा ॥ १ ॥
सेणी गामो गोद्वी गणो व तं जत्य होसि सण्णिहितो । दिप्पति सिरीए सुपुरिस ! किं पुण णियनं घरहारं ? ॥ २ ॥

[]

25

पुत्रकारणाद् एकमपि तावत् कुलतन्तुवर्द्धनं पितृपिण्डद धनगोप्ता च पुत्रं जनयस्व, ततो यास्यसि, एवं कलुणाणि
रुदंता । दवियं ति, दविओ राग-द्वेसरहितो । भिक्खणशीलो भिक्खु । सम्यगुत्थितं समुद्धितं, सजमुद्वाणेण समुद्धितं
ति । णो लब्भंति णं ति ण सक्केति सण्णवेत्तए त्ति आणेतु ॥ १७ ॥

१ कम्म खवेति ख १ ॥ २ तवस्सियं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ लमे जणं ख १ ख २ पु २ । लमे जणं
पु १ । लमे जणा वृ० दी० ॥ ४ अजेमकेन अमोजनेनेत्यर्थः ॥ ५ ०याणि कासिया जति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ रोवंति
व पुत्तं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ लम्मिति ख १ पु २ वृ० दी० । लज्जंति पु १ ॥ ८ संयवित्तए ख १ खं २ वृ० दी० ।
संठवित्तए पु १ पु २ ॥ ९ चूर्ण्यादर्शेष्विय गाथा खण्डितरूपैर्नोपलभ्यते, ना च श्रीसागरानन्दपादैर्यथानुबन्धितैवात्र मुद्रिताऽस्ति ।
वृत्तिरुता पुनरिय गाथा पाठनेदेनोद्धृताऽस्ति । तथाहि—

णाह ! पिय ! क्त ! सामिय ! अइवल्लह ! दुल्लहो सि भुवणम्मि । तुह विरहम्मि य निक्किव ! सुण्णं सव्वं पि पडिहाइ ॥ १ ॥

१०५. जइ णं कामेहि लाविया, जइ आणेज्ज ण बंधिता घरं ।

तं जीवित णावकंखिणं, णो लब्भंति ण सण्णवित्तए ॥ १८ ॥

१०५. जइ णं कामेहि लाविया० वृत्तम् । यदीति अभ्युपगमे । कामा सहाति धणाति वा । लाविय त्ति णिमं-
तणा । जइ कामेहि धणेण वा बहुप्पगारं उवणिमंतेज्ज बंधिता वा घरं आणेज्ज । तं जीवित णावकंखिणं, तमिति तं साधुं
जीवितं असंजमजीवितं नावकाह्वति नावकाह्विणम् । णो लब्भंति ण सण्णवित्तए, नोकारः प्रतिपेधे, लब्भंति त्ति ण ते 5
लभंते सण्णवेत्तए ॥ १८ ॥ किञ्च—

१०६. सेहंति अ णं ममायिणो, माति पिति थि पती य भायरो ।

पासाहि ण पासओ तुमं, परलोगं पि जहाहि उत्तमं ॥ १९ ॥

१०६. सेहंति अ णं ममायिणो० वृत्तम् । असंजम ममायंति त्ति ममायिनः, ते माति-पिति-त्ति-पति-भायरो
सेहंते त्ति सेहवेन्ति । कथं सेहवेति ? पासाहि ण पासओ तुमं, तुमं अतीव पासओ ज अतीव पस्ससि लोगनिरिखितो 10
भवान्, जतो एक एवात्तपायमीरु पासए त्ति प्रवचनवयणेणं, कहं अम्हेहिं दुक्खिताणि ण पासति ? त्ति । यदि त्वं एव
दीर्घदर्शी तो परलोगं पि जहाहि उत्तमं ति, इमो ताव त्वया लोगो जढो, अम्हेहि य तुज्झ णिमित्तेण अद्वितीए किलस्स-
माणेहिं अम्ह य चुट्टत्तेण सुस्सूसाए अकीरमाणीए पुत्त-दारे य अभरिज्जमाणे य परलोगो वि ते ण भविस्सति । उक्तं च—

या गतिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । पुत्र-दारं भरन्तानां तां गतिं ब्रज पुत्रक । ॥ १ ॥

[] 15

उत्तमो नाम स तव एव माता-पितृसुश्रूषया उत्तमो लोको भविष्यति, अन्यथा त्वधमः ॥ १९ ॥ एवं तैरुपसर्गैः
क्रियमाणैः किञ्चिदेवं धर्मकातरः—

१०७. अण्णे अण्णेहिं मुच्छिता, मोहं जंति णरा असंबुडा ।

विसमं विसमेहि गाहिया, ते पावेहि पुणो पगब्भिता ॥ २० ॥

१०७. अण्णे अण्णेहिं मुच्छिता० वृत्तम् । अन्योन्येषु मूर्च्छिताः । तद्यथा—कश्चिद् भार्यायाम्, कश्चित् पुत्रे, 20
कश्चिन्मातरि पितरि च । मोहं जंति णरा असंबुडा, मुह्यते येन स मोहः कर्म अज्ञानं वा, तत्कृतो वा नानायोनिगहनः
संसारः, अथवा स्वजनस्नेहमोहिताः कृत्या-ऽकृत्ये न जानन्ति । न संवृताः असंवृताः इन्द्रिय-नोइन्द्रियतः संवररहिताः ।
विसमं विसमेहि गाहिया, विसमो णाम असंजमो, तं असंजमं असंयतैरेव ग्राहिताः । ते पावेहि पुणो पगब्भिता,
पापानि छेदन-भेदन-विशसन-मारणादीनि प्राणवधादीनि वा, तेषु पापेषु वर्त्तमानाः पुणरपि गम्भीभूया उन्मार्गमाचरन्तो न
लज्जन्ते, पुराणश्मशानचित्तकमांसखादकपिशाचहस्तावसारणम् ॥ २० ॥ अहं ससारस्स ण वीभेमि कुतस्तर्हि तव ? यतश्चैवम्— 25

१०८. दविएव समिक्ख पंडिते, पावातो विरतोऽभिणिच्चुडो ।

पणता वीरा महाविधिं, सिद्धिपधं णेआउअं सिवं ॥ २१ ॥

१०८. दविएव समिक्ख पंडिते० वृत्तम् । दविकः उक्तः, एवं अनेन प्रकारेण योऽयमुक्तः, सम्यग् ईक्ष्य समीक्ष्य,

१ जइ तं कां ख १ पु १ पु २ । जइ वि य कां ख २ वृ० दी० ॥ २ जइ णेज्जाहि ण बंधितं घरं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ जइ
जीवित णावकंखए ख १ ख २ । जइ जीवित णावकंखती पु १ पु २ । जइ जीवित णाविकंखए वृ० दी० ॥ ४ संयवित्तए खं १
ख २ वृ० दी० । संयवित्तए पु १ पु २ ॥ ५ माय पिया य सुया य भारिया ख १ ख २ । माय पिया य सुण्हा य भारिया
पु १ पु २ ॥ ६ णे ख २ पु १ ॥ ७ लोग परं पि जहाहि पोस णे ख १ पु २ । लोग परं पि जहासि पोस णे पु १ वृ० दी० ।
लोग परं पि चयाहि पोस णे खं २ ॥ ८ एवाऽऽत्मापायं सु० ॥ ९ असंबुडा नरा ख २ पु १ पु २ ॥ १० नम्हा दविहक्ख
पंडिते ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० ॥ ११ पणए वीरे महावीहिं ख १ पु १ पु २ । पणता वीघेतऽणुत्तरं सिद्धिं चूपा० ।
पणता वीरा महावीही इति आचा० शु० १ अ० १ उ० ३ सु० २ ॥ १२ धुवं खं २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । धुवं खं १ ॥

पापं हिंसादि । अन्यथा पाठस्तु—“तम्हा दविङ्खव पडिते” तस्मादेवं ज्ञात्वा विरताणं अविरताणं च गुण-दोसे । पावातो विरतो अट्टारसट्टाणातो सयणातो वा विरतो भवाहि, अभिणिव्वुडो असजमउण्हातो सीतीभूतो । पणता वीरा महाविधिं, भृशं नताः प्रणताः, प्रणेतार इत्यर्थः, कतरं ? जो हेट्ठा सवोहणमग्गो भणितो, वीराः उक्ताः, वीही नाम मार्गः चक्रवीथिवत्, महती वीही महावीही, अधवा [भाव]वीही एव महावीधी । तत्र द्रव्यवीधी नगर-ग्रामादिपथाः, भाववीधी तु ५ ‘सिद्धिपन्थाः णेआउअं सिवं । पाठविशेषस्तु—“पणता वीधेतऽणुत्तरं” एतदिति भाववीधी जं भणिहामि, अणुत्तरं असरिस अणुत्तरं वा ठाणादि । सेहनं सिद्धिः, पद्यत इति पन्थाः । नयतीति नैयायिकः । शिवं नीरोगम् । “धुवं” वा, धुवो सासतो ॥ २१ ॥ स एव प्रणतः—

१०९. वेतालियमग्गमागतो, मण वयसा काएण संवुडे ।

चेच्चा वित्तं च णातयो, आरंभं च सुसंवुडे चरे ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ वेतालियस्स पढमो उद्देसओ सम्मत्तो २-१ ॥

10

१०९. वेतालियमग्गमागतो० बुत्त । वैतालिकं उक्तम् । अथवा विदालयतीति वैदालिकः भगवानेव । वैतालिकस्य मार्गः वैतालिकमार्गः तं आगतः प्राप्त इत्यर्थः । मण वयसा काएण संवुडे त्ति तिगुत्तो । चेच्चा वित्तं च णातयो, चेच्चा णाम त्यक्त्वा । वित्तं बाह्यमभ्यन्तरं च, बाह्यं गो-महिष्यादि, अर्द्धितरं हिरण्य-सुवण्णादि, अथवा आभ्यन्तरं विद्या-बुद्धि-कौशल्यादि, शेषं बाह्यम् । णातयो त्ति पुच्चा-ऽवरसस्तुताः । आरम्भस्तु पचन-च्छेदनादि प्राणातिपातो वा, चशब्दात् शेषा- 15 श्रवा अपि, चेच्चा अपि वर्तते । संवुडे इंदिएहिं । चरेदिति अनुमतार्थे । अथवा—“परिच्चएज्जासि त्ति वेमि” ॥ २२ ॥

॥ वेतालिए पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥ २-१ ॥

[वेयालीयज्झयणे विद्दो उद्देसओ]

उद्देसत्थाधिगारो—माणो वज्जितव्वो । तत्थ गाधा—

॥ तव-संजम-णाणेसु वि जति माणो वज्जितो महेसीहिं ।

अत्तसमुक्कंसणद्धं किं पुण हीला नुं अण्णेसिं ? ॥ ८ ॥ ३९ ॥

20

महातवस्सिणा सजमे अतीव अप्पमत्तेण अतीव च बहुसुतेण जइ ताव माणो वज्जितो, तेन तपस्वित्वे अप्रमत्तत्वे बहुश्रुतत्वे वा गव्यं न याति, किमंग पुण नातिकृत्स्नतपोयुक्तेन प्रमादवता अल्पश्रुतेन वा गव्यो कायव्वो ? परो वा हीले-तव्वो ? ॥ ८ ॥ ३९ ॥ किञ्चान्यत्—

॥ जइ ताव णिज्जरमतो पडिसिद्धो अट्टमाणमहणेहिं ।

अवसेस मयट्टाणा परिहरितव्वा पयत्तेण ॥ ९ ॥ ४० ॥

25

॥ वेयालियस्स णिज्जुत्ती सम्मत्ता २ ॥

॥ ९ ॥ ४० ॥ भणियो उद्देसत्थाधियारो । सुत्ताभिसंवंधो पुण-उक्तं प्रथमस्यान्ते “चेच्चा वित्तं च णातयो”

[सूत्रगा० १०९] स एव वित्तं स्वजनारम्भं विहाय तपसि स्थितत्वात्—

१ मुक्तिपन्था पु० ॥ २ मातव्वो, मण पु १ ॥ ३ नायओ ख १ ख २ ॥ ४ च परिच्चएज्जासि ॥ त्ति चूपा० ॥ ५ चरेज्जासि ख १ । चरेज्जासि ख २ पु १ पु २ ॥ ६ वेतालीयस्य प्रथमोद्देशकः ख २ ॥ ७ किरिसत्थं ख १ ख २ पु २ ॥ ८ उ ख १ ख २ पु २ ॥ ९ लीयस्स पु २ ॥

११०. तय सं व जहाइ से रयं, इति संखाय मुणी ण मज्जए ।
गोयण्णयरणे जे विदू, अहंसेयकरी अण्णेसि इंखिणी ॥ १ ॥

११०. तय सं व जहाइ से रयं० वृत्तम् । तया णाम कंचुओ, खामित्यात्मीयाम्, उपमाने व त्ति उरगवत्, से इति स पूर्वविवक्षितः साधुः, रज्यत इति रजः । तत् केन जहाति ? अकषायत्वेनेति वाक्यशेषः, अकषायस्य हि सर्पत्वगिवाव-
हीयते रजः । इति संखाय मुणी ण मज्जए, इति उपप्रदर्शने, एवं संखाए त्ति एवं परिगणेत्या, एवं ज्ञात्वेत्यर्थः, ण मज्जए 5
त्ति न मदं कुर्यात् । तत् केन मज्जते ? गोयण्णयरणे जे विदू, गोत्रं नाम जातिः कुलं च गृह्यते, अन्यतरग्रहणात् क्षत्रियः
ब्राह्मण इत्यादि, अथवा अन्यतरग्रहणात् शेषाण्यपि मदस्थानानि गृहीतानि भवन्ति । इंखिणी णाम खिसणा णिंदणा हीलणा,
अन्ये ब्रुवते रिक्ता । अथवा—“गोतण्णतरेण माहणे” माहणो साधू, अहिंसगो सुन्दरो, अण्णे असोभणा ॥ १ ॥

स्यात्—य एषां मदानां एकेनानेकैर्वा मदस्थानैर्मत्तः परं परिभवति तस्य को दोषः ?, उच्यते—

१११. जो परिभवती परं जणं, संसारे परियत्तती चिरं ।
अदु इंखिणिआ तु पाविया, इति संखाए मुणी ण मज्जए ॥ २ ॥

10

१११. जो परिभवती परं जणं० वृत्तम् । परो नाम आत्मव्यतिरिक्तः सपक्षः परपक्षो वा, अथवा परः अस्वजनः ।
परिभवो नाम अहं जात्यादिश्रेष्ठः त्वं हीनजातिरिति, एवं कुलादिषु, नान्यत्रापि । सो अणादीए अपज्जंते अणवदग्गे संसारे
परियत्तती चिरं, सर्वतो वर्त्तते परिवर्त्तते, चिरमिति अणंतं कालं, विसेसेण सुकुच्छितासु जातीसु एगेंदिय-वेइदियादिसु । यत्-
त्रैवं तेन अदु इंखिणिआ तु पाविया, अदु इति यदुक्तकारणाद् इंखिणिका प्रागुक्ता पातयति नीचगोत्रादिषु संसारे व त्ति 15
पाविया । अथवा इह परत्र च भयेषु पातयतीति “पातिका” वानरपिटिका, इह सुघरादृष्टान्तः [कल्पभाष्ये गा० ३२५२],
परलोके कोकिलकश्च परिभट्टओ सडूसुणओ जाओ [] इति उपप्रदर्शनार्थम्, एवं संखाए एवं
परिगण्य मुणी ण मज्जए मद न कुर्यात् ॥ २ ॥

११२. जे यावि अणातए सिया, जे वि य पेस्सगपेसगे सिया ।
इंद मोणपदं उवड्डिते, णो लज्जे समतं सदा चरे ॥ ३ ॥

20

११२. जे यावि अणातए सिया० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठिणेसे । नान्यो नायकोऽस्यास्तीति अनायकः चक्रवर्त्ती
वल्देवो वासुदेवो महामण्डलिओ वा । वासुदेवो ण पव्वयति, निदानकृतत्वात्, तेन नाधिकारः । पेस्सगपेसगो णाम तेसिं
चेव चक्किमादीणं “जे पिट्ठिगावाहगो प्रव्रजितः स्यात्, असावपि चक्रवर्त्तिप्रव्रजितः त पूर्वदासदासं वारसावत्तेण वंदणेण
वंदति । वंदमाणोऽपि वा इंदं मोणपदमुवड्डिते त्ति, इदमिति आरुहतं मुनेः पदं मौनपदम्, पद्यतेऽनेनेति पदम्, मोक्ष
गम्यत इत्यर्थः, उपेत्य स्थितः उवड्डितो । न तेन पूर्वस्वामिना लज्जा कर्त्तव्या—जहाइहं पुव्वदासदास वदाविज्जामि । इतरेणापि 25
न गर्वः—अहं सामिगसामिणा पूइज्जामि । समतं ति अराग-द्वेषवानित्यर्थः, सदा सर्वकालं चरेदित्यनुमतार्थः ॥ ३ ॥

स्यात्—कथं ताभ्या लज्जा-मदौ न कर्त्तव्याविति ?, उच्यते—

११३. ^{१३}समयण्णयरम्मि संजमे, संसुद्धे समणे परिव्वए ।
^{१४}जा आवकथा समाहिते, दविए कालमकासि पंडिते ॥ ४ ॥

१ चयाइ ख २ ॥ २ ण माहणे अहं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । ३ अहंसेउ
अण्णेसि ख १ ॥ ४ रीयत्त चूसप्र० ॥ ५ यत्तती महं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । यत्तती चिरं ख २ वृपा० दीपा० ॥ ६ पातिका
चूपा० ॥ ७ जे आवि अणायगे सिया ख १ ख २ पु २ । जे णाय अणाय पासिया पु १ । जे यावि भवे अणायगे चूपा० ११३
सुत्तगाथाचूर्णो ॥ ८ पेसगपेसपेसिया ख १ ॥ ९ जे मोणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० सत्ता चरे पु १ । तत्रा चरे
ख १ ॥ ११ जो पडिगां वा० मो० ॥ १२ मारुहतं चूसप्र० ॥ १३ सम अण्णयरम्मि संजमे ख १ पु २ वृ० दी० । समे अण्ण-
यरम्मि संजमे ख २ पु १ । समयण्णतरम्मि वा सुते चूपा० । समे+अण्णयरम्मि=अमयण्णयरम्मि इति अत्र सूत्रे सन्धिविवेक ॥ १४ जे
आवं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

११३. समयणयरम्मि संजमे० वृत्तम् । तौ हि सयतत्वं प्रति समावेव, अथवाऽयमपि छेदोपर्यानीये, एवं परिहारविशुद्धिकादिषु शेषेष्वपीति । अथ समे त्ति एकस्मिन्नेव तौ संयमस्थाने वर्त्तयेताम्, अण्णयरे व त्ति विसमे वा छट्ठाणपडितस्स, तेसु सम्यत्त्वादपि पूज्यः सयम इति कृत्वा अन्यतरे अधिके वर्त्तमानः पूज्यः, संयतत्वादेव । अधवा “जे यावि भवे अणायगे, जे वि य पेस्सगपेस्सए” [गा० ११२] त्ति लोगिगो मानार्ह उक्तः, ईह तु “समयणतरम्मि वा सुते” समे ५ विसुए ण ममं परिचिततरं ति काउं समानो ण कायव्वो, लहु वा मे अधीत ति । अण्णयरं तु एगो गणी एगो वायगो, पूर्वगतं वाचितं येन स वाचकः, न च वाचकेन मानः कार्यः । संसुद्धो णामस एव सयमः शुद्धः यत्रासौ वर्त्तते, अथवा स एव लज्जा-मद-दोसादिण्हिं संसुद्धो । समणे त्ति सम्यग् मणे समणे वा समणे । परि समंता सव्वातिथारसुद्धो सव्वतो वा वए परिव्वए । स्यात् कियच्चिर कालम् ? उच्यते, जा आवक्कधा समाहिते, यावदस्य कथा प्रवर्त्तते देवदत्तो यज्ञदत्तो वा । दविओ णाम राग-दोसरहितो । स्यात्-मृतस्यापि कथा प्रवर्त्तते तत उच्यते-कालमकासि पंडिते यावत् कालं न करोषि १० तावन्मानादिदोपरहितेन भवितव्यम् ॥ ४ ॥ स्यात्-किमालम्बनं कृत्वेति यतितव्यम् ? उच्यते—

११४. दूरं अणुपस्सिया सुणी, तीतं धम्ममणागतं तथा ।

पुट्ठे फरुसेहि माहणे, अवि-हण्णू समयंसि रीयती ॥ ५ ॥

११४. दूरं अणुपस्सिया० वृत्तम् । दूरं नाम दीर्घं अनुपश्य । तीतं धम्ममणागतं तथा, धर्मः स्वभाव इत्यर्थः, वर्त्तमानो धर्मो हि कालानादित्वाद् दूरः वर्त्तमानः, स तु अविरतत्वान्मानादिमदमत्तस्य दुक्खं भूयिष्ठोऽतिक्रान्तः । किञ्च— १५ “इमेण खलु जीवेण अतीतद्वाए उच्च-णीय-मज्झिमासु गतीसु असतिं उच्चगोते असतिं णीयगोते होत्था” [भग० श० १२ उ० ७], तथा च अतीतकाले प्राप्तानि सर्वदुःखान्यनेकजः, एवमनागतधर्ममपि । अथवा दूरमणुपस्सिय त्ति दृढ पस्सिय, अथवा मोक्षं दूरं पस्सिय दुर्लभवोधितां पस्सिय, जात्यादिमदमत्तस्य च दूरतः श्रेयः एवमणुपस्सिय इत्येवमाद्यतीता-ऽनागतान् धर्मान् अणुपस्सिता । पुट्ठे फरुसेहि माहणे, फरुसा नाम स्नेहवियुक्ताः तैः, वाचिकाः कायिकाश्चोपसर्गाः क्रियन्ते । तत्र वाचिकाः आक्रोश-हीलनाद्याः, कायिकास्तु वध-वन्धन-ताडना-ऽङ्कन-च्छेदन-मारणान्ताः । अथवा प्रतिलोमाः फरुसा । तैरुदीर्णैः अवि- २० हण्णू अपि हन्यमानाः, अविहण्णू यथा खन्दकशिष्याः, न तु खन्दकः [कल्पमा० गा० ३२७१-७४ पत्र ९१५] । समयंसि रीयति त्ति यथा समयेऽपदिष्टं तथा रीयते, चरेदित्यर्थः । पठ्यते च—“अविहण्णू समयाऽधियासए” । अस्यार्थः—अविहण्णू अविहन्यमानः सम्यग् अधियासए । अधवा अविहण्णू इति हन्यमानो न हन्यात् कञ्चित् । अथवा धर्मस्योपदिशेत् स कीटकधर्मकथिक उच्यते ॥ ५ ॥

११५. पण्हसमत्थे सदा जए, संमिता धम्ममुदाहरेज्ज सुणी ।

सुहुमे हुं सया अल्लसए, णो कुंप्पे णो माणि माहणे ॥ ६ ॥

२५

११५. पण्हसमत्थे सदा जए० वृत्तम् । पृच्छन्ति तमिति प्रश्नः, यावत् प्रश्नान् परः पृच्छेत् तं व्याकर्तुं समर्थः । पठ्यते च—“पण्हसमत्ते सदा जते” समाप्तप्रश्न इत्यर्थः, सदा जते त्ति ज्ञानवान् अप्रमत्तश्च, अयतस्य हि क्षीर परिचिकित्सकस्येव न वचः प्रमाणं भवति । उक्तं हि—“अद्वितो ण ठवेति पर” [] । समिता णाम सम्मं धम्मं उदाहरेज्ज, “जहा पुण्णस्स कथ्यती तथा तुच्छस्स कथ्यती” [आचाराङ्ग शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] । सुहुमे हुं सया ३० अल्लसए, सुहुमो नाम सयमः, स हि सुहुमेण वि अतिचारेण ल्हसिज्जति, कथयतो वा सूक्ष्मेणापि आत्मोत्कर्षेण परहीलया वा ल्हसिज्जति, पूया-नारव-सकारहेतुं वा कथयतो ल्हसेति । अहवा सुहुमे त्ति सूक्ष्मबुद्धिः कथयेत् । अल्लपकत्तु स

१ स्थापनीये पु० ॥ २ इयं तु चूषप्र० ॥ ३ फरुसेहि ख २ ॥ ४ अविहण्णू समयाऽधियासए चूपा० वृपा० दीपा० ॥ ५ रीयप्रश्न इत्यर्थः चूषप्र० ॥ ६ पण्णसमत्ते ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । पण्हसमत्ते चूपा० । पण्हसमत्थे वृपा० दीपा० ॥ ७ समता वृ० दी० ॥ ८ उ ख १ ख २ पु १ वृ० दी० । अ पु २ ॥ ९ कथयतो ण पर [णु] कोवये चूपा० ॥ १० कुज्जे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

एवमनागंसी न च मार्गविराधनां करोति । अपरियच्छंते य परे ण कुप्पेज्ज, णेव य कधणलद्धीसपण्णताए माणी माहणो होज्जा । अधवा—“कधयंतो ण परं [णु] कोवये” अन्यतर कपायं गमयेत् ॥ ६ ॥ स एवम्—

११६. बहुजणमणम्मि संवुडे, सव्वट्ठेसु सदा अणिस्सिते ।

हरदे वंतुमे (? पतुमे) अणाइले, धम्मं प्रादुरकासि कासवं ॥ ७ ॥

११६. बहुजणमणम्मि संवुडे० वृत्तम् । बहुजनं नामयतीति बहुजननामनः, बहुजनेन वा नम्यते, स्तूयत इत्यर्थः, 5 स धर्म एव । सर्वलोको हि धर्ममेव प्रणतः, न हि कश्चित् परमाधार्मिकोऽपि ब्रवीति—अधम्मं करोमि । तत्रोदाहरणम्—

सेणिओ राया । तस्स अत्थाणीए धर्मजिज्ञासायां ‘के धम्मिया ?’ इति । ततो पारिसदेहिं भण्णति—दुल्लमा धम्मिया, पायं अधम्मिओ लोओ । अभयो भण्णति—लोगस्स ताव पाएण एस पइण्णा जधा ‘वयं धम्मिया’ इति । परिसाए असद्वहंतीए अभएण भण्णति—परिक्खामो । ततो रायाणुमए सिता-ऽसित्ताणि दुवे भवणाणि कारवेत्ता पउर-जणवता भणिया—जे तुम्हं धम्मिया ते धवलं गिहं पविससु, अधम्मिया असियमिति । ततो ते सव्वे पउरजणा धवलगृहमणुपविट्ठा । ‘अधिगारिगेहिं 10 पुच्छिता—किं भवतो धम्मं करेह ?’ त्ति । तत्थेगो भण्णति—अर्धं करिसगो, तत्थ मे अणेगेहिं सउणसहस्सेहिं धण्णं उवजीविज्जति । अण्णो भण्णति—अहं वणिजो, कलोपजीवी, वमणो मे णिच्चग भुंजति त्ति । अण्णो भण्णति—अहं कुडुंवभरणपवित्तो किलेसभागी । किं बहुणा ?, सोयरियादयो वि ‘कुलधर्मानुवर्त्तित्वाद् वयमपि धम्मिया’ एव धवलगिधम-णुपविट्ठा । उक्तं च—“सोतसुतघोररणमुइ०” [5] । अध तत्थ दुवे सावगा सकुन्मद्यपाननिवृत्तिकृतभङ्गा असितभवणमणुपविट्ठा पुच्छिता भण्णति—सुसाधुणो सुसावगा य धम्मिया जे सया अपमत्ता, अम्हे पुण पमादिणो स्वकृतमद्य-15 पाननिवृत्तिकृतभङ्गा ण धवलगिहारुहा, अतो असितभवणमणुपविट्ठा इति ॥

एव बहुजननमितो धर्म इति, तस्मिन् बहुजननमिते संवृतात्मा भवेदिति वाक्यशेषः । अन्ये त्वाहुः—बहुजननमनः लोभः, सर्वो हि लोकस्तस्मिन् प्रणतः । असंयतास्तावत् सर्वे शब्दादिविषयप्रणताः, प्रमत्तसंयता अपि तत्रैव केचित् प्रणताः, वीतकषायास्त्वप्रणताः, जे य जयणो अप्पमत्ता इति तेऽपि न प्रणताः । उक्तं च—“कोधस्स उदयणिरोधो वा उदयपत्तस्स वा कोधस्स विहलीकरणं” [भग० श० २५ ढ० ७ सू० ८०२ पत्र ९२२, औपपा० सू० १९ पत्र ४०] । एवं योगेन्द्रियाणामपि वक्त-20 व्यम् । संयतो नाम विरतः, निवृत्त इत्यर्थः । सव्वट्ठेसु सदा अणिस्सिते त्ति सव्वेसु इन्दियथेसु यावंतो वा असयमार्थाः अथवा ऐहिका-ऽऽमुष्मिकेषु अणिस्सितो णाम नाऽऽकाङ्क्षति । हरदे वंतुमे (? पतुमे) अणाइले, हरदे त्ति महासमुद्रः, स हि नकादिभिर्महामत्तैः स्फुरद्विरपि नाऽऽकुलजलो भवति, न क्षुब्धजल इत्यर्थः, पन्न-महापद्मादयो वा हृदाः स्वच्छ-प्रसन्न-गम्भीर-जलाः, गम्भीरत्वादानुकुलाः, एवमसावपि पूर्वा-ऽपरज्ञेयपरिशुद्धस्वच्छज्ञानवान् प्रसन्नवाङ्-मनाः न च परप्रवादिभिः शक्यते विक्षोभयितुं इत्यनाकुलः । कोधादीहि वा अणाइलो । अधवा अणाइल इति निरुद्धाश्रवः, अनातुरो न म्लायति धर्मं कथयन् । 25 धम्मं प्रादुरकासि कासवं ति, प्रादुः प्रकाशने, स भगवान् आर्यसुधर्मः अण्णतरो वा गणधरो हृद इवानाकुलः धर्मं प्रादुर-कार्पात्, एवमन्येऽपि स्थविराः प्रादुरकार्पात् (? कार्पुः) प्रादुष्कुर्वन्ति करिष्यन्ति च । कश्यपस्याय काश्यपः, स एवंलक्षणं धर्मं अहिंसादिलक्षणं धर्मं कथयति ॥ ७ ॥ तं जधा—

११७. वहवो पाणा पुढोसिया, पत्तेयं समियं उवेहाए ।

जे मोणपदं उवट्ठिते, विरतिं तत्थमकासि पंडिते ॥ ८ ॥

१ ०णमणसि ख १ पु २ ॥ २ सव्वट्ठेहिं णरे अणिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ हरए व सया अणाविले ख १ वृ० । हरए व सिया अणाविले ख २ दी० । हरए व सया अणाइले पु १ । हरए व सया अणाउले पु २ ॥ ४ वंतुमे पन्नहद इत्यर्थ ॥ ५ प्रादुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ अहम् इत्यर्थ ॥ ७ धवलगृहम् ॥ ८ धवलगृहार्हा ॥ ९ यत्थ ॥ १० हरदे वंतुमे पन्ननामा हृद इत्यर्थ ॥ ११ समयं समीहिया वृ० । समयं उवेहिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० । समिया उवेहिता च्छा० ॥ १२ विरती तत्थ अकासि ख १ ख २ पु १ पु २ । पु १ विरती स्थाने विरयं इति पाठमेद ॥

११७. बहवो पाणा पुढोसिया० वृत्तम् । अथवोपदेश एवायम्—बहवो प्राणा पुढोसिता, बहव इति अनन्ताः, पृथक् पृथक् सिता पुढोसिता, तं जघा—पुढविकाइयत्ताए० । तेषां तु प्रत्येकं अनन्तानामप्येको धर्मः समान एव 'सुखप्रियत्वम्' । समियं उवेहाए त्ति, समिता णाम समता, प्रत्येकाश्रयेऽपि सति अमीष्टसुखता दुःखोद्देगता च समानमेतत्, अथवा—“समिया इति समं उवेहिता” । जे मोणपदं उवट्ठिते, मुनेरिदं मौनम् । विरमणं विरतिः, तेषामतिपातादीनां अक़ासि त्ति करिण्यसि । पापाद् डीनः पण्डितः । का भावना ?—यथा तवैते इष्टा-ऽनिष्टे सुख-दुःखे एवं पाणाणमवि इत्येवं मत्वा विरतिं तत्थमकासि पंडिते, स एव विरतात्मा ॥ ८ ॥

११८. धम्मस्स य पारए मुणी, आरंभस्स य अंतए ठिते ।

सोयंति य णं ममायिणो, णो लभती णितियं परिग्गहं ॥ ९ ॥

११८. धम्मस्स य पारए मुणी० वृत्तम् । धम्मो दुविद्दो—सुतधम्मो चरित्तधम्मो य, तयोः पारं गच्छतीति पारगः, 10 श्रुतज्ञानपारङ्गतः चोहसपुव्वी, पारं वा काह्वति एव पारङ्गतः, काह्वति वा अकपायः, तस्य च चरित्रमधिकृत्यापदिश्यते । आरम्भो नाम जीवकायसमारम्भः, तस्यान्ते व्यवस्थितः, नारभत इत्यर्थः । जे य पुण आरंभ-परिग्गहे वट्ठंति ममायंति वा ते तं परिग्गहं णट्ठविणट्ठ सोयंति य णं ममायणो, अलभ्यमानमपि यथेष्ट परिग्गह सोयंति णं ममाइणो । उक्तं हि—“परिग्रहेष्वप्राप्त-नष्टेषु काह्वत-शोकौ, प्राप्तेषु च रक्षणम्, उपभोगे चालुप्तिः” । णो लभति णितियं परिग्गहं ति, अग्निसामण्यताए चोरसामण्यताए णितियो ण भवति ॥ अयमपरकल्पः तमिव—“धम्मस्स य पारए मुणी, आरंभस्स य अंतिए ठितं । 15 सोयंति य णं ममाइणो” अम्हे सुहिता, तुम्हं संतविभवो वि अतिदुक्कं तव-चरणं करोसि । जेणं ममायंते तेण ममायिणो माता-पुत्रादयो । णो लभंति णितियं परिग्गहं ति, स तेषा नित्य वशकः आसीदिति नित्यं परिग्रहपरः, ततस्तत्प्रत्ययिकं णो लभंति णितियं परिग्गहं ॥ अमुमेवार्थं नागार्जुनीया विकल्पयन्ति—

सोऊण तयं उवट्ठितं, केयि गिही विग्घेण उट्ठिता ।

धम्मम्मि इयं अणुत्तरे, तं पि जिणैज्ज इमेण पंडिते ॥ ॥ ९ ॥

20

११९. इहलोग दुहावहं विदां, परलोगे य दुहं दुहावहं ।

विद्वंसणधम्ममेव या, इति विज्जं कोअगारमावसे ? ॥ १० ॥

११९. इहलोग दुहावहं विदा परलोगे य दुहं दुहावहं० वृत्तम् । कृषि-भृतक-चौरादीनां इहलोग एव दुहावधं धणं । उक्तं हि—

अममा जनयन्ति काह्विताः, निहिता मानसचौरज भयम् । विन्दन्ति जना हि०” [

]

25

परलोकेऽपि च दुहं अस्माद् धनोपार्जनदुःखात् सुमहत्तरं दुःखं समावहन्तीत्यतो दुहावहं । अथवा—“दुहा दुहावहा” पुनरनन्ते ससारे पर्यटन्तः शरीरादिदुःखं समावहन्ति । विद्वंसणधम्ममेव या, अग्नि-चौराद्युपद्रवैः कालपरिणास-तश्च विद्वंसणधम्ममेव या, इति एवं विद्वान् मत्वा को नाम अगारमावसे ? ॥ १० ॥

१ सति सतीपुसुं पु० वा० मो० । सति सतीष्टसुं स० ॥ २ °तिपातनं अं चूसणं ॥ ३ °स्स पयारए पु २ । लिपिमेद-विहृतोऽय पाठमेव ॥ ४ अतिए ठिए ख १ ख २ । अतिए ठितं च्पा० ॥ ५ ममाइणो ख १ ख २ पु १ पु २ च्पा० ॥ ६ णो लभंति णितियं ख १ च्पा० । नो य लभंति णियं ख २ वृ० वी० । ण लभंती निययं पु १ । णो लहई निययं पु २ ॥ ७ णितयो पु० विना ॥ ८ ममायणो पु० विना ॥ ९ “अत्रान्तरे नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—सोऊण तयं उवट्ठियं, केइ गिही विग्घेण उट्ठिया । धम्मम्मि अणुत्तरे मुणी, तं पि जिणैज्ज इमेण पंडिते ॥” इति वृत्तौ ॥ १० विज्ज ख १ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ दुहा दुहावहा च्पा० ॥ १२ °व तं, इं ख २ वृ० वी० । °व या, इं ख १ । °व य, इं पु १ पु २ ॥

किञ्चान्यत्— पव्वइतेण वि न सक्कार-वंदण-गमंसणाओ बहुमणितत्त्वा । उक्तं च तत्थ—

१२०. महता पलिगोह जाणिया, जा वि य वंदण-पूयणा इधं ।

सुहुमे सल्ले दुरुद्धरे, विंदु मंता पयहेज्ज संथवं ॥ ११ ॥

१२०. महता पलिगोह जाणिया० वृत्तम् । परिगोहो णाम परिष्वङ्गः, दन्वे परिगोहो पंको, भावे अभिलाषो वाखा-ऽभ्यन्तरवस्तुपु । परस्परतः साधूनां जा वि वंदणा णमसणा सा वि ताव परिगोहो भवति, किमंग पुण सदादि- 5 विसयासेवणं, अथवा प्रव्रजितस्यापि पूजा सत्कारः क्रियते, किमङ्ग पुण रायादिविभवाससा ? । सुहुमे सल्ले दुरुद्धरे, सूचनीय सूक्ष्मम्, कथम् ? शक्यमाक्रोश-ताडनादि तितिक्षितुम्, दुःखतर तु वन्द्यमाने पूज्यमाने वा विषयैर्वा विलोभ्यमाने निःसङ्गतां भावयितुमिति, एव सूक्ष्मं भावशल्यं दुःखमुद्धतुं हृदयादिति वाक्यशेषः । इत्येवं मत्वा विद्वान् पयहेज्ज संथवं, सम्यक् स्तवः सतो वा स्तवः संथवो ॥ नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—

पलिमंथ महं विजाणिया, जा वि य वंदण-पूयणा इधं ।

10

सुहुमं सल्लं दुरुद्धरं, तं पि जिणे एएण पंडिते ॥ ॥ ११ ॥

१२१. एगे चरे ठाण आसणे, सयणे एग सैमाहितो चरे ।

भिक्षू उवहाणवीरिए, वइगुत्ते अज्झप्पसंवुडे ॥ १२ ॥

१२१. एगे चरे ठाण आसणे० वृत्तम् । द्रव्ये एगलविहारवान्, भावे राग-द्वेपरहितो वीतरागः, “गच्छगतो वि य णिगहपरमो” [1 राग-द्वेषयोः वीतराग इव वीतरागः । ठाणं काउत्सगो । आसणं पीढ- 15 फलनं भूमिपरिगहो वा । सयणं तणुवण्णो । एगो राग-दोसरहितो, सव्वत्थ पवाद-णिवाद-सम-विसमेसु ठाण-णिसीयण-सयणेसु एगभावेण भवितव्यं, णाणादिसमाहितो चरेदिति अणुमतार्थे । भिक्षू उवहाणवीरिए, उपधानवीर्यवानिति तपोवीर्यवान् । वइगुत्ते त्ति वधिगुत्ती गहिता । अज्झप्पसंवुडे त्ति मणोगुत्ती गहिता । पूर्वार्द्धेन तु कायगुप्तिः ॥ १२ ॥

इदाणि जो सो एगलविहारी तं पडुच्चा घरे य णिकारणेण भण्णति—

१२२. णो पीहे ण यावऽवंगुणे, दारं सुण्णघरस्स संजते ।

20

पुट्ठो ण उदाहरे वयिं, ण समुच्छति णो संथडे तणे ॥ १३ ॥

१२२. णो पीहे ण यावऽवंगुणे० वृत्तम् । पिहितं णाम ढक्कियं । अवंगुतदुवारिए सुण्णघरे वा भिन्नघरे वा । शुनां हितं शून्य, शून्य वा यत्रान्यो न भवति । पुट्ठो ण उदाहरे वयिं, चत्तारि भासाओ मोत्तूण उदाहरति वयिं, अवस्स सवुज्झितुकामस्स वा एगनायं एगवागरणं वा जाव चत्तारि । णिसीयणट्ठाणे मोत्तूण सेस वसधिं ण समुच्छति त्ति ण पम- 25 ज्जति, णो संथडे तणे त्ति ण वा तणाडं सथरेति, किमंग पुण किंत्ति पोत्ति वा ? ॥ १३ ॥

स एवं शरीरोवस्सयादिसु अप्रतिवद्धः अणियतवासित्वात्—

१२३. जत्थऽत्थमिते अण्णाइले, सम-विसमाहं मुणीऽधियासए ।

चरगा अदु वा वि भेरवा, अदु वा तत्थ सिरीसिवा सिया ॥ १४ ॥

१२३. जत्थऽत्थमिते अण्णाइले० वृत्तम् । जत्थ से अत्थमेति सूरु जले थले वा तत्थ वसति अण्णाइलो णाम

१ महयं पलिगोव जां ख २ पु १ वृ० बी० । महया पलिगोव जां ख १ पु २ ॥ २ विंदुमं ता वृ० बी० व्याख्यामेद ॥ ३ पजहेज्ज संठवं ख २ पु १ । परिहेज्ज संथवे ख १ पु २ ॥ ४ ठाणमासणे ख २ पु १ ॥ ५ समाहिए सिया ख १ पु १ पु २ वृ० बी० । समाहिमासिया ख २ ॥ ६ अज्झत्थसं ख १ पु १ पु २ ॥ ७ पेहए ख २ ॥ ८ नावपंगुणे ख १ पु १ पु २ ॥ ९ नोयाहरे ख २ ॥ १० वतिं खं १ ॥ ११ ण समुच्छे णो संथरे तणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ १२ अणाउले पु २ वृ० बी० ॥ १३ माणि मुणीऽधियासए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

परीपहोपसंगैः नक्रैः समुद्रवद् नाऽऽकुलीक्रियते । सम-विसमाहं ठाण-सयणा-ऽऽसणाहं मुणीऽधियासए न राग-द्वेपं गच्छेत् । तत्थ से अच्छमाणस्स चरगा अदुवा वि भेरवा, चरन्तीति चरकाः पिपीलिका-मत्कुण-घृतपायिकादयः, भेरवा पिशाच-श्वापदा-दयः, सरीसृपाः अहि-मूषकादयः, सब्बे अहिआसए त्ति ॥ १४ ॥ एवमन्येऽपि—

१२४. तिरिया मणुसा य दिव्विया, उवसग्गा ति विहा वि सेविया ।

5

लोमादीयं पि ण हरिसे, सुण्णागारगते महामुणी ॥ १५ ॥

१२४. तिरिया मणुसा य दिव्विया० वृत्तम् । तिरिया चतुर्विधा । उवसग्गा ति विहा वि सेविया नाम सेवित्वा अणुभूय लोमादीयं पि ण हरिसे, लूयत इति लोम । लोमहरिसो दुधा भवति—प्रतिलोमैर्भयात् १ अनुलोमैः प्रहर्षेण हासतः २ । आदिग्रहणाद् दृष्टि-मुखप्रसादो दैन्यं वा । सुण्णागारगते महामुणी, स तैर्भैरवैरप्युपसंगैरुदीर्णैर्दिष्टद्यमानो मार्यमाणो वा ॥ १५ ॥

१२५. णो जावऽभिकंख जीवितं, णो वि य पूयणपत्थए सिया ।

10

अवभत्थमुवंति भेरवा, सुण्णागारगतस्स भिक्खुणो ॥ १६ ॥

१२५. णो जावऽभिकंख जीवितं० वृत्तम् । अनुलोमैर्वा उदीर्णैः असजमजीवितं ण वा पूया-सकारं पत्येज्ज । तेनैवं जीवितमनाकाङ्क्षता पूजा-सत्कारौ च, भयानके वाऽऽवसथे वसता अवभत्थमुवंति भेरवा, अभ्यस्ता नाम आसेविता असकृद् असकृत् सहमानेन जाता उदिता आसेविता अभ्यस्ता इति, अतः उव्वेति उपयान्ति भयानकाः । पठ्यते च—“अवभत्थ- (अप्पऽच्चइय) मुव्वेति भेरवा” अल्पाः न बहवः पिशाच-श्वापद-व्यालादयः जीवितात्ययिका उव्वेति, शीतोष्ण-दंश-मशकादयस्तु उदीर्णा अपि शक्या अधिषोढुमिति, अभ्यस्तत्वात्, नीराजितवारणस्येव भेरवा एव भवन्ति ॥ १६ ॥ तस्यैवम्—

१२६. उवणीततरस्स ताइणो, भयमाणस्स विवित्तमासणं ।

सामाइयमाहु तस्स तं, जो अप्पाण भए ण दंसए ॥ १७ ॥

१२६. उवणीततरस्स ताइणो० वृत्तम् । भिक्षोः धर्ममुपनीतः परीषहजयं वा, अयं चोपनीतः अयं चोपनीतः अयमनयोरुपनीततरः, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्येषु यस्याऽऽत्मा उपनीततरः स भवति उपनीततरः । त्रायतीति त्राता, स च त्रिविधः—आत्म० पर० उभयत्राता जिनकल्पिका-ऽर्हद्-गच्छवासिनः । भयमाणस्स विवित्तमासणं, इत्थी-पसु-पंडगविरहितं विवित्तं, आसनग्रहणादुपाश्रयोऽपि गृहीतः । सामाइयमाहु तस्स तं, समभावः सामाइयं, तस्सेवंगुणजातीयस्स सामायिकम्, कतरं?, चारित्तसामाइयं, आहु उक्तवानिति, तित्थकरो अज्जसुधम्मो वा सिस्साणं कवेति । तस्य चारित्रधर्मः किं करोति?, यः आत्मानं भये न दर्शयति, न क्षुभ्यत इत्यर्थः ॥ १७ ॥ किञ्चान्यत्—

१२७. उसिणोदगं-तत्तभोयणो, धम्मंठिस्स मुणिस्स 'हीमतो ।

25

संसग्गि असाधु रायिहिं, असमाधी तु तधागतस्स वि ॥ १८ ॥

१२७. उसिणोदग-तत्तभोयणो० वृत्तम् । उसिणग्रहणात् फासुगोदग-सोवीरग-उण्होदगादीणि गहिताणि, तत्प्रग्रहणात् स्वाभाविकस्याऽऽतपोदकादेः प्रतिपेक्षार्थः । धर्मेण यस्यार्थः स भवति धम्मट्ठी । “ही लज्जायाम्” असंयमं प्रति हीर्यस्यास्ति स हीमान्, तस्य हीमतः, स हि लोके शीतोदकं पिवन् लज्जते, हीयत इत्यर्थः । तस्यैवमप्रमत्तस्य सतः संसग्गि असाधु रायिहि राजदिभिस्तस्यासाध्वी । कथम्?, रिद्धिं दृष्ट्वा ता मा भून्मूच्छां कुर्यात्, मूच्छतश्च असमाधी भवति तधागतस्स वि त्ति वैराग्यगतस्यापि । अथवा यथाऽन्ये, यथा ज(जि)नादयो गता वीतरागा तथा सो वि अग्रमादं प्रति गतः ॥ १८ ॥

१ मणुया य दिव्वगा ख २ । मणुया व दिव्वगा ख १ पु १ पु २ ॥ २ हाऽधियासिया ख २ वृ० दी० । हाऽधिया- सिया ख १ पु २ । हाऽधियासए पु १ ॥ ३ लोमायियं पि ख १ पु १ पु २ ॥ ४ णो जावऽभिकंखे जी० ख १ । णो अभिकंखेज्ज जी० ख २ पु १ वृ० दी० । णो अभिकंखेइ जी० पु २ ॥ ५ अवभत्थ (अप्पऽच्चइय) मुव्वेति चूपा० । अवभत्थमु- व्वेति ख २ । अज्जसुधम्मो वि पु १ पु २ ॥ ६ त्व भवति चूसणं ॥ ७ विवित्तमां ख २ ॥ ८ जं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ देसए पु १ ॥ १० ग-भत्तं ख २ ॥ ११ मोइणो पु १ पु २ ॥ १२ धम्मठिस्स खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ हीमतो ख १ खं २ पु २ ॥ १४ रायहि ख २ पु २ ॥

इदाणि प्रमत्ता उच्यन्ते—

१२८. अधिकरणकरस्स भिक्खुणो, वदमाणस्स पसज्ज दारुणं ।

अट्ठे परिहायते धुवं, अधिकरणं ण करेज्ज संजते ॥ १९ ॥

१२८. अधिकरणकरस्स भिक्खुणो० वृत्तम् । अधिकरणं करोतीति अधिकरणकरः । प्रसह्येति आक्रम्य पर परिभ-
वात् । सम्वन्धस्नेहसन्ततिं दारयतीति ततः दारुणं । अट्ठे परिहायते धुवं, अर्थो नाम मोक्षार्थः, तत्कारणादीनि च ज्ञानादीनि 5
परिहायन्ति । [उक्तं च—]

ज अज्जियं समीखल्लएहिं तव-णियम-वंभमइएहिं । मौ हु तयं छडेहिध बहुतरयं सागपत्तेहिं ॥ १ ॥

[कल्पभाष्ये गा० २७१४, ५७४६]

एतेण कारणेण अधिकरणं ण करेज्ज संजते, स्वपक्ष-परपक्षाभ्यामिति वाक्यशेषः ॥ १९ ॥

तस्यैवाधिकरणमकुर्वाणस्य—

10

१२९. सीतोदगपडिदुगुंछिणो, अपडिण्णस्स लवावसंक्षिणो ।

सामायिकमाहु तस्स तं, जं गिहिमत्तेऽसणं ण भक्खति ॥ २० ॥

१२९. सीतोदगपडिदुगुंछिणो० वृत्तम् । सीतोदगं णाम अविगतजीवं अफासुगं प्रतिदुगुंछति णाम ण पिवति, यो
हि यन्नाऽऽसेवति स तद् जुगुप्सत्येव, जथा धीयारा 'गोमांस-मद्य-लसुन-पलण्डं दुगुंछन्ति, न केवलं धीयारा गोमांसं दुगुंछन्ति
तदाशिनोऽपि जुगुप्सन्ति । अपडिण्णो णाम अप्रतिज्ञः, नास्य प्रतिज्ञा भवति यथा मम अनेन तपसा इत्थं णाम भविष्यतीति, 15
त जथा—“णो इधलोगट्ठताए तवं करोति०” [दशवै० अ० ९ सू० ९] जथा धम्मिल्ल-यंभदत्ता [धम्मिल्लहिंढी पत्र ५२, उत्तरा०
अ० १३] आहार-उवाचि-पूयाणिमित्तं वा अप्रतिज्ञः । लवं कर्म, येन तत् कर्म भवति तत आश्रवात् स्तोकादपि अवसकति ।
तस्यैवंविधस्य सामायिकमाहु तस्स तं तदेवास्य सामायिकं चारित्रसामायिकम् । यत् किं न करोति ? जं गिहिमत्ते असणं
ण भक्खति, मा भूत् पच्छाकम्मदोसो भविस्सति । णट्ठे हिते वीसरिते स एव सीतोदगवधः स्यादिति ॥ २० ॥ किञ्च—

१३०. णं य संखतमाहु जीवितं, तध वि य बालजणो पगवभति ।

20

बाले पावेहि मिज्जती, इति संखाय मुणी ण मज्जती ॥ २१ ॥

१३०. ण य संखतमाहु जीवितं० वृत्तम् । ण हि छिण्णतन्तुवद् इदं जीवितं पुनः शक्यते सत्कर्तुम् । तथेति तेन
प्रकारेण बालजणो णाम असंयतजनः प्रगल्भीभवति, प्राणातिपातादिषु प्रवर्त्तमानो धृष्टो भवतीत्यर्थः । स एव बालः पापेषु
कर्मसु प्रगल्भीभवन् तैरेव बाले पावेहि मिज्जती हिंसादीहिं तज्जणिण्ण वा कर्मणा मानभौण्डमिव मीयते पूर्यत इत्यर्थः,
“मार्यते” वा संसारे । इति संखाय मुणी ण मज्जती, इति संखाय त्ति एव परिगणय्य ण मज्जति त्ति न मदं कुर्यात् 25
न क्रुध्येत ॥ २१ ॥ मानाधिकार एव अस्मिन्नुद्देशके वर्ण्यते, तेण इति संखाय मुणी ण मज्जती । क्रोधो मानेऽपि गृहीतो ।
लोभस्तु—

१३१. “छंदेण पलेतिमा पया, बहुमाया-मोहेण पाउडा ।

वियडेण पलेति माहणे, “सीयुण्हं वयसाऽधियासए ॥ २२ ॥

१ अहिगरणकडस्स ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पसज्ज ख १ पु २ ॥ ३ यती वहू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ ज्ज
पंडिण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ “त दाइ पच्छ नाहिसि छंतेतो सागपत्तेहिं ।” इति ह्मपुत्तराद् कल्पभाष्ये ॥ ६ सप्पिणो
वृ० दी० ॥ ७ तस्स जं, जो गिहिमत्तेऽसणं न भुंजती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । गिहिमत्ते स्थाने गिहिमत्त इति पाठ ख
१ ख २ ॥ ८ “अविला-करहीखीर लसुण पलडु मुरा य गोमस । वेयसमए वि अमय” इति पिण्डनिर्युक्तौ गा० १९४ पत्र ७१-२ ॥ ९ धम्मिल्ल-
ग्रहदत्तावित्थं ॥ १० “असखय जीविय मा पमायए” उक्तं अ० ४ गा० १ ॥ ११ भवती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ मज्जती पु १
चूपा० ॥ १३ संखात ख १ पु १ ॥ १४ मज्जति चूपा० ॥ १५ दीएहिं पु० ॥ १६ भण्ड पु० विना ॥ १७ छण्णेण चूपा० ॥
१८ पले इमा पया ख १ पु २ ॥ १९ सीउण्हं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

सूय० सु० ९

१३१. छंदेण पलेतिमा पया० वृत्तम् । छंदो णाम लोभः इच्छा प्रार्थना, तेण छंदेण प्रलीयतेयं प्रजा तासु तासु गतिषु भृशं लीयते गच्छति । पठ्यते च—“छण्णेण पलेतिमा पया” छण्णेणेति डंभेणोवहिणा वा कूटतुल-कूटमानादिभिः, तथा हिंसादिषु कर्मसु प्रवर्तते दम्मेनैव, पलायितुमिच्छति कर्मवन्धात् । यथा मारंतो वि य देवस्सुवरिं लुभत्ति—महर्षि-प्रणीतोऽयं मार्गः, तथा चित्तं न दूषयितव्यमिति । पापण्डिनोऽपि शाक्यादयः छण्णेण पलायितुमिच्छन्ति कर्मवन्धात्, 5 तद्यथा—सद्वसतगा ग्रामाः दासी-दास-हिरण्यादि च, ते उपासगसंता वा । भागवता ब्रुवते—सर्वं देवो करोति । यथा छण्णेण तथा लोभादिभिरपि । बहुमायेति उक्कंचणादि, पापण्डिनोऽपि मायावहुला कुकुडेहिं लोअं उवचरति । उक्तं हि—

कुकुटसाधो लोको नाकुकुटतः प्रवर्तते किञ्चित् । तस्मालोकस्यार्थे पितरं सत्कुकुटं कुर्यात् ॥ १ ॥

[]

चित्तप्रामाण्यं वर्णयन्ति । मोहो नाम अज्ञानं तेन प्रावृताः छादिता इत्यर्थः । शासनाश्रितास्तु वियडेण पलेति माहणे, 10 भावेनेति वाक्यशेषः, तेनाकुडिलेन अविकुत्थितेनाजिम्हेन । कुतः प्रलीयते ? संसारात्, न केवलमात्मशुद्ध्या पलीयते, बाह्ये-नापि प्रलीयते । तद्यथा—सीयुण्हं वयसाऽधियासए, सीते अप्रावृतः, उण्णे आतापयति, अथवा सीता अनुलोमाः, उण्णाः प्रतिलोमाः, वयसेति वाचा । यथा वयसा तथा मणसा वि, एवं सेसिदियदमो वि ॥ २२ ॥

किंच जं बहुप्पसण्णं तं गेण्हाहि चिट्ठंते—

१३२. कुजए अपराजिते जधा, अक्खेहिं कुसलेहिं दिव्वं ।

15

कडमेव गहाय द्वा णो कलिं १, णो त्रेतं ३ णो चेव दावरं २ ॥ २३ ॥

१३२. कुजए अपराजिते जधा० वृत्तम् । कुत्सितो जयः कुजयः, द्यूतकरत्वमित्यर्थः । कुजयः जूतेण थोवं विट्पति । यद्यपि अपराजितो अक्खेहि देवताप्रसादेन वा अक्खहितेण वा अपराइतो तथापि कुच्छित एव जयः । अक्खा पासका । “दिव् क्रीडा-व्यवहारयोः” अक्षैर्दीव्यतीति दिव्यम्, दिव्य चास्यासीति दिव्यवान् क्रीडवान् । जध सो दिव्वं कडमेव गहाय द्वा णो कलिं १ णो त्रेतं ३ णो चेव दावरं २ ॥ २३ ॥ उवसहारः—

20

१३३. एवं लोगंसि ताइणो, बुइतेऽयं धम्मे अणुत्तरे ।

तं गेण्ह हितं ति उत्तमं, कडमिव सेसऽवहाय पंडिते ॥ २४ ॥

१३३. एवं लोगंसि ताइणो० वृत्तम् । एवं अनेन प्रकारेण, अस्मिंल्लोके पापण्डलोगे वा, ताइणो त्ति आत्म-परोमय-त्रायिणो जिन-तीर्थकर-स्यविराः, बुइते उक्तः, अयं ति इमो जइधम्मो सुत-चरित्तधम्मो य, अणुत्तरे बहुफले, अतुल्ये इत्यर्थः । तं गेण्ह हितं ति उत्तमं, तमिति तं धर्मं गेण्हाहि इहलोए परलोए य हितं, इहलोए आमोसहि[माइ]लद्धीओ 25 [आव० नि० गा० ६९-७०], परलोए सिद्धी देवलोग-सुकुलपच्चायादी । ते इति तस्य ग्राहकस्य निर्देशः । उत्तमः प्रधानः, धर्म इति वर्तते कडमिव द्यूतकरवत् सेसा तिणिण आता पासत्था अण्णातित्थिया गिहत्था य अवहाय छेड्ढत्ता । को भवति ?, उच्यते, पंडितो भवति ॥ २४ ॥ किञ्च—एषा हि शब्दादीना त्वक्परीपह एव गरीयान् अत एवोच्यते—

१३४. उत्तर मणुयाण आहिता, गामधम्म इति मे अणुस्सुतं ।

जंसी विरता समुट्ठिता, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २५ ॥

30

१३४. उत्तर मणुयाण आहिता० वृत्तम् । उत्तरा नाम शेषविषयेभ्यः ग्रामधर्मा एव गरीयांसः । यथा मयाऽनुश्रुतं स्यविरेभ्यः, तैः पूर्वं श्रुतम्, पश्चात् तेभ्यो मयाऽनुश्रुतम् । उक्तं हि—

१ पितरमपि सकुकुटं तौ ॥ २ सीउण्हं वा० मो० ॥ ३ बहुप्पण्हंलं तं चूमप्र० ॥ ४ टीचयं ख २ पु १ पु २ ॥ दिव्वयं पु १ पु २ ॥ ५ द्वा इति चतु सत्पायोतमोऽधराद्, ४ इत्यर्थः ॥ ६ तेयं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ लोगम्मि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ ताइणा ग १ ग २ पु १ पु २ ॥ तातिणा पु १ ॥ ९ बुइए जे धम्मे ख २ पु १ पु १ पु २ ॥ १० गिण्ह ख २ पु १ पु २ ॥ ११ उत्तिमं पु १ ॥ १२ धम्मा ति मे ख २ । धम्मा इ मे पु १ । धम्मे इह मे पु २ ॥

सुखस्यातिरसः स्वर्गः, स्वर्गस्यातिरसः स्त्रियः । गवामतिरसः क्षीरं, क्षीरस्यातिरसो घृतम् ॥ १ ॥

[]

सर्व एव [वा] विषयग्रामधर्माः । अथवा उत्तराः शब्दादयो ग्रामधर्मा मनुष्याणां चक्रवर्ति-वलदेव-वासुदेव-मण्डलिका-
नाम् । तेषु उत्तरेषु वि जंसि विरता समुद्धिता जासु इत्थिगासु सम्यग् उत्थिताः समुत्थिताः । कासवस्स अणुधम्मचारिणो,
काश्यपः वर्द्धमानस्वामी, काश्यपचीर्णानुचरणशीलाः कासवस्स अणुधम्मचारिणो । अथवा ऋषभ एव काश्यपः, तेन ५
चीर्णमनुचरन्ति यथोद्धिष्टम् ॥ २५ ॥

१३५. जे एत करंति आहितं, णायएण महता महेसिणा ।

ते उद्धित ते समुद्धिता, अण्णोण्णं सारंति धम्मतो ॥ २६ ॥

१३५. जे एत करंति आहितं० वृत्तम् । जे इति अणिद्धिद्विण्हेसो । जे अणुधम्मचरितं कुर्वन्ति आहितं आख्या-
तम् । केण ? णायएण महता ज्ञातकुलीयेन । केन महता ? इति, ज्ञातत्वेऽपि सति राजसूनुना केवलज्ञानवता वा । महो-10
श्वासौ ऋषिश्च महर्षिः, अधवा मोक्षेसिणा । ते उद्धित ते समुद्धिता, उत्थिता नाम मोक्षाय, सम्यगुत्थिताः समुत्थिताः,
न यमालिबत् [भगवती श० ९ उ० ३३] । शाक्यादयोऽपि हि मोक्षार्थमभ्युत्थिताः । अन्योन्यं च सीदन्तं सारंति धर्मत
इति धर्मे सीदन्तं धम्मियाए पडिचोदणाए, अथवा धर्मे स्वलितं स्वलन्तं वा धम्मियाए पडिचोदणाए धम्मिएण पडोआरेणं
॥ २६ ॥ धर्मे सम्यगवस्थितश्च भूत्वा—

१३६. मा पेह पुरा पणामए, अभिकंखे उवधिं धुणित्तए ।

जे दूवणतेहि णो णता, ते जाणंति समाहिमाहितं ॥ २७ ॥

15

१३६. मा पेह पुरा पणामए० वृत्तम् । “अ-मा-नो-नाः प्रतिपेधे” [

] मा प्रेक्षस्व,

पुरा नाम पुव्वकालिए पुव्वरत-पुव्वकीलितादि । प्रणामयन्तीति प्रणामकाः दुग्गतिं संसारं वा प्रति धर्मे स्थितम् । सङ्खेयार्थस्तु—
पुव्वकीलितं ण सुमरेज्जा, धर्मं वा प्रति प्रणामयेदात्मानम् । उवधिं दब्बे हिरण्णादि, भावोवधिं अट्ठविधं कम्मं । अभिमुखं
कंखेज्जासि त्ति अभिकंखे उवधिं धुणित्तए । मानाधिकारेऽनुवर्त्तमाने जे दूवणतेहि णो णता, जे इति अणिद्धिद्विण्हेसो, 20
दुष्टं प्रणताः दूषनताः शाक्यादयः, ते हि मोक्षाय प्रपन्ना अपि विषयेषु प्रणता रसादिषु, नेति प्रतिपेधे, आरम्भ-परिग्रहेषु
ये न नताः । ते जानन्ति समाहिमाहितं, त एव ज्ञानवन्तः ये सम्यग्आर्गाश्रिताः, न तु अज्ञानिनः, न वा समार्धिं याणंति ।
समाधिर्नाम राग-द्वेषपरित्यागः ॥ २७ ॥ स एवं समाधिमार्गावस्थितः—

१३७. णो काधीए होज्जा संजते, पासणिणं ण य संपसारए ।

णच्चा धम्मं अणुत्तरं, कतकिरिणं य णं यावि मामके ॥ २८ ॥

25

१३७. णो काधीए होज्जा संजते० वृत्तम् । कथयतीति कथिकः, अक्खाणगाणि गोयरगगतो उवस्सयगतो वा
अप्रतिमानो कथयति कथिकः । पासणिओ णाम गिहीणं व्यवहारेषु प्रस्तुतेषु पणियगादिषु वा प्राश्रिको न भवति, अपाया
तत्थ, जो जिव्वति तस्स अप्पियं भवति । संपसारको नाम सम्प्रसारकः, तत्थथा—इमं वरिसं किं देवो वासिस्सति ण व ?
त्ति, किं भट्टं अग्घहिति वा न वा ? उभयथाऽपि दोषः, अधिकरणसम्भवात् अग्घहिति ण वहि त्ति । णच्चा धम्मं अणुत्तरं
एवंविधेन न भाव्यम् । कतकिरिओ णाम कृतं परैः कर्म पुट्ठो अपुट्ठो वा भणति शोभनमशोभन वा एवं कर्त्तव्यमासीद् न 30
वेति वा । मामको णाम ममीकारं करोति देशे ग्रामे कुले वा एगपुरिसे वा ॥ २८ ॥

१ एय चरंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ णातेणं महता ख १ पु १ पु २ ॥ ३ हणित्तए वृ० । धुणित्तए दी० ॥
४ दूमणतेहि खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ काहिते होज्ज ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ ण तावि ख २ ॥ ७ मामते
ख १ पु १ ॥

किञ्च—अयं चान्यः कर्मविदालनोपायः, तद्यथा—

१३८. छण्णं च पसंस णो करे, ण य उक्कास पगास माहणे ।

तेसिं सुविवेगमाहिते, पणता धम्मे सुज्झोसितं धुतं ॥ २९ ॥

१३८. छण्णं च पसंस णो करे० वृत्तम् । द्रव्यच्छन्नं निधानादि, भावच्छन्नं माया । भृशं शंसा प्रार्थना लोभः ।
५ उक्कासो मानः । प्रकाशः क्रोधः, स हि अन्तर्गतोऽपि नेत्र-वक्त्रादिभिर्विकारैरुपलक्ष्यते । उक्तं हि—“कुद्धस्स खरा दिट्ठी०”
[] य एव कपायनिग्रहोद्यताः तेसिं सुविवेकः गृह-दारादिभ्यो विवेको बाह्यः, आभ्यन्तरस्तु
कपायविवेकः, आहितं आख्यातम् । सुविवेगो त्ति वा सुणिक्वंतं ति वा सुपव्वज्ज त्ति वा एगट्ठं । भृशं नताः प्रणताः ।
कुत्र नताः ?, धर्मे वा । सुज्झोसितं ति “जुपी प्रीति-सेवनयोः” । धूयतेऽनेनेति धुतं । ज्ञानादि संयमो वा येषां सुज्झोसितं
स्वभ्यस्तं तेसिं सुविवेगमाहिते ॥ २९ ॥ स एवं विदालनामार्गमाश्रितः—

१३९. अणिहे सहिते सुसंबुडे, धम्मट्ठी उवधाणवीरिए ।

विहरेज्ज समाहितेदिए, आतहितं दुक्खेण लब्भते ॥ ३० ॥

१३९. अणिहे सहिते सुसंबुडे० वृत्तम् । अनिहो नाम अनिहतः परीषहैः, तपःकर्मसु वा नाऽऽत्मानं निधयति ।
ज्ञानादिषु सम्यग् हितः सहितः, णाणादीहि ३ आत्मनि वा हितः स्वहितः, अथवा यस्मिं गुप्तः सै सहितः । धर्मेण
यस्यार्थः स भवति धम्मट्ठी । भावोवधाणवीरियसयुक्तः तवे वारसविवे । स एवं गुणजुतो विहरेज्ज समाहितेदिए अनियत-
१५ वासित्वं गृह्यते, समाहितो निगृहीतेन्द्रियत्व च । उक्तं हि—

सदेसु य भद्दय-पावएसु सोतविसयं उवगतेसु । तुट्ठेण व रुट्ठेण व समणेण सदा ण होतव्वं ॥ १ ॥

[ज्ञाता० श्रु० १ अ० १७ सू० १३५ पत्र २३३-१]

एव सेसिंदियविसएसु वि । स्यात्—किमर्थं एवंविधः प्रयत्नः क्रियते अतिदुःखश्च ?, उच्यते, आतहितं दुक्खेण लब्भते,
त जधा—“माणस्स खेत्त जाती०” [आव० नि० गा० ८३१] गाथा ॥ ३० ॥

२० स्यात्—कथं अनादिमति ससारे अयमात्मा न पूर्वमेवानेन पथा प्रयातः ? इति, उच्यते—

१४०. ण हि णूण पुरा मँऽणुस्सुतं, अदुवाऽवितथं णो अधिट्ठितं ।

मुणिणा सामाइयं पदं, णातएण जगसव्वदंसिणा ॥ ३१ ॥

१४०. ण हि णूण पुरा मऽणुस्सुतं० वृत्तम् । नेति प्रतिषेधे । हि पादपूरणे । नूनं अनुमाने । पुरा ईति अतिक्रान्त-
कालग्रहणम् । अनुगत श्रुतं अनुश्रुतम् । किञ्च तत् ?, उच्यते, वैक्ष्यते हि—“मुणिणा सामाइयं पदं ।” अथवा सुणेत्ता वि
२५ अवितथं णो अधिट्ठितं, अवितहं णाम यथावत्, अधिट्ठितं णाम करणे । तदिदं मुनिना सामाइयं पदं आख्यातमित्यर्थः ।
समता सामाइयं, तच्च अनेकप्रकारम् । कतरेण मुणिणा तदाख्यातम् ?, णातएण जगसव्वदंसिणा, जगे सव्वं पस्सतीति
जगमव्वदसी ॥ ३१ ॥

१ च विवेकं १० वी० । सुविवेगं वृषा० वीषा० ॥ २ ता जेहिं सुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ अणहे वृषा० ॥
४ हिंदंदिण आयहियं गु दुहेण लब्भई ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ सम्यगाहितः समाहितः, णाणां चूसप्र० ॥ ६ समाहितः
चूसप्र० ॥ ७ मे+अणुस्सुतं=मऽणुस्सुत । अणुस्सुतं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ अदुवा तं तह णो समुट्ठियं खं १ ख २
पु १ पु २ । अदुवा तं तह णो अणुट्ठियं वृ० । अदुवाऽवितहं णो अणुट्ठियं वृषा० ॥ ९ सामाइयाऽऽहितं, णां ख १ पु १ पु २ ।
समयाहियाहियं, णां ग २ ॥ १० णाएणं जगं पु १ पु २ ॥ ११ इति क्रमाद् अतिं वा० मो० ॥ १२ अस्यामेव सूत्रगाथायां
तृतीयात्मरूपेण ॥

१४१. एवं माता महंतरं, धम्ममिमं सहिता बहू जणा ।

गुरुणो छंदाणुवत्तगा, विरता तिण्ण मैधोघमाहितं ॥ ३२ ॥ ति वेमि ॥

॥ [वेतालियस्स] वितिओ उद्देसओ सम्मत्तो २-२ ॥

१४१. एवं माता महंतरं० वृत्तम् । एवं अवधारणे । महदन्तर मत्वा ज्ञात्वा । तत् कस्य कयोः केषां वा ? उच्यते, सुत्तस्स य असुत्तस्स य, विरतीए अविरतीए, मोक्खसुहस्स संसारसुहस्स य, सच्छासनस्य मिध्यादर्शनानां च । ५ अथवा—“इमं धम्मं महत्तरं मत्वा” कुप्रवचनेभ्यः । सहिता नाम ज्ञानादिभिः बह्व्यो जना इति अणंतातीतकाले सिद्धाः सपदं च । गुरुणो छंदाणुवत्तगा, गुरुवः तीर्थकरादयः, छन्दः अभिप्रायः । विरता भूत्वा विषय-कपायेभ्यः तीर्णा मैधोघं तरन्ति च । द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघस्तु संसारः । आहितं आख्यातं कथितमित्येकोऽर्थः ॥ ३२ ॥

॥ इति [वैतालीये] द्वितीयोद्देशकः समाप्तः २-२ ॥

[वेतालियज्झयणे तइओ उद्देसओ]

10

सूयणाधिकारे प्रस्तुते विदारणाधिकारोऽनुवर्त्तते । उक्तं हि—“उद्देसगम्मि ततिए अण्णाणचियस्स अवचयो होहि ।” [नि० गा० ३३] स च सुहसातस्स ण भवति, परीपहसहिणोर्भवति । स कथम् ? उच्यते—

१४२. संवुडकम्मस्स भिक्खुणो, जं दुक्खं पुट्टं अवोधिए ।

तं संजमतो विचिज्जती, मरणं हेच्च वयंति पंडिता ॥ १ ॥

१४२. संवुडकम्मस्स भिक्खुणो० वृत्तम् । संवृतानि यस्य प्राणवधादीनि कर्माणि स भवति संवुडकम्मा । इन्द्रि-15 याणि वा यस्य संवृतानि स भवति संवृतः, निरुद्धानीत्यर्थः । यस्य वा यन्नवतः चंकमणादीणि कम्माणि संवृतानि, अथवा मिध्यादर्शना-ऽविरति-प्रमाद-कपाय-योगा यस्य संवृता भवन्ति स संवृतकर्मा । भिक्खणसीलो भिक्खु । जमिति अणिदिट्ठणि-हेसो । दुक्खमिति कम्मं । पुट्टं णाम वट्ट-पुट्ट-णिधत्त-णिकाइतं । अवोधिए णाम अण्णाणेण धम्मं अबुद्धमाणेणं यावन्न ताव सुवध्यते स्म । तं संजमतो विचिज्जती, तं पंचणालिविहाडिततडागदृष्टान्तेन निरुद्धेसु च नालिकामुखेषु वाता-ऽऽतपेनापि शुण्यते, ओसिञ्चमाणं च सिग्घतर सुखति, एवं सयमेन निरुद्धाश्रवस्य पूर्वोपचितं कर्म क्षीयते । आह—तपः कर्मक्षयाय ? 20 उच्यते, सयमोऽपि तपोऽभ्यन्तर एव उक्तः, दंशप्रकारा इन्द्रियादिसंलीनता उक्ता—इन्द्रियपडिसलीणता ५ जोगपडिसलीणता ६ कसायपडिसलीणता १० । संवृतात्मनस्तु अनशर्ना-ऽवमौदर्यादितपोयुक्तस्य उत्सिच्यमानमिबोदकं क्षिप्रं कर्मापचीयते, सेलेसिं पडिवण्णो उक्कोसो सवुडो । मणुस्ससतियं मरणं हेच्च वयंति पंडिता मोक्षम्, अथवा म्रियते येन तद् मरणम्, तच्च कर्म संसारो वा, तं हित्वा व्रजन्ति मोक्षं पण्डिताः ॥ १ ॥ येऽपि नाम न मोक्षं तेनैव भवग्रहणेन व्रजन्ति तान् प्रतीत्यापदिश्यते—

१४३. जे विण्णवणाहिऽझंसिता, संतिण्णेहि समं वियाहिता ।

तम्हा उट्ठं ति पासघा, अइक्खू कामाणि रोगवं ॥ २ ॥

25

१ एवं मंता महत्तरं धम्ममिणं स० ख २ वृ० दी० । एवं मत्ता महत्तरं धम्ममिणं स० ख १ पु १ पु २ । एवं माता महत्तरं धम्ममिमं स० चूपा० ॥ २ छंदोऽणुयत्तगा ख १ पु २ ॥ ३ महोघं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ बहुवचना चूसप्र० ॥ ५ भावौघं चूसप्र० ॥ ६ मयोऽवचिज्जई ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ भगवत्या श० २५ उ० ७ सू० ८०२ पत्र १२१ तथा औपपातिकोपाङ्गे सू० १९ पत्र ४० मध्ये सलीनता सप्रमेदा व्यावर्णिता वर्त्तते ॥ ८ नाव्यामादितपो चूसप्र० ॥ ९ मोक्खं, वा० मो० ॥ १० ऽओसिया ख १ ख २ पु २ । अजोसिता पु १ ॥ ११ उट्ठं तिरियं अथे तिघा चूपा० वृपा० । तिघा स्थाने वृपा० तद्वा वर्त्तते ॥

१४३. जे विण्णवणाहिं अज्झसिता० वृत्तम् । विज्ञापयन्ति रतिकामाः विज्ञाप्यन्ते वा मोहातुरेर्विज्ञापनाः म्रियः, “जुपी प्रीति-सेवनयोः” अज्झपिता नाम अनाद्रियमाणा इत्यर्थः, विज्ञापनासु हि पञ्चापि विपयाः स्वाधीनाः शब्दादयः । उक्तं हि—

पुप्फ-फलाणं च रसं सुराए मसस्स महिलियाण च । जाणंता जे विरता ते दुक्करकारण वंदे ॥ १ ॥

[]

६ अस्पृष्टा वा ताभिः कौमारब्रह्मचारिणः ते संतिण्णेहि समं वियाहिता, सम्यक् तीर्णाः संवृतात्मानो भूत्वा संसारोर्ध्वं तीर्णाः, मोक्षं जिगमिषवोऽपि हि अतीर्णा अपि तीर्णा इव प्रत्यवसेयाः । विविधं आहिता वियाहिता । तम्हा उहुं ति पासधा, तस्मादिति तस्मात् कारणाद् यस्माद् विज्ञापनासु अज्झपिता संतिण्णेहि समं वियाहिया । तीर्णमवन्वकत्वं च प्रति समाः । उद्धमिति मोक्षः तत्सुखं वा, तं दृष्ट्वा कामभो[गा रो]गवद् द्रष्टव्याः, पकारुदपरिश्रावणवत् व्रणालेपनवद्वा । पठ्यते च—“उहुं तिरियं अथे तिधा” उहुं दिव्वा कामा, अथे भवणवासिणं, तिरियं तिरिक्ख-मणुस्सजोणि-त्राणमंतरा । ते तिविवे वि य 10 दृष्ट्वा कामाणि रोगवद् अधिकं अत्यर्थं वा । यथा रोगा दुक्खावहा एवं कामा अपि, अद्विविधकम्मरोगापन्नो सो भवति । एवं सेसाणि वि आसवदाराणि जोएयव्वाणि ॥ २ ॥ एयं सबुद्धत्तणं विरडं च कहं तरेज्ज ? दिट्ठतो—

१४४. अग्गं वणिएहि आणियं, धारेंती रायाणया इहं ।

एवं परमाणि महव्वताणि, अक्खाताणि सरातिभोयणाणि ॥ ३ ॥

१४४. अग्गं वणिएहि आणियं० वृत्तम् । यदुत्तमं किञ्चित् तदग्गं, तद्यथा वर्णतः प्रकाशतः प्रभावतश्चेत्यादि, तच्च 15 रत्नादि, तत्तु द्रव्यं वणिग्भिरानीतं राजानो धारयन्ति तत्प्रतिमा वा । तत्तु वस्त्रमाभरणादि वा, तथैव चान्धो हस्ती स्त्री पुरुषो वा, यो वा यस्मिन् क्षेत्रे प्रधानः स तत्र तत् प्रधानं द्रव्यं धारयति, शब्दादिविषयोपगतः परिसुद्ध इत्यर्थः । राजस्थानीया जीवाः, जेहिं मिच्छत्तादिदोसा खविता खयोवसममाणिता वा वारसविधा वा कसाया ते परमाणि महव्वतरयणाणि रातीभोयण-वेरमणल्लहाणि राजान इवाग्राणि रत्नानि वणिग्भिरानीतानि धारयन्तीति । अग्रं प्राधान्यम् । पूर्वदिग्निवासिनामाचार्याणां-मर्थः । प्रतीच्यापरदिग्निवासिनस्त्वेवं कथयन्ति—“ते ते “जे विण्णवणाहिं अज्झोसिता संतिण्णेहि समं वियाहिता” 20 [सूत्रगा० १४३] ते, न सर्व एवायं लोकः महाव्रतानि प्रतिपद्यते [इति] उच्यते—अग्गं वणियेहि आहितं, अग्गाणि वराणि रयणाणि वणिग्भिरानीतानि धारयन्ति शतसाहस्राण्यनर्थेयाणि वा राजान एव धारयन्ति, तत्तुल्या तत्प्रतिमा वा । कियन्तो लोके हस्तिवणिजः क्रायिका वा ? एवं परमाणि महव्वताणि रत्नभूतान्यतिदुर्द्धाराणि, तेषामल्पा एवोपदेष्टारो धारयितारश्च ॥ ३ ॥

१४५. जे इध सायाणुगा णरा, अज्झोववण्णा कामेसु मुच्छिता ।

किमणेण समं पगम्भिता ?, ण वि जाणंति समाहिमाहितं ॥ ४ ॥

25 १४५. जे इध सायाणुगा णरा० वृत्तम् । जे इति अणिदिट्ठणिहेसो । सायं अणुगच्छतीति सायाणुगा इहलोग-परलोगनिरवेक्खा । एव इड्ढि-रस-सायगाखेसु अज्झोववण्णा अधिकं उपपण्णा अज्झोववण्णा, तस्मिन्नेव सोत्तिदिर्यादिसाए इच्छा-मदणकामेसु य मुच्छिता गिद्धा गढिता अज्झोववण्णा । किमणेण समं पगम्भिता, ते वि अइयारेसु पसज्जमाणा यदा परैश्चोद्यन्ते तदा ज्ञुवते—किमनेन स्वल्पेन दोषेण भविष्यति ?, वितथ वा दुप्पडिलेहित-दुब्भासित-अणाउत्तगमणादि ? । एवं थोवथोवं पावमायरता पदे पदे विसीदमाणा सुवहून्यपि पापान्याचरन्ति । उक्तं च—

30 करोत्यादौ तावत् सघृणहृदयः किञ्चिदशुभं० []

१ °या तृष्टमव° चूषप्र० ॥ २ आहियं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । आहित आहतमिति वा योऽर्थः ॥ ३ राईणिया ख १ ख २ पु १ । रायाणिया पु २ ॥ ४ एवं परमा महव्वता, अक्खाया उ सराहभोयणा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ °णामार्थः । प्रतीच्या अपर° चूषप्र० ॥ ६ एते इत्यर्थः ॥ ७ आहितं आहतम्, आनीतमित्यर्थः ॥ ८ कामेहिं वृ० दी० ॥ ९ किम-णेण ख २ पु १ वृ० दी० । किमणेण इति ख १ पु २ वृपा० दीपा० ॥ १० श्रोत्रेन्द्रियादिसाते श्रोत्रेन्द्रियादिमुखे इत्यर्थः ॥

दिट्ठंतो जघा-एगस्स सुद्धे वत्थे पंको लगो । सो चिंतोति-किमेत्तियं करिस्सति ? त्ति तत्थेव हसितं, एवं वित्थियं मसि-खेल-सिंघाणम-सिणेहादीहि सव्वं मडलीभूतं ॥

अधवा मणिकोट्टिमे चेदरूवेण सण्णा योसिरिता, सा तत्थेव घट्ठा । एवं खेल-सिंघाणादीणि वि 'किमेताणि करिस्संति ?' त्ति तत्थेव तत्थेव घट्ठाणि । जाव तं मणिकोट्टिमं सव्वं लेक्खादीहि-स्लेप्पादिभिः मलिनीभूतं दुग्गंधिगं च जातं । भद्दगमहिसो वि एत्थ दिट्ठंतो भाणितव्वो [॥ १४४ ॥] । आंवभक्खी राया दिट्ठंतो य [उक्त० म० ७ गा० ११] । 5

एवं पदे पदे विसीदंतो किमणेण दुब्भासितेण वा स्तोक्त्वादस्य चरित्तपडस्स मलिणीभविस्सति ? जाव सव्वो चरित्तपडो मडलितो अचिरेण कालेण, चरित्तमणिकोट्टिमं वा । ण वि ते जाणंति समाहिमाहितं, ते हि णिच्छयणयतो अण्णाणिणो चैव लब्धंति ॥ ४ ॥ पदे पदे विसीदमाणा जया साधम्मिण्हि परेहि वा चोइता भवंति तदा—

१४५. वाहेण जघा व विच्छते, अवले होति गवं पंचोदिते ।

जेण तस्स तहिं अप्पथामता, अचयंतो खलु सेवसीदती ॥ ५ ॥

10

१४५. वाहेण जघा व विच्छते० वृत्तम् । वाहो णाम लुद्धगो, तेण सरेण तालितो मृगोऽन्यो वा, स तेण ताव परद्धो यावत् श्रान्तश्चत्तारि वि पादे विन्यस्य व्यवस्थितः ततो मरणं चाऽऽप्तः । अयं तु सौत्रो दृष्टान्तः—वाहेण जघा व विच्छते वाहतीति वाहः शाकटिकोऽन्यो वा, यथेति येन प्रकारेण तेन वाहेन विपमतीर्थे श्रान्तो वा अवहन् प्रतोदेन विविधं क्षतः अब्रलो नाम क्षीणबलः भरोद्धहने श्रान्तो वा, गच्छतीति गौः, भृशं चोदितः चोद्यमानोऽपि न शक्नोत्युद्धोद्धुम् । जेण तस्स तहिं अप्पथामता, तस्येति तस्य गोः तस्मिन्निति पांसूत्करे विपमे वा अप्पथामया णाम जेण अवहत्तो तोत्तगप्पहारे सहति, 15 जइ थामवं होतो तो ण तुत्तगप्पहारे सहंतो । सव्वत्थापि अचयंतो खलु से तीक्ष्णैः प्रतोदाग्रैः तुद्यमानो अवसीदति । अथवा—“से अन्तए अन्त्यायामप्यवस्थायां अन्तगः णातिचए ण सक्केति अवसे विसीदती” । एवं सो वि सयमादि-निरुद्धमः ॥ ५ ॥

१४७. एवं कामेसणा विदू, अज्ज सुए पयहामि संथवं ।

कामी कामे ण कामए, लद्धे वा वि अलद्धे कण्हुई ॥ ६ ॥

20

१४७. एवं कामेसणा विदू० वृत्तम् । एवं अवधारणे । उक्ता कामैपणा काममार्गणा । विदूरिति विद्वान् । कामवि-पाकं विद्वन्निह परत्र च कामपिगाचपीड्यमानश्चिन्तयति—अज्ज सुए पयहामि संथवं, संथवो णाम पुव्वा-ऽवरसंवंधो, तं सथवं अद्य श्वः परश्वो वा प्रहास्यामि, स हि तं सथव उत्तिससुक्षुरपि मुमुक्षुरपि कुटुम्बभरणादिदुःखैरेव हि विवक्षितो गौरिव न शक्नोति उत्सृष्टुम् । अथवोपदेग एवायम्—एवं कामेसणं विदू० वृत्तम् । एवं अनेन प्रकारेण । काम्यन्त इति कामाः । “एप मार्गणे” । विदूरिति विद्वान्, नाविद्वान् । कुटुम्बभरणे दुस्त्यजान् मत्वा तत्र चागतो गौरिवावहन् तुद्यते, कृषि-पशुपाल्या-25 दिषु च कर्मसु वर्त्तमानो वाध्यते । एवं बह्वपायान् कामान् मत्वा अज्ज वा सुते वा [पयहेज्ज] संथवं, श्रुत्वा च सथवं कामी कामे ण कामए, कमणीयाः काम्यन्ते वा कामाः । इव्वेसु वि जघा पण्डुमधुर-उत्तरमधुराइवभयोः संयोग-विष्य-योगो [॥ ६ ॥] । णिमतिज्जमाणो वा जघा—

जो कण्णाए धणेण य णिमंतियो जोव्वणम्मि गहवतिणा । णेच्छति विणीतविणयो तं वहररिस्सि णमंसासि ॥ १ ॥

[आव० नि० गा० ७६८] ।

30

१ आवभक्खी वा० मो० । आग्रमक्षी राजा इत्यर्थः ॥ २ विज्जए पु १ ॥ ३ पवोचिते ख १ ॥ ४ से यऽंतसो अप्पथामए, णातिवहति अवले विसीयति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । णातिवहति स्थाने ख २ णातिवभए इति पु १ णाइवव(ध)ते इति पाठमेदो दृश्यते । से अंतए अप्पथामए, णातिचए अवसे विसीदति चूपा० ॥ ५ °सणे विदू ख १ ख २ पु १ चूपा० । °सणे विज्ज पु २ ॥ ६ पयहेज्ज खं १ ख २ पु २ वृ० दी० । पजहेज्ज पु १ ॥ ७ यावि ख १ । आवि पु २ ॥ ८ अलद्ध खं २ पु १ ॥

अलद्धे असंते पत्येति, उवज्जिणित्ता भुंजीहामि । कण्हुह् त्ति कचिद् ग्रामे वा पुरे वा ॥ ६ ॥ अथवा हीनोत्तम-मध्यमे उपदेसः क्रियते तेसु तेसु पमत्तस्स—

१४८. मा पच्छ असाधुता तवे, अचेही अणुसासे अप्पगं ।

अधियं च असाधु सोयंती, से थणती परितप्पती वहुं ॥ ७ ॥

१४८. मा पच्छ असाधुता तवे० वृत्तम् । मा पच्छेति इयं असाधुता तप्स्यते । असाधुता नाम हिंसादिकर्मप्रवृत्तिः मरणकाले तप्स्यते परत्र वा । उक्तं हि—

जथा सागडिओ जाण समं हेचा महापहं । विसम मग्गमोतिण्णे अक्खे भग्गम्मि सोयते ॥ १ ॥

[उक्त० अ० ५ गा० १४]

वैच वहुं—“अपच्छ आम्बकं भोच्चा, राया रज्ज तु हारए ।” [उक्त० अ० ७ गा० ११] एवं ज्ञात्वा अचेही अणुसासे अप्पगं, अतीव अतीहि अत्यन्तं क्रम इत्यर्थः, कुतः ? प्रमादात्, आत्मानमेवाऽऽत्मना अनुगास्ति । किञ्च—अधियं च असाधु सोयती, जथा जथा असाधुता तथा तथाऽधिग सोयति, इहापि ताव चोराती असाधूणि कम्माणि कातुं गहिता सोयति, किमु परत्र ? । स्तनति च गरीरादिभिर्दुःखैर्वाप्यमानाः । शोचनं मानसस्तापः, निस्तननं तु वाचिकं किञ्चित् कायिकं च । सर्वतस्तप्स्यते परितप्स्यते वहिरन्तश्च काय-वाङ्-मनोभिर्वा । वहुं ति अपरिमाण, पंकोसण्णनागवत् [उक्त० अ० १३ गा० ३०] ॥ ७ ॥ किञ्च—

१४९. इह जीवितमेव पस्सधा, तरुणगो वाससयस्स तिउट्ठति ।

इत्तरवासं व बुज्झधा, गिद्ध नरा कामेसु चिप्पिता ॥ ८ ॥

१४९. इह जीवितमेव पस्सधा० वृत्तम् । इहेति इह मानुष्ये । जीवति येन तद् जीवितम् । एव अवधारणे । तरुणगो णाम असम्पूर्णवया अन्यो वा कञ्चित् । पठ्यते च—“दुर्वलं वाससयं परमायुः” ततो तिउट्ठति छिद्यते प्रत्ययाय-बहुलात् । वक्ष्यति हि—गम्भार्यं(यि) मिज्जंति बुया-ऽबुयाणा० [सूत्रगा० ३८०] । इत्तरवासं व बुज्झधा, इत्तरमिति अल्पकालमित्यर्थः, त बुध्यत अवगच्छत, एवमल्पेऽप्यायुषि बह्वपाये वा । तथापि नाम गृद्धा नरा कामेसु चिप्पिता ॥ ८ ॥ किञ्च—

१५०. जे इध आरंभणिस्सिता, आतदंड एगंतलूसगा ।

गंता ते पावलोगंगं, चिरंकाळं आसूरियं दिसं ॥ ९ ॥

१५०. जे इध आरंभणिस्सिता० वृत्तम् । जे इति अणिदिट्ठणिहेमो । इहेति इह मनुष्यलोके पापण्डितोऽपि भूत्वा शाक्यादयः । आरंभो हिंसादि तण्णिस्सिता, परदण्डप्रवृत्ता आत्मानमपि दण्डयन्ति, अथवा ण तेसि इमो लोगो न परलोगो तेनाऽऽत्मान दण्डयन्ति । एगंतलूसगा एगंतहिंसगा इत्यर्थः, येऽपि न स्वयं घातयन्ति तेऽपि उद्दिश्यकृतभोजित्वाद् वधनमनु-मन्यन्ते । एवंविधाः गंता ते पावलोगंगं, गंतारो नाम गमिष्यन्ति, पापानि पापो वा लोकः नरकः । चिरंकाळं ति बहूणि पलितोवम-सागरोवमाणि । आसूरिका दन्वे भावे य । आसूरियाणि न तस्य सूरौ विद्यते, अधवा एगिंदियाणं सूरौ णत्थि

१ भवे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ सास ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ सोतती ख १ पु १ ॥ ४ परिदेवती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ मा तेति चूम्र० ॥ ६ वचोवहुमित्यर्थः ॥ ७ पासहा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ तरुणए वाससयस्स तुट्ठति खं २ । तरुणए (तरुणे पु २) वाससयाउ तुट्ठति ख १ पु २ वृ० ॥ तरुणे वाससयस्स तुट्ठति वृ० वी० । दुव्वल वाससयाउतिउट्ठति चूपा० ॥ ९ वासे य वुं ख २ पु १ । वासे व वुं ख १ पु २ ॥ १० कामेसु मुच्छिया ख २ वृ० वी० । कामेहि मुच्छिया ख १ पु १ पु २ ॥ ११ य मिज्जिति त्ति गम्भाया । इत्तर० पु० स० । य मितिज्जिति त्ति गम्भाया । इत्तरं वा० नो० ॥ १२ लोगंतं ख १ पु १ । लोगयं खं २ पु २ ॥ १३ चिररायं आसूरियं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

जाव तेइंदिया असूरा वा भवन्ति । दिसं ति दिश्यत इति दिगू । दिग्ग्रहणादष्टादशप्रकारा भावदिक् [आचा० नि० गा० ४० त ६२] । एवं गिहिणो वि जे इधं आरंभणिस्सिता आतदंडा एगंतलूसगा ते नरकं यान्ति ॥ ९ ॥

१५१. ण ये संखयमाहु जीवितं, तह वि य बालजणो पगव्भती ।

पच्चुप्पण्णेण कारितं, के दडुं परलोगमागते ? ॥ १० ॥

१५१. ण य संखयमाहु जीवितं० वृत्तम् । असंस्करणीयं असंस्कृतं । उक्तं हि—

दडकलितं करेन्ता वचन्ति हु राइणो य दिवसा य । आयुं संवेहेन्ता गता य ण पुणो णियत्तिन्ति ॥ १ ॥

[]

तह वि य णाम बालजणो हिंसादिषु पापकर्मसु प्रवर्त्तमानः प्रगल्भीभवति धृष्टीभवतीत्यर्थः । यदापि च पापकर्मा-
प्याचरन् परेणोच्यते—‘किं परलोगस्स ण बीभेसि ?’ ततो भगति—पच्चुप्पण्णेण कारितं के दडुं परलोगमागते ?, प्रत्युत्पन्नेनैव
सौख्येन कार्यम्, को हि दृष्ट्वा स्वर्गं मोक्षं वा तत्सुखं वा परलोकादायातः ? ॥ १० ॥

कथं वा साक्षाददृश्यमानः परलोकोऽस्तीत्यवसेयः ? उच्यते—

१५२. अदक्खुव दक्खुवाहितं, सदहसू अदक्खुदंसणा ! ।

हंदि ! हु सुनिरुद्धदंसणे, मोहणिण्ण कडेण कम्मणा ॥ ११ ॥

१५२. अदक्खुव दक्खुवाहितं० वृत्तम् । न पश्यतीति अदक्खुं, अदक्खुणा तुल्य अदक्खुवत् । दक्खू णाम द्रष्टा ।
दक्खुणा व्याहृतं दक्खुवाहितं श्रद्धस्व हे अदक्खुदंसणा ! । कथं अदक्खुदंसणो ? योऽपि कार्या-ऽकार्यानभिज्ञो सोऽपि 15
अन्य एव, न दक्खुदर्शनी । हंदि ! हु सुनिरुद्धदंसणे, हन्दीति सम्प्रेषणे, हि पादपूरणे, दृश्यते येन तद्दर्शनम्, निरुद्धं
दर्शनं यस्य स भवति निरुद्धदर्शनः, तत् केन ?, मोहनीयेन कर्मणा निरुद्धं, मिच्छादिद्वी । एवं चारित्रनिरोधेन चरित्ते अच-
रित्ते वा भावना । निरुद्धं तव ज्ञानं सन्निकृष्टम्, केन ज्ञास्यसि परलोकम् ?, अथवा निरुद्धमिति नानन्तम्, न चक्षुर्दर्शनम्,
तत् कथं परलोकं द्रक्ष्यसि ? इति । आत्मादीनि चाचाक्षुषाणि द्रव्याणि ॥ ११ ॥

१५३. दुक्खी मोहे पुणो पुणो, निर्व्विदेज्ज सिलोग-पूयणं ।

एवं सहितेऽधिपासिया, आयतुले पाणेहि भवेज्जसि ॥ १२ ॥

१५३. दुक्खी मोहे पुणो पुणो० वृत्तम् । दुःखमस्यास्तीति दुःखी, तैस्तैर्दुःखैः पीड्यमानः पुनः [पुनः] मोह-
मुपार्जयति । मुञ्चति जेण मोहिज्जति वा स मोहः, कर्मैत्यर्थः, तेन ससारमनुपरीति । यतश्चैवं ततो निर्व्विदेज्ज सिलोग-पूयणं,
सिलोगो नाम श्लाघा यशःकामता, पूजा आहारादिभिः, दोणिण वि णिर्व्विदेज्ज गरहेज्ज, सत्कार-पुरस्कारौ न प्रार्थयेदय-
मर्थः । एवं सहितेऽधिपासिया, एवं अनेन प्रकारेण सहितो णाम ज्ञानादिभिः, अधियं पस्सिया अधिपस्सिया । आयतुले 25
पाणेहि भवेज्जसि त्ति, यदात्मनो नेच्छसि तत् परेपामिति ॥ १२ ॥ योऽपि तावत्—

१५४. गारं पि य आवसे णरे, अणुपुञ्च पाणेहि संजते ।

समया सवत्थ सुव्वते, देवाणं गच्छे सलोगतं ॥ १३ ॥

१५४. गारं पि य आवसे णरे० वृत्तम् । अगारत्वम्, अपिशब्दार्थः सम्भावने, किमुतानगारत्वम् ?, आवसतीति
आवसे । अनुपूर्वं नाम पूर्वं श्रवणम्, ततो ज्ञान-विज्ञाने सयमासयमश्च, इह तु सयमासयमो अधिकृतः, दुबालसविधं 30
सावगधम्मं फासितो । समया सवत्थ सुव्वते, समभावः समता तां समताम्, सव्वत्थ भावसमता, कडसामाइओ हि

१ “असंखय जीविय मा पमायए०” उक्त० अ० ४ गा० १ ॥ २ त खं १ पु १ ॥ ३ रायणो वा० । राइओ वृ० ॥ ४ अदक्खुव !
वृ० वी० ॥ ५ “णिज्जेण ख २ पु १ ॥ ६ मोहं ख २ ॥ ७ निर्व्विदिज्ज ख २ ॥ ८ “हिपासते, आयतुले पाणेहि संजते ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । तुलं स्थाने तुले ख २ । पाणेहि स्थाने पालेहि पु १ ॥ ९ अणुपुण्वि ख २ पु २ ॥
सूय० सु० १०

सव्वत्थ समतां भावयति । तदनु चाकृतसामायिकः शोभनव्रतः सुव्रतः देवाणं गच्छे सलोगतं समानलोगतं सलोगतं, विविक्तव-वंभवेर-देवाणं सलोगतं, किं पुण जो महव्वताइं फासेति ? ॥ १३ ॥

यतश्चैवं श्रावका अपि देवलोकं गच्छन्ति जिनेन्द्रवचनानुशास्ताः तेण—

१५५. सोच्चा भगवाणुसासणं, सच्चै तत्थ करेहुवक्कमं ।

सव्वत्थं विणीतमच्छरे, उच्छं भिक्खु विसुद्धमाहरे ॥ १४ ॥

१५५. सोच्चा भगवाणुसासणं० वृत्तम् । अनुशास्यते येन तदनुशासनम्, श्रुतज्ञानमित्यर्थः । अथवा अनुशासनस्य श्रावकधर्मस्य फले सच्चै तत्थ करेहुवक्कमं, सत्ये अवितथे, सज्जो वा हितं सत्यं सत्यवचनं नानृतं सयमो वा, तत्र कुर्यादुपक्रमम् । उपक्रमो नाम यथोपदेशः । अथवा—“सत्यमिति सत्यम् तत्थ करेज्ज उवक्कमं” ति न वितथं । सव्वत्थं विणीतमच्छरे, सर्वत्रैति सर्वार्थेषु, येन विनीतो मत्सरः स भवति विनीतमत्सरः । मत्सरो नाम अभिमानपुरस्सरो रोपः । 10 स चतुर्द्धा भवति, तं जघा—खेत्तं पडुच्च १ वत्थुं पडुच्च २ उवधिं पडुच्च ३ सरीरं पडुच्च ४ । एतेसु सव्वेसु उप्पत्तिकारणेषु विनीतमत्सरेण भवितव्वं । तथा जाति-लभ-तपो-विज्ञानादिसम्पन्ने च परे न मत्सरः कार्यः—यथाऽयमेभिर्गुणैर्युक्तोऽहं नेति, तद्गुणसमाणे वा । दव्वुच्छं उक्खलि-खल्लादि, भावुच्छं अज्ञातचर्या । विसुद्धं नाम उगममादीहि अकल्पतश्च । आहरे आद-
द्यात् ॥ १४ ॥ एवम्—

१५६. सव्वं णच्चा अधिट्ठए, धम्मट्ठी उवधानवीरिए ।

गुत्ते जुत्ते सदा जते, आत-परे परमायतद्वित्ते ॥ १५ ॥

१५६. सव्वं णच्चा अधिट्ठए० वृत्तम् । सर्वं ज्ञेयं यावत् शक्तिर्विद्यते तावदध्येयम्, ज्ञात्वा च अकृत्यं न कर्त्तव्यम्, कृत्यमाचर्त्तव्यमिति । उक्तं हि—“ज्ञातागमस्य हि फलं०” [15] । अधिट्ठए धम्म णाणादीणि वा । धम्मेण जस्स अत्थो स भवति धम्मट्ठी तथोपधानवीर्यवान् । गुत्ते जुत्ते सदा जते, [गुत्ते] त्रिगुप्तः, जुत्तो णाम णाणादीहि तव-सज्जमेसु वा, सदा नित्यकालं यत्तेत यत्तवान् स्यात् । कुत्र यत्तेत ? तदिदं आत्म-परे आत्मनि परे च आत्-
20 परे, णो अत्ताणं अतिवातेज्ज णो परं अतिवातेज्जिति । आत्मनः परं आत्मसु वा परम्, किं त ? आयतार्थिकत्वम्, अत्थो णाम णाणादि, आयतो णाम दृढग्राहः, आयतविहारकमित्यर्थः ॥ १५ ॥

१५७. वित्तं पसवो य णातयो, वालजणो सरणं ति मण्णती ।

एते मम तेसु वी अहं, णो ताणं सरणं च विज्जती ॥ १६ ॥

१५७. वित्तं पसवो य णातयो० वृत्तम् । वित्तं हिरण्णादि । पसवो गो-महिषा-ऽजा-ऽविगादि । णातयो माता-
25 पति-सर्वधिणो । वालजणो सरणं ति मण्णती, एतान् वालजनः शरणं मन्यते, एते हि मां दुःखात् परित्रास्यन्ति इह परत्र च, तं च न भवति । कथम् ? इह तावत्—

सयणस्स वि मज्झगतो रोगाभिहओ किलिस्सए एगो । सयणो वि य से रोगं ण विरिंचति णेव णासेति ॥ १ ॥

[मरण० प्र० गा० ५८३]

सव्वणय-हेतुमुद्धं अप्पाणं जाण णिच्छएणेक्कं । []

30 यथा ते मम न त्राणाय तथाऽहमपि न तेषां त्राणं शरणं चेति, इतश्च न भवति शरणम् ॥ १६ ॥ यतः—

१ °वाण अणुं पु ० ॥ २ सच्चं चूपा० ॥ ३ करेज्जुवं वृ० दी० चूपा० ॥ ४ °त्थ अवणीतं पु २ वृ० दी० ॥ ५ उक्खल्लखं नो० वा० ॥ ६ ततोपधां वा० मो० ॥ ७ आयकविं चूस्र० ॥ ८ णायतो ख १ पु २ । नातिओ पु १ ॥ ९ तं वाले सरणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० ति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ °हेतुसिद्धं पु० विना ॥

१५८. अब्भागमियंसि वा दुहे, अहवोवक्कमिते भवंतए ।

एगस्स गती वै आगती, विदु मंता सरणं ण मण्णती ॥ १७ ॥

१५८. अब्भागमियंसि वा दुहे० वृत्तम् । अभिमुखं आगमिकं अभ्यागमिकं व्याधिविकारः, स तु धातुक्षोभादा-
गन्तुको वा । उपक्रमाज्ञातमिति औपक्रमिकम्, अतानुपूर्व्या इत्यर्थः, निरुपक्रमायुःकरणम् । भवंतो नाम भवान्तो मरणमेव,
का भावना ?, तद्धि यद् वालमरणं न भवति, जरा-कामाद्युपक्रमतो वा फलप्रपातवत् । तस्यैवंविधमृतस्य एगस्स गती व ५
आगती, एकस्येति पशु-ज्ञातृहीनस्य । एव विदुः मत्वा न तौ वित्त-पशु-नातृन् शरणं मन्यते ॥ १७ ॥ एवम्—

१५९. सव्वे सयक्कम्मकप्पिया, अवियत्तेण दुहेण पाणिणो ।

हिंडंति भयाकुला सढा, वाधि-जरा-मरणेहऽभिहुता ॥ १८ ॥

१५९. सव्वे सयक्कम्मकप्पिया० वृत्तम् । सर्वे इति अपरिशेषाः स्वैः कर्मभिः कल्पिताः, प्रविभक्तविशेषा इत्यर्थः,
तद्यथा—पृथिवीकायिकत्वेन० । “कृती छेदने” न विकृत्तं अच्छिन्नमित्यर्थः, अवियत्तेन वा अधिगच्छन्तेनेत्यर्थः, दुहेणेति 10
दुःखिनः प्राणिनः जीवाः हिंडंति भयाकुला सढा, भयैः आकुला भयाकुलाः, भयानि सप्त, भयानि वा दुःखं तेनाऽऽकुलाः,
सढा नाम तपश्चरणे निरुद्यमाः शठीभूता वा, पापकर्मभिः ओतप्रोता इत्यर्थः । वाधि-जरा-मरणेहऽभिहुता, नारक-तिर्यग्-
मनुष्येषु व्याधिः, जरा तिर्यग्-मनुष्येषु, मरणं चतसृष्वपि गतिषु ॥ १८ ॥

१६०. इणमो य खणं वियाणिया, णो सुलभं वोधी य आहितं ।

एवं सहितेऽहिपस्सिया, आह जिणे इणमेव सेसंगा ॥ १९ ॥

१६०. इणमो य खणं वियाणिया० वृत्तम् । इणमो त्ति इदम्, क्षीयत इति क्षणः, स तु सम्मत्तसामाद्वयादि-
चतुर्विधस्यापि एकेकस्स चतुर्विधो खणो भवति, त जधा—स्वेत्तखणो कालखणो कम्मखणो रिक्ख(क्)खणो, एते चत्तारि वि जधा
लोगविजए पढमे उहेसए “खण जाणाहि पडिए” त्ति सुत्ते [आचा० शु० १ अ० २ उ० १ सू० ५ चूणै] भणिता तथा भाणि-
तव्वा । विविधं जाणिया विजाणिया । णो सुलभं वोधी य आहितं, वोधी णाणाति तिविधो, आहितं आख्यातम् । उक्तं च—

लद्धेल्लियं च वोधिं अकरेतो अणागतं च पत्थितो । अणं दाइ वोधिं लब्भिसि कयरेण मोल्लेणं ? ॥ १ ॥

20

[आवा० ति० गा० १११० पत्र ५०९, उपदेशमाला गा० २९२]

विराहितसामणस्स हि दुल्लभा वोधी भवति, अवहुं पोगलपरियट्ठं उक्कोसेणं हिंडति । एवं सहितेऽहिपस्सिया, एवं
मत्वेति वाक्यशेषः, णाणातिसहितो अधिपासए परीसहे । पळ्यते च—“एवं सहितेऽधियासए” अधियं वाऽऽसए अधियासए ।
यदुक्तमेवमेतत् क एवमाह ?—आह जिणे इणमेव सेसंगा, रिसभसामी भगवं अट्ठावए पुत्तसंवोधणत्थ एवमाह, इदमेव
ये चाऽजिताद्याः शेषका जिनाः ते प्राहुः ॥ १९ ॥

25

किमतिक्रान्ता अनागताश्चैव जिनाः कथितवन्तः कथयिष्यन्ति च ?, ओमित्युच्यते—

१६१. अभविंसु पुरा पि भिवेखवो !, आएसा वि भविंसु सुव्वता ।

एताइं गुणाइं आह ते, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २० ॥

१ गमितम्मि वा ख १ पु १ । गमितम्मि वा ख २ पु २ ॥ २ अहवा उक्कमिते वृ० दी० । अहवा उक्कमिते ख २ पु १ वृ०
दी० ॥ ३ भवंतरे वृ० दी० । भवंतए ख २ वृपा० दीपा० ॥ ४ एगस्स ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ य ख १ वृ० दी० ॥ ६ तद्धे-
यह्वालं पु० स० । तद्धियह्वालं वा० मो० ॥ ७ तानित्यर्थ ॥ ८ अव्वत्तेण ख १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ जाति-जरा० ख १ ख २
पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० इणमेव ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । इणमेय ख २ ॥ ११ विताणिता ख १ ॥ १२ वोधिं च आ० ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ तेऽहिपासए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । तेऽधियासए चूपा० वृपा० दीपा० ॥ १४ सेसता
ख १ पु १ ॥ १५ भिक्खुवो ! पु २ ॥ १६ भवंति ख २ पु १ पु २ ॥ १७ आहु ते ख २ पु १ वृ० दी० । आहिण ख १ पु २ ॥

१६१. अभविंसु पुरा पि भिक्खवो० वृत्तम् । अभविष्यन् अतिक्रान्ताः, भिक्षवः ! इति आमन्नम् । आएसा वि भविंसु सुव्वता, आदेसा इति आगमेस्सा । एताइं गुणाइं आह ते, एते ये उक्ता इहाध्ययने अप्रमादादिगुणाः सिद्धि-गमणसफला । काश्यपः उसभस्वामी वद्धमाणस्वामी वा । अनुगतो वा अनुकूलो वा अनुलोमो वा अनुरूपो वा धर्मः अनुधर्मः, काश्यपस्यानुचरणधर्मशीलाः । द्विधा समासः क्रियते—कासवो जं अणुधम्मं चरति जो वा कासवस्स अणुधम्मं चरति ॥ २० ॥ ते च गुणा उक्ताः । पुनरपि चोच्यन्ते—

१६२. तिविधेण वि पाण मा हणे, आयहिए अणियाण संबुडे ।

एवं सिद्धा अणंतगा, संपत जे य अणागताऽवरे ॥ २१ ॥

१६२. तिविधेण वि पाण मा हणे० वृत्तम् । त्रिविधेन योगत्रय-करणत्रयेण प्राणाः आयुः-बलेन्द्रियाः प्राणाः ते मा हण । आत्मनो हितं आत्महित । अणिदाणो ण दिव्व-माणुस्सएस्स कामभोगेषु आससापयोगं करोति । इदिय-णोइंदिएस्स १० संबुडो । एवं सिद्धा अणंतगा, एवं मग्गं अणुपालेत्ता अतीतकाले अणता सिद्धा, संपतं सखेज्जा सिज्झंति, अणागते अणता सिज्झिस्संति । अवरे नाम ये वर्त्तमाना आगमिष्याश्चेति ॥ २१ ॥

१६३. एवं से उआहु अणुत्तरणाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरणाण-दंसणधरे ।

अरहा णायपुत्ते भगवं, वेसालीए वियाहिते ॥ २२ ॥^१ त्ति वेमि ॥

॥ ततिओ उद्देसओ । वितियं वेतालीयं सम्मत्तं ॥ २ ॥

१६३. एवं से उआहु अणुत्तरणाणी अणुत्तरदंसी० । एवं अवधारणे । से इति सो उसभसामी अट्ठावते पव्वते अट्ठाणउतीए सुताणं आह कथितवान् अणुत्तरणाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरणाण-दंसणधरो, एतेण एकत्वं पाण-दंसणाणं ख्यापितं भवति । अरहा णायपुत्ते पूजादीनर्हतीति अर्हा, नास्य रहस्यं ति विद्यते वा अरहा । ज्ञातस्य पुत्रः ज्ञातपुत्रः, णातकुलपसूते सिद्धत्थखत्तियसुते । भगवान् ऐश्वर्यादियुक्तः । वेसालीए त्ति गुणा अस्य विशाला इति वैशालीयः, विशालं शासनं (विशालशासने) वा इक्ष्वाकुवंशे भवो वैशालीयः ।

२० “विशाला जननी यस्य, विशालं कुलमेव वा । विशालं प्रवचनं चास्य, तेन वैशालिको जिनः ॥ १ ॥

[]

वियाहितो व्याख्यातः ॥ २२ ॥ इति एवं जम्बूस्वामिनः वृद्धभगवान् आर्यसुधर्मा कथयति—“एवं से उदाहु जाव वियाहितो” । इतिः परिसमाप्तौ अथवा एवमर्थः, एवं इति वेमि, सुधम्मसामिस्स वयणमिदं—भगवता सर्वविदा उवदिदं अहमवि वेमि ॥ नयाः पूर्ववत् ॥

॥ [इति वैतालीयाख्यं] द्वितीयाध्ययनं समाप्तम् ॥

१ पाणि ख १ पु २ ॥ २ °तसो सं° ख १ पु १ पु २ वी० ॥ ३ °पति जे ख २ पु १ पु २ वी० ॥ ४ एतद्वाक्यानन्तरं ख १ पु १ पु २ आदंगेषु चूर्णि-वृत्ति-दीपिकाकृद्भिरनङ्गीकृता एका गाथाऽधिका दृश्यते । सा चेयम्—

इति कम्मवियालमुत्तमं, जिणवीरेण सुदेसियं सया ।

जे आचरंति आहिय खवितरया, वहहिंति ते सिवं गर्ति ॥ ति वेमि । पु १ प्रती गर्ति इति नास्ति ॥

३

[तइयं उवसग्गपरिणज्झयणं]

[पढमो उद्देसओ]

इदाणि उवसग्गपरिण त्ति अज्झयणं । तस्स वि चत्तारि अणुयोगदारा परूवेतव्वा । अत्थाधियारो दुविधो-अज्झय-
णत्थाधियारो उद्देसत्थाधियारो य । अज्झयणत्थाधियारो-सव्वे उवसग्गा जाणित्ता सम्मं अधियासेतव्वा । उद्देसत्थाधियारो— 5

पढमम्मि य पडिलोमा १ मायादि अणुलोमगा य वितियम्मि २ ।

ततिए अज्झत्थुवदंसणा य परवादिवयणं च ३ ॥ १ ॥ ४१ ॥

पढमम्मि य पडिलोमा० गाथा । पढमे उद्देसए पडिलोमा, जधा “पुट्ठे [य] दंस-मसएहिं तणफासमचाइता”
[सूत्रगा० १७०], आय-पर-तदुभयसमुत्था उवसग्गा भणंति १ । वितिए तु मायादिअणुलोमा उवसग्गा, अण्णे य रायमादी
पाएण अणुलोमे उवसन्नो उप्पायंति २ । ततिए उद्देसए अज्झत्थविसेसोवदंसणं भण्णिहिति, “के जाणंति विओवातं इत्थीओ 10
उदयातो वा ? ।” [सूत्रगा० २०६] परवादिवयणं,—“संवद्धसमकप्पा हु अण्णमण्णेहि मुच्छिता ।” [सूत्रगा० २११],
परसमयिका परतित्थियभाविता य उवसग्गा उप्पाएन्ति ३ ॥ १ ॥ ४१ ॥

हेउसरिसेहिं अहेउएहिं ससमयपडितेहिं णिउणेहिं ।

सीलखलितपण्णवणा कया चउत्थम्मि उद्देसे ४ ॥ २ ॥ ४२ ॥

हेउसरिसेहिं० गाथा । चउत्थुद्देसए हेतुसरिसा अहेतू भण्णिहन्ति, “जधा मंधातई णाम” [सूत्रगा० २३४], 15
सीलखलिता कुतित्थिया एवं पण्णविति एवं परविति हेत्वाभासादि । अहेतवो भूत्वा हेतुमिवाऽऽत्मानमाभासयन्ति हेत्वा-
भासाः । ससमयपडितेहिं ससमयजोगेहिं, जो (जा) तेसिं समया जुज्जमाणया णिउणा भणिता । अथ आयरिओ ससमय-
पडितेहिं णिउणेहिं दिट्ठवेहिं तेसिं सीलखलितानं अण्णउत्थियाणं पण्णवणं करेति चउत्थे ४ ॥ २ ॥ ४२ ॥

एवं दुविधो वि अत्थाधियारो भणितो । इदाणि णामणिप्फण्णो णिक्खेवो । तत्थ गाथा—

उवसग्गम्मि य छक्कं दव्वे चेयणमचेयणं दुविहं ।

20

आगंतुगो य पीलाकरो य जो सो उवस्सग्गो ॥ ३ ॥ ४३ ॥

उवसग्गम्मि य छक्कं० गाथा । णाम-ठवणाओ तवेव । वइरित्तो दव्वोवसग्गो दुविधो-चेतनदव्वोवसग्गो य अचेतन-
दव्वोवसग्गो य । चेतनदव्विगं जं तिरिक्ख-मणुआ णियगसरीरावयवेण आहणति । अचेतनदव्विगं तं चैव लउडादीहिं ।
अथवा अभिघातो तडिमादि उवरिं पडति । अथवा उवसग्गो दुविधो-आगंतुगो पीलाकरो य । आगंतुगो चतुप्पद-
लउडादीहिं । पीलाकरो वातिय-पेत्तियादि ॥ ३ ॥ ४३ ॥ खेत्तोवसग्गो जं— 25

खेत्तं बहुओघमयं कालो एगंतदूसमादीओ ।

भावे कम्मस्सुदओ सो दुविहो ओघुवक्कमिओ ॥ ४ ॥ ४४ ॥

खेत्तं बहुओघमयं० गाथा । ओघो बहुगं उप्पण्णं वहुपसग्गो, जधा वहुपसग्गो लाढाविसयो जहिं भट्टारगो पविट्ठो

१ °मा नाइकयणुलोमगा य वीयम्मि ख १ वृ० । °मा हुंती अणुलोमगा य वितियम्मि ख २ पु २ ॥ २ अज्झत्थवि-
सीदणा य ख १ ख २ पु २ वृ० चूपा० । तृतीयाध्ययनतृतीयोद्देशकमत्कचूर्णिशारम्भोपक्रमणिकायामयमेव पाठो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ३ °पहिं
समयपटिएहिं ख १ ख २ । “स्वसमयप्रतीतै निपुणमणितैहंतुभि” इति वृत्तिरुक्त ॥ ४ सो उ उवसग्गो ख २ पु २ ॥ ५ °ओघपयं
ख १ ख २ पु २ वृ० । °ओघमयं वृपा० ॥ ६ दुस्समाईओ खं १ ॥

आसि छत्तुमत्थकाले, सुणगादीहिं तत्थ णिद्धम्मा खावेंति । ओहभयं भवति जघा भरघवासे । कालोवसग्गो एगंतदूसमा । सीतकाले वा सीतपरीसहो वा णिदाघकाले उसिणपरीसहो वा, एवमादि कालोवसग्गो भवति । भावोवसग्गो कम्मोदयो । सो पुण दुविधो—ओहतो उवक्कमतो वा । ओहतो जघा णाणावरणं दंसणमोहणीयं असुभणामं णियागोतं अंतरायिकं कम्मोदयति । उवक्कमियं जं वेदणिजं कम्मं उदिज्जति । दंढै कस सत्थ रज्जू ० गाघा [आव० लि० गा० ७२५] ॥ ४ ॥ ४४ ॥

६

उवक्कमिए संजमविग्घकारए तत्थुवक्कमे पगतं ।

दव्वे चउव्विधो देव-मणुस-तिरिया-ऽऽयसंवेतो ॥ ५ ॥ ४५ ॥

उवक्कमिए संजमविग्घकारए० गाघा । जे सजमाउ उवक्कामेंति उवसग्गा तेहिं अहियारो । जेण वा दव्वेण दव्वेहि वा त कम्मं उदीरिज्जति, जेण सजमातो उवक्कमाविज्जति तेण वि अहियारो । ते चउव्विधा—दिव्वा तिरिक्खजोणिया माणुस्सा आयसवेतणिया । दिव्वा चउव्विधा—हासा पढोसा वीमसा पुढोवेमाता । मणुस्सा वि चउव्विधा—हासा पढोसा वीमसा १० कुसीलपडिसेवणता । तिरिया चउव्विधा—भया पढोसा आहारा अवच्च-लेणसारक्खणता । आयसवेतणीया चउव्विधा—घट्टणता लेसणता यंभणता पवडणता, अधवा वातिता पेत्तिया 'सभिया सन्निवाइया ॥ ५ ॥ ४५ ॥

एवैक्केको चउव्विहो अट्टविहो वा वि सोलसविहो वा ।

घडण जयणा य तेसिं एत्तो वोच्छं अहीयारे ॥ ६ ॥ ४६ ॥

॥ तइयज्झयणणिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ३ ॥

१५

एवैक्केको चउव्विहो० गाघा । अट्टविहो कइं होति ? , एक्केको अणुलोमो पडिलोमो य । अधवा सव्वे वि सोलस-विधा उवसग्गा, चत्तारि चउक्का सोलस भंगा भवन्ति । एवं उवसग्गा जाणितव्वा जाणणापरिण्णाए, पच्चक्खणापरिण्णाए अधियासेतव्वा । परिहरंतेण तथा तथा घटितव्वं परिकमितव्वं जघा परीसहा णिज्जेज्ज त्ति ॥ ६ ॥ ४६ ॥

गतो णामणिक्कण्णो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं—

१६४. सूरं मण्णति अप्पाणं जाव 'जेयं ण पस्सति ।

२०

जुज्झंतं दढधम्मा(१)णां सिसुपाँलो व महारथं ॥ १ ॥

१६४. सूरं मण्णति अप्पाणं० सिलोगो । कश्चित् सङ्गमे उपस्थितो स्वाभिप्रायेण शूरमित्यात्मानं मन्यमानो वाग्भि-र्विस्फूर्जन्नुपतिष्ठति जाव जेयं ण पस्सति, जियति जिनाति वा ।

गर्जते कलमस्तावद् घनमाश्रित्य निर्भयः । गुहान्तरविनिष्क्रान्तं यावत् सिंहं न पश्यति ॥ १ ॥

तावद् गजः प्रश्रुतदानगण्डः, करोत्यकालाम्बुदगर्जितानि । यावन्न सिंहस्य गुहास्थलीषु, लाङ्गूलविस्फोटरव शृणोति ॥ २ ॥

२५

[]

णिदरिसणं—जुज्झंतं दढधम्मा(१)णां, जुज्झमाणं जुज्झंतं, 'दंढं धनुर्धस्य स भवति दढधन्वा तं दढधन्वानम् । सिसुपालो व महारथं, मधारवो केसवो, शिशुपालेन तुल्यं शिशुपालवत् । स किल माद्रीसुतः चतुर्भुजो जातः । भीतया पश्चात् तथा नैमिच्छी पृष्टः—किमिदं रूपम् ? । तेनापदिश्यते—महाद्भुतमेतत्, यं दृष्ट्वाऽस्य एतौ द्वौ भुजौ स्वाभाविकौ भविष्यतः ततोऽस्य मृत्युरिति । ततः सा माद्री दारकजन्मवर्द्धापकानामागतानां तं दारकं दर्शयति स्म, यथाहं च पादेष्वपातयत् ।

३० वासुदेवस्य चाऽऽगतस्य तमालोक्य तौ भुजौ नष्टौ । पश्चात् तस्य मात्रा वासुदेवोऽभयं याचितः । तेनापदिश्यते—अपराध-

१ छद्मस्थाले ॥ २ °टयित । ३° वा० मो० ॥ ३ "दढ कस सत्थ रज्जू अग्गी-उदगपडण विस वाला । सी-उण्ह अरइ भय खुहा पिवासा य वाही य ॥ ७२५ ॥ सुत्त-पुरीसनरोहे जिण्णा-ऽजिण्णे य भोयणे बहुसो । धमण घोळण पीलण आउस्स उवक्कमा एए ॥ ७२६ ॥" ४ ओवक्कमियो संजमविग्घकारो तत्थुवक्कमे ख २ पु २ । ओवक्कमियो संजमविघायकारि तमुवक्कमे खं १ ॥ ५ सिंभिया पु० ॥ ६ एक्केको य चउ° ख १ खं २ पु २ इ० ॥ ७ °व्विहो दिव्वाई होइ सोलसविहो उ ख १ इ० ॥ ८ अहीयारो ख २ पु २ इ० इ० ॥ ९ जेतं पु १ ॥ १० °पाले महा° खं १ पु २ । °पालो व्व महा° ख २ ॥ ११ "दढ-समर्थो धर्म-स्वभावः सद्गामाभङ्गरो यस्य स तथा तम्" इति वृत्ति-दीपिकाकृतोर्व्याख्यानम् ॥

शतमस्य क्षमयिष्यामि । ततोऽसौ प्रवृद्धं वासुदेवं समक्षं परोक्षं वा गोपाल-वत्सपालादिभिराक्रोशैराकुष्टवान्, आज्ञाप्रतिषेधा-
दींश्चापराधान् कृतवान् । ततोऽपराधशते पूर्णे कचिदेवाभिमुखमापतन्तं आक्रोगन्तं 'मत्पथोऽवसर्पस्व' इति, 'नाहमपथा
गच्छामि' । अल्पेनैवाऽऽयासेन चक्रध्रुक् सुदर्शनचक्रधारातिपातेन शिरश्छिन्नं कृतवानिति परोक्षो दृष्टान्तः ॥ १ ॥

अयं तु प्रत्यक्षः—

१६५. पयाता सूरर रणसीसे संगामम्मि उवट्ठिते ।

5

माता पुत्तं ण याणाति जेतेण परिविच्छते ॥ २ ॥

१६५. पयाता सूरर रणसीसे० घृत्तम् (सिलोगो) । भृशं याताः प्रयाताः, शपति शप्यते वा शूरः, महता
उक्किट्टि-सीहणात-वोल-कलकलसदेणं पयाताः रणसीसं णाम अग्गाणीकं । समस्तं ग्रस्यते ग्रस्यन्ते वा तस्मिन्निति सङ्ग्रामः ।
उपस्थिते णाम अन्योन्यवलेषु सङ्ग्रामायोपस्थितेषु । माता पुत्तं ण याणाति, अमाता-पुत्रो यदा सङ्ग्रामो भवति । का
भावना ?—तस्यामवस्थायां माता पुत्रं मुक्तं उत्तानशयं क्षीराहारमजङ्गमं भयोद्भ्रान्तलोचना अप्पा(च्चा)दण्णा ण याणाति, 10
नो(ना)पेक्षते, न त्राणायोद्यमते, हस्तात् कटीतो वा भ्रश्यमानं भ्रष्टं वा न जानीते । जेतेण परिविच्छते, जयतीति जेता
अतस्तेन जेत्रा, तेण जेएण परि सव्वतो भावे, समन्ताद् वाणादिभिरायुधैस्तैः क्षतः परिविच्छते, सव्वतो छिण्ण-परि-
च्छिण्णमित्यर्थः ॥ २ ॥

१६६. एवं सेहे वि अप्पुट्ठे भिक्खुचरियाअकोविदे ।

सूरं मण्णति अप्पाणं जाव ल्हं ण सेवति ॥ ३ ॥

15

१६६. एवं सेहे वि अप्पुट्ठे० सिलोगो । अप्पुट्ठो णाम अप्पुट्ठधम्मो, अस्पृष्टो वा परीषहैः, अदृष्टधर्मा इत्यर्थः ।
भिक्षुणां चरिया भिक्षुचरिया, कोविदो विपश्चित्, न कोविदो अकोविदो, न तावत् परीषहोपसर्गैः विकोविदः । सो
पव्ययंतो चिंतेइ भणति य—किं पव्वज्जाए दुक्करं कातुं ति ? किं णिच्छियस्स दुक्करं ? णणु सीह-वग्घेहिं वि समं जुज्झिज्जति,
संगामे य पविसिज्जति, अग्गिपडणं च कीरइ । एवं अदिट्ठपरीसहो सूरं मण्णति अप्पाणं, तपःशूरम् । जथा दव्वसगामे
कुंता-ऽसि-वाणगहणे जुद्धे उवट्ठिते केइ परवलसहं सोऊण चेव णत्सति, केइ प्रवृत्ते प्रहताः अप्रहता वा, केइ मारिज्जति । एवं 20
भावसगामे वि सूरं मण्णति अप्पाणं जाव ल्हं ण सेव(व)ति, रूक्षः संयम एव, रूक्षत्वात् तत्र कर्माणि न श्लिष्यन्ति,
रूक्षपटे रंजोवत् । तत्र केचिद् दृष्ट्वैव साधून् जहादीहिं लिप्ताङ्गान् केचिद्वर्द्धकृते लोचे केचित् परिसमाप्ते केशान् स्रष्टुं गताः, तत
एव यान्ति ॥ ३ ॥ उक्ता ओघउपसर्गाः । इदानीं विभागश्च उपदिश्यन्ते । तत्थोवसग्गा परीसहा य एगं चेव काउं उवदिस्सति—

१६७. जदा हेमंतमासम्मि सीतं फुसति सँवातगं ।

तत्थ मंदा विसीदन्ति रँट्ठीणा व खत्तिया ॥ ४ ॥

25

१६७. जदा हेमंतमासम्मि० सिलोगो । यत्रातीव शीतं भवति, वर्ष-वर्दलादयो वा तीव्रवाता भवन्ति, वातप्रहणात्
सीह-वग्घ-विरालोपाख्यानं, यथा पोसे वा माहे वा । तत्थ मंदा विसीदन्ति तस्मिन् काले तत्र, मन्दा उक्ताः, विविधं
सीदन्ति विसीदन्ति—अहो ! इमा सुदुक्करा पव्वज्जा, वहवो परीसहोवसग्गा विसंधितव्वा । ते एवं चिंतता सीयाभिभूता
रँट्ठीणा व खत्तिया, जघा परवलेण उच्छादिते रँट्ठे हितसारे य परवलक्कंते विलुप्यमाणो वा खत्तिओ णाम राया सो
जघा सोयति एवं सेहो वि णिरग्गिमरणो वुत्तावगुत्तासु वसथीसु सीताभिहुते विचिंतेति—किमेवंविधाए पव्वज्जाए गहियाए ? 30
॥ ४ ॥ भणितो सीतपरीसहो । एष एवोपसर्गः, तत्पुरुषोऽयं समासः । तदिदानीं उण्हपरीसहोऽपदिस्सति—

१° विक्खते ख २ ॥ २° अम्पुट्ठे ख १ ॥ ३° भिक्खाचरिया° ख २ पु १ वृ० दी० । भिक्खाचरिय ख १ पु २ ॥ ४° संजम
वा० मो० ॥ ५° रजवत् वा० मो० ॥ ६° इदानीं वा० मो० ॥ ७° सवायगं ख २ पु २ । सव्वगं वृ० दी० ॥ ८° रज्जहीणा ख १
ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९° विपोढव्या ।

१६८. पुट्ठो गिम्हाभितावेणं विमणे सुपिपासिते ।

तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा अप्पोदए जधा ॥ ५ ॥

१६८. पुट्ठो गिम्हाभितावेणं० सिलोगो । अभिमुखं तापयतीति अभितापः । अशोभनमनाः विमनाः कर्पूरवासितोदक धाराधरादि वा चिंतितो । अथवा तपं प्रति विगतं मनोऽस्य स भवति विगतमनाः । पातुमिच्छा पिपासा । सुट्ठु पिपासितो । मच्छा अप्पोदए जधा, तदल्पत्वादतीव तप्यन्ते, वहिरुदकतापेन अन्तश्च मनस्तापेन तप्यमानाः यथा सीदन्ति, एवमसावपि जल-मल-स्वेदक्षिन्नगात्रो वहिरुष्णाभितप्तः शीतलान् जलाश्रयान् धारागृहाणि च चन्दनादींश्चोष्णप्रतीकारान् अनुस्मरन् भृशं अनुगोचते न्याकुलचेता भवति ॥ ५ ॥ वुत्तो उष्णपरीसहो । इदानीं जातणापरीसहो—

१६९. सदा दत्तेसणा दुक्खं जायणा दुप्पणोल्लिया ।

कम्मंता दुब्भगा चेव इच्चाऽऽहंसु पुढोजणा ॥ ६ ॥

१६९. सदा दत्तेसणा दुक्खं० सिलोगो । सदेति सत्त्वं कालमविश्रामम्, दत्तग्रहणाद् जातितं च दत्तं च, दत्त-मप्येसणीयं च । दुक्खं छुधा-तिसाभिभूतेहिं परिहरिदुम्, दुक्खं च पडिसेहिज्जति अणेसणिज्ज, साम्प्रतसुखामिलापी पडुप्पण-भारिओ जीवो, दित्ता य रुस्तंति । जायणा दुप्पणोल्लिया दुःखं प्रणुद्यते जायणा, चलदेववत् । वत्तारो य भवंति—कम्मंता दुब्भगा चेव, कृषी-पशुपाल्यादिभिः कर्मन्तैः आप्ताः (आर्त्ताः) अभिभूता इत्यर्थः, स्त्री-मित्र-ज्ञाति-स्वामिनां दुब्भगा । इति आहुः पृथक् पृथक् जना विस्तरतो वा जनाः पृथग्जनाः ॥ ६ ॥

१७०. एते सदे अचाएन्ता गामेसु नगरेसु वा ।

तत्थ मंदा विसीदंति संगामम्मि व भीरुणो ॥ ७ ॥

१७०. एते सदे अचाएन्ता० सिलोगो । शब्दयतेऽनेनेति शब्दः । अचाएन्ता णाम अशक्नुवन्तः सोढुम् । कोदीर्यन्ते ? उच्यते—गामेसु नगरेसु वा, वा विकल्पे, खेड-कन्वडादीसु वि । तत्थ मंदा विसीदंति संगामम्मि व भीरुणो, भीरवो हि सङ्ग्रामे प्राप्ते मरणभयाद् विषीदन्ति, ऊरु खंभइज्जंति, खिन्नचिन्ता भवन्ति ॥ ७ ॥

१७१. अप्पेगे खुज्झितं भिक्खू सुणी दसति लूसए ।

तत्थ मंदा विसीदंति तेज्जुपुट्ठा व पाणिणो ॥ ८ ॥

१७१. अप्पेगे खुज्झितं भिक्खू० सिलोगो । अपि एके न सन्वे । खुज्झितो णाम क्षुधितः पिपासुर्वा, तं क्षुत्-वृष्णा-प्रतियोगार्थमटन्तं सुणी दसति, श्वसतीति सुणी, लृषयतीति लूपकः भक्षक इत्यर्थः । तत्थ मंदा विसीदंति संयमोद्यमं प्रति सीदन्ति । दिट्ठो—तेज्जुपुट्ठा व पाणिणो, तेजो नाम अग्निस्तेन दवाग्निना अन्यतमेन वा तेजसा शश-भूपक-मार्जार-कोल-वृक-क्षुपक-लता-वितान-वृक्षादयो दह्यमानाः सङ्कुचन्ति । प्राणिग्रहणात् सर्वप्राणिनोऽपि दह्यमाना विसीदन्ति ॥ ८ ॥

१७२. अप्पेगे परिभासंति पाडिपंधियमागता ।

पंडियारगता एते जे एते एवजीविणो ॥ ९ ॥

१ पुट्ठे गिम्हाभिता० ख १ ख २ । पुट्ठे गिम्हेऽहिता० पु २ ॥ २ कम्मन्ता दुब्भगा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ “कर्मभिरार्त्ता पूर्वेखकृतकर्मण फलमनुभवन्ति, यदि वा कर्मभि—कृष्यादिभि आर्त्ता—तत् कर्तुमसमर्था उद्विग्ना सन्त” इति वृत्ति-टीपिक-योर्व्याख्या ॥ ४ अचाइता ख २ । अचाएन्ता ख १ । अचायता पु १ पु २ ॥ ५ गामंसि नगरंसि वा ख २ ॥ ६ गामंसि व ख २ पु १ ॥ ७ भीरुया ख २ ॥ ८ चिन्ता चूसप्र० ॥ ९ खुज्झित ख १ ख २ पु २ । खुज्झियं पु १ । खुधियं वृ० दी० ॥ १० भिक्खुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ डसइ ख १ पु १ पु २ ॥ १२ तेज्जुपुं ख २ पु २ । तेज्जुपुं ख १ पु १ ॥ १३ पडिभां ख २ वृ० दी० ॥ १४ तद्धारचेतणिजे ते जे एते चृपा० ॥

१७२. अप्पेगे पडि(रि)भासंति० सिलोगो । समन्ताद् भाषन्ते परिभाषन्ते । पद्यतेऽनेनेति पन्थाः, पन्थानं प्रति योऽन्यः पन्थाः स प्रतिपथः प्रतिपन्था वा, तेन गच्छतीति प्रातिपथिकः, तं गामाणुगामं रीयंतं केइ पाडिपथगाः पडिभासंति । अथवा यो यस्य विलोमकः स तस्य प्रातिपथिको भवति, ते तु सर्वे एव कुतीर्याः सन्मार्गविलोमकाः । कथम् ? अणुसोय-पट्टिए बहुजणन्मि साधवो हि प्रतिश्रोतसा मोक्षमभि प्रस्थिताः, कुतीर्यास्त्वनुश्रोतसा । किं भाषन्ते ? पडियारगता एते, करणं कृतिर्वा कारः, कारं प्रति योऽन्यः कारः प्रतिकारः, तं गताः पडियारगताः पडियाइं कम्माइं वेदंति, एतेहि अण्णाए ५ जातीए पथा उच्छट्टा तेण णियंणा हिंढंति, ण य दत्ताइं दाणाइं तेण न लभंति, लद्धं पि य ण गेण्हंति, ण वा उदगाणि दत्ताणि तेण ताणि ण पिबति । जे एते एवजीविणो त्ति जे एते एवजीवणसीला, तं जधा-कंजिग-उसिणोदगादीहिं अन्ताहारेण य जीवंति । पळ्यते च-“तदारवेतणिज्जे ते” जेहिं चेव दारेहिं कतं तेहिं चेव वेदिज्जति त्ति तदारवेदणिज्जं । जधा-अदत्त-दाणा तेण ण लभंते, सेसं तवेव ॥ ९ ॥

१७३. अप्पेगे वइं जुंजंति चरगा पिंडोलगाऽहमा ।

10

मुंडा कंडूविण्डंगा उज्जल्ला असमाहिता ॥ १० ॥

१७३. अप्पेगे वइं जुंजंति० [सिलोगो] । अप्येके न सर्वाः (सर्वे) वाचं जुंजंति वाचमुदीरयन्तीत्यर्थः । अहो ! एते चरगा पिंडोलगा पिंडेसु दीयमानेसु उहेति पिंडोलगा । अधमा णाम अधमजातयः, ब्राह्मणा ह्युत्तमाः, क्षत्रियाः वैश्या मध्यमाः, शूद्रा अधमाः । ब्राह्मणस्य किल भिक्षा इष्टा क्षत्रियवर्षाणां च, शेषास्तु यद्यदन्ति क्लेशं कुर्वन्ति ते तत् पिण्डं ति । मुण्डेति अशिखाः । स्वेद-मल-मत्कुणादिभिः खाद्यमाना अङ्गुल-नखशुक्ति-शलाकादीनां कण्डुकितमार्गैः विण्डंगा । उज्जल्ला 15 त्ति उवचितजल्ला मलसकटाच्छादिताङ्गाः । “उज्जाय” त्ति वा पळ्यते च, उज्जातो मृगो नष्ट इत्यर्थः, उज्जातमृगसमाः । असमाहित त्ति अशोभना विवृताङ्गत्वात्, अथवा असमाहिता दुस्स्वता ॥ १० ॥

१७४. एवं विप्पडिवण्णेगे अप्पणा उ अजाणगा ।

तमातो ते तमं जंति मंदा मोहेण पाउता ॥ ११ ॥

१७४. एवं विप्पडिवण्णेगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण, न सम्यक् प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः, एगे मिध्यादृष्टयः 20 स्वयमज्ञानकाः न च ज्ञानवतां शृण्वन्ति । अज्ञानं हि तमः, ते ततो अण्णाणतमातो तमंतरं कायाइ उक्कोसकालद्वितीयं मोहणिज्जं कम्मं वंधंति, एवं णाणावरणिज्ज दसणावरणिज्जं, एगिंदियादिसु वा एगंततमासु जोणीसु उववज्जंति, णिब्वंधकारेसु वा णरएसु । बुद्धीए मंदा । मोहो अण्णाणं । पाउता छण्णा । अथवा-“मतिमंदा इत्थिगाउ या” मंदविण्णाणा उ खीमोहेन ॥ ११ ॥ उक्ताः शब्दाः । इदानीं फासा—

१७५. पुट्टो य दंस-मसएहिं तणफासमचाइता ।

25

न मे दिट्ठे परे लोए किं परं मरणं सिया ? ॥ १२ ॥

१७५. पुट्टो य दंसमसएहिं० सिलोगो । सिंधु-तामलिच्छिगादिसु विसएसु अतीव दंसगा भवंति, अप्रावृतास्ते भृशं वाध्यमानाः शीतेन च अत्थरण-पाउरणद्वृताए तणाइं सेवमाणा तेहिं विज्जंति अचाइता अधियासमिति वाक्यशेषः । इदं च दुःखमपि सद्यते यदि नाम परः लोकः स्यात्, स च न मे दिट्ठे परे लोए किं परं मरणं सिया, न हि मयाऽन्येन वा स

१ नमा इत्यर्थः ॥ २ वयि ख २ । वति ख १ ॥ ३ नगिणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ उज्जाया चूपा० ॥ ५ क्षत्रिये कृपी, अवशेषास्तु अवलगन्ति क्लेशं कुर्वन्ति तेन तत् पिंडोलगा । मुंडे० मुद्रिते ॥ ६ यद् घटन्ति पु० ॥ ७ अशिखाः चूषण० ॥ ८ मतिमंदा इत्थिगाउ या चूपा० ॥ ९ पाउडा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० चायिया खं १ । चाइया पु १ पु २ ॥ ११ यज्ज परं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ अणघि० चूषण० ॥

साक्षात् परलोको दृष्टः यन्निमित्तं ह्येगः सहाते । ह्येगान् सहमानस्य हि परं मरणं सिया, तदप्यनिष्टम्, मरणमिहेच्छेद् यद्यसौ परलोकः स्यादिति, सदिग्धे तु परलोके किं दुःखेन तपसा कृतेन ? इति । अयमदर्शनपरीपहोपसर्गः ॥ १२ ॥ किञ्च—

१७६. संतत्ता केसलोएणं वंभचेरंपराइता ।

तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा पविट्ठा व केयणे ॥ १३ ॥

१७६. संतत्ता केसलोएण० [सिलोगो] । समस्तं तप्ताः [सतप्ताः] । छिद्यन्त एभिराकृष्टा इति केशाः । दुःख-
मीरवो हि केचित् केसलोयपराजिता विप्पडिवज्जंति तेषां स एवोपसर्गः । वंभचेरं इत्थिपरीसहो तेण पराइता उवसग्गिता
अणुवसग्गिता वा तत्थ मंदा विसीदंति मच्छा पविट्ठा व केयणे, केयणं णाम कडवहसठितं, मच्छा पाणिए पडिणियत्ते
उत्तारिज्जंति इत्यर्थः, खुडुमादी, तत्थ ते पविट्ठा वराणा सोयंति विसीदंति परिघोलंति जैया व पाणियं पि घुलितं ॥ १३ ॥

१७७. आयदंडसमायारा मिच्छासंठितभावणा ।

हरिस-प्पदोसमावण्णा केयि लूसेंति अणारिया ॥ १४ ॥

१७७. आयदंडसमायारा० सिलोगो । आत्मानं दण्डयितुं शीलं येषां ते भवन्ति आत्मदण्डसमाचाराः । मिच्छत्त-
संठिता भावणा जेसि ते भवंति मिच्छासंठितभावणा । ते नु कथमात्मानं दण्डयन्ति ? उच्यते, ते साधून् दृष्ट्वा हर्षात्
प्रदोषाद्वाऽवपिद्वेन्ति, जथा सो पुँरोहितपुत्रः । केयि त्ति ण सव्वे, लूसेंति अक्कोसेंति पिद्वेति य अनार्या दंसणादीहिं ३ ॥ १४ ॥

१७८. अप्पेगे पलियंतम्मि चारो चोरो त्ति सुव्वयं ।

वंधंति भिक्खुयं वाला कसाय-वसणेहि य ॥ १५ ॥

१७८. अप्पेगे पलियंतम्मि० सिलोगो । अपि एके न सर्वे, पडियंतं समन्तादन्तं परियन्तं । कस्य ? देशस्य ।
तस्मिन्नदेशे पर्यन्ते रीयन्तं कञ्चिद् भाषन्ते—चारिकोऽयम्, चारयतीति चारकः, येषां परस्परविरोधः ते चारिकमित्येनं
सर्वदन्ते । चोरं वा त सुव्वयं पि सङ्गतं गोभनं व्रतम् । सकिता वा णिस्संकिया वा भूत्वा वंधंति भिक्खुयं वाला, जथा
गोसालो वद्धो आसीत् [आव० नि० गा० ४८४] । कसाय-वसणेहि य त्ति, तत्पुरुषः समासः द्बन्धो वाऽयम्, सभावत एव
केचित् साधून् दृष्ट्वा कसाइज्जति, वसण केसिच भवति—कप्पडिग-पासडिर्या वाहेति णच्चावेति वा ॥ १५ ॥

तेष्वेव पर्यन्तेषु मध्यदेशेषु वा कंचि रियमानं कञ्चिद् वालो—

१७९. तत्थ दंडेणं संवीते मुट्ठिणा अडु फलेण वा ।

णातीणं सरती वाले इत्थी वा कुद्धगामिणी ॥ १६ ॥

१७९. तत्थ दंडेण संवीते० सिलोगो । दंडो णाम खीलो दडप्पहारो वा । मुट्ठी मुट्ठीरेव । फलं चवेडाप्रहारः ।
संवीतः सम्प्रहत इत्यर्थः । णातीणं सरती वाले, जइ णाम णातयो केयि एत्थ होत्था(होता) भाति-मित्तादयो णाहमेवंविधां
आवर्ति पावेतो । इत्थी वा कुद्धगामिणी, जथा सा अचंकारितमट्ठा [दशाश्रु० अ० ८ नि० गा० ५३-५६ चूणं] कुद्धा
गच्छतीति कुद्धगामिणी ॥ १६ ॥

१८०. एते भो ! फेरुसा फासा कसिणा दुरधियासगा ।

हत्थी वा सरसंवीता कीवा वसगा गया गिहं ॥ १७ ॥ ति वेमि ॥

॥ तृतीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः ३-१ ॥

१ पराजिया ख १ ख २ पु १ ॥ २ च्छा विट्ठा ख १ पु २ ॥ ३ जया वि पाणियं घुलित पु० ॥ ४ लूसंतऽणारिता
खं २ पु १ पु २ । लूसंति णारिया ख १ ॥ ५ पञ्चकल्पमहाभाष्ये एतदुदाहरणं द्रष्टव्यम् ॥ ६ यंतंति ख १ खं २ पु १ पु २ ॥
७ वयणेहि खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ या वा होति णं चूम्र० ॥ ९ कैश्चिद् चूम्र० ॥ १० दंडेहिं ख २ ॥
११ सरए ख १ पु २ ॥ १२ कसिणा फासा फरसा दुरं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ कीवाऽवस गया गिहं
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० । तिक्वसदगा गता गिहं चूपा० । तिक्वसहे गया गिहं वृपा० ॥

१८०. एते भो ! फरुसा फासा० सिलोगो । फरुसा नाम सेहवियुत्तैरुदीरिताः । दुक्खं अधियासिज्जंति दुरधियासगा अप्पसत्तेहिं । ते अणधियासेमाणा हत्थी वा सरसंवीता शरप्रहारैरित्यर्थः, यथा रौद्रसङ्ग्रामे हस्तिनः शरसंवीता नश्यन्ति एवं भावसङ्ग्रामादपि परीसहपरायिता क्लीवा वशका नाम परीषहे वशकाः पुनरपि गृहं [गताः] गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । पठ्यते च—“तिव्वसट्ठगा गता गिहं । ति वेमि” तीव्रं शठाः तीव्रशठाः, तीव्रैर्वा शठाः तीव्रशठाः, तीव्रैः परीषहैः प्रतिहताः ॥ १७ ॥

5

॥ इति [तृतीयोपसर्गपरिज्ञाध्ययने उद्देशः] प्रथमः ३-१ ॥

[उवसग्गपरिण्णाए विइओ उद्देसओ]

स एव उपसर्गाधियारो अणुवत्तत एव ।

१८१. अध इमे सुहुमा संग्गा भिक्खूणं जे दुरुत्तरा ।

जत्थं मंदा विसीदंति ण चएत्ता जवइत्तए ॥ १ ॥

10

१८१. अध इमे सुहुमा संग्गा० सिलोगो । अथेलानन्तर्ये, पडिलोमोवसग्गा गता, इदाणिं अणुलोमा । उक्तं हि—“पढमम्मि य पडिलोमा णाती अणुलोमगा य वितियम्मि ।” [नि० गा० ४१] सुहुमा णाम णिउणा, न प्राणव्यपरो-पणवत् स्थूरमूर्त्तयः, उपायेन धर्माध्यावयन्ति । उक्तं हि—“शक्यं जीवितविघ्नकरैरप्युपसर्गैरुदीर्णैः माध्यस्थ्यं भावयितुम् ।” [] अनुलोमा पुण पूजा-सत्कारादयः भिक्खूणं दुरुत्तरा भवन्ति । वक्ष्यति हि—“पाताला व दुरुत्तरा” [श्लो० १९२] सज्जते यत्र स सङ्गः । संगो त्ति वा विग्घो त्ति वा वक्खोढो त्ति वा एगट्ठं । अल्पसत्त्वानां दुस्तराः न 15 तु सत्त्ववताम् । जत्थं मंदा विसीदंति, मंदा उक्ताः, विसेसेण सीयन्ति । ण चएत्ता णाम असक्केता जवइत्तए त्ति वा लाढेत्तए त्ति वा एगट्ठं ॥ १ ॥

१८२. अप्पेगे णातयो दिस्सं रुंयंति परिवारिया ।

पोस ने तात ! पुट्ठो सि कंस्स परिचयासि ने ? ॥ २ ॥

१८२. अप्पेगे णातयो दिस्स० सिलोगो । अपिः पदार्थसम्भावने । एके न सर्वे ज्ञातयो माता-पित्रादि पव्वयंतं 20 पुव्वपव्वइत्तं वा दट्ठुणं रुंयंति । किं ?, किंण-करुणाणि—“नाध ! पिय ! कंत ! सामिय ! ०” । [] परिवारिया दव्वतो भावतो य । वयं वृद्धा कर्मासहिष्णवः, तदिदानीं पोसाहि ने, आवाल्यात् पुट्ठो मांदादिभिः ॥ २ ॥

१८३. पिता ते थेरतो तात ! ससा ते खुड्डिया इमा ।

भातरो ते ससा तात ! सोदरा किं जहासि ने ? ॥ ३ ॥

१८३. पिता ते थेरतो तात० सिलोगो । तात ! इत्यामन्त्रणम् । उक्तं हि—

पिता ते स्थविरो तात ! वयं च गतयौवनाः । न च तत् कर्म जानासि यज्जानात्यपरो जनः ॥ १ ॥

25

[]

१ अहिमे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ त्थ एगे वि० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ चयंति ख १ । चयंति ख २ पु १ पु २ । “शकुवन्ति” इति वृत्ति-टीपिकाकारौ ॥ ४ जविच्चप ख १ पु २ । जहिच्चप ख २ पु १ ॥ ५ नायया ख १ पु २ । णाययो ख २ पु १ ॥ ६ दिस्सा ख १ ख २ ॥ ७ रोयंति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ परियारिया पु १ ॥ ९ कस्स तात ! चयासि णो ख १ ख २ पु २ वृ० वी० । कस्स तात ! जहासि ने पु १ ॥ १० मात्रादिभिरित्यर्थः ॥ ११ पिता त थे० ख १ । पिया य थे० पु २ ॥ १२ सया पु १ । सगा ख १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ १३ चयासि ख २ वृ० वी० ॥

त्वां हि मुक्त्वा अस्यां दशायां कोऽन्यः पोषयिष्यति ? । तं तु सद्भावतो ब्रूते, कौतुकाद्वा अन्येष्वपि पुत्रेषु विद्यमानेषु ब्रवीति—पोस णे तात ! पुट्ठो सि, कस्स णाम तुमं अम्हे अणाहाड परिचयसि ? । किञ्च—कश्चिद् ना [जनैः] सुहृद्विर्वा निष्कामन्नुपदिश्यते—पिता ते थेरतो तात !, थेरगो दंडधरितग्गहत्थो अत्यन्तदशा प्राप्तः युक्तं त्वयि जीवमाने महपिंड-मढंतो ? कथं च तव धर्मः स्यादस्मिन् विलपमाने ? । खसा नाम ते भगिनी, सा य खुड्डुलिया भद्र ! बृहत्तमा कन्या वा, कोऽस्या निर्वहणं करिष्यति ? । एवमादीणि कार्यसहस्राणि सताणि असताणि वा उदीरति । भातरो ते सन्ना तात ! शृण्वन्तीति श्रवाः आणा-उववाय-वयणणिद्देसे थ चिट्ठंति । समानोदराः सोदराः । सोदरग्रहणाद् अन्येऽपि ताव एकपि-त्रादयो छडिज्जंति सुहं, न तु सोदराः ॥ ३ ॥ किञ्च—

१८४. मातरं पितरं पोस एवं लोगो भविस्सति ।

एवं खु लोहयं तात ! जे पालंति उ मातरं ॥ ४ ॥

10 १८४. मातरं पितरं पोस० सिलोगो । मातापितरौ हि शुश्रूषार्हौ ताविदानीं पुष्पाहि । एवं लोको भविष्यतीति अयं परश्च । अस्मिन्नावद् यशः कीर्तिश्च भवति मङ्गलं च । उक्तं हि—

गुरवो यत्र पूज्यन्ते यत्र धान्यं सुसम्पृतम् । अदन्तकलहो यत्र तत्र शक्र ! वसाम्यहम् ॥ १ ॥

[]

परलोकश्च भवति गुरुश्रूषया । एते हि पत्नीवसत्थिया समणगा भवंति जे माया-पितर ण सुत्सूसंति, तेण तेसि 15 गुरुपडिणीयाणं कतो लोगो धम्मो वा भविस्सति ? ॥ ४ ॥ किञ्चान्यत्—

१८५. उत्तरा मधुरोद्धावा पुत्ता ते तात ! खुड्डुगा ।

भारिया ते णवा तात ! मा सा अण्णं जणं गमे ॥ ५ ॥

१८५. उत्तरा मधुरोद्धावा० सिलोगो । उत्तरा नाम प्रतिवर्षमुत्तरोत्तरजातकाः समघटच्छिन्नगाः । पठ्यते च—
“इतरा मधुरोद्धावा” इतरा णाम खुड्डुलगा अव्यक्तमधुरोद्धावकाः । पुत्ता ते तात ! खुड्डुगा, तात इत्यामन्त्रणम्, खुड्डुगा 20 त्ति अप्राप्तवयसः अकर्मयोग्या वा । भारिया ते णवा तात !, भरणीया भार्या, नवा नाम नववधूः अग्रसूता गर्भिणी वा, मा सा अण्णं जणं गमेज्ज उव्वामए वा करेज्ज, जीवंत एव तुमस्मि अण्णं पतिं गेण्हेज्जा ततो तुज्झ वि अद्धिती भविस्सति, अम्ह वि य जणे छायाघातो अवण्णओ थ भविस्सतीति ॥ ५ ॥ किञ्च—जो जधा पुव्वमासी तस्स हि स एव उवसग्गो पायो भवति, यो नान्यथा ब्रवीति । तद्यथा—यः कृष्यादिकर्मपराजितः तं दृष्ट्वा ब्रुवते—

१८६. एहि ताव घरं जामो मा तं कम्मसहा वयं ।

‘वितियं पि तात ! पासामो जामो ताव सयं गिहं ॥ ६ ॥

25

१८६. एहि ताव घरं जामो० सिलोगो । जाणामो—जधा तुमं अतिकम्मा भीतो पव्वइतो, इदाणि वयं कम्मसमत्था कम्मसहा कम्मसहायकत्वं प्रति भजतः, तदिदानीं कुमार ! [किं] अतिभगिण्य ? चंपगाणि वि हत्थेण मा छिवाहि, तणं वा उक्खिवाहि—त्ति दूरगतं च ण दट्ठण भगंति । आसण्ण वा गृहम्—आगच्छ, वितियं पि तात ! पासामो जामो ताव सयं गिहं, वितियं पि तात ! पासामो, स्वे गृहे तिष्ठन्तमिति वाक्यशेषः, वितियं पि ताव पेच्छामु सव्वाइं णियल्लगाइ ॥ ६ ॥

१ एस्स पु १ ॥ २ लोए भविस्सती ख १ पु १ पु २ ॥ ३ एयं ख १ पु १ ॥ ४ खल्लु खं २ ॥ ५ जे पोसेति उ मातरं ख १ । जो पोसइ उ मायरं पु १ । जे पोसे पिउ-मायरं पु २ ॥ ६ इतरा मधुरोद्धावा चूपा० । उत्तरा मधुरोद्धावा ख १ ख २ वृ० दी० ॥ ७ अण्णजणंगमा पु २ ॥ ८ वि य अद्धितीया भविं वा० मो० ॥ ९ ताया ! ख १ ख २ पु १ पु २ दी० ॥ १० वीयं ख १ पु १ पु २ ॥ ११ ताया ! पु २ ॥ १२ जामु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

१८७. गंतुं तात ! पुंणाऽऽगच्छे ण तेणासमणो सिया ।

अकामकं परकमंतं को तं वारेतुमरहति ? ॥ ७ ॥

१८७. गंतुं तात ! पुंणाऽऽगच्छे० सिलोगो । गत्वा स्वजनपक्षं दृष्ट्वा पुनरागमिष्यसि, न हि त्वं तेनाश्रमणो भविष्यसि यस्त्व स्वजनसंलोकयित्वा पुनरायास्यसि । अकामकं परकमंतं, अकामको नाम अणच्छिओ, परकमंतं ति पडिजयतं । अथवा यदा त्वं पर (१) प्राप्य निष्क्रान्तो भविष्यसि भुक्तमोगित्वात् तदा अकामकं पराकमन्तं को तं वारेतुमरहति ? ॥ ७ ॥ धरेन्तग वा पव्वइयं भणति—

१८८. जं किंचि अणगं तात ! तं पि सव्वं समीकतं ।

हिरण्णं ववहाराती तं पि दासामो ते वयं ॥ ८ ॥

१८८. जं किंचि अणगं तात ! तं पि सव्वं समीकतं० [सिलोगो । समीकतं ति वा] उत्तारियं ति वा विमो-
क्खितं [ति] वा एगड् । हिरण्णं ववहाराती, जो वा णियगो खीगमंडमुल्लो पव्वइतो तं भणति—हिरण्णं ते कताकतं दासामो, 10
आदिप्रहणात् सुवण्णं वा भड्डमुल्लं वा दासामो जेगेव ववहरिस्ससि, व्यवहारार्थं व्यवहाराय । अपि पदार्थादिषु, तच्च ते दासामो, अन्यच्च यद् वक्ष्यसि ॥ ८ ॥

१८९. इच्चेवं णं सुसिक्खंतं कालुणतो उवड्ढिता ।

विवद्वो णातिसंगेहिं ततो गारं पहावती ॥ ९ ॥

१८९. इच्चेवं णं सुसिक्खंतं० सिलोगो । साधुक्रिया सुदु सिक्खंतं सुसिक्खंतं । पाठान्तरम् “सुसेहिंति” वा 15
ओसिक्खावेतीत्यर्थः । कालुणतो उवड्ढितं त्ति कलुणाणि कदंता य रुयंता य णिरिक्खंता य तं उवसगंति समुड्ढिता उप्पव्वा-
वेतुं । स च तेहिं णाणाविवेहिं विवद्वो णातिसंगेहिं ततो गारं पहावती, गारं नाम अगारत्वं श्रृंशं वा धायति [पहावती]
॥ ९ ॥ किञ्चान्यत्—

१९०. वणे जातं जथा रुक्खं मालुया पडिवंधती ।

एवं णं परिवेढंति णातओ असमाधिण ॥ १० ॥

20

१९०. वणे जातं जथा रुक्खं० सिलोगो कंठो । एवं [णं] परिवेढंति द्रव्यतः । भावतश्च परिवेढणं असमाधीए
त्ति तं तं भणति करंति य येनास्यासमाधिर्मवति । अथवा अममाधिता ते द्रव्यतो भावतश्च, स तैः करुणादिभिः ॥ १० ॥

१९१. विवद्वे णातिसंगेहिं हत्थी वा वि णवग्गहे ।

पिडुतो परिसप्पंति सूतिय व्व अदूरतो ॥ ११ ॥

१९१. विवद्वे णातिसंगेहिं हत्थी वा वि णवग्गहे [पुव्वद्वं] । कञ्चित् कालं कासारोच्छुखण्डादिभिरनुवृत्त्य पश्चाद् 25
आराप्रहारैर्वाध्यते । तेऽप्येनं पुनर्जातमिव मन्यमानाः तस्याभिनवानीतस्य पिडुतो परिसप्पंति । को दृष्टान्तः ?, सूतिय व्व
अदूरतो, यथा तद्दिनसूतिका गृष्टिः स्तनन्धकस्य पीतक्षीरस्य इतश्चेतश्च परिधावतो ईपदुन्नतवालधिः सन्नतग्रीवा रम्भायमाणा

१ पुणो गच्छे ख २ पु १ पु २ ॥ २ ण याय तेण समणो ख २ । ण तेण समणो ख १ पु १ । नेवण समणो पु २ ॥
३ मंगं परकम्म को ते वां ख १ ख २ पु १ ॥ मंगं परकंतं को ते वां पु २ ॥ ४ घारेतुं वृपा० दीपा० ॥ ५ मवलोक्य पुनं
पु० ॥ ६ अकामं ते परकम अकामको चूसप० ॥ ७ अनर्थिक इत्यर्थः ॥ ८ धरेन्तगं ऋणवन्तम् इत्यर्थः ॥ ९ समीगयं ख १
ख २ ॥ १० दासामु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ इच्चेवं णं सुसेहिंति कां खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ कालुणिया
समुड्ढिया खं १ पु २ । कालुणीय समुड्ढिया ख २ । कालुणिया समुवड्ढिया पु १ वृ० दी० ॥ १३ निवड्ढा पु १ ॥ १४ णायसं
ख २ । णायसं पु १ पु २ ॥ १५ जहा रुक्खं वणे जायं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १६ एवं ख १ खं २ पु २ ॥
१७ तं पु १ ॥ १८ पडिवंधंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १९ नायओ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २० माधिणा खं १
ख २ पु २ ॥ माधिण पु १ ॥ २१ विवद्वो खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २२ सूती गो व्व ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
२३ अदूरगा पु १ वृ० दी० । अदूरण ख १ खं २ पु २ ॥

पृष्ठतोऽनुसर्पति, स्थितं चैनं उद्दिशति, अदूरतोऽस्यावस्थिता स्निग्धया दृष्ट्या निरीक्षते, एवं बंधवा अप्यस्य उदकसमीपं वाऽन्यत्र वा गच्छन्तं 'मा णासिस्सेहि' ति पिडुतो परिसर्पति, चेदरुवं वा से मग्गतो देन्ति, ग्रयानमासीनं चैनं स्नेहमिवोद्गिरन्त्या दृष्ट्या अदूरतो निरीक्षमाणा अवतिष्ठते ॥ ११ ॥

१९२. एते संग्गा मणुस्साणं पाताला वै अतारिमा ।

5

कीवा जत्थ विसण्णेसी णातिसंगेहि मुच्छिता ॥ १२ ॥

१९२. एते संग्गा मणुस्साणं० सिलोगो । एते इति ये उद्दिष्टाः, सज्यते येन स सङ्गः, मनुष्याधिकार एव वर्तते तेन मनुष्यग्रहणम् । पाताला नाम बलयामुखाद्याः, सामयिकोऽयं दृष्टान्तः । उभयाविरुद्धस्तु पातालो समुद्र इत्यपदिश्यते । न तारिमा अतारिमा न शक्यते बाहुभ्या तर्तुमिति । कीवा कातरा जत्थ विसण्णेसी विसण्णं एसतीति विसण्णेसी णाति-संगेहि मुच्छिता, विसण्णा वा आसति विसण्णासी णातिसंगेहि मुच्छिता । अथवा—“कीवा जत्थावकीसंति” अपकृष्यन्ते 10 मोक्षगुणातो धम्मातो वा ॥ १२ ॥ किंणिमित्तं णातिसंगेहि मुच्छिता ?—

१९३. तं च भिक्खू परिणाय सव्वे संग्गा महासवा ।

जीवितं नावकंखेज्जा सोच्चा धम्ममणुत्तरं ॥ १३ ॥

१९३. तं च भिक्खू परिणाय सव्वे संग्गा महासवा [पुव्वद्ध] । तदिति यदेतदुक्तं अथवा तं उपसर्गणं दुविधाए [परिणाय] परिणाय, सव्वे इत्यपरिशेषः, संग्गा एव महान्ति कर्माण्याश्रवन्तीति 15 [महाश्रवा । ...] ॥ १३ ॥

१९४. अहो ! इमे संति याऽऽवट्ठा कासवेण पवेइता ।

बुद्धा जत्थावसप्पंति सीदंति अबुधा जहिं ॥ १४ ॥

१९४. [अहो !] इमे संति याऽऽवट्ठा० सिलोगो । अहो ! दैन्य-विस्मया-ऽऽमन्त्रणेपु । अथवा—[“अथ] इमे संति आवट्ठा” अथेत्यानन्तर्ये, इमे वक्ष्यमाणाः, सन्तीति विद्यन्ते, द्रव्यावर्त्ता नदीपूरो, भावावर्त्ता यैः प्रकारैरावर्त्तन्ते 20 संयममीरवः । कासवेण पवेइता प्रदर्शिता इत्यर्थः । बुद्धा जत्थावसप्पंति, बुद्धा दुविधा—दब्बे भावे य, दब्बे णिहाबुद्धा, भावे णाणातिबुद्धा, अवसप्पन्ति नाम अवगच्छन्ति । सीदंति अबुधा जहिं ॥ १४ ॥ किञ्च—यः कश्चित् संयतः कस्सति रण्णो पुत्तो वा अरायवंसिओ वि को वि रुवसपण्णो विज्जा-मत-कलागुणसपण्णो वा । तं जघा—

१९५. रायाणो रायमच्चा य माहणा अदुव खत्तिया ।

णिमंतयंति भोगेहिं भिक्खुअं साधुजीविणं ॥ १५ ॥

25 १९५. रायाणो रायमच्चा य० सिलोगो । रायाणो चक्कवट्ठिमादी, तत्थ बंधदत्तेण चित्तो निमंतिओ । [उक्त० अच्य० १३] रायमच्चा इस्सर-तलवर-माढविगादि । माहणा भट्टा । खत्तिया नाम गणपालगा, गणभुक्तीए वा भ्रष्टराज्याः, जे वा अरायाणो अरायवंसिया । णिमंतयंति भोगेहिं भिक्खुअं साधुजीविणं ति, साधुविहीए फासुएण पडोआरेण जीवति त्ति साधुजीवी । अथवा साध्विति प्रशंसायाम्, शोभनेन जीवनेन जीवतीति, सयमजीवितेनेत्यर्थः ॥ १५ ॥

के च ते भोगाः ? इमे—

१ पच्छतो पु० स० ॥ २ च दुरुत्तरा १८१ सूत्रगाथाचूणो पाठान्तरम् ॥ ३ जत्थ य कीसंति नातिं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । जत्थऽवकिस्संति नातिं ख २ । जत्थ विसण्णासी णातिं इति जत्थावकीसंति णातिं इति च चूणो पाठभेदौ ॥ ४ नातिकं ख १ । नाहिकं पु २ ॥ ५ अहिमे ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । अथ इमे पु १ चूपा० । अहो ! इमे वृपा० ॥ ६ आवट्ठा खं १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ॥ ७ त्थ पसं ख १ पु २ ॥ ८ अट्ठ खं पु २ । ९ दुव खं पु १ ॥

१९६. हत्थ-ऽस्स-रह-जाणेहिं विहारगमणेहि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं महरिसी ! पूजयामु ते ॥ १६ ॥

१९६. हत्थ-ऽस्स-रह-जाणेहिं० सिलोगो । हत्थि-अस्स-रधाणीणि पसिद्धाणि । जाणाणि सीदा-संदमाणिगादीणि । पुण जले थले य, जले णावादि, थले सीता-संदमाणिगादी । विहारगमणा इति उज्जाणियागमणाइं । चशब्दादन्यैश्च वादिभिः इन्द्रियक्षमैर्विषयैर्यथेष्टतः भुंजाहिमाइं भोगाइं, इमानीति विद्यमानानि प्रत्यक्षाणि वा महरिसि ! त्ति । एवमपि ५ त्सिरे चेव पूजनीयश्च ॥ १६ ॥ किञ्चान्यत् तमेवं णिमतयंति—

१९७. वत्थ-गंध-मलंकारं इत्थीओ सयणाणि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं आयसो ! पूजयामि ते ॥ १७ ॥

१९७. वत्थगंधमलंकारं० सिलोगो । वत्थाणि अयिणादीणि । गंधा कुप्रादयः । अलंकारा हारादयः । स्त्रियः । इहं ते धूतं भणिणीं वा देमि अण्ण वा जं इच्छसि । सयणाइं अत्युत-पच्चत्युताणि । चशब्दाद् लोही-लोह-कढाह-कडुच्छुगा-10 णिणि सव्वो घरोवक्खरो सहीणो, जारिसो चेव मम परिच्छतो तारिस चेव दलयामि । तेनोपचितो भुंजाहिमाइं भोगाइं मया वेधीयमानानि । आयसो ! पूजयामि ते साम्प्रतमेभिर्विद्वादिभिः पूजयामि पूजयिष्यामश्च त्वाम्, सर्वस्य त्वं वशयिता भविष्यसि ॥ १७ ॥ किञ्चान्यत्—न च तवास्माभिरभ्यर्च्यमानस्य कृततपःप्रणाशो भविष्यति । कथम् ?—

१९८. जो तुमे णियमो चिण्णो भिक्खुभावम्मि उत्तमो ।

अगारमावसंतस्स सव्वो सो चिट्ठती तथा ॥ १८ ॥

15

१९८. जो तुमे णियमो चिण्णो० सिलोगो । इंदिय-णोइदिहिं चीर्णो कृतः । भिक्खुभावम्मि उत्तमो, भिक्खु-भावो णाम पव्वज्जा, उत्तमो असरिसो । अगारमावसंतस्स सव्वो सो चिट्ठती तथा । “संविज्जे” वा, न विनश्यती-त्यर्थः, लोकसिद्धमेवेतं—सुकयस्स विपुजयोः ॥ १८ ॥ किञ्चान्यत्—

१९९. चिरं दूइजमाणस्स दोसो दाणिं कुतो तव ? ।

इच्चेव णं णिमंतंति पीयारेण व सूयरं ॥ १९ ॥

20

१९९. चिरं दूइजमाणस्स० सिलोगो । चिरं तुमे धम्मो कतो, दूइजता य णाणापगारा देसा दिट्ठा तयोवणाणि तित्थाणि य । दोप इदानीं कुतस्तव ? किं त्वया चौरत्वं कृतं पारदारिकत्वं वा ? । अथवा दोसो पावं अधर्म इत्यर्थः, स कुतस्तव ? , क्षपितस्त्वया, कृतं सुमहत् तपः, ण य ते उप्पव्ययंतस्स वयणिज्ज भविस्संति, किं भवं चोरो पारदारिगो वा ? , ननु तीर्ययात्रा अपि कृत्वा पुनरपि गृहमागम्यते । एवमादिभिः हस्त्यश्च-रथ-वस्त्रादिभिः निमन्त्रणैश्च ते णियह्मगा अणियह्मगा वा इच्चेव णं णिमंतंति पीयारेण व सूयरं, पीयारो णाम कुडगादि, स तेण पीयारेण द्वितो घरसूयरगो अट्ठविं ण वच्चति 25 मारिज्जति य, एवं सो वि असारोहिं णिमंतितो ते भोत्तुं मरण-णरगादियाइं दुक्खाड पावेति ॥ १९ ॥

२००. चोदिता भिक्खुचरियाए अचयंता ज्वइत्तए ।

तत्थ मंदा विसीदंति उज्जाणंसि व दुव्वला ॥ २० ॥

१ भुंज भोगे इमे सग्वे महं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ यामु तं खं २ वृ० वी० । याम ते पु २ ॥ ३-४ शिविका-स्यन्दमानिकादीनि ॥ ५ आउसो ! पूजयामु तं ख १ ख २ पु २ वृ० वी० । आयसो ! पूजयामु ते पु १ ॥ ६ सुव्वता ! ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ आगारं ख १ खं २ ॥ ८ सव्वो संविज्जे तथा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० ॥ ९ दोसे दाणिं कओ तव ख १ पु २ ॥ १० तं चेव ख १ पु २ ॥ ११ पीयारेण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ चज्जाए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ अचयंता ख २ ॥ १४ जवित्तए ख १ पु १ पु २ वृ० वी० । जहेत्तए ख २ ॥ १५ उज्जाणम्मि घ ख १ पु २ ॥

२००. चोदिता भिक्खुचरियाए० सिलोगो । चोदिता नाम अवधिता तज्जिता वाधिता इत्यर्थः । चरणं चर्या चक्र-
वालसामायारी । जवइत्तए त्ति वा लाढेत्तए त्ति वा एगट्ठ । तत्थ मंदा विसीदंति उज्जाणंसि व दुव्वला, केइ आयसमुत्थेहिं
[केइ परसमुत्थेहिं] केइ उभयसमुत्थेहिं, ऊद्धुं यानं उद्यानम्, तत्र (तच्च) नदी तीर्थस्थल गिरिपद्मारो वा, तत्थ पुंगवा वि-
थ आरुभंता सीत्तिज्जंति, किमंग पुण दुव्वला दुपदा चउप्पदा वा^१, एवं के वि पव्वयंता चेव ताव भावदुव्वला
५ सीदंति ॥ २० ॥ किञ्च—

२०१. अचयंता ये लूहेणं उवधाणेण तज्जिता ।

तत्थ मंदा विसीदंति^२ पंकंसि व जरग्गवा ॥ २१ ॥

२०१. अचयंता य लूहेणं० सिलोगो । अचयंता अशक्तुवन्तः । लूहं दब्बे य भावे य, दब्बे आहारादि, भावलूहं
सयम एव । तवोवधाणेण तज्जिता अवहत्थिता । तत्थ मंदा विसीदंति, पङ्के जीर्णगौः जरद्भवत् ॥ २१ ॥

२०२. ऐयं निमंतणं लद्धुं मुच्छिता गिद्ध इत्थिसु ।

अज्झोववण्णा कामेसु चोइज्जंतां गिहं गय ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णाए वितिओ उद्देसओ सम्मत्तो ॥

२०२. ऐयं निमंतणं लद्धुं० सिलोगो । एतं निमंतणं ति जं हेट्ठा भणिय, लद्धुं प्राप्तुम् । मुच्छिता विसएसु । गिद्धा
इत्थिगासु । अज्झोववण्णा कामेसु, कामा-इच्छा-मदणकामा । चोइज्जंता णाम णिवभत्थिज्जंता परिस्सहेहिं निमंतिज्जमाणा
१५ वा गिहं गय त्ति वेमि, पुनर्गृहं र्गताः, पुनर्गृहस्थीभूता इत्यर्थः ॥ २२ ॥

॥ [उवसग्गपरिण्णाए वितिउद्देसओ] ३-२ ॥

[उवसग्गपरिणज्झयणे तइओ उद्देसओ]

णिज्जुत्तीए वुत्तो दुविधो उवसग्गो—ओहे ओवक्कमे य [नि० गा० ४४] अज्झत्थ विसीयणा य [नि० गा० ४९], स
च बालपव्वइतो तरुणीभूतश्चिन्तयति—चिरकालं प्रव्रज्या दुष्करा कर्तुमित्यतोऽवसीदति । दृष्टान्तः—

२०

२०३. जघा संगामकालंसि पच्छतो भीरुवेहति ।

वलर्यं गहणं णूमं को जाणेति पराजयं ? ॥ १ ॥

२०३. जघा संगामकालंसि० सिलोगो । येन प्रकारेण यथा । सङ्ग्रामकालो नाम समभिचारितं युद्धम् । तत्थ
कोइ वचंतो भीरु पच्छतो उवेहति । वलर्यं गहणं णूमं, वलर्यं णाम एकदुवारो गङ्गापरिक्खेवो वलयसंठितो वलयं भण्णति,
गृह्यते यत् तद् गहनं वृक्षगहनं लता-गुल्म-वितानादि च, नूमं नाम अप्रकाशं जत्थ णूमेति अप्पाणं गङ्गाए दरीए वा । को
२५ जाणेति पराजयं ति दैवायत्तो हि पराजयो ॥ १ ॥

२०४. मुहुत्ताणं मुहुत्तस्स मुहुत्तो हवति तारिसो ।

पराजियाऽवसप्पामो इति^३ भीरु उवेहती ॥ २ ॥

२०४. मुहुत्ताणं मुहुत्तस्स० सिलोगो । मीयतेऽनेनेति मुहूर्तः । वहूना हि मुहूर्त्ताना एक एव मुहूर्त्तो भवति यत्र
विजयो भवति पराजयो भवति वा । जयश्चेद् इत्यतः शोभनम्, पराजयश्चेदित्यतोऽवरम्, पराजिया मो अवसर्पिष्यामः ।
३० अवसर्पितो इति भीरु उवेहती ॥ २ ॥ एस दिट्ठतो । अयमर्थोपणयो—

१ अपहृता ॥ २ व ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ वियट्ठंति ख १ ॥ ४ सिरंसि व जरं ख १ पु २ । उज्जाणंसि जरं
ख २ । थलसि व जरं पु १ ॥ ५ एवं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ कामेहिं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ ता गया
गिहं ॥ ति ख २ ॥ ८ गत्वा पुनर्गृहस्थीभूत्वा चत्थप्र० ॥ ९ कालम्मि पिट्ठतो भीरु पेहती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
१० होति ख २ पु १ ॥ ११ भीरु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

२०५. एवं तु समणा एगे अवलं णच्चाण अप्पगं ।

अणागयं भयं दिस्स अवक्कप्पंतिमं सुतं ॥ ३ ॥

२०५. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवमनेन प्रकारेण । तु पूरणे । एगे ण सव्वे । संजमे तैस्सैः प्रकारैः अवलं ज्ञात्वा अप्पगं अणागयं [भयं] दिस्स, अणागतं णाम अपत्तं 'मा णाम एव होज्ज' त्ति । ततः अवक्कप्पंतिमं सुतं, सुतं अव[म]रक्षणादि अवकल्पयन्ति, अधीयन्त इत्यर्थः । इमानीति अर्थोपार्जनसमर्थानि गणिय-णिमित्त-जोइस-वाय-५ सहस्रत्याणि ॥ ३ ॥

२०६. को जाणति वियोवातं इत्थीतो उदगातो वा ।

चोदिज्जंता पक्खामो ण णे अत्थि पक्कप्पियं ॥ ४ ॥

२०६. को जाणति वियोवातं० सिलोगो । वियोवातो णाम व्यापातः, सो उण इत्थीपरीसहतो भवति, ण्हाण-पियणादिणिमित्तं उदगातो वा, वा विकप्पे, जो वा जस्स पलिओवमादि । परिसहजिता अमुकेण चेव लिंगेण कौटल-बेंटलादीहिं 10 कज्जेहिं अट्टञ्जाणेण चोदिज्जंता पक्खामो, चोदिज्जंता पुच्छिज्जंता, प्रायशः कुण्टलट्टीओ लोगो समणे पुच्छति तत्थ चरेस्सामो विज्जा-मंते य पजंजिस्सामो । ण णे अत्थि पक्कप्पियं ति ण किंचि अम्हेहिं पुव्वोवज्जितं धणं पेइयं वा । एवं णञ्चा पावसुतपसंगं करेति ॥ ४ ॥

२०७. ईच्चेवं पडिलेहंति वलयाइपडिलेहिणो ।

वितिगिंछंसमावण्णा पंथाणं वं अकोविता ॥ ५ ॥

15

२०७. ईच्चेवं पडिलेहंति० [सिलोगो] । इति एवं ईच्चेवं, पडिलेहंति णाम समीक्षन्ते सम्प्रहारंति, भाववलय-भावग्राहण-भावणूमाइं पडिलेहंति । वितिगिंछंसमावण्णा त्ति, कि संजमगुणे सक्केस्सामो ण सक्केस्सामो ? त्ति । उक्तं हि—

“लुक्खमणुण्हमणियतं कालाइकंतभोयणं विरसं ।” []

दिहंतो—पंथाणं व अकोविता, जथा अदेसितो विगलपवे चित्तंतो अच्छति—किमयं पंथो इच्छितं भूमिं जाति ? । एगत्तो वि ण णिव्वहति अकोविया अयाणगा ॥ ५ ॥ उक्ता अप्पसत्था । इदाणि पसत्था—

20

२०८. जे तु संगामकालम्मि णाता सूरपुरंगमा ।

ण ते पिट्ठतो पेहंति किं परं मरणं भवे ॥ ६ ॥

२०८. जे तु संगामकालम्मि० सिलोगो । जे त्ति अणिदिट्ठणिहेसे । तुः विसेसणे । ज्ञाता णाम प्रत्यभिज्ञाता नामतः कुलतः गौर्यतः शिक्षातः । तद्यथा—चक्रवर्त्ति-वलदेव-वासुदेव-माण्डलीकादयः । प्राकृताश्च वीरपट्टगेहिं वद्धगेहिं सण्णद्ध-वद्ध-वम्मिय-कवया उप्पीलियसरासणपट्टिया ११ गहियाउध-पधरणा समूसियधयगा सूर एव चक्रवर्त्त्यादीनां पुरतो 25 गच्छंति सूरपुरंगमा, न ते वलयादीणि पडिलेहन्ति । ते तु सपहारंति—

तरितव्वा व पइणिया, मरितव्वं वा समरे समत्यएणं । असरिसजणउल्लावया, ण हु सहितव्वा कुले पसूयएणं ॥ १ ॥

[भाव० ति० गा० १२५६ हारिवृ० पत्र ५५७-२]

परवलं जेतव्वं वा मरितव्वं वा । ण ते पिट्ठतो पेहंति, अपत्ते जुद्धे जुद्धमाणे वा । किं परं मरणं भवेत् ? , मरणादप्यनिष्टतम अश्लाघ्यत्वम्, मरणादपि विशिष्यते भग्नप्रतिज्ञजीवितम् ॥ ६ ॥

30

१ अकरं णं ख १ ॥ २ दिस्सा ख २ ॥ ३ के जाणंति वियोवातं ४१ निरुक्किगाथाचूणो पाठान्तरम् ॥ ४ जाणाति ख १ ख २ पु २ ॥ ५ विउवातं ख १ खं २ । वियोवायं पु १ पु २ ॥ ६ नो णे पु १ ॥ ७ व्युपातः वा० मो० ॥ ८ ईच्चेव ण पं ख २ पु १ ॥ ९ गिंछं सं ख २ वृ० वी० ॥ १० वा ख २ ॥ ११ पिट्ठमुवेहंति खं २ वृ० वी० । पिट्ठं उवेहंति पु १ पु २ पु २ ॥ १२ सिता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ गृहीतायुध-प्रहरणा ॥

सूय० सु० १२

उक्तः प्रशस्तदृष्टान्तः । तदुपसंहारः प्रशस्त एव—

२०९. एवं समुद्धितं भिक्खुं वोसिज्जाऽगारवंधणं ।

आरंभं [वि]तिरियं कट्ठु अत्तत्ताए परिव्वए ॥ ७ ॥^१

२०९. एवं समुद्धितं भिक्खुं० सिलोगो । सम्यग् उत्थितं समुत्थितं दब्बसमुत्थाणेण भावसमुत्थाणेण य । अगार-
5 वन्धनं छित्त्वा अज्झत्यतो अवसीतमाणं आरंभं [वि]तिरियं कट्ठु त्ति दब्बे भावे चाऽऽरम्भः, वितिरियं णाम वितिरिच्छं
वोलेंति, अनुलोमेहिं दुक्खमतिक्राम्यन्ते नदीश्रोतोवत् । परीसहोवसग्गाणि जिणिऊण णेव्वाणरज्जकखी अत्तत्ताए आत्महिताय
सर्वतो संब्रजेत्, सिद्धिगमनोद्यतेन मनसा । अथवा—आतो मोक्षः सज्जमो वा अस्यार्थः “आतत्थाए” । अथवा आप्तस्या-
ऽऽत्मा आप्तात्मा, आप्तात्मेव आत्मा यस्य स भवति आप्तात्मा इष्टः, वीतराग इव ब्रजेदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अज्झत्यविसीदण त्ति गतं । इदाणि परवादवयणं । तं अत्तत्ताए परिव्वयंतं—

10

२१०. तमेगे परिभासंति भिक्खुयं साहुजीविणं ।

जे ते उ एवं भासंति अंतए तेऽसमाहिते ॥ ८ ॥

२१०. तमेगे पडिभासंति० सिलोगो । तमिति तं अत्तयाए पसवुडं रीयमाणं, एगे ण सव्वे, समता भासति
परिभासंति, आजीवकप्रायाः अन्यतीर्थिकाः, सुत्तं अणागतोभासियं च काऊण वोडिगा । साधुजीविणं ति णाम साधुवृत्तिः,
अपापजीविनमित्यर्थः । जे ते [उ] एवं भासंति अंतए [ते]ऽसमाहिते, अंतए नाम आभ्यन्तरतः दूरतः तेऽसमाहिते,
15 णाणादिमोक्त्वा परमसमाधी, अत्यन्तअसमाधौ वर्तन्ते । असमाहिते अकारलोपं कृत्वा, संसारे इत्यर्थः ॥ ८ ॥

किं प्रमापन्ते ?—

२११. संबद्धसमकप्पा हुं अण्णमण्णसमुच्छिता ।

पिण्डवातं गिलाणस्स जं सारेध दलाध य ॥ ९ ॥

२११. संबद्धसमकप्पा हु० सिलोगो । समस्तं वद्धाः संबद्धाः पुत्र-दारादिभिर्भर्तृहृत्वाः, सम्यद्वैः समकल्पाः
20 तुल्या इत्यर्थः, जघा गिहत्वा “माता मे पिता मे” [आचा० शु० १ ज० २ उ० १ सू० १] त्ति एवमादिभिः सङ्गैर्वद्धाः ।
अण्णमण्णसमुच्छिता णाम माता पुत्ते मुच्छिता पुत्तो वि मातरि, एवं भवन्तोऽपि शिष्या-ऽऽचार्यादिभिः परस्परं
संबद्धाः । अन्यच्चेदं कुर्वीत—पिण्डवातं गिलाणस्स जं सारेध दलाध य, पिण्डस्य पातः पिण्डपातः भैक्षम्, एवं
पिण्डवातं गिलाणस्स आणेत्ता देध, यच्च परस्परतः सारेध वारेध पडिचोदेध सेज्जातो उट्ठवेध त्ति, जं च गिलाणस्स
आयरिय-वुट्ठु-मामाणसु आहार-उवधि-वसधिमादिणहि य उवग्गहं करेह ॥ ९ ॥

25

२१२. एवं तुव्वमे सरागत्था अण्णमण्णमणुव्वसा ।

णट्ठसप्पधसव्भावा संसारस्स अपारगा ॥ १० ॥

२१२. एवं तुव्वमे सरागत्था अण्णमण्णमणुव्वसा० सिलोगो । रागस्थिता सरागत्था सदोस-मोहा । अन्योन्यस्य
अनुगता वश अणुव्वसा । णट्ठसप्पधसव्भावा, शोभनः पन्थाः सत्यन्थाः ज्ञानादि, सतो वा भावः सद्भावः, सत्यथसव्भावो
नाम यथार्थोपलम्भः । संसारस्स अपारगा पार गच्छन्तीति पारगाः, न पारगा अपारगाः ॥ १० ॥ एवं भासमाणेषु—

१ एवं समुद्धितं भिक्खुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ आतत्ताए पु १ । आतत्थाए चूपा० ॥ ३ एतद्वायानन्तरं
खं २ पु १ प्रतौ अद्यात्मविपीडनार्थाधिकारो गतः इति वर्तते ॥ ४ जे ते उ परिभां खं १ ख २ पु १ पु २ । जे एवं परिभां
वृ० दी० ॥ ५ अंतरे पु १ ॥ ६ ते समाहिते वृ० दी० ॥ ७ अतियाए वा० मो० ॥ ८ नाम नाभ्यं चूमप्र० ॥ ९ व्वो
पं वा० मो० ॥ १० दु ख १ । उ पु २ ॥ ११ मण्णेषु मुं ख १ १ पु २ वृ० दी० । मण्णे समुं ख २ ॥

२१३. अह ते पडिभासेज्ज भिक्खू मोक्खविसारदो ।

एवं तुब्भेऽवभासंता दुवक्खं चेव सेवधा ॥ ११ ॥

२१३. अह ते पडिभासेज्ज [सिलोगे] । अथेलानन्तये, तान् प्रतिमाषते भिक्खू मोक्खविसारदो, विसारदो नाम सिद्धान्तविज्ञायकः । स किं पडिभासति ? एवं तुब्भेऽवभासंता दुवक्खं चेव सेवधा । दुपक्खो नाम सपराइयं कम्मं भण्णति गृहस्थत्वं वा ॥ ११ ॥ किञ्च—

२१४. तुब्भे भुंजह पाएसु गिलाणो अभिहडं ति य ।

तं च वीओदगं भोच्चा तमुद्देसादि जं कडं ॥ १२ ॥

२१४. तुब्भे भुंजह पाएसु० सिलोगे । तुब्भे जेहिं भिक्खाभायणेहिं भिक्खं गेण्हध तेहि आसंगं करेध, आजीवका पुरातकेसु कंसपादेसु भुंजंति, आधारोवकरण-सञ्ज्ञाय-ज्ज्ञाणेषु य मुच्छं करेध, गिलाणस्स य पिंडवातपडियाए गंतुमसमत्थस्स भत्तं मत्तेहिं कुलगेण वा अण्णतरेण वा मत्तेहिं अभिहडं भुंजध, एवं तुब्भेहिं पायपरिमोगेहिं बंधोऽणुण्णातो 10 भवति, अन्तरा य कायवधो सो य तुंथ णिमित्तं, आणंतो भत्तिमंतो वि कम्मबंधेण लिप्पति, पाणिपायं पि ण य कायव्वं जति पदे दोसो, स च किं तुज्झ देतो णट्ठसप्पधसवभावो ? उदाहु संप्पधि वट्ठति ? । अविण्णाणा य मिगसरिसा तुब्भे, जेण अस्सकिताइं संकध सक्तिट्ठाणाइं ण संकध त्ति—तं च वीओदगं भोच्चा त्ति कंदमूलाणि ताव सयं भुंजध, सीतोदगं पिवध, एव पुढवितेउ-वाउवधे वट्ठध, जं च छक्कायवधणणिप्फणं उद्देसियं तं भुंजध, तुब्भे चेव गिहत्थसरिसा पावतरा वा गिह- 15 त्येहिं, येन ते गृहस्था अनभिगृहीतमिध्याहृष्टयोऽपि भवन्ति, न तु भवन्तः, जेण अभिगिगहीतमिच्छदिट्ठिणो साधुपरिवायं च करेध । दव्वं खेत्तं कालं सामत्थं चऽप्पणो वियाणित्ता कीतकड-ऽच्छेज्जादिसु वि दोसा भाणितव्वा ॥ १२ ॥

ते एवं असंजतेहिंतो वि पावतरा कता समाणा महता अपत्तिएण—

२१५. लिच्चा तिच्चाभिंतावेणं उज्जाता असमाहिता ।

णातिकंडुइयं साधु अरुक्खसावरज्झति ॥ १३ ॥

२१५. लिच्चा [तिच्चाभिंतावेणं० सिलोगे] । तिच्चाभिंतावो नाम तीव्रोऽमर्षः । दंसणमोहणिज्जकम्मोदएणं 20 कोध-माण-कसायोदएण य लिच्चा । उज्जाता नाम शून्या । एतदेव व्याचष्टे—अण्णाणां दंसण-चरित्तेहिं असमाहिता, तैरेव विहीणा । णातिकंडुइयं साधु त्ति जधा कंडुइयं [ण] साधु त्ति, तं अरुक्खस अवरज्झति, पच्चुय पीढाहेतुत्वात्, एवं साधुहीलणा वि अपत्था । अधवा—“लिच्चा तिच्चाभिंतावेणं” तेण मिच्छादंसणार्धमलेवेण लिच्चा गुणेहिं शून्या बुद्ध्यादीहिं असमाहिता आतुरीभूता भणंति—जुत्त नाम तुब्भेहिं अग्गे गिहत्थसरिसा काडं पापतरा वा, तेऽत उच्चन्ते—णातिकंडुइयं साधु, साधु नाम सुट्ठु, अरुअं हि रुज्जमाणं खज्जइ, तं जतिण(जत्तेण) सुट्ठु कंडुइज्जइ, 25 तैतेणातिकंडुइयं ण साधु, अवरुज्झति अरुगस्स अरुअइत्तस्स वा, अर्थात् प्राप्तं अतिकंडुइयं ति भृशमपराध्यते, नातिरुद्धव्रणस्य, एवं यद्यहं त्वया नातिनिष्ठुरं उक्तो भविष्यति ततोऽहमपि नातिनिष्ठुरमेवंपिणपत् (१) त्वया वाऽहं यत्किञ्चन प्रलापिनाऽसम्बद्धसमकल्पोऽपदिष्टः, न चाहं तैर्गुणैर्युक्तः, भवन्तस्तु कन्दमूलोदकभोजिनः उद्दिश्यकृतभोजिनश्च सच्छासनप्रत्यनीकाश्च तेन न कथं गृहस्थैः पापतर ? इति ॥ १३ ॥ एवम्—

१ परिभासिज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । परिहासिज्जा ख १ ॥ २ ०म्मे पभासंता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ०म्मे विभासंता पुष्पा० ॥ ३ ०म्मे विभा० पु० ॥ ४ गिलाणा अभिहडं ति य ख १ पु २ । गिलाणाभिहडं ति य ख २ । गिलाणाभिहडम्मि य पु १ ॥ ५ वीतोदगं ख २ ॥ ६ परकीयेषु कांश्यपात्रेषु भुज्जन्ति, आहारोपकरण—॥ ७ पात्रपरिमोगैः ॥ ८ तव ॥ ९ पात्रे ॥ १० सत्पथे ॥ ११ ०मिलेवेणं च्छा० ॥ १२ उज्झिया वृ० दी० । उज्झया ख १ पु १ । उज्जुत्ता ख २ । उज्जुया पु २ ॥ १३ सेयं अरुयस्सा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १४ ०वरुज्झति पु २ च्छा० ॥ १५ ०णा ण दंसं पु० स० मो० ॥ १६ ०धवले स० वा० मो० ॥ १७ तेतेण एतेनेत्यर्थः ॥ १८ ०वापशचत्त पु० । ०वापश्यत्त वा० मो० ॥

२१६. तत्तेण अणुसट्ठा ते अपडिण्णेण जाणया ।

ण एस णितिए मग्गे असमिक्ख वती किंती ॥ १४ ॥

२१६. तत्तेण अणुसट्ठा ते० सिलोगो । तत्त्वं तथ्यं सद्भूतं नानृतमित्यर्थः । अणुसट्ठा णाम अणुसासिता । ते इति आजीविकाः वोडियादयो ये चोद्दिश्यभोजिनः पाखण्डाः । अपडिण्णेणं ति विसय-कसायणियत्तेण जाणएण एव बुत्ता भवन्ति—ण एस णितिए मग्गे, णितिओ णाम नित्यः अव्याहतः एषः, असमीक्ष्य वाचिकी कृतिर्वा । कृतिर्नाम कुशलकृतिः, पौर्वापर्यसम्बन्धसद्भावाद्योपलम्भस्तु सर्वज्ञानाद् युक्तः । अथवोपदेश एवायम्—तत्तेण अणुसट्ठा ते अपडिण्णेण जाणए—त्ति । कहमणुसट्ठा ? ण एस णितिए मग्गे, न एष भगवतां नीतिको मार्गः, 'नेतिको नाम नित्यः । एष हि असमीक्ष्य भवद्भिरेव वाचा चटकरमात्रा वा कृतिः कृता ॥ १४ ॥ किञ्चान्यत्—

२१७. एरिसा जा वई एसा अग्गि वेल्लु व्व करिसिता ।

१० 'गिहिणो अभिहणं सेयं भुजितुं ण तु भिक्खुणो ॥ १५ ॥

२१७. एरिसा जा वई एसा० सिलोगो । एरिसा णाम येयमुक्ता 'तुम्हे संवद्धसमकप्पा वयं न' [श्लो० २११] इति एषा न निर्वाहिका । कथं ? अग्गि वेल्लु व्व करिसिता, विल्लो हि मूले स्थिरः अग्रे कर्पितः, एवमियं वाग् भवतां संकल्पस्थूरा, निश्चयकृता न हि भवन्तः, न सम्बद्धकल्पाः, तच्चोक्तम्—'कन्दमूलादि-उद्दिश्यभोजित्वाच्च' [श्लो० २१४] । यतश्चैवं तेन नैव भवतां वाङ्मिश्रयः सुन्दरः । अथवा—“एरिसा मे वई एसा अग्गे वेल्लु व्व करिसिति” त्ति, जथा व १५ वंसीकडिहे वंसो[S]मूलच्छिण्णो न शक्यते अन्योन्यसम्बन्धत्वात् शक्यतेऽद्यस्ताद् उपरिष्ठाद्वा कर्पितुम् । यथाऽसौ वंसो ण णिव्वहति एवं भवतामपि इयं वाग् न निर्वाहिका, तत्र अनिर्वाहिका 'गिहिणो अभिहणं सेयं, भवन्तो हि सम्प्रति-पन्नाः 'निर्मुक्तत्वात् संसारान्तं करिष्यामः' तत्र निर्वहति, कथम् ? यद् भवतां ग्लायतामग्लायतां गृहस्थः कन्दादीनां मात्रेणाऽऽनयित्वा ददाति तत् किल भोक्तुं श्रेयः, न तु यद् मिश्रुणाऽऽनीतमिति, एषा हि वाग् भवतां न निर्वाहिका । कथम् ? गृहस्था ईयां न शोध्यन्ति, आगच्छतो चास्य कश्चिद् व्यापादः स्यात् । कश्चानुक्त एव ब्रूयात् ? यथा—गृहिणो २० अभिहणं सेयं, भुजितुं ण तु भिक्खुणो ॥ १५ ॥ किञ्च—

२१८. धम्मपण्णवणा एसा सारंभाण विसोधिआ ।

ण तु एताहिं दिट्ठीहिं पुव्वमासि पंकप्पितं ॥ १६ ॥

२१८. धम्मपण्णवणा एसा० सिलोगो । धम्मस्स पण्णवणा एसा हिया, इदाणि धम्मपण्णवणा 'गिहत्थाणीयं सेयं, ण पव्वइताणीतं' इति । सारंभाण विसोधिआ, सारंभा णाम गिहत्था तेषां पापविशोधिका, ते हि भवद्भ्यो ददतो २५ विशुध्यन्ते, न तु प्रव्रजिताः दाणधम्मेण संयुज्यन्ते, स्यादानयन्ति ते गृहीभूत्वा यतयः पापेन सम्बध्यन्ते । ण तु एताहिं दिट्ठीहिं, नेति प्रतिपेधे, दृष्टि[भि]र्नाम ग्रहैः, न भवद्भिरेताभिर्दृष्टिभिः पूर्वं प्रकल्पितमासीत् । प्रकल्पितं प्रदर्शितमित्यर्थः । का दृष्टयः ? यादृजं किल गृहस्थानां तादृशमस्माकमपि अन्योन्यं किल सारयित्वा....., न चानुकम्पताम्, अनुभवन्तोऽपि ग्लानकृत्य गृहस्थैः कारयन्ति, अत्र तावदावयोः साम्यम्, येन भवन्तो गृहस्थैः कारयन्ति प्रागुक्तं ग्लानस्य न कार्यम्, सा भूत् सम्बद्धसमकल्पाः अभविष्यन् । इदानीं स एव ग्लानो गृहस्थैः कारयन् तत्कृतमनुजानते, भवन्तश्च तत्कारिणः ३० तद्वेपिणश्च एतां दृष्टिं भावयन्तः कथं सम्बन्धसमकल्पा न स्युः ? इति ॥ १६ ॥ किञ्च त एवम्—

१ णियए मग्गे पु १ वृ० दी० । नितयो मग्गे ख १ । निइओ मग्गे पु २ ॥ २ 'सिक्खा खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ गित्ती पु १ ॥ ४ नित्तिको स० मा० मो० ॥ ५ एरिसा मे वई एसा अग्गे वेल्लु व्व च्छा० । एरिसा जा वई एसा अग्गे वेणु व्व ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । एरिसा ते वई एसा अग्गे वेणु व्व खं २ ॥ ६ गिहिणं खं १ पु १ पु २ च्छा० ॥ ७ भिक्खुणं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ गिहिणी अभिहितं श्रेयं भवन्तो च्छप्र० ॥ ९ 'णा जा सा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० पंकप्पियं ख १ पु १ पु २ । पगप्पियं ख २ ॥ ११ एरिसायियइंदाणि पु० । एरिसाहियइंदाणि स० । एसिसाहियइंदाणि वा० मो० ॥

२१९. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं अचएंता जवित्तए ।

ततो वादं णिरे किच्चा ते भुज्जो वि' पगग्भिता ॥ १७ ॥

२१९. सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं० सिलोगो । योजनं युक्तिः, अनुयुज्यत इति अनुयुक्तिः, अनुगता अनुयुक्ता वा युक्तिः अनुयुक्तिः । सर्वैः हेतु-युक्तिभिः सतर्कयुक्तिभिर्वा अचएंता अशक्नुवन्तः जवित्तए त्ति णिज्जुढमित्यनर्थान्तरम् । कथं ण चएंति ?,

यथा कश्चित् कुवलीवर्दं भग्नं वाज्यसयसरीरं विचिक्रीषुः परेणोच्यते—उत्थाप्यतां तावदयं गौः, ततो यदि शक्यति ५ तत एव ग्रहीष्यामि । स जानानः 'नैष शक्यति' इति ब्रवीति—यदि ते रोचते एवमेवाय गृह्यताम्, नन्वेषोऽन्यद्गशरीरो निरुपहतवपुर्न दृश्यते ? ॥

एवं सामयिक आह—मरुको वा समय इति । परैरुच्यते—येन परीसहेन परीक्षामहे । ततो ब्रूते—किमत्र परीक्षया ?, प्रत्यक्ष एवायं दृश्यते बहुजनपरिगृहीतः, ईश्वरस्वामिनं प्रतिपन्नाः, यदि नैतं तत्त्वं स्याद् नैवात्र बहुजनोऽभिप्रसज्यते ।

लौकिका अपि ब्रुवते—

आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः । भारतं मानवा धर्माः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ॥ १ ॥

[]

एषामुत्तरः—

एरंडकट्टरासी जवेह गोसीसचंदणपलस्स । मोहेण होज सरिसो कत्तियमेत्तो गणिज्जंतो ? ॥ १ ॥

तथ वि णिगरातिरेगो सो रासी जध ण चंदणसरिच्छो । तह णिर्विण्णाण महाजणो वि सोज्जे विसंवदति ॥ २ ॥ 15

एक्को सचक्खुगो जध अंधलयाणं सएहिं बहुएहिं । होति पहे गहियव्वो बहुगा वि ण ते अपेच्छंता ॥ ३ ॥

एव बहुगा वि मूढा ण पमाणं जे गतिं ण याणंति । ससारगमणगुविलं णिउणस्स य वंध-मोक्खस्स ॥ ४ ॥

[]

ततो वादं णिरे किच्चा, तत इति ततः कारणात्, वादो णाम छल-जाति-निग्रहस्थानवर्जितः, निरं णाम पृष्ठतः, वादं निरे कृत्वा ते इति ते आजीविकायाः सामयिकाः मरुकाश्च विविधाः प्रगल्भिता दृष्टीभूता इत्यर्थः ॥ १७ ॥ 20

२२०. राग-दोसाभिभूतप्पा मिच्छत्तेण अभिहुया ।

अक्कोसे सरणं जंति टंकणा इव पव्वतं ॥ १८ ॥

२२०. रागदोसाभिभूतप्पा० [सिलोगो] । रज्यते चेन आत्मपक्षे स रागः, परपक्षे द्वेषः, अभिभूताः पराजिता इत्यर्थः, राग-द्वेषाभ्यामभिभूतो येषामात्मा तेमे राग-दोसाभिभूयप्पा । मिच्छत्तेण अभिहुया अभिभूया इत्यर्थः । त एवमुक्ताः रोपवगा लोहिताक्षाः भृगममर्पोद्गमप्रस्पन्दिताधरौष्टाः जिता अवदातैर्हेतुभिर्निर्ग्रन्थसूत्रैः पराजिताः अक्कोसे सरणं 25 जंति, प्रायेण दुर्वलस्य रोपो उत्तरं भवति आक्रोशश्च, रुदितोत्तरा हि स्त्रियः बालकाश्च, क्षान्त्युत्तराः साधवः । दृष्टान्तः—टंकणा इव पव्वतं, टंकणा णाम स्लेच्छजातयः पर्वतेयाः, ते हि पर्वतमाश्रित्य सुमहन्तमवि अस्सवलं वा हत्थिवलं वा प्रारभन्ते आगलन्ति, पराजिताः सुगीब्रं पर्वतमाश्रयन्ति, [एवं] कुतीर्याः पराजिताः आक्रोशयन्ति यष्टि-मुष्टिभिश्चो-त्तिष्ठन्ति, न ते प्रत्याक्रोष्टव्याः । इदमालम्बनं कृत्वा—

१ जहित्ते ख २ ॥ २ णिराकिच्चा ख १ ख २ पु २ वृ० दी० ॥ ३ विण्णगग्भियं ख १ ॥ ४ परीसहेन इति पु० स० नास्ति ॥ ५ “पुराणं मानवो धर्मं साङ्गोपाङ्गचिकित्सक । आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥” मनुस्मृतौ अ० १२ श्लो० ११० अनन्तरं प्रक्षेपकः ॥ ६ निर्विज्ञानं महाजन अपि ॥ ७ आक्कोसे ख २ पु २ । आतोसे ख १ ॥ ८ ‘तेमे’ ते इमे इत्यर्थः ॥

अकोस-हणण-मारण-धम्मन्भंसाण वालसुलभाणं । लाभं मण्णति धीरो जघुत्तराणं अलामस्मि ॥ १ ॥

[॥ १८ ॥]

२२१. बहुगुणप्पकर्प्पाइं कुज्जा आतसमाहितो ।

जेणऽण्णे ण विरुज्जेज्ज तेण तं तं समायरे ॥ १९ ॥

२२१. बहुगुणप्पकर्प्पाइं० सिलोगो । गुणा पकप्पिज्जंति जेहिं ताइ गुणप्पकर्प्पाइं । गुणप्पकर्प्पो णाम येनाऽऽत्मपक्षः प्रसाध्यते परपक्षश्चोभासीयते, अथवा सर्वपरीक्षकाविरुद्धो दृष्टान्तोऽवाध्यो हेतुर्वा । उक्तं हि—

“लौकिक-परीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं स दृष्टान्तः हेतु-प्रतिज्ञादयः ।” [] आतसमा-

हितो वक्तव्य । आत्मसमाधिर्नाम “द्वयं खेत्तं कालं सामर्थ्यं चऽण्णो वियाणित्ता ।” [] इति, अथवा “के

अयं पुरिसे ? कं च णते ?” [आचा० शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ४] त्ति, एवं तथा तथा यथाऽऽत्मनो समाधिर्भवति ।

१० उक्तं हि—“पडिपक्खो णायव्वो०” [] । अथवा आत्मसमाधिर्नाम यथा परतो न घातो भवति बाधा वा ।

किंच-जेणऽण्णे ण विरुज्जेज्ज, येन चोक्तेन अण्णस्स उवघातो ण भवति, तथा प्रतिज्ञादयो वक्तव्याः यथा च सिद्धान्त-विरुद्धा न भवन्ति ॥ १९ ॥

कथं विरुध्यते ? यो ब्रूयात्—त एव हि कृतोद्दिश्यभोजित्वाद् गृहितुल्याः, साधवस्तु मूलोत्तरगुणोद्यताः शरीरे चानपेक्षाः, ततश्चातिप्रसक्तस्य लक्षणस्य निवृत्तये त्वपदिश्यते—इमं च धम्ममादाय० सिलोगो ।

२५ अथवा तैः परतत्रैरपदिष्टम्—नकृत्य हि न कर्तव्यम्, मा भूत् सम्वद्धसमकल्पः, तदेतमपदिश्यते—

२२२. इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदिदं ।

कुज्जा भिक्खु गिलाणस्स अगिलाणेण समाधिण ॥ २० ॥

२२२. इमं च धम्म० [सिलोगो] । न यथा भवतां निरनुकम्पो धर्मः, अस्माकं हि इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेइयं । अथवा ये ते उक्ता उपसर्गा एते हि अग्लायता सोढव्याः, ग्लायतो हि द्रव्यपरीपहा भवन्ति, नग्लायमानस्य न २० कर्त्तव्यम्, कथं ? इमं च धम्ममादाय इति यद् वक्ष्यामः तं धर्ममादाय गृहीत्वा कासवेण पवेदिदं कासवग्रहणात् तीर्थकरेणैवेदं स्वयं प्रवेदितम्, न तु स्थविरैः । किञ्चान्यत्—कुर्याद् भिक्खु गिलाणस्स ग्लायते रोगेणान्यतरेण वा प्रथम-द्वितीयादिपरीपहादिना, अगिलाणेण अनार्दितेन अव्यथितेन राजाभियोगवत् समाधिण त्ति आत्मनः समाधिहेतोः कर्त्तव्यम् । ग्लानस्य वा अथवा समाधीय कायव्व, ण मणोदुक्कडेण ॥ २० ॥

किञ्च न केवलं उवसग्गा एव अहियासेयव्वा ज्ञात्वा सोढव्याः—

२५ २२३. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

उवसग्गे अधियासेतो अमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ २१ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णाए तत्तिओ उद्देसओ सम्मत्तो ॥ ३-३ ॥

२२३. संखाय पेसलं धम्मं० सिलोगो । संखा अट्टविधा, त जघा—णामसखा ठवणसखा दव्वसंखा ओवम्मसखा परिमाणसखा गणणासखा जाणणासखा भावसखा । तस्य जाणणासखाए अधियारो । संख्याय ज्ञात्वा । पेसलं दव्वे भावे ३० च, दव्वे ज दव्व पीतिमुत्पादेति आहारादि, भावपेसलस्तु सर्ववचनीयदोषापेतो भव्याना धर्म एव । सो धर्मो दुविधो—सुत-

१ °प्पातिं ख १ ॥ २ अत्तसमाहिते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ जेणऽण्णे ण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °मायाय ख १ पु १ पु २ ॥ °मादाय चूपा० ॥ ५ अगिलाए ख १ ख २ पु १ पु २ पु २ वी० ॥ ६ संखाए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ °सग्गे निवासित्ता आमोक्खाए ख २ पु १ पु २ वी० । सग्गे निवासित्ता आमोक्खाए ख १ । °सग्गे निवासित्ता आमोक्खाए पु २ ॥

धम्मो चरित्तधम्मो य । कस्य तौ प्रीतिमुत्पादयेयाताम् ? दृष्टिमानिति दृष्टिमतः । सम्यग्दृष्टिः परिनिर्वृतः शीतीभूत इत्यर्थः । उवसग्गे अधियासेन्तो उपसर्गा ये उक्ताः ये च वक्ष्यमाणाः तान् सर्वानधिया[सय]न् सहन्नित्यर्थः । अ[मोक्खाए] मोक्षापरिसमाप्तेः । समन्ता वयेज्जासि परिवयेज्जासि । मोक्षो द्विविधः—भवमोक्षो सच्चकम्ममोक्खो य । अभयहेतोरपि अमोक्षाय परिज्जेः इति ब्रवीमि ॥ २१ ॥

॥ उपसर्गपरिज्ञायां तृतीयोद्देशकः ४-३ ॥

5

[उवसग्गपरिणज्झयणे चउत्थो उदेसओ]

वुत्तं निज्जुत्तीए “हेतुसरिसेहिं अहेउएहिं” [गा० ४२] हेत्वाभासैरित्यर्थः । कथमहेतवो हेतुसदृशाः ? वक्ष्यति हि— “सुहेण सुहमज्जेमो” वणिजवत् [स्तो० २२९] । तथा च “जघा गढं पिलागं वा” [स्तो० २३३] एवं सीलक्खलिया अण्णउत्थिया तच्चावुकाश्च ॥

२२४. आहंसु महापुरिसा पुब्बिं तत्ततवोधणा ।

10

भोच्चा सीतोदगं सिद्धा तैत्थ मंदे विसीदंति ॥ १ ॥

२२४. [आहंसु महापुरिसा० सिलोगो ।] आहंसुरिति आहुः । के ते ? महापुरिसा पहाणा पुरिसा, राजानो भूत्वा वनवासं गता पच्छा णिव्वाणं गताः । पुब्बिं तत्ततवोधणा, पुब्बिमिति अतीते काले केचित् त्रेतायां द्वापरे च, तप एव धनं तपोधनम्, तप्तं तपोधनं यैस्त इमे तत्ततवोधणा पञ्चाग्नितापादि । लोइयाणं तेते^१ महापुरिसा, अस्माकं तु यदा सामन्नं प्रतिपन्नाः तदा महापुरिसा । भोच्चा सीतोदकं सिद्धा, सीतोदगं नाम अपरिणतं, तेण सोयं आयरंता प्हाण-पाण-¹⁵ हत्यादीणि अभिक्खणं सोएता तथाऽन्तर्जले वसन्तः सिद्धिं प्राप्ताः सिद्धाः । एवं परस्परश्रुतिं श्रुत्वा अस्मानादिपरीपहा-ज्जिताः तत्थ मंदे विसीदंति, तत्रेति तस्मिन्नस्नानकव्रते फासुगोदयपाणे व त्ति ॥ १ ॥ तत्थ से—

२२५. अमुंजिय णमी वेदेही रौमाउत्ते य मुंजिया ।

बाहुए उदयं भोच्चा तथा नारायणे रिसी ॥ २ ॥

२२६. आसिले देविले चेव दीवायण महारिसी ।

20

पारासरे दगं भोच्चा वीताणि हरिताणि य ॥ ३ ॥

२२७. एते पुंविं महापुरिसा आहिता इह सम्मता ।

भोच्चा सीतोदगं सिद्धा जह मेतमणुस्सुतं ॥ ४ ॥

१ उदयण सिद्धिमावन्ना ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० । उदतेण ख २ ॥ २ तत्थ मंदे विसीयति ख १ पु २ । तत्थ मंदो विसीयति ख २ । तत्थ मंदाऽवसीयति पु १ ॥ ३ ‘तेते’ एते इत्यर्थः ॥ ४ उत्तराध्ययनसत्के नवमे नमिपव्वज्झयणे नमिराजपिं ॥ ५ रामउत्ते ख १ पु १ । रामउत्ते ख २ पु २ वृ० दी० । ऋषिमापितेषु त्रयोविंशे रामपुत्तियज्झयणे रामपुत्ते इति नाम वर्तते ॥ ६ ऋषिमापितेषु बाहुकज्झयणं चतुर्दशम् ॥ ७ तारागणे ख १ ख २ पु १ पु २ । तारायणज्झयणं षट्त्रिंशत्तमं ऋषिमापितेषु । नारायणे वृ० दी० ॥ ८ आसिले खं १ । “आसिले इत्यादि । आसिलो नाम महर्षि, तथा देविलो द्वैपायनश्च तथा पाराशराख्य इत्येवमादय शीतोदक-बीज-हरितादिभोगादेव सिद्धा इति श्रूयते ।” इति वृत्ति-टीपिकयोर्व्याख्याने आसिलो देविल इति च पृथगुपितया निर्दिष्टौ स्त, किञ्च ऋषिमापितेषु तृतीयमध्ययनं देविलज्झयणं नाम वर्तते तत्र “असिएण देविलेण अरहता इसिणा बुइत” इत्यत्र पाठे असिएणं इति गोत्रोक्तिर्वर्तते न पृथगुपिनाम, नापि ऋषिमापितेषु आसिलनामकमध्ययनमन्यद् दृश्यत इत्यत्रार्थे तज्जैर्विचार्यम् ॥ ९ पारासरियज्झयणं ऋषिमापितेषु नास्ति ॥ १० पुव्वं महा ख १ पु १ पु २ । पुव्वमहा ख २ ॥ ११ अक्खाया इह पु २ ॥ १२ वीओदगं सिद्धा इति मेतमं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

२२५-२२७. एते पुर्व्वि महापुरिसा० [सिलोगो] । प्रधानाः पुरुषाः महापुरुषाः । आहिता आख्याताः । इह सम्मतं ति इहापि तेइसिभासितेसु पढिज्जति । णमी ताव णमिपव्वज्जाए [उच्च० अ० ९], सेसा सव्वे अण्णे इसिभासितेसु । आसिले देविले चेव ति वंधाणुलोमेण गतं, इतरधा हि देविला-ऽऽसिल इति वक्तव्यम् । एतेसि पत्तेयवुद्धाण वणवासे चेव वसंताणं वीयाणि हरिताणि य मुजंताण ज्ञानान्युत्पन्नानि, यथा भरतस्य आदंसगिहे णाणमुप्पण्णं, तं तु तस्स भावलिंगं पढिवण्णस्स खीणचउकम्मस्स गिहवासे उप्पण्णमिति । ते तु कुतित्था ण जाणंति-कस्मिन् भावे वर्त्तमानस्य ज्ञानमुत्पद्यते ? कतरेण वा सघतणेण सिज्झति ? अजानानास्तु ब्रुवते-ते नमी आद्या मद्दर्पयः भोच्चा सीतोदगं सिद्धा, भोच्च ति भुज्जाना एव सीतोदगं कन्दमूलाणि च जोइं च समारम्भन्ता । जह मेतमणुस्सुतं ति भारध-पुराणादिसु । एवं एताहि कुस्सुतीउवसग्गेहि उवसग्गिज्जमाणाणं [ण] केवलं सारीरा एव उवसग्गा मानसा अपि उपसर्गा विद्यन्ते, यां श्रुतिं श्रुत्वा मनसा विनिपातमापद्यन्ते ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कथम् ? उच्यते—

10

२२८. तत्थ मंदा विसीदंति वाहच्छिण्णा व गद्दभा ।

पिट्ठतो अणुधावंति पीढसप्पीव संभमे ॥ ५ ॥

२२८. तत्थ मंदा विसीदंति० । तस्मिन्निति कुश्रुतिउपसर्गोदये मंदा अबुद्धयः विसीतंति फासुएसणिजे छक्काएसु अ परिहरितव्वेसु । पिट्ठतो-वाहच्छिण्णा व गद्दभा भारेणेत्यर्थः, खन्वेन पृष्ठेन वा । एव ते परसामयिका कर्मगुरुगा “लुक्खमणुण्हमणियतं” [एरिसेण ल्ह्हेण अजवेन्ता अच्चाणादि-तव-संजमगुणे य गुरुए अचएन्ता] वोढुं त्वरितमोक्षाध्यगानां साधूनां लघुभूतानां पीढाभ्यां परिसर्पतीति पीढसप्पी, सम्भ्रमन्ति तस्मिन्निति सम्भ्रमः, जनस्यान्यस्य त्वरितमग्निभयात् णस्सितुकामो किल पीढसप्पी दूरातोऽपि जणं धावंतं पिट्ठतोऽणुधावंति, एवं ते वि किल संसारमीरवो मोक्षप्रस्थिताः सीतोदगादिसङ्गात् संसार एव पडन्ति ॥ ५ ॥ इदानीं शाक्याः परामृश्यन्ते—

२२९. इहमेगे तु मण्णंते सातं सातेण विज्जती ।

जितं त्थ आयरियं मग्गं परमं ति समाधिता ॥ ६ ॥

20

२२९. इहमेगे तु मण्णंते सातं सातेण विज्जती० [सिलोगो] । सायं णाम सुखं श्रोतादि, तं सातं सातेणेव लभ्यते, सुखं सुखेन लभ्यत इत्यर्थः, वयं सुखेन मोक्षसुखं गच्छामः, दृष्टान्तो वणिजः । तुब्भे पुण परमदुक्खितत्वात् जितं त्थ आयरियं मग्गं, जिता नाम दुःखप्रव्रज्यां कुर्वाणा अपि न मोक्षं गच्छत, वयं सुखेनैव मोक्षसुखं गच्छाम इत्यतो भवन्तो जिताः, तेनास्मदीयार्यमार्गेण परमं ति समाधि[त] ति मनःसमाधिः परमा । असमाधीए शारीरादिना दुःखेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

२३०. मा एतं अवमण्णंता अप्पेणं बहु लुं पध ।

25

एतस्स अमोक्खाए अयहारीव जूरधा ॥ ७ ॥

२३०. मा एतं अवमण्णंता० सिलोगो । अ-मा-नो-नाः प्रतिपेधे, अथ तद् बुधप्रणीतं सुखात्मकं मार्गमवमन्यमानाः आत्मानमात्मना वञ्चयतेत्यर्थः, दूर दूरेण सुखातो छिन्दध । पिट्ठतो-एतस्स अमोक्खाए अयहारीव जूरधा । त एवं वदन्तः प्रत्यङ्गिरादोपमापद्यते । कथं ? इहमेगे तु मण्णंता सातं साते ण विज्जते, इहेति इह नैर्यन्थशासने सातं साते न विद्यते । का भावना ?—न हि सुखं सुखेन लभ्यते । यदि चेतमेवं तेनेह राजादीनामपि सुखिनां परत्र सुखेन भाव्यम्,

१ एतत् चूर्णिहृत्प्रसाधानं न मध्यगदगम्यते ॥ २ पिट्ठतो परित्यज्यंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ पिट्ठिसप्पीव पु २ ॥ ४ भासंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । मण्णंते वृणा० ॥ ५ जे तत्थ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ आरितं म० न १ पु १ पु २ ॥ ७ च ख १ न २ पु १ पु २ वृ० वी० चूर्णा० २३० गायचूर्णौ ॥ ८ समाहिणं ख १ । समाहितो ख २ । समाहितं पु १ पु २ ॥ ९ मा तेनं ख २ ॥ १० अवमत्तिता ख १ ॥ ११ अप्पेणं लुं पहा वहुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ आमो० ख २ पु १ ॥ १३ अओहारे व्व जूरहा ख २ । अयहारि व्व जूरहा ख १ पु १ पु २ ॥ १४ २२९ सूत्राया पुनरावर्त्यते ॥

नारकाणां तु दुःखितानां पुनर्नरकेनैव भाव्यम् । तेन सायासोक्खसंगेन जितं तथ आयरियं मग्गं, जिता नाम शिरस्तुण्ड-
मुण्डनमपि कृत्वा सम्यग्मार्गमास्थाय मोक्षं गच्छन्ति । परमं च समाधिता मोक्खसमाधिं, इह वा जाऽसंगसमाधि । उक्तं हि—
नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोलोकन्यापाररहितस्य ॥ १ ॥

[प्रश्नम० भा० १२८]

मा एतं अवमण्णंता, अ-मा-नो-नाः प्रतिपेधे । एतं ति एतं आरुहंतं मग्गं अवमण्णंता आत्मानमात्मना बहुं लुं पध ५
बहुं परिभविज्जध । को दृष्टान्तः ? , एयस्स अमोक्खाए अयहारि व्व जूरधा ॥ ७ ॥ कधं ? , जेण तुब्भेव—

२३१. पाणातिवादे वट्ठंता मुसावादे वेऽसंजता ।

अदिण्णादाणे वट्ठंता मेहुणे य परिग्गहे ॥ ८ ॥

२३१. पाणातिवादे वट्ठंता० सिलोगो । स्यात्—कथं प्राणातिपाते वर्त्तमहे ? , येन पचना[नि] पाचनानि
चानुज्ञातानि । उक्तं हि—

पचन्ति दीक्षिता यत्र पाचयन्त्यथवा परैः । औद्देशिकं च भुञ्जन्ति न स धर्मः सनातनः ॥ १ ॥

[]

मुसावादे वि असंजता संजतं त्ति अप्पाणं भणध । अदत्तादाणे वि जेसिं जीवाणं सरीराइं आहारैति तेहिं अदत्ताइं
औएह । धेनूनां वत्सवृद्धौ नियुञ्जितुं मैथुनेऽपि प्रेष्य-गो-पशुवर्णाणाम् । परिग्रहेऽपि धन-धान्य-ग्रामादिपरिग्रहः । एवं क्रोध-
माण जाव मिच्छादंसणसहे इति । एवं तावत् शाक्याः अन्ये च तद्विधाः कुतीर्याः ॥ ८ ॥

15

२३२. एवमेगे तु पासत्था पण्णवेति अणारिया ।

इत्थीवसगता बाला जिणसासणपरम्मुहा ॥ ९ ॥

२३२. एवमेगे तु पासत्था० सिलोगो । एवं अवधारणे । एतै इति एतै शाक्याः अन्ये च तद्विधाः । पावें
तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थाः, केषाम् ?—अहिंसादीनां गुणानां पाणादीनां वा सम्मदंसणस्स वा । किम् ? , पण्णवेति सुहेण सुहं ।
अथवा इमं पण्णवेति दगसोयरियादयो सुखलिप्ता वा अजितेन्द्रियाः इत्थीवसगता बाला जिणसासणपरम्मुहा । किं २०
पण्णवेति ?—विसणिग्घातणे तु कज्जमाणे णत्थि अधम्मो, अप्पणो परस्स वा सुखमुत्पादयतः अप्येवं धर्मो भवति, न त्वधर्मः
॥ ९ ॥ को दृष्टान्तः ?—

२३३. जधा गंडं पिलगं वा णिप्पीलेत्ता मुहुत्तगं ।

एवं विण्णवणं त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ १० ॥

२३३. जधा गंडं पिलगं वा० सिलोगो । जधा कोइ अप्पणो परस्स वा गंडं पिलगं णिप्पीलेत्ता पूर्वं सोणितं २५
वा णिस्सावेति को अधम्मो ? , एवं जो कोइ इत्थिशरीरे शुक्रविषनिर्घातं कुर्यात् तत्र को दोषः स्यात् ? । एवं विण्णवणं
त्थीसु, एवं अनेन प्रकारेण विज्ञापना नाम परिभोगः एकार्थिकानि, आसेवनादोषः तत्र कुतः स्यात् ? ॥ १० ॥ किञ्च—

२३४. जधा मंधातइ ण्णाम धिमितं पियंति दगं ।

एवं विण्णवणं त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ ११ ॥

१ पाणादिवाए ख १ ॥ २ असंजता ख २ पु २ ॥ ३ आह च धेनूनां च सत्वध्या नियुं चूसप्र० ॥ ४ इत्थीवसगा
बाला ख १ पु १ । इत्थीसंगता बाला खं २ ॥ ५-६ 'एते' एके इत्यर्थः ॥ ७ वा परिपीलेज्ज खं १ खं २ पु १ पु २ । वा परि-
पीलेत्ता वृ० वी० ॥ ८ 'वणित्थीसु' खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ कओ सिता ख १ पु १ ॥ १० मंधादती ख १ ख २ । मंधादप
पु २ वृ० वी० । मंधायती पु १ ॥ ११ भुंजती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ 'वणित्थीसु' ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ १३ कओ
ख १ पु १ ॥

२३४. जघा मंघातइ ण्णाम० सिलोगो । मंघातई णाम मेसो । सो जघा उदगं अकलुसेन्तो यण्णुएहिं णिसोदितुं (? णिसीदितुं) गोप्पए वि जलं अणाडुआलेंतो पियति, एवमरागो चित्तं अकलुसेन्तो जइ इत्थि विण्णवेति को तत्थ दोसो ? । उक्तं च—“प्राप्तानामुपभोगः शब्द-स्पर्श-रूप-रस-गन्धानाम् ।” [] ॥ ११ ॥ किञ्च—

२३५. जघा विहंगमा पिंगा धिमितं पियति दगं ।

एवं विण्णवण त्थीसु दोसो तत्थ कुंतो सिया ? ॥ १२ ॥

२३५. जघा विहंगमा पिंगा० सिलोगो । विहायसा गच्छन्ती विहंगमा पिंगा पक्खिणी आगासेणऽवचरंती उदगे अभिलीयमाना अविकलोभयंती तैज्जलं चंचूए पिवति । एवं विण्णवण त्थीसु, एवमरज्जमाणो यदि सम्प्राप्तान् भोगान् मुञ्जीत अत्र को दोषः ? । उत्तरदाणं—णणु तेसिं आसेवणा चेव संगकरणं ‘मेधुणभावं आसेवामि’ त्ति ।

जंघ णाम मंडलगोणं सीस छेत्तूण कस्सई पुरिसो । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो ण घेपेज्ज ? ॥ १ ॥

जघ वा विसंगंइसं कोई घेत्तूण णाम तुण्हिक्को । अण्णेण अदीसतो किं णाम ततो ण वि मरेज्ज ? ॥ २ ॥

जघ वा वि सिरिघरातो कोई रयणाणि णाम घेत्तूणं । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो ण घेपेज्जा ? ॥ ३ ॥

[] ॥ १२ ॥

२३६. एवं तु समणा एगे मिच्छादिट्ठी अणारिया ।

अज्झोववण्णा कामेहिं पूयणा इव तरुणए ॥ १३ ॥

२३६. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं अनेन प्रकारेण, तु विसेसणे, [समणा] नास्मदीयाः परे, एके त्ति परेषामपि न सर्वे एके मिथ्यादृष्टयः अनार्या मिच्छादिट्ठी अणारिया, अथवा मिथ्यादृष्टित्वेऽपि कर्मभिरनार्याः । अज्झोववण्णा कामेहिं, दुविहेहि वि कामेहिं । दिट्ठतो—पूयणा इव तरुणए, पूयणा णाम औरणीया, तस्या अतीव तण्णगे छावके स्नेहः ।

जतो जिज्ञासुभिः कतरस्यां कतरस्यां जातौ प्रियतराणि स्तन्यकानि ?, सर्वजातीनां छावकानि अनुदके कूपे प्रक्षिप्तानि । ताश्च सर्वाः पशुजातयः कूपतटे स्थित्वा संच्छावकानां शब्दं श्रुत्वा रम्भायमाणास्तिष्ठन्ति, नाऽऽत्मानं कूपे मुञ्चन्ति, तत्रैकया पूतनया आत्मा मुक्तः ॥ १३ ॥ त एवं पूतणा इव तरुणए मुच्छिता गिद्धा कामेसु—

२३७. अणागतमपासंता पञ्चुप्पण्णगवेसणा ।

ते पच्छा अणुसोयंति झीणाऽऽउम्मि जोव्वणे ॥ १४ ॥

२३७. अणागतमपासंता० सिलोगो । अणागतकाले किम्पाकफलाहारवद् विषयदोषानपश्यन्तः पञ्चुप्पण्णविसय-गवेसणा णाणाविहेहिं उवाएहिं विसयसुहं उप्पायंता ते पच्छा अणुसोयंति, ते इति अण्णउत्थिया परलोकं प्राप्ता अनु-
शोचन्ते देवदुर्गतौ, यत्र वाऽन्यत्रोपपद्यन्ते । दृष्टान्तः—झीणाऽऽउम्मि जोव्वणे, यथाऽतिक्रान्तवयसः क्षीणेन्द्रिय-शरीर-बुद्धि-बल-पराक्रमाः नानाविधैः क्रीडाविशेषैः तरुणान् क्रीडतो दृष्ट्वा वयमप्येवं क्रीडितवन्तः [इति] तीव्रमनुशोचन्ति, एवं तेऽपि परलोकं प्राप्त्वानुशोचन्ति, इह च मरणकाले—नास्माभिर्जितेन्द्रियत्वं भावितं वैराग्यं वा । उक्तं हि—

हतं मुष्टिभिराकाशं तुपाणां कुट्टनं कृतम् । यन्मया प्राप्य मानुष्यं सदर्थे नाऽऽदरः कृतः ॥ १ ॥

उक्तं बहु चरित्रं च स्वार्थश्च [न] प्रहावितः । तत्रे(त्रै)व मन्ये शोचन्ते [] ॥ १४ ॥

१ भुजती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ °वणा थ्रीसु ख २ । °वणित्थीसु ख १ पु १ पु २ ॥ ३ कओ ख १ पु १ ॥ ४ मेज्जल वमूए पु० च० । मे जलं वमूए वा० मो० ॥ ५ एतास्तिस्सोऽपि गाथा वृत्तिकृता शीलाङ्गेन निर्युक्तिगाथात्वेन निर्दिष्टा व्याख्याताश्चापि सन्ति, निर्युक्त्यादर्शेष्वपि च दृश्यन्ते, किन्तु चूर्णिकृता निर्युक्तिगाथात्वेन निर्दिष्टा व्याख्याता वा न सन्ति, तदत्र तज्ज्ञा एव प्रमाणम् ॥ ६ °ण सिरं छेत्तूण कस्सइ मणुस्सो ख १ ख २ पु २ ॥ ७ एवमेगे उ पासत्था मिं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ पूइणा खं २ ॥ ९ न्वावकानामित्यर्थः ॥ १० °मपस्संता ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ °सगा खं १ ख २ पु २ वृ० दी० । °सए पु १ ॥ १२ परितपंति झीणे आउम्मि ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । परितपंति झीणे अतीतम्मि खं २ ॥ १३ खण्डनं पु० । कण्डनं वृत्तौ ॥

यथा के ? उच्यते—

२३८. जेहिं काले परिकंतं सुकडं तेसिं सामण्णं ।

ते धीरा बंधणुम्मुक्का णावकंखंति जीवितं ॥ १५ ॥

२३८. जेहिं काले परिकंतं० सिलोगो । जे इति अणिदिट्ठणिदेशे । कालो नाम तारुण्यं मध्यमं वयः, यो वा यस्य कालो ध्यानस्याध्ययनस्य तपसो वा । तेषामेकेषां सुकृतं नाम श्रामण्यम्, त एव च श्रमणाः त एव मोक्षाकाङ्क्षिणस्त एव 5 साधवो साधार्मिका वा । ते धीरा बंधणुम्मुक्का त एव धीराः त एव बंधणविमुक्ता । बन्धनं कलत्रादि कर्म वा । ये किं कुर्वन्ति ?, जे णावकंखंति जीवितं पुव्वरत-पुव्वकीलितादिसंजमजीवितं [न] वाञ्छन्ति ॥ १५ ॥

२३९. जथा णदी वेतरणी दुत्तरा इह सम्मता ।

एवं लोगंसि नारीओ दुत्तराओ अमतीमया ॥ १६ ॥

२३९. जथा णदी वेतरणी० सिलोगो । यथेति येन प्रकारेण । वेगेन तस्यां तरन्तीति वेतरणी नाम परोक्षा 10 श्रवादिषु । सा हि तीक्ष्णश्रोतस्त्वाद् विपमतटत्वाच्च दुःखमुत्तीर्यते इति दुस्तरा । सर्वलोकप्रतीतैवासौ, पाखण्डिनां च केषाञ्चित्, इहेति इह प्रवचने, वक्ष्यमाणमपि च “जहितं णदी वेतरणीति दुत्तरा” [] । एवं लोगंसि नारीओ दुत्तराओ, एवं अनेन प्रकारेण सर्वोपसर्गेभ्योऽनुलोमेभ्यः प्रतिलोमेभ्यश्च दुस्तरतरा नार्यः, ता हि नानाविधैर्हाव- 15 भाव-विलासैरुत्तितीर्णनभिभवन्ति, वेतरण्यां तत्रैव तत्रैव निमज्जापयन्ति । ता हि दुक्खं द्रव्य-भावतः परिह्वियन्ते अमतीमय ति न मतिमान् अमतिमान् तेनामतिमता ॥ १६ ॥

२४०. जेहिं ते णारिसंजोगा पूयणा पिट्ठतो कता ।

सव्वमेयं णिरे किंचा ते ठिता सुसर्माधीए ॥ १७ ॥

२४०. जेहिं ते णारिसंजोगा० सिलोगो । य इत्यनिर्दिष्टनिर्देशः । त्रिविधा नार्यः, नारीभिः संयोगा नारीसंयोगाः, मैथुनसंसर्गा इत्यर्थः । पूयणा पिट्ठतो कत ति, पूयणा नाम वस्त्रा-ऽन्न-पानादिभिः स्नाना-ऽङ्गरागादिभिश्च शरीरपूजना । उक्तं हि—“णो सायासोक्खपडिवद्धे भवेज्जा” [] । अथवा त एव नारीसंयोगाः पूतनाः पातयन्ति 20 धर्मात् पासयन्ति वा चारित्रमिति पूतनाः, पूतीकुर्वन्नित्यर्थः । पिट्ठतो कता नाम उज्झिता । सव्वमेयं णिरे किंचा, सर्वमिति येऽन्ये उपसर्गाः क्षुत्-पिपासा-शीतोष्णादयः निरे नाम पृष्ठे कृत्वा, अथवाऽनुलोमाः प्रतिलोमाश्च । सोभणाए समाधीए ण उवसग्गेहिं खोहिज्जंति ॥ १७ ॥ किञ्च—

२४१. एते ओहं तरिस्संति ससुहं व ववहारिणो ।

जत्थ पाणा विसण्णासी कंचंती सह कम्मणा ॥ १८ ॥

२४१. एते ओहं तरिस्संति० सिलोगो । एते णाम जेहिं एते इत्थिपरीसहादयः उपसर्गा जिताः । द्रव्यौघः समुद्रः, मावौघस्तु संसारः । तरिस्संति ते, नान्ये, न वा भावेन । दृष्टान्तः—समुहं व ववहारिणो समुद्रतुल्यं समुद्रवत्, व्यवहरन्तीति व्यवहारिणो वणिजः पोतैस्तरन्ति । जत्थ पाणा विसण्णासी, यस्मिन् यत्र एते पाषण्डाः गृहस्थस्वभावं गताः विषयजिता विषण्णा आसते गृहिणश्च, इह परत्र च कंचंती सह कम्मणा । कृत्यन्ते छिद्यन्ते इत्यर्थः ॥ १८ ॥

१ परकंतं न पच्छा परितप्पय ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ धीरा ख १ पु १ पु २ ॥ ३ णोमुक्का ख १ ॥ ४ जीवितं ख १ वृ० ॥ ५ दुत्तरा पु २ ॥ ६ लोगम्मि पु १ ॥ ७ दुत्तरा अमं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० । दुत्तरा पु २ ॥ ८ जेहिं नारीण सं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ निराकिञ्चा ख १ पु २ वृ० वी० ॥ १० माहिण ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ जनात् चस्रं ॥ १२ समुहं ववं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ किंचंती पु १ ॥ १४ सयकम्मणा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १५ विसण्णेसी चस्रं ॥

२४२. तं च भिक्खू परिणाय सुव्वते समिते चरे ।

मुसावादं विवज्जेज्ज अदिण्णादि च वोसिरे ॥ १९ ॥

२४२. तं च भिक्खू परिणाय० सिलोगो । दुविद्वाए परिणाय परिज्ञाय जाणणापरिणाय उवसग्ग-परीसहे जाणित्ता पच्चक्खाणपरिणाय उद्धितो ते अहियासेमाणो सुव्वते समिते चरे, समितग्रहणाद् उत्तरगुणा गृहीताः । मूलगुणा ५ पुण इमे—मुसावादं विवज्जेज्ज, कस्मान्मृषावादः पूर्वमुपदिष्टः ? न प्राणातिपातः ? इति, उच्यते, सत्यवतो हि व्रतानि भवन्ति, नासत्यवतः, अनृतिको हि प्रतिज्ञालोपमपि कुर्यात्, प्रतिज्ञालोपे च सति किं व्रतानामवशिष्टम् ?, तं मुसावादं विसेसेण वज्जए विवज्जए । अदिण्णादि च वोसिरे, अदिण्णमादिर्यस्याऽऽश्रवणस्य सोऽयं अदिण्णाद्याश्रवणः, तं अदिन्नादि विवज्जए । तं जधा—पाणादिवादादि जाव परिग्रहम् ॥ १९ ॥ प्राणातिपातप्रसिद्धये त्वपदिश्यते—

२४३. उद्धं अहे तिरियं वा जे केई तस-थावरा ।

सव्वत्थं विज्जं विरतिं संति-णेव्वाणमाहितं ॥ २० ॥

10

२४३. उद्धं अहे तिरियं वा० सिलोगो । ऊर्ध्वमधस्तिर्यगिति क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः । जे केई तसथावरा इति द्रव्यप्राणातिपातः । सर्वत्रेति प्राणातिपातभावश्च सर्वावस्थासु, विज्जं विद्वान्, सर्वत्र विरतिं सर्वविरतिं विद्वान् कुर्याद् इति वाक्यशेषः । विरति एव हि संतिणेव्वाणमाहितं, विरतीओ वा विरतस्स वा संतिणेव्वाणमाहितं, शान्तिरेव निर्वाण-माख्यातं संतिणेव्वाणमाहितं । अहवा संति त्ति वा णेव्वाणं ति वा मोक्खो त्ति वा कम्मखयो त्ति वा एगद्धं, तेनापदिश्यते 15 संति णेव्वाणमाहितं ॥ २० ॥ उक्ता उपसर्गाः, ते च सर्व एव सोढव्याः । आत्मसञ्चेतनीयोपसर्गापवादस्तु नाऽशरीरो धर्मो भवतीति कृत्वा—

❀ २४४. इमं च धम्ममायाय कासवेण पवेदितं ।

कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिते ॥ २१ ॥

❀ २४५. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

20

उवसग्गे णिरे किच्चा आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ उवसग्गपरिण्णा ततियं अज्झयणं सम्मत्तं ॥ ३ ॥

॥ उपसर्गपरिज्ञाध्ययनं समाप्तम् ॥ ३ ॥ [ग्रन्थाग्रम्-३०००] ॥

१ विवज्जेज्जाऽदिण्णादाणाइ वो° ख १ पु २ वृ० वी० । च वज्जेज्जा अदिण्णादाणं च वो° खं २ । विवज्जेज्जाऽदिण्णादाणं च वो° पु १ ॥ २ उद्धमहे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ त्थ विरतिं कुज्जा संति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ मायाए पु १ ॥ ५ संखाए ख १ पु १ ॥ ६ सग्गे नियामेत्ता आ° पु २ वृ० वी० । सग्गे नीयाएत्ता आ° ख १ । सग्गेऽहिया-सेत्ता आ° ख २ । सग्गे निययत्ता आ° पु १ ॥ ७ णज्झं पु २ ॥

४

[चउत्थं इत्थीपरिणणज्झयणं]

[पढमो उद्देसओ]

इदाणि इत्थिपरिणणं त्ति अज्झयणं । उवक्कमादि चत्तारि अणुयोगद्वारे परूवेऊणं अत्थाधियारो । सो दुविधो—अज्झ-
यणत्थाधियारो उद्देसत्थाधियारो य । अज्झयणत्थाहियारो जाणणपरिणणाए तिविधाउ वि अत्थिगाउ जाणित्तु पच्चक्खाणपरिणणाए 5
ताओ परिहरितव्वाओ । उद्देसत्थाधियारे इमा गाहा—

पढमे संथव-संलावाइएहिं खलणा उ होति सीलस्स ।

वितिँ इहेव खलियस्सं विलंबणा कम्मवंधो य ॥ १ ॥ ४७ ॥

पढमे संथवसंलावाइएहिं० गाहा । पढमे उद्देसए यथा येन प्रकारेण संवाससंथवेण संबद्धवसधिर्मादीहि य दोसेहिं
गमणा-गमणमादिपुच्छाहि य उल्लाव-संलाव-भिण्णकधाहि य इत्थीहिं सद्धिं सीलक्खलणं भवति पढमुद्देसे । विलंबणाओ 10
लभति चोदिज्जंतो वितिउद्देसए खलितो समणधम्माओ, विलंबणा पाविज्जति लिंगत्थओ होन्तो, स वा लिंगाओ अप्पं वा
लिंगं वा सपक्ख-परपक्खातो य हीलणं पावति ॥ १ ॥ ४७ ॥

णामणिप्फण्णे णिक्खेवे इत्थिपरिणणा । इत्थि परिणणा य दुपदं णाम । तत्थित्थीए—

दव्वाऽभिलाव चिंघे वेदे भावे य इत्थिणिक्खेवो ।

अभिलावे जह सिद्धी भावे वेदम्मि उवउत्तो ॥ २ ॥ ४८ ॥

15

दव्वाऽभिलाव चिंघे० गाथा । जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्ता दुविधा—मूलगुणणिव्वत्तणाणिव्वत्तिया य उत्तरगुण-
निव्वत्तणानिव्वत्तिया य । मूलगुणे इत्थिसरीरगं विपज्जं जीवेणं, उत्तरगुणे कट्टकम्मादिसु । अथवा दव्वत्थी तिविधा—
एगमविया वद्धाउया अभिमुइणामा-नोता । अभिलावत्थी जघा साला माला वेला सिद्धी इत्यादि । चिंघित्थी अवगतवेतं
इत्थीशरीरगं, तं पुण छउमत्थस्स केवलस्स वा । वेदित्थी इत्थिवेद वेयमाणी । भावित्थी आगमतो णोआगमतो य । आगमतो
इत्थिवेदजाणओ तदुवउत्तो । [णोआगमतो] इत्थिवेदगाम-गोताइं कम्माइं वेदयमाणो जीवो ॥ २ ॥ ४८ ॥ 20

इत्थि भणिया । इदाणि परिणणा, सा जघा सत्थपरिणणाए [आचा० नि० गा० ३७] । जघा संजताणं इत्थिपरिणणा
तथा संजतीणं पुरिसपरिणणा । इत्थीपडिपक्खो पुरिसो तेण तस्स वि णिक्खेवो भाणितव्वो—

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले य पंजणणे कम्मे ।

भोगे गुणे य भावे दस एते पुरिसणिक्खेवा ॥ ३ ॥ ४९ ॥

णामं ठवणा दविए० गाथा । णामे जघा षडो पडो कलसो । ठवणापुरिसो कट्टकम्मादिकता जिणपडिमा वासुदेव- 25
पडिमा एवमादि । दव्वे जाणगसरीरादि जघा इत्थी तथा भाणियव्वं । खेत्ते जो जत्थ खेत्ते पुरिसो, जघा सोरट्ठो सावगो
मागधो वा एवमादि, यस्य वा यत् क्षेत्रं प्राप्य पुंस्त्वं भवति, अन्यत्र न भवति । कालपुरुषोऽपि यावन्तं कालं पुरुषो
भवति, जघा—“पुरिसे णं भवते पुरिसो त्ति कालतो केवचिर होति ?, जघण्णेणं एणं समयं उक्कोसेण सागरसयपुहुत्तं”

१ 'अत्थिगाउ' स्त्रिय इत्यर्थः ॥ २ संलवमाइहिं ख २ पु २ ॥ ३ उ होज्ज ख १ ख २ ट ॥ ४ वीए खं १ ॥ ५ 'स्सऽण-
चत्था कम्म' ख १ । 'स्स अवत्था कम्म' ख ० पु २ ॥ ६ 'धिपादी' वा० सो० ॥ ७ खलितो चूमप्र० ॥ ८ अभिलावो
ख १ ॥ ९ वेयंसि ख १ ॥ १० पज्जणण पु २ ॥

[प्रज्ञा० पद० सू०] । यो वा यस्मिन् काले पुरुषो भवति, [जहा कोइ एगम्मि पक्खे पुरिसो,] एगम्मि पक्खे णपुंसगो । प्रजन्यते अनेनेति प्रजननम् तद् यस्य केवलमस्ति न पुंस्त्वं स प्रजननपुरुषः । कम्मपुरुसो नाम यो हि अतिपौरुषाणि कम्माणि करोति, यथा वासुदेवः, स कर्मपुरुषः । भोगपुरिसो चक्रवर्ती । गुणपुरिसो नाम यस्य पुरुषगुणा विद्यन्ते इमे । तद्यथा—

5 व्यायामो विक्रमो वीर्यं सत्त्वं च पुरुषे गुणाः । कान्तित्वं च मृदुत्वं च विह्वलत्वं च योपिताम् ॥ १ ॥

[]

भावपुरिसो आगमतो णोआगमतो य । आगमतो पुरिसो पुरिसजाणगो तदुवउत्तो । णोआगमतो पुरिसणाम-गोताइं कम्माइं वेदयंतो । दस एते पुरिसणिक्खेवा इति ॥ ३ ॥ ४९ ॥

पढमे संथव० गाथा, जे निहिता पढमे संथव-संलावादिगेहिं पुव्वुत्तं—

10 सूरामो मण्णंता कंइतवियाहि उवहि-नियडिप्पहाणाहिं ।
गहिता तु अभय-पज्जोत-कूआधारादिणो ववहे ॥ ४ ॥ ५० ॥

सूरामो मण्णंता० गाथा । सूरामो मण्णंता, इत्थिहि अपडिविरतं च वाक्यशेषः । कैतवं नाम माया, कैतव-युक्ताः कैतविकाः । उवधी नाम अन्येषां वशीकरणम् । अधिका कृतिः निवृत्तिः नियडी । तत्प्रयोगाद् गहिता तु अभय-पज्जोत-कूआधारादिणो, सूरामो पज्जोतो, कूवया(धा)रो तवस्सी, एवमादिणो जीवा इत्थिदोसेण इह परमवे य णाणाविघाइं
15 दुक्खाइं पार्वति हत्थ-पायच्छेदादीणि ॥ ४ ॥ ५० ॥

❖ तम्हा ण हुं वीसंभो गंतव्वो णिच्चमेव इत्थीणं ।

पढमुद्देसे भणिता जे दोसा ते गणंतेणं ॥ ५ ॥ ५१ ॥

❖ सुसमत्था वि असमत्था कीरंती अप्पसत्तिया पुरिसा ।

दीसंति सूरवादी णारीवसगा ण ते सूरामो ॥ ६ ॥ ५२ ॥

20 धर्मं प्रति असमर्थाः । अप्पसत्तिया नाम परीसहमीरुणो । रणसूरवादिणो वि णारीवसगा दीसंति, जहा ते चेव पज्जोदादयो ॥ ५ ॥ ६ ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ को पुण सूरामो?, उच्यते—

❖ धम्मम्मि जो दढमैई सो सूरामो सत्तिओ य वीरो य ।

ण हुं धम्मणिरुच्छाहो पुरिसो सूरामो सुवलिओ वि ॥ ७ ॥ ५३ ॥

जो धम्मम्मि दढो सूरामो सत्तिओ य, ण उ जो धम्मणिरुच्छाहो, धर्मं प्रति सूरामो भवति । यद्यपि बलवानसौ सरीरेण
25 तथाऽप्यसौ दुर्बल एव ॥ ७ ॥ ५३ ॥

❖ एते चेव य दोसा पुंसिसपमादे वि इत्थिगाणं पि ।

तम्हा तु अप्पमादो विरागमंगम्मि तासिं पि ॥ ८ ॥ ५४ ॥

॥ चउत्थमज्झयणं सम्मत्तं ॥ ४ ॥

‘पुरिसोत्तरिओ धम्मो’ चि काउं तेण इत्थीपरिण्णा वुत्ता । इत्थीण वि एसा चेव विवरीता पुरिसपरिण्णा
30 ॥ ८ ॥ ५४ ॥ गयो णामणिप्फण्णो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्यं अखलितादि जाव पंचधा विद्धि लक्षणमिति । सुत्तस्स सुत्तेण

१ कतियवियाहिं उवहिप्पहां ख १ पु २ वृ० ॥ २ गहिया हुं अभं ख १ ख २ पु २ ॥ ३ कूलवारादिं ख १ ।
‘कूलवालादिं’ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ उ ख २ पु २ ॥ ५ इत्थीसुं ख २ पु २ ॥ ६ तथा वऽसमं ख २ पु २ ॥ ७ दीसंति
ख १ ख २ पु २ ॥ ८ वायी नारीं ख १ ॥ ९ मदी ख २ पु २ ॥ १० धम्मिणिं वा० मो० ॥ ११ य ख १ ॥ १२ पुरिससमाप-
वि ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ १३ इत्थिकाणं ख १ ॥ १४ मंगंसि ख १ । *मंगम्मि वासिंसु खं २ ॥

संघो—“आमोक्खाय परिव्वएज्जासि” [गा० २४५] त्ति पडिलोमे उवसग्गे अधियासेन्तो इमे इत्यन्ये अनुलोमाः । उपोद्धात एव तस्योपदिश्यते—पूर्वं प्रव्रजति पश्चादुपसर्गान् सहतीत्यतोऽपदिश्यते—

२४६. ये मातरं च पितरं च, विप्पजधाय पुव्वसंजोगं ।

एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेधुणो विवित्तेसी ॥ १ ॥

२४६. ये मातरं च पितरं च० वृत्तम् । ये इति अणिहिद्विणिदेसो । चशब्दोऽधिकवचनादिषु, भ्रातरं भगिनी[मि]-
त्यादि । विविधं प्रधाय विप्रधाय रुणमिव पटान्तलग्रम् । पूर्वसंयोगो गृहसंयोगः, अथवा जातः सन् यैः सह पश्चात्
संयुज्यते स संयोगः, स तु भार्या-श्वशुर-पुत्र-दुहित्रादि, अथवा सर्व एव पूर्वापरसहसम्बन्धः पूर्वसंयोगो भवति । अथवा
द्रव्य-भावतः पूर्वसंयोगः । द्रव्ये स्वजनसंस्तवो नोस्वजनसंस्तवश्च । स्वजने पूर्वापरसंस्तवः । नोस्वजनसंस्तवस्त्रिविधः—
सच्चित्तादि । सच्चित्ते दुपद-चतुष्पदा-ऽपदं, द्विपदे दासी-दास-श्रूय-मित्रवर्गादि, चतुष्पदे हस्ति-अश्व-गो-महिष्यादि, अपदे
आरामोद्यान-पुष्प-फलादि १ । अचित्ते हिरण्णादि २ । मिश्रे साधारणालङ्कार-प्रहरण-हस्त्यश्वादि ३ । भावे मिच्छत्ता-ऽविरति-
अण्णाणादि । एगे सहिते चरिस्सामि, एगो नाम राग-दोसरहितो, सहितो णाणादीहि, आत्मनो वा हितः स्वहितः, चरति
गच्छति चञ्चर्यते चैकोऽर्थः । आरतमेधुणो णाम उपरतमैधुनः । कतर आरतः ? विवित्तेसी, विवित्तं द्रव्ये शून्यागारं
स्त्री-पशुवर्जितम्, भावे तत्सङ्कल्पवर्जनता, विवित्तान्येषतीति विवित्तेसी मार्गयतीत्यर्थः, विवित्तानां-साधूनां मार्गमेषतीति
विवित्तेसी । अथवा-कर्मविवित्तो मोक्खो तमेवमेषतीति “विवित्तमेसी” ॥ १ ॥

२४७. सुहुमेण तं परक्कम्म, छण्णपदेण इत्थीओ मंदा ।

जाणंति ता उवायं च, जघ लिस्संति भिक्खुणो एगे ॥ २ ॥

२४७. सुहुमेण तं परक्कम्म० वृत्तम् । सुहुमेनेति निपुणेन, उपायेनेति वाक्यशेषः । परक्कम्म त्ति पराक्रम्य अभ्या-
समेत्य, वन्दनपूर्वकेन सूक्ष्मेनोपायेन । छन्नपदेनेति अन्यापदेशेन—

पुत्तकिडगा य णत्तुय-भातीकिडगा य पीतिकिडगा य । एते जोव्वणकिडगा पच्छन्नपती महिलियाणं ॥ १ ॥

[

]

20

अथवा छन्नपदेनेति छन्नतरैरभिधानैराकारैश्चैनं अभिसर्पति । तद्यथा—

काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीपु । मिथ्या न भाषामि विशालनेत्रे ! ते, प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेषु ॥ १ ॥

[

]

जाणंति ता उवायं च, उपायो नाम विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः, स तु एको आत्मद्वितीयो वा, गच्छमंतस्य किं
करिष्यति ? । तस्यैवं देश-कालं छक्कं च जघ लिस्संति त्ति येन प्रकारेण लिश्यन्ते सम्बध्यन्ते इत्यर्थः । एके, न सर्वे, अन्ये
हि स्त्रीजनालिङ्गिता अपि न ताभिः सम्बध्यन्ते, पवनवलसमीरिता वह्निज्वाला इव चैनां मन्यन्ते ॥ २ ॥

ते तूपाया इमे—यथा यथा ह्यग्निः सन्निकृष्टो भवति तथा तथा दहति इत्येवं मत्वा—

२४८. पासे भिसं णिँसीयंति, अभिक्खणं पोसवँत्थं परिहंति ।

कायं अये वि दंसेंति, वाहुद्धु कँक्खं परामुसे ॥ ३ ॥

१ जे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ विवित्तेसु वृ० वी० । विवित्तेसी ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० । विवित्तेसी चपा० ॥
३ उवायं पि ताउ जाणंति जह वृ० वी० । उवायं पि ताउ जाणंति जह ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० । ख १ पु १ ताउ स्थाने
तातो ॥ ४ “पिय-मुत्त-भाइकिडगा णत्तुकिडगा य सयणकिडगा य ।” इतिरूपं पूर्वार्थं वृत्तो वर्तते ॥ ५ निसीयंति ख १ ख २ ॥ ६ वँत्थं
ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ वाहुद्धु ख १ पु २ । वाहु उद्धु पु १ ॥ ८ कँक्खमणुव्वजे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२४८. पासे भिसं णिसीयंति० वृत्तम् । भृशं नाम अत्यर्थे प्रकर्षे, ऊरुणा ऊरुं अकमित्ता, दूरगता हि नातिस्नेह-
मुत्पादयन्ति विश्रम्भदा तेण अद्धासणे णिसीदंति सन्निकृष्टा वा । परिभुज्यमाना पुसा पुप्यन्तेऽनेनेति पोपकम्, तन्निमित्तं
वा कामिभिर्वस्त्रा-ऽन्न-पानादिभिः पुप्यत इति पोपकम्, पोसवत्त्वं णाम णिवस्मणं, तममीक्ष्णममीक्ष्णमायरवद्वमपि शिथिली-
कृत्वा परिहंति । णिविद्धाउद्धिताओ य आसन्नगताओ होइऊण कायं अघे वि दंसेंति जंघा वा दुन्निविट्टलक्खेण वा
५ जघणेण द्विता वा संती णिवेसयंती गुह्यमिति प्रकाश्य पुनर्वीलमंचेति । बाहुदुद्धु उद्धु नाम उत्सृज्य कक्षां परामृशति,
एवमादीनि अन्यान्यपि भ्रूकटाक्षविक्षेपादीनाकारान् करोति ॥ ३ ॥ किञ्च—

२४९. सयणा-ऽऽसणेहिं जोगेहिं, इत्थीओ एगता णिमंतेंति ।

एताणि चेव से जाणे, पासाइं विरूवरूवाइं ॥ ४ ॥

२४९. सयणाऽऽसणेहिं जोगेहिं० वृत्तम् । तमेकाकिनं व्याकुलसखायं वा मत्वा सयणे णिमंतेंति, सयणं णाम
१० उवस्सयं, सीतं इदाणि साहु अंतो, अतीव गिन्हे वा पवाएण णिमंतेंति, धूलिं वा कतवरं वा उवस्सग्गाउ णीणंति, अण्णतरं
वा सम्मज्जणा-ऽऽवरिसीयणाति उवस्सगपकम्मं करेंति । आसणेणं ति पीढएण वा कट्टमएण आसंदएण वा णिमंतेंति ।
योग्यमिति यस्मिन् काले हितं निवातं प्रवातं वा । स्यात्-विमासां भिक्षुणा प्रयोजनम् ? नन्वासामन्ये कामतन्त्रविदः
तत्रयोजननिश्चयं गृहस्था विद्यन्ते ?, उच्यते, कुयोपितो विधवा विप्रवसितधवाः, तासां हि विरूपोऽपि तावद् वयस्योऽभिकाम्यो
भवति, दुर्मुखोऽप्यायतार्थिकोऽपि एकान्तरुचिरपि, किमु यः सरलः सुरुपो विचक्षणः ? । उक्तं च—“माघुर्यं प्रमदाजने च
१५ ललितं” [] । ता हि सन्निरुद्धाः सधवा विधवा वा, आसन्नगतो हि निरुद्धाभिः कुञ्जोऽन्वोऽपि च
काम्यते, किमु यो सकोविदः ? । उक्तं हि—

अवं वा निवं वा अद्भासगुणेण आरुभति वही । [एवं इत्थीतो वि य जं आसन्नं तमिच्छंति ॥ १ ॥)

[]

दूरस्थं चैनं मत्वा त्रयात्-अम्हे हि ण सक्केमो सक्कमादण्णाओ वंदितुं णमसितुं वा, इमाणि अम्हं सयणाणि वा ।
२० अथवा योग्यग्रहणाद् उच्चार-पासवण-चंकमण-त्थाण-ज्झाण-ऽज्झयणभूमीओ घेप्पंति । सा जइ कदाइ सङ्गी भवेज्ज जाणइ जाइं
साधुजोग्गाइ । इत्थी[ओ] एगता णिमंतेंति, एकस्मिन् काले एकदा, यदा यदा स एकाकी भवति व्याकुलसखायो वा,
अथवा वरिसारत्तादिषु जत्थ सयणा-ऽऽसणोवयोगो भवति । सयणमिति संथारगो घेप्पति उवस्सओ वि । एताणि चेव
से जाणे पासाइं विरूवरूवाइं, एतानीति यान्युद्धिष्टानि शयना-ऽऽसननिमग्नणानि । स भिक्षुः । पासयन्तीति पासा, त एव
हि पासा दुश्छेद्याः, न केवलं हाव-भाव-भ्रूविभ्रमेद्धितादयः न हि शक्यमुल्लङ्घयितुम्, न तु ये दान-मान-सत्काराः शक्यन्ते
२५ छेत्तुम् । उक्तं हि—

ज इच्छसि घेतु जे पुर्वि ते आमिसेण गेण्हाहि । आमिसपासणिवद्धो काही कज्ज अकज्जं पि ॥ १ ॥

[]

विविधरूवाइं ताणि पुण पासाणि विरूवरूवाणि सम्वाधन-उपगूहन-आलिङ्गनादीनि । जघा ताणि परिहरणीयाणि
तथा तद्भयादेव सयणा-ऽऽसणणिमंतणादीणि परिहरितव्याणि ॥ ४ ॥ ताणि पुण कथं परिहरितव्याणि ?, उच्यते—

३० २५०. णो तौसि चक्खु संघेज्जा, णो वि य साहसं समणुजाणे ।

णो सद्धियं पि विहरेज्जा, एवमर्प्पा रक्खित्तु सेओ ॥ ५ ॥

१ वीलामचेति ब्रीडा प्राप्नोति इत्यर्थः ॥ २ °सणेण जोगे(ग्गे)ण इ° पु २ वृ० । °सणेहिं जोगे(ग्गे)हिं ख १ ख २ पु १ वी० ॥
३ पासादिं ख १ । पासाणि पु १ पु २ ॥ ४ संखायं च० वा० मो० । °संख्यायं पु० ॥ ५ तासु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
६ समभिजाणे खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ सद्धितं ख १ ॥ ८ °प्पा सुरक्खित्तो होति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२५०. णो तासि चक्खु संधेज्जा० सिलोगो (? वृत्तम्) । चक्षुसंधणं णाम दिट्ठीए दिट्ठिसमागमो, अकुट्ठओ विकुट्ठओ विय तासु णिच्चं भवेज्जा, कार्येऽपि सति अस्तिग्घया दृष्ट्या अस्थिरया अवज्ञया चैनामीषन्निरीक्षते । साहसमिति परदारगमनम्, न ह्यसाहसिकस्तत् करोति, सद्दामावतरणवत्, तत्र हि सद्यो मरणमपि स्यात्, हस्तादिच्छेद-बन्ध-घातो वा, स्वदारमपि तावद् दीक्षितस्य साहसम्, किमु परदारगमनम् ? । अथवा साहसं मरणम्, प्राणान्तिकेऽपि न कुर्यात् । अथवा यदसौ स्त्री चापल्यात् साहसं कुर्यात् तदस्या न समनुजानीयात् । उक्तं हि—“पुरुषे विद्यते सत्त्व” [] मिति । ५
 णो सद्वियं पि विहरेज्जा, नेति प्रतिषेधे, सद्वियं ति ताहिं सह गामाणुगामं विहरेज्ज, जत्थ वा ताओ ठाणे अच्छंति तत्थ ण चिट्ठितव्वं, कयाइ पुर्व्वं ठितस्स रत्तिं एज्ज ततो णिगंतव्व, क्षणमात्रमपि न संवत्थाः । एवमप्या रक्खितु सेउ त्ति आत्मेति सरीरमात्मा च, स इह परे च लोके अतिरक्षितो भवति, ये इह मैथुनानाचारदोषास्तस्य न भविष्यन्तीत्यतोऽति-रक्षितो भवति ॥ ५ ॥ पुनरिदानीं पाशाः—

२५१. आमंतिय ओसवियं वा, भिक्खुं आयसा णिमंतेति ।

10

एताणि चेव से जाणि, सदाणि विरूवरूवाणि ॥ ६ ॥

२५१. आमंतिय ओसवियं वा० वृत्तम् । काचित् सन्निकृष्टगृहवासिनी सेज्जायरी प्रातिवेशिकी वा अहनि विरहाद्य-लम्भात् ब्रूयाद्—अहं निश्यागमिष्यामि, नास्ति मेऽहनि क्षणो विरहो वा, तद् अस्या न समनुजानीयाद् धर्मं श्रोतुमितर-प्रयोगेन वा । यदि चेद् मम भर्तुः शङ्कसे तत एनमहं आमन्त्र्य आगमिष्यामि, आमन्त्र्य नाम पुच्छितुं तत्प्रयोजनावसितं वा स्थापयित्वा । अथवा ब्रूयात्—असावहनि कृप्यादिकर्मपरिश्रान्तः मुक्तः सन् निष्पन्नमात्र एव मृतवच्छेते, भद्रक एवासौ, 15 न मम रुस्सिहिति त्ति, जइ वि से परपुरिसेण सह गच्छमाणिं पेच्छति तथा वि न विरूसेज्ज, अथवा शङ्केत । ननु ते भर्ता न विरूष्येत ? सा ब्रवीति—आमंतिय ओसविया णं, आमंतिय ओसविया व तमहमागता, तुव्वे वीसत्था होह, विविक्खविश्रम्भरसो हि कामः । यच्च पृच्छसि किमागता विकाले ? इति, नं धर्मं श्रोतुम् । ब्रूयाद्वा—ममाऽऽणत्तियं देघ यन्मया कर्त्तव्यमिति शुश्रूपा-पादशौच-भ्रक्षणादि, यद् वा किञ्चिदस्मद्गृहेऽस्ति तत् सर्वमहं च भवत्सन्तकं आयसा नाम आत्मसा, अप्पण वि णिमंतेति—तुव्वमंचयं इमं शरीरं, अह ते चलणोवधातकारिया, एवं भिण्णकधादीहिं सम्बन्धः । 20 सम्बाधना-ऽऽलिङ्गन-उपगूहन-कर्ठावलम्बणादीणि वा कुर्वती निवारिता ब्रूयात्—कुत्र वा ममान्यत्रोपयोगः, एताणि चेव से जाणि सदाणि, एतानीति यान्युद्दिष्टानि से इति स भिक्षुः, शब्दा नाम ये शब्दादिविषयाः कथिताः, न केवलं गीता-ऽऽतोद्यशब्दा वर्ज्याः, आत्मनिमज्जणादयो हि सुदुस्तराः शब्दाः । अथवा यानि सीत्कारादीनि सदाणि कज्जंति तान्येवैतानि विद्धि निमज्जणादीनि शब्दानि, पठन्ति च—सदाणि विरूवरूवाणि, तासु हि पंचलक्खणा विसया संति विभासितव्वा । विविधं विसिद्धं वा रुव विरूवं, विरूवाणि रुवाणि जेसि ताणिमाणि विरूवरूवाणि । 25

णाह ! पिय ! कंत ! सामिय ! दइत ! वसुल ! होल ! गोल ! गुललेहि ।

जीए जियामि तुव्वं पभवसि तं मे सरीरस्स ॥ १ ॥

[

] ॥ ६ ॥

इमानि चान्यानि च शब्दानि—

२५२. मणबंधणेहि नेगेहिं, कलुण-विणीयमुंपक्कमित्ता णं ।

30

अदु मंजुलाइं भासंति, आणमयंति भिण्णकधाहिं ॥ ७ ॥

१ क्षेत्रमात्रं चूतप्र० ॥ २ ओसविया णं, मिं चूपा० ॥ ३ आतसा ख २ । आयसा पु २ ॥ ४ णिमंतेति पु १ वृ० दी० ॥ ५ जाणे ख १ ख २ पु २ वृ० दी० ॥ ६ विरूष्येत पु० ॥ ७ आत्मना इत्यर्थः ॥ ८ कंठोवलं वं स० वा० । कंठोवलं वं मो० ॥ ९ धणेहऽणे० ख १ ॥ १० मुवगसित्ताणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ आणवयंति मिं ख २ वृ० दी० । आणमंति तेणं मिं ख १ । आणमयंति णं मिं पु १ । आणवयंति णं मिं पु २ ॥

२५२. मणवंधणेहि णे० वृत्तम् । मनसो वन्धनानि मनोवन्धनानि, तानि तु गतयश्च निरन्तरोरुमन्दा यस्मिन् । करुणसाकारतो वाक्यतश्च, विनीतवद् वन्दन-पूजनं पादादिसम्बाधनं उपकमिच्चा अल्लिङ्गत्ता अदु मंजुलाइं भासंति, मणसि लीयते मनोऽनुकूलं वा मञ्जुलम्, मदनीयं वा मञ्जुलम् ।

मित-मधुर-रिभित्तजं पुल्लएहि ईसिं कव्वखहसितेहिं । सविकारेहि विरागं हितयं पिहितं मयच्छीए ॥ १ ॥

5

[]

भेदकरी कथा भिण्णकथा । तं जहा-तुमं सि किं वत्तवीवाहो पव्वइतो ण व ? त्ति, वृत्तवीवाह इति चेत् कथं सा जीवति त्वया विनैवंविधरूपेण ? इति, कुमार इति चेद् अनपत्यस्य लोका न सन्ति, किं ते तरुणगस्स पव्वज्जाए ?, दारिका वरिज्जासु, मया वा सह मुञ्ज भोए, स्यात् कथं वैराग्य वा ? । कामभोगपरम्पराज्ञः भुक्तभोगः कुमारगो वा तत्प्रयोजना-ल्यन्तपरोक्षः आनम्यते ॥ ७ ॥ कथम् ?—

10

२५३. सीहं जथा व कुणिमेणं, निव्वभयमेगचरं पासेणं ।

एवेत्थियाउ वंधंती, संवुडमेगतिमणगारं ॥ ८ ॥

२५३. सीहं जथा व कुणिमेणं० वृत्तम् । येन प्रकारेण यथा सहस्रिकोऽपि स्कन्धावारः सिंहेनैकेन भज्यते, कचिच्च पन्थाः सिंहेन दुर्गाश्रयेण निःसङ्गरः कृतः, स च तद्गहणोपायविद्धिः पुरुषैश्छगलकं मारयित्वा तद्गोचरे निक्षिप्य पाशं च दद्यात्, तेन कुणिमकेन वध्यते, एकचरो नाम एक एवासौ चरति, न तस्य सहायकृत्यमस्ति । उक्तं च—“न सिंहवृन्दं भुवि दृष्टपूर्वं” [] । एवेत्थियाउ वंधंति, भाववन्वेन । द्रव्यसंबुतो हि समुद्रकूर्मो । “पिहिता आश्रवा यस्य भावतः स तु सबुतः ।” [] भावैकचरः द्रव्यतो भाज्यः । भावपाशास्त्यमे-गति-विभ्रमेद्वि-ता-कार-हास्यादयः, यैर्भावो वध्यते । सबुतोऽपि तावद् वध्यते किमु योऽल्पवृत्तिरिति ॥ ८ ॥

२५४. अह तत्थ पुणो नमयंति, रहकारो व णेभिं आणुपुव्वीए ।

वद्धे मिए व पासेणं, फंदंतो वि ण मुच्चती ताहे ॥ ९ ॥

20

२५४. अह तत्थ पुणो नमयंति० [वृत्तम्] । तस्मिन्निति तत्र, मूर्च्छित इति वाक्यशेषः । असयमनतं पुनरने-कैरुपायैर्नमयन्ति यद् यदिच्छन्ति तत् तत् कारयन्ति, यथा रथकारः नेमिकाष्ठ तक्षन् क्रमशः । यदि स एवं नतः वद्धे मिए व पासेणं, यथाऽसौ मृगः पाशेन वद्धः मुमुक्षुः स्पन्दमानोऽपि न मुच्यते एवमसावपि विषमदामैर्वद्धः कुकुदुम्ब्रे कुतचीहिं व्याप्रियमाणोऽपि पुनर्विजिहीर्षुरपि न शक्नोत्यवसर्पितुं क्रव्यगृह इव सिंहः । भावगाद्धं कुकुदुम्ब्रेव्यापारैः स कृष्यादिभिः व्याप्तः कर्ममर्च्छितः ॥ ९ ॥

25

२५५. अह सेऽणुतप्पती पच्छा, भोच्चा पायसं व विसमिस्सं ।

एवं विवागमणिस्सा, संवासो ण कप्पते दविए ॥ १० ॥

२५५. अह सेऽणुतप्पती पच्छा० वृत्तम् । यथा कश्चिद् जानन् अजानन् वा विषमिश्रं पायसं भुक्त्वा तत्परिणामे वेदनोदये भृशमनुशोचते । एवं विवागमणिस्सा, एवमिति योऽयमुक्तः विवागो [वि]पाकः दारभरणादिपरिक्षिप्तः । “विवेग” इति चेद् भवति विविच्यते येन भवः कर्म वा स विवेगः सयमः । “एवं विवेगमाताते” स्त्रीभिः सङ्गमो न कार्यः, काष्ठकर्मादिस्त्रीभिरपि तावत् संवासो न कल्पते, किमु सचेतनाभिः ? । दवियो नाम राग-द्वोसरहितो, एगतो वासः संवासः, तदासण्णे वा सबसतो संथव-सलावादिदोसा असुभभावदर्शनं भिन्नकथा वा स्यात् । उक्तं हि—“तदिन्द्रियालोचनसक्तद्रव्याः०” [] ॥ १० ॥

२५६. तम्हा हु वज्जए इत्थी, विसलित्तं व कंटगं णच्चा ।

ओये कुलाणि वसवत्ती, आघाति ण से विं णिग्गंधे ॥ ११ ॥

२५६. तम्हा हु वज्जए इत्थी० वृत्तम् । तस्मादिति तस्मात् कारणात् । इत्थी तिविधा । कथं वज्जए ? विसलित्तं व कंटगं णच्चा, विषेण दिग्घो विषदिग्घः आगन्तुना सहजेन वा, अविषदिग्घोऽपि तावत् परिह्रियते किं पुनः सविष इति, स तु मरणभयात् परिह्रियते, स्त्रियस्तु संयममरणभयात् । किञ्च-ओये कुलाणि वसवत्ती, ओयो णाम राग-दोसरहितो । वसे वर्त्तते इति वशवर्त्तीति, पूर्वाध्युषितत्वाद् यदुच्यते तत् कुर्वन्ति ददति वा, स्त्रियो वा येषां वगे वर्त्तन्ते, किं पुनः स्वैरस्त्रीजनेषु, वश्येन्द्रियो वा यः स वशवर्त्ती, गुरुणां वा वगे वर्त्तते इति वशवर्त्ती । आघाति नाम आख्याति गत्वा गत्वा धर्मं निष्के-
वलानां स्त्रीणां सहितानां पुंसाम् असावपि तावन्न निर्ग्रन्थो भवति, किमु यस्ताभिर्भिन्नकथां कथयति ? यदा पुनर्वज्जु-
सहागता पुरुषमिश्रा वा वृन्देन वाऽऽगच्छेयुः तदा स्त्रीनिन्दां विषयजुगुप्सां अन्यतरां वा वैराग्यकथां कथयति । कदाचिद्
ब्रूयात्-यदि वा गृहमागन्तु न कथयसि तो भिक्ष-पाणगादिकारणेण एल्लध, दृष्टिविश्रामतामपि तावत् त्वां दृष्ट्वा करिष्यामः, 10
अपश्यन्त्या हि मे त्वां गन्त्यमेव हृदयं भवति ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वा वा-

२५७. जे एयं उंछंतऽणुगिद्धा, अण्णयरा हु ते कुसीलाणं ।

सुतवस्सिए वि से भिक्खू, णो विरहे सहणमित्थीसु ॥ १२ ॥

२५७. जे एयं उंछंतऽणुगिद्धा० वृत्तम् । जे इति अणिदिद्विण्णोऽसौ । एतदिति यदुक्तं गिहिणिसेज्जा, जे वा एवं-
विधाणि इच्छन्ति (?उच्छन्ति) गवेसतेत्यर्थः, अणुप्रयायन्ते, एतदपि तावद् भवतु यदि रहो नास्ति समागमो वा, अण्णयरा 15
हु ते कुसीलाणं पासत्यादीण । कुत्तितसीला कुगीला पासत्यादयः पंच णव वा । पंच त्ति-पासत्थ-ओसण्ण-कुसील-ससत्त-
अवाछंदा । णव त्ति-एते य पंच, इमे य चत्तारि-काथिय-पासणिय-संपसारग-मामगा । एतेषां हि ते अन्यतरा भवन्ति ।
स्याद्-गृहिनिषद्यातः स्त्रीसमागमाद्वा को दोषः ? उच्यते, सुतवस्सिए वि से भिक्खू, अथवा अन्यतरो वा भवति कुशी-
लानां सुपु तपस्सितः सुतपस्सितः, योऽपि तावत् तपोनिष्ठप्रविग्रहः स्याद् मासोपवासी वा द्विमासोपवासी वा अथवा श्रुत-
माश्रितः “सुतमस्सितो” गणी वायगो वा, नो प्रतिपेवे, विरहो नाम नक्तं दिवा वा शून्यागारादि पडरिक्कजणे वा खगृहे, 20
सहणं ति देसीभासा सहेत्यर्थः । एवं ज्ञात्वा स्त्रीसम्बद्धा वसधी वर्ज्या । कूयवारो दृष्टान्तः ॥ १२ ॥

कतराः स्त्रियो वर्ज्याः ? उच्यते, असङ्कनीया अपि तावद् वर्ज्याः, किमु शङ्कनीयाः ? तद्यथा-

२५८. अवि धूअराहिं सुण्हाहिं, धातीहिं अदु व दासीहिं ।

महल्लीहिं वा कुमारीहिं, संथवं से णं कुज्जा अणगारे ॥ १३ ॥

२५८. अवि धूअराहिं सुण्हाहिं० [वृत्तम् । अवि संभावणे । धूयरो पुत्तिया । पुत्तवहुयाओ] नाम सुण्हा । धीयत् 25
इति धाती । दासीग्रहणं व्यापारक्रेगोवत्तताः दास्योऽपि वर्ज्याः, किमु स्वतन्त्राः स्वैरसुखोपेताः । महल्लीहिं वा कुमारीहिं,
महल्ली वयोऽतिक्रान्ताः वृद्धाः, कुमारी अग्राप्तवयसा भद्रकन्यकाः । संथवो उल्लव-समुल्लव-हास्य-कन्दर्प-क्रीडादि ।

मातृभिर्भगिनीभिश्च नरस्यासम्भवो भवेत् । वलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति ॥ १ ॥

[] ॥ १३ ॥

स्यात् किमत्र ?-

30

१ उ ख १ खं २ पु २ वृ० वी० ॥ २ इत्थि ख २ ॥ ३ आघाते ण ख २ पु १ । अक्खाइ ण पु २ ॥ ४ व णिग्गंधो
ख १ ख २ पु १ ॥ ५ उंछंतं अणुगिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ सुतमस्सिए च्छा० ॥ ७ विहरे सह णं इ० ख १ खं २
पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ मरिच्चमतो स० वा० मो० ॥ ९ ज्य्याः ? गृण्वते, असं वा० मो० ॥ १० धूतराहिं ख १ ख २ पु १ ॥
११ महलीहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ णेव कुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

२५९. अदु णातीणं व सुहीणं वा, अप्पियं ददुं एकदा होति ।

गिद्धा सत्ता कामेहिं, रक्खण-पोसणे मणुस्सो सि ॥ १४ ॥

२५९. अदु णातीणं व सुहीणं वा० वृत्तम् । अदुरिति अधवा । णातीणं वा, णातयो णाम कुलघरे वसंतीए पितृ-भ्रात्रादयः, अथवा स्त्री येषां दीयते त एव तस्याः सगोत्रा भवन्ति ज्ञातकाश्च । सुहिणो णाम जे सण्णायका मित्राः ५ तेषामप्रियं भवति, यद्यपि न प्रतिपेधयन्ति । एकदा कदाचिद् उँभ्रामिकेयं उक्ता वा ब्रूयात्-एष पुत्रमस्तको यथा, नैतत् सत्यम् । सा च तस्मिन् रूपवति मूर्च्छिता ब्रूयात्-मा मे पुनरेवं वक्ष्यसि । गिद्ध त्ति वा सत्त त्ति वा मुच्छिय त्ति वा एगट्ठं, ब्रूयादिति वाक्यशेषः, ब्रूयात्-अहो ! इमीसे वयं रक्खण-पोसणे करेमो, इमो पुण सेसमणुओ मणुस्सकज्जं करेइ । भणिज्ज वा-हे खमण ! इमीसे रक्खण-पोसणं करेहि, त्वमेवास्या मनुष्य इति, एस तुमे सद्धिं दिवसं उल्लाविंती अच्छइ । अयमपरः कल्पः-हे खमण ! रक्खण-पोसणे मणुस्सो भवति, न कधाहिं किञ्चन, “अन्यो नाप्युदरे कृत्ये दण्डायासोऽपदिश्यते ।” [

10] तत् त्वमेवास्या रक्खणपोषणं कुरु, मनुष्योऽसि, राउले च ते कड्डुमो । अधवा भणेज्ज-हे साधु ! एसा अम्हच्चिया गिद्धा सत्ता तुमंसि अम्हे णो आढाति णो परिजाणाति, नैरकस्त्वमेनां रक्खणेन, पोषणस्त्वमेनां पोषणेन, मनुष्यस्त्वमस्याः ॥ १४ ॥ किञ्च-

२६०. समणं पि ददुदासीणं, तत्थ वि ताव एगे कुप्पंति ।

अदु भोयणेहिं णत्थेहिं, इत्थीदोससंकिणो भवंति ॥ १५ ॥

15 २६०. समणं पि ददुदासीणं० वृत्तम् । कदाचिदसौ तस्मिन् रूपवति साधौ गृद्धा स्वरसौष्ठवोपेते वा गृद्धा तच्चित्ता तम्मणा अच्छेज्ज, अभिक्खणं वा अभिक्खणं तम्मतेण दीसेज्ज, पडिचोदिज्जंती वा अच्छीयमाणी तथैवाऽऽह । समणं पि ददुदासीणं, तमपि तथैव तच्चित्तं तम्मणं स्वाध्याय-ध्यान-प्रत्युपेक्षणादिसंयमकरणोदासीणं तिष्ठन्तं दृष्ट्वा जानानाश्च ‘यथैवोऽस्याः निमित्तेण संयमकरणोदासीणो चिद्धति’ तत्थ वि ताव एगे कुप्पंति, भगंति वा-किमेवं अज्ज लक्खसि ? । अन्यथा च पठ्यते “समणं पि ददुदासीणा” उदासीणा णाम येषामप्यसौ भार्या न भवति बान्धवी वा, अपि पदार्थादिषु, तां च 20 पोपितुम्, किमु यस्यासौ भार्या बान्धवी वा तामगणयंती ? । अथवा उदासीनमिति उदासीनमपि भावात् श्रमणं दृष्ट्वा स्त्रीसहगतं एके कुप्यन्ते, किमु सविकारप्रायम् ? इति । अदु भोयणेहिं णत्थेहिं, न्यस्तानि उपनीतानि उपेत्य नीतानीत्यर्थः, न गृहिणो, तस्स इत्थातो वा, सो य धण्णसमणगो गिहिणसेज्जवाही वा भिक्खाए आगतो, अथवा न्यस्तमिति तद्रतमनसं ददुं कूरो दत्तो न तावद् व्यञ्जनम्, स चाऽऽगतः, सा तत्रातिसम्भ्रमेणाऽऽतुरीभूता सद्योतकस्यान्यस्य वा दातव्यं तं न प्रयच्छति, अन्यस्मिन् वा दातव्ये कर्त्तव्ये वा अन्यत् प्रयच्छति करोति वा । निदर्शनं जघा-

25 कहिंचि गामे पदोसे णट्ठे णट्ठेण तालिते मद्धले काइ वधू ससुरादीए परिवेसंती भोयणेसु दिण्णेसु क्रूरमानेति । ताए य तण्डुला इति कातूण राइआओ अवस्सायाओ । ततो णाए कूरो त्ति काउं ससुरस्स उक्किणाओ । सो य आणक्खेत्तुं तुसिणीओ महत्थिया संचिद्धति । पतिणा से आसादेत्तुं पिद्धिता ॥

एव तं पि साधुणिमित्तं समंतं ददुण गृहिषु आत्मसु वाऽनादृतां तस्याः भोतकाद्या इत्थीदोससंकिणो भवंति, इत्थी-दोसो णाम व्यभिचारिणी ॥ १५ ॥ स्याद्-एवंविधाः अपि दोषाः कस्यचिद् दृष्टा अभूवन् भवन्ति वा ? , ओमित्युच्यते-

२६१. कुव्वंति संथवं ताहिं, पवभट्टा समाधिजोगेहिं ।

तम्हा संमणा ! तु जघाहि, आतहिओ सण्णिसेज्जाओ ॥ १६ ॥

१ णातिणं व सुहिणं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ होही ख १ ॥ ३ उभ्रामत्वियं चूसप्र० ॥ ४ कुत्तितो नर नरक इत्यर्थ ॥ ५ समणं ददुणुदासीणं ख १ पु २ वृषा० । समणं पि ददुदासीणा चूपा० ॥ ६ एगे पकुं पु १ ॥ ७ अदुवा भो° ख २ । अहवा भो° ख १ । अह भो° पु १ पु २ । “अयवा” इति वृत्तौ ॥ ८ होंति ख १ ख २ । हुंति पु १ पु २ ॥ ९ उज्ज चूसप्र० ॥ १० समणा ण समेंति आतहिताए सण्णि° ख १ ख २ वृ० दी० । समणा ण समेंति आयहिताय सण्णि° पु १ पु २ । समणा ! उ जहाहि आअहिताओ सण्णि° वृषा० । समणा ण समिति आतहिओ सण्णि° चूपा० । समिति स्थाने समेंति इत्यपि चूपा० ॥

२६१. कुर्वन्ति संथवं ताहिं० वृत्तम् । संथवो णाम गमणा-SSगमण-दाण-सम्प्रयोग-प्रेक्षणादिपरिचयः । ताभिरिति ताभिः स्त्रीभिः । पब्भट्ठा णाम णाण-दंसण-चरित्तजोगेहिं । जतो एते दोसा तम्हा समणा ! तु जधाहि, तस्मादिति तस्मात् कारणात् श्रमण ! इत्यामन्नणम्, अथवा श्रमणस्त्वम्, किं तवैवंविधैर्व्यापारैः ? एते गार्हस्थानामेव युज्यन्ते, तुर्विशेषणे, जहाहि । पठ्यते च-“तम्हा समणा ण समिन्ति आतहिओ” न इति प्रतिषेधे, समिति समन्तात्, न समग्रमित्यर्थः, अधवा ण समेन्ति ण समुपागच्छन्ति, आत्मने हितं आत्महितम्, आत्मनि वा हितं आत्महितम्, तासिं पि अविरतियाणं तं 5 हितं इह परलोगे य । सण्णिसेज्जा णाम गिहिसेज्जा संथव-संकथाओ य ॥ १६ ॥
स्यात्-प्रव्रज्यामुपेत्यापि एवं कुर्यात् ? ओमित्युच्यते-

२६२. बहवे गिहाणि अवहट्ठु, मिस्सीभावपण्हया ।

धुवमग्गमेव भासिंसु, वायावीरियं कुसीलाणं ॥ १७ ॥

२६२. बहवे गिहाणि अवहट्ठु० वृत्तम् । प्रभूताः अपहृत्यापहृत्य उत्सृज्येत्यर्थः । दव्वलिंणेण अच्छमाणा वि मिस्सी-10 भावपण्हया, मिश्रीभावो नाम द्रव्यलिङ्गमिति, न तु भावः, अधवा पव्वज्जा गिहवासो वि, पण्हता णाम गौरिव प्रसृता, एवमेपां कर्मभयाद्वा मिश्रीभावः । प्रियतत्वे कतरः पक्षः ? विसय-सायासोक्खपडिवंधेणं भणंति लिंगच्छत्तणमेव वधानं चिरपम्होमिन्ता वि (?) कंखामोहणिज्जकम्मदोसेण कयाइ अघेसत्त[मीआ]उअं वंधेज्जा इति । अण्णे पुण अट्टुहुट्टवसट्ठा अस-माधिगता त एवं पंडितत्तणेण धुवमग्गमेव भासिंसु, धुवमग्गो णाम सजमो विरागमग्गो वा, तं जधा-वट्ठुमोहा वि णं पुर्व्वि विहरित्ता अह पच्छा सवुडे कालं करेज्जा आराधए भवति, तं तेसिं वायावीरियमेव केवलं ढक्करिपुत्ताणं, न तु करणवीरियं । 15 उक्त हि-“जो जत्थ होति भग्गो ओवासं०” [] गाथा । वायावीरियं णाम जो भणति ण य करेति मिलङ्गशकुनवत् ॥ १७ ॥ अथवेदं वायावीरियं-

२६३. सुद्धं रवति परिसाए, अध रहस्सम्मि दुक्कडं करेति ।

जाणंति य णं तथावेता, माइल्ले महासट्ठेयं ति ॥ १८ ॥

२६३. सुद्धं रवति परिसाए० वृत्तम् । सुद्धमिति वेरगं, अथवा शुद्धमिति शुद्धमात्मानम्, ततः पूजा-सत्कारहेतोः 20 परिपदि रौति भाषत इत्यर्थः । अध रहस्सम्मि दुक्कडं करेति त्ति, एवमुक्त्वा रहस्सम्मि दुक्कडं करेइ त्ति । दुक्कडं णाम पाव, अथवा दुक्खं तद् लिङ्गस्यैः क्रियत इति दुक्कडं । किञ्च-जाणंति य णं तथावेता, स हि जाणीते-न मां कश्चित् जानाति, अथ चैनं तथावेदा जाणंति । तथा वेदयन्तीति तथावेदाः, कामतन्नविद इत्यर्थः, ते हि कामयमानं आकार-विकारैर्जानन्ति । उक्तं हि—

अकामिनां कामविपाण्डुराणि, तनूनि गात्राणि च कामुकानाम् । []

25

नख-दशनच्छेदनैर्वा सूच्यन्ते यथैतेऽकृत्यकारिणः । यथा अन्धो उच्चाराद्युत्सृजन् दृश्यमानोऽपि परैर्मन्यते ‘न मां कश्चित् पश्यति’ एवमसावपि राग-द्वेषान्धो जानीते ‘न मां कश्चित् पश्यति’ ज्ञायते च परिव्रजन्नूनजलभृतवत् । अथवा यो यथावस्थितो भावतः तं तथावेदाः प्रत्यक्षज्ञानिनः, ते हि आवीकम्मं रहोकम्मं सव्वं जाणंति । ये पुनस्ते तद्विद्यास्ते बुवते-अहो ! इमो माइल्लो महासट्ठो जो णाम इच्छति अम्हे वि पत्तियावेतुं ।

ण वि लोणं लोणिज्जति ण य तोप्पिज्जइ घय व तेलं वा । किह सक्का वंचेतुं अत्ता अणुहूयकल्लाणो ? ॥ १ ॥

30

[] ॥ १८ ॥

१ °भावं पत्थुया दृ० । °भावं पणता दी० । °भावं पणता एणे । धुव° पु १ । °भावं पत्थुया एणे । धुव° ख १ ख २ पु २ ॥ २ °मेव पवदंति ख १ पु १ । °मेव पवर्यंती ख २ पु २ ॥ ३ कुणति ख १ पु १ पु २ ॥ ४ तहावेदा ख १ पु १ । तहावेया ख २ पु २ । “तथाविद” वृत्तौ ॥ ५ मातिल्ले पु १ । मायिल्ले पु २ ॥

२६४. सयदुक्कडं अवदते, आउट्टो वि पक्कथति बाले ।

वेदाणुवीयी मा कासि, चोइज्जंतो गिलाति से भुज्जो ॥ १९ ॥

२६४. सयदुक्कडं अवदते० वृत्तम् । एवं तावदसौ स्वयं दुक्कडकारिणं आत्मानं न वदति—यथाऽहं दुक्कडकारीति । जो वि य गूढायारं प्रवचनवात्सल्यात् तद्धितमिच्छन् वा चोदयति तत्थ वि णिण्हवति । आउट्टो नाम चोदितः आघ्रातः ५ अमिश्रो वा “कत्थं श्लाघायाम्” भृशं कथयति श्लाघयात्मानमित्यर्थः, अहं नाम अमुगकुलप्पसूतो अमुगो वा होंतओ एवं करेस्सामि ? , येन मया कनकलता इव वातेरिता मदनवशविकम्पमाना भार्या परित्यक्ता सोऽहं पुनरेवं करिष्यामि ? । यदि सम्भाव्यपापोऽहमपापेनापि किं मया ? । निर्विषस्यापि सर्पस्य भृशमुद्विजते जनः ॥ १ ॥

[]

अथापि ब्रूयाद्वा—को ब्रवीति यथाऽऽहमेवङ्कारी ? इति, स भावेन च ह्येवङ्कारी । उक्तं हि—“स्वेनानुमानेन परं 10 मनुष्याः०” राजले व णं कड्ढावेमि । वेदाणुवीयी मा कासि, वेदः प्रवेदः तस्य अनुवीचिः अनुलोगमनं मैथुनगमनमित्यर्थः, तस्यानुलोमं मा कार्पीः प्रतिलोमं कुरु । एवं चोदितो माणुकडताए सम्मचिद्धो विव [गिलाति] किलामिज्जति, “ग्लै हर्षक्षये” दैन्यमायातीत्यर्थः, किमेष मामेवं चोदयति ? इत्यर्थः ॥ १९ ॥

२६५. उसिता वि इत्थिपोसेहिं, पुरिसा इत्थिवेदखेदण्णा ।

पण्णासमण्णिता ऐगे, णारीण वसं उवणमंति ॥ २० ॥

२६५. उसिता वि इत्थिपोसेहिं० वृत्तम् । उसिता नाम वसिता । पोषयन्तीति पोषाः भगं स्त्रियो वा । पुष्णन्तीति पोपकाः भुक्तभोगिनः । इत्थिवेदो हि फुंफुमअगिसमाणो अवितृप्तः ।

नामिस्तृप्यति काष्ठाना नापगानां महोदधिः । नान्तकृत् सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ १ ॥

[]

स्त्रियो वा येन वेद्यन्ते स स्त्रीवेदो भवति । वैशिकृतत्रेऽप्युक्तम्—

२० एता हसन्ति च रुदन्ति च अर्थहेतोः, विश्वासयन्ति च नरं न च विश्वसन्ति ।

[तस्मान्नरेण कुल-शीलसमन्वितेन, नार्यः श्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ १ ॥

समुद्रवीचीव चलस्वभावाः, सन्ध्याभ्ररेखेव मुहूर्त्तरागाः ।]

स्त्रियः कृतार्थाः पुरुष निरर्थकं, निष्पीडितालक्तकवत् त्यजन्ति ॥ २ ॥ []

तथा—

२५ अण्ण भणति पुरतो अण्णं पासे णिवज्जमाणीओ । अण्णं च तासि हिअए जं च खमे त करेन्ति महिलाओ ॥ १ ॥

[]

प्रज्ञया समन्विताः लोक-लोकोत्तरशास्त्रविदः उत्पत्त्यादिवुद्धियुक्ताः एके न सर्वे णारीण वसं उवणमंति । दृष्टान्तो वैशिकृपाठकः—

एगो किल जुआणो वेसियअहिज्जणणिमित्तं गिहातो णिग्गतो । पाडलिपुत्तं गच्छंतो अन्तरा एगम्मि गामे एगाए 30 इत्थीए भण्णति—खुल्लमालसरीरो तुमं कत्थं वच्चसि ? । तेण भण्णति—वेसियसत्थसिक्खगो वच्चामि । ताए भण्णइ—अधिज्जितुं [मम] मज्झेण एज्जाधि । सो त अधिज्जितुं तीए समीवमागतो । सा य संभमेण उट्ठिता, तत्प्रयोजनार्थीनि चाकाराणि दर्श-

१ °डं च अवयंति आइट्टो वि ख १ । °डं च अवयंते आइट्टे वा पु १ । °डं च न वदंते आयट्टो वि ख २ । °डं च न वयइ आइट्टे वि पु २ ॥ २ उल्लियावेइ °डं खं २ ॥ ३ °पोसेसु पु° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ खेतण्णा ख १ पु १ ॥ ५ वेदो न १ म २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ उवकसंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

यति, अम्भंगुव्वलण-ण्हाणाणि उव्वरगे कातुं जहिद्वपाण-भोयणं भुजावेन्ती ते आगारे करेति । तेण 'मं इच्छति' त्ति काउं हत्थे गहिता । तीए धाहाकतो । जणो पुच्छितो गताउलो । गलंतिओ उदगं तस्सुवरिं पक्खिविऊण भणति—एसऽगगले लग्गणं मेण ण मतो । पच्छा जणे गते भणति—किं ते अधीतं ? को हत्थीणं भावं जाणितुं समत्थो ?—त्ति विसज्जितो गतो ॥ २० ॥

२६६. अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं, अदुवा वद्धमंसं उक्कंते ।

अदु तेयसाऽभितवणाइं, तच्छेतुं खारसिंचणाइं च ॥ २१ ॥

२६६. अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं० वृत्तम् । अथ इति आनन्तर्ये । परदारप्रसक्ता हि नरा नार्यश्चापि हस्त-[पाद]-च्छे-
दम् । अदुवा वद्धमंसं ति पृष्ठीवद्धाणि उत्कृत्यन्ते, मांसानि चोत्कृत्य काकिणीमांसानि खाविज्जंति । अदु तेयसाभितवणाइं,
तेयसाभितवणं ति तेजः—अग्निः तेनाभितप्यन्ते । तच्छेतुं वासीए सत्थएण वा खारेण ओसिच्चति कलकलेण वा ॥ २१ ॥

२६७. अदु कण्णच्छेज्जं णासं वा, कंठकिज्जणं तितिक्खंति ।

इति एत्थ पावसंतत्ता, ण य वेति पुणो ण करिस्सामो ॥ २२ ॥

२६७. अदु कण्णच्छेज्जं० वृत्तम् । कण्णा छिज्जति, णासाउ छिज्जंति, कंठे किज्जंति त्ति गलच्छेदः, तितिक्खंति पुरुषो
वा ता वा स्त्रियः सहन्त इत्यर्थः । एवं विलंविज्जंता वि इति एत्थ पावसंतत्ता अस्मिन् पापे सतप्ताः, पापं मैथुनं परदार
वा । ण य वेति पुणो ण करिस्सामो, का तर्हि भावना ? अपि मरणमभ्युपगच्छन्ति, न च ततः पापाद् विनिवर्तन्ते ।

अपरः कल्पः—यदाऽसौ स्त्री केनचिदुक्ता भवति 'त्वमेवं अकार्षीः' इति । पश्चादसौ ब्रवीति—“अदु हत्थ-पादच्छेज्जाइं”
[वृत्त २६६] इमेते पादे छिंदाहि, जीवितस्यापि, मा च मेत वयणं ब्रूहि, पृष्ठीवद्धाणि व मे उक्कंताहि, कागणिमंसाणि व मे
मे खावेहि, मा या मे असब्भावं भणाहि, “अदु तेयसाऽभितवणाइं” [वृत्त २६६] कडगिणा व मे द्ढाहि उम्मुएण वा
मे ढंमेहि, कुमिपाएण मे पयाहि, तच्छेऊण वा मे गाताइं खारेण सिंचाहि, कण्णं णासं कंठं वा मे छिंदाहि, मा एतं वितियं
भणाहि, एत्तो वि मे विव्भंगणाओ वेदणातो वा खलियतरं अम्भाइक्खणं ।

द्वितीयो विकल्पः—अभिज्ञप्ता वाऽसौ ब्रूयात्—हस्तौ वा मे पादौ वा मे छिंदाहि, पृष्ठीवद्धाणि वा मे उत्कृत्य काकिणि-
मासाणि वा मे खावय वा, अदु तेयसाऽभितवणाइं तेयसा वा मां वृणैरावेष्ट्य अभितावय, शस्त्रेणान्यतरेण वा मे गात्राणि
तक्षित्वा खारेण सिञ्च, अदु कण्णच्छेज्जं कणौष्ठौ वा नासां वा छिन्द, कंठं वा छिन्द ।

इति एत्थ पावसंतत्ता, पापं तदेव परदारगमनं तत्राऽऽसक्ताः । स्त्रियः ण य वेति पुणो न काहं ति, अतीव हि
ममासौ मनोऽनुकूलः, तस्य वाऽहं, नाहं तेण विना क्षणमात्रमपि जीवितमुत्सहे, तं पुन मे वसयसि, ज जाणसि त करेहि ॥ २२ ॥

एवमेव पुरुषा अपि कामसंतप्ताः निवार्यमाणा ब्रुवते—

२६८. सुतमेवमेतमेगेसिं, इत्थीवेदे वि हु सुयक्खायं ।

एवं पि ता वदित्ताणं, अंध पुण कम्मणा अवक्खंति ॥ २३ ॥

२६८. सुतमेवमेतमेगेसिं० वृत्तम् । श्रूयते स्म श्रुतम् । श्रुतमिति विज्ञानं लोकश्रुतिष्वपि तत् श्रूयते, यथा—स्त्रिय-
श्चलस्वभावा दुष्परिचया अदीर्घाप(घेप्रे)क्षिण्यो लहुसिकाः गर्विताः, एवं लोके आख्यायिकासु आख्यानकेषु च श्रूयते ।
इत्थिवेदो नाम वैशिकम् तत्राप्युपदिष्टम्—“दुर्विज्ञेयो हि भावः प्रमदानाम्” [इति ।

१ मणस्स ण गतो वा० मो० ॥ २ अवि हत्थ-पादच्छेदाए, अदु वा वद्धमंसं उ० ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
३ अवि ते० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ तच्छिय खा० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ अह पु १ ॥ ६ कण्णणासियाछेज्जं, कंठ-
च्छेदणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । ख २ णासिया स्थाने णास इति वर्तते ॥ ७ काहिं(हं) ति ख १ ख २ पु १ पु २ चूपा० ॥
८ सुतमेतमेवमे० खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ इत्थीवेदस्मि य सु० पु १ ॥ १० अदु वा क० ख १ ख २ पु २ वृ० दी० ।
अहवा क० पु १ ॥

दुर्गाहं हृदयं यथैव वदनं यद् दर्पणान्तर्गतं, भावः पर्वतमार्गदुर्गविपमः स्त्रीणां न विज्ञायते ।

चित्तं पुष्करपत्रतोयचपलं नैकत्र सन्तिष्ठते, नार्यो नाम विपाङ्कुरैरिव लता दोषैः समं वर्द्धिताः ॥ १ ॥

[]

अपि च—

5

सुद्धं वि जितासु सुद्धं वि पियासु सुद्धं वि य लद्धपसरासु । अढईसु य महिलासु य वीसभो भे ण कायव्वो ॥ १ ॥

हक्खुवउ अंगुलिं ता पुरिसो सव्वम्मि जीवलोअम्मि । कामेत्तएण लोए जेण ण पत्तं तु वेमणस ॥ २ ॥

अह एताण पगतिया सव्वस्स करेत्ति वेमणस्साइ । तस्स ण करेज्ज मंतुअं जस्स अलं चेय कामतंतएण ॥ ३ ॥

[]

एवं पि ता वदित्ताणं, यदा तु प्रस्थिता निवारिया भवति—मैवं कार्पीः, तदा 'न भूयः करिष्यामि' इति एवं पि ता

10 वदित्ताणं अध पुण कम्ममुणा अवकरेत्ति, अपकृतं नाम यद् यथोक्तं यथा प्रतिपन्नं वा न कुर्वन्ति ॥ २३ ॥

तासां हि अयमेव स्वभावः—

२६९. अण्णं मणेण चित्तेत्ति, अण्णं वायाइ कम्ममुणा अण्णं ।

तम्हा णो सदहेतव्वं, बहुमायाओ इत्थिओ णच्चा ॥ २४ ॥

२६९. अण्णं मणेण चित्तेत्ति० वृत्तम् । कथम् ? क्षणरौगत्वात् । तद्यथा—

15

आचार्या मर्कटा वालाः स्त्रियो राजकुलानि च । मूर्खा भण्डाश्च नीचाश्च विज्ञेयाः क्षिप्ररागिणः ॥ १ ॥

[]

यतश्चैवं तम्हा णो सदहेतव्वं, यदि नाम हाव-भावादीनाकारान् कुर्यात्, वायाए वा पत्तियावेज्ज, एवमादि तासां विज्ञाप्यं न श्रद्धेयम् ।

20 दत्तो वैशिकः किल एकया गणिकया तैस्तैः प्रकारैर्निमन्त्रीयमाणोऽपि नेष्टवान् तदाऽसावुक्तवती—त्वत्कृतेऽग्निं प्रविशा-
मीति । तदाऽसौ यद् यत् तयोच्यते तत्र तत्रोत्तरमाह 'एतदप्यस्ति वैशिके' । तदाऽसौ पूर्वसुरङ्गामुखे काष्ठसमूहं कृत्वा तं
प्रज्वाल्य तत्रानुप्रवेश्य सुरङ्गया स्वगृहमागता । दत्तकोऽपि च—एतदप्यस्ति वैशिके । एवं विलपन्नपि धूर्तैर्वाप्तिकैश्चित्काया
प्रक्षिप्तः । एवं तम्हा तु णो सदहितव्वं ॥ २४ ॥

२७० जुवती समणं वूया, चित्तवत्था-ऽलंकारविभूसिया ।

विरता चरिस्स हं ल्हं, धम्ममाइक्ख 'णे भयंतारो ! ॥ २५ ॥

25

२७०. जुवती समणं वूया० वृत्तम् । चित्राणि अन्यतरवर्णोज्ज्वलानि अनेकवर्णानि वा । सा हि वस्त्राद्यलङ्कारवि-

भूषिता श्रमणसमीपमागत्य विरता चरिस्स हं ल्हं, णिव्विण्णाऽहं समणा । घरवासेणं, भर्त्ता मेऽन्यप्रशक्तः, तस्य चाहमनिष्टा,
स च ममेति, तेन विरता भूत्वा चरिष्याम्यहं ल्हं । ल्हो नाम सयमः । तं धम्मं तावदाचक्ष्वेति । भयात् त्रायतीति
भयत्रारः । एवं सम्भाषमाणा प्रीति-विश्रम्भावुत्पादयति ॥ २५ ॥

२७१. अदु साविया पवादेण, अधगं साधम्मिणी य तुव्वं ति ।

जतुकुंभे जधा उवज्जोति, संवासेणं विदू वि सीदेज्जा ॥ २६ ॥

30

१ वाया अण्णं च कं ख २ ॥ २ तम्हा ण सदहे भिक्खू, बहुं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ 'रागित्वा' पु०
स० ॥ ४ वूया उ चित्तऽलंकार-वत्थगाणि परिहेत्ता ख २ पु २ । वूया य चित्तलवत्थाणि परिहेत्ता ख १ पु १ ॥ ५ हं मोणं
धं ख १ पु २ वृ० ॥ ६ रुक्खं धं पु १ ॥ ६ मे पु १ ॥ ७ भयंतारो ख १ ॥ ८ अहं साधम्मिणी य समणाणं ख १ ख
२ पु १ पु २ ॥ ९ वुवज्जोति ख १ ॥ १० 'से विदू' ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

२७१. अदु साविआ पवादेण० वृत्तम् । आविआसु विश्रम्भ उत्पद्यते, नीपिधिकयाऽनुप्रविश्य वन्दित्वा विश्रामणा-
लक्षणे सन्वाधनादि कूयवारकवत् । काइ तु लिंगत्थिगा सिद्धपुत्ती वा भणति-अर्थं साधम्मिणी तुब्भं ति, स एवमासन्न-
वर्तिनीभिः श्लिष्यते । दृष्टान्तो यतुकुम्भः, जतुमयः कुम्भः यतुकुम्भः जतुलिप्पो वा, ज्योतिषः समीपे उपज्योति, गलतीति
वाक्यशेषः । एवं संवासेण विदुरापि सीदति, कि पुनरविद्वान् ? इति । उक्तं हि-

तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं स तपः स च निश्चयः । सर्वमेकपदे नष्टं सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥ १ ॥

5

[] ॥ २६ ॥

एवं तावदासन्नाभ्यः प्रातिवेशिकस्त्रीभ्यो दोषः । एकतस्तु सवासे शीघ्रमेव विनाशः । जधा-

२७२. जतुकुंभे जोतिमुवगूढे, आसुऽभितत्ते णासमुवजाति ।

एवित्थिगासु अणगारा, संवासेणाऽऽसु विणस्संति ॥ २७ ॥

२७२. [जतुकुंभे जोतिमुवगूढे० वृत्तम् ।] जतुकुंभे जोतिं उपगूढः अग्रावाहितः अग्निमध्यमितो वा समन्ततो 10
भस्त्रिभिः प्रज्वलितेन आशु अभितप्तो नाशमुपयाति, एवित्थिगासु अणगारा आत्म-परोभयदोषैः आशु चारित्रतो
विनश्यन्ति ॥ २७ ॥ किञ्च-

२७३. कुब्बंति पावकम्मं, पुट्ठा वेगेर्वमाहंसु ।

णाहं करेमि पावं ति, अंकेसाइणी ममेस त्ति ॥ २८ ॥

२७३. कुब्बंति पावकम्मं० वृत्तम् । पापमिति मैथुन परदारं वा । [पुट्ठा] एगपुरिसेण संघसमितीय वा आहंसु- 15
रिति आख्यान्ति-णाहं करेमि पावं ति, एषा हि मम दुहिता भगिनी नत्ता वा । अङ्के शेते इति अङ्कशायिनी, पूर्वाभ्या-
सादेवैषा मम अङ्के शेते निवार्यमाणा पर्यङ्के वा ॥ २८ ॥

२७४. बालस्स मंदयं वितियं, जं च कडं अवजाणती भुज्जो ।

दुगुणं करेति से पावं, पूयणकामए विसण्णेसी ॥ २९ ॥

२७४. बालस्स मंदयं वितियं० वृत्तम् । द्वाभ्यामाकलितो वालो । मंदो दब्धे य भावे य, दब्धे शरीरेण उपचया- 20
उपचये, भावमन्दो मन्दबुद्धी अल्पबुद्धिरित्यर्थः । मन्दता नाम अवलतैव । कोऽर्थः ? तस्य बालस्य वितिया बालता यदसौ
कृत्वाऽवजानाति नाहमेवंकारीति, ण वा एवं जाणामि । दुगुणं करेति से पावं, मेधुणं पावं, वितिय पुणो पूया-सत्कारणिमित्तं,
अवि य अवलवति सत्कारणिमित्त मा मे परो परिभविस्सति । विसण्णो असज्जमो तमेसति विसण्णेसी ॥ २९ ॥

२७५. संलोकणिज्जमणगारं, आतगतं णिमंतणेणाऽऽहंसु ।

वत्थं व ताति ! पातं वा, अण्णं पाणणं पडिग्गाहे ॥ ३० ॥

25

२७५. संलोकणिज्जमणगारं० वृत्तम् । संलोकणिज्जो णाम द्रष्टव्यो दर्शनीयो वा । तत्थ काइ मुच्छिता आतगतं
णाम अप्पाणणं णिमंतंति, अथवा आत्मगतः तस्या अशुभो भावः 'सवधामि ताव णं, ततो काहिति वयण' ।
आहसुरिति आहुः । वत्थं व ताति ! पातं वा, त्रायतीति त्राती । अण्णं वा पाणं वा यच्चान्यदिच्छसि तत्तदहं सदैव
दास्यामीति, एवं सवद्धो ण तरति उच्चरितुं ॥ ३० ॥ भगवन् भवति (भगवान् भणति)—

१ 'वेश्मक' वा० सो० ॥ २ 'तिमव' ख २ । 'तिसुव' ख १ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ३ 'मुवयाति । एवित्थियाहिं अण' ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ४ 'सेण णासमुवर्यति ख २ वृ० बी० । 'सेण णासमुवेति ख १ पु १ पु २ ॥ ५ पावगं कम्मं खे १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ वेगे एव' ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पावगं अङ्के पु १ ॥ ८ 'तणाऽऽहंसु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ ताय ! ख २ ॥ १० अण्ण-पाणयं ख १ पु २ ॥ ११ आगतागतं चूसप्र० । "आत्मगत आत्मज्ञम्" इति वृत्तौ व्याख्या ॥
सूय० सु० १५

२७६. णीयारमेव वुज्जेज्ज, णो इच्छेज्ज अगारं गंतुं ।

‘संवद्धो विसयदामेहिं, मोहमावज्जति पुणो मंदे ॥ ३१ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ इत्थिपरिण्णाए पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥ ४-१ ॥

२७६. णीयारमेव वुज्जेज्ज (वुज्जेज्ज)० वृत्तम् । निकरणं निकीर्यते वा निकिरः, यदुक्तं भवति निकीर्यते गोरिव चारी, जघा वा सूकरस्स धणकुंडगं कूडादि णिगिरिज्जति पुट्ठो य वहिज्जति, गलो वा मत्स्यस्य यथा क्रियते, एवमसावपि मनुष्यशूकरकः वस्त्रादिनिकिरणेन णिसंतिज्जति, पच्छा संयमजीवियाओ ववरोड्जति, वक्ष्यमाणमपि च नानाविधानि अकृत्यानि कारयन्ति । यतश्चैवं तेण संसारवंधं ससारपासं च भावनिकारमेतद् बुद्धा दूरतोऽपि तद् ग्रामं णगरं वा जत्थ णिमंतिज्जति तं परिहरतो णो इच्छेज्ज अगारं गंतुं इति अगारत्वम् । अथवा “अगारमावत्तं” अगारमेव आवर्त्तः अगारमावर्त्तः, कारणे कार्यवदुपचारात् ससारावर्त्तः । यः पुनरत्र सम्वध्यते संवद्धो विसयदामेहिं, महिस-सूयरादीणं वध्नादीनि दामकानि, १० नरसूकराण तु विसयदामगाणि । दाम्यन्ते एभिरिति दामकानि वन्धनानीत्यर्थः, तैः वद्धः मोहमावज्जति पुणो मंदे, मोहः संसारस्तमेवाऽऽगच्छतीति । अथवाऽनुकम्पया मन्दः, स वराको मन्दो विषयपराजितः प्राच्यापि पत्रज्यां पुनरपि मोहमागच्छतीति ॥ ३१ ॥

[॥ इत्थीपरिणज्जयणे पढमुद्देसओ सम्मत्तो ॥ ४-१ ॥]

[इत्थीपरिणज्जयणे विइओ उद्देसओ]

१५ स एवाधिकारोऽनुवर्त्तते । प्रथमोद्देशकोत्तराकारैराकृष्टा इहैव त्वलितधर्माणो णाणाविधाइं खलीकरणाइं पाविज्जंति, वक्ष्यमाणमपि “सुहिरीमणा वि ते संता” [गा० २९३] । सम्वन्धो हि द्विविधः, तद्यथा—अनन्तरसूत्रसम्वन्धः परम्परसूत्रसम्वन्धश्च । [तत्रानन्तरसूत्रसम्वन्धः] “णीयारमन्तं वुज्जेज्जा” बुद्धा ओयाभूतो भवेज्जासि त्ति, ओजो विषमः, यदा वद्धस्तु “भोगकामी पुणो विरजेज्ज” [सूत्र २७७] । परम्परसूत्रसम्वन्धस्तु “संलोकाणिज्जमणगारं” [सूत्र २७५] कदाचिन्निमन्नयति तत्र य ओजः स सदा न रजेज्ज, अनोज इतरस्तु कदाचिद् रजेज्ज । द्रव्य-भावसम्वद्धस्य तु इहैव वाहन-ताडनादयो २० विलम्बनाप्रकारा भवन्ति, तादृशस्य वा वन्धनादयो दोषाः, कर्मवन्धाच्च नरकादिविपाकः । एवं विपाकं मत्वा—

२७७. ओए सदा ण रजेज्ज, भोगकामी पुणो वि-रजेज्जा ।

भोगे समणाण सुणेधा, एगे किल जघा भुंजंते ॥ १ ॥

२७७. ओए सदा ण रजेज्ज० वृत्तम् । द्रव्यौजो हि असहायत्वात् परमाणुः । भावौजो राग-दोसरहितो । स एवमोजः पूर्वापरसस्त्वं जघाय ण तेषु अण्णत्थ वा पुणो रजेज्ज । भोगकामी पुणो वि रजेज्ज गिज्जेज्जा, अथवा यद्यपि २५ भोगकामी स्यात् तथापि पुणो विरजेज्ज, मा भूद् अत्यन्तरागवान् स्यात् । ते य समभोगे समणाण सुणेधा भोगान् किलैषाम्, ते निश्चयेन गृहिणामपि भोगा विलम्बना, किमु लिङ्गिनाम्^१, ते य सुणेध । एगे किल जघा भुंजंते, एगे न सव्वे, केह आउक्कयिरियसायासोक्खपडिवघेणं लिंगगच्छत्तणं करेति, ण तु मोहदोसेण ॥ १ ॥

२७८. अध तं तु भेदमावण्णं, मुच्छियं भिक्खुं कामेसु अतिअटं ।

पलिभिंदियाण तो पच्छा, पादुद्धु मुद्धि पहणति ॥ २ ॥

१ णीयारमेव ख १ ख २ पु १ पु २ । णीयारमन्तं चूपा० ॥ २ इच्छे अगारमागंतुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अगारमावत्तं चूपा० वृपा० ॥ ४ वद्धे य विसयपासेहिं ख १ ख २ पु २ वृ० दी० । वद्धे य विसयदामेहिं पु १ ॥ ५ मागच्छती पुणो ख १ पु २ वृ० ॥ ६ सुणेह, जह भुंजंति भिक्खुणो एगे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सुणेह स्थाने सुणेहा ख २ पु १ ॥ ७ कारियं पु० ॥ ८ काममतिवट्टं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

२७८. अथ तं तु भेदमावण्णं० वृत्तम् । अथेत्यानन्तर्ये । तुः विशेषणे । भावभेदं चरित्रभेदमावण्णं, ण तु जीवित-
भेदं शरीरभेदं लिंगभेदं वा । मुच्छियं कामेसु दन्वभिक्षुं, कामेसु अतिअट्ठं कामेसु अतिगतं कामेसु वा अतिवत्तमाणं
पलिभिदिद्याण पडिसारेऊण-‘मए तुज्झ अप्पा दिण्णो, सर्वस्वजनश्चावमानितः, ण इमो लोगो जातो ण परलोगो, तुमं पि
णवरिं खीलगप्पातो मज्जायं जातिं वा ण सारेति, अप्पयं ताव अप्पण्ण जाणाहि, कस्स णाम अण्णस्स मए मोत्तूण तुमे कज्जं
क्कं लुत्तसिरेण जह्मइलितंगेण दुग्गंधेण पिंडोलएण कक्षा-वक्षो-वस्तिस्थानयूकावसथेन ?’ । स एवं पडिभिण्णो तीसे चलणेसु ५
पडति, तावे सा पंडंतं ‘मा मे अल्लियसु’ त्ति वामपादेणं सुद्धाणे पह्णति । अणोर्यिघणो वि ताव तस्मिन् काले हन्यते, किं
पुण ओर्यिघणो ? । उक्तं च—

व्याभिन्नकेसरवृहच्छिरसश्च सिंहाः, नागाश्च दानमदराजिकृशैः कपोलैः ।

मेधाविनश्च पुरुषाः समरे च शूराः, स्त्रीसन्निधौ कचन कापुरुषा भवन्ति ॥ १ ॥

[

] ॥ २ ॥

10

कयाइ सा अगारी भणेज्ज, पुव्वमज्जा व से अण्णा वा कायि—

२७९. जइ केसियाए मए भिक्खू !, णो विहरे सह्णमित्थीए ।

‘केसे वि अहं लुचिस्सं, णऽण्णत्थ मए विचरेज्जासि ॥ ३ ॥

२७९. जइ केसियाए मए भिक्खू !० वृत्तम् । केशाः अस्याः सन्तीति केशिका । जइ मए केसइत्तीए हे भिक्खू !
णो विहरे सह्णं ति सह मया, कोऽर्थः ? जइ मए सवालियाए लज्जसि ततो केसे वि अहं लुचिस्सं, णऽण्णत्थ मए 15
विचरेज्जासि त्ति मा पुणाइं मे छड्डेऊण अण्णत्थ विहरेज्जासि त्ति ॥ ३ ॥

एवमसौ ताए संवद्धो तदनुरक्तः तीसे णिहेसे चिद्धति ततोऽसौ—

२८०. अथ णं से होति उवलद्धे, ततो णं देसेति तधारूवेहिं ।

अलाउच्छेदं पेहेहि, वग्गुफलाणि आहराहि त्ति ॥ ४ ॥

२८०. अथ णं से होति उवलद्धे० वृत्तम् । उवलद्धो नाम यथैषो मामनुरक्तो णिच्छुभंतो वि ण णस्सइ त्ति । ततो 20
णं देसेति तधारूवेहिं, तधारूवाइं णाम जाइ लिंगत्थाणुरूवाइं, न तु कृष्यादिकर्माणि गृहस्थानुरूपाणि । ‘अलाउच्छेदं’ णाम
पिप्पलगादि, जेण भिक्खाभायणस्स मुखं छिज्जति, जेण वा णिमोइज्जइ बाहिरा वा तया अवणिज्जति । वग्गुफलाणि त्ति
वग्गू णाम वाचा तस्याः फलाणि वग्गुफलाणि, धर्मकथाफलानीत्यर्थः, तुमं दिवसं लोगस्स बोद्धेण गलएण धम्मं कहेसि, जेसिं
च कहेसि ते ण तरसि मग्गितूणं ?, अथवा जोइस-कौटल-वागरणफलाणि वा ॥ ४ ॥

२८१. दारूणि अण्णपायाय, पज्जोतो वा भविस्सती रातो ।

पाताणि य मे रयावेहि, एहि य ता मे पट्ठिं उम्महे ॥ ५ ॥

25

२८१. दारूणि अण्णपायाय० वृत्तम् । दारूणाणि आणय, आनीय विक्रीणीहि अण्णपायाय पढमालिया वा
उवक्खडिज्जिहत्ति, दोब्बगं वा परिताविज्जिहत्ति सीतलीभूतं, तेहिं पज्जोतो वा भविस्सति रातो भृशमुद्योतः, दीवतेहं पि
णत्थि, तेहिं उज्जोते सुहं इत्थी(ब्बी)हामो वियावेहामो वा । पाताणि य मे रयावेहि, काममयणिअल्लियाए इहं पाताणि,

१ अनुपवृहण इत्यर्थः ॥ २ उपवृहण इत्यर्थः ॥ ३ यामए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ णं इत्थीए ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
५ केसाणि वि हं लुंचिसु, णऽण्णत्थ मए चरेज्जासि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ६ तो पेसेति तहाभूतेहिं ख १ ख २
पु १ पु २ वृ० बी० । स्थाने पेसेति ख १ ॥ ७ लाउ० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ पेहाहिं ख २ ॥ ९ दारूणि सागपागाय
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० । दारूणि अण्णपागाय वृणा० ॥ १० उम्महे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ११ आनीत्य
चूसप्र० ॥ १२ पक्को ताव भविं चूसप्र० ॥

तेतेण तुमं चेय आलत्तगं आणेहि, अधवा पाँदाइं ति भायणाइ, लेवो घट्टगो, एव कस्स अण्णेमि सेयं वाऽणंतरंगेहिं ?, लिंपा-
वेहि ठाणं । एहि य ता मे पट्ठि उम्महे, पुरिलं कायं अहं सक्केमि उव(स्म)हेतुं पिट्ठं पुण ण तरामि ॥ ५ ॥

२८२. वत्थाणि य मे पडिलिहे, अण्ण-पाणं वा मे आहराहि ।

गंधं च रयोहरणं च, कासवगं च मे आणयाहि ॥ ६ ॥

५ २८२. वत्थाणि य मे पडिलिहे० वृत्तम् । इमाणि वत्थाणि पेच्छ सुत्तदरिदयं गयाणि, णग्गिया इं जाया । अहवा
किण्ण पस्ससि मइलीभूताणि तेण धोवेमि ?, रयगस्स वा ण नेहि । अहवा वत्थाणि मे पेहाहि त्ति जतो लभेज्ज । अहवा
एयाइं वत्थाइं वेँटियाए पडिलिहेहि, मा से पुगारियाइं खजेज्ज । वेहोरुवगवातएण वा भणेज्ज—मम वत्थाणि पडिलिहेहि,
अण्ण-पाणं वा मे आहराहि, णाह सक्केमि हिँडिउं । गंधं च रयोहरणं च, गंधाणि ताव कोट्टादीणि आहोहि (?आणेहि)
चुण्णाणि वा जेण गायाइं भुरुकुडेत्ता । पछ्यते च—“गंधं व रयोहरणं वा” ग्रन्थ इति ग्रन्थः संघादी रयहरणं सुन्दरं मे
१० आणेहि । कासवगं ण्हावियमाणयाहि, ण तरामि लोयं कारवेत्तए ॥ ६ ॥

२८३. अदु अंजणि अलंकारं, कुकुहगं च मे पयच्छाहि ।

लोद्धं च लोद्धकुसुमं च, वेँलुपलासीं च गुलियं च ॥ ७ ॥

२८३. अदु अंजणि अलंकारं० वृत्तम् । अंजणभाणियम्मि अ अंजियं आणेहि । अलंकारे हार-नृकेशाद्यलङ्कारं वा
सकेसियाण । कुकुहगो णाम तववीणा । लोद्धं च लोद्धकुसुमं च, लोद्धं कपायणिमित्तं, लोद्धस्सेव कुसुमं, तं तु गंध-
१५ संजोए उवउज्जति । वेँलुपलासी णाम वेँलुमयी सण्हिका कविगा, सा दतेहि य वामहत्थेण य धेत्तूणं दाहिणहत्थेण य वीणा
इव वाइज्जइ, पिच्छोला इत्यर्थः । [गुलिया णाम] एक्का ताव ओसहगुलिया अत्यगुलिया अगतगुलिया वा ॥ ७ ॥

२८४. कोट्ठं तगरं अगुरुं च, संपिट्ठं समं हिरिवेरेणं ।

तेल्लं मुहे मिलंगाय, वेँलुफलाइं सण्णिघाणाए ॥ ८ ॥

२८४. कोट्ठं तगरं अगुरुं च० वृत्तम् । हिरिवेरं णाम उसीरं । सेसाणि कंठाणि । एतानि हि प्रत्येकशः गंधंगाणि
२० भवन्ति । समं हिरिवेरेणं ति सयोगश्च भवति । तेल्लं मुहे मिलंगाय मुहमक्खणयं तेल्ल आणेहि । मिलिंगाय त्ति देसीभासाए
मक्खणमेव । वेँलुफलाइं ति वेँलुमयी सवलिका सकोसको पेलिया करण्डको वा सण्णिघाणाए त्ति तत्थ सण्णिघेस्सामो
किंचि पोत्तं वा कत्तं वा ॥ ८ ॥

२८५. णंदीचुण्णगाइं पाऽऽहराहि, छँत्तगं जाणाहि उवाहणाउ वा ।

सत्थं च सूवच्छेदाए, आणीलं च वेँत्थयं रावेहि ॥ ९ ॥

२५ २८५. [णंदीचुण्णगाइं पाऽऽहराहि० वृत्तम् ।] णंदीचुण्णगं नाम जं “सजोइम ओट्टमक्खणगं येन तेन वा
प्रकारेण भृश आहराहि, अधवा चुण्णाइं वट्टमाणाइ । वरिसारत्ते वा गिम्हे वा छत्तगं जाणाहि उवाहणाउ वा, जाणाहि
त्ति आणेहि जतो जाणासि ततो त्ति, किं मए एतमवि जाणितव्वं जघा णत्थि ? त्ति । सत्थं च सूवच्छेदाए, सत्थं आसि-

१ पादेहिं इति चूमप्र० ॥ २ पडिलिहेहि, अण्णं पाणमाहं ख २ वृ० वी० । पडिलिहेहि, अण्णं पाणं च मे आहं ख १
पु १ पु २ ॥ ३ गंधं च वृपा० चूपा० ॥ ४ रतोहरणं ख २ ॥ ५ च समणुजाणाहि ख १ खं २ पु १ पु २ । च सम[णऽ]णु-
जाणाहि वृ० वी० ॥ ६ सुत्तदरिदयं गयाणि जीर्णाणीत्यर्थः ॥ ७ वैहारिकत्वादेन वैहारिकत्वातेन वा इत्यर्थः ॥ ८ कुक्कययं वृ० वी० । कुक्कययं
पु २ ॥ ९ वेँलुपलासियं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० णामित्तवधीणा चूमप्र० । “कुक्कययं धर्षरम्” इति विशेषः । खंखणो घ्राणसिरा इत्यर्थः ॥
११ अगुरुं ख १ ख २ पु १ ॥ १२ समं उसीरेण ख २ वृ० वी० । सह उसीरेण ख १ पु १ पु २ ॥ १३ मुहं मिलिंजाए ख १ पु १
वृ० वी० । मुहं मिलिंजाए पु २ । मुहं मिलिंजाए ख २ ॥ १४ वेँलुपडाइ ख १ ॥ १५ भणं(ण्णं)ति पु० स० ॥ १६ छत्तोवाहणं
च जाणाहि । सत्थं ख १ ख २ वृ० वी० ॥ १७ वत्थं रयावेहि ख २ । वत्थं रयावेहि ख १ पु १ पु २ ॥ १८ संजमोइमं
उउट्टमं चूमप्र० । “नदीचुण्णगाइ” ति द्रव्यसयोगनिष्पादितोऽप्रक्षणचूर्णोऽभिधीयते” इति वृत्तिकृतः ॥

यगादि, सूवं णाम पत्रशाकम्, जेण तं छिज्जति । आनीलो नाम गुलिया सावल्या, एतेण साडिगा सुत्तं कंचुगं वा रावेहि णीलीरागे वा इमं वत्थं छुहाहि । अधवा सा सयमेव कुसुमगादिरागेण जाणति वत्थाणि रावेतुं तेण अप्पणो वा कज्जे वत्थरागं मग्गति, जेसिं वा रइस्सति मोह्णेण ॥ ९ ॥

२८६. सुफणितं सूवपाताए, आमलग्गा दगाहरणिं च ।

तिलकरणिं अंजणिसलागं, धिसु मे विधूवणं जाणाहि ॥ १० ॥

5

२८६. सुफणितं सूवपाताए० वृत्तम् । फणितं णाम पक्कं रद्धं वा, सुखं फणिज्जति जत्थ सा भवति सुफणी, लाडाणं जहिं कट्टुत्ति त सुफणि त्ति बुच्चति, सुफणी वराडओ पत्तुलओ थाली पिहुडगो वा । तत्थ अप्पेण वि इंधणेणं सुहं सीतैकुसुणं उप्पणेहामो । सूवपाताए त्ति सूवमादी कुसुणप्पगारा सिज्झिहिंति, सुक्खकूरो णाम हिंढंतेहि वि लब्भति । आम-लगा सिरोधोवणादी-भक्खणार्थं वा । उक्तं हि-“भुत्तो फलाणि भक्षे विल्वा-ऽऽमलकवर्जानि” [] । दगाहरणीं णाम कुडो कलसिगा वा । “दगधारणी” आलुगा अरंजरगो वा । चशब्दात् तेल-घताहरणिं च । तेसिं चाउक्काइयाणं सव्वं णवग-10 संठप्पं कातव्वं ति तेण सव्वस्स घरोवक्खरस्स कारणा तं चड्ढेइ, सो य त सव्वं हट्टपहट्टो करेति । तिलकरणिं अंजणिसलागं ति, तिलकरणी णाम दत्तमइया सुवण्णगादिमइया वा, सा रोयणाए अण्णतरेण वा जोएणं तिलगो कीरइ, तत्थ छोडुं भमुगासगतगस्स उवरिं ठविज्जति तत्थ तिलगो उड्ढेति, अथवा रोचनया तिलकः क्रियते, स एव तिलकरणी भवति, तिला वा जत्थ कीरंति पिस्संति वा । अञ्जनं अञ्जनमेव श्रोताञ्जन जात्यञ्जनं कज्जलं वा, अंजनसलागा तु जाए अक्खिं अंजिज्जंति । धिसुरिति गिम्हासु मम घर्मात्ताया वीजनार्थं विधूवणं जाणाहि, वधूयतेऽसौ विधी(धू)यते वा अनेनेति विधूवनः तालियंटो 15 वीयणको वा ॥ १० ॥

२८७. संडासगं च फणिगं च, सीहलिपासयं च आणाहि ।

आतंसगं पयच्छाहि, दंतपक्खालणं पवेसेहि ॥ ११ ॥

२८७. संडासगं च फणिगं च सीहलिपासयं च० वृत्तम् । संडासओ कप्परुक्खओ कज्जति सोवणिओ, जस्स वा जारिसो विभवो । अधवा संडासगो जेण णासारोमाणि उक्खणंति । फणिगाए वाला जमिज्जंति ओलिहिज्जंति जूगाओ 20 वा उद्धरिज्जंति । सीहलिपासगो णाम कंकणं, त पुण जधाविभवेण सोवणिगं पि कीरति । सिहली णाम सिहंओ, तस्स पासगो सिहलीपासगो । आतंसगं पयच्छाहि, आर्यसगं ता मे ‘केजणा पाडिवेसिगघराओ वा, जत्थ अप्पाण मंडेत्ता मुहं पेसामि (? पेच्छामि), पेच्छंती वा मुहं सुहं मंडेहामि त्ति । दंतपक्खालणं दंतकट्टाणं पवेसेहि त्ति अड्ढंओ घर पवेसेहि, अथवा सोवणे चेव ठिता भणति-दंतपक्खालणं वा इहेव पवेसेहि, वरं सुहं खाइतुं णिगच्छंती हं ॥ ११ ॥

२८८. पूयप्फलं तंवोले च, सूचिं जाणाहि सुत्तगं ।

कोसं च मोर्यमेहाए, सुप्पुक्खलं सुसल खार गलणं च ॥ १२ ॥

25

२८८. पूयप्फलं तंवोले च० वृत्तम् । पूयफलग्रहणात् पञ्चसौगन्धिकं गृह्यते । सूचिं जाणाहि [सुत्तगं], सुत्तगं णाम सिक्खणादोरंगं, अप्पणो कंचुगं साहिं वा सिवामि, कदाइ सा कंचुगासीविगा चेव होज्जा तो परेसिं । कोसे णाम मत्तओ,

१ सुफणिं च सागपागाए ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ गाणि दगाहरणं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । दगधारणिं चूपा० ॥ ३ तिलगकरणिमंजणसं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ विधूणयं विजाणाहिं ख २ वृ० दी० । विधूयणं विजाणाहि ख १ पु १ पु २ ॥ ५ तक्कूणं चूसप्र० ॥ ६ फणिहं च, आणाहि सीहलिपासगं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ आदंसगं ख २ । आर्यसगं ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पवेसेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ च पसगं च पसलियं च चूसप्र० ॥ १० कयणादियर्थं ॥ ११ सूती सुत्तगं च जाणाहि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ मोतमे ख १ ॥ १३ सुप्पुक्खलं च खारगलणं च ख २ । सुप्पुक्खलं च गोरगलणाए ख १ । सुप्पुक्खलं च खारगलणाए पु १ । सुप्पुदुखलं च खारगलणं च पु २ वृ० दी० ॥

मुच्यत इति मोयं कायिकम्, “मिह सेचने” मेहं मोचं च मोघं मोयं मेखं तं कोसकोसं मोयमेहार्थं मेयमेहार्थं मेयमेह^(१) सुप्यं णाम सूर्पम्, उक्खलं मुसलं च खारगलणं च जाणाहि ॥ १२ ॥

२८९. वंदालगं च करगं च, वच्चघरगं च आउसो! खणाहि ।

सरपादगं च जाताए, गोरधगं च सामणेराए ॥ १३ ॥

५ २८९. वंदालगं च करगं च० वृत्तम् । वंदालको नाम तंवमओ करोडओ येनाऽहंदादिदेवतानां अञ्चणियं करेहामि, सो मधुराए वंदालओ वुच्चति । करकः करक एव, सोयकरको मच्चकरको वा चकरिककरको वा । वच्चघरगं प्हाणिगा, तं वच्चघरं पच्छन्नं करेहिं कूर्वि चऽत्थ खणाहि, आउसो ! त्ति आमन्नं हे आयुष्मन् । सरपादगं च जाताए, सरो अनेन पात्यत इति शरपातकं धणुहुल्लकम्, जायत इति जातः पुत्रः, जातार्थः जाताया वरं मे एस पुत्तो धणुहुल्लएण रमंतो । गोरहगो णाम सगडिला भेल्लिया पुत्तिगा, श्रमणस्यापत्यं श्रामणेः तस्मै श्रामणेराय कुरु, रधे सुद्धे^(१) रधमुद्धे^(१) तत्थ विलगो १० चेदरुवेहिं समं रमंतो, एवमादि रधकारकता भवति ॥ १३ ॥

२९०. घडिकं सह डिंडिमएणं, चेलगोलं कुमारभूयाए ।

वासं इममभियावण्णं, आवसधं जाणाहि भत्ता ! ॥ १४ ॥

२९०. घडिकं सह डिंडिमएणं० [वृत्तम्] । घडिगा णाम कुंडिल्लगा चेदरुवरमणिका । डिंडिमगो णाम पढ-
हिका डमरुगो वा । चेलगोलो णाम चेलमओ गोलओ तन्तुमओ । स तेनापदिश्यते—किमेसो रायपुत्तो ? । सा भणति—
१५ माता हता रायपुत्तस्स, एसो मम देवकुमारभूतो, देवतापसादेण चेवाहं देवकुमारसच्छहं पुत्तं पसूता, मा हु मे एवं भणेज्जासु ।
वासं इममभियावण्णं, अभिमुखं आपन्न अभिआवण्णं, तेण णिवायं णिप्पगलं च आवसधं जाणाहि भत्ता !, जेणं चत्तारि
मासा चिक्खलं अच्छंदमाणा सुहं अच्छामो । उक्तं च—

“भासैरष्टभिरह्वा च पूर्वेण वयसाऽऽयुषा । तत् कर्त्तव्यं मनुष्येण यस्यान्ते सुखमेधते ॥ १ ॥

[]

२० इधइं वा इमो आवसहो सदित-पडितो एतं संठवेहि त्ति ॥ १४ ॥

२९१. आसंदियं च णवसुत्तं, पाउल्लगाइं संकमट्टाए ।

अदु पुत्तदोहलट्टाए, आणप्पे भवति दासमिव ॥ १५ ॥

२९१. आसंदियं च णवसुत्तं० वृत्तम् । आसंदिगा णाम वेसणं । णवसुत्तगो णवएण सुत्तेण उणाट्टिया (उण्णुट्टिया)-
पट्टेण चम्मेण वा । पाउल्लगाइं ति कट्टपाउगाओ, ताहि सुहं चिक्खल्ले संकमिज्जत्ति, रत्तिविरत्तेसु संकमं वा करेसि चिक्ख-
२५ ल्लस्स उवरिं । अदु पुत्तदोहलट्टाए, जाहे सा गन्धिणी तइयमासे दोहिल्लणिगा भवति तो णं दासमिव आणवेति, आगल-
फलाणि वि मग्गइ त्ति, भत्तं मे ण रुच्चइ, अमुगं मे आणेहि, जइ णाऽऽणेहिं तो मरामि गम्भो वा पडेति, स चापि दासवत्
सर्वं करोति आणत्तियं । जे वि इह ण कारिज्जंति ते वि संसारे णाणाविधाइं दुक्खाइं पाविज्जंति विलंघणाओ य ॥ १५ ॥

२९२. जाते फले समुप्पण्णे, गेण्हहि व णं छड्ढेहि व णं ।

अध पुत्तपोसणो एगे, भरवाहो भवति उट्ठो वा लद्धितओ ॥ १६ ॥

१ चंदालगं पु १ वृ० दी० ॥ २ जाताते ख २ ॥ ३ घडियं च सडिंडिमय च, चेलं ख २ पु १ पु २ ॥ ४ वासं समभियां
ख २ पु २ । वासं समणाहिआ ख १ पु १ ॥ ५ सहं च जाण भत्तं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ कुंडिल्लगा स० ।
कुंडिल्लिगा वा० मो० । “घटिका मृन्मयकुल्लडिका” इति वृत्तौ ॥ ७ पाउल्लगाइं ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पुत्तस्स डोहं ख १ पु १ पु २
चूपा० २९४ सत्रचूर्णौ ॥ ९ आणप्पा हवन्ति दासा वा ख १ ख २ वृ० दी० ॥ १० सुत्ता णाणवराण सुत्तेण चूप्प० ॥
११ गेण्हसु वा णं महवा जहाहि ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । गेण्हसु वा णं वा णं जहाहि खं २ ॥ १२ अह पुत्तपोसिणो
एगे, भारवहा हवन्ति उट्ठा वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । एगे स्थाने चेगे ख २ ॥

२९२. जाते फले समुप्पण्णे० वृत्तम् । फलं किल मनुष्यस्य कामभोगाः, तेषामपि पुत्रजन्म । उक्तं च—

इदं तु स्नेहसर्वस्व सममाढ्य-दरिद्रिणाम् । अचन्दनमनौशीरं हृदयस्थानुलेपनम् ॥ १ ॥

यत् तत् थ-प-न-केत्युक्तं बालेनाव्यक्तभाषिणा । हित्वा साहस्यं च योगं च तन्मे मनसि वर्त्तते ॥ २ ॥

लोके पुत्रमुख नाम द्वितीयं मुखमात्मनः ।

[

]

साऽयं जावे किञ्चि आणत्ता भवति तावे भणति—दारके वामहत्ये तुमं चेव करेहि । अतिणिब्बंघे वा तस्स अप्पेतुं^५ भणति—एस ते, गेण्हाहि व णं छुहेहि वा णं । अण्णत्थ व रोसिता भणति—एस मए णव मासे कुच्छीए धारितओ, तं दाणिं एस ते, गेण्हाहि व णं छुहेहि व णं, एतस्स पेयाल गहिण्णयं । एवं बुच्चमाणो एस णिब्भच्छिज्जमाणो वा ण णासति । अथ पुत्तपोसणो एगे, पुत्र पोपयतीति पुत्रपोषणः, जाहे गामत्तरं कयाइ गच्छति भावदंतारगं उवक्खरं वा वहंतो भरवाहो भवति उट्ठो वा लद्धितओ, गामंतराओ धण्णं वा भिक्खं वा वड्डाहिं करकाहिं गोरसं वा वहंतो लद्धितगो भरवाहो भवति उट्ठो वा । अण्णे पुण केइ अणंतसंसारिया तं पुरिसाडेत्तुं वा उट्ठवेत्तुं वा अप्पसागारियं णिक्खणितुकामा वा वहंतका भारवधा भवति ॥१६॥^{१०}

पूर्वं हि प्रतिपालनोक्ता । इदानीं तत्प्रतिपक्षभूता अप्रतिपालना, एतं पुण पडिपक्खेण गतं । “अथ पुत्तपोसणो एगे” त्ति—

२९३. राओ वि उट्ठिता संता, दारगं सण्णवेंति धाव इवा ।

सुहिरीमणा वि ते संता, वत्थाधुवा भवंति हंसो वा ॥ १७ ॥

२९३. राओ वि उट्ठिता संता दारगं सण्णवेंति धाव इवा० [वृत्तम्] । यदा सा रतिभरश्रान्ता वा प्रसुप्ता भवति, इतरथा वा पसुत्तलक्खेण वा अच्छति, चेएन्तिया वा गव्वेण लीलाए वा दारगं रुअंतं पि णण्णति (ण गेण्हति) तावे सो^{१५} तं दारगं अंकधावी विव णाणाविघेहिं उल्लापएहिं परियंदन्तो ओसोवेति—

सामिओ मे^१ णगरस्स य णक्कउरस्स य, हँत्थवप्प-गिरिपट्टण-सीहपुरस्स य ।

अण्णतस्स मिण्णत्स य^२ कंचिपुरस्स य, कण्णउज्ज-आयामुह-सोरिपुरस्स य ॥ १ ॥

सुहिरीमणा वि ते संता, “ही लज्जायाम्” लज्जालुगा वि ते भूत्वा कोट्टवातिगामस्पृग्गिनो वा शौचवादिक्का गृहवासे प्रव्रज्यायां वा सुट्ठु वि आतट्ठिया होऊण एगतसीला वा सूयगवत्थाणि धोयमाणा वत्थाधुवा भवंति हंसो वा, हंसो नामा^{२०} रजकः, दारु(र)गरुवेण वा ओहण्णविउहण्णा सम्मुइमाणा धुवमाणा य ॥ १७ ॥

२९४. एतं वड्डहिं कडपुव्वं, भोगत्थाए^३ इत्थियाभिआवण्णा ।

दासे मिए व पेस्से वा, पसुभूते व से ण वा^४ केयि ॥ १८ ॥

२९४. एतं वड्डहिं कडपुव्वं० वृत्तम् । एतदिति यदुक्तं तीसे णिमित्तेण दारगणिमित्तेण वा । तीसे णिमित्तेण ताव “वंदालय च करग च० सरपादय च जाताए” [सूत्रं २८९] त्ति, दारगणिमित्तं जघा—“पुत्तस्स दोहलट्ठाते” [सूत्रं २९१]^{२५} “जाते फले समुप्पण्णे० अथ पुत्तपोसिणो एगे” [सूत्र २९२] “रातो वि उट्ठितो संतो० सुहिरीमणा वि” [सूत्र २९३] एतं पुत्तणिमित्तं, अथवा सव्वं पि तण्णिमित्तमेव । वड्डहिं ति वड्डहिं कृतपूर्वमेतत्, तथा कुर्वन्ति करिष्यन्ति च । ते तु के ?, जे भोगत्थाए इत्थियाभिआवण्णा, अभिमुखं आवण्णा । सो पुण जो तासु अभितावण्णो सो तेसिं दासे मिए व पेस्से वा, दासवद् भुज्यते, मृगवच्च भवति, यथा मृगो वशमानीतः पच्यते मार्यते वा मुच्यते वा, प्रेक्ष्यवच्च प्रेक्ष्यते णाणाविघेसु कम्मेसु, पसुभूते इति पशुवद् वाह्यते, न च मदान्धत्वात् कृत्याभिज्ञो भवति । पशुभूतत्वान्मृगभूतत्वाच्च न वा केयि त्ति,^{३०}

१ एगे राओ वि उट्ठिता दारगं ख १ पु १ पु २ ॥ २ संठवेंति धाती वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ वत्थाधुवा हवंति हंसा वा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ सि वृत्तौ ॥ ५ हत्थकप्पं वृत्तौ ॥ ६ उण्णत्तस्स वृत्तौ ॥ ७ कुच्छिपुरं वृत्तौ ॥ ८ एवं वड्डहिं कयपुव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ भोगत्ताए ख १ वृ० । “भोगत्ताय” इति वृत्तिप्रत्यन्तरे पाठ ॥ १० ए जेऽभियावन्ना ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ केइ ख २ पु १ । के वि ख १ पु २ । केति चूपा० ॥

एभ्योऽप्यसौ पापीयान् संवृत्तः, यस्य न केनचिच्छक्यते औपम्यं कर्तुम् । अधवा ण वा केति त्ति नासौ प्रव्रजितो न वा गृहस्थो जातः, नापि इहलोके नापि परलोके ॥ १८ ॥

२९५. एतं खु तासि वेण्णप्पं, संथवं संवासं च चतेज्ज ।

तज्जाइया इमे कामा, वज्जकरा एवमक्खाता ॥ १९ ॥

- 5 २९५. एतं खु तासि वेण्णप्पं० वृत्तम् । एतदिति एतद् ज्ञात्वा इहलोक-परलोगे दोसे । तेण संथवं संवासं च ताहि चतेज्ज । संथवो णाम उल्लाव-समुल्लावा-ऽऽदाण-ग्गहण-संपयोगादि । संवासो एगगिहे तदासन्ने वा । एतदेव तासि वेण्णप्पं जो ताहिं सथवो सवासो वा । सथव-सवासेहिं चैव इतरा वि विण्णत्ती भवति-तज्जाइया इमे कामा, तज्जातिया णामा तव्विधजातिया । चतुर्विधा कामा, तं जधा-सिंगारा १ कलुणा २ रोहा ३ वीभच्छा तिरिक्खजोणियाणं पासडीणं च ४ । एतदुक्तं भवति-वीभच्छवेसाना तेषा वीभच्छा एव कामा, आकारीहि वि समं तं चैव, अथवा तदेव जनयन्तीति तज्जातिया 10 मैथुनं ह्यासेवते तदिच्छा एव पुनर्जायते । उक्तं हि-

“आलस्यं मैथुनं निद्रा सेवमानस्य वर्द्धते ।” [

] वज्जकर त्ति वज्जमिति कम्मं, वज्ज त्ति वा पातं

त्ति वा चोण्ण त्ति वा, तत् कुर्वन्तीति वज्जकरा एवमाख्याताः तीर्थकरैः ॥ १९ ॥

२९६. एतं भयण्ण सेयाए, इह सेयऽप्पगं णिरुंभित्ता ।

णो इत्थि णो पसू भिक्खू, णो सयपाणिणा णिलेज्जं ॥ २० ॥

- 15 २९६. एतं भयण्ण सेयाए० वृत्तम् । इहलोकेऽपि तावद् भयमेतत्, कुतस्तर्हि परलोके ? । यत् एव च भयंकरा इत्यतो श्रेयसे न भवन्ति, तेन श्रेयः कामेभ्यः अप्पाणं निरुंभित्ता, इहलोकेऽपि तावद् गिरुद्धकामेच्छस्स श्रेयो भवति, कुतस्तर्हि परलोकः ? । उक्तं हि-

नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोर्लोकन्यापाररहितस्य ॥ १ ॥

[प्रश्न० आ० १२८]

- 20 तणसथारणिवण्णो वि मुणिवरो भग्गराग-मय-दोसो । जं पावति मुत्तिसुहं ण चक्खवट्ठी वि तं लभति ॥ १ ॥

[सत्तारकप्र० गा० ४८]

स तु कथ निरुध्यते आत्मानं कामेभ्यः ? उच्यते-णो इत्थि णो पसू भिक्खू, इत्थी मणुस्सी, पसू त्ति सव्वा एव तिरिक्खजोणीओ । णो सयपाणिणा णिलेज्जं त्ति इत्थकम्मं न कुर्यात्, निरुंजनं नाम करणं, अथवा स्वेन पाणिना तं ग्रदेशमपि न लीयते जहा पाणिसहरिसो वि न स्यादिति, कुतस्तर्हि करणम् ? ॥ २० ॥

- 25 २९७. सुविसुद्धलेस्से मेधावी, परकिरियं च वज्जते णाणी ।

मणसा वयसा कायेणं, सव्वफाससहे अणगारे ॥ २१ ॥

२९७. सुविसुद्धलेस्से० वृत्तम् । सुविसुद्धलेस्से नाम सुक्कलेस्से । परकिरिया नाम नो इत्थीपाए आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा सवाहण त्ति जाव छत्तमउडं त्ति चशब्दादात्मक्रियां च वर्जयेत् । सिया से इत्थी पाए आमज्जेज्ज वा [पमज्जेज्ज वा] तत्थ वि दोसो । मणसा वयसा कायेणं त्ति ओरालिए कामभोगे मणसा ण गच्छति ण गच्छावेति गच्छंतं णाणुमोदति ३, 30 एव वायाए ३ काएण वि ३, एवं दिव्वे वि ९ एते अट्टारस भेदा । एव जधा इत्थिपासं मणसा वयसा काएणं त्ति वज्जेति । एवमन्येऽपि फासे सितोसिण-दंसमसगादि अधियासेज्जासि ॥ २१ ॥

२९८. इच्चेवमाहु से वीरे, धूतरायमग्गे सभिक्खू ।

तम्हा अज्झत्थविसुद्धे, आमोक्खाए परिव्वएज्जासि ॥ २२ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ इत्थिपरिण्णा चउत्थमज्झयणं समत्तं ॥ ४ ॥

२९८. इच्चेवमाहु से वीरे० वृत्तम् । इति एवं इच्चेवं आहुः । क एवमाहुः ? स भगवान् वीरः कयादिषु रागवस्तुषु धूतमेवेति धूतरागमार्गमेवाहुः । सोभणो भिक्खू सभिक्खू । अथवा भिक्खुगहणा असावपि भगवान्, न तु यथा पंडरंगाणं ५ महेन्द्रः सराग आसीत् सभार्यश्च, ते किल निर्युक्ताः । उक्तं च—“क्षितौ वासः सुरेष्वाज्ञा०” [यतश्चैवं तम्हा अज्झत्थविसुद्धे, अज्झत्थं णाम सकप्पातो विसुद्ध, सकप्पविसुद्धं राग-द्वेषविप्रमुक्तम्, समो माना-ऽवमानेषु समदुःखसुखं पश्यति आत्मानं च परं च मन्यते तुल्यम् । तथा चोक्तम्—

कस्य माता पिता चैव ? स्वजनो वा कस्य जायते ? । न तेन कल्पयिष्यामि, ततो मे न भविष्यसि ॥ १ ॥

[

] 10

आमोक्खाए परिव्वएज्जासि त्ति० यावन्मोक्षं न प्राप्नोषि ताव विहरेज्जासि त्ति ॥ २२ ॥

॥ स्त्रीपरिज्ञाध्ययनं समाप्तम् ॥ ४ ॥ छ ॥

१ धुयरए धुयमोहे से भिक्खू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । धूतरायमग्गे स भिक्खू वृषा० ॥ २ सुद्धे सुविसुक्के, आमोक्खाय परि० ख १ ख २ पु २ वृ० वी० । वृत्तौ सुसुक्के पाठानुसारेण व्याख्याऽस्ति । सुद्धे, सुविसुक्के विहरे आमोक्खाए ॥ त्ति वेमि पु १ ॥

५

[पंचमं णिरयविभत्ती अज्झयणं]

[पढमो उद्देसओ]

णिरयविभत्तीए अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगद्वारा । ते परूवेऊण अज्झयणत्थाधिगारो णरगावासा जाणितव्वा णेरइया य, जो य णरगाणं णेरइयाणं संधावो । उद्देसत्थाधिगारो दोसु वि उद्देसएसु णेरइयाणं णाणाविधाओ वेदणाओ ॥ णामणिप्फणो णिक्खेवो णरगस्स छक्को । तथा चाह—

णिरए छक्कं दव्वणिरया उ इहमेव जे भवे असुभा ।

खेत्तं णरगावासा कालो णिरएसु चेव ठिती ॥ १ ॥ ५५ ॥

5

णिरए छक्कं० गाथा । दव्वणिरओ तु इहेव जे तिरिय-मणुएसु असुद्धठाणा चारगादि खडा-कडिल्लग-कंटगा वंसकरि-ह्लादीणि असुभाइं ठाणाइं, जाओ य णरगपडिरूवियाओ वेयणाओ दीसंति, जधा सो कालसोअरिओ मरितुकामो वेदणा-समण्णागओ अट्टारसकम्मकम्मकारणाओ वा वाधि-रोग-परपीलणाओ वा एवमादि । अधवा कम्मदव्वणरगो [णोकम्मदव्वण-रगो] य । तत्थ कम्मदव्वणरगो णरगवेदणिज्जं कम्मं बद्धं ण ताव उदिज्जत्ति, तं पुण एगभविय-वद्धाउय-अभिमुह्णामगोयं । 10 णोकम्मदव्वणरगो णाम जे असुभा इहेव सह-फरिस-रस-रूव-गंधा । खेत्तणरगा णरगावासा चतुरासीतिणरयावाससतसहस्सा । कालणरगा वा जस्स जेचिरं णरगोसु द्विती ॥ १ ॥ ५५ ॥

भावे उ णरयजीवा कम्मं वेदंति णरगपायोगं ।

सोऊण णरयदुक्खं तव-चरणे होति जइतव्वं ॥ २ ॥ ५६ ॥

[भावे उ णरयजीवा० गाथा ।] भावणरगा जे जीवा णरगाउअं वेदंति णरगपायोगं वा जं कम्मं उदिण्णं, अधवा 15 [सह-] रूव-रस-गंध-फासा इहेव कम्मदयो णेरइयपायोगो, जधा कालसोअरियस्स इहभवे चेव ताइं कम्माइं नेरइयभाव-भाविताइं भावनरकः । सोऊण णरयदुक्खं तवचरणे होति जइतव्वं ॥ २ ॥ ५६ ॥

उक्ता नरकाः । इदानीं विभत्ती । सा णामादि छव्विधा । तं जधा—

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले तहेव भावे य ।

एसो उ विभत्तीए णिक्खेवो छव्विधो होति ॥ ३ ॥ ५७ ॥

20

[णामं ठवणा दविए० गाथा ।] णामविभत्ती ठवणविभत्ती० । णामविभासा कंठ्या । ठवणविभत्ती कट्टकम्मभासा-वत्तव्वता । दव्वविभत्ती दुविधा—जीवविभत्ती य अजीवविभत्ती य । जीवविभत्ती दुविधा, तं जधा—संसारत्थजीवविभत्ती अससारत्थजीवविभत्ती य । असंसारत्थजीवविभत्ती दुविधा—दव्वे काले य । दव्वतो तित्थसिद्धादि पंचदसभेदा, कालतो वि पढमसमयसिद्धादि । संसारत्थजीवविभत्ती तिविधा, तं जधा—इंदियविभत्ती जातिविभत्ती भवतोविभत्ती । से समासतो— [इंदियविभत्ती] एगिंदियविभत्ती०, जातिविभत्ती पुढविकायियादि, भवतो णेरइतभवादि । अजीवविभत्ती दुविधा—रूविया- 25 जीवपविभत्ती य अरूवियाजीवपविभत्ती य । रूवियाजीवपविभत्ती चतुर्विधा, तं जधा—खंधा खधदेसा खधपदेसा परमाणु-पोगला । अरूविअजीवपविभत्ती धम्मत्थिकाए १ धम्मत्थिकायस्स देसे २ धम्मत्थिकायस्स पदेसे ३, एवं अधम्म० ३ आगास० ३ अट्टासमये य, धम्मत्थिकायादि दसविधा । खेत्तविभत्ती चतुर्विधा—ठाणतो दिसतो दव्वतो सामित्ततो ।

ठाणतो वि लोगविभत्ती विमाणिदग-णिर-इंद-जंबुदीव-समुहकरणायि विभासा । दिसतो पूर्वस्यां दिशि० । क्षेत्रं चतुर्विधम्—
दन्वतो सालिखेत्तादि । सामित्ते देवदत्तस्य क्षेत्रं यज्ञदत्तस्य वेति । अधवा क्षेत्रं आयरिअं अणारिअं च । अणारिअं सग-
जवणादि । आयरिअं अद्धल्लव्वीसतिविधं रायगिहमगहादि । कालविभत्ती तीता-ऽणागत-वट्टमाणसुसमसुसमादि फुदिवस-रत्ति
युगपदयुगपत् क्षिप्रमक्षिप्रमित्यादि, अथवा समयादिया । समयस्स परूवणा तुण्णागदारगादि । भावविभत्ती दुविधा—जीवभाव-
विभत्ती य अजीवभावविभत्ती य । जीवभावविभत्ती उदइगादि ६ । तत्थोदइओ—गति-कसाय-लिङ्ग-मिच्छादंसण-ऽण्णाणा- 5
ऽसंजता-ऽसिद्ध-लेस्साओ जघासंखेण चतु-चतु-तिणिण-एकेकेकेक-छभेदा, गती णारगादि चतुर्विधा, कसाया कोधादि पैक,
लिङ्गभेदा थी-पुरिस-णपुंसगा, लेस्सा कण्हलेस्सादि ६, सेसा एगभेदा, एसो एक्खीसतिभेदो उदइओ भावो । उवसमिओ
दुविधो—उवसमिओ य उवसमणिप्फण्णो य, औपशमिके सम्यत्त्व-चारित्रे तूपशमश्रेण्याम् । [खओवसमिओ]—ज्ञाना-ऽज्ञान-
दर्शन-दानलच्छ्यादयश्चतुस्त्रि-पञ्चभेदाः ६-३-३-५ सम्यत्त्व-चारित्रे संयमासयमश्च, णाण चतुर्विधं—मति-सुता-ऽवधि-
मण्णाणाणि, अण्णाणं ति विहं—मति-सुतअण्णाण-विभंगाणि, दंसणं त्रिभेदम्—चल्लुः-अचल्लुः-ओहिदंसणाणि, लद्धी पंचभेदा—10
दान-लाभ-भोगोपभोग-वीरियलद्धिरिति, सम्मत्तं चारित्तं संयमासंयम इति, एस अट्टारसविधो खओवसमिओ भावो । जीव-
भव्या-ऽभव्यत्वादीनि, जीवत्व भव्यत्वं अभव्यत्वं चेत्येते त्रयः पारिणामिका भावा भवन्ति, आदिग्रहणेन अस्तित्वं अन्यत्वं
कर्तृत्वं भोक्तृत्वं गुणवत्त्वं असर्वगतत्वं अनादिकर्मसन्तानवद्धत्वं [स]प्रदेशकत्वं अरूपित्वं नित्यत्वं एवमादयोऽप्यनादिपारिणामिका
जीवस्य भावा भवन्ति । सण्णिवातिको दुसंयोगादीओ । गता जीवभावविभत्ती । अजीवाणं मुत्ताणं वण्णादि ४, अमुत्ताणं
गति-ठिति-अवगाहादि । एताए एव छव्विधाए विभत्तीए जं जत्थ जुज्जति तं जोएतव्वं ॥ ३ ॥ ५७ ॥

15

केरिसं तत्थ वेदणं वेदंति ?, उच्च्यते—

पुढविप्फासं अण्णाणुवक्कमं णिरयपालवधणं च ।

तिसु वेदंति अताणा अणुभावं चैव सेसासु ॥ ४ ॥ ५८ ॥

पुढविप्फासं अण्णाणुवक्कमं० गाथा । केरिसं पुण पुढविप्फासं ?, “से जहाणामते असिपत्ते त्ति वा०” [जीवाभि०
प्रति० ३ सू० ८३] विभासा । तीसु पुढवीसु णेरइया उसिणपुढविप्फासं वेदंति । अण्णाणुवक्कमो णामा “मोगार-मुसुंढिकरकय०” 20
[जीवाभि० संग्र० पत्र १२०-१] अधवा लोहितकुंथुरुवाणि छट्ठी-सत्तमीसु पुढवीसु विउव्वंति । णिरयपाला णाम “अंवे
अम्बरिसे चैव०” [ति० गा० ५९] ते पुण जाव तच्चा पुढवी, सेसासु णत्थि । सेसासु पुण अणुभाववेदणा चैव वेदंति ।
अणुभावो णाम “इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइया केरिसयं फासं पञ्चणुब्भवमाणा विहरंति ?, से जहाणामए असिपत्ते त्ति
वा०, गंधे वि से जहाणामए अहिमडे ति वा गोमडए इ वा, वण्णा काला कालोभासा, एवं उत्सासे अणुभावे सव्वासु
पुढवीसु” [जीवाभि० प्रति० ३ सू० ८३ आदि] ॥ ४ ॥ ५८ ॥

25

णिरयपालवधणं ति वुत्तं ते इमे पण्णरस परमाधम्मिया णिरयपाला । तं०—

अंवे १ अंवरिसे २ चैव सामे ३ सवले ४ त्ति यावरे ।

रुहो ५ वरुहो ६ काले ७ य महाकाल ८ त्ति यावरे ॥ ५ ॥ ५९ ॥

अंसि ९ पत्तघणुं १० कुंमे (असि ९ असिपत्ते १० कुंमी) ११ वालू १२ वेतरणी १३ त्ति य ।

खरस्सरे १४ महाघोसे १५ एते पण्णरसाऽऽहिते ॥ ६ ॥ ६० ॥

30

१ फु इति पदसङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥ २ णक इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥ ३ उवसमणिप्फण्णो य । ज्ञाना-ऽज्ञान-
दर्शन-दानादिलच्छ्यादयश्चतुस्त्रि-पञ्चभेदाः सम्यक्त्व-चारित्रे तूपशमश्रेण्याम् ६-३-३-५ संयमाश्च । णाणं चतुर्विधं
इतिरूप पाठ सर्वाणु चूर्णिप्रतिपूपलभ्यते, किञ्चायं पाठो लेखकप्रमादजोऽसङ्गतश्चापि वर्तते ॥ ४ ङ्क इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः ॥
५ ‘लसहणं ख १ ॥ ६ भागं चैव ख १ ख २ पु २ ॥ ७ अवरिसी ख १ ख २ पु २ वृ० आस० ॥ ८ सामे य सवले वि य
ख २ पु २ ॥ ९ रोहो ५ वरुह ६ ख १ ख २ पु २ आस० ॥ १० असिपत्ते ९ घणु १० कुंमे ११ ख १ खं २ पु २ । असि
९ [असि] पत्तघणुं १० कुंमी ११ वृ० ॥

जो जारिसवेदणकारी सो तेण अभिघाणेण अभिधीयते अंवरादीणं ति ॥ ५ ॥ ५९ ॥ ६ ॥ ६० ॥ तत्थ अंवरां
आगास विउव्वंति, तत्थ णेरइए—

धाडेंति पधाडेंति य हणंति विंधंति तह णिसुंभंति ।

पाडिंति अंवरतले अंवा खलु तत्थ णेरतिए १ ॥ ७ ॥ ६१ ॥

५ धाडेंति पधाडेंति य० गाथा । विंधंति णस्समाणे य सरेहिं । णिसुंभंति त्ति आघदूरपतिट्ठाणे अन्धतमसे । केइ
पुण साभाविगे चेव आगासे अंवरतले वा सत्तट्ठतलप्पमाणमेत्ताइं उव्वहिता पाडिन्ति १ ॥ ७ ॥ ६१ ॥ अंवरिसा—

ओहतहते यं णिहते णिस्सण्णे कप्पणीहिं कप्पेंति ।

विदलक-चतुलगच्छिण्णे अंवरिसा तत्थ णेरतिए २ ॥ ८ ॥ ६२ ॥

ओहतहते य णिहते० गाथा । उपेत्य हता ओहता । हता ताडिता । णिस्सण्णा नाम मूर्च्छावशान्निःसंज्ञीभूताः,
१० तावे णिच्चेयणे विव भूमितलगतं कप्पणीहिं मंसमिव कप्पेन्ति । सागडिका वा रथकारा वा जघा कुहाडेहिं तच्छंति ।

विदलको नाम विदलं जहा फाडेति दिग्घग, चतुलगच्छिण्णे कडेति २ ॥ ८ ॥ ६२ ॥ सामा—

साडण तोडण तुत्तण विंधेण रज्जू-लत-प्पहारेहिं ।

सामा णेरतियाणं पवत्तयंती अपुण्णाणं ३ ॥ ९ ॥ ६३ ॥

साडण पाडण तोडण० गाथा । ते अंगोवंगाइं साडेन्ति, संघीओ त्रोटंति, तुत्तण तुदंति, सूईहिं विज्झणीहि य
१५ विंधंति, रज्जेहिं [बंधति], तालेंति लताहिं लउडेहि य, करतल-कोप्परपहारेहि य संभग्गमहिए करेंति ३ ॥ ९ ॥ ६३ ॥

सवला पुण सवलगुणरूवाइं विउव्विऊण विउव्वार्वेति वा णेरइए—

अंतगय-फिप्फिसाणि य हिययं कालेज्ज फुप्फुसे वक्के ।

सवला णेरतियाणं कैह्व-विकट्ठंतऽपुण्णाणं ४ ॥ १० ॥ ६४ ॥

अंतगयफिप्फिसाणि य० गाथा । कण्ठ्या ४ ॥ १० ॥ ६४ ॥ रुद्धा णाम—

२० ❀ असि-सत्ति-कौत-तोमर-सूल-तिसूलेसुं सूईसु हलीसु ।

पोएंति कंदमाणे रुद्धा खलु तत्थ णेरइए ५ ॥ ११ ॥ ६५ ॥

५ ॥ ११ ॥ ६५ ॥ तहिं उवरुद्धा णाम—

❀ भंजंति अंगमंगे ऊरु वाहू सिराणि कर-चरणे ।

कप्पंति कप्पणीसुं य उवरुद्धा पावकम्मरया ६ ॥ १२ ॥ ६६ ॥

२५ लउल-सुसुंढीसु ६ ॥ १२ ॥ ६६ ॥ काला पुण कालं कालोभास अग्गि विउव्वित्ता—

❀ सीतेसु(१ मीरासु) सुंठएसु य कंडूसुं य पयणगेसु य पयंति ।

कुंभीसु य लोहीसु य पयंति काला तु णेरइए ७ ॥ १३ ॥ ६७ ॥

खीलगेण णिक्खित्ता णेरइए मीरासु पयंति ७ ॥ १३ ॥ ६७ ॥ महाकाला पुण—

१ मुंचंति ख २ वृ० आहावृ० । मुचंति ख १ ॥ २ य तहियं णि० ख १ ॥ ३ अवरिसी खं १ ख २ वृ० ॥ ४ साडण
पाडण तोडण खं १ ख २ पु० वृ० आहावृ० ॥ ५ विधणा रं ख १ ॥ ६ कहेति तहिं अपुण्णाणं खं २ पु० वृ० ॥ ७ लेसु
सूइचियगासु । पोएंति रुद्धकम्मा उ णरगपाला तहिं रोद्धा ५ ख २ पु० वृ० आहावृ० । सूइचियगासु स्थाने सूइयग्गेसु इति
सशोधितोऽपि पाठ ख २ दृश्यते । लेसु य वहुस्स पोएति । रुद्धा य रोद्धकम्मा रुद्धा(१ ट्ठा) खलु तत्थ णेरइया ख १ ॥
८ अगमंगाणि ऊं ख १ ख २ पु० ॥ ९ णीहिं उव्वं खं १ ख २ पु० वृ० आहावृ० ॥ १० सु पयंडपसु ख १ वृ० ॥

❀ कप्पेंति कागिणिमंसगाणि छिंदंति 'सीसपुच्छाणि ।

खावेंति य णेरइए महकाला पावकम्मरता ८ ॥ १४ ॥ ६८ ॥

महले चवगे चुलीसु य दहंति, अच्छिण्णे अभिण्णे य णेरइए तत्थाऽऽरुमेत्ता महादवाम्नाविव दुद्धिगेव पडलेत्ता पच्छा कप्पणीहिं कप्पेऊण कप्पेऊण कागिणिमंसाणि खावेंति । कागिणिमंसा णाम कागिणिमेत्तं मंसं छेतुं पडलेउं खावेंति ८ ॥ १४ ॥ ६८ ॥ असी णाम—

हत्ये पादे ऊरु बाहु सिरा पास अंगमंगाणि ।

छिंदंति पगामं तू असि णेरइए णिरयपाला ९ ॥ १५ ॥ ६९ ॥

हत्ये पादे ऊरु० गाथा । ते असीओ विउव्वेत्ता तेसिं णेरइयाणं हत्थ-पादमादीणि अंगोवंगाणि छिंदंति ९ ॥ १५ ॥ ६९ ॥ असिपत्ता णाम—

कण्णोदु-गास-कर-चरण-दसण-थण-फिग-ऊरु-बाहूणं ।

छेयण भेयण साडण असिपत्त धणूहिं (? वणेहिं) पाडेंति १० ॥ १६ ॥ ७० ॥

कण्णोदुणास० गाथा । ते असिपत्तवणं विउव्वित्ता, तओ ते तत्थ छायाबुद्धीए पविसंति, पच्छा वातं विउव्वंति, पच्छा वातकंपितेहिं असिपत्तेहिं छिज्जति । ण केवलं तत्थ असिसरिसाणि चैव पत्ताणि, अण्णाणऽवि खुरूप-फरुसमादिसरि-साइं । तेसि कण्ण-गास-ओट्टे छिंदंति । उक्तं हि—

छिन्नपाद-मुज-स्कन्धाः छिन्नकर्णौष्ठ-नासिकाः । भिन्नतालु-शिरो-मेण्डाः भिन्नाक्षि-हृदयोदराः ॥ १ ॥

१० ॥ १६ ॥ ७० ॥ कुंभी णाम—

कुंभीसु य पयणेसु य लोहीसु य कंडुलोहिकुंभीसु ।

कुंभी थ णरयपाला हणंति पाडंति णरएसु ११ ॥ १७ ॥ ७१ ॥

कुंभीसु य पयणेसु य लोहीसु य० गाथा । ते कुंभकारा विव णाणाविहाइं कुंभि-लोहिमाइगाइं भायणाणि विउव्वित्ता कल्लगतउअपुण्णेषु णेरइये पक्खिवंति ११ ॥ १७ ॥ ७१ ॥ बालुगा णाम—

तडतडतडस्स भज्जंति भायणे कलंववालुगापट्टे ।

बालुगा णेरइया लोलेंती अंवरतलम्मि १२ ॥ १८ ॥ ७२ ॥

तडतडतडस्स भज्जंति० गाथा । ते कलंववालुगं विउव्वंति । कलंववालुगा णाम कलंवगपुप्फमिव उद्धुसिताओ, सो जधा उप्फुरुहंसिगा मुम्मुरभूता, तत्थ घोसाए दुक्खं खुप्पंति वाउद्धुताए य अंगमंगेसु, णिवयमाणेसु, णिवयमाणीए मुम्मुरेण व अंगमंगाइं डज्जंति, पाडेऊणं च तत्थेव लोलाविज्जंति १२ ॥ १८ ॥ ७२ ॥ वेतरणी णाम—

[वस-]पूय-रुहिर-केस-ऽट्टिवाहिणी कलकलंतजलसोया ।

वेयरणि णिरयपाला णेरइए ऊ पवाहंति १३ ॥ १९ ॥ ७३ ॥

[वस]पूयरुहिरकेसट्टि० गाथा । वेगेन तरन्ति तामिति वेतरणी, ते अणोरपारं गंभीरतडं णादिं विउव्वंति । तीसे पुण पाणिय पूय-रुहिरं १३ ॥ १९ ॥ ७३ ॥ खरस्सरा णाम—

१ सीहपुच्छाणि खं २ पु २ वृ० आहावृ० । “सीहपुच्छाणि” ति पृष्ठिवर्ध ” इति वृत्तिकृतः ॥ २ °रए खं २ पु २ आहावृ० ॥ ३ सिराऽऽपाय अगं ख २ पु २ । सिरा तह य अग आहावृ० ॥ ४ °इगा उ णेरइए ख १ ख २ ॥ ५ कंडोदुं ख १ वृ० ॥ ६ °थणपुतोहं ख २ पु २ । °थण-पूय-ऊरुं आहावृ० ॥ ७ “असिप्रधाना पत्रधनुर्नामान नरकपाला” इति वृत्तिकृत ॥ ८ उ ख १ ॥ ९ पाविति खं १ वृ० । पापंति आहावृ० ॥ १० °ड चि भं ख १ ॥ ११ भज्जंति भज्जणे कलवुं खं २ पु २ आहावृ० ॥ १२ °णरयं ख १ ॥

कप्पंति करकएहिं कहेति परोप्परं फेरुसएहिं ।

सिंवलितमारुभंती खरस्सरा तत्थ णेरइए १४ ॥ २० ॥ ७४ ॥

कप्पंति करकएहिं० गाथा । ते जंतेऊणं च कट्टं जघा फाडेंति कप्पेति करकएहिं ति । परोप्परं च जुज्झावेति ।
सिंवलिंगं विउव्वित्ता तथाऽऽरुभिऊणं कहेति । अंछमाणेसु य खर रसंतो [खरस्सरा] १४ ॥ २० ॥ ७४ ॥

5 महाघोसा णाम—

भीते पलायमाणे समंततो तत्थ ते णियेत्तेति ।

पसुणो जघा पसुवहे महघोसा तत्थ णेरतिए १५ ॥ २१ ॥ ७५ ॥

॥ पञ्चमाध्ययनं समाप्तम् ॥ ५ ॥

भीते पलायमाणे समंततो० गाथा । गोवाले विय गाविओ णियेत्तेति य पिट्ठेति य, एकतोखुत्तो य धाडेंति, चारे
10 य पक्खिवंति १५ ॥ २१ ॥ ७५ ॥ णामणिप्फणो गतो । इदाणिं सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं ति—

२९९. पुच्छिसु हं केवलियं महेसिं, कंहंऽभितावा णरगा पुरत्था ? ।

अविजाणओ मे सुणि ! ब्रूहि जाणं !, कंहं णु बाला णरयं उवेति ? ॥ १ ॥

२९९. पुच्छिसु हं केवलियं महेसिं० वृत्तम् । सुधम्मसामी किल जंबुसामिणा णरगे पुच्छितो—केरिसा णरगा ?
केरिसेहिं वा कस्मेहिं गम्मति ? केरिसाओ वा तत्थ वेदणाओ ? । ततो भणति—पुच्छिसु हं पृष्ठवानहं भगवन्तं यथैव भवन्तो
15 मां पृच्छन्ति । केवलमेवैकं तस्य ज्ञानमित्यतः केवली । अथवा कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलमित्यर्थः, संपूर्णज्ञानी केवली । महारिसी
तित्थगरो । कथमिति परिप्रश्ने । अभिमुखं भृशं वा तापयन्तीति अलोपाद् भितावा । नीयन्ते तस्मिन् पापकर्माण इति
नरकाः, न रमन्ति वा तस्मिन्निति नरकाः । पुरस्तादिति इह पापकर्तुस्ते पुरस्ताद् भवन्ति, भावनरकान् पृच्छति, द्रव्यनरकास्तु
इहैव दृश्यन्ते । अविजाणतो मे सुणी ! ब्रूहि [जाणं !], हे ज्ञानिन् ! नाहं जाने—कैः कर्मभिः कथं वा नरकेषूपपद्यन्ते ?,
तद् यैः कर्मभिर्यथा चोपपद्यन्ते तमजानतो ममोच्यताम् ॥ १ ॥

20

३००. एवं मया पुट्ठे महाणुभागे, इणमव्ववी कासवे आसुपण्णे ।

पवेदइस्सं दुहमदु दुग्गं, आदाणियं दुक्कडिणं पुरत्था ॥ २ ॥

३००. एवं मया पुट्ठे महाणुभागे० वृत्तम् । एवमनेन प्रकारेण, पुट्ठो णाम पुच्छितो, महानस्यानुभागः । द्रव्यानु-
भागो हि आदित्यस्य प्रकाशः, तदनुभागाद्वि चक्षुष्मन्तः अहि-कण्टका-ऽग्नि-प्रपातादीनि च परिहरन्ति । भावानुभागस्तु
केवलज्ञानं श्रुतं वा, तदनुभावादेव च साधवोऽकुशलानि परिहरन्ति मोक्षसुखं चानुभवन्ते । अनुभवनमनुभावः, महान्ति वा
25 ज्ञानादीनि भजति सेवत इत्यर्थः । इदमब्रवीत् यद् वैद्यामः, काश्यपगोत्रो भगवान्, आसुपण्णे त्ति न पुच्छितो चिंतेति,
आशु एव प्रजानीते आशुप्रज्ञः । एव पृष्ठो मया आह—पवेदइस्सं दुहमदु दुग्गं, साधु वेदयिष्ये प्रवेदयिष्ये, प्रदर्शयि-
ष्यामीत्यर्थः । दुःखस्यार्थं दुःखमेवार्थः दुःखप्रयोजनो वा दुःखनिमित्तो वा अर्थः दुहमदु । तस्य दुःखस्य कोऽर्थः ?, वेदना,
शरीरादिसुखार्था हि देवलोकाः, दुःखार्था नरकाः । दुग्गं नाम विपमम् । आदानिकं अथवा “आदीनं नाम” पापं दुक्कडिणं
ति दुक्कडकारिणं दुःखोत्पादकानां पुरस्तादिति अग्रतः । अथवा आदीणिकं दुक्कडिणं पुरत्थेति, तेसिं आदीणिगपावकम्मदुक्कड-
30 कारिणं पुरस्तात् पूर्वभवदुक्कडकारिणामित्यर्थः । दुक्कडं ति महारंभादीहिं ॥ २ ॥

१ तच्छेति ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ परसुएहिं ख १ पु २ वृ० आहावृ० ॥ ३ भीते य पलायंते ख १ ख २ पु २ आहावृ० ॥
४ णिरुभंति ख १ ख २ पु २ वृ० आहावृ० ॥ ५ पुच्छिस्स हं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ कहेहि ता वा णरया ख १ ॥ ७ अजाणओ
न १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ ८ मते ख २ । मण खं १ पु १ पु २ ॥ ९ भावे इणमोऽं ख २ पु २ वृ० वी० ॥ १० पवेतइस्सं ख १ ।
पवेयइस्सं पु १ पु २ ॥ ११ मदु-दुग्गं २० ॥ १२ आदीणियं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० च्छा० । आईणियं पु २ ॥ १३ दुक्कडियं
५० वी० । दुक्कडिणं पु १ ट्पा० ॥ १४ चक्ष्यमाणः कां वा० सो० ॥ १५ असपुण्णे चूसप्र० ॥

३०१. जे केइ वाला इह जीवितट्ठी, कूराइं कम्माइं करेंति रोहा ।
ते घोररूवे तिमिसंधयारे, तिब्बाणुभावे णरए पडंति ॥ ३ ॥

३०१. जे केइ वाला इह जीवितट्ठी० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठणिदेसो । द्वाभ्यामाकलितो वालः । ये केचन वाला इहेति तिरिय-मणुएसु असंजमजीवितट्ठी तत्प्रयोगजीवितार्थी च । कूराइं कम्माइं करेंति रोहा, कूराइं हिंसादीणि रौद्राध्यवसायाः रौद्राकाराश्च रौद्राः । ते घोररूवे तिमिसंधयारे, कुंभी वेतरणी यत्र 'हण छिन्द भिन्द' इत्यादिभिर्भयानकैर्घोररूपै- 5
घोररूपो घोररूपा वा ते नरका जत्थ सो उयवज्जति । तिमिसंधकारो नाम जत्थ घोरविरूविणं पस्सति, जं किंचि ओहिणा पेक्खंति तं पि कागदूसणियासरिसं पेच्छं पेच्छंति तैमिरिका वा । “कण्हलेसे णं भंते । णेरइए कण्हलेस्स णेरइयं पणिधाय ओहिणा सव्वओ समंता समभिलोएमाणा केवतियं खेत्तं जाणंति ? केवतियं खेत्तं पासंति ? गोयमा । णो बहुतरयं खेत्तं जाणइ णो बहुतरयं खेत्तं पासति, तिरियमेव खित्तं पासति जह लेसुदेसए” [प्रज्ञा० पद १७ सू० २२३ पत्र ३५५-१] ।
तिब्बाणुभावे त्ति अनुभवनमनुभावः, तीव्रवेदनानुभावाः ॥ ३ ॥

10

कथमुपैति ? “से जघाणामए पवगे पवमाणे” [] । ते तु कैः कर्मभिर्यान्ति—

३०२. तिब्बं तसे पाणिणो थावरे य, जे हिंसती आयसुहं पडुच्चा ।
जे लूसए होति अदत्तहारी, ण सिक्खती सेविययस्स किंचि ॥ ४ ॥

३०२. तिब्बं तसे पाणिणो थावरे य० वृत्तम् । तीव्राध्यवसिता जे तस-थावरे पाणे हिंसंति न चानुत्प्यन्ते, ये तु मन्दाध्यवसायाः त्रस-स्थावरान् प्राणान् हिंसति ते त्रिषु नरकेषूपपद्यन्ते । अथवा तीव्रमिति तीव्राध्यवसायाः तीव्रमिध्या- 15
दर्शननिश्चातीव्रमिध्याध्यवसिताश्च संसारमोचक-याज्ञिकादयः थावरे पूरदाहगादिः आत्मसुखार्थं आत्मसुखं पडुच्च, यदपि हि परार्थं हिंसति तत्रापि तेषां मनःसुखमेवोत्पद्यते पुत्र-दारे सुखिन्यपि । अत्र वा जे लूसए होति अदत्तहारी, लूसको नाम हिंसक एव, जो वा अंग-पञ्चगं भिन्दति भंजति वा, अदत्तं हरतीति अदत्तहारी, सो य विगयसंयमः । सिक्खा गहणसिक्खा आसेवणासिक्खा य, न किंचिदपि आसेवते सयमठाणं, तस्स एगपाणाए वि दंडेण णिक्खित्तो ॥ ४ ॥

३०३. पागन्भि पाणे बहुणं तिवादि, अणिब्बुडे घातगतिं उवेंति ।
णिधोणत्तं गच्छति अंतकाले, अहो सिरं कहु उवेति दुग्गं ॥ ५ ॥

20

३०३. पागन्भि पाणे बहुणं ति० वृत्तम् । न तस्य कर्तृकामस्य कृत्वा वा किञ्चन मार्दवमुत्पद्यन्ते, यथा सिंहस्य कृष्णसर्पस्य वा । बहुणं तिवादि मत्स्यवन्धाद्याः स्वयम्भुरमणमत्स्या वा येषां चाऽन्या वृत्तिरेव नास्ति वक-सिंहादीनाम्, त्रिभ्यः पातयति त्रिभिर्वा पातयति मनो-वाक्काययोगैरित्यर्थः, एवं परिग्रहोऽपि वक्तव्यः । अणिब्बुडे अणुवसते आसवदारेहिं, स एवं दाहिणगामिए अधम्मा पक्खिएसु बहुं पावकम्म कलिकलुस सैमज्जिणित्ता “से जघाणामए अयगोले ति वा” इत्तो 25
चुत्ता घातगतिं उवेंति, घातगतिर्नाम व्यधतिर्वेदनागतिरित्यर्थः, घातकानां वा गतिः, घंतगतिं गच्छति । अंतकाले निधो-
गतिः अधोगतिः अधोभवद्भिः शिरोभिर्न्यग्भवद्भिः शिरोभिः, ओनत्तं अप्रकाशं अधोगच्छद् अधःकारमित्यर्थः । अन्तकालो नाम जीवितान्तकालः । अधोशिरा इति, उक्तं हि—

जयतु वसुमती नृपैः समग्रा, व्यपगतचौरभया वसन्तु देशाः ।

जगति विधुरवादिनः कृतघ्नाः, [ग्र० ३५००] नरकमवाद्दशिरसः पतन्तु शाक्याः ॥ १ ॥

30

[]

१ जीवियट्ठा पु १ ॥ २ पावाइं कं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ तिब्बाभितावे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
४ याऽऽयसुहं ख २ पु १ ॥ ५ लूसते ख १ पु १ ॥ ६ तिवादी ख १ ख २ । तिपाती पु १ । तिवाइं पु २ ॥ ७ अणिब्बुते
ख २ ॥ ८ घातमुवेति वाले । णिहो णिसं गं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ समजाणित्ता चूसप्र० ॥

दूरात् पतने हि शिरसो गुरुत्वाद् अवाङ्शिरसः पतन्ति, स एवोपचारः इहानुगम्यते, न तेषां तस्यामवस्थायां शिरो विद्यत इति ॥ ५ ॥ एकसमयिक-दुसमयिग-तिसमएण वा विग्गहेण उववज्जंति, अंतोमुहुत्तेण अशुभकर्मोदयात् शरीराण्यु-
त्पादयन्ति, निर्द्धेनाण्डजसन्निभा निजपर्याप्तिभावमागताश्च शब्दान् शृण्वन्ति—

३०४. हण छिंदध भिंदध णं दहह, सदे सुणेत्ता परधम्मियाणं ।

5

ते णारगा तू भयभिण्णसण्णा, कंखंति कं णाम दिसं वयामो ? ॥ ६ ॥

३०४. हण छिंदध भिंदध णं दहह० वृत्तं कण्ठ्यम् ॥ ६ ॥ ततस्तान् शब्दानकर्णसुखान् भैरवान् श्रुत्वा तद्भयात्
पलायमानाः—

३०५. इंगालरासिं जलितं सजोतिं, ततोवमं भूमि अणोक्कमंता ।

ते डज्झमाणा कलुणं थणंति, अरहस्सरा तत्थ चिरट्ठितीया ॥ ७ ॥

10

३०५. इंगालरासिं जलितं सजोतिं० वृत्तम् । जघा इंगालरासी जलितो घगघगेति एवं ते नरकाः स्वभावोष्णा एव,
ण पुण तत्थ वादरो अग्गी अत्थि, णऽण्णत्थ विग्गहगतिसमावण्णएहिं । ते पुण उसिणपरिणता पोगगला जंतवाडचुल्लीओ वि
उसिणतरा । ततोवमं भूमि अणोक्कमंता तत्राऽऽयसकभल्लुहं ते डज्झमाणा कलुणं थणंति, कलुणं दीणं, स्तनितं नामं
अप्रततत्थासमीपत्तूजितं यद् लाडानां निस्तनिस्तनितम् । अरहस्सरा णाम अरहतस्सराः अनुवद्धा सरा इत्यर्थः । चिरं तेसु चिट्ठं-
तीति चिरट्ठितीया, जहण्णेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ॥ ७ ॥ त एवं प्रतिपद्यमाना नदीं पश्यन्ति—

15

३०६. जह ते सुता वेतरणीऽभिदुग्गा, खुरो जघा णिसितो तिक्खसोता ।

तरंति ते वेतैरणीऽभिदुग्गं, असिचोइता सत्तिसु हम्ममाणा ॥ ८ ॥

३०६. जह ते सुता वेतरणीऽभिदुग्गा० वृत्तम् । यदि त्वया श्रुतपूर्वा वेतरणी नाम नदी, लोकेऽपि ह्येषा प्रतीता ।
वेगेन तस्या तरन्तीति वेतरणी, अभिमुखं भृशं वा दुर्गा अभिदुर्गा गम्भीरतटा परमाधार्मिककृता, केचिद् ब्रुवते—स्वाभाविकै-
वेति । खुरो जघा णिसितो यथा क्षुरो निश्चितश्छिनत्ति एवमसावपि जह अंगुली छुभेज्ज ततः सा तीक्ष्णश्रोतोभिः छिद्यते,
20 तीक्ष्णता वा गृह्यते यथा क्षुरधारा तीक्ष्णवेगा । ततस्ते वृष्णादिता प्रतप्ताङ्गारभूतां भूमिं विहाय खिण्णासवः पिपासवश्च
तत्रावतरन्तीति, अवतीर्य चैनां मार्गाभिदुर्गां प्रतरन्ति । नरकपालैरसिभिः शक्तिभिश्च पृष्ठतः प्रणुद्यमाना उत्तितीर्षवश्च ततः
शक्तिभिः कुन्तैश्च तत्रैव क्षिप्यन्ते ॥ ८ ॥

३०७. कोलेहिं विज्झंति असाधुक्कम्मा, णावं उव्वेती सहविप्पहूणा ।

भिण्णेत्य सूलाहिं तिसूलियाहिं, दीहाहि विद्धूण अघे करेन्ति ॥ ९ ॥

25

३०७. कोलेहिं विज्झंति असाधुक्कम्मा० वृत्तम् । तत्थ परमाधम्मिएहिं णावाओ वि विउव्विताओ लोहखीलगा-
संकुलाओ, ते ताओ अल्लियंता पुव्वविलग्गेहिं णिरयपालेहिं विज्झंति । कोलं नाम गलओ । उक्तं हि—“कोलेनानुगतं विलम्”
भुजङ्गवदसाधूनि कर्माणि येषां ते इमे असाधुकर्माणः, णावं उव्वेति उव्वल्लियंति । तेसिं तेण चैव पाणिण कलकलकलभूतेण
सव्वसोत्ताणुपवेसणा स्मृतिः पूर्वमेव नष्टा, पुनः कोलैर्विद्धानां भृशतरं नश्यति । भिन्नेत्य सूलाहिं तिसूलियाहिं त्रिशूलिका-
भिर्दीर्घाभिर्विद्धाः अघे हेट्ठतो जलस्स अघोमुखे वा ॥ ९ ॥

१ डहह नं १ । डहेह पु २ । डहा पु १ ॥ २ सुणंती खं २ पु १ ॥ ३ भूमिसिण्णक्कं ख १ ख २ पु २ ॥ ४ णिसितो
जहा खुर इव तिस्रं ख १ ख २ पु १ ॥ ५ वेतरणी भिं ख २ पु १ ॥ ६ उसुचो ख १ खं २ पु १ वृ० वी० ॥ ७ कीलेहिं
पु १ ॥ ८ कम्मी खं २ पु १ ॥ ९ उव्वेति पु १ वृ० वी० ॥ १० अण्णे उ सू पु १ वृ० वी० । अण्णेत्य सू ख १ ख २ ॥

ततः कथञ्चिदेव चिरादुत्तीर्णाः सन्तः नरकपालैर्विकुर्वितां(१)तं नरकमुपयान्ति । कंतरम् ?—

३०८. असूरियं णाम महाभितावं, अंधंतमं दुप्पतरं महंतं ।

उहं अथे या तिरियं दिसासु, समाहितो जत्थऽगणी झियाति ॥ १० ॥

३०८. असूरियं णाम० वृत्तम् । यत्र सूरौ नास्ति, अथवा सर्व एव नरकाः असूरिकाः । महाभितावं णाम कुम्भी-
पाकसदृशो महान् अभितापो यस्मिन् । अन्यतमोभूतम्, यथा जात्यन्धस्य अहनि रात्रौ च सर्वकालमेव तम एवं तत्रापि 5
स तु अगाधगुहासदृशः । दुःखं तत्थ पयंति त्ति दुप्पतरम् । महान्त इति विस्तीर्णाः, उहं अथे या तिरियं दिसासु,
ऊर्ध्वमिति उवरिल्ले तले अथे भूमीए तिरियं कुट्टेसु, तत्थ कालोभासी अचेयणो अगणिक्कायो समाहितो सम्यग् आहितः समा-
हितः एकीभूतः, निरन्तरं इत्यर्थः । पठ्यते च—“समूसिते जत्थऽगणी झियाति” समूसितो नाम उच्छृवः, सो पुन
जंतचुलीतो उसिणतरो ॥ १० ॥

३०९. जंसी गुहाए जलणातियट्टे, अविजाणतो डज्झति लुत्तपण्णे ।

10

संदा कलुणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ॥ ११ ॥

३०९. जंसी गुहाए जलणातियट्टे० [वृत्तम्] । गुहाए [ए]गतोदारा विउव्विता किण्हारंगणी हूह्यमाणी
हूह्यमाणी चिट्ठति । जलणं अति[यट्ठति] अतो जलणातियट्टे । अविजाणतो डज्झति लुत्तपण्णे, अविजाणतो णाम नासौ
तस्यां विजानाति ‘कुतो द्वारम् ?’ इति । अथवाऽसौ जानाति ‘अध (? इध) मे उसिणपरित्राणं भविष्यति’ इह चासौ
अविज्ञायक आसीद् यस्तद्विधानि कर्माण्यकरोत् । लुप्ता प्रज्ञा यस्य स भवति लुत्तपण्णो न जानाति ‘कुतो निर्गन्तव्यम् ?’ 15
इति, वेदनाभिर्वाऽस्य प्रज्ञा सर्वा हता, अथवा “अहिते हितपण्णाणे” [सू० ३५] । इदमन्यद् वेदनास्थानम्—संदा कलुणं
पुण घम्मठाणं, सदेति नित्यम्, न कदाचिदपि तस्मिन् हर्षः प्रहासो वा, घर्मणः स्थानं घर्मस्थानम्, सर्व एव हि उण्ह-
वेदना नरकाः घर्मस्थानानि, विशेषतस्तु विकुर्वितानि स्थानानि दुःखनिष्क्रमण-प्रवेशानि । गाढं उण्हं दुक्खोवणीतं गाढैर्वा
दुर्मोक्षणीयैः कर्मभिस्तत्र उपनीतः, स वा तेषामुपनीताः, अथवा गाढमिति निरन्तरमित्यर्थः, गाढवेदणं अतिदुक्खधम्मं ति,
घर्मः स्वभाव इत्यर्थः, स्वभावप्रतप्तेष्वेव तेषु ॥ ११ ॥ तत्थावि—

20

३१०. चत्तारि अंगणीओ समारभित्ता, जहिं क्रूरकम्माऽभितविंति मंदा ।

ते तत्थ चिट्ठंतं अभितप्पमाणा, मच्छा व जीवं उवजोति पत्ता ॥ १२ ॥

३१०. चत्तारि अगणीओ समारभित्ता० वृत्तम् । अथवा इदमेव तद् घर्मस्थानम्, यदुत चत्तारि अगणीओ
समारभित्ता चउद्धिसिं अग्निं समारभित्ता णाम समुद्दीवेत्ता, जहिं ति यत्र क्रूराणि कर्माणि यैः पूर्वं कृतानि ते क्रूरकर्माणः
नारकाः, अथवा ते क्रूरकर्माणोऽपि णरयपाला जे णरयगितत्ते वि पुनरपि अभितापयन्ति, यत एव हि मंदा नरकपाला 25
मन्दबुद्धय इत्यर्थः, नरकप्रायोग्यान्येव कर्माण्युपचिन्वन्ति भृशं तप्यमाना अभितप्पमाणा । जीवं नाम जीवन्त एव । ज्योतिषः
समीपे उपजोति पत्ता समीपगताभितापवद् मत्स्यास्तप्यन्ते, किमंग पुण तत्ते त एव छूढा अयोक्खल्ले वा, सीतयोनित्वाद्धि
मत्स्यानां उष्णदुःखानभिज्ञत्वाच्च अतीवाग्नौ दुःखमुत्पद्यते इत्यतो मत्स्यग्रहणम् ॥ १२ ॥ किञ्चान्यत्—

१ नवमगायानन्तर वृत्ति-दीपिकाद्वयां व्याख्याता ख १ ख २ पु १ सूत्रप्रतिषु एका सूत्रगाथाऽधिका उपलभ्यते । सा चेयम्—

केसिंचि वंधितु गले सिलाओ, उदगंसि वोलेति महालयसि ।

कलंबुयावालुय मुम्मुरे या, लोलेंति पच्चंति य तत्थ अण्णे ॥

अत्र केसिंचि स्थाने केसिंच तथा पच्चंति स्थाने पडलिति इति पाठभेद ख १ वर्तते ॥ २ महाभितावं खं १ पु १ ॥
३ समूसिते जत्थ चूपा० वृषा० ॥ ४ झियायती पु १ ॥ ५ न्तरमित्थं वा० मो० ॥ ६ जलणेऽतिवट्टे पु १ वृ० वी० । जलणा-
इउट्टे ख २ ॥ ७ अजाणतो ख १ वृ० वी० ॥ ८ लुत्तपण्णे पु १ ॥ ९ सया य कलुणं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० । सया य
कसिणं वृषा० वीषा० ॥ १० गणाणा हूहं पु० स० । गणाणा हूहं वा० मो० ॥ ११ अगणीयो पु १ ॥ १२ वालं ख १ ख २
वृ० वी० । बाला पु १ ॥ १३ चिट्ठंतिऽभिं ख १ । चिट्ठंति अभिं पु १ ॥ १४ जीवंतुवं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥

३११. संतच्छणं णाम महंति तावं, ते णारया जत्थ असाधुकम्ममी ।

हत्थेहि पादेहि य बंधिऊणं, फलगं व तच्छेति कुहाडहत्था ॥ १३ ॥

३११. संतच्छणं णाम० वृत्तम् । समस्त तच्छणं संतच्छणं णाम जत्थ विउव्विताणि वासि-परसु-पट्टिसाणि, तंव-
लिओ जहा खइरकट्टं तच्छेति एवं ते वि वासीहिं तच्छिज्जंति, अण्णे कुहाडएहि कट्टमिव तच्छिज्जंति । महन्ति तावं णाम
5 महंताणि वि तत्ताणि तच्छणाणि भूमी वि तत्ता । असाधूणि कम्माणि जेसिं ते असाधुकम्ममी । हत्थेहि पादेहि य बंधिऊणं,
रैज्जहि य णियलेहि य अंदुआहि य किडिकिडिगावंधेणं बंधिऊणं मा पलाइस्सति उद्देस्सेति वा चलेस्सेति वा ताधे पुरकवाड-
फलग इव कुहाडहत्था तच्छेति ॥ १३ ॥ स एवं सतच्छित्ता—

३१२. रुहिरे पुणो वच्चसमूसितंगो, भिण्णुत्तिमंगे परियत्तयंता ।

पयंति णं णेरइए फुरंते, सज्जो व्व मच्छे व अयोक्वह्ले ॥ १४ ॥

३१२. रुहिरे० वृत्तम् । रुहिरे पुणो वच्चसमूसितंगो, रुधिरं जंते छिज्जंताणं परिगलति । पुव्वं च तेषां वर्चस्युपिता-
न्यङ्गानि, ते वर्चसा आलित्तगे कुहाडपहारेहिं भिण्णुत्तिमंगे अयक्वह्लेसु तम्मि चैव णियए रुधिरे उव्वत्तेमाणा परियत्तेमाणा
य पयंति णं णेरइए फुरंते, उक्कारिगा व धूव वा जधा सिलिसिलेमाणा फुरुफुस्ते य, सज्जो ज्ज(व्व)मच्छे व अयोक्वह्लेसु
पयंति । सज्जोमच्छे त्ति जीवंते । अथवा “सज्जोक्कमत्थे” सज्जो हते, अप्पणिज्जिगाए चैव वसाए । अयोक्वह्लणीति अयो-
मयाणि पत्राणि ॥ १४ ॥ एवमपि ते छिन्नगात्रास्ताड्यमानास्तदयमाणाः पच्यमानाश्च—

३१३. नो चैव ते तत्थ मसीभवेंति, णं मिज्जती तिर्व्वंतिवेदणाए ।

कम्माणुभागं अणुवेदयंती, दुक्खंति सोयं इह दुक्कडेणं ॥ १५ ॥

३१३. नो चैव ते तत्थ मसीभवेंति० वृत्तम् । छारीभवति वा । नै वा म्रियन्ते, तिक्वा अतीव वेदणा, बन्धानु-
लोम्यादेवं गतम्, इतरथा तु ‘अतितिव्वेदणाड’ त्ति पठ्येत । कम्माणुभागं णरगाणुभागं सीत उसिणाणुभागं वेदिंती, भूयो
वेदयन्ति अणुवेदयंति, तेण दुक्खेणं दुक्खंति सोयं जूरति इह दुक्कडेण हिंसादीहिं अट्टारसहिं ट्ठाणेहिं ॥ १५ ॥

३१४. तेहिं पि ते लोलुअसंपगादे, गाढं सुतत्तं अगणिं वयंति ।

ण तत्थ सादं लंमंतीऽभिदुग्गे, अरहिंताभितावे तथ वी तविंति ॥ १६ ॥

३१४. तेहिं पि ते लोलुअसंपगादे० वृत्तम् । तस्मिन्नपि ते पुनः लोलुगसंपगादे वि अण्णं पगाढतरं सुतत्तं विउव्वि-
एहयं अगणिंटाणं वयंति । लोलति येन दुःखेन तद् लोलुगं, भृशं गाढं प्रगाढ निरन्तरमित्यर्थः । गाढतरं सुदुतरं गाढं सुतत्तं,
तत्तो वि साभाविगातो णरगउसिणमीओ अधिकतरं, अथवा साभाविगअगणिणा तत्तं सीतवेदणिज्जा वि लोलुगा तेषु वि
25 णेरइया सीएण हिमुक्कडअहुणपक्खित्ताइं व मुजंगा लल्लकारेण सीतेणं लोलाविज्जति । अण्णेसिं पुण णरगाणं चैव लोलुअग्गि
त्ति णामं, जधा लोलुए महालोलुए । [ण] तत्थ सादं लंमंतीऽभिदुग्गे, निरयपालानन्तरेणापि तावत् ण तत्थ सासं(? सातं)
लमंति । उक्तं हि—

“अच्छिणिमीलियमेत्त णत्थि सुहं किंचि कालमणुवद्धं ।” [जीवा० प्रति० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१] अतिदुग्गे वा भृशं

१ महाविभतावं ख १ ख २ पु १ । महाहितावं सा० ॥ २ °कम्मा ख १ पु १ वृ० दी० ॥ ३ रज्जेहिं पु० ॥ ४ °मूसित्तं-
तो वृ० । °मूसितंगो वृपा० ॥ ५ परिवत्तंता ख २ ॥ ६ सज्जोक्कमत्थे चूपा० । सजीवमच्छे ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥
७ °हारएहिं वा० मो० ॥ ८ भिण्णंतिमंगे चूसप्र० ॥ ९ णिमज्जती खं २ ॥ १० तिक्वभिवे° खं १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥
११ तमाणुभागं अणुवेदयंता वृ० दी० । तमाणुभावं अणुवेदयंता खं १ । तमाणुभागं परिवेतयंता खं २ । तमाणुभागं परिवेद-
यंति पु १ ॥ १२ °ति दुक्खी इह ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ १३ “तथा तत्तीत्राभिवेदनया नापरमभिप्रक्षिप्तमत्त्यादिकमप्यस्ति यद्
‘मीयते’ उपमीयते, अनन्यसदृशीं तीत्रां वेदना, वाचामगोचरामनुभवन्तीत्यर्थः” इत्यपि व्याख्यानं वृत्तौ ॥ १४ तहिं च ते लोलणसंप°
खं २ पु १ वृ० दी० । तहिं च ते लोलुतसंप ख १ ॥ १५ लमंतीऽतिदुग्गे ख २ ॥ १६ °रहिंविभतावे ख १ । °रहिंविभयावा
पु १ ॥ १७ सुतिव्वं विउ° पु० ॥ १८ °णिगाढं ट्ठाणं वा० मो० ॥

दुर्गे वा, ण चेव तत्थ काइ समा भूमी अत्थि । अरहिता अभितावं तस्मिन्नपि अरहिते अभितावे तथावि तविज्जंति अयोक्-
वह्लादिसु तेषां चरकाणां गण्डस्योपरि पिटका इव जातास्ते ते स्वाभाविकेन नरकदुक्खेण विशेषतश्च नरकपालोदीरितेन पुनः
पुनः समोहन्यमानाः प्रायं वेदनासमुद्घातैरिव कालं गमयन्ति ॥ १६ ॥

तत्र पुनर्महाघोपनरकपालोदीरितैस्तेषां च परस्परतो हन-छिन्दभिन्द-मारयाऽतिक्रूयित-स्तनितशब्दैश्च—

३१५. से सुव्वती गामवधे व सहे, उदिण्णकम्माए पयाय तत्थ ।

5

उदिण्णकम्माण उदिण्णकम्मा, पुणो पुणो ते सहरिसं दुहंति ॥ १७ ॥

३१५. से सुव्वती गामवधे व सहे० वृत्तम् । से जघानामए इध गामघाते वा णगरघाए वा सर्वस्वहारे च वन्दिग्गहे
वा महाणगरडाहे वा डक्कुरिज्जतेसु वा णगर-गामेसु वा समंता हाहाकारारवा अमान-पुत्राः श्रूयन्ते, एवं तेष्वपि उदिण्णक-
म्माए पयाय त्ति णरगपयाए णरगलोगस्स महाभैरवसदो सुव्वते । उदिण्णकम्माण तेसिं असातावेदणिज्जादिगाओ ओसण्ण
असुभाओ कम्मपगडीओ उदिण्णाओ, असुरकुमाराण वि तेसिं मिच्छत्त-हास-रतीओ उदिण्णाओ इति, अतस्ते उदिण्णकम्मा 10
णेइयाणं शरीराणीति वाक्यशेषः, उदीर्णकर्मणोऽसुराः पुनः पुनरिति अनेकशः, सघात-मारणाणि सह हरिसेण सहरिसं
दुःखापयंति दुहंति । “विधंति” वा पठ्यते ॥ १७ ॥

३१६. पाणेहिं णं पाव विजोजयंति, तं भे पवक्खामि जघातधेणं ।

दंडेहिं तत्था सरयंति वालं, सवेहिं दंडेहिं पुराकतेहिं ॥ १८ ॥

३१६. पाणेहिं णं पाव विजोजयंति० वृत्तम् । प्राणाः शरीरेन्द्रिय-बलप्राणाः, तान् ते पावा तैस्तैर्वेदनाप्रकारैः 15
छेद-भेदप्रकारैश्च वियोजयंति विश्लेषयन्तीत्यर्थः । स्यात्—किमर्थं ते तेषां वेदनामुदीरयति ? कीदृशी वा ?, उच्यते, तं मेऽहं
पवक्खामि जघातधेणं, भृशं साधु वा वक्ष्यामि जघातधं ति जहिं इध येन प्रकारेण पावाइं कम्माइ कताइं ते तहिं तहेव
वेयणाओ पाविज्जति । का तहिं भावना ?—तीव्रोपचितैस्तीव्रा वेदना भवन्ति मन्दैर्मन्दा मध्यैर्मध्या नरकविशेषतः स्थितिविशेष-
तश्च । अधवा जघातधं ति राजत्वे वा राजामाल्यत्वे चारकपालत्वे लुब्धकत्वे वा सौकरिक-मत्स्यवन्धत्वे वा वध-घात-मांसो-
परोध-पारदारिक-याज्ञिक-ससारमोचक-महापरिग्रहेत्येवमादयो दण्डा यैर्यथा कृतास्तान् तथैव दंडे तत्थ सरयंति वालं, तैरेव 20
यथाकृतैर्दण्डैः स्मारयन्ति यातयमानाः सरयंति त्ति स्मारयन्ति । न तथा छिद्यन्ते एव मार्यन्ते वध्यन्ते विध्यन्ते सह्यन्ते, एवं
यावन्तो यथा च दण्डप्रकाराः कृतास्तावद्विस्तथा च सारयन्ति ॥ १८ ॥

३१७. ते हम्ममाणे णरगं उव्वेति, पुण्णं दुरूअस्स महब्भितावं ।

ते तत्थ चिट्ठंति दुरूवभक्खी, तुट्ठंति कम्मोवसगा किमीहिं ॥ १९ ॥

6

३१७. ते हम्ममाणे णरगं उव्वेति० वृत्तम् । त एवं वालाः हन्यमाना इतश्चेत्तश्च पलायमाणा णिलुक्कणपधं मग्गंता 25
नरकमेवान्यं भीमतरवेदनं प्रविशन्ति, जध इह चोरेहिं चोरा चारिज्जता कडिह्मनुप्रविशन्ति, तत्रापि सिंह-व्याघ्रा-ऽजगरा-
दिभिः खाद्यन्ते, एवं ते वाला पलायमाणा नरकपालभया त नरकं पतति । अण्णं पुण्णं दुरूअस्स, दुरूयं णाम उच्चार-पास-
वणकदमो, “से जघाणामए अहिमडे ति वा” [जीवा० प्रति ३ सू० ८३ पत्र १०६] मत्त-कुहित-विणिट्ठकिमीणं, तदपि
दुरूवं तप्तं महब्भितावं । [ते] तत्थ चिट्ठंति दुरूवभक्खी, दुरूवं भिक्खयन्तीति दुरूवभक्खी, ते णिरयपालेहिं दुरूवं
खाविज्जंति । तुद्यन्त इति तुद्यमानाः खाद्यमानाः कृमिभिः कम्मोवसगा णाम कर्मयोग्या कर्मवशगा वा, तत्थ दुरूवे 30
विघ्नाकृमिसंस्थाना विउन्विद्या किमिगा तेहिं खज्जमाणा चिट्ठति, गुणमाणा य तत्थ किच्छाहिं गच्छंति, परिस्सता य तत्थेव

१ नगरवधे ख १ वृ० वी० ॥ २ दुहोवणीताण पदाण तत्थ ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ३ सरहं दुहंति ख १ ख २
पु १ वृ० वी० । सहरिसं विधंति चूपा० ॥ ४ सन्धती पु० । सव्वती स० वा० मो० ॥ ५ आमात्यपुत्रा० चूसप्र० ॥ ६ डंडेहिं
तत्था सरतंति ख १ ॥ ७ वाला ख १ ख २ पु १ ॥ ८ कृतस्नानतच्छेव चूसप्र० ॥ ९ माणा णरण पडंति, पुण्णे दुरूवस्स
महब्भितावे ख १ ख २ पु १ वृ० वी० । णरण स्थाने णरते ख १ ॥ १० वगता किं ख १ ख २ वृ० वी० ॥ ११ भक्षयं वा० मो० ॥

लोलमाणा किमिगेहिं खजंति, “छट्ट-सत्तमासु णं पुढवीसु णेरइया मुत्तमुहन्ताडं लोहितकुंथुरूवाइं विउच्चित्ता अण्णमण्णस्स कायं समतुरंतेमाणा अणुखायमाणा चिहंति” [अर्थतः जीवा० प्रति ३ सू० ८९ पत्र ११७-१] ॥ १९ ॥

किञ्चान्यत्—

३१८. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ।

अंदूसु पक्खिखप्पं हणंति बालं, वेधेहिं विंधंति सिराणि तेसिं ॥ २० ॥

३१८. सदा कसिणं [पुण] घम्मठाणं० वृत्तम् । सदेति नित्य कसिणं णाम सम्पूर्णं तत्रोण [घम्मठाणं] कुंभीपाग-
अणंतगुणाधियं । जो वि तत्थ वातो सो वि लोहारधमणीं व अणतगुणउसिणाधिको । गाढेहिं कम्मेहिं तत् तेषामुपनीतम्, ते
वा तत्थुवणीता । आवायानीह गाढान्युण्णस्थानानि इष्टकापाकादीनि तैस्तदुपनीयते उपनीयते त्ति वा उवपदरिसितं ति वा
एगट्ठं । अतिदुःखस्वभावं अतिदुःखधर्मम्, तथा वि अतिदुक्खधम्मं अंदूसु पक्खिखप्पं हणंति बालं हत्थंदूसु पक्खिविऊण
विहणंति । विणिहणित्ता खीलगेहिं चम्ममिव ततो वितडियसरीराणं वेधेहिं विंधंति सिराणि तेसिं, वेध्यस्थानानि येषु वा
ते वेधाः, तद्यथा—अक्षि-कर्ण-नैसा-मुखानि । अदान्तेन्द्रियाणां पूर्वत एव एतानि पूर्वमदान्तान्यभूवन्, साम्प्रतं दाम्यन्ते ।
अथवा सीसावेढेण तावेन्ति सीस दुक्खावेति ॥ २० ॥ किञ्चान्यत् तत्राऽसिपत्रा नाम नरकपालाः—

३१९. छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं, ओट्टे वि छिंदंति दुवे वि कण्णे ।

जिब्भं विणिक्खिस्स विहत्थिमेत्तं, तिक्खाहिं सूलाहिं निपातयंति ॥ २१ ॥

३१९. छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं ओट्टे वि छिंदंति दुवे वि कण्णे० [वृत्तम्] । एतानि हि पूर्वमच्छिन्नदोषान्य-
भूवन् अच्छिन्नवृण्णानि चाऽऽसन् तत् साम्प्रतं स्वयमेव छिद्यन्ते । जिब्भं विणिक्खिस्स विहत्थिमेत्तं, एषा हि पूर्व
मांसासिनी अलीकभाषिणी चाऽऽसीत् । परस्परं च विकुण्ठितेहिं छिंदंति बालस्स खुरेण णक्कं । तिक्खाहिं सूलाहिं ति,
लोहखीलगा सूका य, यावत् कृकाटिकातो निर्गता निपातयंति त्ति विंधति ॥ २१ ॥ त एवं विद्धा—

३२०. ते तिप्पमाणा तलसंपुडंञ्चा, रातिंदियं तत्थ थणाति मंदा ।

समीरिता सरुधिर-मंसदेहा, पज्जोविता खारपयच्छित्तंगा ॥ २२ ॥

३२०. ते तिप्पमाणा तलसंपुडंञ्चा० वृत्तम् । विनित्तंयमानाः तिप्पमाणाः कंदमाणाः पीड्यमाना हेरिकादिषु ।
तलसंपुलिता णाम अयतबंधता हस्तयोः कृता, यथेषां करतलं चैकत्र मिलति एवं पादयोरपि, अथवा करतलेन किञ्चित्
पीड्यन्ते । एवं तेषां चप्पढगेहिं जतेहि य तलसंपुडियञ्चा, अञ्चा सरीरं मण्णति । रातिंदियं तत्थ थणाति मंदा, रात्रिदिन-
प्रमाणमात्रं कालं णित्थणंति अच्छति, मंदा नाम मन्दबुद्धयः ग्लाना वा । समीरिता सरुधिर-मंसदेहा पज्जोविता
खारपयच्छित्तंगा, त एवं समन्तोदीरिता समीरिता सर्वतो रुधिरं गलाविता इत्यर्थः, सर्वतश्च मांसैरवकृष्टैः अण्णायभूमीय
र्थैरथरायंतो अण्णार्थकथलंचगाइ देहो वि खंडखंडाई केसिंच कातो पज्जोविततो, सर्वतो पलीविता वेढेऊण केइ खारेण
पतच्छित्तंगा वासीमादीहिं तच्छेतुं खारेण सिंचंति ॥ २२ ॥ किञ्च—

३२१. जइ ते सुता लोहितापागपायी, बालागणी तेयगुणा परेणं ।

कुंभी महंताऽहियपोरुसीया, समूसिता लोहितपूयपुण्णा ॥ २३ ॥

१ मभूमुहत्ताइं स० । मत्तमुहत्ताइं वा० मो० । “वहूमहत्ताइं” इति जीवा भिगमसूत्रे पाठः । २ सया य क० पु १ ॥ ३ ०प्प
विहत्तु देहं, वेहेण सीसं सेऽभितावयंति ख २ वृ० वी० । ०प्प विहन्न देहं, वेहेण तं सेऽभितवेंति सीसं ख १ पु १ ॥ ४ वेहेण
तावेंति सिं च्छा० ॥ ५ ०प्पयंति वां च्छप्र० ॥ ६ मुख-नासानि पु० ॥ ७ णासं ख १ पु १ ॥ ८ ०हि भितावयंति वृ०
वी० । ०हिं तिवातयंति ख १ पु १ वृ० । ०हिं निवायतंति खं २ ॥ ९ ०ड व्व रां ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १० जत्थ ख १ ॥
११ बाला ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १२ गलंति ते सोणित पूति-मंसं, पज्जोविता खारपदिद्धित्तंगा ख १ पु १ वृ० वी० । गलंति
ते सोणिअ-पूइ-मंसं, पज्जोविया खारपतच्छित्तंगा ख २ ॥ १३ विमित्तणं च्छप्र० ॥ १४ पीड्यमानाः । एवं वा० मो० ॥
१५ यत्थिमगा च्छप्र० ॥ १६ थरवरां पु० स० ॥ १७ ०चक्कावल्लिचं पु० स० ॥ १८ लोहितपूतपाती, वां ख १ खं २ पु १
वृ० वी० ॥ १९ ०ताऽधियपोरिसीणा ख १ पु १ ॥

३२१. जइ ते सुता लोहितापागपायी बालागणी तेयगुणा परेणं० [वृत्तम्] । यदि त्वया कदाचित् श्रुता, लोकेऽपि ह्येषा श्रुतिः प्रतीता—तत्र कुंमीओ विज्जंति । लोहितस्याऽऽपाकः लोहितापाकः, पच्यते यस्यां सेयं लोहिता[पाक]-पायी । बालस्य ह्यग्नेः अधिकस्तापो भवति, परिशुष्केन तस्याभिनवप्रज्वालितस्य, स हि अधिकं दीप्यते दहति च, तेयगुणा एत्तो वि परं अणतगुणउण्हो अग्नी । कुंमी महंता कुम्भप्रमाणाधिकप्रमाणा कुम्मी भवति, जाघे वि चउसु वि पासेसु प्रज्वालितेनाग्निना तप्ता लोहिका त्रपु-ताम्रपूर्णो(णी) दुरासया, एवं ताओ वि कुंमिकेहिं निरयपालेहिं विउव्विताओ कुंमीओ महंति-महंतीओ पुरुषप्रमाणातीता अधियपोरुसीया, यथाऽस्यां प्रक्षिप्तो नारकः पश्यतीति, ण वा चक्केइ कण्णेषु अवलविउं उत्तरित्तए । समूसिता अद्वहिता लोहित-पूयमादीण असुभाणं सरीरावयवाणं पुण्णा । अधवा कुंमी उट्ठिगा, अधियपोरिसुच्चा ऊणा [वा] कीरति तत्थ विच्छोभणा भवति ॥ २३ ॥

३२२. पक्खिप्प तासुं पपयंति बाले, अट्टस्सरं ते कल्लुणं रसंते ।

तण्हाइया ते तउ-तंवतत्तं, पज्जिज्जमाणऽट्ठतरं रसंति ॥ २४ ॥

10

३२२. पक्खिप्प तासुं० वृत्तं कंठं । णवर-अट्टस्सरं ति आर्त्तस्वरमिति, आर्त्तो हि यावत्प्रमाणं रसति, नासौ लज्जां धैर्यं वा तस्मिन् काले गणयति ॥ २४ ॥

३२३. अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता, भवाधमे पुंवा सतसहस्से ।

चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, जधाकडे कम्मे तथा सि भारे ॥ २५ ॥

३२३. अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता० वृत्तम् । अप्पं णाम आत्मानं इहेति इह मनुष्यलोके वंचइत्ता कूढतुलादीहिं । 15 अधवा “अप्पाण” परोवघातसुहेण अप्पाणं वंचइत्ता भवाधमे भवानामधमः अतस्तस्मिन् भवाधमे पुंवा सतसहस्से त्ति जाव तेत्तीस सागरोवमे चिट्ठंति । तत्था बहुकूरकम्मा जधाकडे कम्मे तथा सि भारे, बहुणि कूराणि कम्माणि येषां ते बहुकूरकम्मा, जे य पयंति जे य पज्जंति सव्वे ते बहुकूरकम्मा । जधाकडे कम्मे त्ति यथा चैषां कृतानि कर्माणि तथैवैषां भारो बोढव्य इत्यर्थः, विभर्त्ति भ्रियते वाऽसौ भारः । का तर्हि भावना ?—यादृशेनाध्यवसायेन कर्माण्युपचिनोति तथैवैषां वेदनाभारो भवति, उत्कृष्टस्थितिर्वा मध्यमा जघन्या वा, ठितिअणुरुवा चेव वेदना भवति, अथवा यादृशानीह कर्माण्युप- 20 चिनोति तथा तत्रापि वेदनोदीर्यते तेषां स्वयं वा परतो वा उभयतो वा ।

उभयकरणेण तद्यथा—मांसादाः स्वमांसान्येवाम्निवर्णानि भक्ष्यन्ते । रसकपायिनः पूय-रुधिरं कलकलीकृतं तउ-तंवादीणि य द्रवीकृतानि । व्याध-घात-सौकरिकादयस्तु तथैव छिद्यन्ते मार्यन्ते च । चारकपाला अष्टादशकर्मकारिणः कार्यन्ते च । आनुत्तिकाना जिह्वास्तक्ष्यन्ते तुद्यन्ते च । चौराणां अङ्गोपाङ्गान्यपह्रियन्ते, पिण्डीकृत्य चैनान् ग्रामघातेष्विव वधयन्ति । पारदारिकाणां वृषणारिछद्यन्ते अग्निवर्णाश्च लोहमय्यः स्त्रियः अवगाहाविज्जंति । महापरिग्रहारम्भैश्च येन येन प्रकारेण जीवा 25 दुःखापिताः सन्निरुद्धा जातिता अभियुक्ताश्च तथा तथा वेयणाओ पाविज्जंति । क्रोधनशीलानां तत् तत् क्रियते येन येन क्रोध उत्पद्यते—ण एवं रुसिज्जति, एवं रुसिज्जति, इदानीं वा किं न क्रुध्यसे ? किं वा क्रुद्धः करिष्यसि ? । माणिणो हीलिज्जंति । मायिणो असिपत्तमादीहिं शीतलच्छायासरिसेहि य तउअ-तंवएहिं प्रवंचिज्जंति । लोभे जधा परिगंहे । एवमन्येष्वपि आश्र-वेष्वायोज्यमिति । अतः साधूक जधा कडे कम्मे तथा से भारे इति ॥ २५ ॥

३२४. समज्जिणित्ता कल्लुसं अणज्जा, इडेहि कंतेहि य विप्पहीणा ।

30

ते दुविभगंधे कसिणे य फासे, कम्मोवगा कुणिमे आवसंति ॥ २६ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ नरगविभत्तीए पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥ ५-१ ॥

३२४. समज्जिणित्ता कलुसं अणज्जा० वृत्तम् । जधा अधम्मपक्खे जुज्झिहन्ति अधम्मिए अधम्माणुए त्ति हण-
छिंद-भिदवयंतए त्ति जाव णरगतलपतिट्ठाणे भवति । कलुपमिति कम्मैव, चिरस्य हि तत् प्रसीदेति । हिंसादिअणारिया कम्मा
अणारिया, इष्टाः शब्दादयः, कामनीयाः कान्ताः, त एव विपयाः, अथवा कान्ता धान्धवा, तैर्विप्रहीणाः । अहवा जत्ति-
आइ इह इट्ठाणि य कंताणि य पियाणि य तेहि विप्पहीणा ते दुरभिगंधे दुरूतकदमे थ पूग-वसा-रुधिरकदमे थ, “से जधा-
५ णामए अहिमडे ति वा” [जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० ८३ पत्र १०६] । कसिणे संपुण्णे असुभभावेण स्पृशन्तीति स्पर्शाः,
चशब्दात् सहे रूवे रसे गवे फासे त्ति, रयणप्पभाते अणिट्ठा फासादयो, सेसासु कमेण अणिट्ठतरा । कर्मयोग्याः कर्मोपगाः
जारिसा कम्मा कता, तिब्बेहिं तिब्ब्या । कुणिमे त्ति न कश्चित् तत्र मेध्यो देशः, सव्वे चेव मेद-वसा-मंस-रुधिरपुव्वाणु-
लेवणतला । आ स्थितिपरिसमाप्तेः वसन्तीति आवसंत इति ॥ २६ ॥

॥ [पञ्चमे] प्रथमोद्देशकः ॥

10

[णिरयविभत्तीए विद्दओ उद्देसओ]

स एव भावनरकाधिकारः । यानि दुःखानि प्रथमे उक्तानि द्वितीयेऽपि तादृशान्येवोक्तानि । नरकपालकृतैश्च परस्पर-
कृतैश्च विशेष उच्यते—

३२५. अहावरं सासतदुक्खधम्मं, तं भे पवक्खामि जहातहेणं ।

बाला जधा दुक्कडकम्मकारी, वेदंति कम्मणि पुरेकडाइं ॥ १ ॥

15

३२५. अहावरं सासतदुक्खधम्मं० वृत्तम् । अथेत्यानन्तर्ये । अपर इत्यन्यो विकल्पः । शाश्वतमिति नित्यकालं
यावदायुः । “अच्छिणिमीलितमेत्तं०” [जीवा० प्रति० ३ उ० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१] गाथा । दुःखस्वभावं दुःखधम्मा ।
तं भे पवक्खामि भृशं प्रकारैर्वा वक्ष्यामि पवक्खामि, अथवा आदितः इदानीं वक्ष्यामि प्रवाचयिष्यामि । यथेति येन
सर्वज्ञो हि यथैवावस्थितो भावः तथैवैनं पश्यति भाषते च । बाला यथा दुक्कडकम्मकारी, येन प्रकारेण यथा, कुत्सित कर्म
दुक्कडं, दुक्कडाइं कम्माइं करंति दुक्कडकम्मकारिणः, हिंसादीनि महारम्भादीनि च । वेदंति त्ति अणुभवन्ति, पुरेकडाइ
तिर्यङ्मनुष्यत्वे त्रिविधकरणेनापि निकचितानि, तानि तु स्वयं वेदयन्ति निरयपालैश्च वेदाविज्जति ॥ १ ॥

20

३२६. हत्थेहिं पादेहि य वंधिज्जणं, उंदराइं फोडेंति खुरेहिं तेसिं ।

गेण्हित्तु बालस्स विहण्ण देहं, वज्झं थिरं पिट्ठतो उद्धरंति ॥ २ ॥

३२६. हत्थेहिं पादेहि य वंधिज्जणं० वृत्तम् । जधा इह राया रायपुरिसा वा अवकरिसा वा अवकारिणो खंवे वंधित्ता
सरेहिं विंधंति, एवं ते वि णिरयपाला खंधेसु वद्धाणं पाडिताण वा हत्थ-पाददुयिताणं उदराइं फोडेंति खुरेहिं तेसिं ।
25 “खुरासितेहिं” वा, असिता णिसिता तिण्हा, अथवा ण सिता मुण्डा इत्यर्थः । कृष्णावातेहिं (?) मुडेहिं दुःखाविज्जति मारि-
ज्जति वा—त्वया उदरनिमित्तं सत्त्वानि घातितानि । अधवा—“खुरा-ऽसिगेहिं” खुरेहिं असिगएहि य । अण्णे पुण गेण्हित्तु बालस्स
विहण्ण देहं, गृहीत्वेति गण्यमाणं वा वशमानयित्वा विहण्णेति विहणित्ता खीलएहिं वज्झं थिरं पिट्ठतो उद्धरति, स्थिरो
नाम अत्रोदयन्तः, पृष्ठतो नाम पण्हिगाओ आरद्धं जाव कृणाडिगातो उद्धरति उप्पाडेंति । एवं पार्श्वतोऽपि अग्रतोऽपि ॥२॥
किञ्चान्यत्—

30

३२७. बाहू पकत्तंति य मूलतो से, थूलं वियासं मुहे आडहंति ।

रहंसि जुत्तं सरयंति बालं, आरुभ विंधंति तुदेणं पिट्ठे ॥ ३ ॥

१ वन्धेवा चूतप्र० ॥ २ °पालकृतैस्तु परस्परकृतैः सपरस्परकृतैश्च विशेषं चूतप्र० ॥ ३ पाचाइं पुरे° ख १ पु १ ॥ ४ उदरं
विकत्तंति खुरासिणहिं ख १ ख २ पु १ वृ० धी० ॥ ५ खुराऽसितेहिं चूपा० । खुरा-ऽसिगेहिं चूपा० । “क्षुरप्र-ऽसिभि” नानाविधैरायुध-
विशेषै” इति वृत्तिकृत० ॥ ६ विहत्तु देहं पु १ । विभित्तुं ख २ ॥ ७ °पादंतदु” चूतप्र० ॥ ८ बाहा पकत्तंति य मू° ख १ ।
बाहू पकत्तंति य मू° ख २ । बाहू पकत्तंति समू° पु १ ॥ ९ थुल्ल ख १ पु १ ॥ १० आरुस्स विज्झति खं १ पु १ वृ० धी० ।
आरुस्स विंधंति ख २ । ११ °ण पेट्ठी खं २ । °ण पट्ठे ख १ पु १ ॥

३२७. बाहू पक्कंति य मूलतो से० वृत्तम् । बाधयति तेनेति बाहू । मूलतो नाम उद्गमादारभ्य उक्कच्छगमूलतो प्रारभ्य । लोहकीलणं चतुरंगुलप्रमाणाधिकेण धूलं मुहं विगसावेतूणं । धूलमिति महत्, मा संवुडेहिंति वा रडिहिंति व त्ति, आरसतोऽपि न तस्य परित्राणमस्ति, तथाप्यातुरत्वादारसति । आडहंति त्ति बु^(१)ड्ज्जंति । किंच-रहंसि जुत्तं सरयंति बालं, सरयंति त्ति गच्छंति बाह्वेतीत्यर्थः, पापकर्माणि च स्मारयन्ति । त एव च बालास्तत्र युक्ता ये चैनां बाहयन्ति त्रिविधकरणेनापि तेयस्सरुविणो रवे सगडे वा, गुरुणं विरुवितं रध अवधंता य तत्तारैरिव आरुभ विंधंति आरुह्य विंधति । 5 तुदन्तीति तुदा तुत्रकाः, गलिवलीवर्दवत् पृष्ठे ॥ ३ ॥ सा च भूमी—

३२८. अयं व तत्तं जलितं संजोतिं, तदोवमं भूमिमणोक्कमंता ।

ते डज्जमाणा कलुणं थंति, उसुचोदिता तत्तजुगेसु जुत्ता ॥ ४ ॥

३२८. अयं व तत्तं० वृत्तम् । तत्तं हि किञ्चिदयः कृष्णमेव भवति, सा तु भूमी ज्वलितलोहभूता सज्योतिषा सज्योतिः, ज्वलितेन ज्योतिषा तप्ता, न तु केवलमेपोष्णा । ज्वलितज्योतिषाऽपि अणंतगुणं हि उष्णा सा, तदस्या औपम्यं 10 तदोपमा । अणोक्कमंता नाम गच्छता । ते डज्जमाणा कलुणं [थणं]ति, ते तं इंगालतुलं भूमिं पुणो पुणो खुंदाविज्जंति, आगत-नाताणि कारविज्जता य अतिभारोक्ता डज्जमाणा कलुणाणि रसति । इषुभिः तुत्रकैश्च प्रदीप्तमुखैश्चोदिताः तप्तेषु युगेषु युक्ताः, तप्तानि वा युगानि येषां स्थानां त इमे तप्तयुगाः, अतस्तेषु तप्तयुगेषु युक्ताः ॥ ४ ॥ त एवम्—

३२९. बाला बला भूमिं अणोक्कमंता, विपज्जलं लोहपहं व तत्तं ।

जंसीऽभिदुग्गे बहुकूरकम्मा, पेसे व दंडेहिं पुराकरेंति ॥ ५ ॥

15

३२९. बाला [बला] भूमि अणोक्कमंता० वृत्तम् । बाला मन्दा बालादिति । बलादणुकमंता बलात्कारेण, अथवा बला घोरबला इत्यर्थः । विविधेण प्रज्जलं नाम पिच्छलेण पूय-सोणिण्येण अणुलित्ततला । विगतं ज्वलं विज्जलं जलेज्ज, विज्जलाविष्टतेन जलेर्ण वसाय पूय-सोणितेण । लोहमयः पथः लोहपथः, यथा लोहमयः पथः तप्तः तथा सोऽपि । जंसी-ऽभिदुग्गे बहुकूरकम्मा, अभिदुग्गं भृशं दुर्गं वा, दंड-लज्जमादीहिं हत्वा हत्वा । पुनः पुनः प्रेष्यन्त इति प्रेष्याः दासा भृत्या वा, पुरतः कुर्वन्तीति अग्रतः कृत्वा बाह्यन्ते गोणा इव, अणिच्छंता पिट्ठिज्जति तुद्यन्ते च ॥ ५ ॥ किञ्च— 20

३३०. ते संपगाढम्मि पवज्जमाणा, सिलाहिं हम्मंतिऽभिपातिमाहिं ।

संतावणी नाम चिरट्ठितीया, संतप्पंते जत्थ असाधुकर्मी ॥ ६ ॥

३३०. ते संपगाढम्मि पवज्जमाणा० वृत्तम् । नानाविधाभिर्वेदनाभिर्भृशं गाढं सम्प्रगाढं निरन्तरवेदनमिति वा । अथवा सम्बाधः पथः सम्प्रगाढः, ते अतिभारभराक्रान्ताः शर्करा-पाषाणपथं प्रपद्यमानाः सिलाहिं हम्मंतिऽभिपातिमाहिं शिलाभिर्विस्तीर्णाभिर्वैक्रियादिभिरभिमुखं पतन्तीभिः, अभिपाल्यमाना नान्यत्र पतन्तीत्यर्थः । किञ्च संतावणी नाम चिरट्ठितीया, 25 सर्व एव नरकाः सन्तापयन्ति, विशेषेण तु वैक्रियाग्निसन्ता[पिता] । चिरं तिष्ठन्ति ते हि चिरट्ठितीया, जघण्णेण दस वाससहस्साइ उक्कोसेण तेत्तीससागरोवमाणि संतप्पंते शरीरेण मणसा च । असाधूणि कर्माणि येषां ते इमे असाधुकर्मा, तस्मिन्नेव संतावणीसङ्घके नरके ॥ ६ ॥

३३१. कंडूसु पक्खिण्ण पयंति बालं, ततो विडंढा पुंण उप्पिडंति ।

ते उट्ठकाएहिं विलुप्पमाणा, अवरेहिं खज्जंति सणप्फतेहिं ॥ ७ ॥

30

१ सज्योयं पु १ ॥ २ तत्तोवमं भूमिमणोक्कमेत्ता पु १ । तत्तोवमं भूमि अणोक्कमेत्ता ख १ ॥ ३ कणंति पु १ ॥ ४ भूमिमणुक्कं ख २ पु १ पु २ ॥ ५ पविज्जलं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ दुग्गंसि पवज्जमाणा पेसं ज्व ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ७ विज्जला विपुतेन जलेन साय पु० ॥ ८ ण एवसाय वा० मो० ॥ ९ णसि पं ख १ पु १ पु २ ॥ १० पातिणीहिं खं २ पु १ वृ० वी० । पातियाहिं ख १ पु २ ॥ ११ प्पती जं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १२ कम्मा पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ बाले खं १ ॥ १४ विउट्ठा ख १ पु २ ॥ १५ पुणरुप्पंतंति । ते उट्ठकाएहिं पवज्जमाणा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । पुण उप्पयंति इति खं २ पाठा ॥

३३१. कंइसु पक्खिप्प पयंति वालं० वृत्तम् । अयकोट्ट-पिट्ट-पयणगमादीसु पयणगेसु पक्खिप्प । वाला ते भयतो भुज्जिगा इव उज्झमाणा उप्फिडंति, “णेरइयाणोप्पातो उड्डं पंचेव जोअणसयाडं ।” [जीवा० प्रति० ३ उ० ३ सू० ९५ पत्र १२९-१] । ते उड्डकाएहिं विलुप्पमाणा, उड्डकाया णाम द्रौणिकाकाः, ते उप्फिडंता वि सन्ता उड्डकाएहिं विविधेहिं अयो-मुहेहिं खज्जंति । खज्जमाणा भक्खितसेसा भूमिसंपत्ता अवरोहिं खज्जंति सणप्पतेहिं, न शक्यते धारयितुमित्यर्थः, सिंघ-व्याघ्र-मृ(वृ)ग-शृगालादयः विविधाः ॥ ७ ॥

३३२. समूसितं णाम विधूमठाणं, विगिच्चमाणा कलुणं थणंति ।

अधोसिरं कट्टु विगंतिऊणं, अयं व सत्थेहिं समूसवेति ॥ ८ ॥

३३२. समूसितं णाम विधूमठाणं० [वृत्तम्] । तत्थ ते णेरइया समूसविज्जंति, ओसवितं असवितं विनाशितमित्यर्थः । विधूमोऽग्निस्थानम्, विधूमो नामाग्निरेव, विधूमग्रहणाद् निरिन्धनोऽग्निः स्वयं प्रज्वलितः, सेन्धनस्य ह्यग्नेरवश्यमेव धूमो भवति । अथवा विधूमवद्, विधूमानां हि अङ्गाराणामतीव तापो भवति, यदि त्वया तनुतं (?) वा न वा यस्मिन् विकृत्यमानाश्च छिद्यमानाश्च कलुणं थणंति, कलुणमिति अपरित्राणं निराक्रन्दमित्यर्थः, सपरित्राणा हि यद्यपि स्तनन्ति कूजन्ति वा तथापि तन्नातिकरुणम् । अथवा “यत्र उवियंता” लुभमाना इत्यर्थः । अथवा “जंसि विउकंता” विविधमनेकप्रकारं उत्क्रान्ता विउकंता । अधोसिरं कट्टु विगंतिऊण, अधोसिर काडं केइ विगित्ति, केइ विगंतिऊण पच्छा अधोसिरं वंधंति । अयो छगलगो, अयेन तुल्यं अयवत्, यथा अय इव कप्पणी-कुहाडीहिं केइ कुसितं कधंचि चक्कम्ममाणं फुरुफुरेतं वा कप्पणि-कुहाडीहिं सत्थेहिं समूसवेति छिंदति, एवं ते एवं कुसितं अकुसितं वा छिंदति । अधवा अयमिति लोहं, जधा लोहं तत्तेल्लयं छिज्जति एवं वा ॥ ८ ॥ किञ्च—

३३३. समूसिता तत्थ विसूणितंगा, पक्खीहिं खज्जंति अयोमुहेहिं ।

संजीवणा णाम चिरट्ठितीया, जंसी पया हम्मति पापचेता ॥ ९ ॥

३३३. समूसिता तत्थ विसूणितंगा० वृत्तम् । समूसिता नाम खंभेसु उड्डा वद्धा, तत्थ विसूणिताणि अंगाणि जेसिं तेमे विसूणितवन्ताः, त एवं सरसविसूणितंगा काक-गृध्रादिभिर्भक्ष्यन्ते । संजीवणा णाम चिरट्ठितीया, एवं यथोद्दिष्टैर्वेदनाप्रकारैर्भक्ष्यमाणाश्च स्वाभाविकैर्निरयपालकृतैर्वा पक्ष्यादिभिः छिन्नाः कथिता वा मूर्च्छिताः सन्तो वेदनासमुद्घातेन समोहता सन्तो मृतवदवतिष्ठन्ति । यथेह मूर्च्छिता उदकेन सिक्ताः पुनरुज्जीविता इत्यपदिश्यन्ते एवं ते मूर्च्छिताः सन्तः पुनः पुनः सज्जीवन्तीति सज्जीविनः, सर्व एव नरका सजीवणा । चिरट्ठितीया णाम जधण्णेण दस वाससहस्राणि उक्कोसेण तेत्तीससागरोवमाणि । अथवा चिरं मृता हि ठतीति चिरट्ठितीया, नरकानुभावात् कर्मानुभावाच्च यद्यपि पिण्यन्ते सहस्रशः क्रियन्ते तथापि पुनः संहन्यन्ते, इच्छन्तोऽपि मर्तुं तथापि न म्रियन्ते । पापचेत त्ति पूर्वं पापचेता आसीत् सा प्रजा, साम्प्रतमपि न तत्र किञ्चित् कुशलचेता उत्पद्यते येनापापचेता सा प्रजा स्यादिति ॥ ९ ॥ अयं चापरो यातनाप्रकारः—

३३४. तिक्खाहिं सूलहिं वधेति वाला, वसोवगं सोवरिया व लद्धुं ।

ते सूलविद्धा कलुणं थणंति, एगंतदुक्खं दुहतो गिलाणा ॥ १० ॥

३३४. तिक्खाहिं सूलहिं वधेति वाला० वृत्तम् । लोहमयैः शूलैस्त्रिशूलैश्च यथा नामनिष्पन्ने निक्षेपे वधयन्तीति विधति, वशं उपगता वशोपगाः, शोवरिका इव वशोपगं महिषं वधयन्ति । पठ्यते च—“वसोपगं सावरिया व लद्धुं” सवरा

१ °णगमणादीसु चूसप्र० ॥ २ उक्कोसं पंच जो इति जीवा० पाठ ॥ ३ °ठाणं, जं सोयतत्ता कलुणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । °ठाणं, जंसि उवियंता कलुणं चूपा० । °ठाणं, जसि विउकंता कलुणं चूपा० ॥ ४ वियत्तिऊणं ख १ पु १ । विगत्तिऊणं ख २ पु २ ॥ ५ समोसं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ संजीवणी ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ मृत्युं तं वा० मो० ॥ ८ सूलहिऽतिवाययंति, वसोवगं सावययं व लद्धुं वृ० वी० । सूलहिऽभितावयंति, वसोवगं सोवरियं व लद्धुं खं १ पु १ । सूलहि निवाययंति, वसोवगं सोवरियं व लद्धुं ख २ पु २ ॥ ९ वसोपगं सावरिया व लद्धुं चूपा० ॥ १० सूलभिन्ना ख १ पु २ ॥

म्लेच्छजातयः, ते यथा कन्दर्पात् कर्पाटकमादि विंधंति छगलगमादि वा एवं ते वि तं नेरइयं छिंदंति भिंदंति । सौकरिक-
ग्रहणं ते हि तत्कर्मनित्यसेवित्वाद् निर्दया भवन्तीत्यतः । ते सलविद्धा कलुणं थणंति, कलुणं णाम दीणं, थणंति नाम
कन्दन्ति । एकान्तेनैव दुक्खं दुहओ त्ति अंतो वहिं च, जमकाइएहिं नेरइएहिं च न तत्र समाश्वासोऽस्ति । नित्यग्लाना इति
महाज्वराभिभूता इव निष्प्राणा निर्वला नित्यमेव च नारका दसविधं वेदणं वेदंति ॥१०॥ इदं चान्यदसातदुक्खधम्म—

३३५. सदाजलं णाम णिहं महंतं, जंसी जलंती अगणी अकट्टा ।

चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, अरहितस्सरा केति चिरट्ठितीया ॥ ११ ॥

३३५. सदाजलं णाम णिहं महंतं० वृत्तम् । सदा ज्वलतीति सदाज्वलम् । अधिकं तस्यां हन्यत इति निहं
[ग्रन्थाग्रम्—४०००] ज्वरोदुपानवस्थितम् महदिति गम्भीरं विस्तीर्णं च । यस्मिन्निति यत्र । विना काष्ठैः अकाष्ठा वैक्रिय-
कालभवा अग्नयः अघट्टिता पातालस्था अप्यनवस्था । चिट्ठंति तत्था बहुकूरकम्मा, नरकपालैः प्रक्षिप्ताः, बहूणि कूराणि
कम्माणि जेसिं ते बहुकूरकम्मा । कूरं णाम निरनुक्रोशं हिंसादि कर्म, यत् कृत्वा कृते च नानुत्पन्त्यते । अरहितः स्वरो येषां 10
कूजतां याचतां उत्तारयत उत्तारयतेति अन्यैश्च बहुविधैर्विलापैर्विलपन्तो अरहितस्सराः । चिरं तिष्ठन्तीति चिरट्ठितीया,
विविधेन सन्निरुद्धा वेदनादिताः ताहिं ताहिं चिरा तिष्ठंति ॥ ११ ॥ किञ्च—

३३६. चिया महंतीउ समारभित्ता, छुभंति ते तं कलुणं रसंतं ।

आवट्ठती तत्थ असाधुकम्मा, सप्पी जैधा छूढं जोतिमज्जे ॥ १२ ॥

३३६. चिया महंतीउ समारभित्ता० वृत्तम् । चीयन्त इति चितकाः । महंतीओ नाम नारकशरीरप्रमाणाधिक- 15
मात्राः यत्र चानेके नारका मायन्ते । समारभंति त्ति तिविधेण वि डङ्गंति । स एव प्रक्षिप्तः आवट्ठती तत्थ असाधु-
कम्मा, असाधूणि कम्माणि जेसिं पुरा आसीत् ते असाधुकम्मा । सप्पी त्ति घतं, यथा सर्पिं छूढं जोतिम्मि णिडूमए
खइरिं गालाणं खड्गाए भरिताए अग्गिवण्णे वा अयोक्खलेणं चणंतीव । सर्पिग्रहणं तु इतरोऽपि सर्पो गृह्यते मत्स्यो वा ॥ १२ ॥
अयमपरो यातनाकल्पः—

३३७. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीतं अतिदुक्खधम्मं ।

हत्थेहि पादेहि य बंधिऊणं, सत्तु व डंडेहि समारभंति ॥ १३ ॥

३३७. सदा कसिणं पुण घम्मठाणं० वृत्तम् । सम्पूर्णदुःखस्वभावेन गाढैः कर्मभिस्ते तत्रोपनीताः, तद्वा तेषामुप-
नीतं अतिदुःखस्वभावम् । हत्थेहि पादेहि य बंधिऊणं, चरकरप्पादं बद्ध्वा शत्रुमिव निर्दयं हन्यते वशीकृतः यथा न
जीवतीति न चाऽऽशु म्रियते, मा भूद् वेदनां न प्राप्स्यतीति । समारभंति त्ति पिट्ठंति ॥ १३ ॥ त एवं हणंतो णिरयपाला—

३३८. भंजंति बालस्स वधेण पट्ठिं, सीसं पि भंजंति अयोघणेहिं ।

ते भिण्णदेहा फलगावतट्ठा, तत्ताहि आराहि णिजोजयंति ॥ १४ ॥

३३८. भंजंती बालस्स वधेण पट्ठिं० वृत्तम् । लंडडादिघातैर्यथा तैरन्यत्र भग्नानि पृष्ठानि एवं तेषामपि । सीसं पि भंजंति
अयोघणेहिं, अपिः पदार्थादिषु, पट्ठिं पि भंजंति सीसं पि विंधंति, अण्णाणऽपि अंगोवंगाणि संचुण्णित-मोडितानि करंति । ते
भिण्णदेहा फलगावतट्ठी, त एव भग्नान्-प्रत्यङ्गाः फलका इव उभयथा प्रकृष्टाः करकयमादीहिं तच्छिता मोगरेहि य पहता
शीताभिरुणाभिर्वा वेदनाभिरभिभूतास्तप्ताभिः दीर्घाभिराराभिर्विध्यन्ते, उत्तिष्ठोत्तिष्ठेति गच्छ गच्छेति ॥ १४ ॥ किञ्च— 30

३३९. अभियुंजिया रोइअसाधुकम्मा, उसुचोइया हत्थितुल्लं वहंति ।

एगं दुरुहिच्छु दुवे तयो वा, आरुभ विंधंति किंकाणतो सि ॥ १५ ॥

१ सताजलं ठाण निहं ख २ पु १ वृ० वी० ॥ २ जलंतो अगणी अकट्टो वृ० वी० ॥ ३ वद्धा वं ख २ वृ० वी० ॥
४ अरहस्सरा ख १ ख २ वृ० वी० ॥ ५ जहा पट्ठितं जोइं खं २ पु १ वृ० वी० । जहा पतितं जोतिं ख १ । जहा पइयं
जोतिं पु २ ॥ ६ सप्पति घनां यथा चूसप्र० ॥ ७ सत्तुं व ख १ पु १ पु २ ॥ ८ पि भिंदंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
९ लउलादिं पु० स० ॥ १० ०त्थिवहं वं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ११ दुए ततो वा खं २ पु १ पु २ ॥ १२ आरुस्स
विज्जंति ककाणओ से ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
सूय० सु० १८

३३९. अभियुंजिया रोदअसाधुकम्मी० वृत्तम् । अभियुंजिता तिविषेण वि रौद्रादीनि कर्माणि असाधूनि येषां ते रोदअसाधुकम्मा अभियुञ्जते रौद्रैः । ते च रौद्राः पूर्वमभवन्, तत्रापि रौद्रा एव परस्परतो वेदनां उदीरयन्तः हस्तितुल्यं वहन्तीति हस्तिवत्, हस्तितुल्यं भार वहन्तीत्यर्थः, हस्तिरूपं वा कृत्वा वाहन्ते, अश्वोष्ट्र-खरादिरूपं वा, यैर्यथा वाहिताः । किंच एगं दुरुहिच्च दुवे तयो वा, हस्त्यादिरूपं विकुर्वितमविकुर्वित वा एकं वराकं अन्यो वा अन्ये वा गुरुत्वादवहतश्च
5 गलिवलिवर्दानिव यातारो आरोह्य किं न वहसीति किंकाणतो सि त्ति कृकाटिकाए विंधंति ॥ १५ ॥ किञ्च—

३४०. बाला बला भूमि अणोक्कमंता, पविज्जलं कंटहलं महंतं ।

विवद्ध तप्पेहि विसंण्णाचित्ते, समीरिता कौट्ठवलिं कैरिति ॥ १६ ॥

३४०. बाला बला भूमि अणोक्कमंता० वृत्तम् । बालाः इत्यजानकाः । बाल इति न स्ववशाः, बलादनुक्राम्यन्ते । भूमिं पूय-वसा-शोणितप्रविज्जलं लोहकंटकचितं । महतीति अनोरपारा, न तत्रान्या भूमिर्विद्यते या एवंविधा न स्यादिति ।
10 विवद्ध तप्पेहि अन्ये पुनरगाधेषूदकेषु प्रगाहिताः पश्चाद् विवध्यन्ते त्रप्पकेषु । त्रप्पका नदीमुखेषु विदलया वंशफालीमया पिंडिगासंठिता कज्जंति, तावे ओसरंते उदगे ठविज्जति हेट्टाहुत्ता, पच्छा मच्छगा जे तेहिं अक्कंता ते गलिते उदगे सपुंजिता घेप्पंति, एवं तेऽपि बहवः त्रप्पकैराक्रम्यन्ते, ततः निस्सृते उदके समीरिता नाम सम्पिण्ड्य कुट्टयित्वा कल्पनीभिः खण्डशो बलिं क्रियन्ते । अधवा कोट्टं णगरं बुच्चति, णगरवली वि क्रियन्ते ॥ १६ ॥ किञ्चान्यद्—

३४१. वेतालिए णाम महाभितावे, एगायते पव्वतमंतलिवखे ।

हम्मंति तत्था बहुकूरकम्मा, परं सहस्साण मुहुत्तगस्स ॥ १७ ॥

३४१. [वेतालिए णाम महाभितावे० वृत्तम् ।] अन्तरिक्षः छिन्नमूल इत्यर्थः, आकाशस्फा-
टिकत्वाद् न दृश्यते, अन्धकारत्वाद्वा न दृश्यते, केवलमारुभणमार्गो दृश्यते, हृत्थपरिमोसका एव ततस्ते नाऽऽरुभन्ति,
आरुभणपथेण विलगाश्चेत् स च पर्वतः सहन्यते । अन्ये पुनः ब्रुवते—दृश्यत एवासौ, भूमिवद्ध एव चोपलक्ष्यते, न च
सम्बद्धः, ततस्तेन सहतीभूतेन हम्मंति तत्था बहुकूरकम्मा बहूणि कूराणि हिंसादीनि कर्माणि जेसिं । परं सहस्साणामिति
20 पर सहस्त्रेभ्योऽनेकानि सहस्राणीत्यर्थः, मुहूर्त्तस्येति मुहूर्त्तस्य हन्यन्ते पुनः पुनः संहन्यमानेन वियुज्यमानेन च ॥ १७ ॥
तएवं ते सहन्यमानाः—

३४२. संवाधिता दुक्कडिणो थणंति, अहो र्यं रातो परितप्पमाणा ।

एगंतकूडे णरए महंते, कूडेण तत्था विसमे हता तु ॥ १८ ॥

३४२. संवाधिता दुक्कडिणो थणंति० वृत्तम् । सम्वाधिता नाम स्पृष्टाः । अहश्च रात्रौ च विरहो नास्ति वेदणाए ।
25 त्रिभिस्तप्यमानाः परितप्यमानाः । अधवा—“आदीणियं दुक्कडिणो थणंति” अत्यर्थं दीनं आदीनम्, दुष्कृतानि येषां सन्ति ते इमे दुक्कडिणो, अरहितस्वर चिर तिष्ठन्तीति, तत्थ य चिह्ति चिरं संहविता । किञ्च—एगंतकूडे णरए महंते, एगंतकूडो
णाम एकान्तविषमः, न तत्र काचित् समा भूमिर्विद्यते यत्र ते गच्छन्तो न स्वलेयुरिति न प्रपतेयुर्वा । महदिति क्षेत्रतः
कालतश्च, खेत्ततो जहण्णेण जंतुहीवप्रमाणमात्रा उक्कोसेण असखेज्जाइं जोयणाइं, कालतो जहण्णेणं दस वाससहस्साइ
उक्कोसेण तेत्तीस सागरोवमाणि । तथापि तम्मि विसये कूडाणि तत्थ देसे से उत्तारोत्तार-णिगम-पवेसेसु य अदृश्यानि यत्र
30 ते ‘वध्यन्ते’ मृगा इवासकृद् वध्यन्ते, तत इतरे कप्पणि-कुहाडिहत्थगता मृगानिवैतान् कल्पयन्ति, ये इह व्याघ्रादयो आसी-
रन्, विषमः स एव नरकः । यत्र वा तानि कूडानि रयिताणि, उत्तारोत्तारपथ-निर्गमणपथा वा हता इति ता ॥ १८ ॥ किञ्च—

१ भूमिमणुक्कं ख २ पु १ पु २ ॥ २ विवण्णं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ कट्टु (?) कुट्टु वलिं पु २ वृ० वी० । कोट्टुवलिं
वृपा० ॥ ४ कैरिति खं २ पु २ ॥ ५ महम्मितावे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ उत्तगाणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
७ आदीणियं दु० वृपा० ॥ ८ त ख १ ॥ ९ सहातिता पु० सं० ॥

३४३. अण्णासिया णाम महासियाला, पंगब्भिता तत्थ सदा वऽकोप्पा ।
खायंति तत्था बहुकूरकम्मा, अदूरगा संकलियाहि वद्धा ॥ १९ ॥

३४३. अण्णासिया णाम महासियाला० वृत्तम् । तान्हिकूडैः वध्वन (वध्वेण) वद्धान्, न अशितः अनशितः, क्षुधित इत्यर्थः । यथा इह क्षुधिताः शृगालाः किञ्चित् सिंहादिशेषं मृगादिरूपं भक्षयन्ति लकलकाहिं, एवं तेऽपि । महानिति अति-महच्छरीरा । पंगब्भिता अतिघृष्टा रौद्ररूपा निर्भयाः सदेति भक्षयित्वा न वृत्ता भवन्ति । सदा वा अकोप्पा अनिवार्या अप्रतिपेक्ष्या इत्यर्थः, 'कर्षापणो अकोप्पा' इत्यपदिश्यते । अधवा—“अकोप्प” ति [न] कुप्पितुं इत्युक्तं भवति । खायंति तत्था बहुकूरकम्मा, बहुकूरकम्मा इत्युभयावधारणार्थम्, ये च खादयन्ति ये च खादन्ते । लोहसकलावद्धाः खादन्ति के वि स्वैराः प्रधावन्तोऽनुधावन्तो, अनुधावितुं पाटयित्वा खादन्ति, महाघोषा छिच्छिकरन्ति, अण्णे सलक्खगं धारंति ॥ १९ ॥ किञ्च—

३४४. सयाजला णाम णदीऽभिदुग्गा, पविज्जला लोहविलीणतत्ता ।
जंसीऽभिदुग्गंसि पवज्जमाणा, एकाणिकाऽणुक्कमणं करंति ॥ २० ॥

३४४. सयाजला० वृत्तम् । सतजला णाम णदीऽभिदुग्गा, सदा ज्वलतीति सदाज्वला । भृशं दुर्गा अभिमुखं दुर्गा वा अभिदुर्गा । प्रविस्तृतजला पविजला, विस्तीर्णजला उत्तानजलेत्यर्थः, न तु यथा वैतरणी गम्भीरजला वेगवती च, सा हि उत्तानकूला लोहविलीनसदृशोदका । लोहानि पञ्च काललोहादीनि । जंसीऽभिदुग्गंसि पवज्जमाणा, अभिमुखं दुग्गा भृशं दुग्गा वा अभिदुग्गा, प्रपद्यमाना गच्छन्ति इत्यर्थः । एकाणिका असहाया इत्युक्तम्, अल्पसहाया इत्यर्थः । अद्वितीया वा । अनुक्रमन्तीति अनुक्रमणम् ॥ २० ॥

३४५. एताणि फासाणि फुसंति चालं, णिरंतरं तत्थ चिरट्ठितीर्या ।
णं हम्ममाणस्स तु अत्थि ताणं, एगो सयं पच्चणुहोति दुक्खं ॥ २१ ॥

३४५. एताणि फासाणि फुसंति० वृत्तम् । एतानीति यान्युद्दिष्टानि द्वयोरप्युद्देशकयोः । फुसंतीति फासाणि, एग-गहणे गहणं, सदाणि वि रूव-रस-गंध-फासाणीति । स्पर्शग्रहणं तु ते तत्रोत्कटा दुःखतमाश्च । निरन्तरमिति—
अच्छिणिमीलियमेत्तं णत्थि सुहं णिच्चमेव अणुवद्धं । णरए णेरइयाणं अधोणिसं पच्चमाणाणं ॥ १ ॥

[जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० ९५ पत्र १२९-१]

चिरट्ठितीयं ति उक्ताः । ण हम्ममाणस्स तु अत्थि ताणं, न तत्र हन्यमानस्य वा किञ्चित् त्राणमस्ति, पल्लवं भणंति—हण छिन्द भिन्दध ति मारे ति पच पचे ति । एवं यां यां कारणां कश्चित् कारयति तां तामनुब्रूहयन्ति बुभूषन्ति च । एगो सयं पच्चणुहोति दुक्खं, एक एवासौ स्वयं अशुभकर्मफलमनुभवति, अनु पञ्चाङ्गावे, पूर्वं तन्निमित्तं तदन्येषु भवति, पञ्चादसावनन्तगुणं तदनुभवति, तं पूर्वकृतं प्रत्यनुभवति ॥ २१ ॥

३४६. जं जारिसं पुव्वमकासि कम्मं, तथेव आगच्छति संपरागे ।
एगंतदुक्खं भवमंज्जिणित्ता, वेदेति एगो तमणंतकालं ॥ २२ ॥

३४६. जं जारिसं० वृत्तम् । जं जारिसं पुव्वमकासि कम्मं, जारिसाणि तिच्च-मंद-मज्झिम-अज्झवसाएहिं जघण्ण-मज्झिमुक्किट्ठितीयाणि कम्माणि कताणि तं तथा अणुभवन्ति । संपरागो णाम संसारः, संपरीत्यस्मिन्निति सम्परायः, कर्म-

१ अष्टादशगाथाया अनन्तरं वृत्तिरुक्ता एका गाथाऽधिका व्याख्याताऽस्ति, सूत्रादर्शेष्वपि सोपलभ्यते । सा चेयम्—

भंजंति णं पुव्वमरी सरोसं, समुग्गरे ते मुसले गहेउं । ते भिन्नदेहा रुहिरं वमंता, ओमुद्धगा धरणितले पडंति ॥
२० सिताला खं १ ॥ ३ पंगब्भिणो ख १ ख २ पु १ । पागब्भिणो पु २ ॥ ४ सतायकोवा ख १ ख २ पु १ पु २ । सदा वऽकोवा वृ० वी० । सदा वऽकोप्पं चूपा० ॥ ५ खज्जंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ पविज्जलं वृ० वी० । पविज्जला वृपा० ॥ ७ एगायऽताणुं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ तीतं ख १ । तीयं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ नो ख १ पु २ ॥ १० तु होति ताणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ पुव्वकयाऽऽसि कम्मं, तमेव ख २ पु १ वृ० वी० ॥ १२ मज्जइत्ता पु २ ॥ १३ वेदेति दुक्खी तमणंतदुक्खं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

फलोदयेन वा नरगं संपरागिज्जतीति सम्परागः । ततः कर्मविशेषात् तिर्यग्-मनुष्येष्वपि एगंतदुक्खं भवमज्जिणित्ता, कतरं भवम् ?, णरगभवो, पच्छा सो वेदेतेगो अणंतकालं प्रभूतम् ॥ २२ ॥ तम्हा—

३४७. एताणि सोच्चा णरगाणि धीरो, णो हिंसए कंचण सव्वलोए ।

एगंतदिट्ठी अपरिग्गहे यं, बुज्जेज्ज लोभस्स वसं ण गच्छे ॥ २३ ॥

५ ३४७. एताणि सोच्चा णरगाणि धीरो० वृत्तम् । एतानीति यान्युद्दिष्टानि । दधातीति धीरः । श्रुत्वोपदेशात् तद्व्याच णो हिंसए कंचण सव्वलोए, किञ्चिदिति सव्वं, हिंसका हि नरकं गच्छन्तीत्यतः । सव्वलोके त्ति छज्जीवणिकाय-लोके णवएण भेदेण प्राणवधं न कुर्यात् । एगंतदिट्ठी अपरिग्गहे य, एकान्तदृष्टिरिति इदमेव णिग्गं पावयणं । अपरि-ग्गहे त्ति पंचमहव्वयग्रहणम्, तद्गहणान्मध्यमान्यपि गृहीतानि । बुज्जेज्ज त्ति अधिज्जेज्ज, अभीतुं च सुणेज्ज, सोतुं बुज्जेज्ज । लोभस्स वसं ण गच्छेज्ज त्ति कसायणिग्गहो गहितो, सेसाण वि कोधादीणं वसं ण गच्छेज्जा । अट्टारस वि ट्ठाणाइं एताइं
10 सोच्चा णरगाइं धीरे दुक्खाइं मणुस्सेसु वि देवेसु वि ॥ २३ ॥

३४८. एवं तिरिक्खेसु वि चातुरंते, अणंतकालं तदणुव्विवागं ।

स सव्वमेवं इध वेदइत्ता, कंखेज्ज कालं धुतमायरंति ॥ २४ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ नरगविभत्ती सम्मत्ता ॥

३४८. एवं तिरिक्खेसु वि चातुरंते अणंतकालं तदणुव्विवागं० [वृत्तम्] । कर्मणां स सव्वमेवं इध वेदइत्ता,
15 स इति स साधुः जो पुव्वं वुत्तो “बुज्जेज्ज तिच्छेज्ज” त्ति [सू० १], सर्वमिति यैः कर्मभिः नरकं गम्यते संसारो वा याश्च तत्र वेदनाः, सावशेषकर्मोद्वर्त्तस्य वा पुनरपि हिंसादिप्रसङ्गान्नरको वेदनाश्च, एवमिदं सव्वं वेदयित्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, अधवा वेदयित्वेति क्षपयित्वा नरकप्रायोग्यं कर्म, कंखेज्ज कालं धुतमायरंति त्ति वेमि, सर्वकर्मक्षयकालं, यो वाऽन्यो पण्डित-मरणकालः, धूयतेऽनेन कर्म इति धुतं चरित्रमित्युक्तम्, आचार इति क्रियायोगे, आचरन् आचरते वेति चरणमिति ॥ २४ ॥

॥ नरकविभक्त्यध्ययनं पञ्चमं समाप्तम् ॥ ५ ॥

१ वीरे ख १ ॥ २ न ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ °लोते ख २ पु १ ॥ ४ उ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ लोगस्स खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ °फखे मणुतामरेसुं, चतुरंतऽणंतं तदणुव्विवागं ख १ पु २ वृ० वी० । तयणुव्विवागं खं २ पु १ ॥ ७ व्वमेयं इति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ वेदयित्ता खं १ ॥ ९ धुतमाचरंति ख १ । धुयमायरंते ख २ पु १ वृ० वी० । धुतमायरंते सा० ॥ १० नरकविभक्त्यध्ययनं पञ्चमम् पु १ पु २ ॥

६

[छट्ठं महावीरत्थवज्झयणं]

इदार्णीं महावीरत्थवो च्छि अज्झयणं । तस्स चत्तारि अणुयोगहाराणि । एगसिरं ति कातुं अज्झयणत्थाहिगारो, उद्दे-
सत्थाहिगारो णत्थि । अज्झयणत्थाहिगारो तु महावीरवद्धमाणगुणत्थयेणेति । णामणिप्फण्णे, महावीरत्थयो । महं णिक्खि-
वितव्वो, वीरो णिक्खिवियव्वो, यवो निक्खिवेयव्वो ॥

पाधण्णे महासद्दो दव्वे खेत्ते य काल भावे य ।

वीरस्स उ णिक्खेवो चउक्कओ होति णायव्वो ॥ १ ॥ ७६ ॥

पाधण्णे महासद्दो० गाथा । महदिति प्राधान्ये बहुत्वे च, प्राधान्येनाधिकारः । तस्स णामादि छव्विधो णिक्खेवो ।
णाम-ठवणाओ गताओ । दव्वे वतिरित्तो तिविधो-सच्चित्तादि ३ । सच्चित्तो तिविधो-दुवदेसु तित्थगरः चक्कि-वलदेव-वासुदेवा १
चतुष्पदेसु सीद्दो हत्थिरयणं अस्सरयणं २ अपदेसु परोक्खेसु “रुक्खेसु णाता अदुकूडसामली” [सूत्रगा० ३६६], प्रत्यक्षे
इहैव ये वर्ण-गन्ध-रसस्पर्शैरुत्कृष्टाः, वर्णे तावत् पौण्डरीकम् वक्ष्यमाणमपि च, पुण्फेसु य अरविंदं वदन्ति, त एव च गन्धतो 10
गोशीर्षचन्द्रनादीनि वा, रसतः पणसादि, स्पर्शतः वालकुमुदपत्र-शिरीषकुसुमादि ३ । अचेतणेषु वेरुलियादयो मणिप्रकाराः,
वनस्पतिद्रव्याणि च अचेतनानि वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शैरायोज्यानि । मीसगाणं संयोगेण भवति, अधवा अलंकितविभूसितो
तित्थगरो । खेत्ततो सिद्धिखेत्तं, धम्मचरणं वा प्रति महाविदेहं, स्वतन्त्रसौख्यं शब्दादिसौख्यं च प्रति मनुष्येषु देवकुर्वादौ
भवति । काले सुसमादि, जहिं वा काले धम्मचरणं पवत्तति । भावमहं खाइगो भावः, औदयिकभावमपि, तीर्थकरादिशरीरादि
औदयिको भावः । भावमहताऽधिकारः क्षायिकेनौदयिकेन च ।

वीरः-वीर्यमस्यास्तीति वीर्यवान् । वीरस्स पुण णिक्खेवो चतुर्विधो । वतिरित्तो दव्ववीरो यद् यस्य द्रव्यस्य वीर्यं
सचेतनस्याचेतनस्य मिश्रस्य वा । द्विपदस्य यथा तीर्थकरस्यैव, असद्भावस्थापनातः स हि तिन्दुकमिव लोकं अलोके प्रक्षि-
पेत्, मन्दरं वा दण्डं कृत्वा रत्नप्रभां पृथिवीं छत्रकवद् धारयेत् । चक्कवट्टिस्स—

दो सोला वत्तीसा सव्ववलेणं तु संकलणिवद्धं । अंछंति चक्कवट्टिं अगडतडम्मि य ठितं सतं ॥ १ ॥

घेत्तूण संकलं सो वामगहत्थेण अंछमाणानं । मुंजेज्ज विलिपेज्ज व चक्कहरं ते ण चाएंति ॥ २ ॥

सोलस रायसहत्सा सव्ववलेणं तु संकलनिवद्धं । अंछंति वासुदेवं अगडतडम्मि य ठितं सतं ॥ ३ ॥

घेत्तूण सकलं सो वामगहत्थेण अंछमाणानं । मुंजेज्ज विलिपेज्ज व मधुमहणं ते ण चाएंति ॥ ४ ॥

जं केसवस्स उ वलं तं दुगुणं होइ चक्कवट्टिस्स । तत्तो वला वलवगा अपरिमितवला जिणवरिदा ॥ ५ ॥

[भाव० नि० गा० ७३-७४-७१-७२-७५]

संगमएण वि भगवतो कालचक्कं मुक्कं, तं पि भगवता शारीरविरिणं चैव सोढं । चउप्पददव्ववीरियं यथा सिंह- 25
सरमाणं । अपदणं पसत्थं अपसत्थं च । अपसत्थं विसमादीणं, पसत्थं संजीवणिओसधिमादीणं । अचित्तं खीर-दधि-
घृता-ऽऽहारविसेसादीणं य, सजोइमं अगदादीणं । एवमादि जस्स वीरियं अत्थि स द्रव्यवीरो भवति । खेत्तवीरो यत्र स एव
वीरोऽवतिष्ठति वर्ण्यते वा, यद्वा यस्य क्षेत्रमासाद्य वीर्यं भवति । एवं काले वि तिण्णि पगारा । भाववीरस्तु क्षायिकवीर्यवान्
भाववीरः, असौ भावः क्षायिकः परीपहैरुपसर्गैर्वा शक्यते नान्यथा कर्तुम् ।

अधवा दव्वादि चतुर्विधो वीरो । दव्वे वतिरित्तो एगभविआदि । खेत्ते जत्थ वण्णिज्जति तिष्ठति वा । काले यस्मिन् 30
काले यच्चिरं कालं वा कालं० । भाववीरो दुविवो-आगमतो णोआगमतो य । आगमतो जाणए उवयुत्तो । णोआगमतो
भाववीरो वीरणाम्-नोत्ताइ कम्माइ वेदयंतो, तेण अधियारो, स तु भगवानेव ॥ १ ॥ ७६ ॥

ययणिकखेवो चउद्धा आगंतुअभूसणेहि दैवथयो ।

भावे सँवभूतगुणाण कित्तणा जे जहिं भणिया ॥ २ ॥ ७७ ॥

[थयणिकखेवो चउद्धा० गाथा ।] थयो णामादि चतुर्विधो-आगंतुअभूसणेहिं केसा-उलंकारादीहिं । अधवा सचित्ता-उचित्त-मीसो । सचित्ते पुष्पादि, अचित्ते हार-उद्धारादि, मिश्रे स्रग्-दामादि । भावे सद्धूतगुणकित्तणाए ५ अधियारो ॥ २ ॥ ७७ ॥

❖ पुच्छिसु जंजुणामो अज्जसुधम्मो ततो कहेसी य ।

एव महप्पा वीरो जतमाहु तथा जतेज्जाय ॥ ३ ॥ ७८ ॥

॥ महावीरत्थो समत्तो ६ ॥

॥ ३ ॥ ७८ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं जाव—

10

३४९. पुच्छिसु णं समणा माहणा य, अकारिणो या परतित्थिगा य ।

से 'के इमं णितियं धम्ममाहु, अणेलिसं ? साधु समिक्ख दाए ॥ १ ॥

३४९. पुच्छिसु णं समणा माहणा य० वृत्तम् । एतान् नरकान् श्रुत्वा भगवदार्यसुधर्मसकाशात् तद्दुःखोद्विग्न-मानसाः कथमेतान्न गच्छेयाम इति ते पार्षदा भगवन्तमार्यसुधर्मणं पुच्छिसु णं समणा माहणा य अनेनाभिसम्बन्धेन पदच्छेद-विग्रह-समासान् कृत्वा अयमर्थः—पुच्छिसु णं ति पृष्ठवन्तः, पुच्छिसु त्ति वत्तव्वे णंकारः पूरणे देसीभाषातो वा । समणा जम्बु-
15 नामादयः, जेसिं (? जेहिं) भगवं ण दिट्ठो, दिट्ठो व ण पुच्छितो, न य तग्गुणा यथार्थत उपलब्धाः । माहणाः श्रावकाः ब्राह्मण-जातीया वा । अकारिणस्तु क्षत्रिय-विद्-शूद्राः । परतीर्थकाश्चरकादयः । चग्रहणाद् देवाश्च । से के इमं णितियं धम्ममाहु, से इति सः परोक्षनिर्देशे, कोऽसाविमं धर्ममाख्यातवान् ? इममिति योऽयं भगवद्भिः कथितः यत्र च भगवान् अवस्थित इति । नितिकं नित्यं सनातनमित्यर्थः । “हितंगं” च पठ्यते । धारयतीति धर्मः । आहुरिति एके अनेकादेशाद् “आत्मनि गुरुषु च बहुवचनम्” वन्धानुलोम्याद्वा । अथवा के इममाहुः ? एकारोऽपि हि बहुत्वे भवति यथा—के ते, एकत्वेऽपि यथा—के से ।
20 अनेलिसमिति स्वरेऽक्षरविपर्ययः, न एलिस अनेलिसं, अतुल्यमित्यर्थः । धर्म इति वर्तते । साधु प्रशंसायाम् । सम्यग् ईक्षित्वा समीक्ष्य केवलज्ञानेन दाए दरिसति ॥ १ ॥ [अत्राह—ननु भवान्] सुख (? श्रुतं) समीक्ष्य देशकः ? साधु समीक्ष्य देशकः ? उत आत्मागमादेवेद् कथयसि ? स आह—नन्वागमात् कथयामि, आप्तागमात्, आप्तो भगवान् श्रीवर्द्धमानस्वामी तेन भाषितमनुभाषयामि । ततस्ते जम्बुनामाद्याः श्रोतारः पुनरुचुः—परोक्षो नः स भगवान्, तद्गुणांस्तावत् कथयस्व—

३५०. कथं व णाणं ? कथं दंसणं से ? सीलं कथं णायसुतस्स आसी ? ।

25

जाणासि णं भिक्खु ! जघातघेणं, अधासुतं ब्रूहि जघा णिसंतं ॥ २ ॥

३५०. कथं व णाणं कथं दंसणं से० वृत्तम् । कथं इति परिप्रश्ने । कथमसौ ज्ञातवान् ? केन वा ज्ञानेन ज्ञात-वान् ? एवं दर्शनेऽपि कथं दृष्टवान् ? इति । शीलमिति चारित्रम् । एतान् यथोद्दिष्टान् जाणासि णं भिक्खु ! जघातघेणं, हे भिक्षो ! त्वया ह्यसौ दृष्टश्चाऽऽभाषितश्च इत्यतो यथा तद्गुणा वभूवुः तथा त्वं जानीषे । जानानस्तान् अधासुतं ब्रूहि जघा णिसंतं यथा दृष्टं यथा निशान्तं च, निशान्तमित्यवधारितम् । किञ्चित् श्रूयते न चोपधार्यते इत्यतः अधासुतं ब्रूहि जघा
30 णिसंतं ॥ २ ॥ ‘तद् यथा भवता श्रुत्वा निशामितं तथाऽपदिश्यताम्’ इति भगवान् पृष्टः भव्यपुण्डरीकानामुन्मुखीभूतानां कथितवान् । स हि भगवान्—

१ युतिणि० ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ चउद्धा ख २ पु २ ॥ ३ दव्वथुती ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ४ संताण गुणाण ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ५ सुहम्मा ख २ पु २ ॥ ६ जाहि ख २ । जाहिं पु २ ॥ ७ पुच्छिस्सु ख २ । पुच्छिस्सु वृ० वी० ॥ ८ अकारिणो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ के इणेगतहिय धम्ममाहु पु २ वृ० वी० । के तिमें णिहियं धम्ममाहु ख १ । के इमं णितियं धम्ममाहु ख २ पु १ । के इमं हितंगं धम्ममाहु च्छा० ॥ १० क्वयाए पु १ पु २ वृ० वी० । क्व दाए ख १ । क्व दासे ख २ ॥ ११ हितिंगं पु० स० ॥ १२ वा किमेकमाहुः च्छप्र० ॥ १३ णातसुं ख १ ॥ १४ अहातहेणं पु २ ॥

सुत्तगा० ३४९-५३ णिज्जुत्तिगा० ७७-७८] सूयगडंगसुत्तं विइयमंगं पढमो सुयक्खंधो ।

३५१. 'खेत्तण्णे कुसले आसुपण्णे महेसी, अणंतणाणी य अणंतदंसी ।
जसंसिणो चक्खुपथे ठितस्स, जाणाहि धम्मं च धित्तिं च पेधं ॥ ३ ॥

३५१. खेत्तण्णे कुसले आसुपण्णे० वृत्तम् । क्षेत्रं जानातीति क्षेत्रज्ञः । कुशलो द्रव्ये भावे च । द्रव्ये कुशान् लुना-
तीति द्रव्यकुशलः । एवं भावे वि, भावकुशास्तु कर्म । अथवा कुत्सितं शलति कुत्सिताद्वा शलति कुशलः । केवलज्ञानित्वाद्
आशुप्रज्ञो आशु एव प्रजानीते, न चिन्तयित्वा इत्यर्थः । महेसी महरिसी, महान्तं वा एसतीति महेसी । अनन्तज्ञानीति ५
केवलज्ञानी । अनन्तदर्शनीति केवलदर्शनी । जसंसिणो चक्खुपथे ठितस्स, यशः अस्यास्तीति यशस्वी सदेव-मणुआ-ऽसुरे
लोके जसो । पश्यतेऽनेनेति चक्खु, सर्वस्यासौ जगतश्चक्षुष्पथि स्थितः, चक्षुर्भूत इत्यर्थः । यथा तमसि वर्तमाना घटादयः
प्रदीपेनाभिव्यक्ता दृश्यन्ते, न तु तदभावे, एवं भगवता प्रदर्शितानर्थान् भव्याः पश्यन्ति, यद्यसौ न स्यात् तेन जगतो
जात्यन्धस्य सतोऽन्धकारं स्यात्, तेनाऽऽदित्यवदसौ जगतो भावचक्षुष्पथे स्थितः । स्यादनुक्तमपि जानीहि जानस्व, किंविधो
धर्मः धृतिः प्रेक्षा वा ? अचिन्त्यानीत्यर्थः, चारित्रधर्मः क्षायिकः, धिति वज्जकुडुसमा, पेक्खा केवलणाणं । अथवा किञ्चित् 10
सूत्रमतिक्रान्तं निकाचयतीति कृत्वा ते पुत्तका (? पुच्छका) भवन्ति अज्जसुधम्मं-भगवं । तुमं तरस्स जसंसिणो चक्खुपथे
थितस्स जाणाहि धम्मं च धित्तिं च पेधं जारिसो तरस्स सव्वलोगचक्खुभूतस्स । उक्तं च—“अभयदए [चक्खुदए]
मगगदए” [इत्यतश्चक्षुर्भूतः, तस्स जारिसो धम्मो वा धिती वा पेहा वा तं तुमं अवितथं
जाणाहि, जाणमाणो कवेहि त्ति, ने [त्ति] वाक्यशेषः ॥ ३ ॥ स च कथयत्येवम्—

३५२. उद्धे अघे वा तिरियं दिसासु, जे थावरा जे य तसा य पाणा ।
स णिच्चऽणिच्चे य समिक्ख पण्णे, [? समियाएवं दीवसमो तहाऽऽह] ॥ ४ ॥

३५२. उद्धे अघे वा तिरियं दिसासु० वृत्तम् । येषामूर्ध्वलोके स्थानं यतः प्रभृति बोधे भवति, एवमघः, तिर्यगिति
चतस्रो दिशस्तासु दीव-समुद्रा इति । अस्मिन् त्रिलोकेऽपि ये स्थावराः त्रिप्रकारा ये च त्रसाः त्रिप्रकारा एव । स णिच्च-
ऽणिच्चे य समिक्ख पण्णे, स इति स भगवान्, नित्याऽनित्य इति भावा अपि हि केनचित् प्रकारेण नित्याः केनचिदनित्याः ।
कथम् ? इति चेत्, द्रव्यतो नित्या भावतोऽनित्याः, द्रव्यं (? उभयं) प्रति नित्यानित्याः । एवमन्यान्यपि द्रव्याणि यथा नित्या- 20
न्यनित्यानि च तथा सम्यग् ईक्ष्य प्रज्ञया तथा आहेति वक्ष्यमाणान् । दीवसमो दीवभूतः । दीवो दुविधो—आसासदीवो पगा-
सदीवो य, उभयथाऽपि जगतः, आसासदीवो ताणं सरणं गती, प्रकाशकरो आदित्यः सव्वत्थ समं पगासयति चंडालादिसु वि ।
एवं भगवान् दीवेण समो दीवसमो । समियाए त्ति सम्यक्, ण पूया-सक्कार-गारवहेतुं, “जधा पुण्णस्स कँच्छती तथा
तुच्छस्स कच्छती” [आचा० शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] ॥ ४ ॥

३५३. से सव्वदंसी अभिभूय णाणी, णिरामगंधे धितिमं ठितप्पा ।

अणुत्तरं सव्वजगं सि विज्जं, गंधांतीते अभए अणाऊ ॥ ५ ॥

३५३. से सव्वदंसी अभिभूय णाणी० वृत्तम् । सव्वं पासति त्ति सव्वदंसी, केवलदर्शनीत्युक्तं भवति, चत्वारि

१ खेयण्णे से कुसले आसुपण्णे, अणंतं पु २ वृ० । खेयण्णए से कुसले महेसी, पु १ वृपा० दी० । खेयण्णे से कुसले
महेसी, ख १ ख २ ॥ २ च पेहे ख १ वृ० । च पेहा ख २ पु १ । च पेह पु २ । च वेहि वृपा० दी० । तहेव वीपा० ॥
३ उद्धं अहे य तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य पाणा । से णिच्च-ऽणिच्चेहि समिक्ख पण्णे, दीवे घ धम्मं
समियं उदाहु ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । उद्धे ख १ । अहेयं पु १ । णिच्च-ऽणिच्चे य स० ख १ पु २ ॥ ४ त्रिप्रकारा स्थाव-
रा पृथिव्यम्बु-वनस्पतय । त्रिप्रकारास्त्रसा तेजोवायु-विकलेन्द्रिय-पथेन्द्रिया इति ॥ ५ “मच्छत” त्ति मध्यमान दृश्य येषां ते तथा, इह
च थकारस्स छकारादेश छान्दसत्वात्, यथा ‘पुण्णस्स कच्छइ’ इति, अत्र पूर्णस्य कथ्यते इति” इत्यभयदेवसूरिपादा प्रश्नव्याकरणाद्भवत्तौ
वृत्तीयेऽधर्मेद्वाराध्ययने व्याख्यातवन्त इति, सूत्र १२ पत्र ५७-१ ॥ ६ अणुत्तरे सव्वजगंसि विज्जं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ।
जगस्मि ख १ ॥ ७ गंधादीए अभए अणाऊ ख १ पु २ । गंधाअदीते अभते अणाऊ ख २ पु १ ॥ ८ पासत्ति त्ति
पु० स० ॥ ९ केवलज्ञानी केवलदर्शं पु० ॥

ज्ञानानि त्रीणि दर्शनानि, भास्कर इव सर्वतेजांस्यभिभूय केवलदर्शनेन जगत् प्रकाशयति । ज्ञानीति एवं केवलज्ञानेनापि अभि-
भूय इति वर्तते, उभाभ्यामपि कृत्स्नं लोका-ऽलोकमवभासते । अथवा लौकिकानि अज्ञानान्यभिभूय केवलज्ञान-दर्शनाभ्यां
खद्योतकानिवाऽऽदित्यः एकः प्रकाशते । णिरामगंधे धितिमं ठितप्पा, निरामोऽसौ निर्गन्धश्च, आम इति उद्गमकोटिः ।
धृतिरस्यास्तीति धृतिमान् संयमे धृतिः । संयम एव यस्य स्थित आत्मा धर्मे वा सो ठितप्पा । अणुत्तरं सन्वजगं सि विज्जं,
5 नास्योत्तरं सर्वलोके यः कश्चिद् विद्वानित्यतः सर्वलोकं स विद्वान् । विज्जं नाम विद्वान् । ग्रन्थादतीते ति गंथातीते । दब्बगंधो
सचित्तादि, भावे कोधादि, द्विधाऽप्यतीतः, निर्ग्रन्थ इत्यर्थः । अथवा ग्रन्थं ग्रन्थः स्वाध्याय इत्यर्थः तमतीतः, कोऽर्थः ?
नासौ श्रुतज्ञानेन जानीत इत्यर्थः । अभए इति अभयं करोत्यन्येषां न च स्वयं विभेति । अनायुरिति नास्याऽऽगमिष्यं जन्म
विद्यते आगमिष्यायुष्कवन्धो वा ॥ ५ ॥

३५४. से भूतिपण्णे अणिएतचारी, ओघंतरे धीरे अणंतचक्खू ।

अणुत्तरं तवति सूरिए व, वैरोयणेंदो व तमं पगासे ॥ ६ ॥

10

३५४. से भूतिपण्णे अणिएतचारी० वृत्तम् । भूतिर्हि वृद्धौ रक्षायां मङ्गले च भवति । वृद्धौ तावत्-प्रवृद्धप्रज्ञः

अनन्तज्ञानवानित्यर्थः, रक्षायाम्-रक्षाम्रैताऽस्य प्रज्ञा सर्वलोकस्य सर्वसत्त्वानां वा, मङ्गलेऽपि-सर्वमङ्गलोत्तमोत्तमाऽस्य प्रज्ञा ।
अनियतं चरतीति अनियतचारी । ओघो द्रव्यौघः समुद्रः, भावौघः ससारः, तं तरतीति ओघंतरः । दधातीति धीरः ।
अणंतचक्षुरिति अणंतं केवलदर्शनं तदस्य चक्षुरिति अनन्तचक्षुः, अनन्तस्य वा लोकस्यासौ चक्षुर्भूतः । अणुत्तरं तवति सूरिए
15 व, न हि सूर्यादन्यः कश्चित् प्रकाशाधिकः, एवं भट्टारकादपि नान्यः कश्चिद् ज्ञानाधिकः, णाणेणं चेव ओभासति तवति
भासेति, अवसेसं च कर्म तवति, आदित्य इव सरांसि तपति औषधयो वा । वैरोयणेंदो व “रुच दीप्तौ” विविधं रुचतीति
वैरोचनः अग्निः, स हि सर्वदीप्तिवतां द्रव्याणामिन्द्रभूत इत्यतो वैरोचनेन्द्रः, स यथा आज्याभिप्लुतः तमः प्रकाशयति एवं
भगवानप्यज्ञानतमांसि प्रकाशयति ॥ ६ ॥

३५५. अणुत्तरं धम्ममिणं जिणाणं, गेता मुणी कासवे आसुपण्णे ।

इंदे व देवाण महाणुभावे, सहस्सणेत्ता दिविणं विसिद्धे ॥ ७ ॥

20

३५५. अणुत्तरं धम्ममिणं जिणाणं० वृत्तम् । नास्योत्तरा अन्ये कुधर्मा इत्यनुत्तरम् । जिनानामिति अन्येषामपि

जिनाना अयमेव धर्मः, अतीतानामागमिष्यतां च एष भगवतां धर्मः । अयमेव भगवान् नयतीति नेता, कोऽर्थः ? जघा
ते भगवन्तो नीतवन्तः तथाऽयमपि नयति । काश्यपगोत्रः काश्यपमुनिः । केवलज्ञानित्वाद् आशुप्रज्ञः आशुरेव प्रजानीते,
न चिन्तयित्वेत्यर्थः । इंदे व देवाण महाणुभावे, इंदेण तुल्यं इंदवत् । अनुभवनमनुभावः, सौख्यं वीर्यं माहात्म्यं चानुभावः ।
25 सहस्रमस्य नेत्राणां सहस्सनेत्ता, अनेकानां वा सहस्राणां “नेता” नायक इत्यर्थः । दिवि भवा दिविनः । सर्वेभ्यो दिविभ्यः
स्थान-रिद्धि-स्थिति-युति-कान्त्यादिभिर्विशिष्यते इति विशिष्टः, किमुतान्येभ्यः ? ॥ ७ ॥ किञ्च—

३५६. से पण्णसा अक्खये सागरे वा, महोदधी वा वि अणंतपारे ।

अणाइले से अकसाय भिक्खू, सक्केव देवाधिपती जुतीमं ॥ ८ ॥

३५६. से पण्णसा अक्खये सागरे वा० वृत्तम् । ज्ञायतेऽनेनेति प्रज्ञा ज्ञानसम्पत्, न तस्य ज्ञातव्येऽर्थे बुद्धिः
30 परिक्षीयते प्रतिहन्यते वा, सादीअपज्जवसितो कालतो, दब्ब-खेत्त-भावेहि अणंते, दृष्टान्तः स्वयम्भूरमणः सागरः, एकदेशेन
हि औपम्यं क्रियते, यथाऽसौ विस्तीर्ण-गम्भीरजलो अक्षोभ्य एवमस्यानन्तगुणा प्रज्ञा विशाला गम्भीरा अक्षोभ्या च ।
अणाइले से अकसाय भिक्खू, अणाइलो णाम परीपहोपसर्गोदयेऽप्यनातुरः । अकसाय इति क्षीणकषाय एव, न तूपशान्त-

१ तप्पति सूरिए वा, वइरोयणेंदे व ख १ ख २ पु १ पु २ । सूरिते ख २ पु १ ॥ २ वृद्धौ मङ्गले रक्षायां च चूसप्र० ॥
३ भूतस्य चूसप्र० ॥ ४ गेता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० ॥ ५ दिवि णं इति पृथक्पदतया वृत्तौ व्याख्या—“दिवि खर्गे,
ण इति वाक्यालङ्कारे” इति ॥ ६ पण्णया पु १ पु २ ॥ ७ इले या अकसादि मुक्के, सक्के ख १ पु २ वृ० वी० । इले या अकसाय
भिक्खू ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ८ शतव्येत्यर्थे चूसप्र० ॥ ९ अकसाय य चूसप्र० ॥

कषायः, निरुत्साहवत्, इह कश्चित् सत्यपि बले निरुद्यमत्वादुपचारेण निरुत्साहो भवति, अन्यस्तु क्षीणविक्रमत्वान्निरुत्साहः, एवमसौ क्षीणकषायत्वान्निरुत्साहः । सत्यप्यसौ क्षीणान्तरायिकत्वे सर्वलोकपूज्यत्वे च भिक्षामात्रोपजीवित्वाद् भिक्षुरेव, नाक्षीर्णमहानसिकादिसर्वलब्धिसम्पन्नोऽपि स्यात् तामुपजीवतीत्यतो भिक्षुः । सके व देवाधिपती जुतीमं ति द्युतिमानित्यर्थः, स हि तुल्यस्थित्याऽपि सामानिक-त्रायस्त्रिशकेभ्यः इन्द्रनाम-गोत्रस्य कर्मण उदयात् स्थानविशेषाच्चाधिकं दृश्यते ॥८॥

३५७. से वीरिएणं पडिपुण्णवीरिए, सुदंसणे वा णगसव्वसेट्ठे ।

5

सुरालए वा वि मुदाकरे से, विरार्यए णेगगुणोववेए ॥ ९ ॥

३५७. से वीरिएणं पडिपुण्णवीरिए० वृत्तम् । वीर्यं औरस्यं धृतिः ज्ञानवीर्यं च सर्वैरपि प्रतिपूर्णवीर्यः, क्षायोप-शमिकानि हि वीर्याणि अप्रतिपूर्णानि, क्षायिकत्वादनन्तत्वाच्च प्रतिपूर्णम् । सुदंसणे वा णगसव्वसेट्ठे, शोभनमस्य दर्शनमिति सुदर्शनः, मेरुः सुदर्शन इत्यपदिश्यते, यथा असौ सुदर्शनः सर्वपर्वतेभ्यो विशिष्यते तथा भगवानपि वीर्येण सर्ववीर्येभ्यो विशिष्यते । इदानीं सर्व एव सुदर्शनो वर्ण्यते—सुरालए वा वि मुदाकरे से, सुराणां आलयः, “मुद हर्षे” सुरालयः स्वर्गः, 10 स यथा शब्दादिविषयसुखः एवमसावपि स्वर्गतुल्यः शब्दादिभिर्विषयैरुपेतः, देवा अपि हि देवलोकं मुक्त्वा तत्र क्रीडास्थानेषु क्रीडन्ते, न हि तत्र किञ्चिच्छब्दादिविषयजातं यदिन्द्रियवतां न मुदं कुर्यादिति । विविधं राजति अनेकैः वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-प्रभाव-कान्ति-द्युति-प्रमाणादिभिर्गुणैरुपेतः सर्वरत्नाकरः । तस्य हि प्रभावे गाधा भवति—

मुंदरजणसंसग्गी सीलदरिदं पि कुणइ सीलहुं । जह मेरुंगिरिविह्वं तणं पि कणयत्तणमुवेति ॥ १ ॥

[ओषनि० गा० ७८४ पत्र २२४-२] ॥ ९ ॥

15

तस्य तु प्रमाणम्—

३५८. सतं सहस्साण तु जोअणाणं, तिकंडि से पंडगवेजयंते ।

से जोअणे णवणउत्तिं सहस्से, उहुंस्सिते हेट्ठ सहस्समेगं ॥ १० ॥

३५८. सतं सहस्साण तु जोअणाणं० वृत्तम् । त्रीणि कण्डान्यस्य सन्तीति त्रिकण्डी । तं जघा—भोम्मे बज्जे कंडे १ जंवूणते कंडे २ वेरुलिए कंडे ३ । पंडगवेजयंते, पंडगवणेण चान्यपर्वतान् वनानि च विजयत इति पण्डगवेजयन्तः । 20 से जोअणे णवणउत्तिं सहस्से ऊर्ध्वं उत्त उहुंस्सिते । पठ्यते च—“उहुं थिरे” तिष्ठतीति स्थिरः, शाश्वतत्व गृह्यते निश्चलत्वं च । अथे सहस्सावगाहो ॥ १० ॥

३५९. पुट्टे णभे चिट्ठति भूमिए ट्टिए, जं सूरिया अणुपरियट्ठयंति ।

से हेमवण्णे बहुणंदणे यं, जंसी रतिं वेदयंती महिंदा ॥ ११ ॥

३५९. पुट्टे णभे चिट्ठति० वृत्तम् । भूमिए ट्टिए उद्दुल्लोमं च फुसति अहल्लोमं च, एवं तिष्ठिं वि लोमे फुसति । 25 जं सूरिया अणुपरियट्ठयंति । से हेमवण्णे, हेममिति जं प्रधानं सुवर्णम्, निष्टप्रजम्बूनदरुचि इत्युक्तं भवति । बहुनन्दन इति बहुन्यत्रामिनन्दजनकानि शब्दादिविषयजातानि बहुनां वा सत्त्वानां नन्दिजनकः । महान्तो इन्द्रा महेन्द्राः शकेशानाद्याः, ते हि स्वविमानानि मुक्त्वा तत्र रमन्ते ॥ ११ ॥

३६०. सँ पव्वते सहमहप्पगासे, विरार्यंते कंचणमट्ठवण्णे ।

अणुत्तरे गिरिसु य पव्वदुग्गे, गिरीवरे से जलिते व भोम्मे ॥ १२ ॥

30

१ सान् (१ सन्) स० वा० मो० । स्यात् कदाचिदर्थेऽव्ययम् ॥ २ ०ए वासिमुदा० वृ० वी० ॥ ३ ०यते ख १ ख २ पु १ ॥ ४ ०वेते ख १ ख २ पु १ ॥ ५ मेरुगिरीजायं तणं ओषनिर्युक्तौ पाठ ॥ ६ तिगंड से पं० ख १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ जोयणाणं णव० ख १ पु २ ॥ ८ णवते स० ख २ पु १ । णउते स० खं १ पु २ ॥ ९ उहुं थिरे वृणा० । उहुंस्सितो पु २ । उहुं सितो खं १ ॥ १० भूमिऽवट्टिए वृ० वी० ॥ ११ या ख १ ॥ १२ तिण्णऽवि पु० स० ॥ १३ से खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १४ ०यती खं १ ख २ पु १ ॥ १५ भोमे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

३६०. स पव्वते सदमहप्पगासे० वृत्तम् । मन्दरो मेरुः पर्वतराजेत्यादिभिः शब्दैः प्रकाशः सर्वलोकप्रतीतैः ओरा-
लायतस्स सदा सव्वलोए परिभमंति । विरायते कंचणमड्डवण्णे, मट्ठेति “अट्ठे (अच्छे) सण्हे लण्हे जाव पडिरुवे”
[जीवा० प्रति० ३ उ० १ सू० १२४ पत्र १७७-२], ण फरुसफासो विसमो वा इत्यर्थः । अणुत्तरे गिरिसु य पव्वदुग्गे, सर्व-
पर्वतेभ्योऽनुत्तरः, दुःखं गम्यत इति दुर्गः, अनतिशयवद्भिर्न शक्यते आरोहुम् । गिरीवरे से जलिते व भोम्मे, से जधा-
-5 णामए खेइरिंगालाणं रत्ति पज्जलितानं, अधवा जधा पासातो पज्जलितो के पि पव्वतो वा अड्डुरत्ते ॥ १२ ॥

३६१. महीय मज्झम्मि ठिते णगिंदे, पण्णायते सूरियलेस्सभूते ।

एवं सिरीए उ स भूतिवण्णे, मणोरमे अच्चीसहस्समालिणी (१ णो) ॥ १३ ॥

३६१. महीय मज्झम्मि ठिते णगिंदे० वृत्तम् । रयणप्पभाए महीए मज्झे ठिते । प्रज्ञायते नाम ज्ञायते सर्वलोकेन,
अध सूरियलेस्सभूते ति ज्ञायते अतिरुग्गायहेमंतिसूरियलेस्सभूतो, यदि मध्याह्नार्कलेश्याभूतोऽभविष्यत् तेन दुरासओ-
10 ऽभविष्यत् । एवं सिरीए उ स भूतिवण्णे कायश्रिया पर्वतश्रिया, भूतिवर्ण इति प्रभूतवर्ण इत्यर्थः । मणोरमे मणांसि अत्र
मनस्विनां रमन्त इति मणोरमे भवति । अच्चीसहस्समालिणी (१ णो), एस दस दिसो द्योतयति । एस दिहंतो ॥ १३ ॥

३६२. सुदंसणस्सेसं जसो गिरिस्स, पवुच्चते महतो पव्वतस्स ।

एतोवमे समणे णातपुत्ते, जाती-जसो-दंसण-णाण-सीले ॥ १४ ॥

३६२. सुदंसणस्सेस जसो गिरिस्स० वृत्तम् । यशः प्रतीतः सर्वलोकप्रकाशः । भृशं उच्यते पवुच्चते । महांतः स
15 महन्तः । एतोवमे समणे णातपुत्ते जात्या । सर्वजातिभ्यः, यशसा सर्वयशस्विभ्यः, दर्शनेन सर्वदृष्टिभ्यः, ज्ञानेन सर्वज्ञा-
निभ्यः, शीलेन सर्वशीलेभ्य एव भावात् ॥ १४ ॥

सर्वपर्वतेभ्यो मन्दरः श्रेष्ठः । अवशेषाणां त्वायतत्वं प्रति—

३६३. गिरीवरे वा निसंढायताणं, रुयगे व सेट्ठे वलयायताणं ।

ततोवमे से जगभूतपण्णे, मुणीणंमावेदमुदाहु पण्णे ॥ १५ ॥

20 ३६३. गिरीवरे वा निसंढायताणं० वृत्तम् । न हि कश्चित् तस्मादायततमो वर्षधरोऽन्य इह वाऽन्येषु वा द्वीपेषु ।
वलयायताणं तु रुयगपव्वतो, स हि रुयगस्स दीवस्स बहुमज्झदेसभागे माणुसुत्तर इव वट्टे वलयागारसंठिते असंखेज्जाइं
जोअणाइं परिक्रवेणं । ततोवमे से जगभूतपण्णे, ताभ्या निषध-रुचकाभ्यामौपम्यं क्रियते ततोवमे, से इति स भगवान्,
जायत इति जगत्, भूता प्रज्ञा यस्य जगत्सावेको भूतप्रज्ञः, नान्ये कुतीर्थ्याः । आवेदयन्ति तेनेति आवेदः, यावद् वेद्यं
तावद् वेदयतीति आवेदः, श्रुतज्ञानमित्यर्थः । त उदाहु मुणीण आवेदं उदाहु पण्णे प्रगतो ज्ञः प्रज्ञः ॥ १५ ॥

25 ३६४. अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता, अणुत्तरं झाँण चिरं झिर्याति ।

सुसुक्कसुक्कं अपगंडसुक्कं, अपेव संखेंदुवदातसुद्धं ॥ १६ ॥

३६४. अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता० वृत्तम् । नात्योत्तरा अन्ये कुधर्माः । उदीरयित्वा कथयित्वा प्रकाशयित्वा ।

१ अत्र जावगन्दसूचितो मलयगिरिपादैर्जीवाभिगमोपाङ्गटीकायामुल्लिखित पूर्णपाठ एवम्—“अच्छे सण्हे लण्हे जाव पडिरुवे” इति,
यावच्छब्दकरणात् ‘घट्टे मट्टे पीरए णिम्मले णिप्पके णिक्कहच्छाये सप्पमे ससिसरीए समिरीए सउज्जोए पासाईए दरिसणिज्जे अमिरुवे’ इति परिग्रहः ।”
पत्र १७८-२ ॥ २ खइरिंगां वा० मो० ॥ ३ सूरियसुद्धलेसे ख १ पु २ वृ० दी० । सूरियसुद्धलिस्से ख २ पु १ ॥ ४ सिरीते
उ स भूतिवण्णे, मणोरमे जोयति अच्चिमाली ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । जोयतिस्थाने पु १ जूयति ॥ ५ स्सेव जं ख २
पु १ पु २ ॥ ६ छत्ती ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ णिसहायं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ वलतायं ख १ ॥ ९ भूतिपण्णे
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । “भूतिप्रज्ञः” प्रभूतज्ञान इति वृत्तौ ॥ १० ण मज्झे तमुं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ११ झाण-
वरं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १२ झितादी ख १ ॥ १३ संखेंदु वेगतवदातसुक्क ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० ॥

अणुत्तरं ज्ञाण चिरं क्षियाति, उत्पन्नज्ञानो हि भगवान् द्वे ध्याने ध्यायितवान्, यावत् सयोगी तावत् सुहृमकिरियं अणि-
यट्ठिं, रुद्धयोगी तु समुच्छिन्नकिरियं अप्पडिवादि । तत्र वर्णतः एवंप्रकारम्—सुसुक्कसुक्कं अपगंडसुक्कं, सुहं सुक्कं सुसुक्कं ।
यथा किं सुक्कं स्यात् ? यथा अपगंडं अपां गंडं अपगंडं, उदकफेनवदित्यर्थः, शरन्नदीप्रपातोत्थं अपैव । संखेन्दु एकान्तेन
अवदातसुक्कं संखेन्दु व एगंतवदातसुक्कं, अवदातं अतिपण्डरं स्निग्धं वा निर्मलं च । पठ्यते च—“संखेन्दु वेगंतवदातसुक्कं”
इव औपम्ये, संखेन्दु व एगंतवदातसुक्कं तदेव ध्यानम् ॥ १६ ॥ एवंविधं ज्ञाणवर क्षियातित्ता—

३६५. अणुत्तरगं परमं महेसी, णाणेण सीलेण य दंसणेण ।

असेसकम्मं स विसोद्धत्ता, सिद्धीगतिं सातियणंत पत्ते ॥ १७ ॥

३६५. अणुत्तरगं परमं महेसी णाणेण सीलेण य दंसणेण० [वृत्तम्] । अणुत्तरं च तद् अगं च अणुत्तरगं,
सर्वसुखानामभ्यभूतं सर्वस्थानानां चाणुत्तरम् । अग्रे च लोकाग्रे । मह्यंश्चासौ ऋषिश्च महारिषिः । तत् केन गतः ? णाणेण
सीलेण य दंसणेण । अथवा अणुत्तरं अग्राणां परमं सुखानां सिद्धिमिति । असेसं गिरवसेस कम्मं । स इति भगवान् । 10
अथवा अट्टविहं कम्मं खवगसेदीए विसोद्धत्ता णाम खवइत्ता सिद्धीगतिं सातियणंत पत्ते, सेधनं सिद्धिः, सिद्धेर्गतिः
सिद्धिगतिः अतः तं सादिअणंत पत्ते सादिअपज्जवसितं प्राप्तः । केण ? णाणेण सीलेण य [दंसणेण] । चशब्दात्
शीलं दुविधं—तवो संजमो य । णाण-दंसणे णिब्भेदे ॥ १७ ॥

३६६. रुक्खेहि णाता मह कूडसामली, जंसी रतिं वेदयंती सुवण्णा ।

वणेसु यां णंदणमाहु सिद्धं, णाणेण सीलेण उं भूतिपण्णे ॥ १८ ॥

३६६. रुक्खेहि णाता मह कूडसामली० वृत्तम् । [णाता] ज्ञायत इति सर्ववृक्षेभ्योऽधिका, लोकेनापि ज्ञातम् ।
अहवा णातं आहरणं ति य एगडं, सर्ववृक्षाणामसौ दृष्टान्तभूता—अहो ! अयं शोभनो वृक्षः ज्ञायते सुदर्शना जम्बू कूडसामली
वेति, कूडभूताऽसौ शाल्मली च, यस्यां रतिं वेदयंती [सुवण्णा], शोभनानि एषां पर्णानि, पर्णमिति पिच्छस्याख्या, एवं
ताव लोकसिद्ध्या, अस्माकं तु—शोभनवर्णा सुवर्णा, तस्य वेणुदेवो वेणुदाली य वसंति, तयोर्हि तत् क्रीडास्थानम् । वणेसु
या णंदणमाहु सिद्धं, नन्दन्ति तत्रेति नन्दनम्, सर्ववनानां हि नन्दनं विशिष्यते प्रमाणतः पत्रोपगाद्युपभोगतश्च । तथा 20
भगवानपि शीलानाञ्चरज्ञानेन तु भूतिप्रज्ञः ॥ १८ ॥

३६७. थणितं व सदाण अणुत्तरे तु, चंदे व ताराण महाणुभंगे ।

गंधेसु वां चंदणमाहु सेट्ठं, सेट्ठे मुणीणं अपडिण्णमाहु ॥ १९ ॥

३६७. थणिते व सदाण अणुत्तरे तु० [वृत्तम्] । थणंतीति थणिताः, प्रावृद्रकाले हि सज्जलानां घनानां स्निग्ध
गर्जितं भवति अभिनवशरद्वनानां च । उक्तं च—“सारतणिद्धथणितगंमीरघोसि” [] । चंदे व ताराण 25
महाणुभागे कण्ठ्यम् । चंदणं तु गोसीसचंदणं मलयोद्भवम् । सेट्ठे मुणीणं अपडिण्णमाहु, श्रेष्ठो मुनीनां तु अप्रतिज्ञः ।
नास्येहलोकं परलोकं वा प्रति प्रतिज्ञा विद्यत इति अप्रतिज्ञः ॥ १९ ॥

३६८. जघा सयंभू उदधीण सेट्ठे, णागेसु वा धरणमाहु सेट्ठं ।

“खोतोदणं रसतो वेजयंते, तंधोवहाणे मुणि वेजयंते ॥ २० ॥

१ “उत्पन्नज्ञानो भगवान् योगनिरोधकाले सूक्ष्म काययोग निरुन्धन् शुक्लध्यानस्य तृतीय मेद सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाताख्यं तथा निरुद्धयोगश्चतुर्थं
शुक्लध्यानमेद व्युपरतक्रियमनिवृत्ताख्यं ध्यायति” इति वृत्तिकारा० ॥ २ अप्पेव चूसप्र० ॥ ३ अणुत्तरगं परमं महेसी, असेस कम्मं
स विसोद्धत्ता । सिद्धिं गतिं साद्विमर्गतं पत्ते, णाणेण सीलेण य दंसणेण ॥ इतिरूप सूत्रवृत्तं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० धी० ।
साद्वियणंतं ख १ ॥ ४ रुक्खेसु णाते जह सामली वा, जंसी ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० धी० । कूडसामली ख १ । रुक्खेसु णाता
अहु कूडसामली चूपा० [नि० गा० ७६ चूर्णं] ॥ ५ वेतयंती ख १ पु २ । वेययती ख २ पु १ ॥ ६ आ खं १ । वा ख २ ॥ ७ सेट्ठं
ख २ । सेट्ठे ख १ पु १ पु २ ॥ ८ य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० धी० ॥ ९ “त्तरं तु, चंदु व्व पु २ वृ० धी० ॥ १० “भावे ख २ पु १ ॥
११ ता ख २ । या ख १ । आ पु २ ॥ १२ सेट्ठे, सेट्ठे मुं ख १ पु २ । सेट्ठे, एवं मुं ख २ पु १ वृ० धी० ॥ १३ धरणेदमाहु सेट्ठे
खं १ ख २ पु २ वृ० धी० । धरणिदे आहु सेट्ठे पु १ ॥ १४ खोदोदण ख १ पु २ ॥ १५ “ए वा रसवेजं ख १ ख २ वृ० धी० ॥
१६ तवोव० खं १ पु १ पु २ वृ० धी० । ततोव० ख २ ॥

३६८. जथा सयंभू उदधीण सेट्ठे० वृत्तम् । स्वयम्भूरिति स्वयम्भूरमणः, स्वयं भवति स्वयम्भूः, तत्र रमन्त इति स्वयम्भूरमणः, उदकं दधातीति उदधिः, न तस्मादन्योऽधिकः । णागेषु वा धरणमाहु, न तेषां किञ्चिज्जलं थलं वा अग-
न्यमिति नाम । खोतोदए रसतो वेजयंते, खोतोदगं णाम उच्छुरसोदगस्य समुद्रस्य, अधवा इहापि इक्षुरसो मधुर एव,
सव्वे रस्से माधुर्येण विजयत इति वेजयन्तः । तधोवधाणे मुणि वेजयंते, तथेति तेन प्रकारेण, उपदधातीत्युपधानम्,
तपोपधानेन हि भगवान् सर्वतवोपधानतो विजयत इत्यतः वेजयन्तः, तपःसयमोपधानं जं कुणति । मुनिरिति भगवानेव ।
विजयन्तो जयन्त इत्यर्थः ॥ २० ॥

३६९. हत्थीसु एरावणमाहु णाते, सीहो मिगाणं सलिलाण गंगा ।

पक्खीसु आ गरुले वेणुदेवे, णेव्वाणवादीणिह णातपुत्ते ॥ २१ ॥

३६९. हत्थीसु एरावणमाहु णाते० वृत्तम् । सर्वहस्तिभ्यो हि ऐरावणः प्रज्ञायतेऽधिकः, तेन चान्येषामुपमानं
क्रियते । सिंहस्तु मृगेभ्योऽधिको ज्ञायते । सलिलाभ्यो गङ्गा, सलिलवत्यः सलिलाः गाढगतो गच्छन्ति वा गङ्गा । पक्खीसु
आ गरुले वेणुदेवे, लोकरूढोऽयं शब्दः—विनताया अपत्यं वैनतेयः । णेव्वाणवादीणिह णातपुत्ते श्रेष्ठ इति वर्त्तते ॥ २१ ॥

३७०. जोधेसु णाते जध वीससेणे, पुप्फेसु वा अरविंदं वदंति ।

खत्तीण सेट्ठे जध दंतवक्के, इसीण सेट्ठे तध वद्धमाणे ॥ २२ ॥

३७०. जोधेसु णाते जध वीससेणे० वृत्तम् । युध्यत इति योधः, विश्वा—अनेकप्रकारा सेना यस्य स भवति
विश्वसेनः, हस्त्यश्व-रथ-पदात्याकुला विस्तीर्णा, स तु चक्रवर्ती, अथवा विष्वक्सेनः वासुदेवः । पुप्फेसु वा अरविंदं वदंति,
अरविन्दमिति पद्मं सहस्रपत्रं शतसहस्रपत्रं वा, तद्वि वर्ण-गन्धादिभिः पुष्पगुणैरुपेतं न तथाऽन्यानि । खत्तीण सेट्ठो क्षतात्
त्रायन्त इति क्षत्रियाः । दम्यन्ते यस्य वाक्येन शत्रवः स भवति दान्तवाक्यः चक्रवर्ती, चक्रवर्त्तिनो हि शत्रवो वचसा
दम्यन्ते, दान्तं वाक्यं यस्य स भवति दान्तवाक्यः । [किल्वा हि] अनृत-पिण्डन-पारुष-किर्त्तवादिभिः वाक्यदोषैः संयुज्यते ।
उक्तं हि—“मित-मंजुल-पुलावहसित जाव सच्चवयणा” [] । इसीण सेट्ठे तध वद्धमाणे ॥ २२ ॥

३७१. दाणाण सेट्ठं अभयप्पदाणं, सच्चेसु आ अणवज्जं वदंति ।

तवेसु आ उत्तम वंभचेरं, लोर्गुत्तमे भगवं णातपुत्ते ॥ २३ ॥

३७१. दाणाण सेट्ठं अभयप्पदाणं० वृत्तम् । दीयत इति दानम् । “जो देज्ज मरंतस्सा धणकोहिं०” [

] गाथा । “राया वि मरणभीतो०” गाथा । [

] अत्र वध्यचोरदृष्टान्तः—

जथा कोई राया चडहिं पत्तीहिं परिवितो पासादावलोअणे णगरमवलोयंतो अच्छति । एगो य चोरो रत्तं एगसाढगं
परिहितो रत्तचंदणाणुलित्तगतो रत्तकणवीरकण्ठेगुणो वज्जयाणऽप्पितो वज्जंतवज्जपडहो बहुजणपरिकरितो अवउड्डयवंधेण
वद्धो रायपुरिसेहिं पितुवणं जतो णिज्जति । ततो ताहिं राया भणितो—को एस ? त्ति । रायणा भणियं—एस चोरो बह्णाय
णीणिज्जत्ति । तत्येगा भणति—महाराय ! तुम्हेहिं मम पुव्वं वरो दत्तो तं देह । रण्णा ‘आमं’ ति पडिस्सुतं । ततो ताए सो
चोरो चतुव्विधेणावि ण्हाणादिअलंकारेण अलंकितो । वितियाए सव्वकामगुणभोयणं भोयावितो । ततियाए से बहुधणं दिण्णं,
भणितो य—जस्स ते रोयति तस्स देहि त्ति । चउत्था तुसिणीता अच्छति । राइणा भणिता—तुमं पि वरं वरेहि, जं एतस्स
दादव्वं ति । सा भणति—णत्थि मे विभवो, जेण से पियं करेहामि त्ति । राइणा भणिता—णणु ते सव्वं रज्जं अहं च आयत्तो
त्ति, तं जं ते रोयति तमेव तस्स देहि त्ति । ताए अभयो दत्तो पतिपितुणामं सादेतुं । तासिं चउण्ह वि कलहो जातो ।
एकेक्का भणति—मए वहुं दत्तं ति । राया भणति—एस चेव पुच्छिज्जतु । ततो सो पुच्छितो भणति—ण थाणामि केण वि मे
किंचि दत्तं, मुक्को यया मे अभयो दत्त इति । अतो दाणाण सेट्ठं अभयप्पदाणमिति ॥

सच्चेसु आ अणवज्जं वदंति अन्नवद्यमिति यदन्येषामनुपरोधकृतं, सावयं हिंसेत्यपि गरहितं, कौशिकरिपिवत्-
लोगे वि पयरति सुती जध किर सच्चेण कोसिउ त्ति रिसी । गिरए गिराभिरामे पडितो वधसंपयुत्तेण ॥ १ ॥

अण्णं च—

तहेव काणं काणे त्ति पंडगं पंडगे त्ति वा । वाहियं वा वि रोगि त्ति तेणं चोरो त्ति णो वदे ॥ १ ॥

[दशवै० अ० ७ गा० १२]

5

इत्यादि सत्यमपि गर्हितम्, किमेवंविधेण सत्येनापि यत् परेषां परितापनम् ? । तवेसु आ उत्तम बंभचेरं, येन तपो-
निष्ठप्रदेहस्यापि मोहनीयं भवति, तेन सर्वतपसां उत्तमं ब्रह्मचर्यम् । अन्ये त्वेवं सम्प्रतिपद्यन्ते—

एकरात्रोपितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः । [न सा ऋतुसहस्रेण वक्तुं शक्या युधिष्ठिर । ॥ १ ॥]

तथा सर्वलोकोत्तमो भगवान् ॥ २३ ॥

३७२. ठितीण सिद्धा लवसत्तमा वा, सभा सुधम्मा व सभाण सेट्ठा ।

10

णेव्वाणसिद्धा जध सव्वधम्मा, ण णायपुत्ता परमत्थि णाणी ॥ २४ ॥

३७२. ठितीण सिद्धा लवसत्तमा वा० वृत्तम् । जे सव्वुकोसियाए ठितीए वट्टंति अणुत्तरोववातिगा ते लवसत्तमा
इत्यपदिश्यन्ते, जति णं तेसिं देवाणं एवतियं कालं आउए पहुण्यंते तो केवलं पाविऊण सिज्झंता । पंचण्हं पि सभाणं सभा
सुधम्मा विसिद्धा, सा हि नित्यकालमेवोपमुज्यते, तत्थ माणवग-महिंदज्झय-पहरणकोसचोपाला, ण तथा इतरासु नित्यका-
लोपभोगः । णेव्वाणसिद्धा जध सव्वधम्मा, निव्वाणश्रेष्ठा हि सर्वधर्माः, निर्वाणफला निर्वाणप्रयोजना इत्यर्थः, कुप्रावचनिका 16
अपि हि निर्वाणमेव काङ्क्षन्ते इति । ण णातपुत्ता परमत्थि णाणी, जधा वा एते भाव(? भव)लोकश्रेष्ठा अणुत्तराः एवं
ज्ञातपुत्रान्न परोऽस्ति कश्चित् ज्ञानी, स एव सर्वज्ञानिभ्योऽधिकः ॥ २४ ॥ स एव भगवान् सर्वलोकेऽपि भूत्वा—

३७३. पुढोवमे धुणती विगयगेधी, ण सँणिणहिं कुव्वति आसुपण्णे ।

तरित्ता समुदं व महाभवोधं, अभयं करे वीरे अणंतचक्खू ॥ २५ ॥

३७३. पुढोवमे धुणती विगयगेधी० वृत्तम् । जधा पुढवी सव्वफाससहा तथा सो वि धुणीते अष्टप्रकारं कर्मेति 20
वाक्यशेषः । बाह्या-ऽऽभ्यन्तरेषु वस्तुषु विगता यस्य ग्रेधी स भवति विगतग्रेधी । सन्निधानं सन्निधिः, द्रव्ये आहारादीनाम्,
भावे क्रोधादीनाम् । कर्म वा सन्निधिः, यत् साम्परायिकं वज्रातीत्यर्थः । तरित्ता समुदं व महाभवोधं, यथा तीर्त्वा समुद्रं
कश्चिन्निर्भयो भवति, एवं स भगवान् कर्मसमुद्रोत्तीर्ण इति । अभयं करोतीति अभयङ्करः, केषाम् ? , सत्त्वानाम् । विराजयति
विदालयतीति वा वीरः । अणंतचक्खुरिति अनन्तदर्शनवान् ॥ २५ ॥

३७४. कोधं च माणं च तधेव मायं, लोभं चतुत्थं अज्झत्थदोसाँ ।

25

एताणि चत्ता अरहा महेसी, ण कुव्वती पाँव ण कारवेह ॥ २६ ॥

३७४. कोधं च माणं च तधेव मायं० वृत्तम् । आध्यात्मिका ह्येते दोषाः, बाह्या गृहादयः । एताणि चत्ता
अरहा महेसी, एते जे उद्दिष्टा, चत्ता णाम उज्झित्वा क्षपयित्वेत्यर्थः, अर्हतीत्यर्हा, महान्ध्रासौ रिपिः । न स्वयं पापं
हिंसादि साम्परायिकं वा करोति न कारयत इति ॥ २६ ॥ किञ्च—

३७५. 'किरियं अकिरियं वेणइगाणुवातं, अण्णाणियाणं पडियच्च ठाणं ।

30

सं सव्ववादं इध वेदइत्ता, उवट्टिते सम्म स दीहरायं ॥ २७ ॥

१ णाणं खं १ पु २ वृ० दी० ॥ २ धुणति ख १ ख २ ॥ ३ सन्निही ख २ पु १ ॥ ४ तरितुं स' ख १ ख २ पु २ । तरितु
पु १ ॥ ५ 'दोसं ख २ पु १ ॥ ६ वता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ पावं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ किरिया-ऽकिरियं खं
१ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ से सव्ववायं इति वेयइत्ता, उवट्टिए संजम दीहरायं पु १ वृ० दी० । 'ट्टिए धम्म स दीह' खं
१ पु २ । 'ट्टिए सम्म स दीह' ख २ ॥

३७५. किरियं अकिरियं वेणइगाणुवातं० वृत्तम् । एतेषां वादिनामुपरिष्ठात् कांश्चिद् विशेषान् वक्ष्यामः । दुवालसंगं गणिपिडां वादो, सेसाणि तिण्णि तिसट्ठाणि अणुवादो, थोवं वा अणुवादो । स सव्ववादं इध वेदइत्ता, स इति स भगवान्, सर्वे वादाः सर्ववादाः, इह अस्मिंलोके वेदयित्वा ज्ञात्वेत्यर्थः । उवट्ठिते सम्म स दीहरायं, उपस्थितो मोक्षाय सम्यगुपस्थितः, न तु यथाऽन्ये । उक्तं हि—

५ यय्या परे सङ्कथिका विदग्धाः, शास्त्राणि कृत्वा लघुतामुपेताः ।

शिष्यैरनुज्झामलिनोपचारैर्वकृत्वदोषास्त्वयि ते न सन्ति ॥ १ ॥ [सिद्ध० द्वा० ५ श्लो० २७]

दीहरातं णाम जावज्जीवाए ॥ २७ ॥

३७६. स वारिया इत्थि सराहभत्तं, उवहाणवं दुक्खखयट्ठयाए ।

लोगं विदित्ता अपरं परं च, सव्वं पभू वारिय सव्ववारी ॥ २८ ॥

10 ३७६. स वारिया इत्थि सराहभत्तं० [वृत्तम्] । वारिया णाम वारयित्वा, प्रतिषेध्यते च । इत्थिग्रहणे तु मैथुनं गृह्यते । सराहभत्ते त्ति वारयित्वेति वर्त्तते, एतच्चाऽऽत्मनि वारयित्वा, न ह्यस्थितः स्थापयतीति कृत्वा, पश्चात् शिष्यान् वारितवान्, अद्वितो ण ठवेति परं । उपधानवानिति न केवलं निरुद्धाश्रवः, पूर्वकर्मक्षयार्थं तपोपधानवानप्यसौ अतः । स्यात्—किंनिमित्तं तवोपधानवानासीत् ?, उच्यते—दुक्खखयत्थं । लोगं विदित्ता अपरं परं च, अपरो लोको मनुष्यलोकः, परस्तु नरक-तिर्यग्-देवलोकः, यत्स्वभावावेतौ लोकौ यैश्च कर्मभिः प्राप्येते इति । सव्वं पभू वारिय, प्रभवतीति प्रभुः, [वारिय] वशयित्वे-
15 त्यर्थः । अथवा सव्वं पाणादिवादाति दव्वतो, प्रभुः ज्ञेयं प्रति, प्रधानत्वाच्च वारितवान् शिष्यान् हिंसा-ऽनृत-स्तेय-परिग्रहेभ्य इति, मैथुन-रात्रिभक्ते तु पूर्वोक्ते । सर्वस्मादकृत्यादात्मानं शिष्यांश्च वारितवानिति सर्ववारी, सर्ववारणशील इत्यर्थः ॥ २८ ॥

इदानीं मुघर्मा तीर्थकरगुणान् कथयित्वा श्रोतृनाह—

३७७. सोच्चा य धम्मं अरहंतभासितं, समाहितं अट्टपदोवसुद्धं ।

तं सद्दहंताऽऽय जणा अणाऊ, इंदा व देवाधिच आगमिस्से ॥ २९ ॥ त्ति वेमि ॥

20 ॥ महावीरस्तथतो सम्मत्तो ॥ ६ ॥

३७७. सोच्चा य धम्मं अरहंतभासियं० वृत्तम् । श्रुत्वेति निश्चयः । इमं धम्ममिति योऽयं कथितः अर्थतो वा भाषितः गणधराणामित्यर्थः । सम्यग् आहितः समाहितः, सम्यगाख्यात इत्यर्थः । अत्थवंति पदानि, अथवाऽर्थैश्च पदैश्च उपेत्य शुद्धम् । तं सद्दहंताऽऽय, तमिति योऽयमुपदिष्टः, श्रुत्वा श्रद्धानपूर्वकमादाय, आदाय नाम गृहीत्वा च कृत्वा च जना नाम बहवो जनाः अनायुपः सबृत्ता इति वाक्यशेषः, सिद्ध्यन्तीत्यर्थः । जे तु ण सिद्ध्यन्ति ते इंदा भवन्ति देवाधिपतयः आग-
25 मिष्यन्ति आगमिस्सेण भवेण सुकुलुप्पत्तीए सिद्ध्यन्ति ॥ २९ ॥

॥ महावीरस्तवाध्ययनं षष्ठं समाप्तम् ॥ ६ ॥

१ यथा परे लोकमुखप्रियाणि इतिरूप चरण द्वात्रिंशिकायां दृश्यते । यथा परेषां कथिका विदग्धाः वृत्तौ ॥ २ से ख २ पु १ वृ० दी० ॥ ३ °रायिभं ख १ । °रायभं ख २ पु १ ॥ ४ °ट्टताते ख २ पु १ ॥ ५ आरं पारं ख २ वृणा० । आरं परं ख १ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ °वारं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ °प्यसावसावत स्यात् चूसप्र० ॥ ८ सद्दहाणा य सा० दी० १ सद्दहंता य ख १ ख २ ॥ ९ अणायू, यंदा ख १ ॥ १० आगमिस्सन्ति ॥ त्ति वेमि ख २ पु १ वृ० दी० । आगमेस ॥ त्ति वेमि ख १ । आगमिस्सं ॥ त्ति वेमि पु २ ॥ ११ °मिष्येतेति चूसप्र० ॥

[सप्तमं कुसीलपरिभासियज्झयणं]

इदानीं कुशीलपरिभासितं ति जत्थ कुसीला सुसीला य परिभासिज्जंति । कुसीला—गिहत्था अण्णउत्थिगा य पासत्था-
दिणो य तेषां कुत्तिस्तानि शीलानि अनुमत-कारितादीणि परिभासिज्जंति, जधा य संसारं परिभमंति । तस्सिमाणि चत्तारि
अणुयोगद्वाराणि । पुब्बाणुपुब्बीए सत्तमं । अत्थाधिगारो [सु]सीलाणं कुसीलाणं च सब्भावं जाणित्ता कुत्तिस्ता कुत्तिसतीलाइं 5
असीलाइं च वज्जेतव्वाइं, जे य तेसु वट्ठति ते वज्जेतव्वा ॥ णामणिप्फण्णे सीलं ति एगपदं णामं ति, तत्थ गाधा—

❖ सीले चतुक्क दव्वे पाउरणा-ऽऽभरण-भोयणादीसु ।

भावे तु ओघसीलं अभिक्खआसेवणा चेव ॥ १ ॥ ७९ ॥

सीलं णामादि चतुर्विधं । णाम-द्ववणाओ गताओ । दव्वे वतिरित्तं दव्वसीलो यथा—प्रावरणसीलो देवदत्तः प्रलम्ब-
प्रावरणशीलो वा, तथा नित्यभूषणशीलः । नित्यमण्डनशीला ते भार्या, अपि च चोद्यतेऽशीलवती वा । तथा नित्यभोजनशीलोऽसि, 10
तथा मृष्टभोजनशीलो न चोपार्जनशीलोऽसि । यो वा यस्य द्रव्यस्य स्वभावः तद् द्रव्यं तच्छीलं भवति, यथा—मदनशीला
मदिरा, मेध्यं घृतं सुकुमारं चेत्यादि । भावशीलं दुविधं, तं०—ओहसीलं अभिक्खासेवणसीलं च ॥ १ ॥ ७९ ॥

तत्थ ओहसीलं—

ओघे विरती सीलं विरताविरती य अविरति असीलं ।

धम्मे णाण-तवादी अपसत्थ अधम्म कोधादी ॥ २ ॥ ८० ॥

15

ओघे विरती सीलं० गाधा । ओहो णाम अविसेसो, जधा सब्बसावज्जजोगविरतो विरताविरतो वा, एयं ताव पसत्थं
ओहसीलं । अप्पसत्थं ओहसीलं तु तद्विधर्मिणी अविरतिः सर्वसावद्यप्रवृत्तिरिति । अधवा भावसीलं दुविधं—पसत्थं अप्पसत्थं
च । एकेकं दुविधं—ओहसीलं अभिक्खासेवणसीलं च । प्रशस्तौघशीलो धर्मशीलो । अभिक्खासेवणाए णाणसीलो तवसीलो ।
णाणे पंचविधे सज्झाए उवयुत्तो, अभिक्खणं अभिक्खणं गहण-वत्तणाए अप्पाणं भावेति एस णाणसीलो । तवसीलो
तवेसु आतावण अणसणादिकरणसीलो । एवं दुविधे वित्थरेणं जोएतव्वमिति । अप्पसत्थभावओ ओहसीलो पावसीलो 20
उड्ढसीलो एवमादि । अप्पसत्थअभिक्ख[आसेवणा]भावसीलो कोघसीलो जाव लोभसीलो चोरणसीलो पियणसीलो
पिसुणसीलो परोवतावणसीलो कलहसीलो इत्यादि ॥ २ ॥ ८० ॥

अथ कस्मात् कुसीलपरिभाषितमित्यपदिश्यते?, उच्यते, जेण एत्थ—

परिभासिता कुसीला य एत्थ जावन्ति अविरता केर्यं ।

सु त्ति पसंसा सुद्धे दुं त्ति दुगुंछा अपरिसुद्धे ॥ ३ ॥ ८१ ॥

25

परिभासिता कुसीला० गाधा । येनेह सपक्खे परपक्खे य कुसीला परिभासिता । सपक्खे पासत्थादि, परपक्खे
अण्णउत्थिया । जावन्ति अविरता केय त्ति, सव्वे गिहत्था असीला एव । सु त्ति पसंसा सुद्धे, सुरिति प्रशंसायां निपात
इति, यः शुद्धशील इत्यपदिश्यते । दुः कुत्सायाम्, अशुद्धशीलो दुःशील इत्यपदिश्यते ॥ ३ ॥ ८१ ॥ कथं कुसीला?—

अप्फासुयपडिसेवी य णाम भुज्जो य सीलवादी य ।

फासुं वदन्ति सीलं अप्फासुगा मो अभुंजन्ता ॥ ४ ॥ ८२ ॥

30

१ °लपसितंसितं ति च्छप्र० ॥ २ सील चउक्कं दव्वे ख १ खं २ पु २ ॥ ३ °क्खमासे° ख २ पु २ ॥ ४ ओघे सीलं
विरती ख १ । ओहो सीलं विरती ख २ पु २ वृ० ॥ ५ कोहाई खं १ खं २ ॥ ६ केति ख २ पु २ । केई ख १ ॥ ७ कु त्ति
ख १ ख २ पु २ वृ० ॥

अफ्फासुयपडिसेवी य० गाथा । जे अफ्फासुयं कय-कारियं अणुमतं वा भुंजंति ते यद्यपि ऊर्ध्वपादा अधोमुखा धूमं पिवन्ति मासान्तश्च भुञ्जते तथा वि कुसीला एव, जे अफ्फासुगाइं आहारोवधिमादीणि पडिसेवंति असंजता असचमरता ।

[उक्तं च—]

अणगारवादिणो पुढविहिंसगा णिग्गुणा अगारिसमा । णिहोस त्ति य मइल्ला साधुपदोसेण मइलतरा ॥ १ ॥

5

[आचा० नि० गा० १००]

फासुं वदंति सीलं, जे संजमाणुपरोषेण फासुयं भुंजंति अफ्फासुयं परिहरंता ते फासुभोअणसीला इत्यपदिश्यन्ते ॥४॥८२॥
जे पुण ते अफ्फासुयगमोई असीला कुसीला य ते इमे—

जह णाम गोतमा रंडदेवता वारिभद्रगा चेव ।

जे अग्निहोमवादी जलसोयं केइ (? जे इ) इच्छंति ॥ ५ ॥ ८३ ॥

10

॥ कुसीलपरिभासा ॥ ७ ॥

जह णाम गोतमा रंडदेवता० गाथा । गोतमा णाम पासंडिणो मसगजातीया, ते हि गोणं णाणाविषेहि उवाएहिं दमिऊण गोणपोतगेण सह गिहे गिहे धणं ओहारेंता हिंढंति । गोव्वतिगा वि धीयारप्राया एव, ते च गोणा इव णत्थि-
तेल्लुगा रंभायमाणा गिहे गिहे सुप्पेहि गहितेहि धणं ओहारेमाणा विहरंति । अवरे रंडदेवगावरप्राया । वारिभद्रगा
प्रायेण जलसक्का हत्थ-पादपक्खालणरता ण्हायंता य आयमंता य संज्ञातिसु तिसु य जलणिबुद्धा अछं परिगायवादि । अण्णे
15 अग्निहोमवादी तावसा धीयारायारा अग्निहोत्तेण सगं इच्छंति । जलसोयं केइ (? जे इ) इच्छंति, भागवत-दग-
सोयरियादि तिण्णि तिसड्ढा पावादिगसता, जे य सलिंगपडिवण्णा कुसीला अफ्फासुयगपडिसेवी ॥ ५ ॥ ८३ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं जाव “पंचधा विद्धि लक्खणं” [कल्पभाष्यगाथा ३०२] ति
इदं सूत्रम्—

३७८. पुढवी य आऊ अगणी य वायू, तण-रुक्ख-वीर्या य तसा य पाणा ।

20

जे अंडया जे य जरायु पाणा, संसेयया जे रसयाभिहाणा ॥ १ ॥

३७८. पुढवी य आऊ अगणी य वायू तण-रुक्ख-वीर्या य तसा य पाणा० [वृत्तम्] । तण-रुक्ख-वीर्यं त्ति
वणस्सतिकायभेदो गहितो । एकेको द्विविधो—[अवीजाद्] बीजाद्वा प्रसूतिः । पच्छाणुपुव्वी वा गहिया, जधा वणस्सति-
काइयाणं भेदा तथा पुढविमादीण वि भेदो भाणितव्वो । तं जधा—“पुढवी य सक्का वालुगा य०” [प्रज्ञा० पद १ सू २२
गा० ८ तथा आचा० नि० गा० ७३] एवं सेसाण वि भेदा भाणितव्वा । तसकाइयाणं तु इमो भेदो सुत्ताभिहित एव, तं—

25 जे अंडया जे य जरायु पाणा, अण्डेभ्यो जाता अण्डजाः पक्ष्यादयः, जरायुजा णाम जरावेढिया जायंते गो-महिष्य-
ऽजा-ऽविका-मनुष्यादयः । संस्वेदजाः गोकरीपादिषु कृमि-मक्षिकादयो जायन्ते जूगा-मकुण-लिक्खादयो य । रसजा दधि-
सोवीरक-मद्यादिषु रसजा इत्यभिधानं जेसिं रसजा इत्यभिधानं (? ना) वा ॥ १ ॥

३७९. एताइं कायाइं पवेदिताइं, एतेसु जाणं पडिलेह सायं ।

एतेसु काएसु तु आतदंडे, पुणो पुणो विप्परियासुवेति ॥ २ ॥

30

३७९. एताइं कायाइं पवेदिताइं० वृत्तम् । एतानि आन्युद्दिष्टानि कायविधानानि प्रवेदितानीति प्रदर्शितानि
अर्हद्भिः । एतेसु जाणं एतेष्विति ये उक्ताः, जानन्निति जानकः, प्रत्युपेक्ष्य सातं सुखमित्यर्थः । कथं पडिलेहेति ?—जधं

१ °ला विरइदुगुंछाइ म° आचाराण्णिर्गुणौ पाठ ॥ २ चंडिदेवगा वा° ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ °होत्तवा° ख १ ख २
पु २ वृ० ॥ ४ जे य इच्छंति ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ५ ते वि गोणा इवाणत्थि° पु० स० ॥ ६ “चंडिदेवय” ति चक्रधरप्राया ”
इति वृत्तिरुक्तः ॥ ७ सङ्गान्तिसु तिसु य जलणिबुद्धा अछंति परिव्वायगादि मु० ॥ ८ वीता त तसा ख २ पु १ ॥ ९ रस-
तामिधाणा ख १ ॥ १० जाण उ १ । जाणे ख २ पु १ पु २ ॥ ११ एतेहि काएहि य आतदंडे, एतेसु या विप्परियासुवेति
ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । एतेण काएण य सा० । यासुवेदी ख १ ॥

मम न पियं दुक्खं सुहं चेदं एवमेषां पडिलेहिता दुःखमेषां न कार्यं णवण्ण भेदेण । जे पुण एतेसु काएसु तु आतदंडे, यः कुशीलः अशीलो वा एषां कायानां आताओ दंडेत्ति, अथवा स एवाऽऽत्मानं दण्डयति य एषां दंडे णिसिरति स आत्मदण्डः । एतेष्वेव पुनः पुनः विप्परियासुवेति, विपर्यासो नाम जन्म-मरणे, संसारो वा विपर्यासो भवति । अथवा सुखार्थी तानारभ्य तानेवानुप्रविश्य तानि तानि दुःखान्यवाप्नुते, सुखविपर्यासभूतं दुःखमवाप्नोति । विपरीतो भावो विपर्यासः, धर्मार्थी तानारभ्याधर्ममाप्नोति, मोक्षार्थी तानारभमाणः संसारमाप्नोति ॥ २ ॥

एवं सो अविरतो लोगो अत्रतलोकः कुशीललोकाद् मनुष्यलोकात् प्रच्युतः तानेव कायान् प्राप्य—

३८०. जाई-वहं अणुपरियट्टमाणे, तस-थावरेसुं विणिग्घातमेति ।

से जातिजातिं बहुकूरकम्मे, जं कुब्बती मिज्जति तेण बाले ॥ ३ ॥

३८०. जाई-वहं अणुपरियट्टमाणे० वृत्तम् । जातिश्च वधश्च जाति-वधौ, जन्म-मरणे इत्युक्तं भवति । समन्ताद् वर्तते [अनुपरिवर्तते] । ते पुण छ वि काया समासओ दुविहा भवन्ति, तं जघा—तसा थावरा य । थावरा तिविहा—पुढवी 10 आऊ वणस्सई । तसा तिविहा—तेऊ वाऊ उराला य तसा । तेसु तस-थावरेसुं विणिग्घातमेति, अधिको णियतो वा घातः निघातः, विविधो वा घातः शारीर-मानसा दुःखोदया अट्टपगारकम्मफलविवागो वा । से जातिजाती परियट्टमाणे, से इति स कुशीललोकोः, जातिजातीति वीप्सार्थः, तासु तासु जातिसु त्ति तस-थावरजातिसु अणुसंचरं कूराणि हिंसादीणि कम्माणि बहूनि अस्य सः । कूरकम्मो वि बहुआरंभो वि ढूँ भंगा । यद् यदकरोत् तेन तेन कर्मणा मीयते, “मी हिंसायां” वा, मार्यत इत्यर्थः, गण्यत इत्यर्थः, “मज्जते” वा निमज्जइत्यर्थः ॥ ३ ॥

15

भावमन्दस्तु कुशीललोको गहितो, गिही पासंडी वा यत् पाप करोति तत् किमिह वि(वे)द्यते ?, अनेकान्तः—

३८१. अस्सि च लोगे अदु वा परत्थ, सतग्गसो वा तह अण्णहा वा ।

संसारमावण्ण परंपरेण, बंधंति वेदंति य दुण्णिताहं ॥ ४ ॥

३८१. अस्सि च लोगे अदु वा परत्थ० वृत्तम् । कथं ?, ईहलोगे दुच्चिण्णा कम्मा इहलोगे असुभफलविवागा १ इहलोए दुच्चिण्णा कम्मा परलोए असुभफलविवागा २ परलोके दुच्चिण्णा कम्मा इहलोगे असुभफलविवागा ३ परलोए 20 दुच्चिण्णा कम्मा परलोए असुभफलविवागा ४ । कथम् ?, उच्यते—केनचित् कस्यचिद् इहलोके शिरश्छिन्नं तस्याप्यन्येन छिन्नं एवं इहलोगे कतं इहलोगे च फलति १, णरगाइसु उववण्णस्स [इहलोगे कत परलोगे फलति] २, परलोए कतं इहलोए फलति, जघा दुहविवागेसु मियापुत्तस्स ३ परलोए कतं परलोए फलति, दीहकालट्ठितीयं कम्मं अण्णम्मि भवे उदिज्जति ४ । अथवा इहलोक इह चारकवन्धः अनेकैर्यातनाविशेषैः तद् वेदयति, तदन्यथावेदित कस्यचित् परलोके तेन वा प्रकारेण अन्येन वा प्रकारेण विपाको भवति । तथाविपाकस्तथैवास्य शिरश्छिद्यते, तत् पुनरनन्तशः सहस्रशो वा, अथवा असकृत्तथा 25 सकृदन्यथा, अथवा शतशश्छिद्यते अन्यथेति सहस्से वा । अथवा शिरश्छित्त्वा न शिरश्छेदमवाप्नोति हस्तच्छेदं पादच्छेदं वा अन्यतराङ्गच्छेदं वा प्राप्नोति, सारीर-माणसेण वा दुक्खेण वेद्यते । एवं यादृशं दुःखमात्रं परस्योत्पादयति ततो मात्रतः शतशोमात्राधिकत्वं प्राप्नोति अन्यथा वा । त एवं कुशीला संसारमावण्ण परंपरेणसंसारसागरगता इत्यर्थः, परंपरेणेति परभवे, ततश्च परतरभवे, एवं जाव अणंतेसु भवेसु बंधंति वेदंति य दुण्णिताहं दुप्पु नीतानि दुर्नीतानि कुत्सितानि वा नीतानि कर्माणीत्यर्थः ॥ ४ ॥

30

१ जाईपहं पु १ पु २ वृ० । जाईवहं ख १ ख २ वी० वृपा० ॥ २ थावरेहिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ मज्जते चूपा० ॥ ४ छ इति चतु सख्याद्योतकोऽप्राक् ॥ ५ परत्था ख १ पु १ । पुरत्था ख २ पु २ ॥ ६ अण्णधा ख २ पु १ ॥ ७ परं पर ते, वं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ एतदर्थक सूत्र स्यानाङ्गे चतुर्थ्याने द्वितीयोद्देशके सूत्र २८२ पत्र २१०-१ ॥ ९ तस्याप्यनेन पु० । तस्यापत्येन वा० मो० ॥ १० धिगत्वं वा० मो० ॥
सुय० सु० २०

एवं ताव ओहतः उक्ताः कुशीला गृहिणः प्रव्रजिताश्चेति । इदानीं पाषण्डलोककुशीलाः परामृश्यन्ते । तद्यथा—

३८२. जे मातरं च पितरं च हेच्चा, समणव्वए अगणिं समारभेज्जा ।

अथाऽऽह से लोगे अणज्जधम्मो, भूताइं जे हिंसति आतसाते ॥ ५ ॥

३८२. जे मातरं च पितरं च हेच्चा० वृत्तम् । जे इति अणिहिद्विणिदेसो । एते हि करुणानि कुर्वाणा दुस्त्यजा
 १५ इत्येतद्ग्रहणम्, जेपा हि भ्रातृ-भार्या-पुत्रादयः सम्बन्धात् पञ्चाद् भवन्ति न भवन्ति वा इत्यतो माता-पितृग्रहणम् । चग्रह-
 णाद् भ्रातृ-भगिनी जाव सयण-सगन्धसथवो थावर-जंगमरज्जं च जाव दाणं दाइयाणं परिभाएत्ता, तेसु च जं ममत्तं त
 हेच्चा, हेच्चा नाम हित्वा, श्रमणव्रतिनः श्रमण इति वा वदन्ति अग्निं चाऽऽरभन्ते नवकस्यान्यतमेन अन्यतमाभ्यां अन्यत-
 भैर्वा । अथाऽऽह से लोगे अणज्जधम्मो, अथ प्रश्ना-ऽऽनन्तर्यादिषु । आहेति उक्तवान् । स इति स भगवान् । लोकः
 पाषण्डिलोकः अथवा सर्वलोक एव । अनार्जवो धर्मो यस्य सोऽयं अणज्जधम्मो । कथं अनार्जवः ? अहिंसक इति चात्मान
 २० नुवते न चाहिंसकः । कथं समारभन्ते ? पञ्चाग्नितपादिभिः प्रकारैः पाकनिमित्तं च भूताइं जे हिंसति आतसाते, भूतानीति
 अग्निभूतानि यानि चान्यानि अग्निना वध्यन्ते, आत्मसातनिमित्तं आत्मसातम् । तद्यथा—तपन-वितापन-प्रकाशहेतुम् ॥ ५ ॥

३८३. उज्जालिया पाण तिवातयंति, णिव्वाविया अगणि निपातएज्जा ।

तम्हा तु मेधावि समिक्ख धम्मं, ण पंडिए अगणि समारभेज्जा ॥ ६ ॥

३८३. उज्जालिया पाण तिवातयंति, णिव्वाविया अगणि निपातएज्जा० [वृत्तम्] । उज्जालयन्तस्ते पृथिव्यादीन्
 १५ प्राणान् त्रिपातयन्ति त्रिभ्यः मनो-वाक्-कायेभ्यः पातयन्ति त्रिपातयन्ति, आयुर्वलैन्द्रियप्राणेभ्यो वा पातयन्ति त्रिपातयन्ति ।
 उक्तं च—तण-कट्ट-गोमयसिता० [] । णिव्वाविया अगणिमेव निपातयंति । उक्तं हि—“दो भंते ।
 पुरिसा अण्णमण्णेण सद्धिं अगणिकायं समारभंति, तत्थ णं एगे पुरिसे अगणिकायं उज्जालेति एगे पुरिसे अगणिकायं णिव्व-
 वेति, तेसि णं भते । पुरिसाणं कतरे पुरिसे महाकम्मतराए ? कतरे वा पुरिसे अप्पकम्मतराए ? गोतमा । तत्थ णं जे से पुरिसे
 अगणिकाय उज्जालेति से णं पुरिसे महाकम्मतराए, तत्थ णं जे से पुरिसे अगणिकायं णिव्ववेति से पुरिसे अप्पकम्मतराए ।
 २० से केणट्टेणं ? गोतमा । तत्थ णं जे से पुरिसे अगणिकायं उज्जालेति से णं पुरिसे बहुतरागं पुढविक्कायं [समारभति आउ०]
 वायु० वणस्सत्तिकायं० तसकायं० अप्पतरागं अगणिकायं समारभति, तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकायं णिव्ववेति से णं पुरिसे
 अप्पतरागं पुढविक्कायं समारभति जाव अप्पतरागं तसकायं समारभति बहुतरागं अगणिकायं समारभति से तेणट्टेणं गोतमा ।
 एवं वुञ्चति० ।” [भग० श० ७ ड० १० सू० ३०७ पत्र ३२६-२] अपि चोक्तम्—

१ वा खं २ पु १ ॥ २ ० व्वदे ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अहाऽऽहु से लोए कुसीलधम्मो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ।
 अदाहु ख २ । लोते ख २ पु १ ॥ ४ प्रज्ञयादिपु चूसप्र० ॥ ५ च भूयाइं० वृत्तम् भूताइ चूसप्र० ॥ ६ उज्जालओ पाण निवात-
 एज्जा, निव्वावओ अगणि निवायवेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । पाण तिवा० ख २ पु १ पु २ वृपा० ॥ ७ तम्हा दुवे वा वि ख
 १ ॥ ८ “दो भते । पुरिसा मरिसया जाव मरिसमह-मत्तोवगरणा अन्नमण्णेण सद्धिं अगणिकायं समारभति तत्थ ण एगे पुरिसे अगणिकाय उज्जालेति
 एगे पुरिसे अगणिकाय णिव्वावेति, एएति ण भते । दोण्ह पुरिमाण कयरे पुरिसे महाकम्मतराए चेव महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेव महा-
 वेयणतराए चेव ? कयरे वा पुरिसे अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव ? जे से पुरिसे अगणिकायं उज्जाले ? जे वा से पुरिसे अगणिकाय
 निव्वावेति ? कालोदाई ! तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जाले से ण पुरिसे महाकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव, तत्थ णं जे से
 पुरिसे अगणिकाय निव्वावे से ण पुरिसे अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवेयणतराए चेव । से केणट्टेण भते । एव वुच्चइ तत्थ ण जे से पुरिसे जाव
 अप्पवेयणतराए चेव ? कालोदाई ! तत्थ ण जे से पुरिसे अगणिकाय उज्जाले से ण पुरिसे बहुतराग पुढविक्काय समारंभति बहुतराग आउक्कायं
 समारभति अप्पतराय तेउक्काय समारभति बहुतराग वाउक्काय समारंभति बहुतराय वणस्सइक्काय समारंभति बहुतराग तसकाय समारभति, तत्थ ण
 जे से पुरिसे अगणिकाय निव्वावेति से ण पुरिसे अप्पतराय पुढविक्काय समारभइ अप्पतराय आउक्काय समारभइ बहुतराग तेउक्काय समारंभइ
 अप्पतराय वाउक्काय समारभइ अप्पतराय वणस्सइक्काय समारभइ अप्पतराय तसकाय समारंभति से तेणट्टेण कालोदाई ! जाव अप्पवेयणतराए
 चेव । सूत्रं ३०७ ।” इतिरूप सूत्रपाठो भगवत्यां वर्तते ॥

भूताण एस आघातो, हव्ववाहो ण संसयो । [दशवै० अ० ६ गा० ३५]

यस्माच्चैवम्-तम्हा तु मेधावि समिक्ख धम्मं ण पंडिण् अगणि समारभेज्जा कण्ठ्यम् । तु विसेसणे । अहंधम्मं समीक्ष्य समारम्भो हि तपन-वितापन-प्रकाशहेतुर्वा स्यात् ॥ ६ ॥

कतरान् जीवानाघातयन्ति यस्याऽऽरम्भप्रवृत्ताः कुसीलाः ? उच्यते—

३८४. पुढवी वि जीवा आऊ वि जीवा, पाणा ये संपातिम संपतंति ।

संसेदया कट्टसमस्सिता य, एते दहे अगणि समारभंते ॥ ७ ॥

३८४. पुढवी वि जीवा आऊ वि जीवा० वृत्तम् । अपिः पदार्थसम्भावने । पुढवी जीवसंज्ञिताः, ये च तदाश्रिताः वनस्पति-त्रसादयः । एवं आऊ वि, तदाश्रिताः प्राणाश्च सम्पतन्तीति सम्पातिनः शलम-वाय्वादयः । संसेदया कट्ट-समस्सिता य, सखेदजाः करीषादिष्विन्धनेषु, काष्ठेषु घुण-पिपीलिकाण्डादयः । एते दहे अगणि समारभंते ॥ ७ ॥

एवं तावदग्निहोत्राधारम्भात् तापसाद्याः अपविष्टाः, पाकानिवृत्ताश्च शाक्यादयः । इदानीं ते चान्ये च वनस्पति-10 समारम्भान्विताः परामृश्यन्ते—

३८५. हरिताणि भूताणि विलंबगाणि, आहारदेहं य पुढो सिताणि ।

जो छिंदति आतसातं पडुच्च, पागग्भिपण्णो बहुणं निवाती ॥ ८ ॥

३८५. हरिताणि भूताणि विलंबगाणि० वृत्तम् । हरितप्रहणात् सर्व एव वनस्पतिकाया गृह्यन्ते, नीला हरिताभा आर्द्रा इत्यर्थः, हरितादयो वा वनस्पतयः । भूतानि जङ्गमानि । विलम्बयन्तीति विलम्बकानि, भूतस्वभावं भूताकृतिं दर्श-15 यन्तीत्यर्थः । तद्यथा—मनुष्ये निषेक-कलला-ऽर्बुद-पेशि-व्यूह-गर्भ-प्रसव-वाल-कौमार-यौवन-मध्यम-स्थाविर्यान्तो मनुष्यो भवति । एवं हरितान्यपि शाल्यादीनि जातानि अभिनवानि सस्यानीत्यपदिश्यन्ते, सञ्जातरसाणि यौवनवन्ति, परिपक्वानि जीर्णानि, परिशुष्कानि मृतानीति । तथा वृक्षः अङ्कुरावस्थो जात इत्यपदिश्यते, ततश्च मूल-स्कन्ध-शाखादिभिर्विशेषैः परिवर्द्ध-मानः पोतक इत्यपदिश्यते, ततो युवा मध्यमो जीर्णो मृतश्चान्ते स इति । एवं भूतविलम्बितं कुर्वन्ति । कारणेन कार्यवदुपचारात्, आहारमया हि देहा देहिनाम्, अन्नं वै प्राणाः, आहाराभावे हि वृक्षा दीयन्ते म्लायन्ते शुष्यन्ते च मन्दफलाश्चाफलाश्च 20 भवन्ति । पुढो सिताणि पृथक् पृथक् श्रितानि, न तु य एव मूले त एव स्कन्धे, केषाश्चिदेकजीवो वृक्षः तद्व्युदासार्थं पुढो-सिताई ति । तान्येवम्-सखेज्जजीविताणि [असखेज्जजीविताणि] अणंतजीविताणि वा । जो छिंदति आतसातं पडुच्च, आत्म-यरोभयसुह-दुःखहेतुं वा आहार-सयणा-ऽऽसणादिउवभोगत्वं । प्रागल्भिप्राज्ञो नाम निरनुकोशमतिः, उपकरणद्रव्या-प्येतानि । बहुणं निवाति ति एगमपि छिन्दन् बहून् जीवान् निपातयति, एगपुढवीए अणेगा जीवा ॥ ८ ॥ किञ्च—

३८६. जाइं च बुद्धिं च विणासयंते, बीयादि अस्संजंय आतदंढे ।

अधाऽऽहु से लोएँ अणज्जधम्मे, बीयादि जे हिंसति आतसाते ॥ ९ ॥

३८६. जाइं च बुद्धिं च विणासयंते० वृत्तम् । जातिरिति बीजम्, तं मुशलोदूखला-ऽस्यादिभिर्विनाशयन्ति । यन्नकैश्च जातिविनाशे अङ्कुरादिवृद्धिर्हेता एव, जालभावे कुतो वृद्धिः ? । अधवा जातिं पि विणासेति बीजं । मुट्ठिं (बुद्धिं) पि णासेति अङ्कुरादि । बीजादीति बीजा-ऽङ्कुरादिक्रमो दर्शितः, पुष्पाणुपुष्पी च दसविधाणं । स एवं असंयतः आत्मानं दण्डयति परं च । अधाऽऽहु से लोएँ अणज्जधम्मे, अथेत्यानन्तर्ये, आहुस्तीर्थकराः, स इति स पाखण्डी, अनार्यधर्मोऽस्य 30 स भवति अणज्जधम्मो । जधावादी तथाकारी न भवति जो हि बीजादि हिंसति आत्मसातनिमित्तमिति ॥ ९ ॥

१ प्रवृत्तं चूषप्र० ॥ २ ति ख २ पु १ ॥ ३ पाथिम संपं ख १ । पासिमयं पं पु १ ॥ ४ संसेतया खं १ ॥ ५ ता त, एते ख २ पु १ ॥ ६ वाग्वादयः चूषप्र० ॥ ७ दयः । संसेय० वृत्तम् संसेदया पु० स० ॥ ८ देहाई पुं ख २ पु १ पु २ । देहाई पुं ख १ ॥ ९ आयसुहं पडुच्चा, पागग्भि पाणे बहुणं तिवाति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० जतियायदंढे ख २ पु १ पु २ ॥ ११ लोते ख २ पु १ ॥ १२ हरियादि ख २ पु १ पु २ ॥

एवं तान् प्राप्तवयसोऽप्राप्तवयसो वा वृक्षादीन् हत्वा ते कुशीलाः मानुष्यात् प्रच्युताः प्राप्य—

३८७. गम्भायि मिज्जंति बुया-वुयाणा, णेरा परे पंचसिहा कुमारा ।

युवाणगा मज्झिम थेरगा य, चयंति ते आउखए पलीणा ॥ १० ॥

३८७. गम्भायि मिज्जंति बुया-वुयाणा० वृत्तम् । गर्भे इति वक्तव्ये गर्भादि इति यदपदिश्यते तद् गर्भाद्यवस्थानिमि-
5 त्तम् । तद्यथा—निषेक-कलला-ऽर्बुद-पेग्नि-व्यूह-मांस-गर्भाद्यवस्थानामन्यत[र]स्यां कश्चिद् भ्रियते । अधवा मासिकादिगर्भावस्थासु
नवमासान्तास्वन्यतरस्यां भ्रियते । गतगर्भा विगर्भा ते तु बुवाणाश्च, ग्रन्थानुलोम्यात् पूर्वं ब्रुवाणाः, इतरथाऽनुपूर्वमब्रुवाणा
बुवाणा इति यावत्, न माता-पित्रादि व्यक्त्या गिराऽभिधत्ते, ततः परं बुवाणाः । पञ्चशिखो नाम पञ्चचूडः कुमारः, अथवा
पञ्च इन्द्रियाणि शिखाभूतानि बुद्धिसमर्थानि स्वे स्वे विषये तस्मात् पञ्चशिखः, तस्मिन्नपि कदाचिद् भ्रियते । युवाणगा
मज्झिम थेरगा य कण्ठ्यम् । चयंति साततो भवतो वा पश्चात् प्रलीयन्ते, यैर्यथाऽऽयुर्निर्वर्तितं यैश्च यथा जीवोपघातादि-
10 भिरल्पान्यायुंषि निर्वर्तितानि सोपक्रमाणि निरुपक्रमाणि च । भणितं च—“तीहिं ठाणेहिं जीवा अप्पाउत्ताए कम्मं पकरेति”
[स्थाना० स्थानं ३ उ० १ सू० १२५ पत्र १०८-१] । एवं पंचेदियतिरिएसु वि गम्भादि मिज्जंति बुअवुयाणा, व्याधिमिराग-
न्तुकैवेदनाप्रकारैर्भ्रियन्ते । एगिंदिएसु वि तहाणुरुवं भाणितव्वं ॥ १० ॥

३८८. बुज्झाहि जंतू! इह माणवेसु, दट्ठं भयं बालिएणं अलं भे ।

एगंतदुक्खे जरिए हु लोए, सकम्मुणा विप्परियासुवेति ॥ ११ ॥

15 ३८८. बुज्झाहि जंतू! इह माणवेसु० वृत्तम् । किं बोद्धव्यम्?, न हि कुशीलपाखण्डलोकः त्राणाय, धम्मं च बुज्झ
दुल्लभं च बोधिं बुज्झ । जहा—

माणुस्स-खेत्त-जाती-कुल-रूवा-ऽऽरोगमाउअं बुद्धी । सम(व)णोगह सँद्धा दरिसणं च लोगम्मि दुल्लभाइं ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० ८३१ पत्र ३४१ तथा उक्तं नि० गा० १५८ पत्र १४५]

जंतोरिति हे जन्तो! इहेति इह माणवे हि दृष्ट्वा भयानि इतश्च तस्य जाति-जरा-मरणादीनि नरकादिदुःखानि च, तेन
20 दट्ठं भयं बालिएणं अलं भे, बालभावो हि बालिकं कुशीलत्वमित्यर्थः, नमुते (१) कुशीलं अग्रतः । एगंतदुक्खे जरिए हु
लोगे त्ति, णिच्छयणतं पडुच्च एगंतदुक्खो संसारः । तं जहा—

जम्मं दुक्खं जरा दुक्ख रोगा य मरणाणि य । अहो! दुक्खो हु संसारो जत्थ किस्संति जंतवो ॥ १ ॥

[उत्तरा० अ० १९ गा० १५]

तथा—तण्हातितस्स पाणं कूरो छातस्स० [भत्तए तेत्ती । जेणं सइं संतत्तं जरितमिव जगं कलगलेइ ॥ १ ॥]

25 जरिते त्ति “आलित्ते णं भंते! लोए पलित्ते णं भंते! लोए० जराए मरणेण य” [भग० श० ९ उ० ३३ सू० ३८२
पत्र ४५८, ज्ञाता० श्रु० १ अ० १ सू० २६ पत्र ६०-२] । अधवा—

“जेण सइं संतत्तं जरितमिव जगं कलगलेति ।” [

]]

ज्वरित इव ज्वलितः सारीर-माणसेहि दुक्ख-दोमणस्सेहि कषायैश्च नित्यप्रज्वलितवान् ज्वरितः । सकम्मुणा विप्प-
रियासुवेति त्ति, स्वकृतेन कर्मणा, नेश्वरादिकृतेन, विप्परियासो ण गरादि द्वा नानाविधैः प्रकारैर्विपरीतमायाति, तदपि
30 चोक्तम् ॥ ११ ॥ उक्तः कुशीलविपाकः । पुनरपि कुशीलदर्शनान्येवाभिधीयन्ते—

१ गम्भाति ख १ ख २ । गम्भाइ पु १ पु २ ॥ २ णराऽवरे ख २ पु २ ॥ ३ मज्झिम पोरुसा य ख १ वृपा० ॥
४ °खते खं २ पु १ ॥ ५ कुर्वाणाः चूसप्र० ॥ ६ ‘साततो’ शातावेदनीयादित्यर्थः ॥ ७ संबुज्झहा जंतवो! माणुसत्तं, दट्ठं भयं
बालिसेणं अलंभो खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ जरिते हु लोते ख २ पु १ । जरिए व लोए ख १ वृ० दी० ॥ ९ °रितासु°
ख १ ॥ १० सद्धा संजमो य लो° इति आव० नि० उक्तं नि० च पाठ ॥ ११ निश्चयनयमतेन हि कर्मोदयसम्पादितानां सुखादिपरिणामानां
हु पक्षपतेवेति ॥ १२ दुक्खसयसंपतत्तं इति वृत्तौ पाठ ॥

३८९. इहेगे मूढा पवदंति मोक्खं, आहारसंपज्जणवज्जणेण ।

एगे य सीतोदगसेवणेणं, हुतेण एगे पवदंति मोक्खं ॥ १२ ॥

३८९. इहेगे मूढा पवदंति मोक्खं० वृत्तम् । इहेति पाखण्डिलोके मनुष्यलोके वा एके न सर्वे मूढा अयाणगा स्वयं मूढाः परैश्च मोहिताः भृशं वदन्ति । आहारसंपज्जणवज्जणेण, आह्रियते आहारयति वा तमित्याहारः, बुद्ध्यायुर्वलादि-विशेषान् वा आनयति आहारयतीत्याहारः, रसाढ्याहारसम्पदं जनयतीति आहारसंपज्जणं, [आहारसंपज्जणं] च तद् लवणम् । ६ अधवा—“आहारेणं समं पंचगं” आहारेण हि सह पंच लवणाणि, तं जघा—सैन्धवं सोवच्चलं विडं रोमं समुद्र इति, लवणं हि सर्वरसानदीयति । उक्तं हि—

“लवणविहूणा य रसा चक्खुविहूणा य इंदियग्गामा ।” [

]

तथा चोक्तम्—“लवणं रसानाम्, तैलं स्नेहानाम्, घृतं मेध्यानाम्” [इत्यादि । केइ अद्दुप्पलोणं ण परिहरंति, केचित् तदपि । अधवा आहारपंचगं तद्यथा—“मज्जं लसुण पलंडुं खीरं कारभ तथेव गोमंसं ।” 10 [] । चारिभद्दगा तु एगे य सीतोदगसेवणेणं स्नान-पान-हस्तपादधावनेन सीतोदगसेवणं तत्र च निवासः, सीतमिति अधिगतजीवं अमुष्ठा (? अनुष्ठा) भित्तं वा, परित्राट्-भागवतादयोऽपि शीतोदकं सेवन्ति । हुतेण एगे तापसादयो हि इष्टैः समिद्-घृतादिभिर्हव्यैः हुताशनं तर्पयन्तो मोक्षमिच्छन्ति, तत्र कुन्धादीन् सत्त्वान्न गणयन्ति ये तत्र दहन्ते ॥ १२ ॥

मोक्षो ह्यविशिष्टः सर्वविमोक्षो वा दरिद्रादुःखविमोक्षो वा, ये किल स्वर्गादिफलमनाशंस्य जुह्वति ते मोक्षाय, शेषास्तु 15 अभ्युदयाय, तेषामुत्तरम्—

३९०. पायोसिणाणादिसु णत्थि मोक्खो, खारस्स लोणस्स अणासंणेणं ।

ते मज्ज मंसं लसुणं च भोच्चा, अण्णत्थवांसं परिकल्पयंति ॥ १३ ॥

३९०. पायोसिणाणादिसु णत्थि मोक्खो० वृत्तम् । प्रात इति प्रत्युषः, आदिग्रहणाद् हस्तपादप्रक्षालन-जल-शयनानि, येन तदुदकं सचित्तं तदस्सिता य बहवे पाणा हस्मंति । किञ्च—

“स्नानं मद-दर्पकरं कामाङ्गं प्रथमं स्मृतम् । [तस्मात् कामं परित्यज्य न ते स्नान्ति दमे रताः ॥ १ ॥]

[

]

खारो णाम अद्दुप्पं, तदादीन्यन्यानि पञ्च लवणानि तेषामनशनेन मोक्षो भवति । ते मज्ज मंसं लसुणं च भोच्चा, ते इति ते कुसीला, मांसमिति गोमांसम्, चग्रहणात् पलाण्डु-कारभम् । एतान्यभोच्चा कथमिह अन्यत्रवासं परिकल्पयन्ति मूर्खाः ? । अन्यत्रवासो नाम मोक्षावासः । अधवा अन्यत्रवासो नाम यत्रेच्छति यदीप्सितं वा न तत्र वास परिकल्पयन्ति, 25 अत्रैव ससारे चैव परिकल्पयन्ति नामा कुर्वन्ति ॥ १३ ॥ विशेषोत्तरम्—

३९१. उदएण जे सिद्धिमुदाहरंति, सायं च पायं उदगं फुसंता ।

उदगस्स फासेण सिया य सिद्धी, सिज्झिंसु पाणा बहवे दगंसि ॥ १४ ॥

३९१. उदएण जे सिद्धिमुदाहरंति० वृत्तम् । सायं ति रात्री । पायं ति पञ्चसो । सेसं कण्ठ्यम् ॥ १४ ॥

किञ्च यद्युदकेन सिद्धिः स्यात् तेन—

१ आहारसंपचगवज्जणेणं चूपा० वृषा० । आहारओ पंचगवज्जणेणं इत्यपि वृषा० ॥ २ सर्वरसान् ‘अदीयति’ अलेति, सर्वरसोत्कर्षभावेन वर्तते इति भावः ॥ ३ अग्नेतनगायाचूर्णं अद्दुप्पलोणं इति पाठो दृश्यते ॥ ४ “चारिभद्दकादयो भागवतविशेषा” इति वृत्तौ ॥ ५ सतेणं ख २ पु १ । सपणं ख १ पु २ ॥ ६ वासाइं पगप्पयंति ख १ । वासं परिगप्पयंति ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पातं ख २ ॥ ८ फुसंति पु १ ॥

३९२. मच्छा य कुम्मा य सिरीसिवा य, 'मंगू य उद्दा दगरक्खसा य ।
अट्टाणमेतं कुसला वदन्ति, उदगेण सुद्धिं जमुदाहरन्ति ॥ १५ ॥

३९२. मच्छा य कुम्मा य सिरीसिवा य० वृत्तम् । मच्छा मच्छा एव । कुम्मा कच्छमा । सिरीसिव त्ति इह
सिरीसिवा मगरा सुंसुमारा य, चतुष्पादत्वात् सिरीसपाः । मंगू णाम कामज्जेगा । उद्दा णाम मज्जारप्पमाणा महानदीपु
५ दृश्यन्ते उम्मुज्जणिमुज्जियं करेमाणा । दगरक्खसा मनुष्याकृतयो नदीपु समुद्रेषु च भवन्ति । एवमादयोऽन्येऽपि च जलचराः
मत्स्यवन्धादयश्च यदि अङ्घ्रिमोक्षः स्यात् तेन सर्वे मोक्षमवाप्नुवन्तु, न चेदा वन्ति ण । अट्टाणमेतं कुसला वदन्ति, अस्थानमिति
अनायतनं अनादेशः अभ्युदय-निःश्रेयसयोः कुशलास्तीर्थकरास्त एवं वदन्ति अस्थानमेतत् यदुदकेन शुद्धिर्भवति ॥ १५ ॥

३९३. उदकं जति कम्ममलं हरेज्ज, एवं पुण्यं इच्छामित्तमेव ।

अंधं व णेतारमणुस्सरंता, पाणाणि चेवं विहेदन्ति मंदा ॥ १६ ॥

३९३. उदकं जति कम्ममलं हरेज्ज० वृत्तम् । एवं पुण्यं पि चन्दनकर्दमल्लिप्तं वा, नो चेत् ततस्ते इच्छामात्रमिदम् ।
त एवं वराका जाल्यन्धतुल्याः अंधं व णेतारमणुस्सरंता, अन्धेन तुल्यं अन्धवत्, यथा जाल्यन्धो जाल्यन्धं णेतारमणुस्सरंतो,
अणुस्सरंतो णाम अणुगच्छंतो, उन्मार्गं प्राप्य विषम-प्रपाता-ऽहि-कण्टक-व्याला-ऽम्रितपद्रवानासादयति, क्लेशमृच्छति, न चेष्टां
भूमिमवाप्नोति । एवं ते कुशीला अहिंसादिगुणजाल्यन्धा इच्छन्तोऽपि मोक्षार्थं अहिंसादीन् गुणानप्राप्नुवन्तः स्वयं प्राणिनो
विहेद[ढ]यन्ति "हेढ विवाधने" वाधन्त इत्यर्थः, ये चान्ये भावास्तान् नाश्रयन्ति, तेऽपि तथैव प्राणिनो विहेदयित्वा अनि-
१५ ष्टानि स्थानानि अवाप्नुवन्ति ॥ १६ ॥ किञ्च—

३९४. पावाइं कम्माइं पकुव्वतो हि, सिओदगं तू जइ तं हरिज्जा ।

सिज्झिंसु एगे दगसत्तघाती, मुसं वयंते जलसिद्धिमाहु ॥ १७ ॥

३९४. पावाइं कम्माइं पकुव्वतो हि० वृत्तम् । कण्ठ्यम् ॥ १७ ॥

३९५. हुतेण "जे मोक्खमुदाहरन्ति, सायं च पायं अगणिं फुसंता ।

एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तेसिं, अगणिं फुसंताण कुकम्मिणं पि ॥ १८ ॥

३९५. हुतेण जे मोक्खमुदाहरन्ति० वृत्तम् । येऽपि हुतेण मोक्खं उदाहरन्ति, उदाहरन्ति नाम भासन्ति । सायं च
पायं अगणिं फुसंता, सायं रात्रौ, पायं प्रत्युषसि, अग्निं स्पृशन्त इति यथेष्टैर्हव्यैस्तर्पयन्तः । यदि तेषामेव सिद्धिर्भवति
एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तेसिं । कतरेपाम् ? अगणिं फुसंताण कुकम्मिणं पि । कुकम्मी णाम घटकाराः कूटकारा वणदाहा
वह्णरदाहकाः ॥ १८ ॥

२५ उक्तानि पृथक् कुशीलदर्शनानि । एषां तु सर्वेषामेवायं सामान्योपालम्भः—

३९६. अपरिच्छं दिट्ठिं ण हु एव सिद्धी, एहिंति ते घंतंमवुज्झमाणा ।

भूतेहिं जाण पडिलेह सातं, विज्जं गह्णाए तस-थावरेहिं ॥ १९ ॥

१ मंगू य उद्दा दगं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ णजे सिद्धिमुदां ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । णजे
सेहिमुदां ख १ ॥ ३ जती ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ४ एवं सुहं इच्छामित्तमेव पु १ वृ० वी० । एवं सुहं इच्छामेत्ततो
वा ख २ पु २ । एवं सुहं पिच्छामेत्तता वा ख १ ॥ ५ अध व्व णेतारमणुं ख १ पु १ पु २ । अध व्व जच्चंघमणुं खं २ ॥
६ विणिहति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ मल्लिसवान्, नो पु० खं । मल्लिसवान्, नो वा० मो० ॥ ८ सीओदगं तू
यति तं हरेज्जा ख १ ॥ ९ एते खं १ ॥ १० दगसिं ख २ पु १ पु २ ॥ ११ जे सिद्धिमुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
१२ सातं च पातं अं खं १ ॥ १३ ज्ज तम्हा, अं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १४ रिक्ख दिट्ठं ख १ पु १ पु २ वी० ।
रिक्ख दिट्ठं खं २ वृ० ॥ १५ घातं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १६ "भूतेहिं जाण पडिलेह सायं" आवा० शु० १ अ० २
उ० ३ सू० २ ॥ १७ जाणं ख २ ॥ १८ गहात ख २ पु १ । गहाय ख १ पु २ ॥

३९६. अपरिच्छ दिट्ठि ण हु एव सिद्धी एहिंति ते घंतमबुज्झमाणा० [वृत्तम्] । अपरिच्छेति अपरीक्ष्य, दृष्टिरिति दर्शनम्, अपरीक्षितदर्शनानामित्यर्थः, नैवं सिद्धिर्भवतीति वाक्यशेषः, किन्तु एहिंति ते घंतमबुज्झमाणा, तैस्तैर्दुःखविशेषैर्घातयतीति घातः संसारः तमबुज्झमाणा । तत्प्रतिपक्षभूताः सम्यग्दृष्टयः ते तु भूतेहिं जाण पडिलेह सातं, भूतानि एकेन्द्रियादीनि, जानीत इति जानकः, स जानको अत्तोवमेण भूतेसु सातऽसातं पडिलेहेहि,

“जघ मम ण पियं दुक्खं जाणिय एमेव सव्वसत्ताणं ।” [दश० नि० गा० १५६ पत्र ८३-१]

5

एवं मत्वा यदात्मनो न प्रियं तद् भूतानां न करोति, एवं सम्मं पडिलेहणा भवति । विज्झं नाम विद्वान्, गहाए त्ति एवं गृहीत्वा अत्तोवमेण इच्छिता-ऽणिच्छितं साता-ऽसातं एवं गृहीत्वा नवकेन भेदेन तस-थावराण पीढं । अधवा विज्झं विज्जा णाम णाणं, तं गहाय, जीए तस-थावरा णज्जंति । उक्तं च—

पढमं णाणं ततो दया एवं चिट्ठति सव्वसंजते । अण्णाणी किं काहिति ? किं वा णाहिति छेय-पावगं ? ॥ १ ॥

[दशवै० अ० ४ प्रान्ते गा० १०]

10

॥ १९ ॥ ये पुनर्हिंसादिषु प्रवर्तन्ते अशीलाः कुशीलाश्च ते संसारे—

३९७. थणंति लुप्पंति तसंति कम्मी, पुढो जगाइं पडिसंखाए भिक्खू ।

तम्हा विदू विरते आतगुत्ते, दट्ठुं तसे या पडिसाहरेज्जा ॥ २० ॥

३९७. थणंति लुप्पंति० [वृत्तम्] । णरगादिगतीसु सारीर-माणसेहिं दुक्खेहिं पीड्यमानाः स्तनन्ति, लुप्यन्ति इति छिद्यन्ते हन्यन्ते च, तसन्तीति नानाविधेभ्यो दुःखेभ्य उन्विजन्ते । कर्माण्येषां सन्तीति कर्मिणः । यतश्चैवं तेण पुढो जगाइं, पुढो नाम पृथक्, अथवा “पृथु विस्तारे”, सव्वजगाइं पुढो पडिसंखाए त्ति परिसंखाय परिगण्येत्यर्थः भिक्षुरिति सुसीलभिक्षुः । तम्हा विदू विरते आतगुत्ते, तस्मादिति यस्मान्निःशीलाः कुशीलाश्च संसारे परिवर्तमानाः स्तनन्ति लुप्पंति त्रसति च तस्मा विदुः विरते विरतिं कुर्यात् पञ्चप्रकारां अहिंसादी, आतगुत्तो णाम आत्मसुगुत्तः स्वयं वा गुप्तः काय-वाङ्मनःस्वात्मोपचारं कृत्वाऽपदिश्यते आतगुत्ते ति । दट्ठुं तसे या पडिसाहरेज्जा, चशब्दात् स्थावरेऽपि । पडिसाहरेज्ज त्ति इरियासमिती गहिता, अतिक्रमे संकुचए पसारए ॥ २० ॥ इदानीं स्वलिङ्गकुशीलाः परामृश्यन्ते, तद्यथा—

20

३९८. जे धम्मलद्धं वै णिधाय भुंजे, वियडेण साहट्टु य जे सिणाइ ।

जो धावती लूसयती व वत्थं, अधाऽऽहु से णंअणियस्स दूरे ॥ २१ ॥

३९८. जे धम्मलद्धं व णिधाय भुंजे० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठणिदेसे । धम्मेणेति लद्धं, नान्येषामुपरोधं कृत्वा, मुधालब्धमित्यर्थः, घातालीसदोसपरिसुद्धं, वा विभासा-विकल्पादिषु, असुद्धं वा लद्धं असणादि दूँ निधायेति सन्निधिं कृत्वा, तं पुण अभत्तच्छंदुवरितं भत्तसेसं वा ‘अभत्तदो वा मे अज्ज’ एवमादीहिं कारणेहिं सण्णिधिं कातुं भुंजंति । विगतेण य 25 साहट्टु, विगतमिति विगतजीवं तेनापि च साहट्टुरिति साहरिय फासुगे देसे जंतुवज्जिते संहत्य गात्राणि प्रयत्नेनापि देशस्नानं वा सर्वस्नानं वा करोति, किं पुण अविकडेण ? । जो धावती लूसयती व वत्थं, धावति विभूसावडिताए, लूसयति णाम जो छिन्दति, छिंदितुं वा पुणो सधेति वा सिव्वति वा । पठ्यते च—“लीसएज्जा वि वत्थं” लीसना नाम सन्धनैव । अधवा सूइं ठाणाइ करेति अप्पणो वा परस्स वा । तमेवं कुव्वाणं भट्टारगो भणति—अधाऽऽहु से णंअणियस्स दूरे, नमभावो हि णंअणिया स्यात्, दूरे वर्तते निर्मन्थत्वस्येत्युक्तं भवति ॥ २१ ॥ उक्ताः पासत्थ-कुसीला । इदानीं सुसीला— 30

१ जगा परिसंखाय भिक्खू ख १ खं २ पु १ पु २ पृ० दी० ॥ २ य ण्णडिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ विणिहाय पु १ पृ० दी० ॥ ४ धोवती ख १ ॥ ५ लीसएज्जा वि वत्थं चूपा० ॥ ६ णागणिं खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ७ क इति चट्टु सङ्ख्या-यत्तकोऽक्षराङ्क ॥ ८ णगणिगम्याद् दूरे चूपा० ॥

३९९. कम्मं परिणाय दगंसि धीरे, वियडेणं जे जीवति आतिमोक्खं ।

ते बीज-कंदादि अभुंजमाणा, विरता सिणाणा अदु इत्थिगातो ॥ २२ ॥

३९९. कम्मं परिणाय दगंसि धीरे० वृत्तम् । ण्हाण-पियणादिसु कज्जेसु तिविधेणेति उदगसमारभे य कम्मवधो भवति । तमेवं ज्ञात्वा संसारसीतो दुविधाए परिणाय परिजाणेज्ज धीरे, धीरो जानकः, यथा वा यैः प्रकारैः कर्म वध्यते ५ तान् कर्मवन्धाश्रवान् विदित्वा न कुर्यादिति । एवं ज्ञात्वा वियडेण जे जीवति आतिमोक्खं, विगतजीवं वियडं तंदुलोद-गादि, यच्चान्यदपि भोजनजातं विगतजीवं सयमजीवितानुपरोधकृत् तेन जीवेयुः । केचिरं कालम् ? इति, जाव आदिमोक्खो आदिरिति संसारः, स यावन्न मुक्तः, ततो वा मुक्तः, यावद्वा शरीरं ध्रियते तावत् । किञ्च—प्रासुकोदकभोजित्वेऽपि सति ते बीज-कंदादि अभुंजमाणा, आदिग्रहणाद् मूल-पत्र-फलादीनि गृह्यन्ते । विरता सिणाणा अदु इत्थिगातो, विरताः स्नाना-ऽभ्यङ्गोद्वर्त्तनादिषु शरीरकर्मसु निष्प्रतिकर्मशरीराः, “सुक्खा लुक्खा णिप्पडिकम्मसरीरा जाव अट्टिचम्मावणद्धा” एवं १० तावदहिंसा गृहीता, इत्थिग्रहणतो अन्येऽपि अवया गृह्यन्ते रात्रिभक्तं च, ततोऽपि विरताः । ये चैवं विरतास्तपसि चोद्यता ते संसारे न थणंति, ण वा तत्र परिभ्रमन्ति, ण वा कुसीलदोसेहिं जुत्तति ॥ २२ ॥

पुणरवि पासत्था कुसीला परामुस्सति—

४००. जे मातरं च पितरं च हेच्चा, गारं तथा पुत्त पैसुं धणं च ।

आघाति धम्मं उदराणुगिद्धो, अघाऽऽहु से सामणितस्स दूरे ॥ २३ ॥

४००. जे मातरं [च] पितरं [च] हेच्चा० वृत्तम् । गारं नाम गृहम् । पुत्र[म् अपत्यम्], पसवो हस्त्यश्व-गो- १५ महिष्यादयः । एवं कृताकृतं एतं संत असंत वा विहाय प्रव्रजितत्वात् आघाति धम्मं उदराणुगिद्धो, हिंस्रतो वा उपेत्य अकारणे वा गत्वा तद्विधेषु कुलेषु दाणसङ्गमादिसु आघाति त्ति आख्याति धर्मं उदरानुगृद्धो नाम औदरिकः उदरहेतुं धर्मं कहेति । अघाऽऽहु से सामणित[स्स दूरे], श्रमणभावो सामणियं तस्स दूरे वट्टति ॥ २३ ॥

४०१. कुलाइं जे धावति सादुगाइं, आघाति अक्खाइ उदराओ गिद्धो ।

से आरियाणं गुणाणं सतंसे, जे लावए ता असणादिहेतुं ॥ २४ ॥

४०१. कुलाइं जे धावति सादुगाइं० वृत्तम् । एवंविधाइ कुलाइं पुव्वसथुताइं पच्छासथुताणि वा जो गच्छति, सादुगाइं स्वादनीय स्वादु, स्वादु ददातीति स्वादुदानि, स्वदन्ति वा स्वादुकानि । अक्खाइयाओ अक्खाति धम्मकधाओ वा, जाहिं वा कहाहिं रज्जते, उदराओ गिद्धो पुत्रो, अधवा औदरप्रेधिता आख्या ण वट्टइ कातुं, इतरथा तु करेज्ज वि कुले २५ ज्ञाणिता । से आरियाणं गुणाणं सतंसे, आरिया चरित्तारिया तेसि सहस्सभाए सो वट्टति सहस्सगुणपरिहीणो । ततो य हेट्टतरेण जे लावए “लप व्यक्तायां वाचि” लपतीति ब्रवीति, जो वि ताव असणादिहेतुं अण्णेण केणइ लवावेति ‘अहं एरिसो तारिसो वा’ सो वि आयरियाण सहस्सभागे [ण] वट्टइ, किमंग पुण जो सयमेव लवइ ? । एवं वत्थ-यत्त-पूयाहेतुमवि ॥ २४ ॥ किञ्च—

४०२. णिक्खंददीणे परभोयणट्ठी, मुहमंगलिओदरियं पगिद्धे ।

णीयारगिद्धेह महावराहे, अदूरते वेसति घातमेव ॥ २५ ॥

१ °ण जीविज्ज य आदि° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ से बीज-कंदादि अभुंजमाणे, विरते सिणाणादिसु इत्थि-कासु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ पसू हणं ख १ ॥ ४ कुलाइं जे धावति सादुगाइं, अघाऽऽहु ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ कुलाति जे धावति सादुगाइं, आघाति धम्मं उदराणुगिद्धे । अघाऽऽहु से आयरियाण सतंसे, जे लावतेज्जा असणस्स हेउं ॥ खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ णिक्खम्मदीणे परभोयणम्मि, मुहमंगलिओदरियाणुगिद्धे । णीयारगिद्धे च महावराहे, अदूरते वेहति घतमेव ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । ओदरियं पगिद्धे वृ० वी० । °भोयणंसि खं १ । घातमेव पु १ पु २ ॥

४०२. णिक्खंददीणे परभोयणट्ठी० वृत्तम् । जो अप्पं वा वहुं वा उवधिं च छट्ठित्ता णिक्खंतोऽसौ शीलमास्थितः
रूक्षान्न-पानतर्जितः अलाभगपरीसहेण वा दीनतां प्राप्य जिन्मिदियवसट्ठो पंचविधस्स आजीवस्स अन्यतमेन आहार-
मुत्पादयति, सर्वोऽपि हि महेच्छः परप्रणयी दीनो भवति । उक्तं हि—

कण्ठविस्वरता दैन्यं मुखे वैवर्ण्यं-वेपथुः । यान्येव म्रियमाणस्य तानि लिङ्गानि याचतः ॥ १ ॥

[]

5

आतुट्ठणाहेतुं च मुहमंगलियाओ करेति महुवत्-एरिसो वा तुमं दसदिसिप्पगासो, तच्चणिगो वा जधा कंपेति ।
उदरे हितं औदारिकम्, अन्न-पानमित्यर्थः भृशं गृद्धः प्रगृद्धः । णीयारगिद्वेह महावराहे, णीयारो णाम कणकुण्डकः
मुग्ग-मासोदणाण, निक्षीर्यत इति नीकारः । वरादाहन्तीति वराहः, वरा भूमी, स उट्ठत्तविषाणोऽपि भूत्वा अन्यान् पुरतोऽपि
हन्यमानान् दृष्ट्वा तत्र नीकारे गृद्धो न पश्यति, ततः कचिदेव प्रकृते वा, अदूरते वा अचिरात् कालस्य प्राप्तजरो वा एषति
घातमेव, मरणमित्यर्थः । अधवा निक्षारो नाम सैस्यानिरालक-मुद्र-माषादीनि, स आरण्यवराहः तेषु प्रगृह्य (? द्रव्य) माण 10
औपगेषु पतति । कर्षकेभ्य अदूरए एसति घातमेव, एवमसौ कुशील आहारगृद्धः असयममरणमासाद्य णरग-तिरिक्खजोणीओ
पाविऊण अदूरमेसति घातमेव ॥ २५ ॥ स एवं कुशीलः—

४०३. अण्णस्स पाणस्सिधलोइयस्स, अणुप्पियं भासति सेवमाणे ।

पासत्थयं चेव कुसीलतं च, णिस्सारए होति जधा पुलाए ॥ २६ ॥

४०३. अण्णस्स पाणस्सिधलोइयस्स० वृत्तम् । इहलौकिकानि हि अन्न-पानानि, न मोक्खाय, तेषामैहिकानामन्न-15
पानानां हेतुरिति वाक्यशेषः । अनुप्रियाणि भाषते-एस दारिगा कीस ण दिज्जइ ? गोणे किं ण दम्मइ ? एवमादि ।
वणीमगत्तणं च करेति सेवमान इति वायाए सेवति आगमण-नामणादीहि य । स एवंविधं पासत्थयं चेव कुसीलतं च,
चशब्दात् ओसण्णतं संसत्ततं च, प्राप्येति वाक्यशेषः । केवलं लिङ्गवशेषः चारित्रगुणवञ्चितः णिस्सारए होति जधा
पुलाए, जधा धणं कीदणहिं णिप्फोलितं णिस्सार भवति, केवलं तुषमात्रावशेषम्, एवमसौ चारित्रगुणनिस्सारः पुलाकधान्य-
वद् इहैव बहूणं समणाणं समणीणं हीलणिजे, परलोणे य आगच्छति हत्थच्छिदणादीणि ॥ २६ ॥ उक्ताः कुशीलाः । तत्पति-20
पक्षभूतं मूलोत्तरगुणेषु आयतत्वं सौशील्यं प्रतिपाद्यते । तत्रोत्तरगुणानधिकृत्यापदिश्यते—

४०४. अण्णातपिण्डेणऽधियासएज्ज, ण पूयणं तवसा आवहूजा ।

अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धे, सव्वेसु कामेसु णियत्तएज्जा ॥ २७ ॥

४०४. अण्णातपिण्डेणऽधियासएज्ज० वृत्तम् । ण संथव-वणीमगादीहिं, अण्णातउंण एसति, अधियासणा अलंभमाणे ।
ण पूयणं तवसा आवहूजा, ण पूया-सक्कारणिमित्तं तपः कुर्यादिति । “णिव्वहेज्जा” वा, जो पूया-सक्कारणिमित्तं तवं करेति 25
तेण सो तवो णिव्वाहितो भवति, तम्हा ण णिव्वहेज्जा । स एवं अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धो, जो हि अण्णायपिण्डं
एसए सो णियमा अण्णे य पाणे य अणाणुगिद्धो, अथवा अनु पञ्चाद्भाव इति, ण पुव्वमुत्तेसु अण्ण-पाणेषु अणुणि-
ज्जेज्ज । “एगगाहणे गहणं” ति जधा रसेसु णियत्तति तद्देव सव्वेसु कामेसु णियत्तिं कुर्यात्, सद्-रूपादिसु असज्जमाणे
ण रागं दोसं वा गच्छे । कथं ?—

सदेसु य भइय-पावएसु सोतंगहणमुवगतेसु । तुट्ठेण व रुट्ठेण व समणेण सदा ण होतव्वं ॥ १ ॥

30

[ज्ञाताधर्मकथाङ्ग अट्ठ्य० १७ सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३-१]

१ तुमं सदसि ण्णं पु ॥ २ यस्यानि रालकरालकं चसप्र० ॥ ३ लोययस्स ख १ ॥ ४ रते ख २ पु १ ॥ ५ पुलाते
ख २ पु १ ॥ ६ हियासतेज्जा, णो पूयणं तवसा आवहेज्जा । सदेहिं रुवेहिं असज्जमाणे, सव्वेहिं कामेहिं विणीय गेहिं ॥
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । णिव्वहेज्जा च्पा० । वणीय ख २ । नेही ख १ ॥ ७ सोतविसयमुव ज्ञातासूत्रे पाठः ॥

एवं सेसिदिणसु वि ॥ २७ ॥ अधवा अपसत्थइच्छाकामेसु मदणकामेसु य यथैव इन्द्रियजयं करोति तद्देव—

४०५. सव्वाणि संग्गाणि अतिच्च धीरो, सव्वाणि दुक्खाणि तित्तिक्खमाणे ।

अखिले अगिद्धे [अणिएयचारी], ण सिलोयकामी परिव्वएज्जा ॥ २८ ॥

४०५. सव्वाणि संग्गाणि अतिच्च धीरो० वृत्तम् । सङ्गाः प्राणिवधादयः जाव मिच्छादंसणं ति, ताणि अतिच्छिऊण

५ सव्वाहं परीसहोवसग्गदुक्खाहं तित्तिक्खमाणे सहमाणे । अखिलो णाम अखिलेसु गुणेषु वर्त्तितव्यम्, अथवा खिलमिति यत्र किञ्चिदपि न प्रसूते ऊपरमित्यर्थः, नैवं खिलभूतेन भवितव्यम्, यत्र कश्चिदपि गुणो न प्रसूते, गुणा णाणादी । अगृद्धे आहारादिषु । [.....] ण सिलोयकामी परिव्वएज्जा, श्लोको नाम श्लाघा, सव्वतो वएज्ज परिव्वएज्ज ॥ २८ ॥ स्यात् तदज्ञातपिण्डं किंनिमित्तमाहारयति ? उच्यते—

४०६. भारस्स जाता मुणि भुंजमाणे, कंखेज्ज यो पावविवेग भिक्खू ।

१० दुक्खेण पुट्ठे धुतमातिएज्ज, संगमसीसे अवरे दमेह ॥ २९ ॥

४०६. भारस्स जाता मुणि भुंजमाणे० वृत्तम् । भारो नाम संयमभारो । जाताए त्ति संयमजातामाताणिमिच्छं

सजमभारवहणद्वताए, “सो हु तवो कायव्वो जेण मणोदुक्कडं ण उप्पजे ।” [] कंखेज्ज यो ब्रह्मानकीढातुल्यं तपो मन्यमानः कंखेज्ज यो पावविवेग भिक्खू, पावं नाम कम्मं, विवेगो विनाश इत्यर्थः, सर्वविवेको मोक्षः, सेसो देसविवेगो । अधवा पापमिति शरीरम्, कृतघ्नत्वादशुचित्वाच्च । तद्विवेकमाकाङ्क्षमाणः दुक्खेण पुट्ठे धुतमातिएज्ज, यदि १५ पुनरसौ संयमं कुर्वाणः शरीर-मानसैः परीषदोपसर्ग-दुःखैरभिभूयते ततस्तैरभिभूतः धुतमातिएज्ज, धुतं वैराग्यं चारित्रं उपशमो वा संजमो णाणादि वा, आदिएज्ज त्ति तमादद्यात्, तेन तेषां जयं कुर्यादित्यर्थः, यथा भङ्गारक एव, दमदन्तो वा । संगमसीसे यथा दमितः शूरो योधः सङ्ग्रामशिरस्परान् दमयति, अभिहन्तीत्यर्थः, एवं अट्टविहं कम्मं जिणिन्ता परीसहे अधियासेहि ॥ २९ ॥ किञ्चान्यत्—

४०७. अवि हम्ममाणे फलगावतट्ठी, समागमं कंखति अंतकस्स ।

२० णिद्धूय कम्मं ण प्रवंचुवेति, अक्खक्खए वा सगडं ति वेमि ॥ ३० ॥

॥ कुसीलपरिभासियं सत्तममज्झयणं सम्मत्तं ॥ ७ ॥

४०७. अवि हम्ममाणे फलगावतट्ठी० वृत्तम् । यद्यप्यसौ परीसहैर्हन्येत अर्जुनकवत् [अन्तकृष्वेत्रे वर्ग ६] ।

अथवा फलकवदवकृष्टः क्षारेणालिप्येत सिच्येत वा तथापि अप्रदुष्टः । “अणिहम्ममाणो” वा । समागमं कंखति अंतकस्स सन्त्यग् आगमः समागमः, अन्तको नाम मोक्षः, अथवा अन्तं करोतीति अन्तकः । यथा—

२५ नाभिस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकृत् सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः ॥ १ ॥

स एवं निर्धूय कर्म अन्तकं समासाध, निश्चित निरवशेषं वा धृत्वा निर्धूय । किम् ? अष्टप्रकारं कर्म, नेति प्रतिषेधे शृशं वञ्चं प्रवंचं जाति-जरा-मरण-दुःख-दोर्मनस्यादिनटवदनेकप्रकारः संसार एव प्रपञ्चकः । दृष्टान्तः—अक्खक्खए वा अओतीत्यक्षः, अथवा न क्षयं यातीत्यक्षः । जघा अक्खक्खए सगडं सम-विपमदुर्ग-प्रपातोद्यानाविषु न पुनः संखोभमेति ३० भगं वा एवम् । स एवं निर्धूय कर्म अचलं निर्वाणसुखं प्राप्य न पुनः संसारप्रपञ्चमाप्नोति ॥ ३० ॥ नयास्तथैव ॥

॥ कुसीलपरिभाषितं सत्तममध्ययनं समाप्तम् ॥ ७ ॥

१ सव्वाहं संग्गाहं अइच्च धीरे, सव्वाहं दुक्खाहं ख १ ख २ पु १ पु २ । वीरे ख २ ॥ २ अखिले अगिद्धे अणिएयचारी, अभयंकरे मिन्तू अणाविलप्पा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । अखिले अगिद्धे ण सिलोयकामी, परिव्वएज्जा भिक्खू अणाविलप्पा इत्यपि पाठधूर्णिकारामिप्रायेण सम्भवेत् ॥ ३ जत्ता खं २ पु १ पु २ ॥ ४ भुंजएज्जा, कंखेज्ज पावस्स विवेग ख १ ख २ पु १ वी० ॥ ५ माहतेज्जा ख २ पु १ ॥ ६ सीसे व परं दमेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ अणिहम्मं धूणं ॥ ८ नाग्रतट्ठी ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

[अट्टमं वीरियज्झयणं]

वीरियं ति अज्झयणं । तस्स चत्तारि अणुयोगद्वारा । अधियारो-तिविधवीरियं वियाणिता पंडियवीरिए जतितव्वं ।
तस्य गाथा—

विरिए छकं दव्वे सच्चित्ताऽचित्त मीसगं चेव ।

दुपद चतुप्पद अपदं एतं तिविधं तु सच्चित्तं ॥ १ ॥ ८४ ॥

विरिए छकं० गाथा । वीरियं णामादि छव्विधं । णाम-द्ववणाओ गयाओ । वतिरित्तं दव्ववीरित्तं सच्चित्तादि तिविधं ।
सच्चित्तं दव्ववीरियं तिविधं-दुपद १ चतुप्पद २ अपदं ३ । दुपदाण वीरियं-अरिहंत-चक्कवट्टि-वलदेव-वासुदेवाणं इत्थिरय-
णस्स य, एवमादीण वीरियं जं जस्स जारिसं सामत्थं १ । चतुप्पदाणं तु अस्सरयण-इत्थिरयण-सीह-वग्घ-वराह-सरभादीण,
सरभो किल इस्तिनमपि वृक इव औरणकं उक्खिविज्जण अ वज्झति, एवमादि यस्य यच्च चतुष्पदस्य वोढव्ये वा वोढव्ये
वा सामर्थ्यम् २ । अवदाणं-नोसीसचंदणस्स उण्हकाले डाहं णासेति, तथा कंवलरयणस्स सीयकाले सीतं उंसिणकाले उण्हा 10
णासेति, तथा चक्कवट्टिस्स गन्धगिहं सीते उण्ह उण्हे सीतं, एवं पुढवीमादीणं जस्स जारिसं वीरियं संजोइमाणं असंजोइमाणं,
असंजोइमाणं य गदा-ऽगदविसेसाणं य ३ ॥ १ ॥ ८४ ॥

अच्चित्तं पुण विरियं आधारा-ऽऽवरण-पहरणादीसु ।

जघ ओसधीण भणियं विरियं रसवीरिय विवागे ॥ २ ॥ ८५ ॥

अच्चित्तं पुण विरियं० गाथा । अच्चित्तं दव्ववीरियं आधारादीणं छेह-भक्ष्य-भोज्यादीनाम् । उक्तं हि-“संघः 15
प्राणकरं तोयं” [] । आवरणाणं च वम्ममादि-गुहादीणं च । [पहरणाणं] चक्करयणमादीणं, अन्येषां
च प्रास-शक्ति-कणकादीनाम् । किञ्चान्यत्-जघ ओसधीण भणियं विरियं रसवीरिय विवागे, तं विसल्लीकरणी पादलेवो
मेधाकरणीओ य ओसधीओ । विसचातीणि य दव्वणि गंध-आलेव-आस्वादमात्राच्च विषं णासेन्ति, सरिसवमेत्ताओ वा
गुलियाओ वा लोमुक्खण्णामेत्ते खेत्ते विषं गदो वा अगदो वा भवति । अन्यद्रव्यमाहारितं मासेणापि किल क्षुधां न करोति,
न च वल्लगानिर्भवति । किञ्च केषाञ्चिद् द्रव्याणां संयोगेन वत्ती आलित्ता उदकेनापि दीप्यते । कस्मीरादिषु च काञ्चि- 20
केनापि दीपको दीप्यते । योनिप्राभृतादिषु वा विभासितव्वं । खेत्तंवीरियं देवकुञ्जातीसु सर्वाण्येव द्रव्याणि वीर्यवन्ति भवन्ति,
यस्य वा क्षेत्रं प्राप्य बलं भवति, यत्र वा क्षेत्रे वीर्यं वर्ण्यते ॥ २ ॥ ८५ ॥ एस चेव अत्यो णिज्जुत्तिगाहाए गहितो—

* आवरणे कंययादी चक्कादीयं च पहरणे होति ।

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले जं जम्मि कालम्मि ॥ ३ ॥ ८६ ॥

कालवीरियं सुसमसुसमादिसु, यस्य वा यत्र काले बलमुत्पद्यते । तथा—

वर्षासु लवणममृतं शरदि जलं गोपयथ हेमन्ते । शिशिरे चाऽऽमलकरसो घृतं वसन्ते गुहो वसन्तस्यान्ते ॥ १ ॥

[] ॥ ३ ॥ ८६ ॥

भावे जीवस्स सवीरियस्स विरियम्मि लद्धि णेगविहा ।

ओरस्सिदिय-अज्झणिएसु बहुसो बहुविधीयं ॥ ४ ॥ ८७ ॥

भावे जीवस्स सवीरियस्स० गाथा । भाववीरियं जीवस्स सवीरियस्स लद्धीओ अणेगविधाओ । तं जधा—ओरस्सवलं [इंदियवलं] अज्झप्पवलं । उरसि भवं औरस्सम्, शरीरमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ८७ ॥ तं पुण अणेगविधं, तं जधा—

मण वयण काय आणापाणू संभव तेवेव संभव्वे ।

सोत्तादीणं सहादिएसु विसएसु गहणं च ॥ ५ ॥ ८८ ॥

5 मण वयण काय० गाथा । मणे ताव ओरस्सवीरियं जारिसं मणपोगलगहणसामत्थं वइरोसभसंघतणादीणं जारिसे पढमसंघतणे मणपोगगले गेण्हति । तं पुण दुविधं—संभवे य संभव्वे य । संभवे तित्थगरस्स अणुत्तरोववातियाणं च अतीव पद्धणि मणोदव्वाणि । संभावणीयं तु यो हि यमर्थं पट्टमतिना प्रोच्यमानं न शक्नोति साम्प्रतं परिणामयितुम्, सम्भाव्यते तु एष परिकम्ममाणं शक्यत्यमुमर्थं परिणामयितुम् । तं जधा—तवे तणुत्तए दुव्वले, विण्णाण गाण इत्यादि सम्भाव्यम् । वायावीरियमवि दुविधं—संभवे य संभव्वे य । तत्थ संभवे य तित्थगरस्स जोअणनीहारिणी वाणी सव्वभासाणुगामिणी, एतत् 10 सम्भवति वाचा वीर्यं तित्थकरे, येषां चान्येषां क्षीराश्रवादिवान्विषयः, तथा हंस-कोकिलादीनां सम्भवति स्वरसेन माधुर्य-वीर्यम् । सम्भाव्ये तु सम्भाव्यते इयामा स्त्री गाइतव्वे । तं जधा—“सामा गायति मधुरं काली गायति खरं च रुक्खं च ।” [अनुयो० सू० १२८ गा० ३१ पत्र १३२] एवमादि । तथा सम्भावयाम एनं श्रावकदारकं अकृतमुखमप्यक्षरेषु यथा-वदभिलष्येषु । तथा सम्भावयामः शुक्र-मदनशलाका मानुषवक्तव्ये, न त्वेवं भौसे सम्भाव्यते । कायवीरियं णाम औरस्सं यद् यस्य बलम्, तदपि द्विविधम्—संभवे सम्भाव्ये च । संभवे यथा चक्रवर्त्ति-वलदेव-वासुदेवाणं यद् बाहुबलादि काय- 15 बलम्, जधा कोडिसिला तिविदुणा उक्खित्ता । अधवा “सोलस रायसहस्सा० एवं जाव—अपरिमितबला जिणवरिंदा ।” [भाव० नि० गा० ७१-७५] । संभव्वे तु सम्भाव्यते तीर्थकरा लोकं अलोके प्रक्षेपुम्, तथा मेरुं दण्डमिव गृहीत्वा छत्रवद् धर्तुम् । तथा—

पमु अण्णतरो इंदो जंवूदीवं तु वामहत्येण । छत्तं जधा धरेज्जा अयत्ततो मंदरं घेतुम् ॥ १ ॥

[देवेन्द्रस्तवप्रकीर्णके गा० ६४]

20 तथा सम्भाव्यतेऽयं दारकः परिवर्द्धमानः शिलाभेनामुद्धर्तुम्, अनेन महेन सह योद्धुमित्यादि । इंदियवलं पंचविधं सोइंदियादि, एकेकं संभवे संभाव्ये च । संभवे यथा श्रोत्रस्य वारस जोयणाणि विसैओ, एवं सेसाण वि जस्स जो विसयो । सम्भाव्येऽपि यस्यानुपहतमिन्द्रियं श्रान्तस्य वा पिपासितस्य वा परिग्लानस्य वा साम्प्रतमग्रहणसमर्थं यथोद्दिष्टाना-मुपद्रवाणा उपशमे सम्भाव्यते विषयग्रहणायेति ॥ ५ ॥ ८८ ॥ उक्तमिन्द्रियवीर्यम् । इदानीं आध्यात्मिकम् । तमणेगविधं—

उज्जम धिति धीरत्तं सोडीरत्तं खमा य गंसीरं ।

उवओग-जोग-तव-संजमादियं होति अज्झप्पं ॥ ६ ॥ ८९ ॥

25 उज्जम धिति धीरत्तं० गाथा । उज्जम त्ति णाण-तवादीसु उज्जमति । तं दुविधं—संभवे सम्भाव्ये च । कश्चित् तदुद्यमाय । एवं सर्वत्र यथा संभवे सम्भाव्ये च योजयितव्यम् । धितिमिति संयमे धृतिः । धीरत्तं णाम परीसहोवस-गाणं [जये] । सोडीरो णाम त्यागसम्पन्नः अविसादिता । अहवा सोडीरत्तं ज्ञाने अधीतव्ये तथैव वा कर्त्तव्ये न पराभियोग इव करोति, हर्षयमाणः ‘अवश्यं मया एतत् कर्त्तव्यम्’ न विषीदति वलयति वा । क्षमावीर्यं आक्रुश्यमानोऽपि न क्षुभ्यति । 30 गंसीरो नाम न परीपहैः क्षुभ्यते, ठातुं वा कातुं वा णो उत्तुणो भवति । उक्तं च—

छुद्धुच्छुलेति जं होति ऊणयं रिच्चय कणकणेइ । भरियाइं ण खुब्भंती सुपुरिसविण्णाणभंडाइं ॥ १ ॥

उवयोगः सागार-अणागारुत्तयोगवीरियं । सागारोवयोगवीरियं अट्टविधं—पंच ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि । अणागारो-

वयोगवीरियं चतुर्विधं, येन स्वे स्वे विषये उपयुक्तः यो यमर्थं जानीते द्रष्टव्यं च पश्यति । एकैकस्स मत्युपयोगादेः चतुर्विधो भेदो दब्बादि । एवं उवयोगवीरिए जाणति । जोगवीरियं तिविधं—मणज्झप्पवीरियं अकुशलमणणिरोधो वा कुशलमणज्झदीरणं वा मणस्स वा एगत्तीभावकरणं, मणवीरिएण य णियंठसंयता बहुमाण-अवट्ठितपरिणामगा य भवंति १ । वइवीरिए भासमाणो अपुणरुत्त निरवशब्दं च भाषते वागध्यात्मोपयुक्तः २ । काये वीर्यं सुसमाहित-पसन्नवं-सुसाहरितपादः कूर्मवदवतिष्ठते ‘कधं निश्चलोऽहं स्याम् ?’ इत्यध्यवसितः । उक्तं हि—“काए वि हु अज्झप्पं ते० ३ [भाव नि० गा० १४७० पत्र ७७३] । तपोवीर्यं ४ द्वादशप्रकारं तपस्तदध्यवसितः करोति । एवं सप्तदशविधे संयमेऽपि एकत्वाध्यवसितस्य संयमवीर्यं भवति—कथमहमतिचारं न प्राप्नुयामिति । एवमादि अध्यात्मवीर्यम् । एवमादि भाववीर्यं वीरियपुण्वे वणिज्जति विकल्पशः । उक्तं च—

सव्वणदीणं जा होज्ज वालुगा गणणमागता संती । तत्तो बहुत्तराओ अत्थो एकस्स पुव्वस्स ॥ १ ॥

सव्वसमुद्धान जलं जति पत्थमितं ह्वेज्ज संकलणं । तत्तो बहुगतराओ अत्थो एगस्स पुव्वस्स ॥ २ ॥

[] ॥ ६ ॥ ८९ ॥

10

सव्वं पि तयं तिविधं बालं तथा पंडितं च मिसितं च ।

अधवा वि होति दुविधं अगारं-अणगारियं चेव ॥ ७ ॥ ९० ॥

सव्वं पि तयं तिविधं बालं तथा पंडितं च मिसितं च० [गाथा] । अधवा दुविधं, तं०—अगारवीरियं अण-गारवीरियं च । तत्थ पंडितवीरियं अणगाराणं । अगाराणं तु दुविधं—बालं च बालपंडितं चेति । तत्थ पंडितवीरियं पि सादीयं सपज्जवसितं च । बालवीरियं जधा असंजतस्स तिविधोविट्ठणा, तंजधा—अणादीयं अपज्जवसितं १ अणाईयं सपज्जवसियं २ 15 सादीयं सपज्जवसियं ३, णो चेव णं सादीयं अपज्जवसितं । अधवा सव्वं तु वीरियं तिविधं—खइयं १ उवसमियं २ खायो-वसमियं ३ ति । खइयं खीणकसायाणं १ उवसमियं उवसंतकसायाणं २ सेसाणं तु खयोवसमियं ३ ॥ ७ ॥ ९० ॥

तत्थ सुत्तं “सत्थमेगे सुसिक्खंति” [सूत्रगा० ४११] तत्थ णिज्जुत्तिगाथा—

सत्थं तु असियगादी विज्जा मंते य देवकम्मकतं ।

पत्थिव वारुणं अग्गेय वीरं तह मीसंगं चेव ॥ ८ ॥ ९१ ॥

20

॥ वीरियं सम्मत्तं ॥ ८ ॥

सत्थं तु असियगादि० गाथा । सत्थं विद्याकृतं मन्त्रकृतं च । तत्थ विज्जा इत्थी, मंतो पुरिसो । अधवा विज्जा ससाधणा, मंतो असाधणो । एकैकं पंचविधं—पार्थिवं वारुणं आग्नेयं वायव्यं मिश्रमिति । तत्थ मिस्सं जं दिण्ह तिण्ह वा देवताणं, अधवा विज्जाए मंतेण य, एताणि अधिदेवगाणि ॥ ८ ॥ ९१ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । तं चिमं सुत्तं—

25

४०८. दुहा वेतं समक्खातं वीरियं ति पवुच्चति ।

किण्णु वीरस्सं वीरितं ? केणं वीरो त्ति वुच्चति ? ॥ १ ॥

४०८. दुहा वेतं समक्खातं० सिलोगे । दुहा वि एतं द्विप्रकारं द्विभेदं बालं पंडितं च । चः पूरणे । एतदिति यदमिप्रेतम्, यद्वा इहाध्याये अधिकृतं वक्ष्यमाणम्, जं वा णिक्खेवणिज्जुत्तीवुत्तं । सम्यग् आख्यातं समाख्यातं तित्थगरेहि गणधरेहि च । विराजते येन तं वीरियं, विक्रमो वा वीरियं । पकरिसेण वुच्चइ पवुच्चइ, भृशं साध्यादितो वा वुच्चति । 30

१ पि एतं ति० खं १ वृ० । पि य तं ति० ख २ पु २ ॥ २ पंडिय बालवीरियं च मीसं च ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ ३ रमणं ख १ ॥ ४ सत्थं असिमादीयं विज्जा खं २ पु २ । सत्थं असियाईयं विज्जा ख १ ॥ ५ णमग्गे ख १ ॥ ६ वायु ख १ पु २ ॥ ७ द्वयो तिष्ठणां वा ॥ ८ सुयक्खायं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ स्स वीरत्तं खं १ ख २ वृ० वी० ॥ १० कहं चेयं पवुच्चति ? ख २ पु १ पु २ । कहं चेव पमुच्चई ? ख १ ॥

किण्णु [वीरस्स] वीरितं केण वीरो त्ति बुच्चति, किमिति परिप्रभे, नु वितर्के, वीर्यमस्यास्तीति वीरा, किं तद् वीरस्स वीर्यम्? केण वा वीरे त्ति बुच्चति, केण वा कारणेण वीर इत्यभिधीयते? ॥ १ ॥

पृच्छा गता । वाकरणं तु—‘किं वीरियं?’ जं पुच्छितं तदिदमपदिश्यते—

४०९. कम्ममेव परिणाय अकम्मं वा वि सुव्वता ।

५ एतेहिं दोहिं ठाणेहिं जंम्मि दिस्संति मच्चिया ॥ २ ॥

४०९. कम्ममेव परिणाय० सिलोगो । क्रिया कर्मेत्यनर्थान्तरम् । क्रिया हि वीर्यम्, एवं परिणाय एवं परिजानीहि । तस्सेगट्ठिया—उट्ठाणं ति वा कम्मं ति वा वलं ति वा वीरियं ति वा एगट्ठं । पठ्यते च—“कम्ममेव पभासंति” एवं प्रभाषन्ति कर्मवीर्यम् । अथवा यदिदमष्टप्रकार कर्म तद्धि औदयिकभावनिष्पन्नं कर्मेत्यपदिश्यते, औदयिकोऽपि च भावः कर्मोदयनिष्पन्न एव बालवीरियं बुच्चति । वितियं—अकम्मं वा वि सुव्वता, अकर्मवीर्यं तत्, तद्धि कर्मक्षयनिष्पन्नम्, 10 न वा कर्म वध्यते, न वा कर्मणि हेतुभूतं भवति । सुव्वताः तीर्थकराः प्रभाषन्त इति वर्त्तते, परिजानन्त इति वर्त्तते । तत्तु पण्डितवीर्यमित्यपदिश्यते । एते एव द्वे स्थाने, तं०—कम्मवीरियं च अकम्मवीरियं च । तत्र प्रमादात् कर्म वध्यते अप्रमादान्न वध्यते । अथवा द्वाविति बालं पण्डितं च । बालं असंजताणं पंडितं संजयाणं । तत्र तावद् बालवीरियं अपदिश्यते । अथवा जम्मि दिस्संति वट्टमाणा मच्चिया मणुस्सा ॥ २ ॥ तत् कथम्?, उच्यते—

४१०. पमादं कम्ममाहंसु अप्पमादं तधाऽवरं ।

15 तवभावदेसओ वा वि बालं पंडितमेव वा ॥ ३ ॥

४१०. पमादं कम्ममाहंसु० सिलोगो । ‘प्रमादात् कर्म भवति’ एवं वक्तव्ये “कारणे कार्योपचारात्” प्रमादः कर्मेत्युच्यते, स च प्रमादः । [.....] तदिहावि संभवे आदिशे पंडितं सार्वं सपज्जवसितं । बालं तिविधं—अणादिअपज्जवसितं अभवियाणं, अणादिसपज्जवसितं भवियाणं, सादिसपज्जवसितं सम्महिट्ठीणं ॥ ३ ॥

जं तं बालं तं कथं होज्जा? उच्यते—

20 ४११. अत्थमेगे सुसिक्खंति अतिवाताय पाणिणं ।

‘केइ मंते अधिज्जंति पाण-भूतविहेडिणो ॥ ४ ॥

४११. अत्थमेगे सुसिक्खंति० सिलोगो । अस्त्रमिति धनुरुपदिश्यते, धनुःशिक्षामित्यर्थः, आलीढस्थानविशेषतः, एगे असंजता, न सर्वे, अथवा सर्वे कारणा अस्त्रशास्त्राण्यधीयते, हंसीमासुरुक्खं कोडल्लुगं धर्मपट्ठका वैधकं बावत्तारिं वा कलाओ सुट्ठु सिक्खंति । अशुमेनाध्यवसायेन अतिवाताय पाणिणं ति एवं पुरुषस्य शिरश्छेत्तव्यम्, एवं चार्थी प्रत्यर्थी 25 वा दण्डयितव्यः, नेत्रांगा(१ का)रादिभिश्च कारी अकारी च ज्ञातव्यः, अमुकापराधे चायं दण्डो हस्तच्छेद-मारणेत्यादि । किञ्च—केइ मंते अधिज्जंति, अस्त्रमंते आभिचारुके अथर्वणे हृदयोण्डिकादीनि च अश्वमेधं सर्वमेव पुरुषमेधादि च मन्त्रानधीयते । भूतमत्रो धातुवादः विलवादादि । बहूनां पाणाणं भूताणं विहेडणं, विवाधन इत्यर्थः । उक्तं च—

पद् शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनान्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥

[]

१ °मेगे पवेदंति अ° खं १ पु १ पु २ वृ० धी० । °मेते पवेदंति ख १ । °मेव पभासंति वृषा० ॥ २ जेहिं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० धी० ॥ ३ दीसंति ख १ ॥ ४ मच्चिया खं १ ख २ पु १ ॥ ५-६ वाध्यते धूसप्र० ॥ ७ सत्थमेगे तु सि° खं १ पु १ पु २ । सत्थमेगे सुसि° खं १ वृ०, नि० गा० ९१ चूर्णवतरणे ॥ ८ °वादाय खं २ पु १ ॥ ९ एगे मंते खं १ खं १ पु १ पु २ वृ० धी० ॥ १० नेत्रारागादि° चूसप्र० ॥

ते तु अल्लुभाध्यवसिताः ॥ ४ ॥ किञ्च—

४१२. माइणो कहु मायाओ कामभोगे समाहरे ।

हंता छेत्ता पक्कित्ता आतसाताणुगामिणो ॥ ५ ॥

४१२. माणओ काहु (माइणो कहु) मायाओ० सिलोगो । तेण चाणक्क-कोडिल्लं ईसत्थादी मायाओ अधिज्जंति जघा परो वंचेतव्वो । तद्वा वाणियगादिणो य उक्कंचण-वंचणादीहिं अत्थं समज्जिणंति । लोभो तत्थेव ओतरेति, माणो वि । ५ एवं मायिणो मायाहिं अत्थं उवज्जिणंति, यथेष्टानि सावद्यकार्याणि साधयन्ति, तत एवां कर्मवन्धो भवति । कामभोगान् समाहरे, कारणे कार्यवदुपचारः, अर्थ एव कामभोगाः तान् समाहरन्तीति । पठ्यते च—“आरंभाय तिउट्टइ” आरम्भात् त्रिभिः काय-वाग्-सनोभिः आचट्ठीति तिउट्टति, बहवे जीवे एगिंदियादि जाव पंचेदिय त्ति बंधति य एवमादि आरभते पापम् । [हंतौ गामादि, छेत्ता मियपुच्छादि, पक्कित्ता हत्थिदंतादि हत्थादि वा । आतसाता०] ॥ ५ ॥ तं तु—

४१३. मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ।

10

आरतो परतो वा वि दुहा वि य असंजता ॥ ६ ॥

४१३. मणसा वयसा चेव० सिलोगो । मणसा वयसा कायसा, णवण भेदेण जीवे हणंतो बंधंतो उद्धंसंतो आण-
मंतो कुट्टंतो अर्थोपार्जनपरो निर्दयः । अधवा [११ हंतौ गामादि, छेत्ता मियपुच्छादि, पक्कित्ता हत्थिदंतादि हत्थादि वा, आतसाता० । ११] मणसा “कइया वच्चइ सत्थो०” गाधा, कायेण किलिस्संतो, पढमं मणसा, पच्छा वायाए, अंतकाळे कायण । आरतो सयं, परतो अण्णेण, दुहा वि ॥ ६ ॥ स एवम्—

15

४१४. वैराणि कुव्वती वेरी तंतो वेरेहिं रज्जति ।

पापोपका य आरंभा दुक्खपासा य अंतसो ॥ ७ ॥

४१४. वैराणि कुव्वती वेरी० सिलोगो । स वैराणि कुस्ते वैरी । ततो अण्णे मारेति, अण्णे बंधति, अण्णे दंडेत्ति, अण्णे णिव्विसए आणवेत्ति, चोर-पारदारिय-सूय-वोपगादिवहुजणं वेरियं करेति । जेसु वा त्थाणेषु रज्जति सज्जति गिज्जति अज्जोववज्जति । पठ्यते च—“जेहिं वेरेहिं कच्चति” ततस्ते वैरिणः इहभवे चेव करकयादीहिं कच्चति, छिद्यन्त इत्यर्थः । जाणि 20 वा करेति ताणि से अधिअतराणि पडिकरैति, रामवत्, जघा रामेण खत्तिया उच्छादिता ।

अप्रकारसमेन कर्मणा, न नरस्तुष्टिमुपैति शक्तिमान् । अधिकां कुरु वैरयातनां, द्विपतां जातमशेषमुद्धरे ॥ १ ॥

[]

सुभोम्मेणावि तिसत्तखुत्तो णिवंभणा पुयवी कता । पापोपका य आरम्भाः, पापार्हाः पापोपगाः पापयोग्याः, पापानि वा उपगच्छन्त्यारम्भिणः, आरम्भा हिंसादयः, दुःखस्पर्शा दुहावहाः, दुःखोद्दयकरा इत्यर्थः, अन्ते इति अन्तः 25 मृतस्य नरकादिषु । “पावाणं खलु भो ! कडाणं कम्माणं दुक्खिणाण जाव वेदइत्ता मोक्खो, णत्थि अवेदइत्ता, तवसा वा शोसइत्ता” [दशवै० अ० ११ स्थान १८] । अष्टानामपि प्रकृतीनां यो शादशोऽनुभावः स तथा फलति ॥ ७ ॥ किञ्च—

४१५. संपरागं निगच्छंति अत्ता दुक्कडकारिणो ।

राग-दोसस्सिता बाला पावं कुव्वंति ते बहुं ॥ ८ ॥

१ कामभोगे समारम्भे पु २ वृ० वी० । कामभोगे समाहरे खं १ खं २ पु १ । आरंभाय तिउट्टइ चूपा० वृपा० ॥ २ पग-
धिन्ता खं २ पु १ ॥ ३ चतुरस्रकोष्ठकान्तर्गतोऽयं प्रकृतसूत्रश्लोकसत्कचूर्णिग्रन्थसन्दर्भो लेखकप्रमादादिकारणादनन्तरसूत्रश्लोकचूर्णो प्रविष्टो
वर्तते । मया त्वेषोऽत्र यथास्थानं चतुरस्रकोष्ठकान्त स्थापितोऽस्ति । दृश्यतां टिप्पणी ५ ॥ ४ नवकेन भेदेन ॥ ५ [११ ११] एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं
पञ्चमसूत्रश्लोकसत्कचूर्णिग्रन्थसन्दर्भ लेखकप्रमादादत्रागतीऽस्ति, अतोऽयं चूर्णिग्रन्थसन्दर्भोऽनन्तरातिक्रान्तश्लोकचूर्णो यथास्थानं चतुरस्रकोष्ठकान्तनिवे-
शितोऽस्तीति ॥ ६ वेरार्तिं खं १ । वेरार्हं ख २ । वेरार्हं पु १ पु २ ॥ ७ जेहिं वेरेहि कच्चति चूपा० ॥ ८ वरत्थाणेषु रज्जति
सज्जसज्जति चूपा० ॥ ९ अत्तदुक्कडकारिणो ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । “आत्मदुष्कृतकारिण” इति वृत्ति ॥

४१५. संपरागं [णिगच्छंति० सिलोगो ।] तासु तासु गतिषु संपराणिज्जतीति संपरागः संसारः । अथवा पर इत्यनाभिमुख्येन वध्यमानमेव वेद्यते, निर्गच्छंति प्राप्नुवन्ति । आर्त्ता नाम विषय-कपायार्त्ताः । दुक्कडकारिणो दुक्कडाणि हिंसादीणि पावाणि कुर्वन्तीति दुक्कडकारिणः । किंनिमित्तम् ? राग-दोसस्सिता वाला वालवीर्याः, स एव प्रकृतिः दू, बहुं किर कालं ठिती मोहणीयस्स विभासा । ततस्सैः पापैः कर्मभिः साम्परायिकैः सम्परायमेव णियच्छंति, संसारमित्यर्थः, तत्र ५ च नरकादिषु दुःखान्यनुभवन्ति ॥ ८ ॥

४१६. एतं सकम्मविरियं वालाणं तु पवेदितं ।

एत्तो अकम्मविरियं पंडिताणं सुणेह मे ॥ ९ ॥

४१६. एतं सकम्मवीरियं० सिलोगो । सकर्मवीरियं ति वा वालवीरियं ति वा एगदं । इदानीं अकम्मवीरियं ति वा पडितवीरियं ति वा एगदं ति ॥ ९ ॥ केरिसो पुण पंडितो ? उच्यते—

४१७. दविए वंधणुम्मुक्के सवतो छिण्णवंधणे ।

पणोल्ल पावगं कम्मं सल्लं कंतेति अंतसो ॥ १० ॥

४१७. दविए वंधणुम्मुक्के० सिलोगो । राग-दोसविमुक्को दविओ, वीतराग इत्यर्थः, अथवा वीतराग इव वीतरागः, बन्धनेभ्यो मुक्तकल्पः पण्डितवीर्यावरणेभ्यः । सव्वसो छिन्नबंधणे ति सिद्धः, तेन नाधिकारः । ये पुनः प्रमादादयो हिंसादयः रागादयो वा तेषु कार्यवदुपचारादुच्यते—सव्वतो छिण्णवंधणे, न तेषु वर्त्तत इत्यर्थः । कसायअप्पमत्तो वा स १५ अकर्मवीरः, एवं चैव अकम्मवीरियं वुच्चति । कथं अकम्मवीरियं ? यतस्तेन कर्म न वध्यते, न च तत् कर्मोदयनिष्पन्नम्, येन कर्मक्षयं करोति तेन अकर्मवीर्यवान् । पणोल्ल पावगं कम्मं, प्रमादादीन् पापकर्माश्रवान् तान् प्रणुद्य सल्लं कन्तेति अंतसो, भावकम्मसल्लं अट्टप्पगारं, तत् कुन्तति छिनत्तीत्यर्थः, अन्तसो ति यावदन्तोऽस्य, निरवशेषमित्यर्थः ॥ १० ॥

केन कुन्तति ? किं वाऽऽदाय कुन्तति ? इति, उच्यते—धम्ममादाय । कीदृशं धर्मम् ?—

४१८. णेयाउअं सुअक्खातं उपादाय समीहते ।

भुज्जो भुज्जो दुहावासं असुभत्तं तथा तथा ॥ ११ ॥

४१८. णेयाउअं सुअक्खायं० सिलोगो । नयनशीलो नैयायिकः । कुत्र नयति ?, मोक्षम् । सुप्पु आख्यातः सुअक्खातः । उपादायेति गृहीत्वा । सम्यग् ईहते समीहते ध्यानेन । किं ध्यायते ?, धम्मं सुक्कं च । तदालंबणाणि तु भुज्जो भुज्जो दुहावासं, भूयो भूय इति वीप्सार्थः, अतीता-ऽन्नागतानि अणंताइ भवग्गहणाइ, सकम्मवीरियदोसेण भूयो भूयो णरगादिसंसारे णाणाविधदुक्खवासे सारीरादीणि दुक्खाणि भुज्जो भुज्जो पावति । अशुभभावः असुभत्तं, तथा तथा २५ तेन तेन प्रकारेण, यथा यथा कर्म तथा तथाऽशुभं फलति । अथवा अशुभमिति अशुभभावना गृहीता, यथा “शुभं किं नु कडेवरे०” [] । एवमनित्याद्या अपि द्वादश भावना गृहीताः ॥ ११ ॥ तत्रानित्यभावना—

४१९. ठाणी विविधठाणाणि चइस्संति ण संसओ ।

अंणितिए इमे वासे णातीहि य सुहीहि य ॥ १२ ॥

४१९. ठाणी विविधठाणाणि० सिलोगो । स्थानान्येषां सन्तीति स्थानिनः । देवल्लोके तावदिन्द्र-सामानिक- ३० त्रायस्त्रिंशद्याः । मनुष्येष्वपि चक्रवर्त्ति-वल्लदेव-वासुदेव-मण्डलिक-महामण्डलिकादि । तिर्यक्ष्वपि यानीष्टानि, विविधानीति उत्तम-मध्यमा-ऽधमानि । तेभ्यः स्थानेभ्यः सर्वस्थानिनः चइस्संति, नास्त्यत्र संशयः । उक्तं हि—

१ “नियच्छन्ति वप्नन्ति” इति वृत्तौ ॥ २ दू इति चतु सङ्ख्याद्योतकोऽक्षराङ्कः । प्रकृति स्थिति रसोऽनुभागश्चेत्यर्थः ॥ ३ दविते ख २ पु १ ॥ ४ पणोल्ले खं १ ख २ पु १ पु २ । ५ कत्तति अतसो ख १ । कंतइ अप्पणो पु २ वृपा० ॥ ६ मुक्तकेभ्यः पण्डिं चूसप्र० ॥ ७ अप्पणो, भावं चूसप्र० ॥ ८ कर्म चूसप्र० ॥ ९ णेताउयं ख १ ॥ १० अणितिए य संवासे इ० दी० । अणीतिते अयं वासे ख १ । अणीयए अयं वासे पु १ पु २ । अणियए य संवासे ख २ ॥ ११ णायएहिं सु० ख १ पु २ । नाततेहिं सु० खं २ ॥

अशाश्वतानि स्थानानि सर्वाणि दिवि चेह च । देवाऽऽसुर-मनुष्याणां ऋद्धयश्च सुखानि च ॥ १ ॥

[]

किञ्च-अणितिए इमे वासे, जीवतोऽपि हि अनित्यः संवासो भवति, कैः?, ज्ञातिभिः, ज्ञातयो नाम माता-पितृ-सम्बन्धाः, सुहृदः शेषा मित्रादयः ॥ १२ ॥

४२०. एवमादाय मेधावी अप्पणो 'गिद्धिसुद्धरे ।

5

आयरियं उवसंपज्जे सैवे धम्मा अकोपिता ॥ १३ ॥ [सूत्रग्रं० ५००]

४२०. एवमादाय मेधावी० सिलोगो । एवमवधारणे, आदाए त्ति एवं बुद्ध्या गृहीत्वा, यथा सर्वाणि अशाश्वतानि स्थानानि पण्डितवीर्यगुणाश्च मोक्षे च शाश्वतं स्थानं आदाए त्ति, अथवा द्वादशसु भावनासु यदुक्तं तं आदाय उपधार-यित्वेत्यर्थः, आत्मनैव आत्मनि गृद्धिसुद्धरेत्, ममीकारमित्यर्थः, तं०—“हत्था मे पादा मे जीवेज्जामि जेसु या ।” कलत्र-स्वजन-मित्रादिषु ग्रेधिरूपयते तेभ्य आत्मनैव आत्मानमुद्धरेत् । किञ्च-गिद्धिसुद्धरेमाणो आयरियं उवसंपज्जे, स्वाध्याय-10 तपादीनुत्तरोत्तरगुणानुपसम्पद्यमानः चरित्तारियं मगं उवसंपज्जेज्जा, आयरियाण वा मगं उवसंपज्जेज्ज । सर्वे धर्माः कुतीर्थिकानां अकोपिता नासा ण केहिं वि कोविज्जति । कोवितो णाम दूषितः, कूटकार्पापणवत्, छेदो पुण ण कोविज्जइ ॥ १३ ॥ तं कथं उवसंपज्जइ?, दोहिं ठाणेहिं—

४२१. सहसम्मूतियाए णच्चा धम्मसारं सुणेत्त वा ।

उवड्डिते य मेधावी पडिघातपावगे ॥ १४ ॥

15

४२१. सहसम्मूतिआए णच्चा० सिलोगो । शोभना मतिः सन्मतिः, सहजाऽऽत्ममतिः सहसन्मतिः, स्वा वा मतिः सन्मतिः, सह सन्मतीए सहसम्मतिगं प्रत्येकबुद्धानाम् । निसर्गसम्यग्दर्शने वा पित्तज्वरोपशमनदृष्टान्तसामर्थ्याद् आभिणिबोधिय-सुयं उप्पाडेति, जथा इलापुत्तेण [आव० हारि० वृ० पत्र ३५९-२ नि० गा० ८४६] । धम्मसारं सुणेत्त वा, यथा तीर्थकरसकाशादन्वतो वा धर्म एव सारः धर्मसारः, धर्मस्य वा सारः धर्मसारः चारित्रं तं [सुणेत्ता श्रुत्वा] प्रतिपद्यते, पच्छा उत्तरगुणेषु परक्कमति पंडितवीरिएण पुव्वकम्मक्खयट्ठताए । एवं सो दविओ हिंसादि रागादि वा बंधण-20 विमुक्को अकम्मवीरिए उवड्डिते य मेधावी पडिघातपावगे, धम्मे उवड्डिते अकम्मवीरिए या बहुमाणपरिणामे मेराए धावतीति मेधावी प्रत्याख्यातहिंसादिअँटारससंजत-विरत-पडिहत्त-पञ्चक्खातपावकम्मे ॥ १४ ॥ स एवमुत्तरगुणेषु घटमाणो—

४२२. जं किंचि उवक्कमं णच्चा आउक्खेमं च अप्पणो ।

तस्सेव अंतरद्धा खिप्पं सिक्खेज्ज पंडिते ॥ १५ ॥

४२२. जं किंचि उवक्कमं णच्चा० सिलोगो । यत्किञ्चिदिति उपक्रमाद्वा अवाएण वा । अथवा तिविहो उवक्कमो-25 भत्तपरिणा-इणिणादि । आयुषः क्षेममित्यारोग्यं शरीरस्य, चाद् उपद्रवा आत्मन इत्यात्मशरीरस्य । तस्सेव अंतरद्धा, तस्सेति तस्य आयुःक्षेमस्य अन्तरद्धा इत्यन्तरालं यावन्न मृत्युरिति यावद्वा मूढां संज्ञा । खिप्पमिति खिप्पं सलेहणाविधिं शिक्षेत् ॥ १५ ॥ सिक्खा दुविधा-आसेवणासिक्खा गहणसिक्खा य । प्रहणे तावद् यथावन्मरणविधिर्विज्ञेयः । आसेवनया ज्ञात्वा आसेवितव्यं यद् यदिच्छति मनसा । आसेवणसिक्खा—

१ गेहिमु० ख २ ॥ २ आरियं ख १ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ सन्वधम्ममकोवियं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । सन्वधम्म-मगोवियं ख १ वृ० ॥ ४ म्मुह्यं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० । म्मुह्यं पु २ ॥ ५ सुणेत्तु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ समुवड्डिते अणगारे पञ्चक्खायपावए ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । उवड्डिते उ अण० ख १ ॥ ७ “वयच्छक्कं ६ कायच्छक्कं १२ अकप्पो १३ गिहिभायण १४ । पल्लिक १५ निसिज्जा य १६ सिणाण १७ सोभवज्जण १८ ॥ १ ॥” इत्येतदष्टादशकम् ॥ ८ जं किंचिउवक्कमं जाणे आउक्खे-मस्स अप्पणो । तस्सेव अंतरा खिप्पं सिक्खं सिक्खेज्ज पंडिते ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । किं तुवक्कमं ख २ पु १ पु २ ॥ सूय० सु० २२

४२३. जघा कुम्मो सयंगाहं सए देहे समाहरे ।

एवं पावेहिं अप्पाणं अज्झप्पेण समाहरे ॥ १६ ॥

४२३. जघा कुम्मो सयंगाहं० सिलोगो । मरणकाले च नित्यमेव यथा कूर्मः स्वान्यङ्गानि पञ्च सए देहे समाहरे
त्ति नाम प्रवेशयति, ततः शृगालादिभ्यः पिशितादिभ्यः अभिगम्यो न भवति । एवं पावेहिं अप्पाणं, पावाणि हिंसादीणि
५ कसायादीणि च, मरणकाले चाऽऽहारोपकरणसेवणव्यापाराद्याऽऽत्मानं सहस्य निर्व्यापारः संलेखनां कुर्यात् । आत्मानमधिकृत्य
यत् प्रवर्तते तद् अध्यात्मम्, ध्यानं स्वाध्यायो वैराग्यं एकाग्रता इत्यादिनाऽध्यात्मेन पापात् समाहरे चि ॥ १६ ॥

तत्र त्रयाणां मरणानामन्यतम व्यवस्यते । इह तु पाओवगमणमधिकृतम्, येनापदिश्यते—

४२४. 'संहरे हत्थ-पादे य कायं सद्धिदियाणि य ।

पावगं च परीणामं भासादोसं च पावगं ॥ १७ ॥

10 ४२४. संहरे हत्थ-पादे य० सिलोगो । हस्त-पादप्रवीचारं संहस्य निष्पन्दस्तिष्ठेत् । कायं च संहर उद्धृतादिभ्यः ।
सर्वेन्द्रियाणि वा स्वे स्वे विषये संहर राग-द्वेषनिवृत्तिं कुरु । पावगं च परीणामं० वृत्तम् । णिदाणादि इहलोकासंसम्पयोगं च
संहर इति वर्तते । भासादोसं च पावगं ति वाग्मुत्तिष्ठेत् ॥ १७ ॥ एवं मत्तपरिण्णाए इंगिणीए वि अयतत्तं साहर, “जतं
गच्छे जतं चिहे” [दशवै० अ० ४ प्रान्ते गा० ८] स्ति । दुर्लभं पण्डितमरणमासाद्य कर्मक्षयार्थं सदोपयुक्तेन भाव्यम् । तस्य
णं जति कोयि राया वा रायामच्चो वा वंदेज वा पूयेज वा निमंतेज वा तत्र न रागः कार्य इति कृत्वा अपदिश्यते—

15 ४२५. अणु माणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिते ।

सुतं मे इहमेगेसिं एवं वीरस्स वीरियं ॥ १८ ॥

४२५. अणु माणं च मायं च० [सिलोगो] । अधवा मरणकाले चामरणकाले च सर्वकालमेव अणु माणं च
मायं च तं परिण्णाय पंडिते । अणुरिति स्तोकोऽपि मानो न कर्त्तव्यः, किमु महान् ? । अणुरपि च माया न कार्या,
किमु महती ? इति । पूजा-सत्कार-कामभोगे कोह पडिसेवेज्ज, जघा पंडरज्जाए [दशाष्ट० अ० ८ नि० गा० ५४-५८ तद्गुणै च ।
20 आव० चूर्णो पत्र ५२२ । आव० हारि० वृत्ति. पत्र ३९३-२] । एवं च क्रोधभावमपि दुविधाए परिण्णाए ज्ञात्वा कपाचविपाक च
तेभ्यो निवृत्तिं कुर्यादिति पण्डितः । पठ्यते च—“अतिमाणं च मायं च, तं परिण्णाय पंडिते” अतीव मानो यथा
सुभोम्मादि, कोऽर्थः ?—यद्यपि सरागस्य मानोदयः स्यात् तथापि उदयप्राप्तस्य विफलीकरणं कार्यम् । सुतं मे इहमेगेहिं(सिं)
एवं वीरस्स वीरियं, श्रुतं मया तीर्थकरात् स्वविरेभ्यो वा इहेति इहलोके प्रवचने वा एकेषां न सर्वेषाम्, एतद् वीर्यवतो
वीरस्य पंडितवीरियं, यदुक्तं वीरस्स वीरत्तं इति । यथा वाऽस्यावसानमिति तद् व्याख्यातम् ॥ १८ ॥

25 स एवं मरणकाले अमरणकाले वा पण्डितवीर्यवान् महाव्रतेषूद्यतः स्यात् । तत्राहिंसा प्रथमम्—

* ४२६. उह्वमवे 'तिरियं दिसासु जे पाणा तस-थावरा ।

सवत्थ विरतिं कुज्जा संति-णिच्चाणमाहितं ॥ १९ ॥

४२६. अस्य श्लोकस्य चर्चा उक्ता [सूत्रगा० २४३] ॥ १९ ॥ किञ्च—

१ पावाहं मेधावी अज्झ० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ साहरे हत्थ-पादे य मणं स० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ०
वी० ॥ ३ च तारिसं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ आयतदुं सुयादाय एयं वीरस्स वीरियं । सातागारवणिहुते
उवसंते अणिहे चरे ॥ इतिरूप सूत्रश्लोक ख १ वर्तते । अणु माणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिण् । आयतदुं सुयादाय एवं
वीरस्स वीरस्स वीरियं । सायागारवणिहुते उवसंतेऽणिहे चरे ॥ इतिरूप पाठ ख २ पु १ पु २ वर्तते । अणु माणं च मायं च
तं परिण्णाय पंडिण् । सातागारवणिहुण् उवसंतेऽणिहे चरे ॥ इतिरूप सूत्रपाठ वृ० वी० । अतिमाणं च मायं च तं परिण्णाय
पंडिण् । इति सुयं मे इहमेगेसिं एयं वीरस्स वीरियं । इति आयतदुं सुयादाय एवं वीरस्स वीरियं । इति च सूत्रपूर्वार्धस्य पाठमेदत्रयं
वृत्तौ वृत्तिकृता निर्दिष्टं वर्तते । चूर्णौ त्वाय एक एव पाठमेदो निर्दिष्टोऽस्ति ॥ ५ नाय सूत्रश्लोक सूत्रप्रतिषु दृश्यते । किञ्च चूर्ण-वृत्ति-पीपिकावृत्तिरयं
श्लोको निर्दिष्टोऽस्ति । अपि चार्थ श्लोक तृतीयाध्ययनचतुर्थोद्देशके २४३ तमो वर्तते ॥ ६ तिरियं वा जे वी० । तिरिय दिसासु जे वृ० ॥

निमित्तवलेन वा यथा गोशालः, रायपव्वइतगा वा बहुजणेतारः बहुजनेनाऽऽश्रियन्ते । पूया-सङ्कारणिमित्तं विज्जाओ
णिमित्ताणि य पयुंजमाणा तपसि च प्रकाशानि प्रकुर्वन्ति तेषां बालानां यत् किञ्चिदपि पराक्रान्तं तदशुद्धम्, भावोपहतत्वाद्
चक्केनापि भेदेन अज्ञानदोषाच्च । एवमादिभिर्दोषैः अशुद्धं तेसिं परकंतं, अशुद्धं नाम यथोक्तैर्दोषैः, पराक्रान्तं चरितं
चेष्टितमित्यर्थः, कुवैद्यचिकित्सावत् । सफलं होति सब्वसो, फलं णाम कम्मवंधो, तत्तत्कर्मवन्धं प्रति सफलं भवति, सर्वश
इति सर्वाः क्रियास्तेषां कर्मवन्धाय भवन्ति । सर्वं हि कटुकविपाकं सुचरितमपि पुद्गलस्य मिथ्यादृष्टेः, निर्वाणं वा प्रत्यफलं
भवति ॥ २३ ॥ सर्वशस्तद्विपरीताः सच्छासनप्रतिपन्नाः—

४३१. जे तु बुद्धा महानागा वीरा सम्मत्तदंसिणो ।

सुद्धं तेसिं परकंतं अफलं होति सब्वसो ॥ २४ ॥

४३१. जे तु बुद्धा महानागा० सिलोगो । स्वयम्बुद्धास्तीर्थकराद्याः, तच्छिष्या वा बुधबोधिता गणधरादयः
महानागा इति । चतुरसीती उसमसामिणो सिस्ससहत्साणि, उसमसेणत्स वत्तीस समणसाहत्सीओ गणो आसी, एवं जाव
वद्धमाणसामी ताव सघस्स चतुब्बिघस्स परिमाणं भासितव्वं । प्रत्येकबुद्धाः पुनः साम्प्रतं न महानागाः, केचित्तु पूर्वमौसन् ।
ये चान्ये राजादयः पूर्वं महानागाः आसन् पश्चाद्वा जावास्ते वीरा इति अकन्मवीरिए वद्धमाणा सरागा वीतरागा वा, वीराः
तपसि णाणादीहि वा विराजंतीति, वीरा विदारयन्तीति वा कर्माणि । सम्मं पत्सतीति सम्मत्तदंसिणो । तेसिं भगवताणं
सुद्धं तेसिं परकंतं, शुद्धं णाम निरुवरोधं सह-गारव-कसायादिदोसपरिशुद्धं अनुपरोधकृद् भूतानां तविदुपसविधे (?) संजमे
च पराक्रान्तिः । अफलं होति सब्वसो, फलं णाम कर्मवन्धो, तं प्रत्यफलं, कथं ?, “संजमे अणण्हयफले तवे वोदाणफले” ।
[मग० श० २ उ० ५ सू० ११० पत्र १३८-१] उक्तं च—“निरौसदं निस्सुख-दुःखकल्पनं, [.....] धर्ममुवाच निष्फ-
लम् ।” [] । मोक्षणं वा प्रति सफलम् [] ॥ २४ ॥

एवं पूर्वं पश्चाद्वा महाजननेतृणां महाजनविज्ञावानां च—

४३२. तेसिं तु तवो सुद्धो णिक्खंता जे महाकुला ।

अवमाणिते परेणं तु ण सिलोगं वयंति ते ॥ २५ ॥

४३२. तेसिं तु तवो सुद्धो० सिलोगो । तेषामिति जे जघुत्तकारिणो जेत्तिता णिदिट्ठा, महं प्राधान्ये, कुलं इत्थाक्कु-
कुलादि, केचित् त्वज्ञातकुलीया अपि भूत्वा विद्यया तपसा सौर्याद् विस्तीर्णाभवन्ति नन्दकुलवत् । एत्थ चतुब्भंगो, किञ्चि
कुलतो वि महान्तं जणतो वि १ एवं चतुब्भंगो, एत्तो एगतरातो वि णिक्खंता महाकुलातो । महद्वा कुलमेपां महाकुलाः,
भगवानेव छउमत्थकाले । अवमाणिते परेणं तु ण सिलोगं वयंति ते, सिलोगो नाम श्लाघा, अमुकराजा वा आसी-
दिति इभ्यो वा शालिभद्रादिः । तत् पूजा-सत्कार-श्लाघादिनिमित्तं कुलं न कीर्त्तयितव्यम्, कुलादिकार्यनिमित्तं वा
कीर्त्तत ॥ २५ ॥ किञ्च—

४३३. अप्पपिंडासि पाणासि अप्पं भासेज्ज सुवते ।

खंतेऽभिनिव्वुडे दंते विगंतगेधी ण रज्जति ॥ २६ ॥

४३३. अप्पपिंडासि पाणासि० सिलोगो । सयमेऽपीयमेव वर्ण्यते, तेण अप्पपिंडासि अप्पं पिण्डमभ्रातीति अप्पपिंडासी,
असंपुण्णं वा, एवं पाणं पि । अट्ठ कुंहुडिअंडगपमाणमेत्ते कवले आहारमाहारेमाणे अप्पाहारे, दुवालस अट्ठोमोदरिया,
सोलस दुभागपत्तं, चळ्वीसं ओमोदरिया, तीसं पमाणपत्ते, वत्तीस कवला संपुण्णाहारे, एत्तो एकेणावि ऊणं जाव

१ कटुकं चूसप्र० ॥ २ य ख १ ख २ ॥ ३ महाभागा पु १ पु २ वृप्र० वी० ॥ ४ धीरा खं २ पु २ ॥ ५-६ आसीत् चूसप्र० ॥
७ निरासस्ताव वा० मो० ॥ ८ पि तवोऽसुद्धो ख १ ख २ वृ० वी० । पि तवो सुद्धो पु १ पु २ ॥ ९ जं नेवऽन्ने वियाणंति
न सिलोगं पवेदय खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । सिलोतं खं १ । पवेयते खं २ पु १ पु २ ॥ १० धीतगिद्धी सदा जए वी० ।
वीयगेही सया जते ख १ ख २ पु १ पु २ । विगतगिद्धी सदा जए वृ० ॥ ११ कुकुंढिं चूसप्र० ॥

एक्कासेण एगसित्थेण वा । एवं उवकरणोमोदरिया । अप्पं भासेज्ज त्ति अनर्यदण्डकथां न कुर्यात्, कारणेऽपि च नोचैः । भणिता दब्बोमोदरिया । भावे तु खंतेऽभिणिञ्जुडे दन्ते, अक्रोधनं क्षान्तिः, अभिणिञ्जुडो णाम निर्वृतीभूतः शीतीभूतो, अर्थशीलो अर्थेषु ज्ञानादिपूद्यतः, दंते इति दान्तेन्द्रियः । तवसा य विगतगेधी णिदाणादिसु गोधिविप्पमुक्खे य पडुप्पण्णेषु ण रज्जति ण य कंखामोहं करेति ॥ २६ ॥

४३४. ज्ञाणयोगं समाहट्ठु कायं वोसिज्ज सव्वसो ।

5

तितिक्खं परमं णच्चा आमोक्खाय परिव्वएज्जासि ॥ २७ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ वीरियं [अट्ठमज्झयणं] सम्मत्तं ॥ ८ ॥

४३४. ज्ञाणयोगं समाहट्ठु० सिलोगो । ध्यानेन योगो ध्यानयोगः, प्रशस्तध्यानयोगं सम्यग् हृदि आहृत्य अप्रशस्तं चाऽऽहृत्य कायं वोसिज्ज सव्वसो, सर्वश इति आहारक्रियामप्यस्य न करोति, खेद-जड-मलापहरणाद्याश्च बाह्यक्रियाः । तितिक्खं परमं णच्चा, तितिक्षा नाम परीपहोवसग्गाधियासणं, तितिक्षणमेव परमं मोक्षणं मोक्षसाधनं चेत्येवं च ज्ञात्वा 10 आमोक्खाय परिव्वएज्जासि त्ति, आमोक्षायेति यावन्मोक्षगमनं ताव परिव्वएज्जासि त्ति शरीरमोक्खो वा, परि समंता सव्वतो वएज्जासि ॥ २७ ॥ भगवानाह—एवमहं ब्रवीमि, न परोपदेशादित्यर्थः ॥ णयास्तथैव ॥

॥ वीर्यमष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥ ८ ॥

९

[णवमं धम्मज्झयणं]

धम्मो त्ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगदारा । धम्मो अत्थाहिकारो । उक्तः उपक्रमः । णामणिप्फण्णे धम्मो ।
सो पुण—

धम्मो पुव्वुद्दिट्ठो भावधम्मणे एत्थ अधिकारो ।

एसेव होति धम्मो एसेव समाधिमगो त्ति ॥ १ ॥ ९२ ॥

धम्मो पुव्वुद्दिट्ठो० । धम्म-इत्य-कामा य । तं चेव इधावि परूवेतव्वो । इह तु भावधम्मणे अधिकारो । एष एव
धर्मः, एष एव भावसमाधिः, एष एव च भावमार्गः ॥ १ ॥ ९२ ॥ तत्थ धम्मस्स णिक्खेवो—

णामं-ठवणाधम्मो दवधम्मो य भावधम्मो य ।

सच्चित्तइचित्त मीसे गिहत्थदाणे दवियधम्मो ॥ २ ॥ ९३ ॥

णामं-ठवणाधम्मो० गाथा । वतिरित्तो दव्वधम्मो तिविधो सच्चित्तादि । तत्थ सच्चित्तस्स जघा—चेतना धर्मः,
चेतना स्वभाव इत्यर्थः । अचित्ताण जघा—धम्मत्थिकायस्स जा जस्स धम्मता । जघा—

गतिलक्खणो तु धम्मो अधम्मो ठाणलक्खणो । भायणं सव्वदव्वाणं भणितं अवगाहलक्खणं ॥ १ ॥

[उत्तराध्ययनसूत्र ख० २८ गा० ९]

पोगलत्थिकायो गहणलक्खणो । मिस्सगाणं दव्वाणं जा जस्सभावता, यथा क्षीरोदकं सीतलं घातुरक्कावार्द्रकाशायी (?)
यावन्न परिणमत्युदकं तावन्मिश्रं भवति । गृहस्थानां च यः कुलग्रामादि-नगरधर्मः । दाणधम्मो त्ति यो हि येन दत्तेन
धर्मो भवति स तस्मिन् देयद्रव्ये कार्यवदुपचाराद् दानधर्मो भवति । यथा—

अन्नं पानं च वस्त्रं च आलयः शयना-इससनम् । शुश्रूषा वन्दनं तुष्टिः पुण्यं नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ २ ॥ ९३ ॥

लोइय लोउत्तरिओ दुविधो पुण होति भावधम्मो तु ।

दुविधो वि दुविध तिविधो पंचविधो होति णातव्वो ॥ ३ ॥ ९४ ॥

लोइय लोउत्तरिओ० गाथा । भावधम्मो दुविधो—लोइओ लोउत्तरिओ य । लोइओ दुविधो—गिहत्थाणं कुपासंडीणं
च । लोउत्तरिओ तिविधो—णाणं दंसणं चरित्तं च । णाणे आभिणिवोधिगादि । दंसणे उवसामगादि । चरित्ते पंचविधो
सामायगादिना पाणवधवेरमणादिना वा, चतुव्विधो वा चाउब्बामो, रातीभोयणवेरमणल्लहो वा छव्विधो पसत्थभावधम्मद्वि-
तेहि । पासत्थोसण्णादीहिं दाण-ग्गहणं ण कायव्वं संसग्गी वा ॥ ३ ॥ ९४ ॥

तत्थ पासत्थोसण्ण-कुशीलसंथवो एत्थ अत्थे गाथा—

॥ पासत्थोसण्ण-कुशीलसंथवो ण किर वट्ठते कातुं ।

सूतकडे अज्झयणे धम्मम्मि णिकाइयं एयं ॥ ४ ॥ ९५ ॥

॥ धम्मस्स णिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ९ ॥

॥ ४ ॥ ९५ ॥ णामणिप्फण्णो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं—

सुत्तगा० ४३५-३७ णिज्जुत्तिगा० १२-१५] सूर्यगडंगसुत्तं बिइयमंगं पढमो सुयक्खंधो ।

४३५. कतरे धम्मे आघाते माहणेण मतीमता ? ।

अंजु धम्मे जघातथा जैणाणं तं सुणेध मे ॥ १ ॥

४३५. कतरे धम्मे आघाते० सिलोगो । कतरः केरिसो वा, आघात इत्याख्यातः । माहन इति भगवानेव । समणे त्ति वा [माहणे त्ति वा] एगट्ठं । मन्यते अनयेति मतिः केवलज्ञानमिति, मतिरस्यास्तीति मतिमान्, अतस्तेन मतिमता । एवं जंबुणामेण पुच्छितो सुधम्मो आह-अंजु धम्मे जघा तथा, अञ्जुरिति आर्जवयुक्तः, न दंभ-कव्वादिभिरुपदिश्येत । 5 ते तु कुशीलाः बालवीर्यवन्तः, तेऽनार्जवानि ब्रुवते-न वयं परिग्रहवन्तः आरंभिणो वा, एतत् सद्दस्य बुद्धस्य उपासकानां वा इति । भागवतास्तु-नारायणः करोति हरति ददाति वा । उक्तं हि—

यस्य बुद्धिर्न लिप्येत हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन न स पापेन लिप्यते ॥ १ ॥

नैवं भगवता अनार्जवयुक्तो धर्मः प्रणीतः, भगवता तु यो यथावस्थितस्तं तथैव मत्वा निरुपयो धर्मोपदिष्टः, न 10 लोकपक्षिनिमित्तम्, ग्लानाद्युपाधिना वा किञ्चित् सावद्यमार्तेन वर्त्तव्यमित्युपदिष्टम् । जिनानामिति षष्ठी । जिनानां सतकं तीता-ऽनागतानाम् । पठ्यते च-“जणगा ! तं सुणे धम्मे” जायन्त इति जनकाः, हे जनकाः ! तमाख्यायमानं सुणे धम्मे । यथोद्दिष्टधर्मप्रतिपक्षभूतस्त्वधर्मः, तत्र चामी वर्त्तन्ते ॥ १ ॥

४३६. माहणा खत्तिया वेस्सा चंडाला अदु वोक्कसा ।

एसिया वेसिया सुहा जे य आरंभणिसिस्ता ॥ २ ॥

४३६. माहणा खत्तिया वेस्सा० सिलोगो । माहणा मरुगा सावगा वा । खत्तिया उग्गा भोगा राहणा इक्खागा राजानस्तदाश्रयिणश्च । अथवा क्षत्रेण धर्मेण जीवन्त इति क्षत्रियाः । वैश्याः सुवर्णकारादयः, ते हि हवनादिभिः क्रिया-भिर्धर्ममिच्छन्ति । चण्डाला अपि ब्रुवते-वयमपि धर्मावस्थिताः कृष्यादिक्रियां न कुर्मः । वोक्कसा नाम संजोगजातिः । जहा-वंभणेण सुदीए जातो गिसादो त्ति बुद्धति, वंभणेण वेस्सजातो अम्बट्टो बुद्धति, तत्थ गिसाएणं अंबट्टीए जातो सो वोक्कसो बुद्धति । एसिया वेसिया, एणन्तीति एपिकाः मृगलुब्धका हस्तितापसाश्च मांसहेतोर्मृगान् हस्तिनश्च एषन्ति 20 मूल-कन्द-फलानि च, ये चापरे पापण्डाः नानाविधैरुपायैर्भिक्षामेषन्ति यथेष्टानि चान्यानि विषयसाधनानि । अथ वैशिका वणिजः, तेऽपि किल कलोपजीवित्वाद् धर्मं किल कुर्वते । अथवा वैश्यास्त्रियो वैशिकाः, ता अपि किल सर्वा विशेषाद् वैश्यधर्मे वर्त्तमाना धर्मं कुर्वन्ति । शूद्रा अपि कुटुम्बभरणादीनि कुर्वन्तो धर्ममेव कुर्वते । उक्तं हि—

या गतिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । पुत्र-दारं भरन्तानां तां गतिं ब्रज पुत्रक ! ॥ १ ॥

ये चान्येऽनुद्दिष्टाश्छेदन-भेदन-पचनादिद्व-भावारंभे णिस्सिता णियतं सिता णिस्सिता ॥ २ ॥

४३७. परिग्गहे णिविट्ठाणं तेसिं पावं पवहुती ।

आरंभसंवुता कामा ण ते दुक्खविमोयगा ॥ ३ ॥

४३७. परिग्गहे णिविट्ठाणं० सिलोगो । परिग्गहो सचित्तादि ३ द्वादि चतुर्विधो वा । तेसिं माहणादिकुसीलाणं परिग्गहे णिविट्ठाणं ति उवज्जिणंताणं सारवंताणं य णट्ठविण्ठं च सोएन्ताणं तेसिं पावं पवहुती, आउअवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ 30 सिट्ठिलवंवणवद्धाओ धणियवंवणवद्धाओ करेन्ति । एतेषां आरंभसंवुता कामा, हिंसादिआरम्भेन संवृताः । अथवा “आरंभसम्मृता कामा” सम्मृता नाम प्रियाः, आरम्भ एषां संस्मतः । कथम् ? आरम्भिणमुपतिष्ठन्ति, नालसम् । उक्तं हि—

१ अक्खाते पु १ वृ० दी० । अहऽक्खाते ख १ ख २ पु २ ॥ २ अजु धम्मं जहातच्चं खं १ । अजुं धम्मं अहातच्चं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ जणगा ! तं सुणे धम्मे चूपा० । जणगा ! तं सुणेह मे वृपा० ॥ ४ सुणेहि पु २ ॥ ५ वेसा खं २ पु १ पु २ ॥ ६ अदु व वो० ख १ ॥ ७ पावं तेसिं पवहुति वृ० दीपा० । वेरं तेसिं पवहुति ख १ खं ० पु १ पु २ वृपा० दी० ॥ आरंभसम्मृता कामा ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० दी० । आरंभसम्मृता कामा चूपा० ॥ ९ संयमतः चूषप्र० ॥

आरभाऽऽरभ कर्माणि श्रान्तः श्रान्तः पुनः पुनः । []

तथैनं ते प्राणैरपि परिरक्षिता जरा-व्याध्युदये दुःखोदये वा मृतौ वा प्राप्ते न तस्माद् दुःखाद् मोचयन्ति, न च नरकादिषु प्राप्तस्य ततो नरकादिदुःखाद् विमोचयन्ति ॥ ३ ॥

४३८. आघातकिच्चमाधाए णाहओ विसएसिणो ।

अण्णे हरंति तं वित्तं कम्मी केम्माऽऽय एसति ॥ ४ ॥

४३८. आघातकिच्चमाधेतुं० सिलोगो । आहन्यतेऽनेनेति आघातः, मरणमित्यर्थः । आघाते आघातस्य वा कृत्यं मरणकृत्यमित्यर्थः, आघाते शरीरं सस्कारयित्वा दहन्ति । मृतकृत्यानि चास्य पितृपिण्डादीनि आधाए त्ति तमाधाय कुर्वन्ति, महिष-च्छागाद्याश्च वध्यन्ते, करकैतुभक्तानि कुर्वन्ति । उक्तं हि—

“अवहृत्येण यं पिढं परिसाढेऊण पत्थरे तस्स ।” [] इत्यादि मरणकृत्यम् । अधवा “आधेतुं” काऊण तं

१० पणिधाय ये तस्य भ्रातृपुत्रादयो दायादा जीवन्ति गच्छादिविषयैपिणः । अनेन मृतधनेन वयं भोगान् भोक्ष्यामहे, अज्ञातयोऽपि दास-भृत्य-मन्त्र्यादयः तत् च्युतधनं तर्कयन्ति, अपुत्राणां च मृतकटं राजा गृह्णाति । एवं वैरा-ऽऽद्यादिसामान्यं अण्णे हरंति तं वित्तं, अन्य इति अन्य एव दायादा भृत्य-राज-चोरादयः हरति वा विभयंति वा णूमेति वा एगट्ठं । उक्तं च—

ततस्तेनार्जितैर्द्रव्यैर्दारैश्च परिरक्षितैः । क्रीडन्त्यन्ये नरा राजन् ! हृष्ट-तुष्टा ह्यलङ्कृताः ॥ १ ॥

कर्म अस्यास्तीति कर्मी, तत् कर्माऽऽदाय स्वकर्मनिर्वर्तितां गतिं प्राप्य तत्कर्मफलमन्वेपति ॥ ४ ॥

४३९. माता पिता ण्हुसा भाता भज्जा पुत्ता य ओरसा ।

णालं ते मम ताणाए लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ५ ॥

४३९. माता पिता ण्हुसा भाता० सिलोगो । उरसि भवा औरसाः, औरसा अपि तावत् पुत्रा न त्राणाय, किमु क्षेत्रजातादयः ? । णालं ते मम ताणाए, यथैव मात्रादयो न त्राणाय सम्बन्धिनः तथैवाऽऽरम्भ-परिग्रहावपि न त्राणाय विषयाश्च । णालं ते मम ताणाए लुप्यमानस्येति शारीर-मानसैर्दुःख-दौर्मनस्यैः इह भवेऽपि तावन्न त्राणाय, किमु परभवे ? २० इति । कालसोअरिअपुत्तो सुलसो अभयकुमारसखा श्रावकदारको श्रावकश्चासौ दारकश्च दृष्टान्तः ॥ ५ ॥

४४०. एतमट्ठं सपेहाए परमट्ठाणुगामियं ।

णिम्ममे निरहंकारे चरे भिक्खू जिणाहितं ॥ ६ ॥

४४०. एतमट्ठं सपेहाए० सिलोगो । एयमिति योऽयमुक्तोऽर्थः, न ह्यधार्मिकाणामिह परत्र वा लोके शरणमस्तीति त्राणं वा सम्मं पेहाए, परमः अर्थः परमार्थः मोक्ष इत्यर्थः, तं परमार्थं अनुगच्छति परमट्ठाणुगामी, यथोद्दिष्टेषु मात्रादिषु २५ वैराग्यमनुगच्छति, ज्ञानादयो वा परमार्थाः तान् अनुगच्छतीति परमार्थानुगामिकः । स एवं साधुः णिम्ममे निरहंकारे नास्य कलत्र-मित्र-वित्तादिषु बाह्या-ऽभ्यन्तरेषु वस्तुषु ममता विद्यते इति निर्ममः, न चाहङ्कारः पूर्वैश्वर्य-जात्यादिषु च सप्राप्तेष्वपि, तपःस्वाध्यायादिषु चरेदित्यनुमतार्थः, जिणाहितं आख्यातं, मार्गमित्यर्थः, चारित्रं तपो वैराग्यं वा ॥ ६ ॥

स एवं मत्वा ‘नैते मात्रादयो नाम सम्बन्धिनः त्राणाय’ इति, इत्यतः—

४४१. चेच्चा पुत्ते य मित्ते य णातओ य परिग्गहं ।

चेच्चाण अत्तगं सोतं निरवेक्खो परिव्वए ॥ ७ ॥

३०

१ व्याध्यादयदुः० चूषणं ॥ २ आघाति ख २ । आघातं पु १ ॥ ३ माघातुं खं १ । माधेतुं ख २ चूपा० । माहेउं पु १ पु २ ॥ ४ नायतो विसतेसिणो ख २ पु १ ॥ ५ कम्मेहिं कच्चती ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ क्तुभं पु० ॥ ७ य पिट्ठं पं वा० ॥ ८ ण्हउसा पु १ पु २ ॥ ९ ते तव तां ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । “णालं ते तव ताणाए वा सरणाए वा, तुम पि तेसिं णाल ताणाए वा सरणाए वा” आचारात्ते शु० १ अ० २ उ० १ सूत्र २ ॥ १० निम्ममो निरहंकारो ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ११ चेच्चा वित्तं च पुत्ते य णायओ खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ चेच्चाण अत्तगं सोयं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । चेच्चाण अत्तकं सोयं इति चेच्चाण अत्तगं सोयं इति चेच्चाण अणंतगं सोयं इति च पाठमेदत्रयी वृत्तौ दृश्यते । चेच्चा अणंतगं सोयं चूपा० ॥

४४१. चेच्चा पुत्ते य मित्ते य० सिलोगो । पुत्रे ह्यधिकः स्नेहः तेनाऽऽदौ ग्रहणं क्रियते । मिच्चा तिविधा सहजात-
कादयः । ज्ञातकाः पूर्वाऽपरसम्बन्धिनः । परिग्रहो हिरण्यादि । चेच्चाण अत्तगं सोतं, त्यक्त्वा चेच्चाण, आत्मनि भवं
आत्मकम् । तत्र मित्र-ज्ञातयः परिग्रहाश्चैव बाहिरंगं सोतं, मिच्छत्तं कसाया अण्णाणं अविरती य एतं अत्तगं सोतं, श्रोतः
द्वारमित्यर्थः । पठ्यते च—“चेच्चा अणंतगं सोतं” अणंता अण्णाणा-ऽविरती-मिच्छत्तपल्लवा, उभयमपि चेच्चा । गिरवेक्खो
परिन्वए, औजगं धम्ममणुपालेतो न पुत्र-दारादीनि पुनरपेक्षते । उक्तं हि—“छलिता अवयक्खंता गिरावयक्खा गता 5
मोक्खं ।” [] । स एवं प्रव्रजितः स्वरुचिनाऽवस्थितात्मा अहिंसादिषु व्रतेषु प्रयतेत ॥ ७ ॥

तत्र हिंसाप्रसिद्धये जीवा अपदिश्यन्ते—

४४२. पुढवाऽऽतु अगणि वायू तण रुक्ख सवीयगा ।

अंडया पोयं-जराऊ रस-संसेय-उविभया ॥ ८ ॥

४४२. पुढवाऽऽतु अगणि वायू० सिलोगो । कण्ठ्यः ॥ ८ ॥ सर्वेषां भेदो वक्तव्यः । अयथार्थपरिज्ञाता हि 10
दुक्खं परिहर्तुमित्यतो भेदः—

४४३. एतेहिं छहिं काएहिं तं विज्जं ! परिजाणिया ।

मणसा काय-वक्केण णाऽऽरंभी ण परिग्गही ॥ ९ ॥

४४३. एतेहिं छहिं काएहिं० सिलोगो । एतेहिं ति जे उद्दिष्टा छक्काया । त्वमिति शिष्यनिर्देशः । विज्जमिति
विद्वान्, स एव शिष्यो निर्दिश्यते, त्वं विद्वन् । परिजाणिया परिजाणिडं परिण्णाए दुविधाए । मणसा काय वक्केणं णाऽऽरंभी 15
ण परिग्गही, एकेके काये णवगो भेदो । मा च परिग्रहं कुर्यात्, परिग्रहनिमित्तो हि मा भूत् कायारम्भः । एवं सेसाणि वि
वताणि पालेज्जा ॥ ९ ॥ अण्णहा—

४४४. मुसावातं वहिद्वं च उग्गहं चं मऽजाइयं ।

सत्थादाणाणि लोगंसि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १० ॥

४४४. मुसावातं वहिद्वं च० सिलोगो । वहिद्वं मिथुन-परिग्रहौ गृह्येते, तत्र वर्त्तमानोऽतीव धर्माद् वहिर्भवतीति 20
वहिद्वं । उग्गहं च मऽजाइयमिति अदत्तादाणं । एताणि सत्थादाणाणि लोगंसि गस्यते अनेनेति शस्त्रम्, शस्त्रस्य
आदानानि शस्त्रादानानि, वृयन्त इत्यर्थः । कस्य शस्त्रस्य ? असंयमस्य । तदेतद् विद्वन् । परिजानीहि । अथवा उपदेशो
भवति—तदेतद् विद्वान् परिजानीयात् ॥ १० ॥ इदाणि उत्तरगुणाः—

४४५. पलिउंचणं च भयणं च थंडिल्लुस्सयणोदि य ।

धुत्तादाणाणि लोगंसि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ ११ ॥

४४५. पलिउंचणं च भयणं च० सिलोगो । सर्वतः कुञ्चनं पलिउंचणं माया । भज्यते भज्यते वाऽसाविति असंयतै-
र्मज्जनः लोभः । स्थण्डिलः क्रोधः, चारित्रं स्थण्डिलस्थानीयं करोति, क्रोध एव स्थण्डिलः वपुर्वर्णादि च । उच्छ्रयनमुच्छ्रयः
[मानः] । उच्छ्रयणादि चि बहुवचनं जात्यादीनि अष्टौ मदस्थानानि । धुत्तादाणाणि लोगंसि, धूर्त्तस्याऽऽयतनानि कर्मप्रसूतय
इत्यर्थः ॥ ११ ॥ एवं यद् यदा कर्त्तव्यं तत् सर्वमिह श्रमणधर्मे वर्णमानेऽपदिश्यते । उत्तरगुणाविकारे च पठ्यते—

४४६. धावणं रयणं चेव वमणं च विरेयणं ।

वत्थिकम्मं सिरोवेधे तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १२ ॥

१ वाऊ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ पोयया जं पु १ ॥ ३ घाऊ पु० ॥ ४ च अजातितं खं १ पु २ वृ० दी० । च
अजाइया ख २ पु १ । अत्र मऽजाइयं इत्यत्र सूत्रपाठे मकारोऽलक्षणिको हेय ॥ ५ ०णाणि य ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ धूणा-
ऽऽदाणाई ख २ पु १ वृ० दी० । धुत्तादाणाई ख १ ॥ ७ धोयणं रयणं चेव वत्थीकम्म विरेयणं । वमणंजण पलिमयं तं
विज्जं ! ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । पलीमयं ख १ ॥

४४६. धावणं रयणं चेव० सिलोगो । धावणं वस्त्राणाम्, रयणं तेषामेव दन्त-नखादीनां च । वमणं च विरेयणं, मुखवर्णसौरूप्यार्थं वमनं करोति, विरेचनमपि बला-ऽग्नि-वर्णप्रसादार्थम् । वत्थिकम्मं सिर्रोवेधे तं विज्जं परिजाणिया, वत्थिकम्मं अणुवासणा णिरुहा वा । तत्थ पलिसंथो संजमस्स ॥ १२ ॥

४४७. गंध मल्ल सिणाणं च दंतपक्खालणं तथा ।

5 परिग्गहित्थि कम्मं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १३ ॥

४४७. गंध मल्ल सिणाणं च० सिलोगो । गन्धाश्चूर्णादयः । मल्लं ग्रन्थिमादी । सिणाणं देसे सव्वे य । दंतपक्खालणं दंतधोवणं जघा कुचकुचावेति । परिग्गहं इत्थि कम्मं च, परिग्गहो सचित्तादी, इत्थी तिविधाओ, कम्मं हत्थकम्मं । स्यात्-पूर्वं वहिद्धमपदिष्टं इत्यतः पुनरुक्तम्, उच्यते, तद्भेददर्शनान्न पुनरुक्तम् ॥ १३ ॥

४४८. उद्देसियं कीतकडं पामिच्चं चेव आहडं ।

10 प्रूतिं अणेसणिज्जं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १४ ॥

४४८. उद्देसियं कीतकडं० कंडो सिलोगो ॥ १४ ॥

४४९. आसूणिमक्खिरागं चं गेहुपघायकम्मगं ।

उच्छोलणं च कक्केणं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १५ ॥

४४९. आसूणिय० [सिलोगो । आसूणिक्] णाम श्लाघा, येन परैः स्तूयमानः सुज्जति, यावच्छृणोति यावद्वा-
15 ऽनुस्मरति तावत् सुज्जति मानेनेति आसूणिकम् । अथवा जेण आहारेण आहारितेण सुणीहोति बलवत्त्वं भवति, व्यायाम-
क्षेहपान-रसायनादिभिर्वा । अक्षिरागं अञ्जनम् । ग्रेधिः बाह्या-ऽऽभ्यन्तरे वा वस्तुनि । उपोद्धातकर्म णाम परोपघातः तच्च
करोतीत्याह, जातितो कर्मणा सीलेण वा परं उवहणति । उच्छोलणं च हत्थ-पाद-मुखादीनां कल्केन अट्टगमादिणा हत्थ-पादे
मुखं गात्ताणि च उव्वट्टेति । तं विद्वान् परिजाणिया ॥ १५ ॥

४५०. संपसारी क्तकिरिणं पांसणियायतणाणि य ।

20 सागारियपिंडं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १६ ॥

४५०. संपसारी क्तकिरिण० सिलोगो । संपसारगो णाम असंजताणं असंजमकज्जेसु साम छंदेति उवदेसं वा ।
कयकिरिओ णाम जो हि असजयाणं किञ्चिदारम्भं कृतं प्रगंसति । तद्यथा-साधु गृहं कृतम्, साधुश्चायं सदृशः सयोगः ।
पांसणियो णाम यः प्रभं छन्दति, तद्यथा-व्यवहारेषु [शास्त्रेषु] वा । व्यवहारे तावत्-यदेव ब्रवीति तत् प्रमाणम् ।
शास्त्रेष्वपि लौकिकशास्त्राणां व्याख्यानं ब्रवीति भावत्येके वा साहति । सागारियपिंडं च तं विज्जं परिजाणिया कण्ठ्यम् ॥ १६ ॥

25 ४५१. अट्टापदं ण सिक्खेज्जा वेधाईयं च णो वदे ।

हत्थकम्मं विवादं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १७ ॥

४५१. अट्टापदं ण सिक्खेज्जा० सिलोगो । अट्टापदं णाम द्यूतक्रीडा, न भवत्यराजपुत्राणाम्, तमष्टापदं न शिक्षेत्,
पूर्वगिक्षितं वा न कुर्यात् । वेधा नाम द्यूतविज्ज(ज्जा)समूसितगे(?) रुधिरं जंतल्लिज्जंताणं । हत्थकम्मं विवादं च, हत्थकम्मं
हस्तकर्मवत् । हत्थे रण्ड० गाथा [] । विवादो विग्रहः कलह इत्यनर्थान्तरम्, स तु स्वपक्ष-
30 परपक्षाभ्याम् । त्व विद्वन् परिजानीहि ॥ १७ ॥

१ °वर्णसारूप्यां पु० ॥ २ “शिरोवेधा” नाडीवेधानि रुधिरमोक्षणानीत्यर्थः ” इति ज्ञातासूत्रवृत्तौ सूत्र ९५ वृत्तौ पत्र १८३-२ ॥
३ मल्लं ख १ पु १ ॥ ४ कीतकडं खं १ । कीयकडं ख २ पु १ । कीयगडं पु २ ॥ ५ पूइयं णे° ख २ पु १ पु २ ॥ ६ °णिमक्खि°
ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ च गिद्धवघा° खं २ पु १ पु २ ॥ ८ कक्के च तं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ क्तकिरीते
ख २ पु १ ॥ १० पसिणायत° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ परियाणिया खं २ । परिजाणिता ख १ ॥

सुत्तगा० ४४७-५६]

४५२. उवाहणाउ छत्तं च णालीयं वालवीर्यं ।

परकिरियं अणमण्णं च तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ १८ ॥

४५२. उवाहणाउ छत्तं च० सिलोगो । उपानहौ पादुके च वर्जयितव्ये । छत्रमपि आतप-प्रवर्षपरित्राणार्थं न धार्यम् । नालिका नाम नालिकाक्रीडा कुडुक्काक्रीड त्ति । परकिरियं अणमण्णं च, परकिरिया णाम णो अणमण्णस्स पादे आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा, जघा छठे सँत्तिकते । अणमण्णकिरिया णाम इमो वि इमस्स पादे आमज्जति वा ५ पमज्जति वा, इमो वि इमस्स ॥ १८ ॥

४५३. उच्चारं पासवणं हरितेसु ण करे सुणी ।

वियडेण वा वि साहदु णाऽऽयमेज्ज कदादि वि ॥ १९ ॥

४५३. उच्चारं पासवणं० सिलोगो । कण्ठ्यम् । विगडं णाम विगतजीवम्, विगतजीवेनापि तावत् तन्दुलोदगादिना न तत्र कल्पते आयमितुम्, किमु अनवगतजीवेण ? । एवमन्यत्रापि अथंढिले पडिसिद्धं । साहदुरिति विगतजीवं साहरिज्जण, 10 ताणि वा हरिताणि साहरितूणं ॥ १९ ॥

४५४. परपत्ते अण-पाणं तु ण भुंजेज्ज कदाइ वि ।

परवत्थं च अचेले वि तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २० ॥

४५४. परपत्ते अणपाणं तु० [सिलोगो] । परस्य पात्रं गृहिमात्र इत्यर्थः । अथवा पडिगहधारिस्स पाणिपात्रं परपात्रम्, पाणिपडिगहिस्सावि पडिगहो परपात्रो भवति । परवत्थं च अचेले वि, परस्य वत्तं गृहिवत्तमित्यर्थः, तत् तावत् 15 सचेले वर्जयेत्, मा भूत् पश्चात्कर्मदोषः हृत-नष्टदोषश्च, यद्यप्यचेलकः स्यात्, एवं तावत् सचेलकस्य । यः पुनरचेल- [कस्त]स्याऽऽस्मीयमपि वत्तं परवत्तमेव, न हि तस्य तदनुज्ञातं स्वयं चोत्सृष्ट्वादित्यतः परवत्तम् ॥ २० ॥

४५५. आसंदी पलियंकं च णिसेज्जं च गिहंतरे ।

संपुच्छणं च सरणं वा तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २१ ॥

४५५. आसंदी पलीयंकं च० सिलोगो । आसंदीत्यासंदिका सर्वा आसनविधिः अन्यत्र काष्ठपीठकेन । पलियंकः 20 पर्यङ्क एव, “गंमीरविजया एते०” [दशवै० अ० ६ गा० ५५] । इत्यादयो दोषाः । गिहंतरेज्जं ण वाहेज्जा, “अंगुत्ती वंम- चेरस्स, पाणाणं च वधे वधो ।” [दशवै० अ० ६ गा० ५७] इत्यादयो दोषाः । संपुच्छणं च सरणं वा, संपुच्छणं णाम ‘किं तत् कृतं ? न कृतं वा ?’ संपुच्छावेति अण्णं, ‘केरिसाणि मम अच्छीणि ? सोभते ण वा ?’ इत्येवमादि, ग्लानं वा पुच्छति- किं ते वट्टति ? ण वट्टति वा ? । सरणं पुव्वरत-पुव्वकीलियाणं । तं विद्वन् परिजानीहि ॥ २१ ॥

४५६. जसकित्तिं सिलोगं च जा य वंदण-पूयणा ।

सव्वलोगंसि जे कामा तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २२ ॥

४५६. जसकित्तिं सिलोगं च० सिलोगो । दानबुद्ध्यादि पूर्व यशः, तपः-पूजा-सत्कारादि पश्चाद् यशः, यशः एव कीर्तनं जसकित्ती । सिलोगो णाम श्लाघा जाति-तपो-ब्राहुश्रुत्यादिभिरात्मानं [न] श्लाघेत, वंदण-पूयाउ वि ण कामए, ण वा कज्जमाणासु रागं गच्छेज्जा । सव्वलोगंसि जे कामा, [कामा] दुविहा इच्छा-मदनभेदात्, पञ्चविधा वा ॥ २२ ॥ किञ्च—

१ पाणहाओ य छत्तं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ वीर्यणी ख १ ख २ पु १ ॥ ३ आचाराज्जसूत्रे द्वितीया सप्तसत्तैक- चूलिका ॥ ४ संहदु ख २ पु १ पु २ ॥ ५ परमत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ च ख १ पु १ पु २ ॥ ७ परवत्थमचेलो ख १ पु १ वृ० दी० । परमत्थमचेलो ख २ पु २ ॥ ८ पलियंके य ख १ ख २ पु १ पु २ । ९ सम्मुच्छणं च सरणं च ख १ । संपुच्छणं सरणं वा ख २ पु १ पु २ ॥ १० दशवैकालिकसूत्रे विवत्ती वंमचेरस्स इति पाठो दृश्यते ॥ ११ जसं कित्तिं ख १ । जसं कित्ती ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥

४५७. 'जेणिहं णिव्वहे भिक्खू अण्ण-पाणं तधाविधं ।

अणुप्पदाणमण्णेसिं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २३ ॥

४५७. जेणिहं णिव्वहे भिक्खू० सिलोगो । जेणेति जेण धम्मकघाए वा संयवेण वा आजीव-वणीमगत्तेण वा अण्णतरेण वा उप्पातणादोसेणं, अण्णहेतुं वा पाणहेतुं वा पयुंजमाणेण इमा ओवम्मा, णिव्वहति निर्वहति नाम निर्गच्छति तन्न कुर्यात् । अधवा जेणिहं णिव्वहेति येनास्य इहलौकिक किञ्चित् कार्यं निष्पद्यते मित्रकार्यं वा, प्रतिदास्यति वा मे किञ्चित्, परित्रास्यति वा, वहिस्सति वा मे किञ्चिद् उवगरणजातं, एवमादिकं किञ्चिदिहलोककार्यं निर्वाहकं साधकमित्यर्थः, तं पडुच्च, अण्णं वा ॥ २३ ॥

४५८. 'सीलमंते असीले वा तेसिं दाणं विवज्जए ।

निज्जरट्ठाए दायव्वं तं विज्जं ! परिजाणिया ॥ २४ ॥

४५८. सीलमंते असीले वा० [सिलोगो] । न पुनः परमार्थेन, शीलवन्त इव शीलवन्तः अण्णतित्थिया, अशीला गिहत्था तेसिं दाणं [वि]वज्जए । अधवा शीलवन्तः साधू, तस्स मुधेव निज्जरट्ठाए दायव्वं, न त्विहलौकिकं किञ्चिन्निर्वाहकं प्रतीत्य दातव्वं । अथवा शीलवानिति श्रावकः, अशीला नाम मिथ्यादृष्टयः तस्मिं शीलवति वा दाणं विवज्जए ॥ २४ ॥

४५९. एवं उदाहु णिग्गंथे महावीरे महामुणी ।

अणंतणाण-दंसी से धम्मं देसितवं सुतं ॥ २५ ॥

४५९. एवं उदाहु णिग्गंथे० सिलोगो । एवं अवधारणे । उदाहृतवान् उदाहुः । नास्य ग्रन्थो विद्यत इति निर्ग्रन्थः महावीरः । स एव च महामुनिः । किं महं ? यदसौ मनुते अणंतं णाण-दंसणं च, धर्मं देशितवान् श्रुतमिति कर्मान्तरं धर्मम्, अनेन श्रुतधर्मेण चारित्रधर्मं देशितवान्, चारित्रधर्मावशेषमेव श्रुतधर्मेऽत्र चारित्रधर्मं देशितवान् ॥ २५ ॥ चारित्रधर्मावशेषमेव श्रुतधर्मेणापदिश्यते—

४६०. भासमाणो ण भासेज्जा णो य वंफेज्ज मम्मयं ।

मायाठाणं ण सेवेज्ज अणुचिंतिय वाहरे ॥ २६ ॥

४६०. भासमाणो ण भासेज्ज० सिलोगो । अथवा तेन भगवता भाषासमितेनायं धर्म उद्दिष्टः । योऽप्यन्यः कथयति सोऽप्येवमेव कथयतु । भासमाणो ण भासेज्ज, यो हि भाषासमितः सो हि भाषमाणोऽप्यभाषक एव लभ्यते । उक्तं च— वयणविभत्तीकुसलो वयोगतं बहुविधं वियाणेतो । दिवंसं पि जंपमाणो सो वि हु वइगुत्ततं पत्तो ॥ १ ॥

25

[दशवै० नि० गा० २९३]

जधाविधीए परिहरमाणो सचेले वि अचेले एवापदिश्यते, जधा वा अकंडुआगो य णिट्ठुभगो य । अधवा भासमाणो ण भासेज्जा, ण रातिणियस्स अंतरभासं करेज्जा ओमरातिणियस्स वा । णो य वंफेज्ज मम्मयं, वंफेति णाम देसीभासाए उल्लावो बुद्धति, तदपि च अपार्यकं अश्लिष्टोक्तं बहुधा त वंफेति ति बुद्धति । अधवा ण वंफेज्ज मम्मयं ति कथं ? जाति-कुशील-तवेहिं मर्मकृद् भवतीति मर्मकम् । मायाठाणं ण सेवेज्ज, माया णाम गूढाचारता, कृत्वाऽपि निहवः, करिष्यमाणश्च ३० न तथा दर्शयत्यात्मानम् । यदा वक्कुकामो भवति तदा पूर्वापरतोऽनुचिन्त्य वाहरे ॥ २६ ॥ किञ्च—

१ जेणेह पु २ । जिणेहिं ख २ पु १, अशुद्धोऽय पाठ ॥ २ नाय सूत्रश्लोक सूत्रप्रतिषु दृश्यते, नापि वृत्तिकृता दीपिकाकृता वा व्याख्यातोऽस्ति । किञ्च चूर्णिंकृता व्याख्यातोऽस्तीति चूर्णिगतप्रतीकानुसारेणात्र स्थापितोऽस्ति ॥ ३ णेय ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ मामयं पु १ वृपा० ॥ ५ मातिट्ठाणं विवजेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ अणुवीह उदाहरे वृ० । अणुवीय वियागरे खं १ ख २ पु १ पु २ वी० । अणुवीति ख १ ॥ ७ “दिवसं पि भासमाणो तदा वि वयगुत्ततं पत्तो ॥” इति “दिवसमपि भासमाणो अभासमाणो व वइगुत्तो ॥” इति च पाठमेवापि दशवैकालिकसूत्रनिर्युक्तौ दृश्यते ॥

४६१. 'संतिमा तथिया भासा जं वदिताऽणुतप्पती ।

जं छणं तं ण वत्तव्वं एसा आणा णियंठिया ॥ २७ ॥

४६१. संतिमा तथिया भासा० सिलोगो । सन्तीति विद्यन्ते, तथिका नाम तथ्या, सद्भूता इत्यर्थः । भाषन्त इति भाषा, अनेके एकादेगात् । जं वदिताऽणुतप्पती, स्वयमेव चौरः काणः दासस्तथा राजविरुद्धं वा लोकविरुद्धं वा एष वा इणमकासी, अनुतापो हि दुःखं प्राप्य वा बन्ध-घातादि भवति, अप्राप्तस्य पर वा सागसं निरागसं वा दोषं प्रापयित्वा । चानुतापो भवति । किञ्च-जं छणं तं ण वत्तव्वं, "छण हिंसायाम्" यद्धि हिंसकं तत्र वक्तव्यम् । तद्यथा-लूयतां केदारः, युज्यन्तां शकटानि, छागो बध्यताम्, निविश्यन्तां दारका इति । एसा आणा णियंठिया, आज्ञा नाम उपदेशः, णियंठ इति निर्णयः, एषा महाणियंठस्याऽऽज्ञा, णियंठाण वा एषा आज्ञा उपदिष्टा ॥ २७ ॥ किञ्च—

४६२. 'होलावादं सहीवादं सोलवादं च णो वदे ।

तुमं तुमं ति अपडिण्णे सव्वसो तं ण वत्तए ॥ २८ ॥

४६२. होलावादं सहीवादं० सिलोगो । होला इति देसीभाषातः समवया आमच्यते, यथा लाटानां "काइं रे हेछ" ति । सहीवादमिति सखेति । सोलवादो प्रियभाष इव । "गोतावादो" वा पठ्यते, यथा—किं भो ब्राह्मण ! क्षत्रिय ! काश्यपगोत्र ! इत्यादि । तुमं तुमं ति अपडिण्णे, जो अनुमंकरणिजो वृद्धो वा प्रभविष्णुर्वा स न वक्तव्यः, अपडिण्णो णाम साधुरेव । सव्वसो तं ण वत्तए, सर्वशस्त्रं ब्रूयात् ॥ २८ ॥

किञ्च यदुक्तं णिज्जुत्तीए "पासत्योसण्ण-कुसीलसंथवो ण किर वट्ठती" [लि० गा० ९५] तदिदम्—

४६३. अकुसीले सदा भिक्खू णो य संसग्गियं भये ।

सुहरूवा तत्थुवस्सग्गा पडिवुज्जेज्ज ते विदू ॥ २९ ॥

४६३. अकुसीले सदा भिक्खू० सिलोगो । कुत्सितं शीलं यस्य स भवति कुशीलः, स तु पासत्यादीणं एगे, ततो पंचण्ह वि, तत्र तावत् स्वयं कुशीलेन भाव्यम् । णो य संसग्गियं भये, न च तैः संसर्गिं कुर्यात् । संसर्जनं संसर्गिः, आगमण-दाण-ग्रहणसम्प्रयोगान्मा भूत् "अवस्स य णिवस्स य०" [आव० लि० गा० १११६ पत्र ५२१-२ तथा ओघनि० गा० ७७० पत्र २२३-१] ति, तेन संसर्गिं न तैर्मजेत्, संसर्गिस्तद्वाचं गमयति । कथम् ? सुहरूवा तत्थुवस्सग्गा, सुखरूपा नाम सुखस्पर्शः । तद्यथा—को फासुगपाणएण पादेहिं पक्खालिज्जमाणेहिं दोसो ? तद्वा दंतपक्खालणे उव्वट्टणे, एवं लोणे अवण्णो न भवति । अहवा सुख इति संयमः, संयमानुरूपा हि तत्रोपसर्गा भवन्ति, मा नवरि त्रिविधेनापि करणेन सातिज्जतु तेण को आहाकस्मे दोसो ? ण वाऽऽसीरो धम्मो भवति, तेण शरीरसंधारणत्वं उपाहण-सन्निधिमादिसु को दोसो ? । उक्तं हि—"अप्पेण बहुमेसेज्जा, एतं पंडितलक्खणं ।"] संपयं हि अप्पाइं सघतणाइं धित्तिओ य, तेण एवमा-
दिसु सुरुवेसु उवसग्गेसु पडिवुज्जेज्ज ते विदू, पडिवुज्जेज्ज णाम जाणेज्जा, जाणित्ता ण ससर्गिं कुज्जा, यदाऽपि नाम स्याद् यदृच्छया तैः संसर्गिं तदाऽपि एवमादिसुहरूवे उवसग्गे पडिवुज्जेज्ज ते विदू, पडिवुज्जिउं णो सहहेज्ज, यथाशक्ति-
तश्चाभिहन्यात् ॥ २९ ॥ किञ्च—भिक्खादिनिमित्तं च गृहपतिमनुप्रविश्य न तत्र—

४६४. नऽन्नत्थ अंतरायेण परगेहे ण णिसीयए ।

गाम-कुमारियं किड्डं णातिवेलं हसे मुणी ॥ ३० ॥

४६४. नऽन्नत्थ अंतरायेण० सिलोगो । अंतरागं जराए अभिभूतो चाहितो तपस्वी इत्यादि । गामकुमारियं किड्डं, ग्रामधर्मक्रीडा कुमारक्रीडा वा गाम-कोमारियं किड्डं । तत्र ग्रामक्रीडा हास्य-कन्दर्प-हस्तस्पर्शना-ऽऽलिङ्गनादि, ताभिः सार्द्धं एवं

१ तत्थिमा तत्थिया ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ °चाण तप्प° पु १ ॥ ३ छन्नं त खं १ ख २ पु २ वृ० वी० ॥ ४ एस ख १ ॥ ५ होलावातं सहीवातं गोतावातं च ख १ । होलावायं सहीवायं गोयवायं च ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । गोता-
वादं चूपा० ॥ ६ वये ख १ ॥ ७ अमणुण्णं स° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ णेव खं २ पु १ ॥ ९ °ज्जए विदू पु २ ॥

वा स्त्रीभिः क्रीडते इति, पुम्भिरपि सार्व्वम् । कुमारकानां क्रीडा कुमारक्रीडा वट्ठेतुग-अदोलिगादि, तं तु खुडुगेहिं सार्व्वं गिहत्थ-
कप्पट्टएहिं वा महत्तेहिं वा सव्वकेली न कातव्वा । न चातीत्य वेलां हसे मुणी, वेला मेरा सीमा मज्जाय त्ति वा एगट्ठं,
नातीत्य मर्यादां हसे मुणी, “जीवे णं भंते ! हसमाणो वा उस्सु[य]माणो वा कइ कम्मपगडीओ वंघइ ? गोयमा ! सत्तविह-
वंघए वा अट्ठविहवंघए वा” [भग० श० ५ उ० ४ सू० १८६ पत्र २१७-२] । इह हसतां सपाइमवायुवधो ॥ ३० ॥ किञ्च—

४६५. अणिसिओ उरालेहिं अपमत्तो परिव्वए ।

चरियाए अप्पमत्तो पुट्ठो सम्माधियासए ॥ ३१ ॥

४६५. अणिसिओ० सिलोगो । अणिसिए उरालेहिं, उराला नाम उदाराः शोभना इत्यर्थः, तेषु चक्रवर्त्यादीनां
सम्बन्धिषु शब्दादिषु कामभोगेषु अन्यैश्वर्य-वस्त्रा-ऽऽभरण-गीत-गान्धर्व-यान-वाहनादिषु इह च परलोके चानिःसृतो अपमत्तो
परिव्वए, अन्येषु वाऽऽहारादिषु । चरियाए अप्पमत्तो, चरिया भिक्षुचरिया तस्यामप्रमत्तः स्यात् । यदि नाम
10 तस्यामप्रमत्तः परीपहोपसगैः स्पृश्येत ततो सम्माधियासए ॥ ३१ ॥

४६६. हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज वुच्चमाणो ण संजले ।

सुमणो अहियासेज्ज ण य कोलाहलं करे ॥ ३२ ॥

४६६. हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज० सिलोगो । [हम्ममाणो लट्ठीमादीहिं ण कुप्पेज्जा.....] वुच्चमाणो नाम
असुस्तूसमाणो निदिज्जमाणो वा णिब्भच्छिज्जमाणो वा ण संजलेद्वि न क्रोध-मानाभ्यामिन्धनेनेवामिः संजले । तं पुण
15 सुमणो अहियासेज्जा, सुमणो णाम राग-द्वेसरहितो । ण य कोलाहलं करे, ण उक्कुट्टिवोलं वा करेज्ज रायसंसारियं वा
॥ ३२ ॥ किञ्च—

४६७. लद्धे कामे ण पत्थेज्जा विवेगं एवमाहिए ।

आयरियाइं सिक्खेज्जा सुवुद्धाणंति ए सदा ॥ ३३ ॥

४६७. लद्धे कामे ण पत्थेज्जा० सिलोगो । लद्धा णाम जइ णं कोइ वत्थ-गंध-अलंकार-इत्थी-सयणा-ऽऽसणादीहिं
20 णिमंतेज्जा तत्थ ण गिज्जेज्ज, जधा चित्तो [उत्तरा० मध्य० १३] । अधवा “लट्ठीकामे” तवोलट्ठीओ आगासगमण-विउव्वा-
दीओ अक्खीणमहाणसिगादीओ य ण दाव उवजीवेज्ज, ण य अणागते । इहलौकिके एता एव वत्थ-गंधादी, परलोगिगे वा
जधा वंभदत्तो तथा ण पत्थेज्ज, एवं भावविवेगो आख्यातो भवति । किञ्च—आयरियाइं सेवेज्ज (सिक्खेज्जा), आचरणी-
याणि आयरियव्वाणि, दुविधाए वि सिक्खाए । केसामंतिगे ?, सुवुद्धाणं, सुहु बुद्धा सुवुद्धा गणधराद्याः, यथा यदाकालमा-
चार्या भवन्ति ॥ ३३ ॥ किञ्च—

25

४६८. सुस्ससमाणो उवासेज्ज सुपणं सुतवस्सियं ।

वीरा जे अत्तपण्णेसी धितिमंता जित्तिंदिया ॥ ३४ ॥

४६८. सुस्ससमाणो उवेहेज्ज० (उवासेज्ज०) सिलोगो । श्रोतुमिच्छा शुश्रूषा । कोऽर्थः ?, पूर्वमुक्तं “आयरियाइं
सिक्खेज्जा सुवुद्धाणं” [सुत्त ४६७] तेषां सकाशादनिदानं तदर्थशुश्रूषा । तथेव उपासि(सी)त सुपणं शोभनप्रज्ञं सुप्रज्ञं
गीतार्थं प्रज्ञावन्तम् । सुहु तवस्सितं सुतवस्सितं, यदि चेत् संविग्न इत्यर्थः । तत्र केवंधिधाचार्याः शरणम् ?, वीरा जे
30 अत्तपण्णेसी, विराजन्त इति वीराः, आत्मप्रज्ञामेषन्तीति आत्मप्रज्ञैषिणः, आत्मज्ञानमित्यर्थः । कथम् ?, येनाऽऽत्मा ज्ञायते
येन वाऽस्य निस्सारणोपायः संयमवृत्तिव्यवस्थित इति, [.....] ॥ ३४ ॥

१ अणुस्सुओ उरालेसु जयमाणो परिव्वते । चरियाए अप्पमत्तो पुट्ठो तत्थऽहियासते ॥ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ।
अणिसिओ वृषा० ॥ २ लट्ठीकामे चूपा० वृषा० ॥ ३ विवेगे एसमाहिए ख १ पु १ ॥ विवेगे तेसमाहिते ख २ पु २ ॥
४ आरियाइं खं १ वृ० वी० । आयरियाइं वृषा० ॥ ५ ज्जा बुद्धाणं अंतिए खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

४६९. गिहे दीवमपासंता पुरिसादाणिआ णरा ।

ते वीरा बंधणुम्मुक्का णाचकंखंति जीवितं ॥ ३५ ॥

४६९. [गिहे दीवमपासंता० सिलोगो ।]

पुरुषादानीयाः सेव्यन्त इत्यर्थः, नो राजा-ऽमात्याश्च पण्डिता धर्मलिप्सवो वा पुरुषादानीया भवन्ति इत्यतः प्रव्रजन्ति, प्रव्रजितास्तु ते वीरा बंधणुम्मुक्का । अथवा पूर्वं गृहवासे द्विविधमपि भावद्वीपं अदृष्टवन्तः प्रव्रज्यामुपेत्य पुरुषादानीया 5 यदा संवृत्ता भवन्ति धर्मलिप्सुभिः पुरुषैरादानीयाः । अथवा ग्राह्याः पुरुषा इत्यादानीयाः । अथवाऽऽदानीय इत्यादानार्थिकः साधुः, पुरुषश्चासौ आदानीयश्च पुरुषादानीयः । ते वीरा इति आदानीयाः, विराजन्त इति वीराः । बन्धनानि कालादीनि तेभ्यो मुक्ता बंधणुम्मुक्का । न तदसंयमजीवितं पुनरवकाङ्क्षन्ते विषय-कषायादिजीवितं वा ॥ ३५ ॥

न तं कषायादिजीवितं पासत्यादिजीवितं तदिदम् । तं जधा—

४७०. अगिद्वे सद-फासेसु आरंभेसु अणिसिस्ते ।

10

संव्वेतं समयातीयं जमिदं लवितं बहुं ॥ ३६ ॥

४७०. अगिद्वे सद-फासेसु० सिलोगो । मणुण्णेषु सहेसु फासेसु य अगिद्वेण भवितव्वं, रुवेसु अमुच्छित्तेण भवितव्वं, एवं गंध-रसेसु समणुण्णेषु य । अमणुण्णेषु य संव्वेसु दोसो ण कायव्वो । णिगमणमिदाणि अपदिश्यते—संव्वेतं 15 समयातीयं, संव्वमिति यदिदं धर्मं प्रति इह मयाऽध्ययनेऽपदिष्टम् । समय आरुहत एव, आदीयं ति भक्षणम्, समया-भ्यन्तरकरणमात्रम्, “अद भक्षणे” समयेण अतीतं समयाभ्यन्तरे, न समयेन समयेनात्तमित्यर्थः । अथवा ये वा परे 15 कुसमयाः तान् कुसमयान् एतदतीतम्, अज्ञानदोषाद् विषयलालस्याच्च न तैरावज्जंत इत्यर्थः । किं तत् ? यदिदं लवितं बहुं, लवितं नाम कथितमित्यर्थः ॥ ३६ ॥ किञ्च—उक्तावगेषमिदमपदिश्यते—

४७१. अतिमाणं च मायं च तं परिणाय पंडिते ।

गारवाणि य सव्वाणि णेव्वाणं संघए मुणि ॥ ३७ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ धम्मो सम्मत्तो । णवमं अज्झयणं सम्मत्तं ॥ ९ ॥

20

४७१. अतिमाणं च मायं च० सिलोगो । अतिरतिक्रमणादि, अतिशयेन मानं अतिमानम्, एवं मायासपि, चशब्दात् क्रोध-लोभावपि । कोऽर्थः ? यद्यपि तावत् क्रोधोदयः स्यात् तथापि तस्य निग्रहः कार्यः, न तु साफल्यम्, एवं शेषाणामपि । अथवा यद्यपि मानार्हेष्वाचार्यादिषु प्रशस्तो मानः क्रियते सरागत्वात् तथापि तमतीत्य योऽन्यो जात्यादिमानः तं परिणाय [पंडिते], तं दुविधाए वि परिणाय परिज्ञाणेज्ज । एवं शेषेष्वपि प्रयोजयितव्यम् । गारवाणि य सव्वाणि, इड्डीगारवादीणि, परिज्ञायेति वर्त्तते । णेव्वाणं संघए मुणी, णिव्वाणमिति संयम एव, तं संयमं अच्छिण्णसंघणाए ताव 25 सवेहि जाव परं संयमद्वानं सधितं । अथवा णिव्वाणमिति मोक्षः संधित इति ॥ ३७ ॥

॥ धर्माध्ययनं नवमम् ॥ ९ ॥

१०

[दसमं समाहिअज्झयणं]

समाधि त्ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुयोगद्वारा । अधियारो से समाधीए । एसा य जाणितुं फासेतन्वा ।
णामणिप्फण्णे—

5

आदाणपदेणाऽऽघं गोण्णं णामं पुणो समाधि त्ति ।

णिक्खविज्जण समाधिं भावसमाधीए पगयं तु ॥ १ ॥ ९६ ॥

आदाणपदेणाऽऽघं गोण्णं णामं० गाथा । यस्मादपदिश्यते “आघं मतिमं अणुवीति धम्मं” [सुत्त ४७२]
इतरथा त्वध्ययनस्य समाधिरिति सद्भा, तेनैवार्थाधिकारः । जधा असंखयस्स आदाणपदेण असंखतं ति णामं, तं पुण
पमायापमादं ति अज्झयणं बुद्धति, जेण तत्थ पमादो अप्पमादो य वणिज्जति त्ति । तथेव लोकासारविजयो अज्झयणं,
10 आदाणपदेणं पुण आवंति त्ति बुद्धति । एवमादीणि अज्झयणाणि आदाणपदेण बुद्धंति । गुणणिप्फण्णेणं पुणाइं णामेण तेसि
णिक्खेवो भवति, इमस्स पुण गुणणिप्फण्णं णामं समाधी ॥ १ ॥ ९६ ॥ सा छव्विधा भवति—

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले तथेव भावे य ।

एसो तु समाधीए णिक्खेवो छव्विधो होति ॥ २ ॥ ९७ ॥

णामं ठवणा दविए० गाथा ॥ २ ॥ ९७ ॥ तत्थ दव्वसमाधी णं—

15

पंचसु वि य विसयेसुं सुभेसु दव्वम्मि सा समाधि त्ति ।

खेत्तं तु जम्मि खेत्ते काले जो जम्मि कालम्मि ॥ ३ ॥ ९८ ॥

पंचसु वि य विसयेसुं० गाथा । श्रोत्रादीनां पञ्चानामपि इन्द्रियाणां यथास्व शब्दादिभिर्मनोर्ज्ञैर्विपर्ययो तुष्टिरुत्पद्यते
सा द्रव्यसमाधिः । अधवा—“दव्वं जेण तु दव्वेण समाधी आधितं च जं दव्वं” सोभणवण्णादि सा दव्वसमाधी,
क्षीर-गुडादीनां च समाधी, अविरोध इत्यर्थः । दव्वेण समाधिरिति, जधा उप[भु]ज्जन्ताणं परिणामिगसमाधिरित्यादि ।
20 आहितं च जं दव्वं ति जधा तु लोए आहितं ति समं भवति, एसा दव्वसमाधी । खेत्ततो समाही खेत्तसमाधी, जधा
दुब्बिक्खहत्ताणं सुभिक्वदेसं पाविज्जण समाधी, तथैव चिरप्रवसितानां स्वगृहं प्राप्य, जत्थ वा खेत्ते समाधी वणिज्जति ।
कालसमाधी णाम जस्स जत्थ काले समाधी भवति । प्रायशस्तावद् वानस्पत्यानां वर्षासु, नक्तमुल्लूकानाम्, अहनि वलि-
भोजनानां वायसानाम्, शरदि गवाम्, जस्स वा जच्चिरं कालं समाधी ॥ ३ ॥ ९८ ॥

भावसमाधि चतुर्विध दंसण णाणे तवे चरित्ते य ।

25

चतुर्हिं वि समाधितप्पा सम्मं चरणद्धितो साधू ॥ ४ ॥ ९९ ॥

॥ समाधीए णिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ १० ॥

भावसमाधि चतु० गाथा । तं जधा—णाणसमाधी १ दंसणसमाधी २ चरित्तसमाधी ३ तवसमाधी ४ । णाणसमाधी
जधा जधा सुतमधिज्जति तथा तथाऽस्यातीव समाधिरुत्पद्यते, ज्ञानोपयुक्तो हि आहारमपि न काङ्क्षते, न वा दुःखस्योद्विजते,

१ ०णघं ख १ ॥ २ ०माहीइ ख २ पु २ ॥ ३ असंखयनामक उत्तराध्ययनसूत्रे चतुर्थमध्ययनम् ॥ ४ लोकासारविजयाख्य
आचाराप्तसूत्रे पञ्चममध्ययनम् ॥ ५ पंचसु विसयसु सुभेसु दव्वम्मि सा भवे समाहि त्ति ख १ ख २ पु २ । दव्वं जेण तु दव्वेण
समाधी आधितं च जं दव्वं । चूपा० ॥ ६ काले कालो जहिं जो उ ख २ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ०माही चउहा दंसण ख १
वृ० ॥ ८ चउसु वि ख २ पु २ वृ० ॥ ९ समाही सम्मत्तो ख २ पु २ ॥

ज्ञेयार्थोपलम्भे चास्यातीव समाधिरूपयते १ । दर्शनसमाधिरपि जिनवचननिविष्टबुद्धिरिह निवातसरणप्रदीपवन्न कुमति-
भिर्भ्राम्यते २ । चारित्रसमाधिरपि विषयसुखनिःसङ्गत्वात् परां समाधिमाप्नोति । उक्तं च—“नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं”
[प्रश्न० भा० १२८] ३ । तपःसमाधिरपि नासौ तपोभावितत्वात् कायक्लेश-क्षुत्-तृष्णापरीपहेभ्य उद्विजते । तथैवाभ्यन्तर-
तपोयुक्तः ध्यानाश्रितमना निर्वाणस्य इव न सुख-दुःखाभ्यां बाध्यते ४ ॥ ४ ॥ ९९ ॥

गतो णामणिप्फणो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारणीयं जाव—

5

४७२. आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं, अंजुं समाधिं तधियं सुणेह ।

अपडिण्ण भिक्खू उ समाधिपत्ते, अणिदाणभूतो सुपरिव्वएज्जा ॥ १ ॥

४७२. आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं० वृत्तम् । सम्बन्धः—अच्छिन्ननिर्वाणसन्धनेति वर्त्तते, स एव भगवान्
तस्यामच्छिन्ननिर्वाणसन्धनायां वर्त्तमानः आधं मतिमं अणुवीयि धम्मं, आधमिति आख्यातवान्, मतिमानिति केवलज्ञानी,
अणुवीयि त्ति अनुविचिन्त्य केवलज्ञानेनैव, अथवा अनुविचिन्त्य ग्राहकं ब्रवीति । जधा—

10

“णिडणे णिडणं अत्थ थूलत्थं थूलबुद्धिणो कधए ।” [कल्पभा० गा० २३०] सुणेल्हगा विचिंतैति—मम भावमनुविचिन्त्य
कथयति, तिरिया अपि विचिंतयति—अहं भगवान् कथयति । आहाराद्या द्रव्यसमाधयः प्ररूप्य प्रशस्तभावसमाधिः—
अंजुमिति उज्जुगं, न तथा शाक्याः, वृक्ष स्वयं न छिन्दन्ति, ‘भिन्नं जानीहि’ तं छिन्दानं ब्रुवते, तथा कार्षापणं न स्पृशन्ति
क्रय-विक्रय तु कुर्वते इत्येवमादिभिः अनृजुः । तधिकमिति तथ्यम् । अपडिण्णे भिक्खू उ समाधिपत्ते, कः समाधिप्राप्तः ?
य अप्रतिज्ञः इह-परलोकेषु कामेषु अप्रतिज्ञः, अमूर्च्छित इत्यर्थः, अद्विष्टो वा । मिश्रः पूर्ववर्णितः, तुर्विशेषणे, भावभिक्खू
विसेसिज्जति । भावसमाधिरेव प्राप्तनिवन्धने न निदानभूतः अनिदानभूतो नाम अनाश्रवभूतः, सर्वतो ब्रजेत् परिव्वए ।
अथवा “अणिदाणभूतेषु परिव्वएज्जा” अनिदानभूतानीति “निदा वन्धने” अवन्धभूतानीति अनिदानतुल्यानीति ज्ञानादीनि
व्रतानि वा तेषु परिव्वएज्जा, अथवा निदान हेतुनिमित्तमित्यनर्थान्तरम्, न कस्यचिदपि दुःखनिदानभूतो परिव्वएज्जा ॥ १ ॥

काणि पुण णिदाणट्ठाणाणि ?, उच्यते—पाणवधादीणि । तत्थ पाणातिवातो चतुर्विधो, तं जधा—द्वन्वतो खेत्ततो कालतो
भावतो । तत्र क्षेत्रप्राणातिपातप्रतिपेधप्रतिपादनार्थमपदिश्यते—

20

४७३. उट्ठं अघे या तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य पाणा ।

हत्थेहिं पादेहि य संजमंतो, अदिण्णमण्णेसु य णो गंहेज्जा ॥ २ ॥

४७३. उट्ठं अघे या तिरियं दिसासु० वृत्तम् । सव्वो पाणातिपातो कज्जमाणो पण्णवगादि संपडुच्च उट्ठं अघे य
तिरियं वा कज्जति । तत्रोर्ध्वमिति यदूर्ध्वं शिरसः, अध इति अधः पादतलाभ्याम्, शेषं तिर्यक् । तत्रोर्ध्वं सम्पातिमरजो-
वर्पोल्का-प्रदीपगृहादीनि वायु-वृक्ष-पक्षि-मक्षिकाः ये चाऽन्ये वृक्षगृहाद्याश्रिताः, एवमधस्तिर्यक् च विभापितव्याः । द्रव्यप्राणाति-
पातस्तु तसा य जे थावर जे य पाणा । भावप्राणातिपातस्तु हत्थेहिं पादेहि य संजमंतो । चशब्दाद् अपि उच्छ्वास-
निःश्वास-कासित-क्षुत्-वायुनिसर्गादिषु सर्वत्र संयमति, एवं समाधिर्भवति । एवं मायं माणं च सजमेज्जा । तथैव अदिण्णं ण
गेहिहत्तव्वं ति ततियं वत्तं । एव सेसाणि वि अत्यतो परूवेतव्वाणि ॥ २ ॥ ज्ञान-दर्शनसमाधिप्रसिद्धये त्विदमपदिश्यते—

४७४. सुयक्खातधम्ममे वित्तिगिंछतिण्णे, लाढे चरे आयतुले पंयासुं ।

आयं ण कुज्जा इह जीवितट्ठी, चयं ण कुज्जा सुतवस्सि भिक्खू ॥ ३ ॥

30

४७४. सुयक्खातधम्ममे वित्तिगिंछतिण्णे० वृत्तम् । सुष्ठु आख्यातो धर्मः स भवति सुअक्खातधम्ममे द्विविधोऽपि ।
वित्तिगिंछतिण्णो त्ति दर्शनसमाधी गहिता, “निस्संकिता निक्कंखिता” गाथा [दशवै० नि० गा० १८४ पत्र १०१

१ मइमं ख १ पु १ । मइमं ख २ पु २ वृ० वी० ॥ २ अंजुं समाधिं तसिणं सुं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ भूतेसु
पं च्छा० ॥ ४ आधमिति चूत्तप्र० ॥ ५ अघेतं तिं ख २ पु १ । अघेयं तिं ख १ पु २ ॥ ६ त ख १ ॥ ७ पादेहि ख २
पु १ ॥ ८ संजमिन्ता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ गहात ख १ ॥ १० यदासु ख १ ॥

तथा उत्तरा० अ० २८ गा० ३१] । जेण केणढ फासुणेणं लाढेतीति लाढः, सुत्त-ऽथ-तदुभयेहिं विचित्तेहिं पित्ते वि देहे अपरितंते लाढेत्ति । आयतुले पयासुं ति, प्रजायन्त इति प्रजाः पृथिव्यादयः, तासु यथाऽऽत्मनि तथा प्रयतितव्यम्, न हिंसितव्या इत्यर्थः, आत्मतुल्या इति “जघ मम ण पियं दुक्खवं” [अनुयो० पत्र २५६ दशव० नि० गा० १५४] । एवं मुसावादे वि जघा मम अच्चाइक्खिजंतस्स अप्पियं एवमन्यस्यापि । एवमन्येऽपि आश्रवद्वारेषु आत्मतुल्यत्वं विभाषित-
व्यम् । आयं ण कुज्जा इह जीवितट्ठी, आयो नाम आगमः, तं आइं न इहलोकजीवितस्यार्थं कुर्यात्, अण्ण-पाण-यत्थ-
सयण-पूया-सफारहेतुं वा । चयं ण कुज्जा, चयं णाम मज्जिचयं न कुर्याद्, अन्यत्र धर्मोपकरणं शेष आहारादिवस्तुसञ्चयः
सर्वः प्रतिपिध्यते, हिरण्य-धान्यादिसञ्चयोऽपि प्रतिपिध्यते येनानागते काले जीविका स्यादिति, तं प्रतीत्य भावसञ्चयो भवति,
कर्मसञ्चय इत्यर्थः, तेण चयं ण कुज्जा सुतवस्सी भिक्खु ॥ ३ ॥ किञ्च—

४७५. सव्विंदियणिब्बुडे पयासु, चरे सुणी सव्वतो विप्पमुक्के ।

10

पासाहि पाणे य पुढो विसण्णे, दुक्खेण अट्टे परितप्पमाणे ॥ ४ ॥

४७५. सव्विंदियणिब्बुडे पयासु० वृत्तम् । सर्वेन्द्रियनिवृत्तो जितेन्द्रिय इत्यर्थः । प्रजायन्त इति प्रजाः स्त्रियः,
तासु हि पंचलक्षणा विषया विद्यन्ते । शब्दास्तावत्—“कलानि वाक्यानि विलासिनीनाम्” १, रूपेऽपि—“गता निशा
साञ्चयलोकितानि, स्मितानि वाक्यानि च सुन्दरीणाम् ।” २, रसा अपि चुम्बनादयः ३, यत्र रसस्तत्र गन्धोऽपि विद्यते ४,
स्पर्शाः सन्वाधन-कुचोरु-वदनसंसर्गादयः ५ इत्यतः सव्वेदियणिब्बुडे पयासु । सव्वतो विप्रमुक्त इति चरेत्, सर्वासमाधि-
विप्रमुक्तः सर्वबन्धनविप्रमुक्तः । किञ्च—स एवं विप्रमुक्तबन्धनः पासाहि पाणे य पुढो णाम पृथक् पृथक्, अथवा पुढो
त्ति बह्वे पाणे, विविहेहिं दुक्खेहिं सण्णा विसण्णे । “विसंते” वा, विसंतीति प्रविशन्ति संसारं नरगपरलोकं च । अथवा
अयमाजवंबजीभावो जायत एव अट्टविहकर्मोदयदुःखेन अट्टे ति आर्त्तः । अथवा “दुक्खट्टिता अट्टे” ति आर्त्तध्यानोप-
गतः । मनो-वाक्-कायैः परितप्पमानान् ॥ ४ ॥

४७६. एतेसु चाले तु पकुब्बमाणे, आवट्ठती कम्महि पावएहिं ।

20

अतिवाततो कीरति पावकम्मं, णिउजंमाणे तुं करेति कम्मं ॥ ५ ॥

४७६. एतेसु चाले तु पकुब्बमाणे० वृत्तम् । एतेष्विति जे ते पुढो विसन्ना सत्ता ये प्रकुर्वन्ते हिंसादीनि एतेष्वेव
आवर्त्तन्ते कर्मणि(भिः) पापकैः । पठ्यते च—“एवं [तु] चाले” एवमित्यवधारणे, एवं हि चालः चौर्य-पारदारिकादीनि
इहैव हस्तादिच्छेदान् बन्ध-वधादींश्च प्राप्नोति । एवं तु एवमनेन सामान्यतोद्वेष्टेनानुमानेन यथा इह हिंसा-ऽनृत-चौर्या-ऽब्रह्म-
परिग्रहादीन् प्रकुर्वन् दोषान् प्राप्नोति एवमेव परत्रापि नरकादिसु दुःखानि प्राप्नोति इत्यतः आउट्ठति । आउट्ठती नाम
निवर्त्तते । वक्तारोऽपि च भवन्ति—“आउट्ठसमाउट्ठो समाउत्तिसु तु” । इदानीं चाला हि दृष्टापायाः प्रायसो निवर्त्तन्ते, अपायो-
द्वेजिनां चालानां मीरूणां अपदिश्यते । स्यात्—कानि पापानि येभ्योऽसौ निवर्त्तते ? अतिवाततो कीरति, अतिपतनमतिपातः
प्राणातिपात इत्यर्थः, जो णं अप्पाणं वा परं वा जीवितातो ववरोवेति । नियतं युज्यते नियुज्यते, यथा राजादिभिर्भृत्यादयः
युद्धाधिकरणाध्यक्षादिषु तेषु [तेषु] नियुज्यन्ते, एवं यावन्मिथ्यादर्शनादीनि ॥ ५ ॥ किञ्च—तिष्ठन्तु तावद् येऽतिपातं कुर्वन्ति,
ये च भृत्यानुभृत्या वा तेषु तेषु कर्मसु नियुज्यन्ते, अन्येऽपि पापं कुर्वन्ते, तद्यथा—

१° दिव्यऽग्निनिब्बु° खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ वि सत्ते, दुक्खेण अट्टे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । विसंते,
दुःखं दृष्टिऽट्टे चूपा० ॥ ३ परिपच्चमाणे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ “कलानि वाक्यानि विलासिनीनां, गतानि रम्याप्यवलोकितानि । रतानि चित्राणि च सुन्दरीणां, रसोऽपि गन्धोऽपि च चुम्बनानि ॥ १ ॥” इतिरूप पूर्णं श्लोकं वृत्तौ ॥ ५ एवं तु चाले चूपा०
वृपा० ॥ ६ य ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ आउट्ठती चूपा० वृपा० ॥ ८ कम्मसु पावएसु खं १ खं २ पु १ पु २ वृ०
दी० ॥ ९ णिउजमाणे खं १ ॥ १० वि ख १ ख २ पु १ ॥ ११ उट्ठो सो तु वा० मो० ॥

४७७. आदीणभोई वि करेति पावं, मंता हु एगंतसमाहिमाहु ।

बुद्धे समाधीय रते विवेगे, पाणातिवाता विरते ठित्त्वा ॥ ६ ॥

४७७. आदीणभोई वि० वृत्तम् । यावद् दैन्यं तावद् दीनः । कोऽर्थः ? दीण-किवण-वणीमगा वि पावं करेति ।
उक्तं हि—“पिंडोलो वि दुस्सीले, णरगातो ण मुच्चती ।” [उत्तरा० अ० ५ गा० २२]

दीणत्तणेण भुंजतीति आदीणभोजी, सो पुण कताइ अलममाणो असमाधिपत्तो अघेसत्तमाए वि उववज्जेज्जा, जधा सो ५
रायगिहच्छणपिंडोलो वेभारगिरिसिलाए पेळितो [उत्तरा० अ० ५ नि० गा० २२ पाइयटीका पत्रं २५०] । मंता हु एवं
मत्वा एगंतसमाहिमाहु, द्रव्यसमाधयो हि स्पर्शदिसुखोत्पादकाः अनैकान्तिकाश्च भवन्ति । कथम् ? अन्यथासेवनादसमाधिं
कुर्वते । उक्तं हि—

“ते चेव होंति दुक्खा पुणो वि कालंतरवसेण ।” []

ज्ञानाद्यास्तु भावसमाधयः एकान्तेनैव सुखमुत्पादयन्तीह परत्र च, एवं मत्वा सम्पूर्णं समाधिमाहुस्तीर्थकराः । स एवं 10
बुद्धे समाधीय रते, बुद्ध इति जानको भावसमाधीए चतुर्विधाए द्वितो । दव्विवेगो आहारादि अट्टकुक्कुडिअंगगप्पमाण-
मेत्तकवलेण, एगे वत्थे एगे पादे, भावविवेगो कसाय-संसार-कम्माणं, दुविधे वि रतो विवेगे, एवमस्य समाधिर्भवति ।
पाणातिवातातो णवगेण भेदेण विरतो । अर्चिरिति लेइया, स्थिता यस्यार्चिः स भवति ठित्त्वा, अवट्टितलेइय इत्यर्थः ॥ ६ ॥

विसुद्धलेस्सासु ठितो सो—

४७८. सव्वं जगं तू समताणुपेही, पियमप्पियं कैस्सइ णो करेज्जा ।

15

उट्ठाय दीणे तु पुणो विसण्णे, संपूयणं चेव सिलोयकामी ॥ ७ ॥

४७८. सव्वं जगं तू० वृत्तम् । जायत इति जगत् । समता नाम “जह मम ण पियं दुक्खं” [अनुयो० पत्र २५६,
दशवै० नि० गा० १५४] “णत्थि य से कोइ वेसो पिउ व्व०” [अनुयो० पत्र २५६, आव० नि० गा० ८६८] । अथवा
अन्यस्य प्रियं करोति, अन्यस्याप्रियमित्यतः । कोऽर्थः ? नान्यान् घातयित्वा अन्येषां प्रियं करोति, मूषकैः मार्जारपोषवत् ।
अथवा प्रियमिति सुखं सर्वसत्त्वानाम्, तदेषामप्रियं न कुर्यात्, न कस्यचिदप्रियम्, मध्यस्थ एवाऽऽस्यादित्यतः 20
सम्पूर्णसमाधियुक्तो भवति । कश्चित्तु समाधिं सधाय उट्ठाय दीणे तु पुणो विसण्णो, उत्थायेति समाधिसमुत्थानेन,
दीन इत्यनूर्जितो भोगामिलापी, सर्वो हि तर्कुकदीनो भवति, ईप्सितालम्भे च दीणतरः, पुणो विसण्णो त्ति गिहत्थीभूतो
पासत्थीभूतो वा, अयं तु पार्श्वेऽधिकृतः, पूया-सत्कारामिलापी वख्खात्रादिभिः पूजनं च इच्छति । सिलोगकामी च,
सिलोगो णाम श्लाघा यश इत्यर्थः, सो दुहसेज्जाए वट्टति, अभिलसमाणो वि ताव असमाधिद्वितो भवति, किमयं पुण पूया-
सिलोगकामी ? । भणितं च—“जोतिस-णिमित्ताणि पि य पजुंजति” [] ॥ ७ ॥ 25

४७९. अघाकडं चेव णिकाममीणे, णिकामसारी य विसण्णमेसी ।

ईत्थीहि सत्ते य पुढो य वाले, परिग्गहं चेव ममायमाणे ॥ ८ ॥

४७९. अघाकडं चेव० वृत्तम् । आघाय कडं अघाकडं, आघाकर्मैत्यर्थः । अथवा अन्यान्यपि जाणि साधुमाधाय
कीतकदादीणि क्रियन्ते ताणि अघाकडाणि भवंति । अधिकं कामयते निकामयते, प्रार्थयतीत्यर्थः । अथवा णियायणा णिमंतणा,
जो तं णिमंतणं गेण्हति सो “णियायमीणे” । जो पुण आघाकम्मादीणि णिकामाई सरति सुमरइ त्ति निगच्छति गवेषतीत्यर्थः, 30
स णिमंतणा, पासत्थोसण्ण-कुसीलाणं विसण्णाणं संयमोद्योगे मार्गं गवेषति विषीदति वा, येन संसारे विसण्णो भवत्यसंयम

१ आदीणविच्ची वि खं २ वृ० । आदीणभोई वि वृ० ॥ २ तु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ समाहीति रते ख १ ।
समाहीइ रते पु १ पु २ ॥ ४ ठियप्पा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । ठियच्चा वृ० ॥ ५ कस्सति ख १ ख २ ॥ ६ य
ख २ पु १ पु २ ॥ ७ आहाकडं खं २ पु १ वृ० वी० ॥ ८ णियायमीणे चूपा० ॥ ९ नियामचारी ख २ पु २ वृ० वी० ॥
१० इत्थीसु] ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ सण्णे य पु १ ॥ १२ चेव पकुव्वमाणे ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

इति तमेपतीति विषण्णेपी, तथा तथा दीणभावं गच्छति शुक्लपटपरिभोगवत्, परिभुज्यमाणशुक्लपटवद् मलिनीभवत्यसौ । इत्थीहिं सत्ते य पुढो, सक्ता रक्ता गृद्धाः पुढो इति पृथग् बहवः । स्त्रीनिमित्तमेव च परिग्रहं [चेव] ममायमाणा ॥ ८ ॥ चतुर्विधपरिग्रहनिमित्तमेव च—

४८०. आरंभसत्ता णिचयं करेति, इतो चुते से दुहमट्टदुग्गे ।

५ तम्हा तु मेधावी समिक्ख धम्मं, चरे मुणी सव्वओ विप्पमुक्के ॥ ९ ॥

४८०. आरंभसत्ता० वृत्तम् । आरंभसत्ता आरंभो दब्बे भावे य, तत्र सक्ताः असमाधिपत्ता णिचयं करेति, हिरण्य-सुवण्णादीदब्बणिचयं । दब्बणिचयदोसेणं अट्टविधकम्मणिचयं करेति, इहलोक एव च असमाहिदुहट्टा भवन्ति, “कइया वच्चइ सत्थो०” गाथा [] तथा “परिग्रहेष्वप्राप्त-नष्टेष्वकाङ्क्षा-शोकौ” [तत्त्वा० अ० ७ सू० ५ भाष्ये], तस्मात् कारणात् सम्पूर्णं समाधिगुणं जानानः समाधिधर्मं वा समीक्ष्य चरेदित्यनुमतार्थः । सर्वेभ्योऽसमाधिस्थानेभ्यो विप्रमुक्तः ॥ ९ ॥ ४८०. आरंभ-परिग्रहादिभ्यः अणित्सितभावविहारेण विहरमाणो ॥ ९ ॥

४८१. छंदं ण कुज्जा इहजीवितट्ठी, असज्जमाणो यं परिव्वएज्जा ।

णिसम्मभासी य विणीतगेधी, हिंसणियं वा ण कहं करेज्जा ॥ १० ॥

४८१. छंदं ण कुज्जा हित(इह)जीवितट्ठी० वृत्तम् । छन्दः प्रार्थना अभिलाष इत्यनर्थान्तरम् । पठ्यते च—“आयं ण कुज्जा” आगच्छतीति आयः हिरण्यादि सहादी वा । इहजीवितं णाम कामभोग-यशःकीर्तिरित्यादि । असयमजीविता- १५ धिकारे सुत-गृह-कलत्रादिषु असज्जमाणो य परिव्वएज्जा । किञ्च-णिसम्मभासी य विणीतगेधी, णिसम्मभासी णाम पूर्वापरसमीक्ष्यभाषी, आहाकम्मभोगी, स्वजनादिषु भ्रेषी विनीता यस्य स भवति विनीतग्रेधी । हिंसया अन्विता [हिंसान्विता] । कथ्यत इति कथा । कथं हिंसान्विता ? तस्मादश्रीत पिबत खादत मोदत हनत निहनत छिन्दत प्रहरत पचतेति ॥ १० ॥

४८२. आहाकडं वा ण निकामएज्जा, निकामयंते य ण संधवेज्जा ।

२० धुणे उरालं अणवेक्खमाणे, चेच्चा य सोयं अणवेक्खमाणे ॥ ११ ॥

४८२. आहाकडं वा न निकामएज्जा० [वृत्तम्] । आहाकडं औद्देशिकमित्यर्थः । ण अधिकामेज्जा । ये चैनं काम-यन्ति न तैः पार्श्वस्थादिभिरागमण-नामादि तत्प्रशंसादि सस्तवं च कुर्यात् । किञ्च एवं समाधियुक्तः धुणे उरालं अणवेक्ख-माणे, उरालं णाम औदारिकशरीरं तत् तपसा धुनीहि, धुननं कृशीकरणमित्यर्थः । तस्मिंश्च धूयमाने कर्मापि धूयते । अनपेक्षमाण इति नाहं दुर्वल इति कृत्वा तपो न कर्त्तव्यम्, दुर्वलो वा भविष्यामीति, याचितोपस्करमिव व्यापारयेदिति, २५ तन्निर्विशेषा अनपेक्षमाणः । चेच्चा य असमाधिं श्रवतीति श्रोतः, तद्धि गृह-कलत्र-धनादि, प्राणातिपातादीनि वा श्रोतांसि, तानि अनपेक्षमाणः धुनीहीति वर्त्तते, श्रोतांस्यप्यनपेक्षमाणः, स एव तेषु असज्जमान इत्यर्थः ॥ ११ ॥

किं न्वपेक्षेत प्रार्थयित वा ?—

४८३. एगत्तमेव अभिपत्थएज्जा, एतं पमोक्खे णं मुसं ति पास ।

एस प्पमोक्खे अमुसेऽवरे वी, अकोहणे सच्चरते तपस्सी ॥ १२ ॥

३० ४८३. एगत्तमेव अभिपत्थएज्जा० वृत्तम् । एकभाव एकत्वम्, नाहं कस्यचिद् ममापि न कश्चिदिति—

१ वेराणुगिद्धे णिचयं करेति ख २ पु १ वृ० दी० । आरंभसत्तो णिचयं करेति ख १ पु २ वृपा० ॥ २ दुग्गं खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ आयं ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० । छंदं ण वृपा० ॥ ४ य परिव्वदेज्जा ख १ । उ परिव्व-तेज्जा ख २ पु १ ॥ ५ विणीय गिद्धि पु २ वृ० दी० । विणीयगिद्धी ख २ पु १ । विणीयगेही ख १ ॥ ६ अहाकडं पु २ ॥ ७ मतेज्जा ख २ ॥ ८ अणुवेहमाणे ख १ वृ० दी० ॥ ९ चेच्चाण सोयं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० अणुपेहमाणे खं २ पु १ पु २ वृ० ॥ ११ उरालं तु अकंखमाणे चूसणं । प्रतीकमिदं चूर्णिव्याख्यानाक्षमम् ॥ १२ अमुसं चूपा० ॥ १३ अमुसे वरे ख १ ख २ वृ० दी० ॥

एको मे सासओ अप्पा णाण-दंसणसंजुतो ।

सेसा मे वाहिरा भावा सव्वे संजोगलक्खणा ॥ १ ॥ [संत्ता० पौ० गा० ११]

एवं वैराग्यं अणुपत्येज्ज । अयं किमालम्बनं कृत्वा ? एतं पमोक्खे ण मुसं ति पास, जं चेव एतं एकत्वं एस चेव पमोक्खो, कारणे कार्योपचारादेव एव मोक्षः, भृशं मोक्षो पमोक्खो, सत्यश्चायम् । अथवा ज्ञानादिसमाधिप्रमोक्षं “अमुसं” ति एतत् । एष तावदेकान्तसमाधिरेव प्रमोक्षः अमुसे त्ति अननृतः । अयं चापरः प्रमोक्षक इति—अक्रोधने, न केवलमक्रोधने, 5 एवं अयंभणे अयंकणे अलुब्धभणे लाव अमिच्छादंसणे । सत्यो णाम संयमो अननृतं वा, सत्ये रतः सत्यरतः । तपस्वी पुनरुत्तरगुणाः ॥ १२ ॥ एते हि मूलोत्तरगुणा विचित्रा स्रगिव स्वीकृताः । तत्रोत्तरगुणा दर्शिताः । मूलगुणास्तु—

४८४. इत्थीसु या आरतमेधुणे या, परिग्गहं चेव अमायमीणे ।

उच्चावएहिं विसएहिं ताया, ण संसयं भिक्खु समाधिपत्ते ॥ १३ ॥

४८४. इत्थीसु या आरतमेधुणे या० वृत्तम् । तिविहाओ इत्थिगाओ । न रतः अरतः, विरत इत्यर्थः । परिग्गहं 10 चेव अमायमीणे, एव सेसा वि अहिंसादयो मूलगुणाः । चउत्थ-पंचमयाणं तु वयाणं भावणाओ उत्तरगुणो गहितो । उच्चावएहिं उच्चावया हि अनेकप्रकाराः गन्दादयः, अववा उच्चा इति उक्कटाः, अवचा जघन्याः, जेषा मध्यमाः । त्रायत इति त्राता । “अग्निं सेवायाम्” न संश्रयमानः असंश्रयमान एव च विषयान् भिक्षुः समाधिप्राप्तो भवतीहैव, “नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं” [प्रश्न० बा० १२८], परे मोक्ष इति ॥ १३ ॥ स एवं समाधिप्राप्तः—

४८५. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खु, तैणादिफासं तह सीतफासं ।

15

तेउं च सइं चऽधियासएज्जा, सुग्भिं च दुग्भिं च तितिकवएज्जा ॥ १४ ॥

४८५. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खु० वृत्तम् । अरती सजमे, रती असजमे, तं अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खु । केण ? समाचीए । तणादिफासं ति, तणफासगहणेण कट्टसंथारग-इक्कडा य समाधिसमाओ गहियाओ, तत्थ तणेहिं विज्झमाणे वा अत्थुरमाणे वा सम्मं अधियासंति । सीतं सीतपरीसहो । तेऊ उसिणपरीसहो । तणादिफासगहणेण दंसमसगादिपरीसहा गहिता । सदग्गहणेण सव्वे अकोसादिमइपरीसहादि गहिता । सुग्भि-दुग्भिगहणेण इट्ठा-ऽणिट्ठविसया 20 गहिता ॥ १४ ॥ किञ्च—

४८६. गुत्ते वईए य समाधिपत्ते, लेस्सं समाहट्ठु परिवएज्जा ।

गिहं ण छाए ण वि छादएज्जा, संम्मिस्सिभावं पजहे पयासु ॥ १५ ॥

४८६. गुत्ते वईए य समाधिपत्ते० वृत्तम् । मौनी वा समिते वा भापते, भावसमाधिपत्ते भवति । लेस्सं समाहट्ठु, तिणि [अपसत्थाओ] लेस्साओ अवहट्ठु तिणि पसत्थाओ उपहट्ठु सव्वतो व्रजेत् परिवएज्ज । किंच—गिहं ण छाए ण 25 वि छादएज्जा, उरग इव परकृतनिलयः स्यात् । सम्मिस्सिभावं, प्रजायन्तः प्रजाः स्त्रियः, अथवा सर्वा एव प्रजाः गृहस्थाः तैः सम्मिश्रीभावं पजहे । सम्मिस्सिभावो णाम एगतो वासः आगमण-गमणाइसंथओ स्नेहो वा ॥ १५ ॥

एवं चारित्रसमाधिः परिसमाप्तः । इदानीं दर्शनभावसमाधिः—

४८७. जे केइ लोगंमि तु अकिरियाता, अण्णेण पुट्ठा धुतमंआदियंति ।

आरंभसत्ता गढिता य लोए, धम्मं ण जाणंति विमोक्खहेतुं ॥ १६ ॥

30

१ मेहुणाओ ख १ पु १ वृ० दी० । मेधुणे उ ख ० पु २ ॥ २ अकुच्चमाणो । उच्चावतेसुं विसएसु ताती खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ णिस्संसयं खं २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ४ “आ-समन्ताद् न रतः अरतः, निवृत्त इत्यर्थः ।” इति वृत्तिः ॥ ५ तणातिं ख २ पु १ ॥ ६ उण्हं च दसं च ख ० पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ क्वए या खं २ ॥ ८ लिस्सं खं २ पु १ पु २ ॥ ९ छावएज्जा ख २ पु १ पु २ । छावणिज्जा खं १ ॥ १० सम्मिस्सिभावं ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सम्मिस्सिभाव ख १ वृपा० ॥ ११ पतासु खं १ ॥ १२ केति खं १ ॥ १३ लोगंसि ख २ पु १ पु २ ॥ १४ मादिसंति ख १ खं ० पु १ पु २ वृ० दी० ॥

४८७. जे केइ लोगम्मि तु अकिरियाता० वृत्तम् । जे त्ति अणिदिट्ठणिहेसो । अशोभनक्रियावादिनः पारतक्या[ः]
क्रियावादिनः अक्रियाता, अक्रियो वाऽऽत्मा येषां [ते] निश्चितमेव अक्रियात्मानः । अन्येन केनचित् पृष्टाः—कीदृशो वो
धर्मः ?, धृतं आदियंति त्ति धृतवादिनो, धृतं नाम वैराग्यम्, धृतमादियंति धृतं पसंसेन्ति । एवं ते धृतमपि आत्मी-
कुर्वन्तः आरंभसत्ता, यथा शाक्या द्वादश धुतगुणान् ब्रुवते, अथवा पचनादिद्रव्यारम्भेऽपि सत्ताः समाधिधर्मं न जानन्ति ।
विमोक्षस्य हेतुः विमोक्षहेतुः, तमेवं तत्त्वमुवदिसन्ति ॥ १६ ॥

४८८. तेसिं पुढो छंदा माणवाणं, किरिया-अकिरियाण व पुढोवातं ।

जातस्स बालस्स पकुव देहं, पवहुते वेरमसंजतस्स ॥ १७ ॥

४८८. तेसिं पुढो छंदा० वृत्तम् । पुढोछंदाण माणवाणं पृथक् पृथक् छन्दाः, नानाछन्दा इत्यर्थः । केचिद्धि-
कूरस्वभावाः केचिन्मृदुस्वभावाः, तथा केषाञ्चिन्मद्यं रोचते केषाञ्चिन्मांसं केचिन्मांस-मद्याशिनः, तथा केचिद् गीत-नृत्य-हसित-
प्रियाः केचित् परव्यसनरताः केचिन्मध्यस्था इत्यादि । तथा दृष्टिभेदमपि प्रति किरिया-अकिरियाण व पुढोवातं, यथैव हि
नानाछन्दाः कर्त्तव्यादिषु लौकिकाः तथैव हि किरिया-अकिरियाणं च पुढोवादं उपादीयन्त इति उपादाः ग्रहा इत्यर्थः, अथवा
उपादा दृष्टिः । तद्यथा—केषाञ्चिदात्माऽस्ति केषाञ्चिन्नास्ति, एवं सर्वगतः नित्यः अनित्यः कर्त्ता अकर्त्ता मूर्त्तः अमूर्त्तः
क्रियावान् निष्क्रियो वा, तथा केचित् सुखेन धर्ममिच्छन्ति केचिद् दुःखेन, केचित् शौचेन केचिदन्यथा, केचिदारम्भेण,
केचिन्निःश्रेयसमिच्छन्ति, केचिदभ्युदयमिच्छन्ति । एकस्मिन्नपि तावच्छास्तरि अन्येऽन्यथा प्रज्ञापयन्ति, तद्यथा—शून्यता,
अस्थि पोगले, णो भणामि णत्थि त्ति पोगले, जं पि भणामि तं पि भणामीत्यवचनीयम्, अवचनीयं एव अवचनीयः,
स्कन्धमात्रमिति । वैशेषिकाणामपि—अन्येषां न (?) द्रव्याणि नवैव, अन्येषां दश दशैव । साङ्ख्यानानामपि—अन्येषां इन्द्रियाणि
सर्वगतानि, एवं तेषां मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकं अनुसमयमेव कर्म वध्यते । दृष्टान्तः—जातस्स बालस्स पकुव देहं, जातस्येति
गर्भत्वेनोत्पन्नस्य, तद्यथा—निपेकात् प्रभृतिरारभ्य शरीरवृद्धिर्भवति, यावद् गर्भान्निःसृतः, आवाल्याच्च प्रवर्द्धते यावत् प्रमा-
णस्यो जातः । शरीरवृद्धिरिह काल-क्षेत्र-बाह्योपकरणात्मसान्निध्यायत्ता यतः अत उच्यते—प्रकुर्व इव प्रकुर्वन्, यथा तस्यानु-
सामयिकी शरीरवृद्धिः एवं तेषामपि मिथ्यादर्शनप्रतिपत्तिकालादारभ्य तत्प्रत्ययिकं वैरं प्रवर्द्धते कर्म, वैराज्जातं वैरम्, यथा
वैरं दुःखोत्पादकं वैरिणां एवं कर्मापि । यद्यप्याकाशे निश्चल उपतिष्ठतेऽविरतस्तथाऽप्यस्य कर्म वध्यत एव । पठ्यते च—
“जाताण बालस्स पगब्भणाए” जातानामिति गर्भपाकान्निस्सृतानाम्, प्रगल्भं नाम धार्ढ्यम्, हिंसादिकर्मस्वभिरतिरभि-
निवेशो निश्शङ्कता चेति । अतः पवहुते वेरमसंजतस्स ॥ १७ ॥

४८९. आयुक्खयं चैव अवुज्झमाणे, ममाति से सहस्सकारि मंदे ।

अहो यं रातो य परितप्पमाणे, अट्टे सुसूढे अजर-अमरे व ॥ १८ ॥

४८९. आयुक्खयं चैव अवुज्झमाणे० वृत्तम् । स एवं हिंसादिकर्मसु प[म]ज्जमानः कामभोगवृषितः छिन्नहृद-
मत्स्यवदुदकपरिक्षये आयुषः क्षयं न बुध्यते । उज्जेणीए वाणियगो ‘रयणाणि कथं पवेस्सत्तामि ?’ त्ति रजनिक्षयं न बुध्यते
स्म, अतो व्यग्रतया यावदुदिते सवितरि राज्ञा गृहीतः । यथा वा दिवि देवा दोगुंदुगा इव देवा गतं पि कालं ण याणन्ति ।
ममाइ त्ति ममाई, तद्यथा—मे माता मम पिता मम भ्रातेत्यादि । सहस्साइ हिंसादीनि करोति मन्दमिति मन्दः । अहो य
रातो य परितप्पमाणे, सर्वतस्तप्यमानः परितप्यमानः मम्मणवणिग्वत् कायेण किस्संतो वायाए मणेण य । आर्त्तध्यानो-

१ अशोभनक्रियावादिनः अशोभनवादिनः पारतक्या अक्रियावादिनः अक्रियाता स० वा० सो० ॥ २ पुढो य छंदा इह
माणवा उ, किरिया-अकिरीणं च पुढो य वायं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । माणवा तो ख २ पु १ । पुढो व वातं ख १ ॥
३ जाताण बालस्स पगब्भणाए, पवं वृपा० । जायाए बालस्स पगब्भणाए, पवं वृपा० ॥ ४ पवहुती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
५ पुणोपवादं चूषप्र० ॥ ६ ण्क्रियोऽपि, तथा पु० ॥ ७ अवचनीय एव पु० । अवचनं एव वा० ॥ ८ आउक्खं ख १ खं २
पु १ पु २ ॥ ९ साहसकारि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० त ख १ ॥ ११ रातो परिं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥
१२ अयरां ख १ पु १ । अहरां ख २ ॥

पगतः आर्त्तः, द्रव्यार्त्तः चप्पडिजंतः गकटचक्रद्रव्यार्त्तो वा, भावदो राग-दोसेहिं । सुहु मूढो सुमूढो, सन्वत्थ वाणियग-दिट्ठतो वक्तव्यः ।

अजरा-ऽमरवद् बालः छिद्यते धनकारणात् । शाश्वतं जीवितं चैव मन्यमानो धनानि च ॥ १ ॥

[] ॥ १८ ॥

एतद्धनमुपार्जित्य राज-चौरा-ऽग्नि-दायिकाद्यवशेषं अप्पे वा बहुं वा—

5

४९०. जधाय वित्तं पसवो य सव्वं, जे बंधवा जे य पिया य मित्ता ।

लालप्पती ते वि उव्वेति घंतं, अण्णे जणा तं सि हरंति विंत्तं ॥ १९ ॥

४९०. जधाय वित्तं पसवो य सव्वं० वृत्तम् । जधाय त्ति लत्त्वा । वित्तं धनम् । पशवो गो-महिष्यादयः । बान्धवाः पूर्वापरसम्बन्धाः । मित्राः सहजातकादयः । लालप्पती अत्यर्थं लवति पुनः पुनर्वा लवतीति लालप्यते—हा मातः ! हा पितः ! हा विभवाः ! हा जीवलोक ! “अट्टदुहट्टवसट्ठा०” [] इत्येवं कुतूहिकाः राजादयश्चापि, 10 रूपवानपि कण्डरीक-पोण्डरीकसरिसो, धनवान् नन्दसरिसो, धान्यवान् तिलगसेट्टिसरिसो । ते वि सव्वे लालप्पयता घंतमुव्वेति, घन्तः संसारः, एवं ते यथाकर्मनिष्पन्न उव्वेति असमाधिं प्राप्नुवन्ति । यच्च तच्छाश्वतकारित्वेनाजरामरणे च अहन्यहनि उत्पद्यमानेन धनमुपार्जितं तदपि अस्य अन्ये राजादयोऽपहरन्ति । एवं मत्वा पापानि कर्माणि वर्जयेत् तपश्च चरेत् ॥ १९ ॥ कथम् ?—

४९१. सीहं जधा खुड्डमिया चरंता, दूरेण चरंती परिसंकमाणा ।

15

एवं तु मेधावि समिक्ख धम्मं, पावाणि दूरेण विवज्जएज्जा ॥ २० ॥

४९१. सीहं जधा खुड्डमिया चरंता० वृत्तम् । क्षुद्राः मृगाः क्षुद्रमृगाः व्याघ्र-वृक-द्वीपिकादयः, मृगा रोहिता-दयश्च । अधवा स एव क्षुद्रमृगाः दूरेणेति अदर्शनेनागन्धेन वा तद्देशपरित्यागेन च, अपि वातकम्पितेभ्यस्तृणेभ्योऽपि सिंह-मयादुद्विग्राश्चरन्ति । एवं तु मेधावि समिक्ख धम्मं, एवं अनेन प्रकारेण, मेधया धावतीति मेधावी, सम्यग् ईक्षित्वा समीक्ष्य ज्ञात्वेत्यर्थः, असमाधिकर्तृणि च पावाणि दूरेण विवज्जएज्जा ॥ २० ॥

20

४९२. संवुज्झमाणे धं णरे मतीमं, पावातो अप्पाण णिर्यट्टएज्जा ।

हिंसप्पसूताणि दुहाणि मत्ता, णेवाणभूते व परिव्वएज्जा ॥ २१ ॥

४९२. संवुज्झमाणो० वृत्तम् । संवुज्झमाणो य, किं संवुज्झमाणो ? समाधिधम्मं । मतिरस्यास्तीति मतिमान् बहुमाणपरिणामो हिंसादिपापत आत्मना निवृत्तिं कुर्यात्, निवृत्तेः करणमित्यर्थः । स्यात्—किं पापात् ? हिंसप्पसूताणि दुहाणि मत्ता, हिंसातः प्रसूतानि हिंसापसूताणि जाति-जरा-मरणा-ऽप्रियसंवासादीनि नरकादिदुःखानि च अट्टविधकम्मोदय-25 निष्फण्णाणि असमाधिं प्रसवतीति । णेवाणभूते व परिव्वएज्जा, निर्वाणभूतः सर्वभूतानां निर्वृत्तिकारणमित्यर्थः, यथा वा निर्वृत्तोऽन्यावाधसुखप्राप्तस्तिष्ठति एवं भवानपि अन्यावाधसुखनिस्सङ्गो अनिर्वृत्तोऽपि निर्वृत्तभूतः सर्वतो व्रजेत् परिव्वएज्जा ॥ २१ ॥ मूलगुणाधिकारे प्रस्तुते—

१ जहाहि वित्तं पसवो य सव्वे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ पिया सि मित्ता ख १ ॥ ३ °प्पती से वि य पत्ति मोहं, अण्णे ख १ ख २ पु १ पु २ । °प्पती से वि उव्वेति मोहं, अण्णे वृ० वी० ॥ ४ रित्थं ख १ ॥ ५ खुड्डमिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ दूरे च° ख १ ख २ पु १ पु २ । दूरेण च° वृ० वी० ॥ ७ दूरेण पावं परिव्वज्जएज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ तु ख १ ख २ वृ० वी० ॥ ९ निवट्ट° ख १ पु २ ॥ १० मत्ता, वेराणुवंधीणि महब्भयाणि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । मता, णेवाणभूते व परिव्वएज्जा व्पा० ॥

४९३. सुसं ण वूया सुणि अत्तकामी, णिव्वाणमेवं कसिणं समाधिं ।

सयं ण कुज्जा ण य कारवेज्जा, करंतमण्णं पि य णाणुजाणे ॥ २२ ॥

४९३. सुसं ण वूया० वृत्तम् । आत्मनिःश्रेयसकामी । एवं निर्वाणं समाधिर्भवति कसिण इति सम्पूर्णः, संसारि-
कानि हि यानि कानिचित् स्नान-पानादीनि निर्वाणानि तान्यसम्पूर्णत्वाद् नैकान्तिकानि नात्यन्तिकानि च । वक्तारोऽपि च
भवन्ति—“णेव्वाणिहिं लद्धा०” [] एवमन्येषामपि व्रतानामतीचारं सयं ण कुज्जा ण य कारवेज्जा,
करंतमण्णं पि य णाणुजाणे एवं योगत्रिककरणत्रिकेण ॥ २२ ॥ इदानीं उत्तरगुणसमाधी—

४९४. सुद्धेसिया जायण तूसएज्जा, अमुच्छित्तो अणज्झोववण्णो ।

धितिमं विप्पमुक्के ण पूयणट्ठी. ण सिलोयकामी य परिव्वएज्जा ॥ २३ ॥

४९४. सुद्धेसिया जायण तूसएज्जा० वृत्तम् । सुद्धेसिया जाइओलद्धं एसणिज्जं च, अथवा सुद्धं अलेवकडं, एस-
णिज्जं अहासोहीए हु तूसएज्जा । अमुच्छित्तो अणज्झोववण्णो गवेषण-गहण-घासेसणासु विइंगाल-वीतधूमं । धितिमं
विप्पमुक्के सयमे धृतिमान् अगारवंधणविप्पमुक्के, ण पूआ-सकारट्ठी । सिलोगो त्ति जसो, णाण-तवमादीहि सिलोगो ण
कामेज्जा ॥ २३ ॥

४९५. निक्खम्म गेहातो गिरावकंखी, कायं विओसज्ज णिदाणछिण्णे ।

णो जीवितं णो मरणाभिकंखी, चरेज्ज भिक्खू वलया विमुक्के ॥ २४ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ समाही सम्मत्ता ॥ १० ॥

15

४९५. निक्खम्म० वृत्तम् । निक्खम्म गेहातो गिरावकंखी, अप्पं वा वहुं वा उपधिं विहाय निष्कान्तः,
मिच्छत्तदोसादीहिं गृह-कलत्र-कामभोगेषु गिरावकंखो । दव्वतो भावतो य कायं विसेसेण उत्तज्ज्य विओसज्ज । दव्वणि-
दाणं सयण-धणादि, भावणिदाणं कम्मं । णो जीवितं णो मरणाभिकंखी । वलयं वक्रमित्यर्थः, द्रव्यवलयं शङ्खकः, भाववलयं
अष्टप्रकारं कर्म येन पुनः पुनर्वलति संसारे । वलयशब्दो हि वक्रतायां भवति गतौ च । वक्रतायां यथा—वलितस्तन्तुः,
वलितता रज्जुरित्यादि । गतौ च—वलति वार्त्ता, वलति सार्थ इत्यादि । वलयविमुक्त इति कर्मवन्धनविमुक्तः । अथवा वलय
इति माया तथा च मुक्तः । एवं क्रोधादिमाणविमुक्त इति ॥ २४ ॥

॥ दशममध्ययनं समाप्तम् ॥ १० ॥

१ अत्तगामी त २ पु १ पु २ वृ० दी० । यऽत्तगामी ख १ ॥ २ ०णमेयं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ वि ख १ ॥
४ करेतं न १ ख २ पु १ ॥ ५ सुद्धे सिया जाय ण तूसएज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ ण य अज्झो ख १ ख २
पु १ पु २ वृ० । अणज्झो वृ० ॥ ७ विमुक्के ण य पू ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ ०यगामी ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥
९ विओसेज्ज ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

११

[एकारसमं मग्गज्झयणं]

मग्गो त्ति अञ्जयणस्स चत्तारि अणुयोगद्वाराणि । अधियारो मग्गपरुवणाए पसत्थभावमग्गाऽऽयरण्याए य ।
णामणिप्फण्णे मग्गो ।

णामं ठवणा दविए खेत्ते काले तहेव भावे य ।

एसो खलु मग्गस्सा णिक्खेवो छन्विधो होति ॥ १ ॥ १०० ॥

णामं ठवणा दविए० गाहा ॥ १ ॥ १०० ॥ वतिरित्तो दव्वमग्गो अणेगविधो—

फलग-लंतंदोलग-वेत्त-रज्जु-दवण-विल-पासमग्गो य ।

खीलग-अय-पक्खिपहे छत्त-जला-ऽऽकास दव्वम्मि ॥ २ ॥ १०१ ॥

फलगलताअंदोलग० गाहा । फलगेहिं जहा दहरसोमाणेहिं, जधा फलगेण गम्मति वियरगादिसु, चिक्खहे वा १०
जधा । वेत्तलताहिं गंगमादी सतरति, जधा चारुदत्तो वेत्तवति वेत्तेहिं ओलंविऊण परकूलवेत्तेहिं आलाविऊण उत्तिण्णो

१ 'लयंदोलन-वित्त' ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ 'मग्गणया ख १ ॥ ३ वसुदेवहिण्डौ 'उसुवेगा' नाम दृश्यते । अत्र
मार्गज्ञानायालन्तोपयोगी वसुदेवहिण्डिपाठ फलग० निरुक्तिगाथावृत्तिश्च कमश उद्ध्रियेते—“कमेण उत्तिण्णा मो सिंधुसागरसंगमं नदिं ।
वच्चा मो उत्तरपुर्वं दिस भयमाणा । अतिच्छिया हूण-खस चीणभूमीओ । पत्ता मो वेअहुपाय संकुपहं । ठिया सत्थिया, कओ पागो,
वणफलाणि य मक्खियाणि । भुत्तभोयणेहिं य कोट्ठियं तुवरुत्तुणं सत्थिगेहिं । भणिया पुरंगमेण-चुणं परिगेण्हइ, परिकरेण वंधह चुणस्स
ट्ठोडीओ, भरेह भंडं पोहलए, कक्खपएसे वंधह, ततो एतं छिण्णटंक कडयं विजयाणदिहं अत्यग्धमेगदेसे संकुलयालवण संकुपहं कमिस्सामो,
जाहे इत्था पस्सिजंति ताहे तुवर परामुसिजह, ततो फलयाए हत्थाण अवलवण होइ, अण्णहा उवलसंकूओ नीसरिम निरालवणस्स छिण्णदहे, पढण-
मपारे भविज्ज ति । ततो तस्स वयणेण तुवरुत्तुणाइगहणपुव्व सव्व कय । उत्तिण्णा मो सव्वे संकुपहं । पत्ता मो जणवयं । ततो पत्ता मो उसुवे-
गनदिं, तत्थ ठिया, पक्काणि वणफलाणि आहारियाणि । ततो पुरंगमेण भणिय-एसा नदी वेयहूपव्वयपवहा उसुवेगा अत्यग्वा, जो उत्तरेज्ज सो
उड्डवेगगामिणा जलेण हीरेज्ज, न तीरेण तिरिच्छ पवित्तिउ ति, एस पुण प्हो गम्मइ वेत्तलयागुणेण-जया उत्तरो वाळ कायइ ततो पव्वयत्तरविणिग्गयस्स
मारुयस्स एगसमूहयाए महता गोपुच्छसठिया समावओ मिउ-थिरा वेत्ता दाहिणेण णामिज्जंति, 'नामेज्जमाणा उसुवेगनदीए दक्खिणकूलं सपावेति'
ति अवलविज्जति, अवलविण्डु वेल्लयपव्वाउदरा छुम्भति, ततो जओ दाहिणो वाळ अणुयत्तो भवइ ततो सो उत्तर सखुमइ, 'सखुम्भमाणेसु वेल्लपव्व-
सरणेसु पुरिसो उत्तरे कूले छुम्भइ' ति गेण्हइ वेल्लपव्वे, मारुय पडिवालेह ति । तस्स मएण गहिया वेल्लयपव्वाउदरिया, वड भंडं परिकरा य । मारुय
पडिवालेता जहोपदेस दक्खिणवाडविच्छद्वेत्तवंसोवतरणेण ठिया मो उत्तरकूले । वेत्तलयागुविल च पव्वयकडग सोहयंता मग्ग अइच्छिया, गया
टंकणदेसं । पत्ता मो गिरिनदीतीरं, सीमंतम्मि सठिओ सत्थो । भुत्तभोयणेहिं पुरंगमवयणेण नदीतीरे पिह्मिहं विरइयाणि मडाणि, एगो य कट्ठरासी
पळीविओ, अवकंता य मो एगत । अग्गि सधूम दट्टुण टंकणा आगया, पडिवण भंड, तेहिं पि कओ धूमो, ते गया पुरंगमवयणेण गियगट्ठाणं ।
निवद्धा छगला फलाणि य गहियाणि सत्थिएहिं । तयो पत्थिओ सत्थो सीमानदीतीरेण । पत्ता य मो अयपहं । वीसता क्याहारा पुरंगमवयणेण
अच्छीणि वधिरुण छगलमारुडा वज्जकोडीसंठियं पव्वय उभओपासछिण्णकडय अइक्कता । सीयमारुयाहयसरीरा सठिया छगलगा, मुक्काणि अच्छीणि,
वीसता भूमिमाए । क्याहारा य भणिया पुरंगमेण-मारेह छगले, चम्मब्भत्थे सरहिरे ठवेह, अयमंसं पइत्ता भक्खेह, वद्धकडिच्छुरिया भत्थगेसु पवि
सह, तओ रयणदीवाओ मारुंडा नाम सउणा महासरीरा इहाऽऽगच्छति चरिउ, ते इहं वग्घ-ऽच्छमल्लहयाणं सत्ताणं मसाई खायति, महंत मसपेसी
निलयं नयंति, ते वो सरुहिरभत्थगपविट्ठे 'मंसपेसि' ति करिय उक्खिविय णइस्संति रयणहीविं, निक्खित्तमेतेहिं य मत्थया फालेयव्वा छुरियाहिं,
तओ रयणसंगहो कायव्वो । एस रयणदीवगमणस्स उवातो ति ।" इति [पत्र १४८-४९] । अथात्र वृत्तिपाठ—“फलगेलादि । फलकैर्मार्ग
फलकमार्गः, यत्र कर्दमादिभयात् फलकैर्म्यते । लतामार्गस्तु यत्र लतावलम्बेन गम्यते । अन्दोलनमार्गोऽपि यत्र अन्दोलनेन दुर्गमतिलङ्घ्यते ।
वेत्रमार्गो यत्र वेत्रलतोपष्टम्मेन जलादौ गम्यत इति, तथया-चारुदत्तो वेत्रलतोपष्टम्मेन वेत्रवर्ती नदीमुत्तीर्य परकूलं गत । रज्जुमार्गस्तु
यत्र रज्ज्वा किञ्चिदतिदुर्गमतिलङ्घ्यते । 'दवनं' यानम्, तन्मार्गो दवनमार्गः । विलमार्गो यत्र गुहाद्याकारेण बिलेन गम्यते । पाशप्रधानो मार्ग
पाशमार्गः, पाश-कूट-वागुरान्वितो मार्ग इत्यर्थः । कीलकमार्गो यत्र बाळकोत्कटे मरुकादिविषये कीलकाभिज्ञानेन गम्यते । अजमार्गो
यत्र अजेन-वस्त्रेन गम्यते, तथया-सुवर्णभूष्यां चारुदत्तो गत इति । पक्षिमार्गो यत्र भारुण्णादिपक्षिभिर्देशान्तरमवाप्यते । छत्रमार्गो
यत्र छत्रमन्तरेण गन्तुं न शक्यते । जलमार्गो यत्र नावादिना गम्यते । आकाशमार्गो विद्याधरादीनाम्" इति ॥

[वसु० प्र० ख० लं० ३ पत्र १४८] । अंदोलएण अंदोलारूढो एति य, जं वा रुक्खसालं अंदोलिएऊणं अप्पाणं परतो वच्चति । जघा लता तथा वेत्ते वि । अघवा लत्तं ति आकंपिऊणं अण्णाए लताए लग्गति । रज्जुहि गंगं उत्तरति । [दवणं] दगणदीजायणं (? जाणं) । विलं दीवगेहिं पविसंति । रज्जुं वा कडिए वधिऊण पच्छा रज्जुं अणुसरंति क्वचिद् रसकूपिकादौ महत्तन्वकारे, पुणो णिग्गच्छति गच्छति सो चेव पासमग्गो । खीलगेहिं रुमाविसए वालुगाभूमीए चक्कमंति, क्वचिद् वेणु(? रेणु) प्रचुरे देशे कीलकानुसारेण गम्यते, अन्यथा पथभ्रंगः । अयपथो लोहवद्धः सुवण्णभूमीए पच्छा (? वच्छा वा) । पक्खीणं ति जघा चारुदत्तो णातो [वसु० प्र० ख० लं० ३ पत्र १४९] । छत्तगमग्गो छत्तगेणं धरिज्जमाणेणं गच्छति उपद्रवभयात्, जघा गणिगो पवातो । जलमग्गो णावाहिं । आगासमग्गो चारण-विज्जाहराणं ॥ २ ॥ १०१ ॥

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले कालो जहिं वहति मग्गो ।

भावम्मि होति दुविधो पसत्थ तह अप्पसत्थो य ॥ ३ ॥ १०२ ॥

10 खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते० गाथा । जम्मि खेत्ते मग्गो-भूमिगोअराणं भूमीए मग्गो, देवाणं आगासे, खेचर-विज्जाहराणं उभये । अघवा खेत्तस्स मग्गो, जघा सौ[लि]खेत्तमग्गो एवमादि, ग्राममार्गो नगरमार्ग इत्यादि, यथा-एष पन्था विदर्भायाः, अयं गच्छति हस्तिनागपुरम् । कालमार्गो जो जम्मि काले मग्गो वहति, यथा-वर्षारात्रे उदगपूर्णानि सरांसि परिरयेण गम्यन्ते, व्याशुष्ककर्दमानि शिशिरे ग्रीष्मे वा उज्जुमगेण । यस्मिन् वा काले गम्यते, यथा-ग्रीष्मे रात्रौ सुखं गम्यते, हेमन्तेऽहनि । जच्चिरेण वा गम्यति, यथा योजनिकी सन्ध्या । भावमग्गो दुविधो पसत्थो अप्पसत्थो य ॥ ३ ॥ १०२ ॥

15 दुविहम्मि वि तिगमेदो णेओ तस्स वि विणिच्छओ दुविहो ।

सुगतिफलो दुग्गतिफलो पगतं सुगतीफलेणेत्थं ॥ ४ ॥ १०३ ॥

दुविहम्मि वि तिगमेदो० गाथा । अप्पसत्थभावमग्गो तिविधो, तं जघा-मिच्छत्तं १ अविरती २ अण्णाणं ३ । पसत्थभावमग्गो तिविहो, तं जघा-[सम्मण्णाणं] सम्महसण सम्मचारित्तं । तस्स पुण दुविहत्सावि मग्गस्स दुविहो विणिच्छयो, विनिश्चयः फल कार्यं निष्ठेत्यनर्थान्तरम् । पसत्थो सुगतिफलो, अप्पसत्थो दुग्गतिफलो । सुगतिफलेना-
20 धिकारः ॥ ४ ॥ १०३ ॥ अप्पसत्थमग्गद्विताणं पुण दुग्गतिगामुगाणं—

दुग्गतिफलवातीणं तिणि तिसट्ठा सता पवादीणं ।

खेमे य खेमरूवे चउक्कगं मग्गमादीसु ॥ ५ ॥ १०४ ॥

दुग्गतिफलवातीणं० । तिणि तिसट्ठा पावादियसता । दव्वमग्गो पुण चतुर्विधो-खेमे णामेगे अक्खेमरूवे, खेमे णामेगे अक्खेमरूवे० ट्ठे । खेमे य खेमरूवे ति अदुग्गं णिच्चोरं च, एवं चतुसु वि भंगेसु योजयितव्यम् । भावमग्गो एवमेव
25 चतुभंगो-पढमभंगे भाव-दव्वलिगजुत्तो साधू १ खेमे अक्खेमरूवे कारणो दव्वलिगरहितो साधू २ अक्खेमा खेमरूविगा णिण्हा ३ अण्णजत्थियगिहत्था चरिमभंगे ४ ॥ ५ ॥ १०४ ॥

सम्मप्पणीत मग्गो णाणं तध दंसणं चरित्तं च ।

चरग-परिव्वायादीचिण्णो मिच्छत्तमग्गो त्ति ॥ ६ ॥ १०५ ॥

सम्मप्पणीत मग्गो० गाथा । जो सो पसत्थभावमग्गो सो तिविधो-णाणं तध दंसणं चरित्तं च, तित्थगर-गणधरेहिं
30 येरेहिं साधूहि य अणुचिण्णो । तव्विवरीओ पुण मिच्छत्तमग्गो, सो चरग-परिव्वायादीहिं आचिण्णो मिच्छत्तमग्गो ॥ ६ ॥ १०५ ॥ येऽपि मच्छासनप्रतिपन्नाः—

इह्मि-रस-सातर्गुरुगा छज्जीवणिकायघातणरता य ।

जे उवदि'संति धम्मं कुमग्गमणस्सिता जाण ॥ ७ ॥ १०६ ॥

१ कीलिका वा० नो० ॥ २ जहिं भवे मग्गो न १ । जहिं हवइ जो उ ख २ पु २ ॥ ३ रेवत्तं पु० । “गालिकेन्द्रादिके वा हेतरे” इति वृत्तौ ॥ ४ दोग्गतिं म २ पु २ ॥ ५ ट्ठ इति चतु सल्लयाद्योतकोऽक्षराद् ॥ ६ णाणे तह दंसणे चरित्ते य ख १ खं २ पु २ ॥ ७ उ ख १ ॥ ८ गुरुया ख १ खं २ पु २ ॥ ९ संति मग्गं कुमग्गमणस्सिता ते उ खं १ ख २ पु २ वृ० ॥

सुस्तगा० ४९६-९८ निज्जुत्तिगा० १०२-८] सूयगडंगसुत्तं विइयमंगं पढमो सुयक्खंघो ।

इहिरस-सातगुरुगा० गाथा । इहिरस-[सात] गारवेहिं वा धम्मं उवदिसंति ते वि ताव कुमग्गमणस्सिता, किमंग पुण परत्थिगा तिगारवगुरुगा छजीवकायवधरता जे उवदिसंति धम्मं संघभत्ताणि करेमाणा ? एवमादि कुमग्ग-मणस्सिता जाण ॥ ७ ॥ १०६ ॥ जे पुण—

तव-संयमप्पहाणा गुणधारी जे वदंति सब्भावं ।

सव्वजगज्जीवहितं तमाहु सम्मप्पणीतमवि ॥ ८ ॥ १०७ ॥

तव-संयमप्पहाणा० गाथा । सीलगुणधारी जे वदंति सब्भावं णाम जधावादी तथाकारी । सव्वजगज्जीवहितं यं तमाहु सम्मप्पणीतमवि ॥ ८ ॥ १०७ ॥ तस्स पुण एगट्ठियाणि णामाणि भवंति, तं जधा—

पंथो णायो मग्गो विधीं धिती सोग्गती हित सुहं च ।

पत्थं सेयं णेव्वुइ णेव्वाणं सिक्करं चेव ॥ ९ ॥ १०८ ॥

॥ मग्गणिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥ ११ ॥

पंथो णायो मग्गो० गाथा ॥ ९ ॥ १०८ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुग्गे सुत्तमुच्चारेतव्वं । अज्जसुधम्मं जंबू पुच्छति—

४९६. कतरे मग्गे आघाते माहणेण मतीमता ? ।

जं मग्गं अंजु पाविच्चा ओहं नरति दुँरुत्तरं ॥ १ ॥

४९६. कतरे मग्गे आघाते० सिलोगो । आघाते इति आख्यातः । [माहणे त्ति वा] समणे त्ति वा एगडं, 15 भगवानेवापदिश्यते । मतिरस्यास्तीति मतिमान् तेन मतिमता । जं मग्गं उज्जु (? अंजु) पाविच्चा, अंजुः इति अकुटिलः । अथवा कतरे इति कतरो भावमार्गः पसत्थो आख्यातः माहणेण मतीमता ? तत्र [न] तावद् द्रव्यमार्गो वा अप्रशस्तभाव-मार्गो वा तेनाऽऽख्यातः, अवश्यं तु प्रशस्तभावमार्गः पसत्थो आख्यातः, किं ते हितेण दिट्ठो उज्जुगो य ? तं मे अक्खाहि जं मग्गं उज्जु (? अंजु) पवजित्ता ओघो द्रव्यौघः समुद्रः, भावे संसारौघं तरति ॥ १ ॥

४९७. तं मग्गं अणुत्तरं सुद्धं सव्वदुक्खविमोक्खणं ।

जाणेहि णं जधा भिक्खू ! तं णे वूहि महामुणी ! ॥ २ ॥

४९७. तं मग्गं अणुत्तरं सुद्धं० सिलोगो । तमिति तम् ओघतरं महापोतभूतम् । [अणुत्तरं] नास्योत्तरा अन्ये कुमार्गाः शाक्यादयः । शुद्ध इति एक एव, निरुपहतत्वाच्चैवम्, अथवा पूर्वापरव्याहतवाध्यदोषापगमात् शुद्धः । सव्वदुक्ख-विमोक्खणं, अन्येऽपि ग्रामादिमार्गाश्चौर-श्चापदभयोपद्रुता दुःखावहा भवन्ति, भूत्वा च न भवन्ति, उदकाद्युपप्लवैः अप्र-गास्ते, भावमार्गाः अपि दुःखावहा एव ते, सम्यग्दर्शन-ज्ञान-तपोमयस्तु प्रशस्तभावमार्गः शुद्धः सर्वदुःखविमोक्षणम् । 25 तमेवंविधं जाणेहि णं जधा भिक्खू, यथेति येन प्रकारेण, भिक्षुरिति भगवानेव । यथा स भिक्षुर्ज्ञातवान् तथाभूतं त्वमपि जानीषे तमेवं जानीते । अथवा हे भिक्षो ! तमेवं ब्रूहि महामुणी ! हे महामुने ! ॥ २ ॥

स्यात्—किमर्थमहं पृच्छामि ? तत उच्यते—

४९८. जइ मे केइ पुच्छेज्ज देवा अदुव माणुसा ।

तेसिं तु कतरं मग्गं आइक्खेज्ज ? कहाहि णे ॥ ३ ॥

४९८. जइ मे केइ पुच्छेज्ज० सिलोगो । देवाश्चतुष्पकाराः एते पृच्छाक्षमा भवन्ति, तिरिया मणुस्सा (? मणुस्सा तिरिया वा), उत्तरगुणलद्धिं वा पडुच्च तियं (? तिरियं) अपि कश्चिद् गिरा वत्ति (? क्ति), वयसा वि पुच्छेज्ज, तेसिं तु

१ तमिणं ख १ ख २ पु २ ॥ २ पंथो मग्गो णायो ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ मग्गो सम्मत्तो ख २ पु २ ॥ ४ कतरे णं चूपा० सूत्र ५३३ चूर्णौ ॥ ५ अक्खाते मा० ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ उज्जु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ दुत्तरं ख १ ॥ ८ मग्गऽणुत्तरं ख १ ॥ ९ अक्खणं ख २ पु १ पु २ ॥ १० जाणासि णं खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । जाणासि त ख १ ॥ ११ ने ख १ खं २ । मे पु १ ॥ १२ णे ख १ ख २ पु २ । णो पु १ वृ० वी० ॥ १३ णो ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

कतरं भग्गं, तेषाम् अजानकानां स्वयमजानकः कतरं मार्गं कथं वा कथयिष्यामि ? । अन्यावाधसुखादीनि आवहतीति सुखावहः, अथवाऽभ्युदयकं तिःश्रेयसं च ॥ ३ ॥

इति पृष्ठ आर्यसुधर्मा जम्बूस्वाम्याद्यान् साधून् प्रणिधाय सदेव-मणुआ-ऽऽसुरं च परिसं णिस्साए करेति—

४९९. जह वो केह पुच्छेज्ज देवा अदुव माणुसा ।

तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेह मे ॥ ४ ॥

४९९. जह वो केह० वृत्तम् (सिलोगो) । जह वो केह पुच्छेज्ज, जति त्ति अणिदिह्णिहेसे, संसारभ्रान्तिनिर्विण्णाः देवा अदुव माणुसा । तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेह मे । पठ्यते च—“तेसिं तु पडिसाहेज्ज मग्गसारं सुणेह मे, साहितं प्रति अन्येषां साहन्ति, कथितं सत् पडिसाहेजा । मार्गाणां सारः मार्ग एव वा सारः मार्गसारः ॥ ४ ॥

५००. अणुपुव्वेण महाघोरं कासवेण पवेदितं ।

जमादाय इतो पुव्वं समुदं च ववहारिणो ॥ ५ ॥

५००. अणुपुव्वेण० सिलोगो । कथं मार्गप्रतिपत्तिरेव तावद् भवति ?, उच्यते, अणुपुव्वेण महाघोरं, अणुपुव्वेण ति “माणुस्स खेत्त जाती०” [आव० नि० गा० ८३१] गाथा, अधवा “चत्तारि परमंगाणि०” [उत्तरा० अ० ३ गा० १] सिलोगो, अधवा “पढमिङ्गुणाण उदये०” गाथाओ तिणि [आव० नि० गा० १०८-१०], एवं कम्मक्खयाणुपुव्विगाथा जाव “वारसविचे०” [आव० नि० गा० १११-१३] । दुरुचरत्वाद् महाघोरः, अणुपुम्भिः दुस्तरम्, महापुरुषास्तु घोरमपि तरन्ति, १५ घोरसङ्घनमप्रवेशवत् । कासवेण पवेदितं, प्रदर्शितमित्यर्थः । जमादाय इतो पुव्वं, जं आदाय इति यमनुचरित्वा इत इति इतस्तीर्थोदर्थं (? र्थात् पूर्वं) अद्यतनाद्वा दिवसादिति । समुद्रेण तुल्यं समुद्रवत्, व्यवहरन्तीति व्यवहारिणः वणिजः ॥ ५ ॥ यथा तेऽतिक्रान्ते काले समुद्रम्—

५०१. अतरिंसु तरन्तेगे तरिस्सन्ति अणागता ।

तं सोच्चा पडिवक्खामि जंतवो ! तं सुणेह मे ॥ ६ ॥

५०१. अतरिंसु० सिलोगो । अतरिष्यन् तरन्ति तरिष्यन्ति च, तद्वत् सम्यग्मार्गमनुचर्य तीतद्वाए अणंता जीवा संसारोषमतरिंसु, सङ्क्षेयाः तरन्ति साम्प्रतम्, अणंता तरिस्सन्तऽणागतं ति । तं सोच्चा तमहं श्रुत्वा भवदादीन् श्रोतृन् प्रतिवक्ष्यामि । जायन्त इति जन्तवः, जम्बूस्वाम्यादीनां आमन्नणम्, हे जन्तवः ! तं सुणेह मे चरित्तमग्गं आइक्खिस्सामि । तदन्तमार्गावपि तदन्तर्गतावेव जेषु सजमिज्जति ॥ ६ ॥ ते इमे, तं जधा—

५०२. पुढवीजीवा पुढो सत्ता आउजीवा तधाऽगणी ।

वाउजीवा पुढो सत्ता तण-रूक्खा सवीयगा ॥ ७ ॥

५०२. पुढवीजीवा पुढो सत्ता० सिलोगो । पृथक् पृथक् इति प्रत्येकशरीरत्वात् । आउजीवा तधाऽगणी, पुढो सत्ता इति वर्त्तते । तण-रूक्खगहणेण भेदो दरिसितो ॥ ७ ॥

५०३. अहावरे तसा पाणा एवं छक्काय आहिया ।

एँताव ता जीवकाए णावरे विज्जती कए ॥ ८ ॥

५०३. अहावरे० सिलोगो । अहावरे तसा पाणा एवं छक्काय आहिया । एताव ता जीवकाये न हि सप्तमो विद्यते जीवकायः ॥ ८ ॥ एते—

१ तेसिमं पडिसाहेज्जा मग्गसारं सुणेह मे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० चूपा० । तेसिं तु पडिं चूपा० । सुणेहि खं २ पु २ । तेसिं तु इमं मग्गं आइक्खेज्ज सुणेह मे ष्णा० ॥ २ समुदं चव० ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ रूक्ख खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ४ अहावरा ख २ पु २ ॥ ५ इत्ताव एव जीव० ख २ पु २ वृ० वी० । इत्ताव ताव जीव० ख १ । इत्तावये जीव० पु १ ॥ ६ णावरे कोइ विज्जती गा० ॥ ७ कती ख १ ख २ । काए पु १ पु २ ॥

५०४. सव्वार्हि अणुजुत्तीहिं मतिमं पडिलेहिया ।

सव्वे अकंतदुक्खा य अतो सव्वे अहिंसका ॥ ९ ॥

५०४. सव्वार्हि अणुजुत्तीहिं० सिलोगो । अनुरूपा युक्तिः अनुयुक्तिः । जघा—

पुढवीए णिक्खेवो परूवणा लक्खणं परीमाणं । उवभोए सत्ये वेदणा य चवणा (वधणा) णियत्ती य ॥ १ ॥

[आचा० नि० गा० ६८]

5

किञ्च—अङ्कुरवद् जीवत्वं पार्थिवानाम्, विद्रुम-लवणोपलादयश्च स्वाश्रयावस्थाः सचेतनाः, कुतः ?, समान-जातीयाङ्कुरसद्भावात्, अशोविकाराङ्कुरवत् ।

भूमिक्खयसाभाविषयसंभवतो ददुरो व्व जलमुत्तं । अधवा मच्छो व्व सभाववोमसंभूतपातातो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५७]

सात्मकं तोयं भौमम्, कुतः ?, समानजातीयस्वभावसम्भवात्, दट्ठुरवत्, अथवा अन्तरीक्षम्, अत्रादिविकारस्वभाव-10 सम्भूतपातात्, मत्स्यवत् । ग्रहणकवाक्यम्—इन्धनसंयोगात् तेजसां तेजः सात्मकम्, आहारोपादानात् तद्वृद्धिविशेषोप-लब्धेः तद्विकारदर्शनाच्च, पुरुषवत् । ग्रहणकवाक्यम्—गतिमत्त्वाद् वायुर्जीवः, प्रयत्नगतेः, यस्मादयं सविक्रम इव पुमान् तीव्र-मन्द-मध्यान् गतिविशेषान् स्वेन महिम्ना श्रयतीति, वेगवत्त्वाच्च वृक्षादीनुन्मूलयति इत्यतो गतिमत्त्वाद् वायुर्जीवः । सात्मकाः वनस्पतयः, जन्म-जरा-जीवण-मरणसद्भावात्, स्त्रीवत् । आह-नन्वयमनैकान्तिकः, जाताख्याः (द्याः) विपक्षेऽपि दर्शनात्, तद्यथा—जातं दधि, जीर्णं वासः, सखीवितं विषम्, मृतं कुसुम्भकमित्यादि, उच्यते, न, वनस्पतौ समस्तलिङ्गोप-लब्धेः, दध्यादावसमस्तदर्शनादुपचारतः जातमिति (जातादीनि) । इतश्च सात्मका वनस्पतयः, क्षतसंरोहणाद् आहारोपा-15 दानाद् दौहदसद्भावाद् [आमयसद्भावाद्] रोगचिकित्सासद्भावात् । दौहदादौ सम्भवतः कुष्माण्ड्यादीनां 'विशेषपक्षः' विशेषश्चासौ पक्षश्च विशेषपक्षः कर्त्तव्यः ॥

छिक्कप्पोइता छिक्कमेत्तसंकोअतो कुलिंगो व्व । आसयसंचारातो जाणसु वल्ली-विताणाइं ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५४]

सात्मकाः स्पृष्टप्ररोदिकादयः, स्पृष्टाकुञ्चनात्, कीटवत्, आश्रयाभिसंसर्पणाद् वहयादयः ।

20

सम्मादयो य साव-प्पवोह-संकोयणादितोऽभिमता । वउलादयो य सहादिविसयकालोवलम्मातो ॥ १ ॥

[विशेषा० गा० १७५५]

[सात्मकाः] शम्यादयः, स्वाप-प्रवोध-सङ्कोचनादिसद्भावात्, शब्दादिविषयोपलम्भाद् वकुला-ऽशोकादयः, देवदत्तवत् ।

एवमाद्याभिन्नसानुरूपाभिः अनुयुक्तिभिः एगिंदिए पडिलेहिया जवेति, जीवातिहिंसोपरतिः कार्या स्वकामतः । अन्मो-वगमिओवक्कमियाओ वेदणाओ भाणितव्वाओ । तत्थ मणुस्स-पचेंदियतिरियाण य दुविधा, सेसाणं ओवक्कमिया । एवं 25 मतिमं पडिलेहेत्ता सव्वे अकंतदुक्खा य, सारीरं माणस वा सव्वेसि अणिट्ठं अकंतं अपियं दुक्खं, अत इत्यस्मात् कारणाद् नवकेन भेदेन अहिंसणीया अहिंसकाः ॥ ९ ॥

१ ण हिंसया खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । अहिंसगा ख १ ॥ २ हस्तचिह्नान्तर्गतधूर्णिग्रन्थसन्दर्भ समग्रोऽपि प्रायो विशेषावश्यक-महामाध्यस्तक "जन्म-जरा-जीवण-मरण" १७५३ गाथात "अपरप्पेरिय" १७५८ पर्यन्तगाथानां खोपज्ञटीकारूप एव वर्तते ॥ ३ "रीक्ष-मानम्रा" पु० सं० । "रीक्ष्यमानम्रा" वा० मो० । "रीक्षेमम्रा" विखो० । "सात्मक भौमं जलम्, क्षतसमानजातीयस्वभावसम्भवात्, दट्ठुरवत् । अथवा अन्तरीक्षम्, अत्रादिविकारस्वभावसम्भूतपातात्, मत्स्यवत् ।" इति कोट्याचार्यीयवृत्तौ पत्र ५४६ ॥ ४ "कः विपक्षेऽपि विखो० । "आह-सर्वेऽनैकान्तिका", विपक्षेऽपि दर्शनात् । तद्यथा—जातं दधि अचेतनं च, एव जीर्णं वासः, सखीवितं विषम्, मृतं कुसुम्भकमित्यादि" इति कोट्याचार्यवृत्तौ ॥ ५ "ण्ड्यादीन् विशेष्य पक्षः कर्त्तव्यः विखो० ॥

५०५. एतं खु णाणिणो सारं जं ण हिंसति कंचणं ।

अहिंसासमयं चेव एतावंतं विजाणिया ॥ १० ॥

५०५. एतं खु णाणिणो सारं० सिलोगो । न हि ज्ञानी ज्ञानादर्थान्तरभूत इति कृत्वाऽपदिश्यते—एतं खु णाणिणो सारं ति, कोऽर्थः ? एष हि ज्ञानस्य सारः । जं ण हिंसति कंचणं, कञ्चणमिति कचि^(१)कञ्चि^(२)दपि नवकेन भेदेन । अहिंसा-समयं ति, समता “जघ मम ण पियं दुक्खं०” गाथा [अनुयो० पत्र २५६] अथवा यथा हिंसितस्य दुःखमुत्पद्यते मम, एवमभ्याख्यातस्यापि चोरियातो वाऽस्य दुःखमुत्पद्यते, एवमन्येपामपि इत्यतो अहिंसासमयं चेव । अधवा दन्वतो खेत्ततो कालतो भावतो हिंसा भवति, एवं शेषाण्यपि, एतावाञ्चैष ज्ञानविषयः यदुत हिंसाद्याश्रवद्धारोपरतिः ॥ १० ॥

क्षेत्रप्राणातिपातं तु प्रतीत्यापदिश्यते—

५०६. उड्डमहं तिरियं च जे केति तस-थावरा ।

सव्वत्थ विरंति कुंजा संति णिव्वाणमाहियं ॥ ११ ॥

10

५०६. उड्डमहं तिरियं च० सिलोगो । प्रज्ञापकं प्रतीत्य उड्डं अणं तिरियं च पूर्ववत् । सव्वत्थ विरतिं कुंजा इहापि तावद् निर्वाणं भवति । कथम् ? अहिंसको हि न हि हिंसक इव सर्वस्योद्वेजको भवति, उपशान्तवैरत्वाच्च न कस्यचि-दपि विभेति । किञ्च—“तणसंथारणिवण्णो वि मुणिवरो भट्टराग-मय-दोसो ।” [सत्तारकप्र० गा० ४८] किमु मोक्खो ? एवं निर्वाणं भवतीत्याख्यातम् ॥ ११ ॥

15

५०७. पभू दोसे णिरे किच्चा ण विरुज्जेज्ज केणइ ।

मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ॥ १२ ॥

५०७. पभू दोसे णिरे किच्चा० सिलोगो । पभवतीति प्रभुः, वश्येन्द्रिय इत्यर्थः, न वा संयमावरणानां कर्मणां वशे वर्तते । अथवा स्वतन्त्रत्वाद् जीव एव प्रभुः, शरीर हि परतन्त्रम्, मोक्षमार्गे वाऽनुपला^(१)पाल^(२)यितव्ये प्रभुः । दोषाः क्रोधादयः । निरे इति पृष्ठतः कृत्वा । ण विरुज्जेज्ज केणइ, न विरुध्येत केनचिदिति, अपि पूर्वशत्रूणामपि, अपि हास्येनापि । 20 विरोधो विग्रहः घन्त इत्यर्थः, यद् वा यस्य प्रतिकूलम् । मणसा वयसा चेव ति नवकेन भेदेन । अन्तश् इति यावज्जीवि-वान्तः ॥ १२ ॥ उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणप्रसिद्धये त्वपदिश्यते—

५०८. संवुडे य महापण्णे धीरे दत्तेसणं चरे ।

एसणासमिते णिच्चं वज्जयंते अणेसणं ॥ १३ ॥

५०८. संवुडे य महापण्णे० सिलोगो । हिंसाद्याश्रवसवृतः इंदिय-णोइंदियभावसंवुडो वा । महती प्रज्ञा यस्य स 25 भवति महाप्रज्ञः । धीर्बुद्धिरित्यनर्थान्तरम् । आहार-उवधि-सेज्जाओ याचितद्रव्यं एषणीयं च चरति गच्छति चञ्चूर्यत इत्ये-कोऽर्थः । एसणासमिते णिच्चं, तिविधा एसणा—गवेसणा १ गहणेसणा २ घासेसणा ३ । एवं सेसाओ वि समितीओ ॥ १३ ॥

तत्राऽऽघाकर्म सर्वगुरु, अनेपणादोषः आद्यश्चेति, तेन तन्निषेधार्थमपदिश्यते—

५०९. भूताणि समारंभ साधू उद्दिस्स जं कडं ।

तारिसं तु ण गेणहेज्जा अण्ण-पाणं सुसंजते ॥ १४ ॥

१ किंचणं ख० ॥ २ एताव त वि० ख० १ ख० २ ॥ ३ उड्डमहे ति० खं १ । उड्डं अहे य ति० खं २ पु० १ पु० २ ॥ ४ विरुज्जं खं २ ॥ ५ विजा ख० १ ख० २ पु० १ पु० २ वृ० दी० ॥ ६ णिराकिच्चा खं १ पु० १ पु० २ वृ० दी० । णिरिक्खेत्ता ख० २ ॥ ७ संवुडे से मं ख० २ पु० १ पु० २ वृ० दी० । संवुडेस मं ख० १ ॥ ८ धीरे ख० १ ख० २ पु० १ पु० २ ॥ ९ दत्तेसणं ख० २ ॥ १० भूयाइं समारंभ साधूमुद्दिस्स जं वृ० दी० । भूताइं समारंभ तमुद्दिस्सा य जं ख० १ । भूयाइं च समारंभ समुद्दिस्स य जं ख० २ पु० १ पु० २ ॥ ११ अण्णं पाणं ख० १ ख० २ वृ० दी० ॥

५०९. भूताणि समारंभ० सिलोगो । भूतानि-तस-थावराणि । कथमिति ? साधूनुद्दिश्योपकल्पितम् । तारिसं तु ण गेहेज्जा । एवं उवधिं पि । इत्येवं भावमार्गः प्रतिपन्नो भवति ॥ १४ ॥ किञ्च—

५१०. पूतिकम्मं ण सेवेज्ज एस धम्मो वुसीमतो ।

जं किंचि अभिसंकेज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए ॥ १५ ॥

५१०. पूतिकम्मं ण सेवेज्ज एस धम्मो [सिलोगो] । वुसीमतो त्ति, वुसिमानिति संयमवान् वसिमं वा । किञ्च—जं ५ किंचि० सिलोगो [उत्तरद्धं] । जं किंचि अभिसंकेज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए, यदिति आहार-उवधि-सेज्जा, अधवा यदिति यत् किञ्चिद् दोषं अभिसंकेते पणुवीसाए अण्णयरं किमेत एसणिज्जं अणेसणिज्जं ? । सर्वश इति यद्यपि प्राणात्ययः स्यात् ॥ १५ ॥

इदाणि वायासमिती—

५११. ठाणाइं संति सद्धीणं गामेसु नगरेसु वा ।

अत्थि वा णत्थि वा धम्मो ? अत्थि धम्मो त्ति णो वते ॥ १६ ॥

10

५११. ठाणाइं० सिलोगो । ठाणाणि संति सद्धीणं, अद्वावन्तः श्राद्धिनः । गामेसु नगरेसु वा जाव सण्णिवेसेसु वा । सम्मदिट्ठीणं मिच्छदिट्ठीणं वा तेहिं सद्धेहिं पुव्वि णाम पुच्छितो परेणेति मिच्छादिट्ठीणा मरुयसद्धेण तच्चणियादि-सद्धेण वा—‘हे साधो ! जं ‘मिदे अम्हे ब्राह्मणं मिद्धं वा तर्पयामः, अस्त्यत्र कश्चिद् धर्मः ? तुमं च मग्गट्ठितो’ । एवं पुट्ठो अत्थि धम्मो त्ति णो वते ॥ १६ ॥

५१२. अत्थि वा णत्थि वा पुण्णं ? अत्थि पुण्णं ति णो वए ।

15

अधवा णत्थि पुण्णं ति, एवमेयं महवभयं ॥ १७ ॥

५१२. अत्थि वा० सिलोगो [पुव्वद्धं] । अधवा णत्थि पुण्णं ति० ॥ १७ ॥ स्याद्—अनुज्ञायां को दोषः ? प्रतिपेधे वा ?, उच्यते—

५१३. दाणट्ठताए जे सत्ता हम्मंति तस-थावरा ।

तेसिं सारक्खणट्ठाए अत्थि पुण्णं ति णो वदे ॥ १८ ॥

20

५१३. दाणट्ठताए जे सत्ता हम्मंति तस-थावरा० [सिलोगो] । तं जधा—तण्णिस्सिता कट्ठ-गोमयणिस्सिता संसे-तया तसा थावरा य हम्मंते । तेसिं० सिलोगो [उत्तरद्धं] । तेसिं सारक्खणट्ठाए अत्थि पुण्णं ति णो वदे, मिच्छत्त-धिरीकरण, ज च तेणाऽऽहारेण परिवूढा करेस्सति असयमं, अप्पाणं पर च वह्मिं भावेति तदनुज्ञातं भवति ॥ १८ ॥

पडिसेधे वि—

५१४. जेसिं तं उपकप्पेंति अण्णं पाणं तधाविधं ।

तेसिं लाभंतरायं ति तम्हा णत्थि त्ति णो वदे ॥ १९ ॥

25

५१४. कण्ठ्यम् ॥ १९ ॥ तत्र का प्रतिपत्तिः ? तुसिणीएहिं अच्छित्तव्वं, निव्वंवे वा ब्रवीति—अम्हं आधाकम्मं आदि-वातालीसदोसपरिसुद्धो पिणो पसत्थो । जं च पुच्छसि ‘किमत्रास्ति पुण्यम् ?’ इत्यत्रास्माकमव्यापारः । कथम् ?, उभयदोषो-पपत्तेः । कथम् ?—

१ अभिकंखेज्जा सव्वसो त ण कप्पत्ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सव्वओ पु १ पु २ ॥ २ इय गाथा मूलसूत्रादर्शेषु वृत्ति-टीपिकयोक्त्यल्पा वर्तते । तथा हि—हणंतं णाणुजाणेज्जा आयशुत्ते जिह्दिण । ठाणाइं संति सद्धीणं गामेसु नगरेसु वा ॥ ३ परेण पुच्छितो धम्मं इत्यपि तृतीय चरण स्यात् ॥ ४ मृगा सरलाशया इत्यर्थः ॥ ५ ऽट्ठितो मग्गच्चिट्ठ स० वा० मो० ॥ ६ तद्वा गिरं समारम्भ अत्थि पुण्ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ७ ऽड्ढाय जे पाणा हं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ संरक्ख पु १ ॥ ९ तम्हा अत्थि त्ति णो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १० अण्ण-पाणं ख १ ख २ वृ० दी० ॥ ११ ऽम्माधिवां चसप्र० ॥

॥ ५१५. जे य दाणं पसंसंति वधमिच्छंति पाणिणं ।

जे य णं पडिसेधेति वित्तिच्छेदं करेंति ते ॥ २० ॥

५१५. महातटाकदृष्टान्तः—सर्वैः जलचरैः स्थलचरैश्च प्रतिबोधि(१), अनुज्ञायामननुज्ञायां चोभयथाऽपि दोषः ॥२०॥

अथवा “असत्येको मुञ्चत्येको, द्वावेतौ नरकं गतौ ।” [] एवमुभयथाऽपि दोषं दृष्ट्वा—

६

५१६. दुहतो वि जे ण भासंति अत्थि वा णत्थि वा पुणो ।

आयं रयस्स हिच्चा णं णेव्वाणं पाउणंति ते ॥ २१ ॥

५१६. दुहओ० सिलोगो । दुहतो वि जे ण भासंति अत्थि [वा] णत्थि वा पुणो, ते भगवन्तः आयं रयस्स एतीत्यायस्तम्, रतइ त्ति रजः, रजसः आगमं हिच्चा [णं] णेव्वाणं पाउणंति ते इति । एवं वाक्समितिरुक्ता, तद्गहणात् सेसा वि समितीओ धेप्पंति, एवं च णेव्वाण भवतीति ॥ २१ ॥ भगवन्तश्च—

10

५१७. णेव्वाणपरमा बुद्धा णक्खत्ताण व चंदमा ।

तम्हा सदा जते दंतंते णेव्वाणं संधए सुणी ॥ २२ ॥

५१७. णेव्वाणपरमा बुद्धा० सिलोगो । णेव्वाण परमं जेसिं ते इमे णेव्वाणपरमा एते बुद्धा अरहन्तः, तच्छिष्या बुद्धबोधिताः, परमं निर्वाणमित्यतोऽनन्यतुल्यम्, नास्य सांसारिकानि तानि तानि वेदनाप्रतीकाराणि निर्वाणानि अनन्तभागेऽपि तिष्ठन्तीति । दृष्टान्तः सौत्र एव—नक्खत्ताण व चंदमा, न क्षय यान्तीति नक्षत्राणि, तेभ्यः कान्त्या सौम्यत्वेन प्रमाणेन प्रकाशेन च परमश्चन्द्रमाः नक्षत्र-ग्रह-तारकाभ्यः, एवं ससारसुखेभ्योऽधिकं निर्वाणसुखमिति । तम्हा सदा जते दंतंते, मोक्षमगगणदिवण्णे उत्तरगुणेहिं बहुमाणेहिं अच्छिण्णसंधणाए णेव्वाणं सधेजा ॥ २२ ॥ स एवमच्छिन्नसन्धनया निर्वाणं संधमाणः उभयत्रापि—

५१८. बुज्झमाणाण पाणाणं किंचंताण सकम्मुणा ।

अक्खाति साधुतं दीवं पतिट्ठेसा पवुच्चती ॥ २३ ॥

५१८. बुज्झमाणाण पाणाणं० सिलोगो । संसारनदीस्रोतोभिरुह्यमानानां स्वकर्मोदयेन यत् तच्छुभं तीर्थकरत्वनाम तस्य कर्मण उदयात् अक्खाति साधुतं दीवं आख्याति भगवानेव, गोभनमाख्याति साधुराख्यातम् । एतावता वा समणे वा माहणे वा जा वत्यल्लु(१)वच्छल्लु)त्तरीए दीपयतीति दीपः, द्विधा पिवति वा द्वीपः, स तु आश्वासे प्रकाशे च, इहाऽऽश्वासद्वी-पोऽधिकृतः । यस्मादाह—उह्यमानानां श्रोतसा सो दीवतो ताणं सरणं गती पतिट्ठा य भवति, एतदाश्वासद्वीपं प्राप्य संसारिणां प्रतिष्ठा भवति, इतरथा हि ससारसागरे जन्म-मृत्युजलोर्मिभिरुह्यमाना नैव प्रतिष्ठां लभन्ते । जं च मगं अणुपालेत्तरस्स अट्ठविदं कम्मं प्रतिष्ठां गच्छति, निष्ठामित्यर्थ, यथाऽऽख्याति तथाऽनुचरति सयं, अणिग्गहितवालविरतो जेण जीवो हिंदंतो प्रतिष्ठां लभते, एष प्रशस्तभावमार्ग इति लभ्यते ॥ २३ ॥

केरिसो पुण पसत्यभावमग्गामी प्रतिष्ठां लभते ? कीदृशो वा भावाश्वासदीपो भवति ?—

५१९. आयगुत्ते सदादंतंते छिन्नस्सोते णिरासवे ।

जे धम्मं सुद्धमक्खाति पडिपुण्णमणेलिसं ॥ २४ ॥

५१९. आयगुत्ते सदादंतंते० सिलोगो । आत्मनि आत्मसु वा गुप्त आत्मगुप्तः, इन्द्रिय-नोइन्द्रियगुप्त इत्यर्थः, न तु यस्य गृहादीनि गुप्तादीनि । हिंसादीनि^१ श्रोतासि छिन्नानि यस्य स भवति छिन्नस्सोते, छिन्नश्रोतत्वादेव निराश्रवः । जे धम्मं सुद्धमक्खाति, य एवंविधे आश्वासद्वीपे स्थितः प्रकाशद्वीपः अन्येषां धर्ममुपदिशति, प्रतिपूर्णमिदं सर्वसत्त्वानां हिदं

१ °च्छेतं ख १ ॥ २ ते व १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी ॥ ३ अयरस्सा एतीत्यायस्तं रत इति रजतं रजसः चूसप्र० ॥

४ नेव्वाणं परमं बुद्धा नक्खत्ताण व चंदमा खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ कच्चंताण सकम्मुणा । भाघाति खं १ खं २ पु १ पु २ ॥

६ अनिगृहीतवालवीर्यं ॥ ७ अणासवे ख २ पु १ पु २ । अणासते ख १ ॥ ८ सुहमं ख १ ॥ ९ °नि आहिसि छिं चूसप्र० ॥

सुहं सर्वाविशेष्यं निरूपयं निर्वाहिकं मोक्षं नैयायिकम् इत्यतः प्रतिपूर्णम्, अथवा सर्वैर्देया-दम-ध्यानादिभिर्धर्मकारणैः प्रति-पूर्णमिति । अनन्यतुल्यं अणोलिसं, योऽयमनन्यसदृशो धर्मोपदेशः ॥ २४ ॥

५२०. तमेव अविजाणंता अबुद्धा बुद्धवादिणो ।

बुद्धा मो त्ति य मन्नंता दूरतो ते समाधिए ॥ २५ ॥

५२०. तमेव अविजाणंता० सिलोगो । तमिति तद् द्विविधं प्रदीपभूतं धर्मं न बुद्धा अबुद्धाः बुद्धवादिनश्च बुद्ध- 5
स्मन्याश्चाऽऽत्मानं बुद्धा मो त्ति य मन्नंता अण्णाणिणो अविरया तिणिण तेसद्धा पौवातियसदा 'एवमस्माकं मोक्षसमाधि-
र्भविष्यति' इति दूरतस्ते समाधिए । कथम् ? इहलोकेऽपि तावत् तेऽनेकाग्रत्वात् समाधिं न लभन्ते कुतस्तर्हि परमसमाधिं
मोक्षम् ? । तद्यथा—शाक्याः अबुद्धा बुद्धवादिनः सुखेन सुखमिच्छन्ति, इहलोकेऽपि तावद् ग्रामव्यापारैर्न सुखमास्वाद-
यन्ति, कुतस्तर्हि परमसमाधिसुखमिति ? । उक्तं हि—“तत्रैकाग्रं कुतो ध्यानं, यत्राऽऽरम्भ-परिमहः ? ।” []
इति । अतस्ते चतुर्विधाए भावणाए दूरतः ॥ २५ ॥ इतश्च दूरतः— 10

५२१. ते य वीयोदगं चेव तमुद्दिस्सा य जं कडं ।

झाणं णाम झियायंति अखेतण्णा असमाहिता ॥ २६ ॥

५२१. ते य वीयोदगं चेव० सिलोगो । वीयाणि सचेतनाणि शाल्यादीनाम्, शु(१)शीतमपि च उदकं सचेतनमेव,
हरिद्रा-कक्रोदकवत्, तमुद्दिश्य च कृतं उपासकादिभिः, स्वयं च पाचयन्ति पक्षचारिकादयः, तेषां हि पक्षे चारिका भवन्ति,
अनुजानते च सुपकं सुमृष्टमिति, जीवेषु च अजीवबुद्ध्यः अतर्त्वे तत्त्वबुद्ध्यः वराकास्तत्कारिणस्तद्द्वेषिणश्च सङ्घभक्तानि 15
गणयन्तोऽतीता-ऽनागतानि च प्रार्थयन्तः झाणं णाम झियायंति, णाम परोक्षस्तवादिषु, तेऽपि नाम यदि ध्यानं ध्यायन्ति,
को हि नाम न ध्यानं ध्यायति ? ।

ग्राम-क्षेत्र-गृहादीनां गवां प्रैष्यजनस्य च । यत्र प्रतिग्रहो दृष्टो ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ? ॥ १ ॥

[

] इति ।

सचित्तकम्मा य तेसिं आवसथा विहारकुडीउ त्ति, मांसं कल्पिक इत्यपदिश्यते, दासीओ कप्पयारीउ त्ति । यथा 20
बर्बरेण मांसस्य प्रत्याख्याय अशक्नुवता तमनुपालयितुं भ्रमरमिति संज्ञां कृत्वा भक्षितम्, किमसौ तद् भक्षयन् निर्विशिको
भवति ? , लूता वा शीतलिकाभिधानेनाभिलष्यमाना किं न मारयति ? । एव तेषां न संज्ञान्तरपरिकल्पितास्ते आरम्भा
निर्वाणाय भवन्ति, न च वैराग्यकरा भवन्ति । येऽपि तावद् भिक्षाहारा भवन्ति तेऽपि सविकारस्त्रीरूपसचित्रकर्मसु लेनेषु
वसन्ति तेषामपि तावत् कुतो ध्यानम् ? , किमङ्ग पुनः कल्पिकारीव्यापारयताम् ? , पचन-पाचनाप्रवृत्तानां तनुमेव चानुप्रेक्ष-
माणानां कुतो ध्यानम् ? । ते हि मोक्षमार्गस्य ध्यानस्य च शुद्धस्य अखेतण्णा अजाणगा, असमाहिता णाम असवृताः, 25
मनोऽङ्गेषु पान-भोजना-ऽऽच्छादनादिषु नित्याध्यवसिताः 'कोऽत्थ संघमत्तं करेज्जा ? कोऽत्थ परिकम्भारं देज्ज वच्चाणि ?'
इत्येवं नित्यमेवात्तं ध्यायन्ति ॥ २६ ॥

५२२. जघा ढंका य कंका यं पिलजा मग्गुका सिही ।

मच्छेसणं झियायंति झाणं ते कल्लसाधमं ॥ २७ ॥

५२२. जहा ढंका० सिलोगो । जघा ढंका य कंका य पिलजा जलचरपक्षिजातिरेव, मग्गुकाः काकमङ्गवत्, 30

१ बुद्धमाणिणो ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ अतए ते समाहिते खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ प्रावादुक्-
शतानि ॥ ४ तावद् अने० स० वा० मो० ॥ ५ भोक्ता झाणं झिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ ण्णाऽऽसं ख १ पु १
पु २ ॥ ७ यत्तिप्रति० वा० मो० ॥ ८ “मांसं कल्पिकमित्युपदिश्य संज्ञान्तरसमाश्रयणाज्जिदोषं मन्यन्ते ।” इति वृत्तिकृतः ॥ ९ सु-
लयनेषु पु० ॥ १० य कुलला मंडका सिही ख १ पु २ । य कुलला महुका सिही ख २ । य कुलला मग्गुका सिही पु १ ॥
सय० सु० २६

शिखी च जलचरा एव, एते हि न वृणाहाराः केवलौदकाहारा वा, ते नित्यकालमेव मच्छेसणं झियायन्ति, निश्चलास्ति-
ष्ठन्ति जलमज्जे उदगमक्खोभेन्ता, मा भूमत्स्यादयो नद्धयन्ति उत्तसिष्यन्ति वा ॥ २७ ॥

५२३. एवं तु समणा एगे मिच्छदिट्ठी अणारिया ।

विसँएसणं झियायन्ति कंका वा कलुसाधमा ॥ २८ ॥

५२३. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एवं पि नाम श्रमणा वयं इति ब्रुवन्तः एके न सर्वे पचनादिषु आरम्भेषु
अशुभाध्यवसाने च वर्तमाना मिथ्यादृष्टयः चरित्तणाअरिया आहार-परमपूजा-सत्कारांश्च ध्यायन्ति, सन्मार्गाजानकाः
कुमार्गाश्रिताः मोक्षमिच्छन्तोऽपि संसारसागर एव निमज्जन्ते ॥ २८ ॥ दृष्टान्तः—

५२४. जंघा आसाविणी णावं जातिअंधो दुख्हिया ।

इच्छेज्जा पारमागन्तुं अंतरा य विसीदति ॥ २९ ॥

५२४. जंघा आसाविणी णावं० सिलोगो । आस्रवतीति आसाविनी सदाश्रवा शतच्छिद्रा । नयति नीयते वा
नौः । जातित एव अन्धो जात्यन्धः पूर्वा-उपर-दक्षिणोत्तराणां दिशां मार्गाणां गत-गन्तव्यस्थानभिज्ञः एतावद् गतं एतावद्
गन्तव्यम् । इच्छेज्जा पारमागन्तुं अन्तरा एव नदीमुखे पर्वते वा प्रतिहतभग्रे निमग्रे वा पोते अंतरा इति अग्राप्त एव पारं
विसीदति ॥ २९ ॥ एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—

५२५. एवं तु समणा एगे मिच्छदिट्ठी अणारिया ।

सोतं कसिणमावण्णा आगंतारो महवभयं ॥ ३० ॥

५२५. एवं तु समणा एगे० सिलोगो । एगे ण सव्वे, अण्णाण-मिच्छत्तमपडल-मोहजालपडिच्छन्ना । अणारिया
णाम अणारियचरित्ता । सोतं कसिणमावण्णा, श्रवतीति श्रोतः, आसाविनीनौस्थानीयं कुचरितश्रोतमास्थाय कसिणमिति
सम्पूर्णं आश्रवद्वारम्, तं तु मिथ्यादर्शनसहगतौ हि राग-द्वेषौ सम्पूर्णकर्मस्रोतो भवति, तदभावे तु शेषा आश्रवा यद्यपि
भवन्ति तथापि न सर्वा उत्तरप्रकृतयो वध्यन्ते, न चासम्पूर्णाः । यस्मादुक्तम्—“सम्मदिट्ठी जीवो” [वदितुं गा० ३५] ।
अथवा कसिणद्रव्यश्रोतः प्रावृषि वर्षासु वा नदीपूरः, एव मिच्छत्तसहगता जोगा कसाया वा संपुण्णभावस्रोतं भवति । त-
एवं सोतमावण्णा आगंतारो महवभयं, महवभयमिति संसार एव जाति-जरा-मरणबहुलो । तं जघा-गव्वतो गव्वं जम्मतो
जम्मं मारयो मारं दुक्खतो दुक्ख, एवं भवसहस्साइं पर्यटन्ति बहून्यपि ॥ ३० ॥

एत्थ चेव पसत्थभावमग्गे वणिज्जमाणे पुव्वं वुत्त—“जं किंचि अभिसंकिज्जा सव्वसो तं ण भोत्तए” [सूत्र ५१०]
एस् उत्सग्गमग्गो इत्यादि अतिप्रसक्तं लक्षणं निवार्यते, सर्वस्योत्सर्गस्यापवादः, यथा चोत्सर्गः काश्यपेन प्रणीतः [तथाऽपवादः]
इत्यतोऽपवादसूत्रं प्रारभ्यते । प्रत्ययश्च शिष्याणां भविष्यति—यथाऽस्त्यपवादोऽपीति, तेन तमाचरन्तो नामाऽऽचारवन्तमात्मानं
मस्यन्ते । तच्च शास्त्रमेव न भवति यत्रोत्सर्गा-ऽपवादौ न स्तः, तेनापदिश्यते—

५२६. इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदितं ।

कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिए ॥ ३१ ॥

१ दयो महूयन्ति पु० ॥ २ वेगे पु १ ॥ ३ सतेसं ख २ पु १ ॥ ४ अष्टाविंश-एकोनविंशसूत्रश्लोकयोरन्तराले—

सुद्धं मग्ग विराहेत्ता इहमेगे उ दुम्मती । उम्मग्गगता दुक्खं घंतमेसंति तं तथा ॥

इत्थं सूत्रश्लोकं प्राचीना-ऽर्वाचीनतालपत्र-कद्वलोपरिलिखितसूत्रप्रतिषु वर्तते, वृत्ति-दीपिकाव्यामप्यय सूत्रश्लोको व्याख्यातोऽस्ति, किन्तु
चूर्णिकृता भगवता व्याख्यातो नास्ति । घातमेसंति तं तथा पु १ ॥ ५ विणि णावं जातिअंधे ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ६ इच्छती
खं १ खं २ वृ० दी० ॥ ७ सीयती ख १ खं २ पु १ । सीयई पु २ ॥ ८ “सम्मदिट्ठी जीवो जइ वि हु पाव समायरे” किंचि । अप्पो सि
होइ वंधो जेण ण गिद्धस कुणइ ॥” इति पूर्णा गाथा ॥ ९ प्राचीना-ऽर्वाचीनेषु सूत्रादर्शेषु वृत्ति-दीपिकयोश्च व्याख्याने एकत्रिंश-द्वात्रिंशसूत्र-
श्लोकयुगलस्थाने—

इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेदितं । तरे सोयं महाघोरं अत्तत्ताए परिव्वए ॥

इतिरूप एक एव सूत्रश्लोकस्तथाख्या च दृश्यते, तथा वृत्ति-दीपिकयो कुज्जा भिक्खू गिलाणस्स अगिलाए समाहिए इत्युत्तरार्धस्य
पाठनेदो निर्दिष्टो वर्तते ॥

५२७. संखाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिणिव्वुडे ।

तरे सोतं महाघोरं अत्तत्ताए परिव्वएज्जासि ॥ ३२ ॥

५२६. इमं च धम्ममादाय० सिलोगो । धर्ममादाय धर्मं च फलम् । तीर्थकरः काश्यपः । स एव भगवान् किं प्रवेदितवान् ? कुञ्जा भिक्खू गिलाणस्स पूर्ववत् ॥ ३१ ॥ किञ्च—

५२७. संखाय पेसलं धम्मं० [सिलोगो] । संख्यायेति ज्ञात्वा । पेसलं इति सम्पूर्णम् । द्रव्यपेसलं यद्वि मेद- ५
दन्तुरं मांसम्, भावपेगलस्तु ज्ञान-दयादिभिः सर्वैर्धर्मकारणैः सम्पूर्णो धर्म एव । तं ज्ञात्वा दृष्टिमानिति सम्यग्दृष्टिः ।
सङ्ख्याग्रहणाद् [ज्ञानम्,] धर्मग्रहणाच्चारित्रम्, दृष्टिग्रहणात् सम्यग्दर्शनम्, एवं त्रीण्यपि सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्याणि गृही-
तानि भवन्ति । तरे सोतं महाघोरं, मार्ग एवानुवर्तते, तराहि सोतं महाघोरं, श्रवतीति स्रोतः, द्रव्ये भावे च, जाति-जरा-
मरणा-ऽप्रियसवासादिभिर्महाघोरं भावश्रोतः संसारः । अत्तत्ताए त्ति अत्ताणं तारंतो परिव्वएज्जासि ॥ ३२ ॥ तमेवं तरति—

५२८. विरते गामधम्मोहिं जे केई जगती जगा ।

10

तेसिं अत्तुवमाणेण थामं कुव्वं परिव्वए ॥ ३३ ॥

५२८. विरते गामधम्मोहिं० सिलोगो । ग्रामधर्माः शब्दादयः । जे केई जगती जग त्ति जायत इति जगत् तस्मिं
जगति विद्यन्ते ये, जायन्त इति वा जगाः जन्तवः, तेसिं अत्तुवमाणेण तेषा आत्मोपमानेन आत्मोपम्येन, कोऽर्थः ? “जघ-
मम ण पियं दुक्खं०” । पठ्यते च—“तेसिं ता उवमाऽऽताए” आताए त्ति आत्मोपमं गृहीत्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, “जह मम ण
पियं दुक्खं०” । थामं कुव्वं परिव्वए त्ति संयमवीर्यं कुव्वं ॥ ३३ ॥

15

१६

तं तु एवं संयमवीर्यं भवति—

५२९. अतिमाणं च मायं च तं परिण्णाय पंडिते ।

सवमेतं गिरे किञ्चा णेव्वाणं संधए सुणी ॥ ३४ ॥

५२९. अतिमाणं च० सिलोगो । अधवा संयमवीर्यस्स इमे विग्गकरा भवंति । तं जघा—अतिकोपो अतिमाणो
अतिमाया अतिलोभो इति, अतः तं अतिमाणं च मायं च, अतिक्रान्यते येन चारित्रं सोऽतिमाणं, अप्रशस्त इत्यर्थः, 20
प्रशस्तोऽपि न कार्यः, किन्तु तत् क्रियार्थमेव क्रियते, रजक-कूपखातकदृष्टान्तसामर्थ्यात् । यथा—रजको मलदिग्धानि
वस्त्राणि प्रक्षालयन् शुद्ध्यर्थमन्यदपि मलं औषधादिकं समादत्ते एवं साधुरपि । कूपेऽप्येवम् । न च नामावीतरागस्य मानादयो
नोत्पद्यन्ते, ते त्वप्रशस्ता नरेण न कार्याः, एव शेषा अपीति । दुविधाए परिण्णाए परिजाणाहि । किञ्च—ये केचित् क्रोध-
मान-माया-लोभाद्याः दो[षाः] जाव मिच्छादंसण त्ति इत्येवमाद्यन्यदपि दोषजातं सवमेतं निरे किञ्चा, सव्वं निरवसेसं
एतदिति यदुद्दिष्टम्, निरमिति पृष्ठम्, णेव्वाणं अच्छिण्णसंधणाए सन्धए— ॥ ३४ ॥ किञ्च—

25

५३०. संधए साधुधम्मं च पावधम्मं गिरे कैरे ।

उवधानवीरिए भिक्खू कोधं माणं ण पत्थये ॥ ३५ ॥

५३०. संधए साधुधम्मं च० सिलोगो । दसविधो चरित्तधम्मो णाण-दंसण-चरित्ताणि वा तं अच्छिन्नसंधणाए,
णाणे अपुव्वग्रहणं पुव्वधातं च गुणाति, दंसणे निस्सकितादि, चरित्ते अखंडितमूलगुणो । पठ्यते च—“सद्देहं साधुधम्मं
च” । पावधम्मो अण्णाण-अविरति-मिच्छत्ताणि, अधवा पावाणं धम्मो, पापा मिथ्यादृष्टयः सर्वे गृहिणोऽन्यतीर्थिकाश्च, तेसिं 30
धम्मं सभावं, निरे कुर्यादिति पृष्ठतः कुर्यात् । तत् केन कुर्यात् ? को वा कुर्यात् ? इति उच्यते, उवधानवीरिए भिक्खू,
उपधानवीर्यं नाम तपोवीर्यम्, स उपधानवीर्यवान् भिक्खू । कोधं माणं ण पत्थये, न क्रुव्येत न माद्येत, न क्रोधमिच्छे-
दित्यर्थः, अक्रोधं तु प्रार्थयेत्, एवं शेषेष्वपि ॥ ३५ ॥

१ तेसिं अत्तुवमायाए थामं ख १ ख २ पु १ वृ० दी० । तेसिं अत्तुवमायाए थाम पु । २ तेसिं ता उवमाऽऽताए चूपा० ॥
२ गिराकिञ्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ संधत्ते साधुं खं २ । सद्देहं साधुं चूपा० वृपा० ॥ ४ पावधम्मं ख ३ ।
पावं धम्मं ख १ वृ० दी० ॥ ५ गिराकरे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ माणं च वज्जते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥

स्यात्—किमेवं वर्द्धमानस्वामी एतन्मार्गमुपदिष्टवान् ? उतान्येऽपि तीर्थकराः ? उच्यते—

५३१. जे य बुद्धा अतिकंता जे य बुद्धा अणागता ।

संति तेसिं पतिट्ठाणं भूयाणं जगई जहा ॥ ३६ ॥

५३१. जे य बुद्धा अतिकंता० सिलोगो । अतिकंता अतीतद्वाए अणंता एतन्मार्गमुपदिश्य ते आचार्या वा मोक्ष-
मिताः, साम्प्रतं पञ्चदशसु कर्मभूमीषु सङ्ख्येयाः, अणागतद्वाए जे य बुद्धा अणागता । संति तेसिं पतिट्ठाणं गमनं शान्ति-
आरित्रमार्ग इत्यर्थः, एषा शान्तिः तेषां प्रतिष्ठानं आधारः आश्रय इत्यर्थः । प्रतिष्ठानं प्रतिष्ठा निर्वाणं वा शान्तिः । तेषां
प्रतिष्ठाने को दृष्टान्तः—भूयाणं जगई जहा, जगती नाम पृथिवी, यथा सर्वेषां स्थावर-जङ्गमानां जगती प्रतिष्ठानं तथा
सर्वतीर्थकराणामपि एष एव शान्तिमार्गः प्रतिष्ठानम् ॥ ३६ ॥

५३२. अह णं वतमावण्णं फासा उच्चावचा फुसे ।

ण तेहिं विणिहम्मैज्जा वातेण व महागिरी ॥ ३७ ॥

10

५३२. अह णं वतमावण्णं० सिलोगो । अथ पुनस्तं व्रतानि आपण्णं चारित्रमार्गप्रयातमित्यर्थः । पश्यते [च]—
“अधेणं भेदमावण्णं” भावभेदो हि संयम एव, कर्माणि भिनत्तीति भेदः । फासा सीत-उसिण-दंशमशकादयः उच्चावचा
अनेकप्रकाराः परीषहोपसर्गाः स्पृशेत् । ण तेहिं विणिहम्मैज्जा, ण तेहि उदिण्णेहि वि णाण-दंसण-चरित्तसंजुत्ताओ मग्गाओ
विणिहण्णेज्जा, [आणु]पुच्चीए जिणंतो संयमवीरियं उप्पादेज्जासि त्ति, जथा ते गुरुगा वि उदिण्णा लहुगा भवन्ति ।

15

दृष्टान्तः आभीरयुवतिः—जातमेत्तं वच्छगं दुणि वेलाए उक्खिक्खिउण णिक्खामेति, पीतं चैनं पुनः प्रवेशयति ।
तमेव क्रमशो वर्द्धमानं अहरहर्जेयं कुर्वती जाव चउहायणं पि उक्खिवेति । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—एवं साधुरपि
सन्मार्गात् क्रमशो जयाद् उदीर्णैरपि परीषहैर्न विहन्त्येत् । वातेण व महागिरिरिति मन्दरः ॥ ३७ ॥

५३३. संवुडे से महापण्णे वुद्धे दत्तेसणं चरे ।

णिव्वुडे कालमाकंखी एवं केवलिनो मतं ॥ ३८ ॥ ति वेमि ॥

20

॥ मग्गो सम्मत्तो एक्कारसमज्झयणं ॥ ११ ॥

५३३. संवुडे से महापण्णे० सिलोगो । स एवं संवरसंवृतः [महापण्णे] प्रधानप्रज्ञः विस्तीर्णप्रज्ञो वा । दधाति
बुद्ध्यादीन् गुणानिति बुद्धः । पाठान्तरम्—“वीरे” । दत्तं एसणं चरेज्जासि त्ति दत्तेसणं चरे, अधवा दत्तमेषणीयं च
यश्चरति स भवति दत्तैषणचरः । णिव्वुडे कालमाकंखी, शान्तः समितो णिव्वुडः, शीतीभूत इत्यर्थः । कालं काङ्क्षतीति
कालकंखी, मरणकालमित्यर्थः । कोऽर्थः ? तावदनेन सन्मार्गेण अविश्रामं गन्तव्यं यावन्मरणकालः । एवं केवलिनो मतं ति,
25 जं तुमे अज्जजंजू ! पुच्छितं “कतरे णं मग्गे” [सूत्रं ४९६] तदेतदस्य केवलिनो मार्गाभिधानं कथितमनन्तरमाख्यात-
मिति ॥ ३८ ॥

॥ इति मार्गाध्ययनम् ॥ ११ ॥

१ किमेनं वर्द्धं चूसप्र० ॥ २ संति त्ति संति पति० स० वा० मो० । संतं त्ति संतं पति० पु० ॥ ३ अधेणं भेदमावण्णं
चूपा० ॥ ४ ण तेसु विणिहण्णेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ वातेणेव ख १ ख २ पु २ ॥ ६ धीरे दत्ते ख १ ख २ पु १
पु २ वृ० दी० । वीरे दत्तेसणचरे चूपा० ॥ ७ एयं वृ० दी० ॥

१२

[बारसमं समोसरणञ्जयणं]

समोसरणं ति अञ्जयणस्स चत्तारि अणुओगद्वारा । अधियारो किरियावादिमादीहिं चतुहिं समोसरणेहिं ।
णामणिप्फण्णे णिक्खेवो गाथा—

समोसरणम्मि वि छक्कं सच्चित्ता-ऽचित्त-मीसगं दब्बे ।

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते काले जं जम्मि कालम्मि ॥ १ ॥ १०९ ॥

5

समोसरणम्मि वि छक्कं० गाथा । बहरित्तं दब्बसमोसरणं सम्यक् समस्तं वा अवसरणं समवसरणम् । तं तिविधं—
सचित्तं दुपदादि० । यत्रैकत्र बहवो द्विपदाद्या बहवो मनुष्याः समवसरन्ति तं सचित्तं दब्बसमोसरणं । दुपदसमोसरणं जघा
साधुसमोसरणं १ चतुप्पदानां निवाणादिषु गवादीनां समोसरणं २ अपदानां नास्ति स्वयं समोसरणम्, गत्यभावात्, सहजानां
वा स्वयमपि भवति वृक्षादीनां समोसरणं ३ । अचेतनानामभ्रादीनाम् । खेत्तसमोसरणं जम्मि खेत्ते समोसरन्ति द्रव्याणि,
जघा साधुणो आणंदपुरे समोसरन्ति । कालसमोसरणं वैसाहे मासे जत्ताए समोसरन्ति, वासासु वा जत्थ समोसरन्ति । 10
तथा पक्खिणो दिवाचरा वनखण्डमासाद्य समवसरन्ति ॥ १ ॥ १०९ ॥

भावसमोसरणं पुण णायव्वं छव्विहम्मि भावम्मि ।

अधवा किरिय अकिरिया अण्णाणी चेव वेणइया ॥ २ ॥ ११० ॥

भावसमोसरणं पुण० गाथा । तिण्णि तिसट्ठा पावादियसयाणि णिगंथे मोत्तूण मिच्छादिट्ठिणो त्ति काऊण उदइए
भावे समोसरन्ति, इंदियादिं पडुच्च खओवसमिए भावे समोसरन्ति, जीवं प्रतीत्य अणादिपरिणामिए भावे समोसरन्ति, एतेसु 15
चेव तिसु भावेसु तेसिं सण्णिवातिओ भावो जोएतव्वो । सम्मदिट्ठी किरियावादी तु छसु वि भावेसु । उदइए भावे अण्णाण-
मिच्छत्तवज्जासु अट्ठसु वि कम्म[प]गतीसु समोसरन्ति, एवं चरित्ताचरित्ती य जोएयव्वा । उवसमिए वि भावे समोसरन्ति,
उवसामगं पडुच्च, उपशममङ्गीकृत्य यदुक्तं भवति, अस्मिन्नेव भङ्गद्वये भवन्ति । खयोवसमिए वि भावे समोसरन्ति, अट्ठारस-
विधे खयोवसमिए भावे, तद्यथा—ज्ञाना-ऽज्ञान-दर्शन-दानलब्ध्यादयश्चतुः-त्रि-त्रि-पञ्चभेदाः सम्यत्त्व-चारित्र-संयमासंयमाश्च ।
णाणं चउव्विहं—मति-सुत-ओधि-मणपज्जवाणि । अण्णाणं तिविधं—मतिअण्णाणं सुतअण्णाणं विमंगणाणं । ज्ञाना-ऽज्ञानमित्यत्रा-20
ज्ञानमिति यदुक्तं तदेकभवाकर्षानङ्गीकृत्य, यद्वा सामान्येन, केवलिनो वा विदन्ति । दरिसणं तिविधं—चक्खु-अचक्खु-अवधिदं-
सणमिति । लब्धिः पञ्चविधा—दाण-लाभ-भोगोपभोग-वीरियलब्धी इति । सम्मत्तं चरित्तं संयमासंयम इत्येतेऽष्टादश क्षायोपशमिका
भावा भवन्ति । णवविधे खाइगे भावे समोसरन्ति, तद्यथा—ज्ञान-दर्शन-[दान-]लाभ-भोगोपभोग-वीर्याणि च । णाणं केवलणाणं,
दंसणं केवलदंसणं, दाण-लाभ-[भोगोप]भोग-वीर्यमित्येतानि सम्यत्त्व-चारित्रे च नव क्षायिका भावा भवन्ति । पारिणामिगे वि
अणातियपरिणामिगे भावे समोसरन्ति । एवं सण्णिवातिगे वि सण्णिकासो कायव्वो—द्विकादिचारणिका । अधवा भावसमोसरणं 25
चतुर्विधं, तं जघा—किरियावादी १ अकिरियावादी २ अण्णाणियवादी ३ वेणइयावादी ४ ॥ २ ॥ ११० ॥

अत्थि त्ति किरियवादी वयंति १ णत्थि त्ति अकिरियवादी य २ ।

अण्णाणी अण्णाणं ३ विणइत्ता वेणइयावादी ४ ॥ ३ ॥ १११ ॥

अत्थि त्ति किरियवादी० गाथा । तत्थ किरियवादी अत्थि आयादि जाव सुचिण्णाणं कम्माणं सुचिण्णा फलवि-

वागा तथा वि ते मिच्छादिद्वी चेव जैनं शासनं अनवगाढा १ । तद्विधर्मवादिनो अकिरियावादिणो, तं जधा—णत्थि आतादि जाव णो सुचिण्णाणं कम्माणं सुचिण्णा फलविवागा भवंति २ । अण्णाणीवादि त्ति किं णाणेण पढितेण ? सीले उज्जमि-
तव्वं, ज्ञानस्य हि अयमेव सारः, जं सीलसंवरः, सीलेन हि तपसा च स्वर्ग-मोक्षौ लभ्येते ३ । वेणइयवादिणो भणंति—ण कस्स वि पासंडस्स गिहत्थस्स वा णिंदा कायव्वा, सब्बस्सेव विणीयविणयेण होतव्वं ४ ॥ ३ ॥ १११ ॥

असियसयं किरियाणं अकिरियाणं च होति चुलसीती ।

अण्णाणिय सत्तद्वी वेणइयाणं च वत्तीसा ॥ ४ ॥ ११२ ॥

असियसयं किरियाणं० गाथा । तं जधा—

“णत्थि ण णिच्चो ण कुण्ह कतं ण वेदेइ णत्थि णेव्वाणं ।” [सन्मति० का० ३ गा० ५४]

सङ्ख्या वैशेषिका ईश्वरकारणादि अकिरियावादी चउरासीति, तच्चिणिगादि क्षणभङ्गवादित्वात्तु क्षणवादिनः ।

10 अण्णाणियवादीण सत्तद्वी, ते तु मृगचारिकाद्याः । वेणइयवादीणं वत्तीसा दाणाम-पाणामादिप्रव्रज्यादि ॥ ४ ॥ ११२ ॥

✽ तेसि मत्ताणुमतेणं पणवणा वणिता इहऽज्जयणे ।

सम्भावणिच्छयत्थं समोसरणमाहु तेणं ति ॥ ५ ॥ ११३ ॥

तेषां क्रिया-ज्ञानवादिनां यद् यस्य मतं यच्च यस्य न मतं तेषां समवायेन त्रीणि त्रिपष्ठानि प्रावादुकशतानि भवन्ति । तद्यथा—

15 आस्तिकमतमात्माद्या नित्या-ऽनित्यात्मका नव हि सन्ति । काल-नियति-स्वभावेश्वरा-ऽऽत्मकृतितः स्व-परसंस्था १८० ॥ १॥

[]

एवं असीतं किरियावादिसत् । एएसु पदेसु णं चित्ति—

जीव अजीवा आसव वंधो पुण्णं तद्देव पावं ति । संवर णिज्जर मोक्खो सब्भूतपदा णव हवंति ॥ १ ॥

इमो सो चारणोवाओ—अत्थि जीवः स्वतो नित्यः कालतः १ अत्थि जीवो सतो अणिच्चो कालतो २ अत्थि जीवो परतो निच्चो कालओ ३ अत्थि जीवो परतो अणिच्चो कालओ ण्क, अत्थि जीवो सतो णिच्चो णियतितो १ एवं णियतितो ण्क,
20 स्वभावतो ण्क, [ईश्वरतो ण्क], आत्मतः ण्क, एते पंच चउक्का वीस २० । एवं अजीवादिसु वि वीसावीसामैत्ताओ, णव वीसाओ आसीतं किरियावादिसत् १८० भवति । इदाणि अकिरियावादी—

काल-यद्दृच्छा-नियति-स्वभावेश्वरा-ऽऽत्मतश्चतुरशीतिः । नास्तिकवादिगणमतं न सन्ति सप्त स्व-परसंस्थाः ८ ण्क ॥ १॥

[]

इमेनोपायेन—णत्थि जीवो सतो कालओ १ णत्थि जीवो परतो कालतो २ एवं यद्दृच्छाए वि दो २ णियतीए वि दो
25 २ इस्सरतो वि दो २ स्वभावतो वि दो २, [आत्मतो वि दो २,] सव्वे वि वारस, जीवादिसु सत्तसु गुणिता चतुरासीति भवंति ८४ । इदाणि अण्णाणिय०—

अज्ञानिकवादिमतं नव जीवादीन् सदादिसप्तविधान् । भावोत्पत्तिः सदसद्-द्वैता-ऽवाच्यं च को वेत्ति ? ६७ ॥ १ ॥

[]

इमे दिट्ठिविधाणा—सन् जीवः को वेत्ति ? किं वा [तेण] णातेण ? १ असन् जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ?
30 २ सदसन् जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ? ३ अवचनीयो जीवः को वेत्ति ? किं वा तेण णातेण ? ण्क, एवं सद-
वचनीयः ५ असदवचनीयः ६ सदसदवचनीयः जीवे वि ७, एवं अजीवे वि ७ आश्रवे वि ७ वंधे वि ७ पुण्णे वि ७
पावे वि ७ सवरे वि ७ णिज्जराए वि ७ मोक्खे वि ७ । एवमेते सत्त णवगा तिसद्वी ६३ इमेहिं संजुत्ता सत्तसद्वी ६७

१ अकिरियावादीण होइ ख १ ॥ २ अण्णाणी सत्तद्वी पु २ ॥ ३ वत्तीसं ख १ ॥ ४ तु ख १ ख २ पु २ वृ० ॥
५ ८ ण्क चतुरशीतिरित्यर्थ ॥

हवंति, तं जघा-सती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? १ असती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? २ सदसती भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? ३ अवचनीया भावोत्पत्तिः को वेत्ति ? किं वा ताए णाताए ? ४ । उक्ता अज्ञानिकाः । इदाणि वैनयिकाः—

वैनयिकमत्तं विनयश्चेतो-वाक्-काय-दानतः कार्यं । सुर-चृपति-यति-ज्ञातृ-स्थविरा-ऽवम-मातृ-पितृषु सदा ॥ १ ॥

[]

5

सुराणां विनयः कायव्वो, तं जघा-मणेणं १ वायाए २ काएणं ३ दाणेणं ४, एवं रायाणं ढ्ढं जतीणं ढ्ढं णातीणं ढ्ढं येराणं ढ्ढं किव्वाणां ढ्ढं मातुः ढ्ढं पितुः ढ्ढं, एवमेते अट्ठ चउक्का वत्तीसं ३२ । सव्वे वि मेलिया तिणिण तिसट्ठा ३६३ पावादिगसता भवंति । एतेसिं भगवता गैणधरेधि य सव्भावतो निश्चयार्थं इहाव्ययनेऽपदिश्यते, अत एवाध्ययनं समवसरण-मित्यपदिश्यते ॥ ५ ॥ ११३ ॥ एते पुण तिणिण तिसट्ठा पावादिगसता इमेसु दोसु ठाणेसु समोसराविज्जंति, तं जघा-सम्भावादे य मिच्छावादे य । तत्थ गाधा—

10

सम्मदिट्ठी किरियावादी मिच्छा य सेसगा वाती ।

चैइऊण मिच्छवायं सेवह वायं इमं सच्चं ॥ ६ ॥ ११४ ॥

॥ समोसरणं सम्मत्तं ॥ १२ ॥

सम्मदिट्ठी किरियावादी० गाधा । तत्र क्रियावादित्वेऽपि सति सम्मदिट्ठिणो चेव एते सँम्भावादी, अवसेसा चत्तारि विं समोसरणा मिच्छावादिणो अण्णाणीं अँवि त परस्परविरुद्धदृष्टयः, तेण मोत्तूण अकिरियावादं सर्व्वदं वादं लद्धूण 15 विरतिं च अप्पमादो कायव्वो जघा कुदंसणेहिं ण छलिज्जसि । तेण धम्मो भावसमाधीए भावमग्गे य घट्ठितव्वमिति ॥ ६ ॥ ११४ ॥ णामणिप्फणो णिक्खेवो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तं । अभिसवंधो अज्झयणं अज्झयणेण-तेण णिव्वुडेण पसत्थभावमग्गे आमरणंताए अणुवालेतव्वो, ससँग्गे अप्पा भावेतव्वो, कुमग्गसिता य जाणिउं पढिहणंतव्वा, अतो चत्तारि समोसरणाणि । अधवा णामणिप्फणो वुत्ता समोसरणा ते इमे त्ति—

५३४. चत्तारि समोसरणाणिमाणि, पावादुया जाइं पुढो वदंति ।

20

किरियं” अकिरियं विणंयं ति ततियं, अण्णाणमाहंसु चउत्थमेव ॥ १ ॥

५३४. चत्तारि समोसरणाणि० सिलोगो (वृत्तम्) । चत्तारि त्ति संखा, पंचादिपडिसेधत्थं अंते चतुण्ह गमणं । समवसरंति जेसु दरिसणाणि दिट्ठीओ वा ताणि समोसरणाणि । इमानीति वक्ष्यमाणानि । प्रवदन्तीति प्रावादिकाः । पिधं पिधं वदवि पुढो वदंति । तं जघा-किरियं [अकिरियं] विणयं [ति ततियं] अण्णाणमाहंसु चउत्थमेव । तत्थ किरियावादीणं अत्थि जीवो, अत्थित्ते सति केसिंच सव्वगतो केसिंच असव्वगतो, केसिंच मुत्तो केसिंच अमुत्तो, केसिंच 25 अंगुट्ठप्पमाणमात्रः केसिंच श्यामाकतन्दुलमात्रः, केसिंच हिययाधिट्ठाणो पदीवसिहोवमो, किरियावादी कम्मं कम्मफलं च अत्थि त्ति भणति १ । अकिरियावादीणं कत्ता णत्थि फलं त्वस्ति, केसिंच फलमवि णत्थि, ते तु जघा पंचमहाभूतिया चतुर्भूतिया खंधमेत्तिया सुण्णवादिणो लोगायतिगा इच्चादि अकिरियावादिणो २ । अण्णाणिया भणंति-जे किरि णरए जाणति ते चेव तत्थुववज्जति, किं णाणेण तवेण व ? त्ति, ते तु मिगचारियादयो अट्ठवीए पुप्फ-फलमक्खिणो अँच्चादि अण्णाणिया ३ । वेणइया तु आणाम-पाणामादीया कुपासंडा ४ ॥ १ ॥ तत्थ पुव्वं—

30

१ °ञ्जातिं° वृत्तौ ॥ २ ढ्ढ इति चतु सङ्ख्याज्ञापकोऽक्षराङ्कः ॥ ३ गणधरैश्च ॥ ४ सिद्धा य ख १ ॥ ५ जहिऊण ख २ पु २ ॥ ६ सम्मादिट्ठी वादी वा० मो० ॥ ७ अपि च इत्यर्थः । अविरतपरं पु० स० वा० ॥ ८ संवाद लं स० वा० मो० ॥ ९ संसग्गो अप्पमावे° चूस्र० ॥ १० जाई ख २ ॥ ११ °यं च अ° पु १ ॥ १२ विणह त्ति खं २ पु १ पु २ ॥ १३ अच्चादि अत्यागिन इत्यर्थः ॥

५३५. अण्णाणिंया ताव कुसला वि संता, असंथुता णो वितिगिंछतिण्णा ।

अकोविता आहु अकोवितेहि, अण्णाणुवीयं च्ति मुसं वदंति ॥ २ ॥

५३५. अण्णाणिंया ताव कुसला वि संता० वृत्तम् । अकुशला एव धम्मोवायस्स । असंथुता णाम ण लोइय-परिक्खगाण सम्मता सव्वसत्थवाहिरा मुक्का । वितिगिंछतिण्ण च्ति वितिगिंछा णामा मीमंसा तिण्ण च्ति तीर्णाः, णत्थि ५ च्ति तेसिं वितिगिंछा अण्णाणित्तणेणं । अथवा ससमए वि ताव केसिंचि वितिगिंछा उप्पज्जति, किं तर्हि परसमये ? त कतरेण उवदेसेण करेस्संति विचिकित्साऽभावं ? जो वि तेसिं तित्थगरो तस्स वि ण सुत्तं ण अत्थविचारणा, अध अत्थि समयहाणी, त एवं अकोविता, णं त सयं अकोविदा अकोविदानामेव कथयन्ति, को हि णाम विपश्चित् तान् अब्रवीत् ? जधा अण्णाणमेव सेयं अवद्धग च, अण्णाणुवीयं च्ति अपूर्वापरतो विचिन्त्य यत् किञ्चिदेवासर्वज्ञप्रतीतत्वाद् घालवद् मुसं वदंति । शाक्या अपि प्रायशः अज्ञानिकाः, येषामविज्ञानोपचितं कर्म नास्ति, जेसिं च घाल-मत्त-सुत्ता अकम्मवद्धगा, ते 10 सव्व एव अण्णाणिंया । सत्थधम्मता सा तेसिं जध चेव ठितेहगा तध चेव उवदिसंति, जधा-अण्णाणेण वंधो णत्थि, तद् चेव ताणि सत्थाणि णिवद्धाणि ॥ २ ॥

५३६. सच्चं मोसं इति चिंतयंता, असाधु साधुं ति उदाहरंति ।

जेमे जणा वेणइया अणेगे, पुट्ठा वि भावं विणयिंसु णामा ॥ ३ ॥

५३६. सच्चं मोसं इति चिंतयंता असाधु साधुं ति उदाहरंति० [वृत्तम्] । 'सच्चं पि कताइं मोसं होज्ज' च्ति 15 एवं ते चिंतयंता सच्चं पि ण भणंति । कथम् ? साधुं दट्ठूण ण साधु च्ति भणंति, कताइ सो साधू होज्ज कताइ असाधू कताइ चडव्विओ कताइ पावंचितो, चोरो वा कदाचिदचोरः स्यात् कदाचिच्चोरः, एवं स्त्री-पुरुषेण्वपि वैकिर्यः स्याद् वेसकरणे योजइत्तव्वं, गवादिषु च यथासम्भवं स्थाणु-पुरुषादिषु चेति । एव सर्वाभिश्चिक्खित्वात् तदसाधुदर्शनं साध्विति ब्रुवते साधुदर्शनं चासाध्विति । अथवा—"सच्चं मुसं ति (१ असच्चं) इति भासयंता" जो जिणप्पणीतो मग्गो समाधिमग्गो तमेते अण्णाणिंया सच्चमपि सत्तं असच्चं ति भणंति, अथवा सच्चो सयमो त सत्तदसप्पगारमवि असच्चं भणति, असंजममित्थर्थः । 20 जधा ते किल भणंति तद्वा सच्चं भणंति, अणुवातो सच्च, तं च कुदंसणमण्णाणवादं असाधुं पि साधुं ति भणंति, असाधू अ अण्णाणिंया साधु च्ति भणति, तच्छासनप्रतिपत्ताश्च असाधूनपि साधून् ब्रुवते । वुत्ता अण्णाणिंया । इदाणीं वेणइयवादी-
"जेमे जणा वेणइया अणेगे, पुट्ठा वि भावं विणयिंसु णामा, जे च्ति अणिदिट्ठणिदेसो, जना इति पृथग्जनाः, विनये नियुक्ताः वैनयिकाः, अणेगे इति वत्तीस वेणइयवादिभेदा, ते पुट्ठा परेण अपिशब्दाद् अणुपुट्ठा वि विणयिंसु भावं ति, भावो नाम यथार्थोपलम्भः, तमपि यथार्थोपलम्भं विणयिंसु तथा वा स्याद् अन्यथा वा, एवं तावत् तेषां 25 सत्यं भविष्यति । अथवा पुट्ठा वा 'कीटगो वो धर्मः ?' इत्युक्ता ब्रुवते-सर्वथा परिगण्यमानः परीक्ष्यमाणः मीमांस्यमानो वा अयमस्माकं धर्मः विणयमूलेण गोगोरुहयधम्मेणेण जणो णाधियो(?) । कहं ? जेण वयमवि विणयमूलमेव धम्मं पण्णवेमो, कथम् ? [इति] चेत्, येन वयं सर्वाविरोधिनः सर्वा(र्व)विनयविनीताः मित्रा-ऽरिसमाः सर्वप्रव्रजितानां सर्वदेवानां च प्रणामं कुर्मः । न च यथाऽन्ये वादिनः परस्परविरुद्धास्तथा वयमपि-अम्हं पुण पव्वइये समाणे, जं जधा पासति इदं वा खंदं वा जाव उच्च पासति उच्चं पणामं करेति, णीयं पासति णीयं पणामं करेति । उच्च इति स्थानतः ऐश्वर्यतः, तमुच्चं 30 रायाणं अण्णतरं वा इस्सरं दट्ठूणं प्रणाममात्रं कुर्मः, णीयस्स तु साणस्स वा पाणस्स वा णीयं पणामं करेति, भूमितलगतेण सिरसा प्रह्लाः प्रणामम् ॥ ३ ॥ अहो ! त एवं वालिशाः—

१ °णिता ता कु° ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ असंकया पु १ ॥ ३ °गिच्छ° ख २ ॥ ४ अकोविताए, अ° ख १ । अकोविपत्ते, अ° ख २ पु १ पु २ ॥ ५ °वीयीति मु° खं २ पु १ । °वीईह मु° पु २ ॥ ६ ण नं खयं चूसप्र० ॥ ७ सच्चं असच्चं इति चिंतयंता ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सच्चं असच्चं इति भासयंता चूपा० ॥ ८ °हरंता ख १ पु २ ॥ ९ विणइंसु णाम ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । विणयं सुणेमो पुचू० ॥ १० °हरंता स० वा० मो० ॥ ११ °यस्त्वात् चूसप्र० ॥ १२ अनुपाय असाधनमित्थर्थ ॥ १३ जे इमे वे° पु० ॥ १४ विणयं सुणेमो, जे पु० ॥ १५ अनुद्धा वि चूसप्र० ॥ १६ पुण्यसंकुर्सः चूसप्र० ॥

५३७. अणोपसंखा इति ते उदाहुं, अट्टेस ओभासति अम्ह एवं ।

लवावसक्की य अणागतेहिं, णो किरियमाहंसु अकिरियंआता ॥ ४ ॥

५३७. अणोपसंखा इति ते उदाहु० वृत्तम् । संखा इति णाणं, संखाए समीवे उपसखा, ण उपसंखा अणोपसंखा, अज्ञाना इत्यर्थः, अनोपसख्यया त एवमाहुः । उदाहरंति स्म उदाहुः । अट्टेस ओभासति, अर्थो नाम सत्यवचनार्थः, ओभासति उज्जोवेति प्रभासति, एवं चेतसि नः प्रकाशयतीत्यर्थः, एवं च समीक्ष्यमाणं सत्यवचनं स्यात्, अन्यथा तु तथा चान्यथा च भवति । अथवा “अट्टेस नो भासति” त्ति, अर्थो नाम धर्मार्थः एवं चेतसि नः प्रभासति, एवं च प्रकाशयति, एवं च दृश्यते युज्यमानः, आर्हद्धर्मेण किलावभासते, ण तु सेसेहिं अण्णाणिय-किरियवादीहिं घडते । कहं ?, जेणं ते जात्यादिरागद्वेषाभिभूता तेण तुल्लोऽवभासति । भणिता वेणइया । इदाणिं अकिरियवादीदरिसणं—लवावसक्की य अणागतेहिं, लवमिति कर्म, वय हि लवात्—कर्मवन्धात् अवसक्कामो फिट्ठामो अवसराम इत्यर्थः, संववहारवंधेणावि ण बड्झामो, किं पुण णिच्छयतो ? । उपचारमात्रं तु तद्यथा—

वद्धा मुक्ताश्च कथ्यन्ते मुष्टिग्रन्थिकपोतकाः । न चान्ये द्रव्यतः सन्ति मुष्टिग्रन्थिकपोतकाः ॥ १ ॥

[]

ते हि वातूलिकाः शाक्यादयः आत्मानमेव नेच्छन्ति, किं पुनस्तद्वन्धम् ? इति । अणागते त्ति कालग्रहणाद् अनागतेऽपि काले न वध्यन्ते । चग्रहणाच्चातिक्रान्त-वर्त्तमानयोः । अथवा अवसक्कि त्ति क्षण-लव-मुहूर्त्त-अहोरात्र-पक्ष-मास-वर्त्यन-संवत्सरादिलक्षणे काले सर्वत्र कर्मवन्धादवशक्नुमः । लवः कालः, वर्त्तमानादवसक्कामो, एवमनागतादपि एतद्दर्शनः 15 मिच्छत्तकिरियमाहंसु आख्यातवन्तः । के ते ? अकिरियओ आता जेसिं ते इमे अकिरियाता, ते नापि कारकमिच्छन्ति नापि करणानि । येषामपि करणानि कर्तृणि आत्मा कर्त्ता तेऽपि अक्रियावादिनः । उक्तं हि—

कः कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्यं ?, विचित्रभावं मृगपक्षिणां वा ? ।

स्वभावतः सर्वमिदं प्रवृत्तं, न कामचारः स्ववशो हि लोकः ॥ १ ॥

[]

20

तेषामुत्तरम्—

गन्ता च नास्ति कश्चिद् गतयः पड् बुद्धशासनप्रोक्ताः । गन्त्यत इति च गतिः स्यात् श्रुतिः कथं शोभना बद्धी ? ॥ १ ॥

[]

क्रिया कर्मफलं न चास्ति, असति कारके कुतः कर्म ? कथं च पड् गतयः ? अन्तराभावो वा ? यथाऽस्माकं “विग्रह-गतौ कर्मयोगः” [तत्त्वार्थ० अ० २ सू० २६] एव तेषामपि अन्तराभावः, एवं ते पुट्टा वा अपुट्टा वा सम्मिस्सभावं ब्रुवते 25 अवन्व्यानि च कर्माणि पण्णवेति । एवं जातकशतान्यपदिशन्ति बुद्धस्य तानि शून्यत्वे न युज्यन्ते । तथा—

माता-पितरौ हत्वा बुद्धशरीरे च रुधिरमुत्पाद्य । अर्हद्गुधं च कृत्वा स्तूपं भित्त्वा च पड्धैते ॥ १ ॥

आवीचिं नरकं यान्ति

[]

एतच्च न युज्यते, जाति-जरा-मरणानि च न स्युः, उत्तमा-ऽधम-मध्यमत्वं न स्यात्, मनुष्य-तिर्यग्योनीनां स्वयमेव कर्मविपाको जीवस्य कर्तृत्वं कर्मवन्धं च कथयति । चौरादीनां च कर्मणामिहैव विपाकं दृष्ट्वा सामान्यतोदृष्टेनानुमानेनानुमीयते 30 कृत कर्त्ताऽयमात्मा, येनास्य गर्भगतस्यैव व्याधयः प्रादुर्भवन्ति मृत्युश्च ॥ ४ ॥

१ °इ ख १ ॥ २ अट्टे स ओभासति वृ० टी० । अट्टेस नो भासति च्पा० ॥ ३ तेवं ख २ । तेवा पु १ ॥ ४ °वसंकी य ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० टी० ॥ ५ °यवादी ख २ पु १ पु २ ॥ ६ अर्हद्गुधं वृत्तौ ।
सूय० सु० २७

५३८. सम्मिस्सभावं च गिरा गिहीते, ते मुम्मुई होंति अणाणुवादी ।

इमं दुपक्खं इममेगपक्खं, आहंसु छलायतणं च कम्मं ॥ ५ ॥

५३८. [सम्मिस्सभावं० वृत्तम्] । तथा च सामान्यतोदृष्टेनानुमानेन सम्मिश्रभावो नाम अस्तित्वमपि प्रतिपद्यमानाः अस्तित्व-[नास्तित्व]मेव दर्शयन्ति, तमेव सम्मिश्रभावं यथा गिरया गृह्यन्ते, निगृह्यन्त इत्यर्थः, उष्मत्तवादं वदन्ति, तद्यथा—
५ कचिदुन्मत्तः स्वाभाविकं ब्रवीति चेष्टते वा कचिदन्यथा, अन्धो वाऽध्यानं ब्रजन् कचित् पथा गच्छति, एवं तेऽपि—

गन्धर्वनगरतुल्याः मायास्वप्नोपपातधनसदृशाः । मृगवृण्णानिद्रादौ न प्रवर्त्तितालातचक्रसमाः ॥ १ ॥

[]

एवमपि निःस्वभावान् भावानुक्त्वा पञ्चाज्जातिस्मरणानि जातकानि रत्नाश्रयं निर्वाणं च प्रतिपद्यन्ते । एवं ते सम्मिश्र-
भाववादिनः मिथ्यादर्शनान्धकाराः जातकेनैतस्यां गिरि गृहीताः—‘यदि शून्यं कथं जातकानि ? कथं स्मरणम् ? कथं
१० शून्यता ? । किञ्च—

यदि शून्यस्तव पक्षो मत्पक्षनिवारकः कथं भवति ? । अथ मन्यसे न शून्यस्तथापि मत्पक्ष एवासौ ॥ १

[]

अस्तित्वात् तस्य । किञ्च—‘केन शून्यता देशिता ? किमर्था देशिता ? स्यान्निष्प्रयोजना शून्यता’ इत्यादिभिः कर्कशहे-
तुभिश्चोदिता पच्छाघरघरियाए आहतियाए एलमूगो वा मम्मणमूगो वा जघा मुम्मुएन्ति, ण एक्कं अणेक्कं वा पक्खं अणुवदन्ति,
१५ अस्ति नास्ति वा, यद्यप्यष्टौ व्याकरणानि पठन्ति । ते पुण अकिरियावादिणो दुविधं धम्मं पण्णवन्ति, तं जघा—इमं दुपक्खं
इमं एगपक्खं तावत्, अविज्ञानोपचितं १ परिज्ञोपचितं २ ईर्यापथं ३ स्वप्नान्तिकं ४ च चतुर्विधं कर्म चयं न गच्छति, एतद्धि
एकपाक्षिकमेव कर्म भवति, का तर्हि भावना ? , क्रियामात्रमेव, न तु चयोऽस्ति, वन्धं प्रतीत्याविकल्प इत्यर्थः, एगपक्खयं
दुपक्खयं तु, यदि सत्त्वश्च भवति सत्त्वसंज्ञा च सच्चित्त्य जीविताद् व्यपरोपण प्राणातिपातः, एतद् इह च परत्र चानुभू-
यते इत्यतो दुपक्खकं, यथा चौरादयः इह पुष्पमात्रमनुभूय शेषं नरकादिष्वनुभवन्ति । किञ्च—आहंसु छलायतणं च
२० कम्मं, षडायतनमिति षड् आयतनानि यस्य तदिदं आश्रवद्वारमित्यर्थः, तद्यथा—श्रोत्रायतनं यावन्मनआयतनम् ॥ ५ ॥

५३९. ते एवमक्खन्ति अवुज्झमाणा, विरूवरूवाणिह अकिरियाता ।

जमादितित्ता बहवो मणुस्सा, भमन्ति संसारमणोर्वदग्गं ॥ ६ ॥

५३९. ते एवमक्खन्ति० वृत्तम् । अक्रिया अण्णाणिआ य सन्भावं अवुज्झमाणा इह मिच्छत्तपडलोच्छण्णा अप्पाणं
वा परं वा तदुभय वा दुग्गाहेमाणा विरूवरूवाणि दरिसणाणि, कथम् ?

२५ दानेन महाभोगाश्च देहिना सुरगतिश्च शीलेन । भावनया च विमुक्तिः [तपसा सर्वाणि सिध्यन्ति ॥ १ ॥

इत्यादि । []

किञ्च—यश्च वेदान्तैश्चुके ब्राह्मणे दद्यात्, यो वा विहारं कारयति, किञ्च—एगपुष्पपदाणेन असीतिकल्पकोटयः
सुखिनस्तिष्ठन्ति, एवमकिरिओ आता जेसिं ते होंति अकिरियाता । जमादितित्ता बहवो मणुस्सा, यमित्यनिर्दिष्टस्य
निर्देशः, आदिहत्ता गृहीत्वा, स्वयं अन्याश्च ग्राहयित्वा अणादीयं अणवदग्गं संसारं भमन्ति ॥ ६ ॥

१ °भावं सगिरा गिहीते, से मुम्मुई होति खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । °भावं च गिरा ख १ ॥ २ मृगवृण्णा-नीहारा-
म्बुचन्द्रिका-ऽलातचक्रसमाः वृत्तौ पाठ ॥ ३ °दान् पमार्त्तितालान्वच° स० वा० मो० ॥ ४ निश्वाभा° स० वा० मो० ॥
५ एक्कं एक्कं वा चूसप्र० ॥ ६ अविज्ञोपचितं वृत्तौ ॥ ७ त एव खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ८ °वाणि अ° ख १ वृ० वी० ॥
९ °रिताया ख १ । °रियावाई ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० जमायइत्ता बहवे मणूसा ख १ । जमादिदित्ता बहवो मणूसा
ख २ ॥ ११ °वतग्गं खं १ खं २ पु १ ॥ १२ °न्तश्चके स० वा० मो० ॥

किञ्चान्यत्—यदि सर्वमक्रियं तेन कथमादित्यः उत्तिष्ठति ? अस्तं वा गच्छति ? कथं वा चन्द्रमा वर्द्धते हीयते च ? न वा सरितः स्यन्देरन्, न वा वायवो वायेयुः, सर्वसंव्यवहारोच्छेदः स्यात् । एवमुक्ताः ब्रुवते—

५४०. णाऽऽतिच्चो उट्ठेति ण अत्थमेह, ण चंदिमा वट्ठति हायती वा ।

सरितो ण संदंति ण वंति वायवो, वंझो नितिओ कसिणो हु लोओ ॥ ७ ॥

५४०. णाऽऽतिच्चो उट्ठेति ण अत्थमेह० णि वृत्तम् । आदित्य एव नास्ति, कुतस्तर्हि तदुत्थानमस्तमनं वा ? सृग-
वृष्णिकासदृशं तु एतदिति लोहितमर्ममण्डलमवभासते । एवं चन्द्रमाऽपि नास्ति, कुतस्तर्हि तद्वृद्धि-हासोत्थाना-ऽस्तमनानि ? ।
किञ्च—सघातो मरीची उट्ठेति, उट्ठोणा (? उट्ठित्ता) से णं इमं लोणं तिरियं करेति, करेत्ता से णं इमं लोणं उज्जोवेति
पभासति । सरितोऽपि ण संदंति (सन्ति) न च वायवः, ततः कथं सन्दिष्यन्ते वास्यन्ति वा ? । स्याद् बुद्धिः—
उत्तिष्ठन्नादित्यो दृश्यते अस्तं च गच्छन्, येन पूर्वस्यां दिशि दृष्टः अपरस्यां दिशि दृश्यते तेन क्रियावान्, देवदत्तस्य हि
गतिपूर्विकां देशान्तरप्राप्तिं दृष्ट्वा चन्द्रा-ऽऽदित्यावनुमीयेते, सरितश्च स्यन्दमाना दृश्यन्ते, वायवश्च वृक्षाम्रकम्पादिभिरनुमीयन्ते 10
क्रियावन्त इति, तच्चासत्, कथम् ?

गतं न गम्यते तावद् अगतं नैव गम्यते । गता-ऽऽगतविनिर्मुक्तं गम्यमानं न गम्यते ॥ १ ॥

[]

एवमयं वन्ध्यो लोकः, वन्ध्यो नाम शून्यः, अथवा वन्ध्यावद् अप्रसवत्वाद् वन्ध्यः । लोकायतानां हि न मृतः
पुनरुत्पद्यते, एतावानेष परमात्मा । त एवं दर्शनं भावयन्ति—गलागर्त्यमपि कुर्वाणा नोद्विजन्ते, मातरं भगिनीं वा गत्वा 15
नानुत्पद्यन्ते, येषां वन्धाभाव एव ते कथं पापेभ्यो निवर्त्यन्ते ? निर्वृतिमूलं वा धर्मं देख्यन्ते ? । एवं शाक्या अपि एवं
वन्ध्याः । नितिओ णाम नित्यकालमेव शून्यः, शून्यं वा न चोच्छिद्यते । कसिणो णाम गृह-नगर-पर्वत-द्विपद-चतुष्पदादिसर्वो
वन्ध्यः । त एवं विद्यमानमपि लोकं न पश्यन्ति ॥ ७ ॥ दृष्टान्तः—

५४१. जघा यं अंधे सह जोतिणा वि, रूवाणि णो पँस्सति हीणणेत्ते ।

संतं तु ते एवंमकिरियंआता, किरियं ण पस्संति निरुद्धपण्णा ॥ ८ ॥

20

५४१. जघा य अंधे सह जोतिणा वि० वृत्तम् । यथेति येन प्रकारेण [अन्धः] ज्योतयतीति ज्योतिः आदित्य-
श्चन्द्रमाः मणिज्योतिः प्रदीपो वा, ज्योतिना सह सह जोतिणा वि रूवाणि घडादीणि न पश्यति, अग्रतोऽपि वर्त्तमानानि
स्पर्शमपि न तेषां वर्णादिविशेषं पश्यति । नयतीति नेत्रम्, हीने यस्य नेत्रे स भवति हीननेत्रः, उद्धृते उपहृते वा । संतं
तु ते एवं अकिरियाता, संतमिति विद्यमानम्, तुः पूरणे, अकिरियावातिणो अकिरियाता मिच्छन्तोदयान्धकाराज्जीवादीन्
पदार्थान् न जानन्ति । अथवा किरियं न पस्संति णि क्रियावतां द्रव्याणां आगमन-गमनाद्याः क्रियाः पश्यन्तोऽपि न 25
पश्यन्ति, स्वयं च क्रियासु वर्त्तते अन्धवत्, न चैताः न पश्यन्ति, निरुद्धा येषां प्रज्ञा ते भवन्ति निरुद्धपन्ना णाणावरणोदयेण,
अथवा ते वराकाः कथं ज्ञास्यन्ति ये आगमज्ञानपरोक्षा एव ? जे पुण अनिरुद्धपन्ना ते प्रत्यक्षेण वा आगमेन परोक्षेण
जीवादीन् पदार्थान् यथावज्जानन्ति । तत्रावधि-मनःपर्याय-केवलानि प्रत्यक्षम्, मति-श्रुते परोक्षम् । प्रत्यक्षज्ञानिनस्तावज्जीवादीन्
पदार्थान् करतलामलकवत् पश्यन्ति, समत्तसुतणाणिणो वि लक्षणेण, अट्ठंगमहानिमित्तपारगा वि साधवो जाणंति णिमित्तेण
॥ ८ ॥ तं पुण णिमित्तं—

30

१ णाऽऽतिच्चो ख १ खं २ पु १ । नाऽऽत्यच्चो २ ॥ २ उपति ख १ । उदेह ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ सलिला
ण संदंति ण वंति वाया, वंझो ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ वंझो णियते कसिणे हु लोते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ०
वी० । वंझो हु पते ख २ । वंझो य णियते पु २ ॥ ५ हि पु २ वृ० वी० ॥ ६ रूवार्ति ख १ । रूवाई ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पासति
ख १ पु २ ॥ ८ पि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ च अकिं ख २ पु १ पु २ ॥ १० यवाई खं १ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

५४२. संवच्छरं सुमिणं लक्खणं च, णिमित्तं देहं च उप्पाहयं च ।

अट्ठंगमेतं वहवे अधिज्जिता, लोग्गम्मि जाणंति अण्णागताइं ॥ ९ ॥

५४२. संवच्छरं सुमिणं लक्खणं च० वृत्तम् । संवत्सर-निमित्ते इमे एगट्ठिया, तं०—संवत्सरे ति वा अंतरिक्षे ति वा जोतिसे ति वा । सुमिणं सुविणज्जाया व, लक्खणं सारीरं । एतेण चैव सेसयाइं पि सूइताइं, तं जघा-भोमं १ उप्पातं ५२ सुमिणं ३ अंतरिक्षं ४ अंगं ५ सरं ६ लक्खण ७ वंजणं ८, णवमस्स पुव्वस्स ततियातो आयारवत्थूतो एतं णीणितं । एतं वहवे अधिज्जिता, एयं अट्ठंगणिमित्तं वहवे समणा अधिज्जिता, ण सव्वे, लोग्गम्मि जाणंति अण्णागताइं, अतिक्रान्त-वर्त्तमानानि च केवलिवद् वाकरेति । [अथवा—] “तथागताणि” त्ति तथाभूताणि, यथावस्थितानीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अङ्गवर्जानां अनुष्ठुभेन च्छन्दसा अर्द्धत्रयोदश शतानि [सूत्रम्], एव तावदेव शतसहस्राणि परिपाटीका । अङ्गस्य तु अर्द्धत्रयोदश सहस्राणि सूत्रम्, तावदेव शतसहस्राणि वृत्तिः, अपरिमितं वार्तिकम् । एवं निमित्तमप्यधीत्य न सर्वे तुल्याः, १० परस्परतः पदस्थानपतिताः, चोद्दसपुव्वी वि छट्ठाणपडिता, एवं आयारधरादी वि छट्ठाणवडिआ । यतश्चैव तेनापदिश्यन्ते—

५४३. केयी णिमित्ता तधिया भवंति, केसिंचि ते विप्पडिंति णाणं ।

ते विज्जभासं अणधिज्जमाणा, आहंसु विज्जापलिमोक्खमेव ॥ १० ॥

५४३. केयी निमित्ता तधिया भवंति० वृत्तम् । केचिदिति न सर्वे, अभिन्नदसपुव्विणो हेट्ठेण एतं अट्ठंगं पि महाणिमित्तं अधीतुं गुणितुं वा, अधित एमेव केचित् परिणामयति, ते पडुचेति णिमित्ता तधिया भवंति, केति पुण १५ बुद्धिवैकल्याद् विशुद्धणेमित्तिकेहिंतो छण्ह ठाणाणं अण्णतरं ठाणं परिहीणा अविसुद्धखयोवसमा विप्पडिंति णाणं विपर्यासेन एति विप्पडिंति, “इक् स्मरणे, इक् अध्ययने, इण् गतौ” एपां त्रयाणामपि इक्-इक्-इणां परिपूर्वाणां अत्प्रत्ययान्तानां विपर्यय इति रूपं भवति, विपर्ययेण एति विप्पडिंति, कोऽर्थः ? विपर्ययज्ञानं भवति, असम्यगुपलब्धिरित्यर्थः, [?सपरि-भवमप्यङ्गमित्यर्थः, ?] सपरिभाषमप्यङ्गमधीत्य । अन्धमण्डलदिष्टतेण-यथा मृक्षणाभ्रपटले कश्चिद् वेत्ति एकमेवेदं अभ्रपटलं यावत् तत्रान्यदप्यस्ति सूक्ष्ममिति नोपलभ्यते, संजता वि केइ विप्पडिंति णाणं, किमंग पुण अण्णउत्थिया दगसोयरिया २० तच्चिणिगादयो ? । ते विज्जभासं अणधिज्जमाणा, अणधिज्जमाण त्ति अधीतेन निमित्तेण दुरधीतेन वितथं दृष्ट्वा निमित्तं वदंति—णिमित्तमेव गत्थि । तद्यथा—कचित् क्षुते त्वरितत्वात् शङ्कित एव गतः, तस्य चान्यः शुभः शकुन उत्थितः येनास्य तत् क्षुतं प्रतिहतम्, स च तेन शकुनेनोपलक्षितः सन् मन्यते—व्यलीकमेव निमित्तम्, येनाशकुनेऽपि सिद्धिर्जाता इति । एवं शोभनमपि शकुनमन्येनाशोभनेनाप्रतिहतमनुबुद्धयमानः कार्यसिद्धिनिमित्तमेव नास्तीति मन्यते अपरिणामयन् । [अहवा—] २५ “विज्जाहरिसे” णाम यथार्थोपलम्भः, विद्यया स्पृश्यते विद्यया प्राप्यते, विद्यया गृह्यत इत्यर्थः । त एवं वराकाश्चक्षुर्मात्रमपि णिमित्तमपरिणामयन्तः आहंसु विज्जापलिमोक्खमेव, निमित्तविद्यापरिमोक्षम्, एवं हि कर्तव्यम्, नाधीतव्यानि निमित्तशास्त्राणीत्यर्थः, किञ्चित् तथा किञ्चिदन्यथेति कृत्वा मा भून्मृषावादप्रसङ्गः । बुद्धः किल शिष्याणामाहूयोक्तवान्—द्वादश वर्षाणि दुर्भिक्षं भविष्यति तेन देशान्तराणि गच्छत, ते प्रस्थितास्तेन प्रतिषिद्धाः, सुभिक्षमिदानीं भविष्यति, कथम् ? अद्यैवैकः सत्त्वः पुण्यवान् जातः तत्प्राधान्यात् सुभिक्षं भविष्यतीति, अतो निमित्तं तथा चान्यथा च भवतीति कृत्वा आहंसु विज्जा- ३० पलिमोक्खमेव, उज्ज्वलमित्यर्थः, मोक्षं च प्रति निरर्थकमित्यतस्तैरुत्सृष्टम् । अथवा विज्जया विज्जया परिमोक्खमाहु विज्जापलिमोक्खमाहु, सङ्ख्यादयो ज्ञानाद् मोक्षमिच्छन्ति, जे णिमित्तं संखाणं परिणामयंति ते किलात्यन्तपरोक्षमात्मानं परलोकं मोक्षं च ज्ञास्यन्ति इत्यादि हास्यम्, पच्चुल्ल(१)कम्मं वधंति ते सुतण्णाणहीलणाए । उक्तं हि—

१ अहिता ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ लोग्गसि ख २ पु २ । लोगस्स खं १ ॥ ३ तथागताणि चूपा० । अण्णागतार्ति ख १ । अण्णागताइं ख २ पु १ पु २ ॥ ४ तं विप्पडिंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ °ज्जभावं अं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । °ज्जहरिस्सं अं चूपा० ॥ ६ °णा, जाणामु लोग्गसि वयंति मंदा ख १ वृपा० । एतत्पाठमेदोल्लेखो ख २ पु १ पु २ वर्त्तते । जाणामो ख १ । जाणाम ख २ पु २ ॥ ७ इति पूर्वं रूपं वा० मो० ॥ ८ [१] एतच्चिह्नान्तर्गत पाठो लेखकप्रमादप्रविष्ट आभाति ॥ ९ °न्तरं गं पु० ॥

ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव निन्दा-प्रद्वेष-मत्सरैः । उपधातैश्च विघ्नैश्च ज्ञानघ्नं कर्म बध्यते ॥ १ ॥

[. . .] ॥ १० ॥

स्याद् बुद्धिः—केनैतानि समोसरणानि प्रणीतानि—जं च हेद्धा वुत्तं जं च उवरिं भणिहिति ? , उच्यते—अणिरुद्धपण्णा तित्थगरा—

५४४. ते एयमक्खंते समेच्च लोगं, तधागता समणा माहणा य ।

सयंकडं णऽण्णकडं च दुक्खं, आहंसु विज्जा-चरणं पमोक्खं ॥ ११ ॥

५४४. ते एयमक्खंते समेच्च लोगं वृत्तम् । ते इति तीर्थकराः, एतदिति यदतिक्रान्तं क्रान्तव्यं च परसमयसिद्धपरवणाओ अ । एवमन्येऽप्याख्यातवन्तः आख्यास्यन्ति च, सम्यग् इत्वा समेच्च ज्ञात्वेत्यर्थः, तधागता समणा माहणा य, तथागत इति तीर्थकरत्वं केवलज्ञानं च गताः । पठ्यते च—तथा तथा समणा माहणा य, तथा तथेति यथा यथा समाधिमार्गव्यवस्थिताः तथा तथाऽऽख्यान्ति त्रैकाल्यात्, जे अभिगहियमिच्छादिद्वी जे अ अणभिगहियमिच्छादिद्वी तेसिं 10 सव्वेसिं दर्शनमाख्यान्ति । समणा माहणा य त्ति एगडं । पच्चक्खणाणिणो परोक्खणाणिणो वा आगमप्रामाण्यात् किमाख्यान्ति ? अत्थि माता अत्थि पिता जाव सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवन्ति, एवं क्रियावादित्वं ख्याप्यते । किञ्च—सयंकडं णऽण्णकडं च दुक्खं, सयंकडं णाम स्वयं कृतं सयंकडं, सव्वमेव हि कर्म दुक्खं, प्रतीकारात् पुण्यमपि दुक्खं । उक्तं हि—“तो सव्वकालदुक्खो” । [. . .] तं तु स्वयंकृतमेव, नान्यकृतम्, न चाकृतम् । आहंसु विज्जा-चरणं पमोक्खं, विज्जया चरणेण पमोक्खो भवति, न तु यथा संख्या ज्ञानेनैवैकेन, अज्ञानिकाश्च शीलेनैवैकेन । उक्तं हि— 15

क्रियां च सज्ज्ञानवियोगनिष्फलां, क्रियाविहीनां च निबोधसम्पदम् ।

निरस्यता क्लेशसमूहशान्तये, त्वया शिवायाऽऽलिखितेव पद्धतिः ॥ १ ॥

[सिद्ध० द्वा० १ का० २९] ॥ ११ ॥

५४५. ते चक्खु लोगंसिध णायगा उ, मग्गाऽणुसासंति हितं पजाणं ।

तथा तथा-सासतमाहु लोगो, जंसी पया माणव ! संपगाढा ॥ १२ ॥

५४५. ते चक्खु लोगंसिध णायगा उ० वृत्तम् । चक्षुर्युता लोकस्य, प्रदीपयुता इत्यर्थः । देशका नायकाः पगढगाः । मग्गं णाणाति हितं सुदं प्रजानाम् [अणुसासंति उवदिसंति] । तुः विसेसणे, सन्मार्गगुणांश्च दर्शयन्ति कुमार्ग-दोषांश्च । अथवा तुः विशेषणे, अहितमार्गनिवृत्तिं च । प्रजायन्तीति प्रजाः । तथा तथा-सासतमाहु लोगो, तथा तथेति येन येन प्रकारेण शाश्वतो लोको भवति पञ्चास्तिकायात्मकः, अथवा यथाऽस्याऽऽत्मनः अव्यवच्छिन्नकर्मसन्ततिर्भवति यथा-प्रकाराच्च तथा तथा सासतमाहु लोगो, तथा “चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयाउयत्ताए कम्मं पकरेंति०” [स्थानां० स्था० 25 ४ उ० ४ सू० ३७३ पत्र २८५] तत्र तावत् ससारो नोच्छिद्यते यावन्मिथ्यादर्शनम्, तत्र तीर्थकरा-ऽऽहारकवर्जाः सर्व एव कर्मबन्धाः सम्भाव्यन्ते, उपलक्षणत्वादस्यान्यदपि यदत्र सम्भवति तद् द्रष्टव्यम्, एवं राग-द्वेषावपि संसारकरौ इति कृत्वा तथा तथा वदति संसारमाहुः । अहवा तथा तथ त्ति जस्स जारिसी सत्ता तथा तस्स उवचयो होति । अहवा मिच्छत्त-अविरति-अण्णाणाणि जधा जधा तथा तथा ससारः । अथवा पाणवधादी जधा जधा तथा तथा, अहवा कसा- [या] दयो जहा तहा, काय-वाद्द-मनोयोगा जधा जधा तथा तथा संसारो, सर्वत्र मात्रापरिमाणं वक्तव्यम् । जंसी पया 30 यस्मिन्निति यत्र, प्रजायन्ते इति प्रजाः, सर्व एव सत्त्वा मानवा इत्यपदिश्यन्ते, मानवानां प्रजा माणवप्रजा । अथवा माणव ! इति हे मानवाः । संप्रसृताः संप्रगाढा, ओगाढा विगाढा सम्प्रगाढा इत्यर्थः । एवं आश्रवलोकं कथयन्ति, आश्रवलोकानुरूपमेव च लोकं विशन्ति ॥ १२ ॥

१ एवमक्खंते स^० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ २ तथा तथा समणा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० चूपा० ॥ ३ च विबोधसम्पदम् द्वात्रिं० ॥ ४ लोगंसिद्ध ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ णातगा तु, मग्गाऽणुभासंति हितं पताणं ख १ ॥ ६ मायकाः चूषप्र० ॥

५४६. जे रक्खसा जे जमलोइया वा, जे आसुरा गंधवा य काया ।

आगासंगामी य पुढोसिता य, पुणो पुणो विपरियासमेंति ॥ १३ ॥

५४६. जे रक्खसा जे जमलोइया वा० वृत्तम् । केषाञ्चिद् भवनपत्यादिदेवाः शाश्वताः तेण रक्खसगहणम् । अथवा व्यन्तरा गृहीता राक्षसग्रहणात् । जमलोइयग्रहणाद् वैमानिकाः सूचिताः, जेणं जमदेवकाइया तिविधा नैमग्नः (?), सर्वे ५ ते जमस्स महारायस्स आणा-उववात-वयणणिहेसे चिट्ठंति । असुरग्रहणेन भवनवासिनः सूचिताः । गान्धर्वा व्यन्तरा एव । ज्योतिष्का दृश्यन्त एव । सेसा आगासगामी य पुढोसिता य, देव-पक्खि-वातादयः आगासगामी, पृथिव्यम्बु-वनस्पतयः द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाश्च स्थलचरा जलचराश्च एते पुढोसिता । पुनः पुनः विपर्यासमेंति, विपर्यासो नाम जन्म-मृत्यू, सर्व एव वा ससारे विपर्यासः, जेणं “पुढविकायमतियतो उक्कोसं जीवो तु संवसे” ॥ [उत्तरा० अ० १० गा० ५] ॥ १३ ॥

10

५४७. जमाहु ओहं सलिलं अपारगं, जाणाहि णं भवग्गहणं दुमोक्खं ।

जंसी विसण्णा विसयंगणादी, दुहतो वि लोकं अणुसंचरति ॥ १४ ॥

५४७. जमाहु ओहं सलिलं अपारगं० वृत्तम् । यं इत्यनिर्दिष्टस्य निर्देशः । आह भगवानेव, द्रव्यौघः स्वयम्भुरमणः, स एवौघः सलिलः, ओघसलिलेन तुल्यं ओघसलिलम् । नास्य पार जलचराः स्थलचरा वा शक्नुवन्ति गन्तुं णऽण्णत्थ देवेण महद्धिण इत्यतः अपारगः । जाणाहि णं जधा जिनैरपदिष्टः आगमप्रामाण्यात् प्रत्यक्षतश्च उपलभ्यते मनुष्यादिस- 15 सारः । चतुर्विधं भवग्गहणं, भवग्गहणं कडिल्यमित्यर्थः, चतुरासीतिजोणिपमुहसयसहस्सगहणो, जत्थ अणोरपारे पविट्ठो सव्वद्धाए वि ण मुषति मिच्छादिट्ठी लोको लोकायत-सुण्णवादिगादिलौकिक इत्यादि । दुमोक्खेति मिच्छत्त-सातगुरुत्वेन च ण तरंति अणुपालेत्तए जे वि अत्थिवादिणो, किमंग पुण नास्तिकाः ^१, जधा ताणि चत्तारि तावससहस्साणि सातागुरुव- 20 त्तणेण लक्कायवधगाइं जाताइं [भाव० मूलभाष्यगा० ३१ पत्र १४३] । जंसी विसण्णा विसयंगणादी, यत्र संसारे यत्र वा सावधे घर्मेऽसमाधौ कुमार्गे वा असत्समवसरणेषु, पंचसु वा विसण्णसु विसन्नाः, सुगरीयान् स्पर्शः, तेष्वप्यङ्गनाः, तासु 20 हि पञ्च विषया विद्यन्ते, तद्यथा—“पुप्फफलाणं च रसं०” [इत्यतः अङ्गनाग्रहणम् । दुहतो वि त्ति द्विविधेनापि प्रमादेन लोकं अणुसंचरति । तं जधा—लिंग-वेस-पज्जाए अविरतीए य, अथवा आरम्भ-परिग्रहाभ्यां राग-द्वे-पाभ्यां वा अन्न-पानाभ्यां वा त्रस-स्थावरलोगं वा इमं लोगं परलोग वा ॥ १४ ॥

त एव मिथ्यात्वादिभिर्दोषैरभिभूताः असत्समवसरणावस्थिताः—

५४८. ण कम्ममुणा कम्म खवेंति वाला, अकम्ममुणा कम्म खवेंति धीरा ।

25

मेधाविणो लोभ-मयावतीता, संतोसिणो णो पकरिंति पावं १५ ॥

५४८. ण कम्ममुणा कम्म खवेंति वाला० वृत्तम् । न इति प्रतिषेधे । मिथ्यात्वादिषु कर्मवन्धहेतुषु वर्तमानाः न कर्माणि क्षपयन्ति वालाः कुतीर्याः, यस्यैव हि ते भीतास्तमेवान्विपन्ति, कर्मभीताः कर्माण्येव वर्द्धयन्ति, न निदानमेव रोगस्य चिकित्सा, यथा कश्चिन्मूढधीर्निदानैरेव रोगचिकित्सा करोति स हि तस्य वृद्धिमाप्नोति । अकर्मणा तु आश्रवनिरोधेन कर्माणि क्षपयन्ति धीराः विधिक्रियाभिरिवाऽऽमयान् वैद्याः । मेधाविणो लोभ-मयं(१यौ) मेराधाविणो मेधाविणो, लोभम-

१ ‘साया जमलोइयाया, जे या सुरा ख १ पु २ वृ० दी० । “ये केचन व्यन्तरमेदा राक्षसात्मान, तद्ग्रहणाच्च सर्वेऽपि व्यन्तरा गृह्यन्ते, तथा ‘यमलौकिकात्मान’ अ[म्वा]-ऽम्बव्यादय, तदुपलक्षणात् सर्वे भवनपतय । तथा ये च ‘सुरा’ सौधर्मादिवैमानिका । चशब्दाद् ज्योतिष्का सूर्यादय ।” इति वृत्तिकारव्याख्यानम् ॥ २ ‘सिकामी ख २ पु १ ॥ ३ जे ख २ वृ० दी० । ते पु १ ॥ ४ ‘यासुवेंति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ न विज्ञः स० । न विज्ञः वा० मो० ॥ ६ “पृथिव्याश्रिता’ पृथिव्यप्तेजो-वनस्पति-द्वि-त्रि-चतु-पञ्चेन्द्रिया” इति वृत्तौ ॥ ७ ‘णाहिं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ एते त एव तापसा ये भगवता श्रीऋषभदेवेन साक प्रव्रजिता इति ॥ ९ वीरा ख १ पु २ वृ० दी० ॥ १० लोभ-मयावतीता खं १ वृ० ॥

तीताः लोभातीताः, वीतरागा इत्यर्थः, एवं मांयामतीता मायातीता वा । संतोसिणो त्ति अलोभाः । स्याद् बुद्धिः—अलोभाः सन्तोषिणश्च एकार्थमिति कृत्वा तेन पुनरुक्तम्, उच्यते, अर्थविशेषाच्च पुनरुक्तम्, लोभातीता इति अतिक्रान्तलोभा वीतरागाः, संतोषिण इति निग्रहपरमा अवीतरागा अपि वीतरागाः । गो पक्करीति पावं संतोसिणो पयणुयं पक्करीति, तब्भ-ववेदणिज्जमेव । अथवा यत् एव लोभाईया अत एव संतोसिणः । एवं अमानिनः अमायिनः ॥ १५ ॥

त एवं भगवन्तः अनिरुद्धपण्णा—

५४९. ते तीत-उप्पण्ण-अणागताइं, लोगस्स जाणंति तंथागताणि ।

णेतारो मण्णेसि अणण्णणेता, बुद्धा हु ते अंतकडा भवंति ॥ १६ ॥

५४९. ते तीत-उप्पण्ण-अणागताइं० वृत्तम् । ते इति तीर्थकरादयः प्रदीपभूताः । तीताणि लाभा-उलाभ-सुख-दुःखादीनि, एवं पडुप्पण्ण-अणागताइं, जेहिं वा कम्मेहिं पुव्वकतेहिं इहाऽऽयातो जोणिवासं पदं करेति जं च भविस्सति इत्यतः तीत-पच्छुप्पण-अणागताइं । तद्वाभूताइं तधागताणि, अवितघाणि त्ति भणितं होति, न विभङ्गज्ञानिवद् विपरीतं 10 पश्यन्ति, “अणगारे णं भंते! मायी मिच्छादिद्वी रायगिहे णयरे समोहते—तेनावधि-विभङ्गोपयोगेन गतः—आणारसीये णयरीए रुयाइं जाणति पासति जाव से से दंसणविवक्षासो भवति ।” [भग० श० ३ उ० ६ सू० १६२ पत्र १९२-१] ते भगवन्तः प्रत्यक्षज्ञानिनः, परोक्षे वा पूर्वविदः णेतारो मण्णेसि अणण्णणेता, णयन्तीति नेतारः, अन्येषां भव्यानां सर्वेषां नेतार इति । न अन्यः [अनन्यः] तेषां नेता विद्यते, “इत्ताव ताव समणेण वा माहणेण वा धम्मे अक्खाते, णत्थेतो उत्तरीए धम्मे अक्खाते” [] इत्यतो अणण्णणेता । बुद्धाः स्वयम्बुद्धाः बुद्धबोधिता वा गणधराद्याः । अन्तं 15 कुर्वन्तीति अन्तकराः, भवान्त कर्मान्तं वा ॥ १६ ॥ ये चाऽत्र भवान्तं न कुर्वन्ति तावत्—

५५०. ते णेव कुव्वंति ण कारवेंति, भूताभिसंकाए दुगुंछमाणा ।

सदा जता विप्पणमंति धीरा, विदित्तु वीरा य भवंति एगे ॥ १७ ॥

५५०. ते णेव कुव्वंति ण कारवेंति० वृत्तम् । स्वयं न कुर्वन्ति न कारयन्त्यन्यैर्नानुमन्यन्ते । किं तत् ? पाणातिवातं, अनुक्तमपि विज्ञायते प्राणातिपातम्, येनापदिश्यते भूताभिसंकाए दुगुंछमाणा, भूताणि तस-थावराणि ताणि यतोऽभिसंकंति 20 सा भूताभिसंका भवति, हिंसेत्यर्थः, तां भूताभिसंका तत्कारिणश्च जुगुप्समाना उद्विजमाना इत्यर्थः, पाणातिपातमिति वाक्यशेषः, लोकोऽपि हि मत्स्यवन्धादीन् हिंसकान् जुगुप्सते । एवं ते ण भासन्ति ण भासावेंति मुसावातं, एवं जाव मिच्छादंसणं ण पक्कवेंति० गो सहहंति णवण भेदेण । त एवमप्पाणं परं तदुभयं च [जता] संजमेमाणा सदेति सर्वकालं प्रव्रज्याकालादारभ्य थावज्जीवं ज्ञानादिषु विविधं प्रणमन्ति पराक्रमन्त इत्यर्थः । विदित्तु वीराः विज्ञाय वीरा भवन्ति, ज्ञाना-दिभिर्वा [वि] राजन्तीति वीराः, एके न सर्वे । पठ्यते च—“विण्णत्तिवीरा य भवंति एगे” विज्ञप्तिमात्रवीरा एवैके 25 भवन्ति, ण तु करणवीराः ॥ १७ ॥ स्यात्—कतराणि भूतानि येषां संकितव्यम् ? उच्यते—

५५१. डहरे य पाणे बुद्धे य पाणे, जे आततो पस्सति सच्चलोगे ।

उवेहती लोगमिणं महंतं, बुद्धेऽपमत्ते सुपरिच्वंएज्जा ॥ १८ ॥

५५१. डहरे य पाणे० वृत्तम् । डहराः सूक्ष्माः कुत्वाद्यः सुहुमकायिका वा, बुद्धा महासरीरा वादरा वा, ते एते डहरे य पाणे बुद्धे य पाणे, जे आततो पस्सति सच्चलोगे आत्मना तुल्यं आत्मवत्, यत्प्रमाणो वा मम आत्मा 30

१ °णमणां ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ तद्वागताइं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अण्णेसि ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ४ °संकाति ख २ पु १ । °संकाइ ख १ पु २ ॥ ५ विण्णत्तिवीरा चूपा० वृपा० । विण्णत्तिवीरा खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ तेगे ख २ पु १ ॥ ७ ते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ पासति ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ बुद्धेऽपमत्तेसु परिच्वंएज्जा इति बुद्धे पमत्तेसु परिच्वंएज्जा इति पदच्छेदेनापि च व्याख्यानतर चूर्णौ वृत्तौ च वर्तते । बुद्धेऽपमत्तेसु ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० °व्वेज्जा खं १ ॥

एतत्प्रमाणः कुन्थोरपि हस्तिनोऽपीति, अधवा “जध मम ण पियं दुक्खं” [दशवै० नि० गा० १५६] एवं सव्वजीवाणं ढहराण वा महल्लाण वा, “पुढविकाइए णं मंते । अकंते समाणे केरिसयं वेदणं वेदयंति ?” [सुत्ताला-वगो इत्यतस्तेऽपि ण अक्कमित्तत्वा ण संघट्टेतत्त्वा । ये एवं पश्यन्ति उवेहती लोगमिणं महंतं वृत्तं [उत्तरद्वं] । उवेहती उपेक्षते, पश्यतीत्यर्थः, उपेक्षां करोति, सर्वत्र माध्यस्थ्यमित्यर्थः, महान्त इति छज्जीवकायाकुलं अष्टविधकर्माकुलं वा, वल्लि-
 ५ पिंडोवमाए महतो लोगो, अथवा कालतो महंतो अनादिनिधनः, अस्त्येके भव्या अपि ये सर्वकालेनापि न सेत्स्यन्ति । अथवा द्रव्यतः क्षेत्रतश्च लोकस्यान्तः, कालतो भावतश्च नान्तः । बुद्धे नाम धर्मे समाधौ मार्गे समोसरणेषु च अप्रमत्तः कायेषु जयणाए य, अथवा प्रमत्तेषु असंजतेषु परिव्वएज्जासि त्ति वेमि । अथवा बुद्धे अप्रमत्ते सुट्ठु परिव्वएज्जा ॥ १८ ॥

५५२. जे आतयो परतो यावि णच्चा, अलमप्पणो होति अलं परेसिं ।

तं जोतिभूतं सतताऽऽवसेज्जा, जे पादुकुज्जा अणुवीति धम्मं ॥ १९ ॥

10 ५५२. जे आतयो परतो यावि णच्चा० वृत्तम् । आत्मनः स्वयं तीर्थकरा जाणंति जीवादीन् पदार्थान् परतो गणधरादयः । अलं पर्याप्त्यादिषु, स द्विविधोऽपि जानकः अलमात्मानं परांश्चेति, अकृत्याद्वा प्रतिषेधयितव्य इति । एवं तं जोतिभूतं, तमिति तं उभयत्रातारं ज्योतयतीति ज्योतिः आदित्यश्चन्द्रमाः मणिः प्रदीपो वा, यथा प्रदीपो ज्योतयति एवमसौ लोकाऽलोकं ज्योतयतीति ज्योतिस्तुल्य इत्यर्थः । सततं आवसेज्जासि त्ति जावजीवाए सेवेज्जा तित्थगरं गणधरे वा [यो] यस्मिन् काले ज्योतिर्भूतः । जे पादुकुज्जा, य इत्यनिर्दिष्टः, प्रादुः प्रकाशने, ये प्रादुष्कुर्वन्ति धर्मं पूर्वापरतो-
 15 ऽनुचिन्त्य, करतलामलकवद् लोकं दृष्ट्वा इत्यर्थः । अथवा अणुवीयिणितुं परसमये स्वसमयं दर्शयति, धम्मं समाधिं मार्गं समोसरणानि च ॥ १९ ॥ कीदृशः पुनस्ते विधाटितज्ञानिनः त्रैलोक्यदर्शिनः ? उच्यते—

५५३. आताण जे जाणति जे य लोगं, जे आगतिं जाणइऽणागतिं च ।

जे सासतं जाणइ असासतं च, जातिं मरणं चं चयणोपवादं ॥ २० ॥

५५३. आताण जे जाणति जे य लोगं० वृत्तम् । आत्मान यो वेत्ति यथा ‘अहमस्मि’ इति संसारी च । अथवा
 20 स आत्मज्ञानी भवति य आत्महितेष्वपि प्रवर्तते । अथवा त्रैलोक्य (त्रैकाल्य) कार्यपदेशादात्मा प्रत्यक्ष इति कृतवानित्यादि । येनाऽऽत्मा [ज्ञातो] भवति तेन प्रवृत्ति-निवृत्तिरूपो लोको ज्ञात एव भवति आत्मौपम्येन, यथा—ममेष्टानि, दृष्टेष्वर्येषु प्रवृत्ति-निवृत्ती भवतः यथाऽस्तीति । अथवा आत्मौपम्येन परेष्वर्हिसकः । किञ्च—जे आगतिं जाणइऽणागतिं च, जे आगतिं जाणति, कुतो मनुष्या आगच्छन्ति ? “सत्तममहिणेइया०” [बृहत्सं० गा० ३४३] कैर्वा कर्मभिः कुत्र वा गच्छन्ति ? न विद्मः—कुतोऽहमागतः गमिष्यामि वा ? अनागतिरिति सिद्धिः सादीया अपज्जवसिता । जे सासतं जाणइ
 25 असासतं च, सर्वद्रव्याणां शाश्वतत्वं द्रव्यतः अशाश्वतत्वं पर्यायत, चशब्दात् शाश्वताशाश्वतत्वं वा । तं जघा—णेइया दव्वट्टताए सासता, भवट्टताए असासता । अथवा निर्वाणं शाश्वतम्, ससारिणस्तु संसारं प्रतीत्य अशाश्वताः । जातिं मरणं च जानीते, औदारिकानां सत्त्वानां जातिः, एत्थ जोणीसंगहो भाणितव्वो णवविधो वि । तं जघा—“सचित्त-शीत-संवृताः [सेतरा] मिश्राश्चैकशस्तद्योनयः” [तत्त्वा० अ० २ सू० ३३] सचित्ता-चित्त-शीतोष्ण-संवृत-विवृता एताश्च सेतराः । ओरालियाणं चैव मरणम् । बन्धानुलोम्यात् चयणोपवादं, इतरथा तु पूर्वं उपपातो वक्तव्यः, स तु नारक-देवानाम्, चयणं
 30 तु जोतिसिय-वेमाणियाणं, उव्वट्टणा भवणवासियाण वतराणं नेइयाणं च ॥ २० ॥

१ क्षेत्रतश्च कालतो भावतश्च लोकं पु० स० ॥ २ वा वि पु १ पु २ । तावि ख २ ॥ ३ भूतं च सताऽऽव ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ अत्ताण जो जाणति जो य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ गइं च जो जा ख २ पु १ पु २ । आगइ च जो जा ख १ ॥ ६ जाणतऽणागइं च ख १ ॥ ७ जाणयऽसां ख १ । जाणअसां पु १ पु २ ॥ ८ जाती ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ च जणोववात ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० रिकारिकानां सत्त्वां स० । रिकानां कारिकानां सत्त्वां वा० मो० ॥

५५४. अधो वि सत्ताण विउट्ठणं च, जो आसवं जाणति संवरं च ।

दुक्खं च जो जाणति निज्जरं वा, सो भासितुमरिहति किरियवादं ॥ २१ ॥

५५४. अधो वि सत्ताण विउट्ठणं च० वृत्तम् । जघा जघा गुरुणि कर्माणि तहा तहा अधो विउट्ठंति सत्ता, विविध कुट्ठंति विकुट्ठंति, जातन्ते म्रियन्ते इत्यर्थः, सर्वार्थसिद्धादारभ्य थावदधोसप्तम्याः तावदधो वर्त्तन्ते, तत्रापि ये गुरुतरकर्माणः ते अप्रतिष्ठाने, शेषेषु चोत्कृष्टस्थितयः । जो आसवं जाणति, आश्रवान् रागादीन् प्राणवधादीन् वा पञ्च ५ आरम्भ-परिग्रहौ वा इत्यादि आश्रवाः, तद्विधर्मी संवरः सयम इत्यर्थः, जाव निरुद्धजोगि त्ति ।

यथाप्रकारा थावन्तः ससारावेशहेतवः । तावन्तस्तद्विपर्यासान्निर्वाणावेशहेतवः ॥ १ ॥

[]

दुक्खं च जो जाणति निज्जरं वा, दुक्खमिति कर्मवन्धः प्रकृति-स्थित्यनुभाव-प्रदेशात्मकः तदुदयश्च, निर्जरा नाम बन्धापनयः, द्वादशप्रकारं तपो निर्जरा । सो धम्मं समार्थि मगं समोसरणाणि यं भाषितुमर्हति । पठ्यते च—“आइक्खि-10 तुमरिहति सो किरियवादं” ॥ २१ ॥

एतानि मिथ्यादर्शनसमोसरणानि ससारकराणीति ज्ञात्वा क्रियावादी सम्यग्दृष्टिश्चारित्रवान्—

५५५. सदेसु रूवेसु अमुच्छमाणो, रसेहिं गंधेहि य अदुस्समाणो ।

णो जीवितं णो मरणं विपत्थए, आयाणगुत्ते वलया विमुक्के ॥ २२ ॥

त्ति वेमि ॥ 15

॥ समोसरणं सम्मत्तं ॥ १२ ॥

५५५. सदेसु रूवेसु अमुच्छमाणो० वृत्तम् । सदेसु रूवेसु अमुच्छमाणो त्ति रागो गहितो, एवं जाव फासेसु । रसेहिं गंधेहि य अदुस्समाणो द्वेषो गृहीतः । एव शेषेष्वपि इन्द्रियेषु “सदेसु अ भइय-पावएसु” [ज्ञाता० श्रु० १ अ० १० सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३-१] । णो जीवितं णो मरणं विपत्थए, असज्जमजीवितं अणेगविधं पत्थए विपत्थए, ण वा परीसहपराइया मरण विपत्थए । अथवा मा हु चित्तेजासी—जीवामि चिरं, मरामि व लहुं । वलयं कुडिलमित्यर्थः । तत्र 20 द्रव्यवलयं नदीवलय वा संखवलयं वा, भाववलयं तु कर्म । चतुसमोसरणकुडिलं तु मिच्छत्तं, वलएण विमुक्को वलयादि-विमुक्को । पठ्यते च—[“मायाविमुक्के”] मायादिविमुक्के इत्यर्थः ॥ २२ ॥

॥ इति समवसरणाध्ययनं द्वादशं समाप्तम् ॥ १२ ॥

१ च खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ २ आइक्खितुमरिहति सो किरियवादं चूपा० ॥ ३ य आप्यातुं चूतप्र० ॥ ४ मर्हति चूतप्र० ॥ ५ असज्जमाणे, गंधेसु रसेसु अदुस्समाणे ख १ वृ० बी० । असज्जमाणे, रसेसु गंधेसु अदुस्समाणे खं २ पु १ पु २ ॥ ६ मरणाभिकंखी, आदाणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ७ गुत्ते मायाविमुक्के चूपा० ॥
सूय० ३० २८

१३

[तेरसमं आहत्तहियज्झयणं]

आयतधियं ति अज्झयणस्स चत्तारि अणुओगद्वाराणि । अधिकारो सीसगुणदीवणाए । अण्णं पि जं धम्म-समाधि-
मग्ग-समोसरणेसु जं जत्थ अणुवादी तं च अवितथं भण्णिहिति । एतेसि चतुण्ह वि धम्मादीणं विवरीतं वितथं । अत्र
चाय न्यायः—यदुत उपसर्ग-प्रत्ययवियुक्ता प्रकृतिर्निक्षिप्यते, यतः णामतधं० इत्यादि । णामणिप्फण्णे आयतधिज्जं । तं
५ चतुर्विध, तं जघा—

णामतधं ठवणतधं दव्वतधं चेव होति भावतधं ।

दव्वतधं पुण जो जस्स सभावो होति दव्वस्स ॥ १ ॥ ११५ ॥

णामतधं ठवणतधं० गाथा । त च वतिरित्तं दव्वतधं तिविधं सचित्तादि । सचित्तं जघा—सर्व एव जीवः उपयोग-
स्वभावः, अथवा जो जस्स दव्वस्स सभावो त्ति, क्कठिन्यलक्षणा पृथ्वी, द्रवलक्षणा आप इत्यादि, अथवा दारुणस्वभावः
10 मृदुस्वभावो वा जो जस्स मणूसस्स वा । अचित्ताण गोसीसचंदण-कवलरयणमादीणं । जघा—“उण्णे करेति शीतं सीए
उण्हत्तणं पुणरुवेति ।” [मीसगणं तंदुलोदगमादीणं जाव ण ता परिणतं ॥ १ ॥ ११५ ॥

भावतहं पुण णियमा णायव्वं छव्विहम्मि भावम्मि ।

अधवा वि णाण दंसण चरित्त विणए य अज्झप्पे ॥ २ ॥ ११६ ॥

भावतहं पुण णियमा० गाथा । भावतहं छव्विवे भावे । तं जघा—उद्विग्नभावतहं जाव सण्णिवादियभावतहं ।
15 तत्पुदयलक्खणमेवौदयिकम्, वेदनालक्खणमित्यर्थः, ओदयिकभावभावतधं १ । उपसमणमेव औपशमिकः, अनुदयलक्षणा
इत्यर्थः २ । क्षयाज्जातः क्षायिकः ३ । किञ्चित् क्षीणं किञ्चिदुपशान्तं क्षायोपशमिकः ४ । तांस्तान् भावान् परिणमतीति
पारिणामिकः ५ । एवं समवायलक्षणः सान्निपातिकः ६ । अधवा भावतधं चउव्विध—णाण दंसण चरित्त विणये इति । णाणे
पचविवे स्वे स्वे विषये अवितथोपलम्भः १ । एवं चतुर्विधे दंसणे चक्खुदसणादि २ । चरित्ते तवे संजमे य, तवे दुवालसविवे,
सजमे सत्तरसविवे ३ । विणयस्स वा वायालीसतिविधस्स ज्ञान-दर्शन-चरित्ते जो वा जस्स जघा जदा य पञ्जितव्वो ४ ।
20 अण्णधा वितथं । एत्थ भावतहेण अधियारो । अधवा भावतधं पसत्थं अप्पसत्थं च, पसत्थेणाधिकारो ॥ २ ॥ ११६ ॥

जह सुत्तं तह अत्थो चरणं ति जहातहाय णायव्वं ।

संतंमि पसंसाए असती पगयं दुगंछाए ॥ ३ ॥ ११७ ॥

जह सुत्तं तह अत्थो० गाथा । यदि यथा सूत्रं तथैवार्थो भवति तथा वा दर्शयति । तध त्ति किं भणितं होति ?—
जं संतं सोभण ति च, जं संतं ससारनित्थरणाय प्रशस्यते तं पसत्थभावतहं । जं पुण विद्यमानमपि दुगंछितं तं ससार-
25 कारणमिति कृत्वा अशोभनं असदित्थपदिश्यते, अशोभनमित्यर्थः ॥ ३ ॥ ११७ ॥ जो पुण एतं पसत्थभावतधं—

* आयरियपरंपरण आगतं जो उँ [अ]प्पवुद्धीए ।

कोवेति छेयँवुद्धी जमालिणासं व णासिहिति ॥ ४ ॥ ११८ ॥

॥ ४ ॥ ११८ ॥ जो एयं आयरियपरंपरण आगतं कोवेति सो—

१ कठिनलक्षं स० मो० वा० ॥ २ “उण्णे करेड सीय सीए उण्हत्तण पुण करेड । कवलरयणादीणं एस सहावो मुण्येव्वो ॥” इति
गाथा ॥ ३ विणएण अं ख २ पु २ ॥ ४ चरणं चारो तह त्ति णा० ख २ पु २ ॥ ५ संतंमि य संसां ख १ । संतंमि
६ उ छेयवुद्धीए ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ७ छेयवाती ख १ ख २ पु २ वृ० । वादी ख १ ॥

※ ण कुणेति दुक्खमोक्खं उज्जममाणो वि संजमपदेसु ।

तम्हा अतुक्करिसो वज्जेतव्वो जतिजणेणं ॥ ५ ॥ ११९ ॥

॥ आयतहं सम्मत्तं ॥ १३ ॥

॥ ५ ॥ ११९ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तं उच्चारेतव्वं । अज्झयणाभिसंवंधो-अणंतरसुत्ते “वलया विमुक्के” [सूत्रं ५५५] ति वुत्तं, इहापि वलयादि, अवितथशीले प्रयतितव्वं वलयविनिर्मुक्तेन । भाववल्यं माया शिष्य- 5 दोषाश्च इहोक्ताः, अतुक्करिसादीया भावदोसा वज्जेतव्वा इति । अतः—

५५६. आधत्तधिज्जं तु पवेदइस्सं, णाणप्पगारं पुरिसस्स जातं ।

सतो य धम्मं असतो य सीलं, संतिं असंतिं करिस्सामि पादुं ॥ १ ॥

५५६. आधत्तधिज्जं तु पवेदइस्सं० वृत्तम् । यथातथमिति आधत्तधियं याथातथ्यम्, शीलव्रतानीन्द्रियसवर-समिति-गुप्ति-कपायनिग्रहसर्वमवितथं यथातथम्, ते अनाचरतां च दोषान् वक्ष्यामः । अथवा व्रत-समिति-कषायाणां धारणा 10 रक्षणं विनिर्ग्रह-त्यागौ । त्विर्विशेषणे । ये च वितथमाचरन्ति तांश्च वक्ष्यामः शृशमावेदयिष्यति । नाना अर्थान्तरभावे, पुरिस- [स्स] जातमिति केचित् प्रियधर्माः, केयि अघाछन्दाः, सत्पुरुषशीलगुणांश्चोपदेश्या(क्ष्या)मः, समोसरणे तु अण्णउत्थिय- गिहत्याण दृष्टयो दर्शिताः इत्यतो णाणप्पगारं पुरिस[स्स] जातं, तिष्ठन्तु तावन्नानाप्रकारा गृहस्थाः, अन्यतीर्थिका पासत्था- दयो सविग्गा य णाणापगारा पुरिसजाता, णाणालन्दा इत्यर्थः । अथवा किं चित्रं यदि नानाविधाः पुरुषाः नानाशीला एव भवन्ति ?, एक एव हि पुरुषस्तानि तानि परिणामान्तराणि परिणामयन् णाणापगारो पुरिसजातो भवति । तं जघा—कदाचित् 15 तीव्रपरिणामः, कदाचिन्मन्दस्वभावः, कदाचिन्मध्यमः, कदाचिन्मृदुस्वभावः, कदाचिन्निर्धर्म एव भवति, कृत्वा चाकृत्यं कश्चिन्निवर्त्तते, कश्चित् सुतरा प्रवर्त्तते, अन्यस्य चान्यः परीषहो दुर्विषहो भवति, अथवा [दारुणा-5] दारुणस्वभावत्वाच्च नानाप्रकारं पुरुषजातं भवति । सतो य धम्मं असतो य सीलं, सदिति गोभनः तस्य सतः धर्मो भवति यथार्थः, एवं समाधिर्मागश्च । असन्निति अभावे जुगुप्सायां च, अभावे तावत्—अशीला एव गृहस्थाः, जुगुप्सायां अशीलानारीबद् नासौ अशीलः किन्तु अशोभनशीलत्वाद् अशील इत्यपदिश्यते । दुगंछायां पासत्थादयो अण्णउत्थिया पासत्था य कुसीलाः 20 सर्वाशुभनिवृत्तिः शान्तिः, सर्वभूतशान्तिकरत्वात् सर्वाशुभनिवृत्तिः शान्तिः, तथा च परमशान्तिः निर्वाणं भवति । अशान्तिः अशीलः । आत्मनः परेषां च इह वा शान्तिर्भवत्यमुत्र च, तां कर्मनिर्जरणशान्तिं प्रादुःकरिष्यामि प्रकाशयिष्यामीत्यर्थः । कर्मबन्धकारणं चाशान्तिं इह परत्र शिष्यदोष-गुणाश्च प्रादुःकरिष्यामि ॥ १ ॥ तत्र तावच्छिष्यदोषाः—

५५७. अहो अ रातो अ समुद्धितेहिं, तथागतेहिं पडिलंभ धम्मं ।

समाधिमाघातमंझसयंता, सत्थारमेव फरुसं वदंति ॥ २ ॥

25

५५७. अहो अ रातो अ समुद्धितेहिं० वृत्तम् । सम्यग् उत्थिता. समुत्थिताः, सम्यग्ग्रहणात् समुत्थितेभ्यः संयमगुणस्थितेभ्यश्च द्विविधां शिक्षां गृहीत्वा तीर्थकरादिभ्यः तथागतेभ्यः संसारनिस्सरणोपायस्तावत् प्रतिलभ्येत । प्रतिलभ्य ज्ञान-दर्शन-चारित्रवन्तं धर्मं प्रतिलभ्य तीर्थकरोपदेशाद् जमालिबद् आत्मोत्कर्षदोषाद् विनश्यन्ति, गोष्ठामाहिलावसानाः सर्वे निहवाः आत्मोत्कर्षाद् विनष्टाः वोटिकाश्च । त एवमात्मोत्कर्षात् समाधिमाघातमंझसयंता, भावसमाधिर्व्याख्यातः

१ ण करेति खं १ ख २ पु २ वृ० ॥ २ संजम-त्तवेसु ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ३ आहत्तहं ख २ पु २ ॥ ४ आहत्तहियं ख १ ख २ पु १ । आहत्तहियं पु २ वृ० ॥ ५ पवेयतिस्सं खं १ । पवेइइस्सं ख २ पु २ । पवेइयस्सं पु १ ॥ ६ पुरिसस्स भावं वृ० ॥ ७ करिस्सामि पादुं ख २ ॥ ८ विनित्यात्यागौ । तुं वा० मो० ॥ ९ “ज्ञानप्रकारम्” इति प्रकारशब्द आद्यर्थे, आदिग्रहणाच्च सम्यग्दर्शन-चारित्रे गृह्येते । तत्र सम्यग्दर्शन औपशमिक-क्षाधिक-क्षायोपशमिक गृह्यते, चारित्र तु व्रत-समिति-कषायाणां धारण-रक्षण-निग्रहादिक गृह्यते । एतत् सम्यग्ज्ञानादिक ‘पुरुषस्य’ जन्तो यद् ‘जात’ उत्पन्न तदहं ‘प्रवेदयिष्यामि’ कथयिष्यामि । तुशब्दो विशेषणे, वितथाचारिणस्तदोपांथा- 5 55 विभावयिष्यामि । ‘नानाप्रकारं वा पुरुषस्य स्वभाव’ उच्चावच प्रशस्ता-5 प्रशस्तरूपं प्रवेदयिष्यामि ।” इति वृत्तिः ॥ १० “मझोस” ख २ पु २ । “मजोस” ख १ पु १ ॥ ११ “मेवं ख २ पु १ पु २ वृ० ॥

तीर्थकरैः, “जुपी प्रीति-सेवनयोः” तं अद्भुतस्यंता कम्मोदयटोसेणं केयि दुब्बियड्डुनुट्ठी अम्महंता, केचित् श्रद्धतोऽपि धृतिदुर्वलाः यावज्जीवमशक्तुवन्तो यथारोपितमनुपालयितुं, जेहिं चेव णिक्कारणवत्सलेहिं पुत्रवत् सद्वृहीताः ते चेव कहिंचि चुक्क-क्खलिते चोदेमाणा अण्णतरं वा साधुं पढिचोदंति फरुसं वदंति, ‘मा एवं करेहि त्ति नैप शास्तारोपदेसः’ इति सत्थारमेव फरुसं वदंति, सो हि न ज्ञातवान्—किं वा तस्स उवदिसतस्स पारक्खस्स छिज्जति ? सुहं परायणहिं हत्येहिं इंगाला 5 कड्डिज्जति । अथवा यः शास्ति स शास्ता आचार्य एव, तं पि चोदेतो फरुसं वदंति अशीलो वा असतिभावे य वट्टमाणो, अमत्पुरुषाः सुशील दुःशीलं वदन्ति दुःशीलं सुशीलं च ॥ २ ॥ किञ्च—

५५८. विसोधिं वा अणुकाहयंते, जे आतभावेण वियागरंति ।

अट्ठाणिगे होति बहूगुणाणं, जे णाणसंकाए मुसं वदंति ॥ ३ ॥

५५८. विसोधिं वा अणुकाहयंते० वृत्तम् । विसोधिकं विसोधिं, धम्मकवा सुत्तथो वा । अनु पञ्चाद्भावे, 10 कथितमाचार्यैः अनुकथयन्ति अन्येषाम् । तथाऽऽचार्यपरम्परागतं णाण चरित्तं वा जमालिप्पमितयो आतभावेण वियागरंति, भावो नाम ज्ञान अभिप्रायो वा, उस्सुत्तं पण्णवेति, पौर्वापर्येणाशक्तुवन्तः परिणमयितुं वितथं कथयन्ति आचार्यासमीपे, गोष्ठामाहिलवत् । निग्गता वा जमालिवत् ‘एव न युज्यते, यथोदितमेव सयुज्यते’ इत्येवं आतभावेन वियागरंति । केचित् कथ्यमानमपि ब्रुवते—नैतदेवं युज्यते यथा भवानाह, स्यादेवं तु युज्यते । स एवं स्वच्छन्दः अट्ठाणिगे ‘होति बहूगुणाणं, अनायतनं असम्भवः अनाचारः अस्थानमित्यनर्थान्तरम् । गुणाः—

15 सुस्सुसति पढिपुच्छति सुणेति गेण्हति य ईहए यावि । तत्तो अपोहए वा धारेति करेति वा सम्म ॥ १ ॥

[भाव० नि० गा० २२]

एतेसि सुस्सुसणादीणं गुणाणं अत्थाणं भवति, वैतयिकमन्योन्यसाधारणवैयावृत्यादीना च । अथवा “सवणे णाणे विण्णाणे” [] पठ्यते च—“अट्ठाणिगे होति बहू णिवेसे” अस्थानिको गुणानाम्, दोषाणां तु बहू निवेशो भवति, नियतं वेशो निवेशोऽवैनयिकादीनां दोषाणाम् । जे णाणसंकाए मुसं वदंति, णाणे सका णाणसंका, तेसु तेसु 20 णाणंतरेसु एवमेतन्न युज्यते, अथवा संकेति मान्यार्थाः ये ज्ञानवन्तमात्मानं मन्यमानाः मुसं लवंति, अभयभावे छंदता णियमा चेव मुसं वदंति जमालिवत्, जम्मि अणुवादी अभिणिवेसेण भवति तदपि मृषा भवति ॥ ३ ॥

५५९. जे आवि पुट्ठा पलिउंचयंति, आदाणमट्ठं खलु वंचयंति ।

असाधुणो ते इह साधुमाणी, मायण्णिणैहिति अणंतंघातं ॥ ४ ॥

५५९. जे आवि पुट्ठा पलिउंचयंति० वृत्तम् । ये इत्यनिर्दिष्टनिर्देशः । केनचिदधीत कस्यचित् सकाशाद् जात्यादि- 25 परिपेलवस्य, स च पृष्ठः केनचित्—कस्य सकाशाद् भवताऽधीतम् ? इति, ततः स तस्मादाचार्याद् जात्यादिभिरात्मानमुत्कृष्टं मन्यमानः तमाचार्यमपह्नुते, प्रैल्यतमन्यमुद्दिशति । योऽपि तावद् यथा वैरस्वामी पदानुसरणलब्धिसम्पन्नः आयरियातो अधिकतरं पण्णवेति तेनापि न निहवितव्यः आचार्यः, किमङ्ग पुनर्ये समाना न्यूनतरा वा । जे पुट्ठा भणंति अत्तुक्खसेण—मया चैवैतद् विस्तरतो विकल्पित अर्थपद सूत्रं वा विसोधितं, सो णिण्हो असतिभावद्वितो । यस्य वा सकाशात् केनचिदधीतम् ग्रहणशक्तितया वा तेनान्यतोऽधिकमधीतं शब्द-च्छन्द-हेतुकादि, गृहवासे वा तेन शब्दादीन्यधीतानि, परेण चोदितः—त्वया 30 अमुकाचार्यस्य सकाशादधीतम् ? इति, स किं जानीते वराको मृत्पिण्डः ? यस्यौष्ठावपि न सम्यक्, यतः अभ्युत्थानादि

१ करोति, नैप चूसप्र० ॥ २ परिक्खस्स पु० मो० । परिक्खस्स स० वा० ॥ ३ ते खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । च ख १ ॥ ४ याऽऽतभां ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ५ गरेज्जा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ बहू णिवेसे चूपा० वृपा० ॥ ७ वतेज्जा ख २ पु १ । वदेज्जा ख १ । वहेज्जा पु २ ॥ ८ णुकोट्टयते चूसप्र० ॥ ९ आचार्यपरोक्षे इत्यर्थः ॥ १० यावि ख १ ख २ पु १ वृ० ॥ ११ आताणं ख २ पु १ ॥ १२ एसंसि ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १३ तघंतं खं १ ख २ पु २ ॥ १४ प्रत्याख्यां चूसप्र० ॥

विनयमीता निह्वन्ति । एवं णाणे पलिउंचणा दंसणे य । चरित्ते तु कोइ पासत्थादि पुढविकाइआदि समारभते, कप्पा-कप्प-विधिण्णुणा सावगादिणा पुटो-किध तुब्भं एतं कप्पति ? उदउल्लादि गेण्हंतो वा-अमुगो ण एवं गेण्हति तुमं कदं एतं गेण्हसि ? तुब्भं वा एतं एवं आगतेल्लगं ? । एवं पुटो इधलोगं कवेति, चइत्तुं इमं लोयं जोणिधम्मं सो पलिउंचेति-सोऽत्थ किं जाणति ? तुमं वा किं जाणसि ? चीर्णव्रता वयम् । एवं पलिउंचंता आदाणमदं खलु, आदानं ज्ञानादीनि, आदीयत इत्यादानम्, आदातव्यमित्यर्थः । असाधु [णो ते इह] साधुमाणी, ये साधुगुणवाह्यास्ते असाधव एव साधुमानिनः, 5 अणोवसंखाए य ते साधुवादं वदन्ति, सः असाधुः साधुमाणी दुगुणं करोति से पावं, विदिया वालस्स मंदया, एवं शुद्धं रवंति परिसाए, द्वितीयं पापमासेवन्ते । एवं मायान्विताः एहिति ते अणंतसंसारियं दुव्वोधिलाभियं कम्मं वंधित्ता अणंताइं जाइतव्व-मरितव्वाइं घातमेहिति । एवं माण-लोभदोसे वि ॥ ४ ॥ कोवे तु सद्य एव प्रतिषेधः क्रियते ?—

५६०. जे कोहणे होति जंगतट्टभासी, विओसितं वा पुणो उदीरएज्जा ।

अद्वे व से दंडपहं गहाय, अविओसिते घासति पावकम्मी ॥ ५ ॥

10

५६०. जे कोहणे होति जंगतट्टभासी० वृत्तम् । जगतः अट्टा जगतट्टा, जे जगति भाषन्ते, जगति जगति तावत् खर-फरुस-णिट्टुरा, ण सयतार्था इत्यर्थः । ते पुनराचार्यादीन् साधून् गृहिणो वा खर-फरुस-णिट्टुराणि भणंति, कक्कस-कसुगादीणि वा । अथवा जगदर्थं छिन्धि भिन्धि वद्ध मारयत जातिवादं वा काण-कुंटादिवादं वा फुडंभाणी वा । “जयट्टभासी” पठ्यते च, येन तेन प्रकारेणाऽऽत्मजयमिच्छन्ति । विओसितं वा पुणो, विसेसेण ओसवितं विओसितं, स्वामितमित्यर्थः, तं सपक्खं परपक्खं वा क्षामयित्वा पुनरुदीरयति । अद्वे व से दंडपहं गहाय, दंडपधं णाम एकप-15 इयमहापध इत्यर्थः, तं अध्वजहेसतो गृहीत्वा गर्तायां घृष्टविपमे कूपे वा पतति, पाषाण-कण्टका-ऽभ्यहि-श्रापदेभ्यो वा दोष-मवाप्नोति । अविओसितो णाम अधितपाहुडो दडगत्थाणीय केवलमेव लिङ्गं गृहीत्वा क्रोधादिविसमे विपर्ययरूपेषु वा पतति, एषणादिकडिल्लादिसु वा । उत्तरगुणेषु मूलगुणेषु वा विसुद्धिमयाणंतोऽकुर्वन् भावान्ध एव लभ्यते । घासति सारीर-माणसेहिं दुक्खेहिं ति ॥ ५ ॥ सीसगुण-दोसाहिगारे अनुवर्तमाने तदोषदर्शनार्थम्—

५६१. जे विगगहीएँ अ नायभासी, ण से समे होति अझंझपत्ते ।

20

ओवातकारी य हिरीमते य, एंगंतदिट्ठी य अमायरूवी ॥ ६ ॥

५६१. जे विगगहीए० वृत्तम् । विगगहो णाम कलहः, विगगहसीलो विग्रहिकः, यद्यपि प्रत्युपेक्षणादिमेरासनु-पालयति, नात्याभाषी अस्थानभाषी गुर्वधिक्षेपी प्रतिकूलभाषी, न सो समो भवति, समो नाम मध्यस्थः, न रक्तो न द्विष्टः, झंझा णाम कलहः [तं] प्राप्तः । अथवा नासौ समो भवति अझंझाप्राप्तैः, [झंझाप्राप्तः] तु गृहिभिः समो भवति, तेन नैवंविधेन भाव्यं शिष्येण । पुनरपि पठ्यते च—“जे कोहणे होतिउं णायभासी, एवं समे भवति अझंझपत्ते ।” 25 किञ्च—ओवातकारी य, यथोदिष्टदोषरहितः ओवातकारी, चशब्दोऽत्र शिष्यदोषनिवृत्तये द्रष्टव्यः । ओवातो णाम आचार्य-निर्देशः, तद्धि एव कुरु मा चैवं कुरु तथा गच्छ आगच्छेति वा । अथवा सूत्रोपदेशः उववायः । ह्रीः लज्जा सयम इत्यनर्थान्तरम्, ह्रीमान् सयमवानित्यर्थः, लज्जते च आचार्यादीनां अनाचारं कुर्वन् लोकतश्च । एंगंतदिट्ठी य, एंगंतदिट्ठी नाम सम्मदिट्ठी असहायी । अमायरूपी नाम न छद्मना धर्मं गुर्वदीश्रोपचरति ॥ ६ ॥

१ पावं काळुण सय अप्पाण सुद्धमेव वाहरइ । दुगुण करोति पावं वीय वालस्स मदत्त ॥” इति ॥ २ जगट्ट० ख १ । जयट्ट० ख २ पु १ पु २ चूपा० वृपा० ॥ ३ °सितं जो उ मुदीरइज्जा ख १ । °सितं जे य उदीरएज्जा ए ७ पु १ पु २ ॥ ४ अद्वे व से ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ५ °त्मा जय’ चूसप्र० ॥ ६ जे कोहणे होतिउं णायभासी, एवं समे भवति अझंझपत्ते चूपा० ॥ ७ °हीए अनायभासी ख १ पु १ पु २ वृ० दी० । °हिते अण्णाणभासी ख २ ॥ ८ हिरीमणे य ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ एगतसट्ठी य वृपा० दीपा० ॥ १० अमाइरूवे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ११ प्रत्यापेक्षणादिमेरा नानुपा० चूसप्र० ॥

५६२. से पेसले सुहुमे पुरिसजाते, जच्चणिणते चेवं स उज्जुकारी ।

वहुं पि अणुसासिते जे तहची, सँमे हु से होइ अझंझपत्ते ॥ ७ ॥

५६२. से पेसले० वृत्तम् । पेसलो नाम पेसलवाक्यः, अथवा विनयादिभिः शिष्यगुणैः प्रीतिमुत्पादयति पेशलः । सुहुमो नाम सुहुमं भाषते अवहु च अविधुष्टं च नोच्चैः । पुरुषजात इति से पेशलः सूक्ष्मः स जालाऽन्वितः । स उज्जुओ, ५ उज्जुगो नाम संजमो, जं वा वुच्चति तं उज्जुगमेव करेति ण विलोमेति । सकारो दीपनार्थे द्रष्टव्यः, स पेशलः स सूक्ष्मः स अमोहः पुरुषो (१ ष) जातः स जालादिगुणान्वितः स उज्जुकारी । वहुं पि अणुसासिते, यद्यपि कचित् प्रमादात् स्वलितो बह्वप्यनुशास्यते तथाप्यसौ तथार्चिरेव भवति, अर्चिरिति लेश्या, तथेति यथा पूर्वं लेश्या तथालेश्य एव भवति, पूर्वमसौ विशुद्धलेश्य आसीत् अनुशास्यमानोऽपि तथैव भवत्यतो । तथा च न क्रोधाद्वा मानाद्वा विशुद्धलेश्यो भवति । समो नाम तुल्यः, असौ हि समो भवत्यझञ्झप्राप्तैः, वीतरागैरित्यर्थः ॥ ७ ॥ इदानीं माणदोसा सिस्सस्स वि आयरियस्स वि—

10

५६३. जे आवि अप्पं वुंसिमं ति मंता, संखाय वादं अपरिक्ख कुज्जा ।

तवेण वा हं अहिते त्ति णच्चा, अण्णं जणं पस्सति विव्वभूतं ॥ ८ ॥

५६३. जे आवि अप्पं वुंसिमं ति णच्चा (मंता)० वृत्तम् । य इत्यनिर्दिष्टनिर्देशः । वुंसिमं संय[म]मयमात्मानं वुंसिमं ति मत्वा, अह सप्तदशप्रकारसंयमवान् मत्वा नाम ज्ञात्वा । संखाए ति एवं गणयित्वा, अथवा संख्या इति ज्ञानम्, ज्ञानवन्तमात्मानं मत्वा । वदनं वादः, किं वदति ?, कोऽन्यो मयाऽद्यकाले संयमे सदृशः सामाचारीए वा ? । 15 अपरिक्ख नाम अपरीक्ष्य भणति रोस-पडिणिवेस-अकयण्णुताए वा, अथवा मानदोपादपरीक्ष्य वदति । माणदोसो नाम जं जं मदं करेति त त उवहणति । तवेण वा हं अहिते त्ति णच्चा, पष्ठादीनां तपसां कोऽन्यो मया सदृशो भवतामोदन-मुण्डानाम् ? । विव्वभूतमिति मनुष्याकृतिमात्रम्, द्रव्यमेव च केवलं पश्यति न तु विज्ञानादिमनुष्यगुणानन्यत्र प्रतिमन्यते । अथवा—“विंध[भूत]मिति” लिङ्गमात्रमेवान्यत्र पश्यति, न तु श्रमणगुणान् उदकचन्द्रकवत् कूटकार्पापणवच्चेत्यादि ॥ ८ ॥ त एवंविधाः शिष्याः गुणहीनाः अशीले अशान्तौ च वर्तन्ते, सच्छीलाश्च प्रलीयन्ते । केण ?—

20

५६४. एगंतकूडेण तुं से पलेति, ण विज्जती मोणपदंसि गोते ।

जे माणणऽट्ठेण विउक्कसेज्जा, वसु पण्णऽण्णतरेण अवुज्झमाणे ॥ ९ ॥

५६४. एगंतकूडेण तुं से पलेति० वृत्तम् । सयमातो पलेऊण पुनर्जन्मकुटिले संसारे पुनः पुनर्लीयन्ते प्रलीयन्ते । यतश्चैवं तेण ण विज्जती मोणपदंसि गोते, पदं नाम स्थानम्, मुनेः पद मौनपदम्, संयमस्थानमित्यर्थः, गोते त्ति गारवः, संयमस्थानं प्राप्य स न कार्य इति, अथवा गोत्रमिति अष्टादशशीलाङ्गसहस्राणि तत्रासौ गोते ण विद्यते । किञ्च—जे माणण- 25 ऽट्ठेण विउक्कसेज्जा, माननं एवार्थः माननार्थः, मानप्रयोजनः माननिमित्त इत्यर्थः, विविधं उत्कर्षं करोति, वसु त्ति सयमेण विउक्कसति अप्पाणं । पण्णऽण्णतरेण वा, प्रज्ञानेन अन्यतरेण वा, प्रज्ञानं ज्ञानं नाम सूत्रमर्थ उभयं वा, ममाहि (? मम हि) कंटोद्विप्पमुक्कं विशुद्धं सुत्तं, अर्थग्रहणपाटवविस्तरतश्चैतान् कथयामि लोक-सिद्धान्तैवेत्ताऽहम्, किमन्यैर्जनैः ? मृगास्त्वन्ये चरन्ति चन्द्राधस्ताद्वा भ्रमन्ति अवुज्झमाणे त्ति आत्मोत्कर्षदोषम् ॥ ९ ॥ किञ्च—

१ °व सुउज्जुयारे ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । °व सुउज्जुगारे ख १ । °व सुउज्जुचारे वृ० ॥ २ तहच्चा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ समेह से पु १ ॥ ४ यावि ख १ ख २ पु १ ॥ ५ वसुमं ति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ °रिच्छ कुं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ सहिते त्ति मता खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० । सधिते पु १ ॥ ८ पासति ख १ ॥ ९ विंधभूतं वृ० ॥ १० य ख २ पु १ पु २ ॥ ११ गुत्ते ख २ पु १ पु २ । णाते ख १ ॥ १२ वसुमण्णतरेणं खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ १३ तु पेसले० वृत्तम् चूसप्र० ॥ १४ °न्तावव्वाहम् चूसप्र० ॥

५६५. जे माहणे खत्तियजाइए वा, तँहुगपुत्ते तह लेच्छवी वा ।

जे पँवईए परदत्तभोई. गोतेण जे थँभति माणवद्धे ॥ १० ॥

५६५. जे माहणे० वृत्तम् । माहण इति साधुरेव, जो वा पूर्व ब्राह्मणजातिरासीत् । क्षत्रियो राजा तत्कुलीयो-
ऽन्यतरो वा । उगग इति लेच्छवीति च क्षत्रियाणामेव गोत्रभावः । अन्ये च केचिद् द्विजाद्याः प्रव्रजिताः । एवमादि-
जातिविसुद्धा जे पँवईए परदत्तभोई, चइत्ताणं रज्ज रद्धं च पँवइतो, अथवा अप्पं वा वहुं वा चइत्ता पँवइतो, परतो 5
पापदत्तमेपणीयं च भुद्धे, शेषैरन्यैः सर्वैरपि संयमगुणैः युक्तोऽसावपि तावद् जो गोतेण जात्यादिना स्तभ्यते, स्वरूपतो जो
कोइ हरिएसवलत्याणीयो मेतज्जत्याणीयो वा । अन्यतरं वा एवंविधं द्रमकादिप्रव्रजित निन्दति । अथवा जे माहणा खत्तिया
अदुवा उगगपुत्ता अदु लेच्छवी वा जे पँवइता, प्रव्रजिता अपि भूत्वा शिरस्तुण्डमुण्डनं कृत्वा परगृहाणि भिक्षार्थमटन्तः
मानं कुर्वन्तीत्यतीव हास्यम्, कामं मानोऽपि क्रियते यद्यसौ श्रेयसे स्यात् ॥ १० ॥

५६६. ण तस्स जाती व कुलं व ताणं, णऽण्णत्थ विज्जा-चरणं सुचिण्णं ।

10

णिक्खम्म से सेवतिऽगारिकम्मं, णं से पारके होति विमोक्खणाए ॥ ११ ॥

५६६. ण तस्स जाती व कुलं व ताणं० वृत्तम् । जाति-कुलयोर्विभाषा मातृसमुत्थेत्यादि । त्राणमिति न ससार-
परित्राणं, कर्मनिर्जरेत्यर्थः । नान्यत्रेति, विद्याग्रहणाद् ज्ञान-दर्शने गृहीते, चरणग्रहणात् संयम-तपसी । णिक्खम्म से
सेवतिऽगारिकम्मं, स इति जाति-कुलविकल्पनः, अकारिणं कर्म अकारिकर्म, तद्यथा—अह जात्यादिसुद्धो, न भवानिति,
ममकारा-ऽहङ्कारौ वा इत्यादि अगारिकर्म । नासौ पारको भवति धर्म-समाधि-मार्गाणां विमोक्षस्य वा, अथवा नाऽऽत्मनः 15
परेषां वा तारको भवति ॥ ११ ॥ किञ्च—

५६७. णिगिणे वि या भिक्खु सुद्धहजीवी, जे गारवं होति सिलोगगामी ।

आजीवमेतं तु अवुज्जमाणे, पुणो पुणो विप्परियासुवेति ॥ १२ ॥

५६७. निगिणे उ० वृत्तम् । निगिणे वि या भिक्खु सुद्धहजीवी, निगिणो नाम द्रव्याचेलः । ल्हो सयमः,
तेन जीवति अन्तप्रान्तेन, ल्होति वा तेनैव रुक्षजीवितेन गर्वितो भवति, न च समो भवति अरक्त-द्विष्टैरिति, न वा 20
अङ्गञ्झात्राप्रैः समो भवति । आजीवमेतं तु अवुज्जमाणो, “जाती कुल गण कम्मे सिप्पे आजीवणा तु पचविधा ।”
[पिण्डनि० गा० ३३०] ‘जात्या सम्पन्नोऽहम्’ इति मान करोति, प्रकाशयति चाऽऽत्मानं स्वपक्षे परपक्षे, तथा चैनं कश्चित्
पूजयति एषा हि आजीविका भवति मददोषश्च, अँवुज्जमाणे पुणो पुणो चाउरते ससारकंतारे विपर्यासो नाम
जाति-मरणे, किमद्ग पुण जो सव्वसो चेव मुक्कधुरो लिङ्गमात्रावशेषः ? सोऽनन्तकालमटति ॥ १२ ॥

जमेते दोसा समाधिमाघातमँसताण आयरियपारिहावीणं तस्मादिमैः शिष्यगुणैर्भाव्यम् । तं जघा—

25

५६८. जे भासवं भिक्खु सुसाहुवादी, पणिधानवं होति विसारिंदे य ।

आगाढपण्णे सुँयभावितप्पा, अण्णं जणं पण्णसा परिहवेज्जा ॥ १३ ॥

५६८. जे भासवं० वृत्तम् । सत्यभाषावान् धर्मकथालब्धियुक्तो वा भाषावान् । सुपु साधु वदति सुसाधुवादी,
मृष्टाभिधानो वा क्षीर-मध्वाश्रवादि । पणिधानवं ति “से कालण्णे वलण्णे” [आचा० शु० १ अ० २ उ० ५ सू० ३] तथा

१ °हणे जाइए खत्तिए वा पु १ पु २ ॥ २ °जायए ख २ ॥ ३ तह उगग° ख १ ख २ पु १ ॥ ४ लेच्छती ख १ ।
लेच्छए ख २ पु १ पु २ ॥ ५ पँवइति ख १ । पँवइते ख २ पु १ ॥ ६ °त्तभोगी ख १ ॥ ७ वज्जति पु १ ॥ ८ लेच्छ-
तीति वा० ॥ ९ °गारिअगं ण वृ० । °गारिकम्मं ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० वी० ॥ १० ण से पारए होति विमोयणाए
ख १ पु १ पु २ वृ० वी० । ण से परे होति विमोयणाए ख २ ॥ ११ णिक्किचणे भिक्खु सुं ख १ पु १ पु २ वृ० वी० । निगिणेह
भिक्खु उ सुं ख २ ॥ १२ °रितासुं ख १ ॥ १३ अपुज्जमाणे चसप्र० ॥ १४ अश्रुपतामित्यर्थ ॥ १५ पढिभाणवं चृपा० वृ०
वी० । पढिहाणवं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ १६ °रते य ख १ ॥ १७ सुविभावितप्पा ख १ पु २ वृ० वी० । सुयभावितप्पा
ख २ पु १ ॥

“केऽयं कं च णए पुरिसे” [आचा० श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] । अक्षिप्तः पडिभणति उत्तरं भाषते प्रतिभणतीति [पडि]-
भाणवं, औत्पत्तिक्यादिवुद्धियुक्तः सन् प्रतिभानवान् । अर्थग्रहणसमर्थो विशारदः प्रियकथनो वा, कश्चिद् धर्मकथी अपि
वादी अप्य[त्य]र्थमागाढप्रज्ञः । [श्रुतं] वैशेषिकादिहेतुशास्त्राणि, तैरस्य भावितः आत्मा स भवति [श्रुत]भावितात्मा ।
अण्णं जणं, अण्णमिति यो न भाषावान् संस्कृतभाषी वा, असाधुवादी न मृष्टवाक्, [न] सम्प्रतिपत्तिकुशलः, न च
लोक-लोकोत्तरशास्त्रेषु आगाढप्रज्ञेषु भावितात्मा, स एवंविधः कश्चित् पण्णसा नाम प्रज्ञया परिभवति ॥ १३ ॥

न वा भवान् (१), उच्यते—

५६९. एवं ण से होति समाधिपत्ते, जे पण्णसा भिक्खु विउक्कसेति ।

अधवा वि जे लाभमदेण मत्ते, अण्णं जणं खिसति बालपण्णे ॥ १४ ॥

५६९. एवं० वृत्तम् । एवं ण से होति समाधिपत्ते, एवमनेन प्रकारेण समाधिश्चतुर्विधः । समाधिप्राप्तो यः प्रज्ञया
10 भिक्षुरात्मानं विउक्कसेति अहं श्रेष्ठो नान्य इति । अधवा वि जे लाभमदेण मत्ते, अहं वत्थ-पडिग्गह-पीढ-फल-ग-सेज्जा-
सथारगमादी अण्णस्स वि ताव दावेउं सत्तो, किमग पुण अप्पणो अण्णदितुं, तुमं सो वा सअण्ण-पाणगमवि ण लभसि,
एवं सो अण्णं जणं खिसति बालपण्णे । पुनरपि पठ्यते च—“अहवा वि जो जातिमदेण मत्तो, अण्णं जणं खिसति
बालपण्णे ।” एवं अण्णे वि मदा अवुत्ता वि भाणितव्वा ॥ १४ ॥ एतान् दोषान् मत्वा तेण—

५७०. पण्णामदं चेव तवोमतं च, णिण्णामए गोयमदं च भिक्खू ।

15 आजीवतं चेव चउत्थमाहु, से पण्डिते उत्तमपोग्गले से ॥ १५ ॥

५७०. पण्णा० वृत्तम् । पण्णामदं चेव तवोमतं च, प्रज्ञामदो नाम अहं प्रज्ञासम्पन्नः, अहं तपस्वी नान्ये इत्यतः
परं परिभवति, तदेतौ द्वावपि मदौ निश्चितं निश्चितं वा नामयेत्, निनामत्वं नयेद् णिण्णामयेदित्यर्थः । एवं गोत्र[मद]मपि
चशब्दाद् अन्यान्यमपि आजीवतं चेव चउत्थमाहु, आजीवतेऽनेनेति आजीवकः मद इति वाक्यशेषः, मदेन वाऽऽजीव-
तीत्यर्थः । तद्यथा—जातिमदेनाजीवति, एवं कुलमदेनाप्याजीवति, नामनातीत्यनुवर्तत एवेति । से इति स पण्डितः, स्वक-
20 र्मेभिः पूर्यते गलति चेति पुद्गलः, स पण्डितश्चोत्तमपुद्गलश्च, उत्तमजीव इत्यर्थः । अथवा जो सोमणो लाडाणं सो पुद्गलो
बुच्चति, जधा पुद्गलजम्मो पुग्गलजवत्ती ॥ १५ ॥

५७१. एताणि मदाणि विगिंच धीरे, णं ताणि सेवेज्ज सुधीरधम्मा ।

ते सव्वगोतावगते महेसी, उच्चं अगोतं च गतिं वयंति ॥ १६ ॥

५७१. एताणि मदाणि विगिंच धीरे० वृत्तम् । एतानि यान्युद्दिष्टानि । विगिंचेति उज्झित्वा । अहमिदानीं
25 जात्यादिमदस्थानानि हित्वा प्रव्रजितः । धीः बुद्धिः । ण ताणि सेवेज्ज, किमुक्तम् ? न जात्यादिभिरात्मानं उत्कर्षेत, यथा
पूर्वरतादीनि न स्पर्शन्ते तथा तान्यपि, न वा पश्चाज्जातैर्वहुश्रुतादिभिरात्मानं उत्कर्षेत् । सुष्ठु धीरधर्माणः ज्ञानधर्मिणो
गीतार्थाः । आसेवित्वा ते सव्वगोतावगते महेसी, ते इति धीरधर्माणः, सर्वगोत्राणि सर्वं वा कर्म गुण्यते येन तासु तासु
गतिषु स्वकर्मोपगाः अतः कर्मैव गोत्र भवति । उच्चं नाम इहैव सर्वलोकोत्तमतां प्राप्य लोकाग्रं निर्वाणसङ्गकं अगोत्रस्थानं
प्राप्नोति ॥ १६ ॥ स एवं सर्वमदस्थानरहितः—

१ पण्णवं खं १ वृ० वी० । पण्णसा ख २ पु १ पु २ ॥ २ कसेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ जे लाभमयावलिच्चे,
खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । जो जातिमदेण मत्तो चूपा० ॥ ४ आपादितुमित्यर्थः ॥ ५ सो व्वा स० चूसप्र० ॥
६ स्वाक्षपानकमपि ॥ ७ वर्गं चेव ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ मत्वानयेत् चूसप्र० ॥ ९ स्वर्यते स० वा० मो० ॥ १० नेताणि
सेवंति सु० ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ सुवीरं ख १ । १२ गोत्तावं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ अगोत्तं ख १ खं २
पु १ पु २ ॥ १४ उर्वेति खं १ ॥

५७२. भिक्खू सुतच्चा कइ दिट्ठधम्मो, गामे व नगरे व अणुप्पविस्सा ।

से एसणं जाणमणेसणं च, जो अण्ण-पाणे य अणाणुगिद्धे ॥ १७ ॥

५७२. भिक्खू सुतच्चा० वृत्तम् । अर्चयन्ति तां विविधैराहारैर्वस्त्राद्यलङ्कारैश्चेत्यर्चा, मृता इव यस्यार्चा स भवति मृतार्चः, मतो हि न शृणोति न पश्यतीत्यर्थः, एवं भिक्षुरपि शृण्वन्नपि न शृणोति, पश्यन्नपि न पश्यतीत्यादि इत्यतो सुतच्चा । संयमं वा सुतमुच्यते, अर्चेति लेख्या, सँ सुतलेख्यो सुतच्चा, विसुद्धाओ सम्मत्ताओ अविसुद्धाओ असम्मत्ताओ । क्वचित् सूत्रे चार्थे च दृष्टधर्मा, दृष्टसारो दृष्टधर्मा इत्यर्थः । क्वचिद् ग्रामे नगरे वा अनुप्रविश्य गच्छवासी णिग्गतो वा से एसणं जाणमणेसणं च, स एसणा वातालीसदोसविसुद्धा, तच्चिवरीता अणेसणा । अथवा एसणा जिणकप्पियाणं पंचविधा अलेवादादि, हेट्ठिल्लातो अणेसणातो । अथवा जा अभिग्गहिताणं सा एसणा, सेसा अणेसणा । जो पुण अण्ण-पाणे य अणाणुगिद्धे से णं सक्केति परिहरितुं, सो चैव य जाणगो ॥ १७ ॥ किञ्च—

५७३. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू, वैहज्जणे वा तह एगचारी ।

10

एगंतमोणेण विद्यागरेज्जा, एगस्स जंतो गतिरागती य ॥ १८ ॥

५७३. अरतिं रतिं च अभिभूय भिक्खू० वृत्तम् । अरतिं संयमे रतिं असंयमे त्ति, अभिभूय णामा अक्कमिज्जणं । बहुजणमज्झमि गच्छवासी । एगचारि त्ति एगल्लविहारपडिवण्णगो । अरतिग्रहणाच्च परीसहगहणं । एगंतमोणेण तु एगंतसंयमेण, एकान्तेनैव संजममवलम्बमानः पृष्ठो वा किञ्चिद् वाकरोति, न तु यथा मौनोपरोधो भवति, संयमोपरोध इत्यर्थः । तद्यथा—“जा य भासा पाविका सावज्जा सकिरिया” [] किञ्च से वागरेति ? उच्यते, एगस्स

15

जंतो गतिरागती य, एक एव च परमं यात्वात्मा, एक एव चाऽऽगच्छति । उक्तं हि—

एकः प्रकुरुते कर्म भुनक्त्येकश्च तत्फलम् । जायत्येको मृत्यत्येको एको याति भवान्तरम् ॥ १ ॥

[]

पत्तेयं जाति, पत्तेयं मरति ॥ १८ ॥ धर्मकथिकविशेषस्तु—

५७४. सयं समेच्चा अदु वा वि सोच्चा, भासेज्ज धम्मं हितयं पयाणं ।

20

जे गरहिता सणिदाणप्पयोगा, ण ताणि सेवंति सुधीरधम्मा ॥ १९ ॥

५७४. सयं समेच्चा० वृत्तम् । स्वयं समेत्येति स्वयं ज्ञाता (ज्ञात्वा) तीर्थकरः, तच्छिष्यास्तु श्रुत्वा भासेज्ज धम्मं हितयं पयाणं, हितं इहलोक-परलोके य । किञ्च—जे गरहिता सणिदाणप्पयोगा, गरहिता निन्दिता, “णिदाण वंधणे” सह णिदाणेण सनिदानाः, प्रयुज्जंत इति प्रयोगाः त्रिविधाः । अधवा कम्मकथा अधिकृता, तेन ये वाक्यप्रयोगा गरहिताः, तद्यथा—सारम्भ-सप्रप्रिग्रहं कर्म प्रज्ञापयन्ति, कुतीर्थिनः प्रशंसन्ति—एतेऽपि हि कायहेत्तादीन् कुर्वन्ते, सावद्यदानं वा प्रशंसन्ति, न वा तथाप्रकारं कथं कहेज्जा जेण परो अक्कोसेज्ज वा, त एवमादी वाग्दोषां धर्मजीवनोपरोधकत्वेन न सेवन्ते सुधीरधर्माणः कथकाः ॥ १९ ॥ किञ्च—

25

५७५. केसिंच तक्काए अबुज्झभावं, खुंइं पि गच्छेज्ज अबुज्झमाणे ।

आउस्स कालातिथारं वंधातं, लद्धाणुमाणे तु परेसु अट्टे ॥ २० ॥

५७५. केसिंच तक्काए अबुज्झभावं० वृत्तम् । केषाञ्चिदिति मिथ्यादृष्टीनां अबुद्धिभावं अबुज्झभावं, अबुध्यमान-भावमित्यर्थः, नैनमपरिच्छन्त खर-फरुसाइं भणेज्जा, मा भूत् क्षौद्रमपि गच्छन्ति, अबुध्यमानः क्षौद्रं च गतः आउस्स

30

१ सुयच्चा सुय-दिट्ठं ख २ पु २ । सुयच्चा तह दिट्ठं पु १ वृ० वी० ॥ २ गामं व नगरं व ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ च, अण्णस्स पाणस्स अणां ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ सम्मुत्तं पु० स० ॥ ५ बहुज्जणे वा अहवेगं ख १ ॥ ६ वितागं ख १ ॥ ७ हितदं पदाण ख १ ॥ ८ सणिताणप्पयोगा ख १ ॥ ९ नेताणि पु २ ॥ १० क्यशेषः प्रं वा० मो० ॥ ११ केसिंचि ख १ पु १ पु २ ॥ १२ खुइं पि ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १३ असहहाणे खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १४ आयुस्स ख १ ॥ १५ वधाते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १६ माणेण पं खं २ पु १ । माणे त पं खं १ । माणे य पं पु २ ॥

कालातियारं वधातं, यावद् येनाऽऽयुष्कालो निर्वर्तितः स तस्यायुःकालः, अतिचरणमतीचारः, आयुःकालस्य अतीचरणा वधातं देजा, पालक इव खन्दकस्य, येन चान्योपघातो भवति अथवा अणोसेज्ज वा । लद्धाणुमाणे तु अणुमीयतेऽनेनेत्यनुमानम्, लब्धं अनुमानं येन स भवति लब्धानुमानः । कथं लब्धम् ? नेत्र-प्रफविकारेण हि अन्तर्गतं मनो गृणते । तं जघा—‘केयि पुरिसे ? किं वा दरिसणं अभिप्पसण्णे ? किं चास्य प्रियमप्रियं वा यदिदं कथ्यते ?’ इत्येवं लब्धानुमानः ५ परेषु कथयेत् येनाऽऽत्महितं भवति परहितं च इह परत्र च ॥ २० ॥ अथवाऽयमर्थः—

५७६. कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे, विणएज्ज तु सव्वतो आतभावं ।

रूवेहिं लुप्पंति भैयावहेहिं, विज्जं गहाया तस-थावरेहिं ॥ २१ ॥

५७६. कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे० वृत्तम् । येन कर्मणा जीवति न तेनेन परिभाषेत्, यथा हे कोलिक !, न चैवेन तेन कर्मणा निन्दयेदिति, यथा—चर्मकारो भवान् कोलिको वा, मा सो उडुरुटो णं गेणहेज्ज । छन्दं चास्य जाणेज्ज, १० तद्यथा—दारुणो मृदुर्वा । अथवा छन्द इति येनाऽऽक्षिप्यते वैराग्येन शृङ्गारेण इतरेण वा, तथा—के अयं पुरिसे ? कं वा दरिसणमभिप्पसण्णे ? । स एवं ज्ञात्वा विणएज्ज तु सव्वतो आतभावं, आतभावो णाम मिथ्यात्वं अविरतिर्वा, ततो अप्रशस्तादात्मभावात् सर्वतो विनयेत्, एवं कालण्णे मातण्णे जे व सेअण्णे । त जघा रूवेहिं लुप्पंति, रूपं सर्वप्रधानं विषयाणाम्, तत्रापि स्त्रीरूपादि, तेष्वेव मुच्छमालुप्पते, इहापि तावत् जघा “सहेसु उ०” [ज्ञाता० शु० १ अ० १७ सू० १३५ गा० १६ पत्र २३३] गाथा, किमु परलोए ? । एवमेतानिन्द्रियापायान् दृष्ट्वा विवज्जंति त्ति विद्यां गृहीत्वा ज्ञात्वेत्यर्थः, १५ गृहीतविद्यः सन् त्रस-स्थावररक्षणं धर्मं कथयन्ति ॥ २१ ॥

तं पुण कवेन्ता न पूजा-सत्कारादीन्यालम्बनानि आलम्ब्य कथयेदित्यतो निगार्थते—

५७७. ण पूयणं चेव सिलोर्गकामी, पियंमप्पियं कस्सति णो करेज्जा ।

सवे अणट्ठे परिवज्जयंते, अणाइले या अकसांइ भिक्खू ॥ २२ ॥

५७७. ण पूयणं चेव० वृत्तम् । ण पूया मे भविस्सती, सिलोर्गो णाम जसोकित्ती, यथा नानेन तुल्यः प्रज्ञप्त- २० विस्तरो कथको मृष्टवाक्य इत्यादि । प्रियं च न कुर्यादसयतानां अन्यतरेण सावद्योपकारेण वा अप्रियम् । अथवा ममायं प्रियः अयं चाप्रिय इति, अथवा यो यस्य प्रियः स न तस्य पिशुनवचन-विद्वेषणादिभिः कुर्यात् कर्मकथाम् । किञ्च—सवे अणट्ठे अशोभना अर्थाः अनर्थाः, संयमोपरोधकृद् अर्थोऽनर्थः, अनर्थदण्ड इत्यर्थः । अणाइलो णाम अनातुरः क्षुधादिभिः परीपहैः । अकपायशीलः अकपायी ॥ २२ ॥

५७८. आहत्तधिज्जं समुपेधमाणे, सवेहिं पाणेहिं ‘णिखिप्प दंडं ।

२५ णो जीवितं णो मरणाभिकंखी, चरेज्ज मेधावी वलयाविमुक्को ॥ २३ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ आहत्तहितं सम्मत्तं ॥ १३ ॥

५७८. आधत्तधिज्जं समुपेधमाणे० वृत्तम् । आधत्तधिज्जं धम्मं मग्गं समाधिं समोसरणाणि य यथावदुदितानि सम्यग् उदपेक्षमाणः । सवेहिं पाणेहिं णिखिप्प दंडं, दंडो नाम घातः । णो जीवितं णो मरणाभिकंखी असंजमजीवितं परीपहोदयाद्वै मरणं । चरेज्ज मेधावी वलयाविमुक्को त्ति वलया मीया, ताए विमुक्तः । एव ब्रवीमि ॥ २३ ॥

३० ॥ यथातथीयं त्रयोदशमध्ययनम् ॥ १३ ॥

१ विविंच ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ तो ख १ ॥ ३ सव्वहा वृ० बी० । सुव्वते ख २ पु १ ॥ ४ पावभावं वृ० । आयभावं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ५ भयारणहिं पु १ । भयावणहिं ख २ पु २ ॥ ६ लोयगामी ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पितमप्पितं ख २ पु १ ॥ ८ कहेज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ ९ अणाउले ख २ पु १ पु २ वृ० बी० । अणादिले ख १ ॥ १० सादि मिं खं १ । साय मिं ख २ पु १ पु २ ॥ ११ च्छहीतं सं ख १ । च्छहिज्जं ख २ पु १ पु २ ॥ १२ णिहाय डंडं ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० बी० ॥ १३ कंखी, परिववडेज्जा वलं खं १ । परिववएज्जा वलं ख २ पु १ पु २ ॥ १४ द्वा रमण पु० स० । द्वा रमणं वा० मो० ॥ १५ मया तए वमुक्तः चूस्र० ॥

१४

[चोदसमं गंधज्झयणं]

अज्झयणाभिसंवंधो-वलयाविमुक्को त्ति भावगंधविमुक्को त्ति अभिहितः, सो पुण ग्रन्थो इह वणिज्जति, एस संवंधो । तस्स चत्तारि अणुओगद्वाराणि । अत्थाहिगारो-गंधो जाणिऊण विप्पयहितव्वो, पसत्थभावगंधो य गच्छेतव्वो । णामणिप्फण्णे ग्रन्थे । तत्थ—

गंधो पुव्वुद्दिट्ठो दुविधो सिस्सो य होति णायव्वो ।

पव्वावण सिक्खावण पगयं सिक्खावणाए उ ॥ १ ॥ १२० ॥

गंधो पुव्वुद्दिट्ठो दुविधो० गाथा । गंधो दुविधो-दव्वे भावे य, जघा खुड्ढागणियंठिजे [उत्तरा० अ० ६ ति० गा० २४०-४२] । भावगंधो पुव्वुद्दिट्ठो । तं पुण गंधं जो सिक्खइ सो सिक्खउ त्ति वा सेहो त्ति वा सीसो त्ति वा बुच्चति । सो पुण दुविधो-सहत्थपव्वावित्ता सिक्खवित्ता । तत्थ सिक्खावणासिस्सेण अधियारो ॥ १ ॥ १२० ॥

* सो सिक्खगो तु दुविधो गहणे आसेवणे य बोधव्वो ।

गहणम्मि होति तिविहो सुत्ते अत्थे तदुभये य ॥ २ ॥ १२१ ॥

* आसेवणाए दुविधो मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य ।

मूलगुणे पंचविधो उत्तरगुणे वारसविधो तु ॥ ३ ॥ १२२ ॥

मूलगुणे पंचविधो पाणातिवायवेरमणादि । प्राणातिपातविरमणं ज्ञात्वा तमेव आसेवते, करोतीत्यर्थः । एवं उत्तरगुणेषु वि । ते य द्वादसविधमासेवते ॥ २ ॥ ३ ॥ १२१ ॥ १२२ ॥

एष हि शिष्यः आचार्यं प्रति भवति तेनाऽऽचार्योऽपि द्विविधः—

आयरिओ^१ पुण दुविधो पव्वावेतो य सिक्खवेतो य ।

सिक्खावेतो दुविधो गहणे आसेवणे चैव ॥ ४ ॥ १२३ ॥

आयरिओ पुण दुविधो० गाथा । पव्वावेतो य सिक्खवेतो य । पव्वावेतो णाम जो दिक्खेति । सिक्खावेतो दुविधो-गहणे आसेवणे [चे] व ॥ ४ ॥ १२३ ॥

गार्धेतो वि य तिविधो सुत्ते अत्थे य तदुभये चैव ।

आसेवणाए दुविधो मूलगुणे उत्तरगुणे य ॥ ५ ॥ १२४ ॥

॥ गंधो सम्मत्तो ॥ १४ ॥

गार्धेतो वि य तिविधो० गाथा । गहणे तिविधो-सुत्तं गाहेति अत्थं गाहेति उभयं गाहेति । आसेवणाए दुविधो मूलगुणे उत्तरगुणे य, मूले पंच, त जघा-पाणातिवायवेरमण सेवावेति, कारयतीत्यर्थः । उत्तरगुणे तवं दुवालसविधं आसेवावेति ॥ ५ ॥ १२४ ॥ णामणिप्फण्णो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । स एवमाद्यत्तधिए धम्मे द्वितो—

५७९. गंधं विधाय ईह सिक्खमाणो, उत्थाय सुवभचेरं वसेज्जा ।

ओवातकारी विणयं सुसिक्खे, जे छेगे विप्पमादं ण कुज्जा ॥ १ ॥

१ सीसो त ख १ ॥ २ य ख २ पु २ ॥ ३ *सेवणाए नायव्वो ख १ पु २ वृ० । *सेवणे य णायव्वो ख २ ॥ ४ *गुण ख २ पु २ ॥ ५ *ओ वि य दु० ख १ खं २ पु २ वृ० ॥ ६ गाहावेतो तिविहो ख १ ख २ वृ० ॥ ७ मूलगुण उत्तरगुणे दुविहो आसेवणाए उ ख १ ख २ पु २ वृ० ॥ ८ इति चूपा० ॥

५७९. 'गंथं विधाय इह सिक्खमाणो० वृत्तम् । सावचं द्रव्यग्रन्थः, प्राणातिपातादि मिथ्यात्वादि अप्ससत्यभावग्रन्थं च विसेसेणं हित्वा विधाय; पसत्यभावग्रन्थं तु णाण-दंसण-चरित्ताइं आदाय, खयोवसमियं णाणं कस्सइ पुव्वादत्तं भवति, किंचिदादाय पव्वयति आदानार्थम्, खाइगस्स तु णियमादाय । दर्शनं त्रिविधम्, तस्यापि कस्यचिदादानाय, केनचित् पूर्वनादत्तेन क्षायोपशमिकेन, पूर्वगृहीतस्य तु आदानार्थं बुद्धिपेक्षम् । चरित्रस्य तु त्रिविधस्याप्यादानाय, प्रशस्तभावग्रन्थे-
 5 नाये (? नोपेत इ)त्यर्थः तेनात्रात्मानं ग्रथयति । इहेति इह प्रवचने । इति च पठ्यते उपप्रदर्शनार्थः । एवं दुविधाए सिक्खाए सिक्खमाणो उत्थायेति प्रव्रज्य सोभणं वंभचेरं वसेज्जा सुचारित्रमित्यर्थः, गुप्तिपरिसुद्ध वा मैथुनं वंभचेरं वुच्चति, गुरुपादमूले जावजीवाए जाव अचुञ्जतविहार ण पडिवज्जति ताव वसे । ओवातकारी णिदेसकारी, जं जं वुच्चति तं तं सिक्खति गहणसिक्खाए, सुट्टु वि सिक्खितं च आसेवणसिक्खाए अपडिक्खल्लेतो जे छेगे विप्पमादं ण कुज्जा, यच्छेकः स विप्पमादं प्रमादो नाम अनुद्यमः, [विप्पमादः] यथोक्तकरणम्, यथाऽऽतुरः सम्यग्वैद्योपपातकारी शान्तिं लभते एवं साधुरपि
 10 सावद्यग्रन्थपरिहारी पापकर्मभेषजस्थानीयेन प्रशस्तभावग्रन्थेन कर्माभयशान्तिं लभते ॥ १ ॥

जो पुण एगल्लविहारपडिमाए अप्पज्जत्तो, गच्छम्मि केयि पुरिसे अविदिणि(?ण्णे) णिगच्छंति अवितीर्णश्रुतमहोदधी, यद्वा नासौ तीर्थकरादिभिर्विधत्तः तस्स दुज्जादादी दोसा भवंति, इमे चान्ये । सूत्रम्—

५८०. जधा दिथा पोतमपत्तजातं, सवासगा पवितुं मण्णमाणं ।

तमचाईतं तरुणमपेक्खगं वा, ढंकादि अवत्तगमं हरेज्जा ॥ २ ॥

15 ५८०. जधा दिथा० वृत्तम् । पोतमपत्तजातं सवासगा पवितुं मण्णमाणं, सवासगाद् गर्भादण्डाच्च द्विर्वा जातो द्विजः । पततीति पोतः । पतन्तं त्रायन्तीति पतत्राणि पिच्छानीत्यर्थः, नास्य पत्राणि जातानि अपत्रजातः । सवासगा पवितुं प्रलातुं तमचाईतं तरु[णम]पेक्खगं वा सवासगातो उल्ली(?ड्डी)णं पुणो उड्डेतुमसक्केत्तं, ढङ्कः पंखी, ढङ्क आदिर्येषां ते भवन्ति ढंकादिणो अन्यतराः, अव्यक्तगम इति अपर्याप्त, हरेज्ज वा, पिवीलिकाओ व णं खाएज्ज, मारेज्ज वा णं चेढरूवाणि घाडेज्ज वा, अपि काकेनापि हियते ॥ २ ॥ एष दृष्टान्तः । सूत्रेणैवोपसंहारः—

20 ५८१. एवं तु सिक्खे वि अपुट्ठधम्मे, णिस्सारं वुसिमं मण्णमाणो ।

दियस्स छावं व अपत्तजातं, हरिसु णं पावधम्मा अणेगे ॥ ३ ॥

५८१. एवं तु सिद्धे (सिक्खे) वि अपुट्ठधम्मे० वृत्तम् । न स्पष्टो येन धर्मः स भवति अपुट्ठधम्मे, अगीतार्थ इत्यर्थः । णिस्सारमिति इहलोकसुहं, णिस्सारं वुसिमं णाम चारित्रि णिस्सार मण्णमाणो, परलोअसुहं चाणिस्सारं मण्णमाणो, दियस्स छावं व स एव द्विजः—पक्षी चटिकादीनामन्यतमः, छावगं नाम पिह्णां, अपत्रजातं अपक्षजातं हरिसु हरिति
 25 हरिस्सति वा, त्रैकाल्यदर्शनार्थं तीतकालग्रहणम् । पापो येषां धर्मः—मिथ्यादर्शनं अविरतिश्च ते पापधर्माः भिक्षुकादीनि तिणि तिसट्ठाणि पावादियसताणि विप्परिणामेऊण हरंति । तद्यथा—जीवाकुलत्वाद् दुःसाध्या अहिंसा, दुःखेन च वो धर्मः, इह तु सुखेन शुचिवादिनोऽपि द्विपन्ति आमघटवदित्येवं कुप्रवचनजलेन विनश्यन्ति । रायादिणो णियल्लगा वा णं विसण्णिं णिमतेन्ति, इत्थी वा इत्यादि । अनेक इति बहवः पापण्डिनो गृहिणश्च ॥ ३ ॥

यतश्चेते दोषाः अगृहीतग्रन्थस्य तेन तद्ग्रहणार्थं गुरुपादमूले—

30 ५८२. ओसाणमिच्छे मणुए समार्धिं, अणोसिते णंतकरे त्ति" णच्चा ।

ओभासमाणे दवियस्स वित्तं, ण णिक्खसे चहिता आसुपण्णे ॥ ४ ॥

१ गंथं वा० मो० ॥ २ पूर्वतः दत्तेन चमप्र० ॥ ३ 'ग्रन्थो आदानीयेत्यर्थः सु० ॥ ४ 'डिकूलेत्ति जे स० वा० मो० ॥ ५ 'स्थानीया' । न प्रश० चमप्र० ॥ ६ दिता पो' न १ ॥ ७ सावासगा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ 'इउं तं' ख २ ॥ ९ 'पत्तजातं ढं' न १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० तु सेहं पि अपुट्ठधम्मं, णिस्सारियं वुसिमं मण्णमाणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ इ गं २ पु १ पु २ । ति गं १ ॥

५८२. ओसाणमिच्छे० वृत्तम् । ओसाणमित्यवसानं जीवितावसानमित्यर्थः, अथवा ओसाणमिति स्थानमेव गुरु-
पादमूले । उक्तं हि—“आसवपदमोसाणं मल्लिस्स मणोरमे चेव ।” [मनुष्य इति यावन्मनुष्यत्वमस्य
तावदिच्छति वसितुं अगिलाए समाधिं मण्णमाणोऽनवबुद्धोऽवग्रहवत्, समाधिरुक्ता, तमाचार्यसकाशादिच्छति । अन्यत्रापि
हि वसन् जो गुरुणिदेशं वहति स गुरुकुलवासमेव वसति, अनिर्देशवर्त्ती तु सन्निकृष्टोऽपि दूरस्थ एव, लोकेऽपि सिद्धा
प्रत्यक्ष-परोक्षासेवा । आह च—“काम-क्रोधावनिर्जित्य, किमारण्य करिष्यसि ? ।” [कालगतेऽपि गुरौ 5
असहायेन गीतार्थेन चान्यत्र गन्तव्यम् । स्यात्—को दोषोऽनधिकरणायितस्य ? अणोसिते गंतकरे चिं णच्चा, ण उपितः
गुरुकुलेहिं अनुषितः न भवस्यान्तकरो भवति, बालुङ्कवैद्यदृष्टान्तः [बृहत्क० भाष्य गा० ३७६ पत्र १११], गुरुसमीपे तु स्वलि-
तोऽपि पुनर्विशोध्यते । कया मेरयाऽऽवासे ? ओभासमाणे दवियस्स वित्तं, ओभासितं णाम राग-द्वेषरहितत्वात् तीर्थकर
एव भगवान्, ‘ज्ञानधना हि साधवः’ इति कृत्वा वित्तं ज्ञानमेव, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणि वा । अथवा तं दविगवित्तं
प्रकाशयति—वादी वा धम्मकथी वा विसुद्धचरित्रो वा तपस्वी वा । तद् यावदाचार्यसमीपे विद्यते ताण ण णिकसे बहिता, 10
असावपि तावद् वशको गुरुमुपजीवति, आचार्यवज्रवद् गुर्वनुज्ञातो णिकसे, मज्जातातो वा बहिता ण णिकसे, विषय-
कषायाभ्यां वा हीरमाणमात्मानं अवभासते अनुशासतीत्यर्थः, मा एवं कुरु यावदित्यर्थः । निवार्यमाणं चात्मानमिच्छति
गुर्वादिभिः, आशुप्रज्ञ इति क्षिप्रप्रज्ञः क्षण-लव-मुहूर्तप्रतिबुद्ध्यमानता ॥ ४ ॥ तथा “किं मे कडं किं व मे किच्च सेसं०”
[प्रमादं च गत्वा आशु प्रतिनिवर्त्तते किल, सप्रमादं वा तत्र विषय-प्रमादनिवृत्तये इत्यपदिश्यते—

५८३. सद्दाह सोच्चा अदु भेरवाह, अणासए तेसु परिव्वएज्जा ।

15

णिदं च भिक्खू ण पमादएज्जा, कहं कहं वा वित्तिगिच्छतिण्णे ॥ ५ ॥

५८३. सद्दाह सोच्चा अदु भेरवाह० वृत्तम् । तद्यथा—वन्दन-स्तुत्याशीर्वाद-निमन्त्रणादीन् तथोपसेवनादीनि, येन
आदिग्रहणं करोति तेन ज्ञायते यथैतानि स्तुत्यादीनि गन्धजातानीह सन्तीति । भयं कुर्वन्तीति भैरवाणि, तद्यथा—खर-फरुस-
णिद्धुर-भैरवादीनि सद्दाणि सोच्चा, वाक्यशेषादभैरवाणि, वाक्यशेषादिति न ज्ञाप्यते, वाशब्दादभैरवान्, अथवा अभैरवाणि ।
अनाश्रयो नाम अनाश्रवः तेषु भवेत्, अथवा आश्रय इति स्थानम्, न राग-द्वेषाश्रय इत्यर्थः । अनुभूतेषु वा । एवं जाव 20
फरुसाणि फुसित्ता अदु भेरवाणि, अपि चोलपट्टए कप्पेसु वा सण्हेसु रागो ण कायव्वो, खर-फरुस-मइलेसु दोसो, जइ
पंचहिं हता सद्-फरिस-रस-रूव-गंधेहिं एते इन्द्रियप्रमाददोषा इहैव । निद्राप्रमादनिवृत्तये तु णिदं च भिक्खू ण पमाद-
एज्जा, दिवसतो ण णिदायति, रत्तिं पि दोणिह जामे जिणकप्पी, एकान्तं पि तणुणिहो सरीरधारणार्थं स्वपिति, निद्रा हि परमं
विश्रामणम् । चशब्दात् कषाय-[वि]कथा-मद्यप्रमादा अपि गृह्यन्ते । कथं कथमिति, किमहं पव्वज्जं ण णित्थरेज्ज ? समाधि-
मरणं ण लभेज्ज ? अथवा कथं कथमिति सम्यगनुचीर्णस्यास्य किं फलमस्ति नास्ति ? इत्येवं वित्तिगिच्छां तरेज्ज, न कुर्या- 25
दित्यर्थः, धर्मकथां वा कथयन् वित्तिगिच्छामप्पणा तरेज्ज, “तमेव सच्चं निस्सकं जं जिणेहिं पवेदितं ।” [आया० ध्रु० १ अ० ५
४० ५ सू० ३ । अण्णेसिं च तथा कहेज्ज जघा वित्तिगिच्छा ण भवति ॥ ५ ॥ उत्तरशिक्षाधिकारेऽनुवर्तमानो—

५८४. जे ठाणए या सयणा-ऽऽसणे या, परक्कमे यावि सुसाहुजुत्ते ।

समितीसु गुत्तीसु अ आयपण्णे, विचारंगरेति य पुढो वदेज्जा ॥ ६ ॥

५८४. जे ठाणए या सयणा-ऽऽसणे या० वृत्तम् । स्थानेन साधुर्भवति पढिलेहित्ता पमज्जित्ता, जघा ठाणसत्ति- 30
क्कए [आचा० ध्रु० २ चू० २-१] । सयणे सुवतो साधू साधुरेव भवति, सज्जगरो सुवति जघा ओहणिज्जुत्तीए । आसणे

१ पञ्चम-पट्टपूजते मूलसूत्रादर्शेषु वृत्ति-दीपिकयोश्च व्यत्यासेन वर्त्तते ॥ २ सद्दाणि सोच्चा अदु भेरवाणि, अणासवे ख १
खं २ पु १ पु २ ट० वी० ॥ ३ दं कुज्जा ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ कहची विं पु १ पु २ ॥ ५ पी विहंछित्तिण्णे ख १
ख २ वृ० वी० ॥ ६ तानिह चूमप्र० ॥ ७ णओ या खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ आसुपण्णे ख २ पु १ पु २ ॥
९ गंरंते य खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

निसीयंतो पडिलेहणादि करेति पीढगादि च, जहिं काले आसणं गेण्हितव्वं जधा परिभुंजितव्वं, पलियंकादीओ य पंच णिसिज्जाओ आचरंतो साधुरेव भवति, परक्खे रियासमितत्वात् साधुरेव भवति । समितीसु गुत्तीसु अ समितीओ रियासमितीमुक्का सेसाओ, गुत्तीओ वि कायगुत्तिं मोत्तुं, ठाण-सयणा-SSसणग्गहणेणं कायगुत्तिरुक्का । आगता प्रज्ञा यस्य स भवति आगतप्रज्ञः, समिति-गुप्पीश्च आसेवते । वियागरेति त्ति स एवं समितात्मा गुप्पश्च यदा तान् व्याकरोति धर्मं तदा ५ सुखं प्रज्ञापयति, पुढो विस्तरशः कथयति, तस्य हि उद्यमानस्य ग्राह्यं वचो भवति विसुद्धं च वदति । स्थानादिषु वा योऽपि चिरं स्वलतीत्यर्थः, तं पुढो वदेज्ज पतिचोदिज्ज स्वयम्, यथा ते हि सुखं परान् वारयन्ति । अथवा पुढो त्ति परस्परं चोदयन्ति, न गारवेन ममैते वदया अभियोज्या वा ॥ ६ ॥

सो पुण चोदंतो दुविधो—समानवयोऽसमानवयो वा, सर्वस्यापि सोढव्यमिति, तद्यथा—

५८५. डहरेण बुद्धेणऽणुसासिते तु, रातिणिण्णावि समव्वणं ।

10

सम्मं तगं थिरतो णाभिगच्छे, णिज्जंतए वा वि अपारए से ॥ ७ ॥

५८५. डहरेण० वृत्तम् । डहरो जन्म-पर्यायाभ्याम्, बुद्धो वयसा, अनुशासितः कचित् चुक्क-स्वलिते पडिचोदितः, रातिणिओ आयरिओ परियाण वा पवत्तगार्हण वा पञ्चानामन्यतमेन समवयो—परियाण वयसा वा, एवमादीनां वचनं सम्मं तगं थिरतो तदिति चोदनावचनम्, थिरं नाम न अपुणकारयाए अब्भुट्ठेति, नाभिगच्छति गृहामि, न मिच्छादुक्कडं करेति, कुंभारमिच्छादुक्कडं वा करेति, चोदितो वा पडिचोदति । णिज्जंतए वा वि अपारए से, यथा नदीपूरेण हियमाणः 15 केनचिदुक्कः—इदं तुरकाष्ठं अवलम्बस्व शरस्तम्बं वृक्षशाखां वा मुहूर्तमात्रं चाऽऽत्मानं धारय इत्युक्तो रुष्यति न वा करोति, यदुच्यते स हि अपारगे भवति, पारं गच्छतीति पारगः, एवं समिओ वि । अथवा निर्यञ्जणामिवाऽऽतुरः न रागपारं गच्छति । अथवा णिज्जंतग इति णिज्जंततो, स हि आचार्यैर्मोक्षं प्रति नीयमानोऽपि सम्यगुपदेशैः पडिचोअणाहि य ण पारं गच्छति संसारस्य कषायवशात्, अहं पि चोइज्जामि डहरेहिं अप्पसुत्तेहि य ॥ ७ ॥

एस ताव सपक्खेचोदणा । इदाणि सपक्खे परपक्खे अ—

20

५८६. वियुट्ठितेणं समयणुसट्ठे, डहरेण बुद्धेणऽणुसासिते तु ।

अब्भुट्ठिताए घटदासीए वा, अगारिणं वा समयणुसिट्ठे ॥ ८ ॥

५८६. वियुट्ठितेणं समयणुसट्ठे० वृत्तम् । विउट्ठितो णाम विगुतो, यथा व्युत्थितपरः—व्युत्थितोऽस्य विभवः सम्पत्, व्युत्थिताः संयमविप्रतिपन्ना इत्यर्थः । पार्श्वस्थादीनामन्यतमेन वा कचित् प्रमादाच्चातुर्येण वा त्वरितत्वरितं गच्छन् 25 'जधा तुव्वं ण वट्ठति तुरितं गंतुं, कहं कीढगादीनि न हिंसध ? रुस्सिहित्तु वा । एवं मूलगुणेसु वा उत्तरगुणेसु वा विराधणाए अण्णतरेण वा समयेनाऽनुशास्तः—ण तुव्वं वट्ठति एवं काउ, जुअंतरपलोअणेण होतव्वं । तं तु डहरेण वा महतेण वाऽनुशास्तः । अब्भुट्ठिताए घटदासीए वा, अतीव उत्थिता अब्भुट्ठिता, कुत्रोत्थिता ? दौःशील्ये, घटदासीग्रहणं तीसे वि ताव णोदिज्जंते ण रुस्सितव्वं, किं पुण जो तणुआणि वि सीलाणि धरेति ? । अथवा अब्भुट्ठिता सा दंडघट्टिता भुयंगीव धमघमंती रुद्धा णं भणंती—तुव्वं वट्ठति एवं कातुं ? । अथवा अब्भुट्ठिते त्ति पडिपक्खवयणेण गतं, चन्द्रगुप्पस्त्रीवत् पुरुषः, तद्यथा—दासदासी पतितेभ्योऽपि पतिता सा वि चोदंती ण वक्कव्या—सच्चा वि ताव तुमं का होसि ममं चोदेतुं ? । 30 अगारिणं ति स्त्री-पुं-नपुंसकं वा । श्रावकेण अन्यतरेण वा एव चोदितो ण कुप्पेज्जा ॥ ८ ॥

५८७. ण तेसु कुप्पे ण त पव्वहेज्जा, ण यावि किंची फरुसं वदेज्जा ।

तथा करिस्सं ति पडिस्सुणेत्ता, सेयं खु मेयं ण पमाद कुज्जा ॥ ९ ॥

१ ऊ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ °व्वदेणं ख १ ॥ ३ °सिट्ठे ख २ पु १ पु २ ॥ ४ °ण व चोतिते तु ख २ पु २ वृ०
दी० । °ण व चोइतेसु खं २ पु १ ॥ ५ अब्भुट्ठिं पु २ वृ० दी० । पच्चाट्ठिं पु १ ॥ ६ कुज्जे ख १ खं २ पु २ वृ० दी० । कुप्पे
वृपा० । कुट्ठे पु १ ॥ ७ °स्सुणेज्जा खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ८ एय खं १ ॥

५८७ [ण तेसु कुप्पे ण०] वृत्तम् । कोपो नाम मनःप्रद्वेषं पडुच्च । ण त पव्वहेज्जा कट्ट-लोह-इहादीहिं । ण वा फरुसं वदेज्ज, जघा स मरु[ओ, र]त्तपडगो नाम खोमढक्खाओ मुंडकुडुंवी, सो वि ताव छिण्णणासिगो ण किरि जाणति जेण तुब्भोवदिट्ठं, किमंग पुण तुमं ? । सपक्खेण वा ओसण्णेण चोदितो भणति—को तुमं ममद्वे वा चोदेतुं भवति ? । तथा करिस्सं ति सपक्खे मिच्छामि दुक्कडं, परपक्खे 'ममैवैतच्छेयः' एवं पडिसुणेत्ता न च प्रमादं कुर्यात् ॥ ९ ॥

येन पुनश्चोद्यते यत्तुल्यगं तस्स पूया कातव्या । तत्र दृष्टान्तः—

५८८. वणंसि मूढस्स जहा अमूढे, मग्गाणुसासंति हितं पैयाणं ।

तेणेव मे इणमेव सेयं, जं मे बुधा सम्मणुसासयंति ॥ १० ॥

५८८. वणंसि मूढस्स० वृत्तम् । वनं अरण्यं तत्र दिग्मूढस्य उत्पथप्रतिपन्नस्य वा अमूढः कश्चित् पुमान् अन्यो ग्रामो वा अदिसं गच्छतो मार्गं कथयति—यथा कथयामि तथा तथाऽयं मार्गं ईप्सितां भुवं गच्छति, अनुशासन्तो यदि उन्मार्गापायान् दर्शयित्वा ब्रवीति—अयं ते मग्गो हितः क्षेमः, अकुटिलत्वादितः फलोवगादिवृक्ष-जलोपेतत्वाच्च । प्रजायन्ते इति प्रजाः मनुष्याः, प्रयान्ति वा येन तत् प्रयातं भवति मार्ग एव । तेणेव मे इणमेव 'सेयं', तेण हि मूढेण मज्झं चेव एतं सेयं । जं [मे] बुधा सम्मणुसासयंति, जं मे एते बुधा मग्गविदू सम्मं उज्जुगं, न वा द्वेपेण, अनुशासना नाम मार्गोप-देशनैव । अथवा तेनैतत् तुल्यं तेनैव हि दिग्मूढेन ममैवैतच्छेयो मार्गोपदेशनमजानतः, तस्य वचो गृह्येत । तथा शिष्येणापि ममैवैतच्छेयः, किमिति ? उच्यते—जं मे बुधा सम्मणुसासयंति, बुधाः आचार्याः पुत्रस्येवोपदिशन्ति, न द्वेषेणापक्षरागेण वा । क ? स्वलितेषु अणुशासति ॥ १० ॥ एष दृष्टान्तः । उपसहारः—

५८९. तेणावि मूढेण अमूढयस्स, कायव पूया सविसेसजुत्ता ।

एतोवमं तत्थ उदाहु 'धीरे, अणुगम्म अट्ठं उवणेति सम्मं ॥ ११ ॥

५८९. [तेणावि मूढेण अमूढयस्स० वृत्तम् ।] ततः तेन मूढेनेश्वरेण वा अमूढस्येति देशिकस्य, यद्यपि चण्डाल-पुलिन्द-गन्द-गोपालादि च तस्यापि तेन निस्तीर्णकान्तारेण सता शक्त्यनुरूपा कायवा पूया सविसेसजुत्ता, अहमनेन दुर्गात् श्वापदभयादिदोषेभ्यो मोक्षित इत्यतोऽस्य कृतज्ञत्वात् प्रतिपूजां करोमि । विशेषयुक्ता नाम यावती मे तेन पूजा कृता अतो अस्याधिक करोमि, तद्यथा—वस्त्रा-ऽन्न-पान-भोगप्रदानं च राजा दद्यात् । उक्तो दृष्टान्तः । एतोवमं तत्थ उदाहु धीरे, तस्मिन्निति तस्मिन् मार्गोपदेशके । उदाहरति स्म उदाहु धीराः । अणुगम्म अट्ठं ति अणुगमेतूण अनुगम्य उपनयन्ति, तेनापि मिथ्यात्ववनाद् उत्तरन्तेन अभ्युत्थानादि सविशेषा पूजा कर्तव्या, यद्यप्यसौ चक्रवर्ती निष्क्रान्तः आचार्यश्चन्द्रमः-कुलादिजातः । द्रव्यपूजा आहारादि, भौवे भक्तिः वर्णवादश्च । वार्त्तास्वन्येऽपि दृष्टान्ताः । तद्यथा—

गेहे वि अग्निजालाउलम्मि जलमाण-डज्झमाणम्मि । जो बोधेति सुवधुं सो तस्स जणो परमवंधू ॥ १ ॥

जघ वा विससजुत्तं भत्तं मिट्ठमिह भोत्तुकामस्स । जो विसदोसं साहति सो तस्स जणो परमवंधू ॥ २ ॥

[] ॥ ११ ॥

१ ण-हट्टादीहिं चूसप्र० । ण-हट्टादीहिं मु० ॥ २ अमूढा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ पदाणं ख १ । पताणं ख २ पु १ ॥ ४ तेणावि मज्झं इणं ख १ वृ० वी० । तेणेव मज्झं इणं ख २ पु १ पु २ ॥ ५ सम्मणुसां ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ सेयं तेण विमूढेण अमूढयस्स तेण हि चूसप्र० । अग्नेतनसूत्रप्रतीकहपोऽय पाठोऽत्र लेखकप्रमादेन प्रविष्टोऽस्ति ॥ ७ अह तेण मूं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । ८ पूता ख १ ॥ ९ एवोवमं ख २ पु १ पु २ ॥ १० वीरे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ अर्थ उवणेति ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ भावभक्तिवर्णवादश्च । धार्तास्वन्ये चूसप्र० ॥ १३ जह णाम डज्झं वृत्तौ ॥ १४ सुयंतं सो वृत्तौ ॥ १५ निद्धसिह वृत्तौ ॥

अयमन्यः सौत्रः—

५९०. णेता जधा अंधकारंसि रातो, मग्गं ण जाणाति अपासमाणे ।

सो सूरियस्स अब्भुग्गमेणं, मग्गं वियाणाति पगासितम्मि ॥ १२ ॥

५९०. णेता जधा अंधकारंसि रातो० वृत्तम् । नयतीति नीयते वा नेता । अन्धं करोतीति अन्धकारः मेघान्धकारं
५ अचन्द्रा वा रात्रिः, अहवी या गर्ता-पापाण-दरी-वृक्षदुर्गमा, से तस्यां पूर्वदृष्टमपि दण्डकपथं न पश्यति, कु[तोऽ]-
सौरमार्गम् ? । सो सूरियस्स अब्भुग्गमेणं स एव सूर्यप्रकाशाभिव्यक्तचक्षुर्जानकः मग्गं वियाणाति पगासितम्मि,
प्रकाशितमिति जगति चक्षुषि वा ॥ १२ ॥

५९१. एवं तु सेहे वि अपुट्ठधम्मो, धम्मं ण जाणाति अबुज्झमाणे ।

से कोवितो जिणवयणेण पच्छा, सूरुदये पासति चक्खुणा वा ॥ १३ ॥

५९१. एवं तु सेहे० वृत्तम् । सेहो पुव्वुतो दुविधो-गहणे आसेवणे य । अपुट्ठधम्मो णाम अदृष्टधर्मा, धम्मं ण
जाणाति प्रवृत्ति-निवृत्तिलक्षणं धर्मं ज्ञानादि-प्राणातिपातादिषु यथासंख्यं, अथवा चारित्रधर्मं अप्रमादधर्मं वा । से कोवितो
जिणवयणेण पच्छा, कोवितो णाम विपश्चित्कृतः गहणसिक्खाए कोवितो, आसेवितव्वं च ग्रहणगिह्या ज्ञायते । सूरुदये
पासति चक्खुणा वा देशिकोऽपि च पवं । अकृत्यान्निवर्त्य कृत्ये प्रवर्तते ॥ १३ ॥

गुरुकुलवासगुणात् प्रमादा-प्रमादौ मूलोत्तरगुणौ च पश्यति । मूलगुणेषु तावदहिंसापथमपदिश्यते—

५९२. उट्ठं अधेयं तिरिया दिसासु, जे थावरा जे य तसा य पाणा ।

सदा जंतो तंसि परक्कमंतो, मणप्पयोसं अविकंपमाणो ॥ १४ ॥

५९२. उट्ठं अधेयं तिरिया दिसासु० वृत्तम् । उट्ठं अधेयं ति खेत्तपाणातिवातो । जे थावरा जे य तसा
द्ववपाणादिवादो । सदा जतो ति कालप्राणातिपातः । तंसि परक्कमंतो मणप्पयोसं अविकंपमाणो ति भावपाणातिवातो ।
योगत्रय-करणत्रयेण एवं सीतालं भंगसतं पंचसु महव्वतेसु । दव्वादिचतुष्कं च सामान्येन सव्वासु जोएतव्वा । मणप्पदोसं
२० पदोसेण वा विविधं कप्पयति विकप्पमाणो । एवं उत्तरगुणेषु वि दुविधा सिक्खा जोएतव्वा ॥ १४ ॥ यस्माच्चैते गुरुकुल-
वासगुणाः-तत्राऽऽवसन् ज्ञानमधीत्य करतलामलकवद् लोकं पश्यति, व्रतेषु च स्थिरो भवति, ज्ञानगुणात्, तेन तज्जातम्—

५९३. कालेण पुच्छे समियं पयासु, आइक्खमाणो दिवियंस्स वित्तं ।

तं सोयकारी य पुढो पवेसे, संखाणिमं केवलियं समाहिं ॥ १५ ॥

५९३. कालेण पुच्छे समियं पयासु० वृत्तम् । कालेनेति “काले विणए वहुमाणे०” [दशवै० नि० गा० १८६]
२५ णाणाचारो सूयितो ति । सम्यगिति तिविधाए पज्जुवासणताए । प्रजायन्त इति प्रजाः, सम्यग्रजाभ्यः आइक्खमाणं (णो)
“जधा पुणस्स कच्छइ तथा तुच्छस्स कच्छई” [आचा० श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] यथा ईश्वरनिष्क्रान्तस्य तथा
पेलवनिष्क्रान्तस्यापि कथ्यते । दिवियो णाम दोहि वि राग-दोसेहिं रहितो, भवान्तस्य तज्ज्ञानम्, ज्ञानघनानां हि साधूनां
किमन्यद् वित्तं स्यात् ? । स तु गीतव्यो पुच्छितव्वो, इतरो उप्पध पि देसेज्ज । तं सोयकारी य, तमिति यत् कथ्यते,
श्रोतसि करोतीति श्रोतःकारी ग्रहीतेत्यर्थः, गृहाति । अथवा श्रोत्रेण गृहीत्वा हृदि करोतीति श्रोतःकारी, श्रुत्वा वा करोतीति
३० श्रोतःकारी । पुढो पवेसे ति पृथक् पृथक् पुणो पुणो वा पवेसे हृदयं पुढो पवेसे, “सहस्रगुणिता विद्याः शतशः
परिवर्तिताः ।” [पत्तेयं वा पत्तेय पवेसे पुढो पवेसे, त जधा-उस्सग्गे उस्सग्गं अववाते अववातं,

१ अपस्समाणे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ सूरितस्सा खं २ पु २ । सूरितस्स ख १ पु १ ॥ ३ सिंघंसि ख १ ख २
पु २ ॥ ४ यणे वि प० ख १ ॥ ५ चक्खुणेव ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ६ तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जे य
पाणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ७ जते तेसु परिव्वएज्जा, मण० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ समतं ख २ ॥
९ पदासु ख १ । पतासु ख २ पु १ ॥ १० दवियस्स ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ संखाइमं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

एवं ससमये ससमयं परसमये परसमयं वा, अतिक्रान्ते अतिक्रान्तकालम् । सङ्ख्यायते येन तत् सङ्ख्यानम् । केवलिन इदं कैवलिकम् । समाधिरुक्तः ॥ १५ ॥

५९४. अस्सि सुठिच्चा तिविधेण तापी, एतेसु या संति-निरोधमाहु ।

ते एवमक्खंति तिलोगदंसी, ण भूय एतं ति पमादसंगं ॥ १६ ॥

५९४. अस्सि सुठिच्चा० वृत्तम् । अस्मिन्निति यद् गुरुकुलवासे वसता श्रुतं गुणितं च, सुदु स्थित्वा सुठिच्चा, 5
दुविधाए सिक्खाए अप्पमादे समिति-गुत्तीसु अ एसकाळं यथा साम्प्रतं तथैष्यकालमपि यावदायुः एतेसु त्ति एतेष्वेव
समिति-गुत्त्यप्रमादेषु धम्म-समाधि-मार्गेषु च वर्त्तमानस्य शान्तिर्भवति, इहान्यत्र च सौख्यमित्यर्थः, सर्वकर्मशान्तिर्वा,
शान्तस्य च सतः सर्वकर्मनिरोधो भवति, अनाश्रव इत्यर्थः । अथवा समित्यादिषु अप्रमादस्थानेषु यान-चिट्ठोक्तानि तेसु
वर्त्तमानस्य कर्मोद्यनिरोधो भवति । क एवमाख्याति ? उच्यते, ते एवमक्खंति, ते इति ते तीर्थकराः, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्या-
ख्यांस्त्रीन् लोकान् पश्यन्तीति त्रिलोकदर्शिनः, ऊर्ध्वादि वा त्रिलोकं पश्यति । तस्माद् गुरुकुलवासे वसतः समित-गुत्तस्य 10
प्रमादरहितस्य शान्तिर्भवति कर्मनिरोधश्च । तेन ण भूय एतं ति पमादसंगं, एतदिति यदुक्तं असमितित्वमगुत्तत्वं च ।
प्रमाद एव सङ्गः, संगो वा रथावक्खोरो मोक्खमगास्स । एवं गुरुकुलवासी दवियस्स वित्तं [सूत्र ५९३] ॥ १६ ॥

५९५. णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं, पडिभाणवं होति विसारंदे य ।

आदाणमट्ठी वोदाण मोणं, उवेच्च सुद्धे ण उवेति मारं ॥ १७ ॥

५९५. णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं० वृत्तम् । निशम्येति गृहीत्वा गुणयित्वा, निशम्य वा सम्यक् पौर्वापर्येण 15
समीक्ष्य, अर्थमिति श्रुतार्थं बन्ध-मोक्षार्थं वा । तास्तान् प्रति अर्थान् भातीति प्रतिभा, पभणति वा पतिभा श्रोतृणा
संगयोच्छेत्ता । विशारदः स्वसिद्धान्तज्ञानकः । आदाणमट्ठी आदीयत इत्यादानम्, ज्ञानादीनि आदानानि, आदानेन
यस्यार्थः स आदानार्थी । वोदानं विदारणं तपः । मौनं सयमः । आदानार्थी वोदानं मौनं च उपेत्येति प्राप्य दुविधाए
सिक्खाए गुरुकुलवासी प्रमादरहितः सुद्धे त्ति निरुपवेन सम्यग्दर्शनाधिष्ठितेन वोदानेन मौनेन उपेत्य सुद्धेन, न प्रतिषेधे,
न उवेति त्ति, मारं मरत्यस्मिन्निति मारः-संसारः, उक्कोसेण वा सत्तऽट्ठ भवगाहणाइं मरेज्ज ॥ १७ ॥ एव सो घहुस्सुतो 20
जातो जो वुत्तो “अस्सि सुठिच्चा” [सूत्र ५९४] यच्च पठितं-“णिसम्म से भिक्खु समीहमट्ठं” [सूत्र ५९५] देशदर्शनं
कुर्वन्नभ्युद्यतमेगतारं प्रतिपत्तुकामेण वा गुरुणा आचार्यत्वे स्थापितः समीक्षितो वा, एके अनेकादेशात् अभिधीयते—

५९६. संखाय धम्मं च वियागरेंति, बुद्धा हु ते अंनकरा भवंति ।

ते पारगा दोण्ह विमोयणाए, संसोधिगा पण्हमुदाहरंति ॥ १८ ॥

५९६. संखाय धम्मं च वियागरेंति० वृत्तम् । संखाए त्ति धर्मं ज्ञात्वा श्रुतं धर्मं वा कथयति, सिस्स-पडिच्छगाणं 25
धर्मकथां च कथयति । अथवा संख्यायेति खेत्तं कालं परिसं सामत्थं चऽप्पणो वियाणित्ता परिकथयति । अथवा “के अयं
पुरिसे ? कं च णये ?” [भाचा० श्रु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५], अथवा संख्यायेति एतन्मात्रस्यायं श्रुतस्य योग्यः, अतः पर
शक्तिर्नास्ति, सत्यां वा शक्तौ जत्तिय प्रचरति तत्तियं गहिय एवं संख्याय । अव्वोच्छित्तिकरे त्ति एवमादिभिः प्रकारैः
सख्याय धम्मं वागारयन्ता [बुद्धा] बुद्धवोधितास्ते आचार्याः कम्माणं अंतं करेंतीति अंतकराः, अन्यांश्च कारयन्ति, यतः
पारगाः । ते पारगा दोण्ह विमोयणाए, ते इति सख्याय धर्मं व्याकरयन्तः पारं गच्छतीति पारगाः, आत्मनः परस्य च 30
दोण्ह वि विमोयणाए पारं गच्छति । मोचनाः ससारमोचनाः । कतरे ते ? जं संसोधिगा पण्हमुदाहरंति सम्यक् समस्तं

१ ताती ख १ ख २ पु १ । ताई पु २ ॥ २ भुज्जमेतं ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ३ समीहियट्ठं वृ० वी० । समीहमट्ठं ख १
खं २ पु १ पु २ ॥ ४ रंते या ख १ । रण या पु २ । रंते ता ख २ पु १ ॥ ५ सुद्धे ण उवेति मोक्खं ख १ ख २ पु १ पु २
वृ० वी० । सुद्धे ण उवेति मारं वृपा० वीपा० ॥ ६ संखाए ख १ ॥ ७ धियं पं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥
सूय० सु० ३०

वा सोधिया संसोधिया, पृच्छंति तमिति प्रश्नः, पूर्वापरेण समीक्षितुं आत्म-परशक्तिं च ज्ञात्वा द्रव्यादीनि च तथा “केऽयं पुरिसे” [आचा० शु० १ अ० २ उ० ६ सू० ५] त्ति परिचितं च सुत्तं कातूण—

आयरियादेसा धारितेण अत्येण [गुणिय]सरितेण । तो संघमज्झयारे वेवहरितुं जे सुहं होति ॥ १ ॥

[व्यव० उ० ३ भा० गा० ३५९ पत्र ७१]

5 अच्छिदपसिण-वागरणा अकेवली केवली वा, रयणकरंडगसमाणा कुत्तियावणभूता कथा चोदस-दस-णवपुन्वी जाव दसकालियं ति ससाधितुं अवोच्छिन्नं करोति ॥ १८ ॥ तं पुण कथेतो—

५९७. णो छादएज्जा ण य लूसिता वा, माणं ण सेवन्ति पगासए वा ।

ण यावि पण्णे परिहास कुज्जा, ण याऽऽसिसावाय वियौकरेज्जा ॥ १९ ॥

५९७. णो छादएज्जा० वृत्तम् । मत्सरित्वेनार्थं नो छादयेत्, पात्रस्य धर्मस्य कथां कथयन् न सद्भूतगुणान्
20 छादयेत्, न वा वायणायरियं छादयेत् । लूसितं भ्रममित्यर्थः । लूसिता णाम अवसिद्धान्तं कथयति सिद्धान्तविरुद्धं वा ।
माणं ण सेवन्ति प्रज्ञामानमाचार्यमानं वा सशयान् वाऽऽत्मनः परस्य वा छेतुं न मदं कुर्यात्, न वा प्रकाशयेदात्मानम्
यथाऽहमाचार्यः कथको बहुश्रुतो वा । ण यावि पण्णे परिहास कुज्ज त्ति प्रज्ञावान् प्राज्ञः न चेदृशीं कथां कथयेद् येन
श्रोतुरात्मनो वा हास्यमुत्पद्यते, अपरियच्छते वा परे अण्णधा वा बुज्झमाणे न प्रज्ञामदेन परिहास कुर्यात्, “यथा राजा
तथा प्रजा” [] इति कृत्वा न सर्वत्रैव परिहास । ण याऽऽसिसावाय त्ति “शंसु स्तुतौ” तस्य
15 आशीर्भवति, स्तुतिवादमित्यर्थः, न तद्दान-वन्दनादिभिस्तोषितो ब्रूयात्—आरोग्यमस्तु ते दीर्घं चाऽऽयुः, तथा सुभगा
भवाष्टपुत्रा, इत्येवमादीनि न व्याकरेत् । एवं वाक्समितः स्यात् ॥ १९ ॥ किंनिमित्तमाशीर्वादो न वक्तव्यः ? उच्यते—

५९८. भूताभिसंकाए दुगुंछमाणे, ण णिव्वहे संतपदेण गोयं ।

ण किंचिमिच्छे मणुए पयासुं, असाधुधम्माणि ण संठवेज्जा ॥ २० ॥

५९८. भूताभिसंकाए दुगुंछमाणे० वृत्तम् । मा भूद् भूतानि अभिसङ्केयुः सावद्याभिधायिनः अत इदमपदिश्यते—
20 भूतानि यस्य सावद्यवचनस्य शङ्कन्ते न तेन वचनेन णिव्वहे, संयमे निर्गच्छेदित्यर्थः, न वाऽनेन वचनेन णिव्वहे, संयमं
निर्गालयेदित्यर्थः । मज्ज्यत इति मन्त्रः वचनम्, मन्त्र एव पद मन्त्रपदम्, अथवा मन्त्रा इति विद्या-मन्त्रादयो गृह्यन्ते, तेन
मन्त्रपदेन [न] निव्वहे । गुप्यत इति गोत्रं संयमः सप्तदशविध अष्टादश च शीलाङ्गसहस्राणि इति, अस्माद् गोत्रान्न
तद्विधं वचो ब्रूयाद् यत्र निर्वहेत्, षट् काया वा गोत्रम्, यत्र गुप्यते तान् न निर्वहेत्, गोत्राद् जीवितादित्यर्थः । तच्च
गोत्रमाचरन् कथेन्तो वा ण किंचिमिच्छे ण कित्ति-वण्ण-सद्-सिलोगट्ठताए कधिज्ज धम्मं । मनुष्य इति स एव कथकः ।
25 प्रजा[यन्त] इति प्रजाः, यासां कथ्यते तासु प्रजासु, स्त्रियो वा प्रजाः, न कीर्त्तिमिच्छेत् । असाधूनां धर्माः तान्
असाधुधर्मान् ण संठवेज्जा, ते च दर्प-मदा-ऽहङ्कारादयः, अथवा न तत् कथयेद् येन असाधुधर्माणां “सन्धानं” भवति
पचन-पाचनादीनाम्, असयतदानादि वा कुतीर्थिकान् वा प्रशंसति ॥ २० ॥ किञ्च—

५९९. हासं पि णो ‘संधए पावधम्मं, ओये तँहीयं फरुसंऽभिजाणे ।

णो तुच्छए ११णो य पकंथएज्जा, अणाइले या अविरुद्धसेवी ॥ २१ ॥

१ गुणियऽखरिएण व्यवहारभाष्ये पाठ ॥ २ ववहरियव्वं अणिस्ताए व्यवहारभाष्ये पाठ ॥ ३ छादते णो वि य लूस-
तेज्जा, माणं ण सेवेज्ज पगासणं च ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ न याऽऽसिसावाद् ख २ पु २ वृ० वी० । ण आसिसा-
वाद् ख १ ॥ ५ ‘यागरे’ ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ ‘सिसा वयंति’ “शंसु चूसप्र० ॥ ७ मणुते ख २ पु १ पु २ । मणुओ
ख १ ॥ ८ संवदेज्जा ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । संधएज्जा चूपा० ॥ ९ संधये ख १ । संधति खं २ । संधते पु १ ॥
१० ‘धम्मे’ ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ११ तहत्तं खं १ । तहितं ख २ पु १ ॥ १२ फरुसं वियाणे ख १ ख २ पु १
वृ० वी० ॥ १३ णो च विकंथतिज्जा, अणाइले या अकसाइ भिक्खू खं २ पु १ पु २ वृ० वी० । णो वि पकंथदेज्जा, अणातिले
या अकसादि भिक्खू ख १ ॥

५९९. हासं पि णो संधए० वृत्तम् । हास्येनापि न पापधर्मं सन्वयेत्—ययेदं छिन्दत भिन्दत वा खाद मोद वा, अथवा हास्येनापि न प्रगंसयेत् कुप्रवचनानि । गाक्यं ब्रुवते—अहो ! तुब्भं सुदिट्ठं जं वरचोह्वा वट्ठंति, सुहं चेव घम्मं तुब्भे करेह । यद्यपि सोल्लण्ठ तथापि न वक्तव्यम्, मा भूदन्येषां पात्रबुद्धिः स्यात्, गोमहं खज्जति गोचम्मेषु वधं । ओये त्ति रागद्वेपरहितः, न विगंतव्वं सद्धूतम् । फरुसं अभिजाणे त्ति, रागद्वेपवन्धनाभावात् फरुषः संयमः, कर्मणामनाश्रय इत्यर्थः, तथ्यं संयमम्, अभिमुखं जानाति यथा सो वाग्दोषान्न विराध्यते, यथा वा वार्यते तथा च कथयति, अथवा कथयन् कथां ५ लव्धिगर्वितो न भवति, नैवार्यपदं किञ्चिद्द्वन्धा गर्वितो भवति, जघा तुच्छस्स कघेति तगहारगस्स वि तथा राज्ञोऽपि प्रकथनो नाम न धर्मकथित्वेनान्येन वा आत्मानं कथयति श्लाघयतीत्यर्थः, अपरिच्छंतं वा नावकंथेति, चमढयतीत्यर्थः, तथाऽन्येषामपि सयतानामुद्गुस्सती । अधवा न तुच्छेनाऽऽत्मानं पदेन प्रकथयति—यथाऽहमीदृशो अनन्यसदृशो वा । अणाइले त्ति न धर्मं देशमानो आतुरो भवति, चोदितो वा आकुलन्याकुलीभवति, अपरियच्छन्ते वा परे सिद्धान्ता- विरुद्धानि सेवते इति अविरुद्धसेवी, न च विरुद्ध्यते तेन सह यस्य कथयति ॥ २१ ॥ किञ्च—

10

६००. संकेज्जं वा संकितभाव भिक्खू, विभज्जवायं च वियाकरेज्जा ।

भासादुगं सम्मसमुद्धिते हि, वियागरेज्जा संमयाऽऽसुपण्णे ॥ २२ ॥

६००. संकेज्ज वा किं पुण (वा संकित)भाव भिक्खू० वृत्तम् । यच्छङ्कितमस्य ज्ञानादिषु तन्न कथयति, अपष्टः पृष्ठो वा शङ्केत शङ्कितभावः—एवं तावद् ज्ञायते, अतः परं जिना जानन्ति । भावो नाम ज्ञानम्, शङ्कितज्ञानमित्यर्थः, न च तद् भाषते कथयति वा येनान्यस्य शङ्का भवति । विभज्यवादो नाम भजनीयवादः । तत्र शङ्किते भजनीयवाद एव १५ वक्तव्यः—अहं तावदेवं मन्ये, अतः परमन्यत्रापि पुच्छेज्जसि । अथवा विभज्यवादो नाम अनेकान्तवादः, स यत्र यत्र यथा युज्यते तथा तथा वक्तव्यः, तद्यथा—नित्या-ऽनित्यत्वमस्तित्वं वा प्रतीत्यादि । किं कथयति ? केन वा कथयति ?—सत्या असत्यामृषा च भासादुगं सम्मसमुद्धिते हि पढम-चरिमाओ दुवे भासाओ सम्मं समुद्धिते, ण मिच्छोवद्धिते, जघा उदाहमारगो, चोदकबुद्ध्या वा वैतण्डिकाः, वाकरेज्जा समये त्ति सम्यग्, आशुप्रज्ञः उक्तः ॥ २२ ॥ किञ्च—

६०१. अणुगच्छमाणे वितथंऽभिजाणे, तहा तहा साहु अकक्खेणं ।

20

ण क्कत्थई भास विहिंसइज्जा, णिरुद्धं वा वि ण दीहइज्जा ॥ २३ ॥

६०१. अणुगच्छमाणे वितथंऽभिजाणे० वृत्तम् । तस्यैवं कथयतः कश्चिद् ग्रहण-धारणासम्पन्नः यथोक्तमेवावितथं गृह्णाति, कश्चित्तु मन्दमेधावी वितथंऽभिजाणति, तत्कं मन्दमेधसं तथा तथा तेन प्रकारेण हेतु-दृष्टान्तोपसंहारैः यथा यथा प्रतिबुध्यते तथा तथा साधु सुष्ठु प्रतिबोधयेत् । न चैनं कर्कशभिर्गिराभिरभिद्वन्यात्—धिग् मूर्ख । किं किं तवार्थेन स्थूरबुद्धेः ? एवं वाचाए कक्कसं, कायेनापि न क्रुद्धमुखः हस्त-वक्त्रौष्ठविकारैर्वा, मनस्तु नेत्र-वक्त्रविकारेण अनादरेण गृह्यते, सर्वथा २५ अकर्कशे । किञ्च—न क्रुद्धवद् वाचं क्वचित् स्वसमये परसमये वा तथोत्सर्गा-ऽपवादयोः ज्ञानादिषु द्रव्यादिप्रज्ञापनायां वा न कुत्रचिद् भाषां विहन्सेत्, कर्कशः परुष-मृषावादादिदोषः । तस्य वाऽबुद्ध्यमानस्य श्रोतुर्न कुत्रचिद् भाषां विहन्सेत्—अहो ! भक्ता लक्ष्यन्ते, न निन्देदित्यर्थः । निरुद्धं वाऽर्थमर्थान्ख्यानं वा न दीर्घं कुर्यात् अधिकार्थैः, “सो अत्यो वत्तव्वो जो अत्यो अक्खरेहिं आरुढो ।” [

] । किञ्चित् सूत्रम्—

अण्णक्खरं महत्थ ण्क [चतु] मंगो जो जघा परुवेज्जा । इदि ! महता चढगरत्तेण अत्थं कथा हणति ॥ १ ॥ 30

[

] ॥ २३ ॥ किञ्च—

१° ज्ञ याऽसंकितभाव खं १ पु १ पु २ वृ० दी० । °ज्ञ वा संकितभाव खं २ ॥ २ वियागरेज्जा ख १ ख २ पु १ ॥ ३ भासं दुयं ख २ ॥ ४ घम्मसमुं खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ५ समतासुपण्णे ख १ ख २ वृ० दी० । समताए पण्णे पु १ ॥ ६ कच्छई ख २ ॥ ७ दीहतिज्जा ख १ । दीहएज्जा ख २ पु १ ॥

६०२. समालवेज्जा पडिपुण्णभासी, णिसामियं समियाअट्ठदंसी ।

आणाए सिद्धं वयणंऽभिज्जे, कंखेज्ज या पावविवेग भिक्खू ॥ २४ ॥

६०२. समालवेज्जा० वृत्तम् । सोभणं संगयं वा लवेज्जा । पडिपुण्णभासी अट्ठ-अक्खरेहिं अहीनं अक्खलितं अमिलितं । निसामियं जघा गुरुसगासे निशान्तं समीक्षितं वा बहुशः तथा सम्यगर्थदर्शी कथयति । समिया नाम सम्यग् ५ यथा गुरुसकाशादुपधारितम्, सम्यग् अर्थं पश्यन्ति समियाअट्ठदंसी, नाहमाचार्य इति कृत्वा । सन्ति वा श्रोतारः यत् किञ्चित् कथयितव्यं तेण हि आणाए सिद्धं वयणं, आज्ञा यथा गुरुणोपदिष्टं तथैवोपदेष्टव्यम्, आज्ञासिद्धं नाम यथोपधारितम् न स्वेच्छाविकल्पितम्, वचनमिति सुत्तमत्यो वा, विविधं जुंजेज्ज । कथं ? उत्सग्गे उत्सगं अववाते अववातं, एवं ससमये ससमयं परसमये परसमयं । तदेवं युज्यमानः कंखेज्ज या पावविवेग भिक्खू, कथं मम वाचयतः पापविवेकः स्यात् ? न च पूजा-सत्कार-गौरवादिकारणाद् वाचयति ॥ २४ ॥ किञ्च—

10

६०३. अधावुइताइं सुसिक्खएज्जा, जएज्जसु णातिवेलं वुएज्जा ।

से दिट्ठिमं दिट्ठि ण लूसएज्जा, से जाणई भासितुं तं समाधिं ॥ २५ ॥

६०३. अधावुइताइं सुसिक्खएज्जा० वृत्तम् । यथोक्तानि अधावुइताणि, सुट्ठु सिक्खमाणे सूत्रा-ऽर्थपदानि दुविधाए सिक्खाए । जएज्जसु त्ति घडेज्जसु परकमिज्जसु आसेवणासिक्खाए । अतिप्रसक्तलक्षणनिवृत्तये व्यपदिश्यते—णातिवेलं वुएज्जा, वेला नाम यो यस्य सूत्रस्यार्थस्य धर्मदेशनाया वा कालः, वेला मेरा, तां वेलां नातीत्य ब्रूयादित्यर्थः । एवंगुणजातीयः 15 से दिट्ठिमं स इति स यथाकालवादी यथाकालचारी च दृष्टिमानिति सम्यग्दृष्टिः सपक्खे परपक्खे वा कथां कथयन् तत् कथयेत् जेण दरिसणं ण लूसिज्जइ, कुतीर्थप्रशंसाभिः अपसिद्धान्तदेशनाभिर्वा न श्रोतुरपि दृष्टिं दूषयेत्, तथा तथा तु कथयेत् यथा यथाऽस्य सम्यग्दर्शनं भवति स्थिरं वा भवति । यश्चैवंविधः स जानीते उपदेष्टुं ज्ञानादिसमाधि-धर्म-मार्गं चारित्रं जानीते ॥ २५ ॥ स एवम्—

20

६०४. अलूसए ण य पच्छण्णभासी, णो सुत्तमंत्यं च करेज्ज अण्णं ।

सत्थारभत्ती अणुवीचि वादं, सोउं च सम्मं पडिवादएज्जा ॥ २६ ॥

६०४. अलूसए ण य पच्छण्णभासी० वृत्तम् । अलूसकः सिद्धान्ता-ऽऽचारयोः प्रकटमेव कथयति, न तु प्रच्छन्न-वचनैस्तमर्थं गोपयति, अपरिणतं वा श्रोतारं प्राप्य न प्रच्छन्नमुद्घाटयति, अपवादमित्यर्थः, मा भूत् “आमे घडे णिहितं०” [], किञ्च—अणुकंपाए दिज्जति । न सूत्रमन्यत् प्रद्वेषेण करोति अन्यथा वा, जघा “रण्णो भत्तंसिणो जत्थ” [] । प्रओ नाम अर्थः, तमपि नान्यथा कुर्यात्, जघा—“आवंती केआवंती” [आचा० शु० 25 १ अ० ५ उ० १ सू० १] एके थावंता तं लोणा विप्परामसंति । सूत्रं सर्वथैवान्यथा न कर्त्तव्यम्, अर्थविकल्पस्तु स्वसिद्धान्ता-विरुद्धो अविरुद्धः स्यात् । किमन्यथा क्रियते ?, उच्यते, सत्थारभत्तीए शासतीति शास्ता, शास्तरि भक्तिः सत्थारभक्तिः, स भवति सत्थारभक्तिः । अणुविचिणंतु अणुविचितेऊण, वदनं वादः, तदनुविचिन्त्य वदेत् । तच्च श्रुत्वा सम्यग् अन्येभ्यः रिणपरिमोक्खी “पडिवादएज्जा तदिदं पडिवादयेत् पडिवादएज्जा सूत्रमर्थं धर्मकथां वा ॥ २६ ॥

१ णिसामिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ २ सुद्धं खं १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ ३ “मिज्जे ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ संघेज्ज या पाव” ख १ । अभिसंघए पाव” ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ अहावुतिताइ ख १ । अहाउइयाइं पु २ वृ० वी० ॥ ६ जएज्जया णातिवेलं वदेज्जा ख १ ख २ वृ० वी० । जयेज्जया णाइवेलं वतेज्जा पु १ । जयज्जया नाइवेलं वइज्जा पु २ ॥ ७ लूसतेज्जा ख २ पु १ ॥ ८ “सत्ते ख २ पु १ ॥ ९ णो पच्छ” ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० “मण्ण च करेज्ज ताई ख १ पु २ वृ० वी० । “मंत्यं च करेज्ज अण्णं ष्णा० ॥ ११ अणुवीचि ख १ ख २ पु १ ॥ १२ सुयं च सम्मं पडिवातएज्जा ख २ पु १ पु २ । सुयं च सम्मं पडिवाययंति ख १ ॥ १३ पवाएज्जा चूसप्र० ॥

स एवं गुर्वाराधनायां वर्त्तमानः—

६०५. से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च, धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ ।

आदेज्जवक्के कुसले [य] पंडिते, से अरिहति भासितुं तं समाधिं ॥ २७ ॥
ति वेमि ॥

॥ चउद्दसमं गंथज्झयणं सम्मत्तं ॥ १४ ॥

5

६०५. से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च० वृत्तम् । स इति स ग्रन्थवान्, सुद्धं परिचितं अविज्ञामेलितं च, उपधानवानिति तपोपधानवान् । धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ, आज्ञाग्राह्या आगमेनैव प्रज्ञापयितव्याः, दार्ष्टान्तिकोऽपि हेतूदाहरणोपसंहारैः । अथवा तत्र तत्र इति स्वसमये परसमये वा, तथा ज्ञानादिषु द्रव्यादिषु वा, उत्सर्गा-उपवादयोर्वा यत्र यत्र तत् तथा द्योतयितव्यम् । आदेज्जवक्के आदेयवाक्य इति ग्राह्यवाक्यः । प्रत्यक्षः परोक्षज्ञानी वा खेदण्णे कुसले पंडिते, स एव अरिहति भाषितुं समाधिम्, समाधिरुक्ता धर्मो मार्गश्चेति ॥ २७ ॥

10

॥ ग्रन्थाध्ययनं चतुर्दशमं समाप्तम् ॥ १४ ॥

१५

[पण्णरसमं जमतीतज्झयणं]

आयाणिज्जयणस्स चत्तारि अणुओगहारा । अधियारो आयाणचरित्ते । णामणिप्फण्णे दुविधं णाम—आदाणिजं
ति वा संकलितज्झयणं ति वा वुच्चति । तत्थ गाधा—

५ आदाणे गहणम्मि य णिक्खेवो होति दोण्ह वि चउक्को ।
एगडं णाणडं च होज्ज पगतं तु आदाणे ॥ १ ॥ १२५ ॥

आदाणे० गाधा । एते तु आदाण-गहणे किमेकार्थे स्यातां उत नानार्थे ?, उच्यते—अभिधानं प्रति नानार्थे
शक्नेन्द्रवत्, अर्थं तु प्रति एकोऽर्थः, तदेवाऽऽदानं तदेव च ग्रहणम्, यथा पुत्रमादाय गच्छति पुत्रं गृहीत्वा गच्छतीति नार्थो
व्यतिरिच्यते । आदान-ग्रहणयोः एकैकं चतुर्विधं—नामादानं ण्क । उच्यते तावद् वित्तमेवादानम्, तेन भृत्या गृह्यन्ते तदेव
१० चाऽऽदीयते । प्रशस्तभावादानं [मिदं] मेवाध्ययनम् । द्रव्यग्रहणेऽपि गलो हि मत्स्यस्य ग्रहणम्, पाशकूटो मृगस्येति । भावग्रहणं
तु यो येन भावेन गृह्यते प्रशस्तेनाप्रशस्तेन वा, [अप्रशस्तेन] सिंहो मृगान् गृह्णाति, प्रशस्तेन साधुः शिष्यान् गृह्णाति । यो वा
येन भावेन गृह्यते, यथा दस्युः परस्वं चौरभावेन, उपशमभावेन शिष्यो गृह्यते । आदानमुक्तम् । इदाणि संकलिका—सा वि णामादि
चतुर्विधा । द्रव्ये संकला कुंडलगमादीया वद्धा वद्धा सकलिता वुच्चति । भावसंकला इणमेव अज्झयणं ॥ १ ॥ १२५ ॥

॥ जं पढमस्संतिमए वितियस्स तु तं भवेज्ज आदिम्मि ।

१५ एतेणाऽऽदाणिजं एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ २ ॥ १२६ ॥

॥ २ ॥ १२६ ॥ कर्हिचि सुत्तेण संकला भवति, कर्हिचि अत्येण, कर्हिचि उभयेण वि । यत्तच्चैवं तेण आदिरेव
णिक्खित्वा । स च—

णामादी ठवणादी दवादी चेव होति भावादी ।

दवादी पुण दवस्स जो सभावो सए ठाणे ॥ ३ ॥ १२७ ॥

२० णामादी ठवणादी० गाधा । दवादी णाम जो जस्स दवस्स सभावो होति, उत्पाद इत्यर्थः, क्षीरं हि क्षीरभावात्
परिणमद् दधित्वेनोत्पद्यते, य एव क्षीरनाशः स एव दधिद्रव्यादिकालः । एवं यद् यद् द्रव्यं यस्मिन् यस्मिन् काले आत्म-
भाव प्रतिपद्यते तस्य द्रव्यस्याऽऽदिर्भवति ॥ ३ ॥ १२७ ॥ उक्ता द्रव्यादिः । भावादित्स्तु—

आगम-णोआगमतो भावातीतं दुँहा उवदिसंति ।

णोआगमतो भावे पंचविहो होइ णायवो ॥ ४ ॥ १२८ ॥

२५ आगमणोआगमतो० गाधा । णोआगमतो भावादी पंचण्ह महव्वयाणं जो पढमताए पडिवज्जणकालो ॥ ४ ॥ १२८ ॥

आगमतो पुण आदी गणिपिडगं होति वारसंगं तु ।

गंथ सिलोगो^१ पाद पद अक्खराइं च तत्थाऽऽदी ॥ ५ ॥ १२९ ॥

॥ जमईयं सम्मत्तं ॥ १५ ॥

१ होति पं खं १ ॥ २ ए वीयं ख १ ॥ ३ गमियं भावाईयं खं १ ॥ ४ दुहा ववइसंति ख १ वृ० ॥ ५ गमिओ
भा^१ खं १ ॥ ६ गो य पया य अक्ख^१ ख १ वृ० । गो पद पाद अक्ख^१ ख २ पु २ ॥

आगमतो पुण आदी गणिपिडगं० गाथा । सव्वस्स सुअणाणस्स आदी सामाइयं, तस्स च “करेसि” त्ति पदमादी, तस्स वि ककारो आदी । दुवाळसंगस्स य आयारो, तस्स वि सत्थपरिण्णा, तीए वि पढमुद्देसओ, तस्स वि “सुत्तं मे आउसं । तेणं” [आचा० शु० १ अ० १ उ० १ सू० १] तस्स वि सुकारो । इमस्स वि सुअक्खंधस्स समयो, तस्स वि पढमुद्देसतो, तस्स वि सिलोगो पादो पदं अक्खरं ति ॥ १२९ ॥ णामणिप्फण्णो गतो । सुत्ताणुंगमे सुत्तमुच्चारेतव्वं । स एवं गुरुकुलवासी गंधं ति सिक्खमाणो शिक्षापद केवलज्ञानमुत्पाद्य—

६०६. जमतीतं पडुप्पणं आगमिस्सं च जाणति ।

सव्वं मण्णति मेधावी दंसणावरणंतए ॥ १ ॥

६०६. जमतीतं पडुप्पणं० सिलोगो । यदिति द्रव्यादीनि चत्वारि, त अतीतद्वाए दव्वादिचतुष्कं सव्वं जाणति केवलं जाव सव्वभावे पासति केवली, एवं पडुप्पणं, अणागते वि भावे ज्ञानम्, तस्माद् भावतो जानीते । सव्वं मण्णति मेधावी, सर्व्वमिति सर्व्वं द्रव्यादिचतुष्कं युगपत्काले वा सर्व्वम्, मेराए धावति मेधावी । कस्माद्धेतोः जानीते ?, उच्यते, 10 दंसणावरणंतए चउण्ह घातिकम्माणं, दर्शनग्रहणाद् ज्ञानस्य ग्रहणम् ॥ १ ॥ स एवम्—

६०७. अंतए वित्तिगिंछाए संजाणति अणेलिसं ।

अणेलिसस्स अक्खाया ण से होति तहिं तहिं ॥ २ ॥

६०७. अंतए वित्तिगिंछाए० सिलोगो । अत्रोभयेनापि सङ्कलिका, वित्तिगिंछा नाम सन्देहज्ञानम्, तेसु तेसु णाणंतरेसु त्ति तस्स अंतए वित्तिगिंछाए, समस्तं जानाति संजाणति, न ईदृशं अणेलिसं, अतुल्यमित्यर्थः । तस्यैवविधस्य 15 अणेलिसस्स अतुल्यस्याऽऽख्याता दुर्लभः ॥ २ ॥

६०८. तहिं तहिं सुअक्खातं से अ सच्चे अणेलिसो ।

सदा सच्चेण संपण्णो मेत्तिं भूतेसु कप्पए ॥ ३ ॥

६०८. तहिं तहिं सुअक्खातं० सिलोगो । तासु तासु णरगादिगतिसु, तत्र तत्रेति सूत्रा-डर्थ-स्वसमयोत्सर्ग-द्रव्यादिषु वा, अथवा तहिं तहिं ति न तस्य तासु णरगादिगतिसु सुलभो भवति यच्चासावाख्याति । से अ सच्चे अणेलिसो अवितथो । 20 सच्चे कथम् ?—

वीतरागा हि सर्वज्ञा मिथ्या न ब्रुवते वचः ।

यस्मात् तस्माद् वचस्तेषा तथ्यं भूतार्थदर्शनम् ॥ १ ॥

[

]

संयमो वा सत्यः । सदा सच्चेण संपण्णो वचनेन तपः-संयम-ज्ञानसत्येन वा । कस्मात् सत्यं सयमः ? येन यथा- 25 वादिनः तथाकारिणो भवन्ति यथोद्दिष्टं चास्य सत्यं भवति । स एव सत्यवान् मेत्तिं भूतेसु कप्पए करोतीत्यर्थः, आत्मवत् सर्वभूतेषु यतते ॥ ३ ॥ सा चैवं भवति—

६०९. भूतेसु ण विरुज्जेज्ज एस धम्मे वुसीमतो ।

वुसीमं जगं परिण्णाए अस्सिं जीवितभावणा ॥ ४ ॥

६०९. भूतेसु ण विरुज्जेज्ज० सिलोगो । भूताणि तस-थावरणि, तैर्न विरुध्येत । विरोधो विग्रहः तदुपघातो 30 वा । एस धम्मे वुसीमतो, वुसीमांश्च भगवान्, तस्य अयं धर्मः । साधुर्वा वुसीमान् । जगं परिण्णाए दुविधाए परिण्णाए । कस्मिन्निति ? अस्मिं धर्मे आजीवितादात्मानं भावयति पणवीसाए भावणाहिं वारसहिं वा ॥ ४ ॥ किञ्च—

१ च णायगो ख १ वृ० दी० । च नातओ ख २ पु १ पु २ ॥ २ मण्णति तं ताती दं० ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ३ विदिगिं० पु १ ॥ ४ ए से जां खं २ पु १ पु २ वृ० दी० । ए स जां ख १ ॥ ५ सच्चे सुयाहिए ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ६ सता ख १ ॥ ७ भूतेहिं कप्पते ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ८ भूतेहिं ण ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० दी० ॥ ९ ण्णात ख १ खं २ ॥

६१०. भावणा-जोगसुद्धप्पा जले णावा व आहिया ।

णावा व तीरसंपत्ता संवकम्मा तिउट्ठति ॥ ५ ॥

६१०. भावणा-जोगसुद्धप्पा० सिलोगो । भावनाभिर्योगेन शुद्ध आत्मा यस्य स भवति भावणा-जोगसुद्ध प्पा । अथवा भावनासु योगेषु च यस्य शुद्धात्मा । यथा जलेऽन्तर्नैर्गच्छन्ती तिष्ठन्ती वा न निमज्जति, स एवं हि णावा व तीर-
५ संपत्ता यथाऽसौ निर्यामिकाधिष्ठिता मारुतवशात् तीरं प्राप्नोति उपायाद् यथा, तथाऽऽयतचारित्रवान् जीवपोतः तपः-सयम-मारुतवशात् सज्ज्ञानकर्णधाराधिष्ठितः ससारतीरमवाप्य सर्वकर्मभ्यो तिउट्ठति छिद्यते इत्यर्थः ॥ ५ ॥ किञ्च—

६११. अतिउट्ठती त मेधावी जाणं लोगस्स पावगं ।

खिंज्जंति पावकम्माणि णवं कम्ममकुवओ ॥ ६ ॥

६११. अतिउट्ठती त मेधावी० सिलोगो । अतीव व्रुत्यत अइउट्ठइ अतीव वा वट्ठति अतिउट्ठति, जाणमाणो
१० असंजमलोगस्स पावगं यथा पच्यते कर्म, तस्य पापानि जानानस्य तपःस्थितस्य खिंज्जंति पावकम्माणि पूर्ववद्धानि संयमेन निरुद्धाश्रवस्य सतः नवानि कर्माणि अकुर्वतः ॥ ६ ॥ तस्यैवोपरतस्य—

६१२. अकुव्वतो णवं णत्थि कम्मं णाम विजाणतो ।

णच्चाण से महावीरे जे ण जाइ ण मज्जती ॥ ७ ॥

६१२. अकुव्वतो णवं णत्थि० सिलोगो । अकुर्वतो णवं कर्म, निरुद्धेसु आसवदारेसु नाम परोक्षस्तवा(सूचा)दिषु,
१५ कर्म णाम कुतः ? अकुर्वतः कर्मणां नामापि नास्ति, विजानतो हि कर्म कर्मनिर्जरोपायांश्च कुतो बन्धः स्यात् ? । एवं कर्म तत्फलं संवरं निर्जरोपायांश्च णच्चाण से महावीरे इति आयतचारित्र्य महावीर्यवान् सर्वकर्मक्षये सति न पुनरायाति न वा मज्जते संसारोदयौ, न वा कर्म निर्णीयते ॥ ७ ॥ आश्रवद्वारैर्वा स्यात् कातरो सो—

६१३. ण मज्जते महावीरे जस्स णत्थि पुंरयो ।

वायू व जालमंचेति पियो लोगस्स इत्थितो ॥ ८ ॥

६१३. ण मज्जते० सिलोगो । महावीरे जस्स णत्थि पुरेस्यो, पूर्ववद्धं कर्मेत्यर्थः, पावाहं कम्माहं जस्सऽत्थि
२० पुरेकताई । स्यात्—कतरे आश्रवा ये निरोध्याः ? उच्यते—अन्नहाद्याः । तदेव दुश्चरत्वाद्पदिश्यते—वायू [व] जालं अंचेति, यथा वायुः दीपज्वालां अंचेति कंपेति णोलसतीत्यर्थः, एव स भगवान् प्रियः, [यथा] लोकस्य स्त्रियः, अंचेति त्ति वा णामेति त्ति वा एगद्वं, न ताभिरुद्धते, एताश्च स्त्रियो नाऽऽसेव्याः ॥ ८ ॥ किञ्च—

६१४. इत्थीओ जे ण सेवन्ति आदिमोक्खा हु ते जणा ।

तेजणा बंधणुम्मुक्का णावकंखन्ति जीवितं ॥ ९ ॥

25

६१४. इत्थीओ जे ण सेवन्ति० सिलोगो । स्त्रियोऽपि त्रिविधकरणयोगेनापि ण सेवन्ते, आदि-मध्याऽवसानेषु आयतचारित्तभावपरिणताः [तेजनाः] ते जणा बंधणुम्मुक्का, ते जना इति ते साधवो महावीरा कामादिवंधणातो मुक्का णावकंखन्ति जीवितं असंजम-कसायादिजीवितं ॥ ९ ॥

१° संपण्णा ख २ पु १ पु २ ॥ २ सव्वदुक्खा ति° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ तिउट्ठती उ मे° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ४ लोगंसि ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ तिउट्ठति ख १ ख २ पु २ वृ० वी० । तुट्ठति पु १ ॥ ६ णत्थी ख १ ॥ ७ विजाणति ख १ पु १ वृ० वी० ॥ ८ विण्णाय से ख २ वृ० वी० ॥ ९ मिज्जती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० मिज्जती ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । मिज्जती वृणा० ॥ ११ पुरेकडं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १२ वाउ व ख २ पु १ पु २ । वाउ व्व ख १ ॥ १३ जालमंचेति पिया लोगंसि इ° ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १४ आतीमो° खं १ ॥

६१५. अंतीतं पिच्छतो किच्चा अंतं पावंति कम्मणं ।

कम्मणा सम्मुह्वभूतो जे मग्गमणुसासति ॥ १० ॥

६१५. [अतीतं पिच्छतो किच्चा० सिलोगो ।] अणवकंखमाणा अणागतमसंयमजीवितं, वट्टमाणं णिरुंभित्ता, शेषमतीत, तं अतीतं पिच्छतो किच्चा असयमजीवितं, अंतं पावंति सर्वकर्मणाम् । कहां ? जेण कम्मणा सम्मुह्वभूतो येनासौ कर्मानिकस्य क्षपणाय सम्मुखीभूतः, न पराङ्मुखः, जेणिमं णाण-दंसण-चरित्त-तवसजुत्तं मग्गमणुसासति अण्णेसि ५ च कययति, आत्मानं चानुशासते ॥ १० ॥

६१६. अणुसासति पुढो पाणे वुसिमं पूय णाऽऽसंसति ।

अणासते सदा दंते दढे आरतमेहुणे ॥ ११ ॥

६१६. अणुसासति पुढो पाणे० सिलोगो । अनुशासन्तो कथेत्तो “पृथु विस्तारे” पुढइ ति पुढो विस्तरेण पुनः पुनर्वा पाणे अणुशासति आयतचरित्तभावो, वुसिमं पूयं णाऽऽसंसति ण पत्येति । किञ्च-अणा[सते] सदा दंते अना-10 श्रवो अनाश्रयो वा, पुनरपि पठ्यते-“अणासवे सदा दंते” सदा नित्यकाले दंते इंदिय-गोइदिहहि दंते । मूलत्तरगुणेषु मूलगुणधारी [गरी]यस्त्वाद् गृह्यते-आरतमेहुणे उपरतमैशुन इत्यर्थः ॥ ११ ॥

६१७. णीयारे व ण लिजेज्जा छिण्णसोते^१ अणाइले ।

अणाइले सदा दंते^२ संधिं पत्ते अणेलिसं ॥ १२ ॥

६१७. णीयारे व ण लिजेज्जा० सिलोगो । णिकरणं दण्डः, दण्डस्थानमेतद् व्यवसानं बन्धनस्थानं च इत्यतः 15 तत् स्थानं न लीयते निकारतं न लिजेज्ज । छिण्णसोते, सोतं प्राणातिपातादि [इ]न्द्रियाणि वा रागादयश्च अणाइले ति अणातुरेण छिदितव्वं । पुनरपि पठ्यते च-“अणाइ(१३)ले” स एवमनाकुलः सदा दान्तः । सन्धानः सन्धिः, भाव-सन्धिर्मानुष्यम्, कर्मसन्धिः कर्मविवरः, ज्ञानादीनि च भावसन्धिः । प्राप्तः अणेलिसं अनुल्यमित्यर्थः ॥ १२ ॥ तस्स य—

६१८. अणेलिसस्स खेतण्णे ण विरुज्जेज्ज केणयि ।

मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतए ॥ १३ ॥

20

६१८. अणेलिसस्स खेतण्णे० सिलोगो । तस्य [१अ]सदृशस्य अधर्मस्य खेतण्णे जाणणे ण विरुज्जेज्ज केणयि सपक्ख-परपक्खेण वा । तं तु मणसा वयसा चेव योगत्रितय-करणत्रयेण अंतए इति यावत्कर्मान्तो वा भवान्तो वा ॥ १३ ॥ एवंविधो वा—

६१९. से चक्खु लोगस्सिधं जं कंखाय करेति अंतगं ।

अंतेण खुरो वहती चक्कं अंतेण लोद्वती ॥ १४ ॥

६१९. से चक्खु लोगस्सिधं० सिलोगो । स भव्यमनुष्याणां चक्षुर्भूतः । यः किं करोति ? जे कंखाय करेति 25 अंतगं, काङ्क्षा नाम प्रार्थना कामभोगाशा, अंताणि च सेवति । स्यात् को गुणः ? इत्यतः पुनः पठ्यते-अंतेण खुरो वहती, अन्तेनेति धारया, नान्यतः । चक्कं अंतेण लोद्वती चक्रमप्यन्तेन लोद्वति ॥ १४ ॥ इयमर्थसङ्कलिका—

६२०. अंताणि धीरा सेवंति तेण अंतकरा इहं ।

इह माणुस्सए ठाणे धम्ममाराहंगा णरा ॥ १५ ॥

१ जीवित पिद्धतो खं १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ २ कम्मणा ख १ ख २ पु १ पु २ वृपा० ॥ ३ सम्मुहीभूता जे ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । सम्मुह्वभूता जे ख १ ॥ ४ अणुसासणं पुढो पाणी वसुमं पूयणासए । अणासते जते दंते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । पाणे ख १ ख २ पु १ पु २ । अणासवे चूपा० ॥ ५ णीयारे य ण लीपज्जा ख २ पु १ पु २ । णीयारे व ण लीपज्जा ख १ ॥ ६ सोयमणा ख १ ॥ ७ संधि पत्ते मणे ख २ । संधीपत्तमणे ख १ ॥ ८ चेव चक्खुमं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ९ से हु चक्खू मणुस्साणं जे कंखाए तु अतए । खं १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ १० राहिउं णरा ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥

६२०. [अंताणि धीरा० सिलोगो] । अंताइं आरामोद्यानानि वसत्यर्थम्, अन्तप्रान्त-भूतानि आहारार्थम्, कर्माश्रवांश्च न सेवन्ते, न तेषु वर्तन्ते इत्यर्थः । तेनैव प्रान्तसेवित्वेनाऽऽयतचारित्रकर्मोऽन्तकरा भवन्ति इह धर्मे । स्यादिदम्-धर्मान्तमासाद्य कुत्रान्तकरा भवन्ति ? उच्यते-इह माणुस्सए ठाणे मनुष्यभवे, अथवा स्थानेग्रहणात् कर्मभूमिः गन्भवकंति-संखेज्जवासाउयत्तं च गृह्यते । धर्ममाराधका नाम अंत(अत्त)धर्मं चारित्रधर्मं च आराधयन्ति ॥ १५ ॥ तमाराध्य—

६२१. णिट्ठितट्ठा व देवा वा उत्तरीए इमं सुतं ।

सुतं च मेयमेगेसिं अमणुस्सेसु णो तथा ॥ १६ ॥

६२१. णिट्ठितट्ठा व देवा वा० सिलोगो । “ऋ गतौ” इत्यस्यार्थो भवति, संसारार्थः कर्मार्थः विषयार्थ इत्यादि, णिट्ठितट्ठा निष्ठानं च येषां ज्ञानादयोऽर्थाः गतास्ते भवन्ति णिट्ठितट्ठा, सिद्ध्यन्ते इति । तदभावे देवा उत्तरीयं ति अणुत्तरो-ववादिया[दि]कप्पेसु वा उववज्जमाणा इन्द्र-सामानिक-त्रायल्लिशकादिपूतरीकेषु स्थानेषूपपद्यन्ते, नाऽऽभियोग्या इत्यर्थः ।
10 अज्जसुहम्मो जंतुं भणति—इति मया सुयं तित्थगरसगासातो, न स्वेच्छयोच्यते । इदं चान्यत्—सुतं च मेयमेगेसिं, च अनुकर्षणे, एवं मया श्रुतं यदुक्तं ‘साधवः सिध्यन्ति अणुत्तरा वा भवन्ति’ । इदं च श्रुतम्—अमणुस्सेसु णो तथा, अमनुष्याः तिस्रो गतयः, न तास्वन्तं कुर्वन्ति यथा मनुष्येषु । शाक्या वा ब्रुवन्ति—‘अनागामिनो देवा भवन्ति, ते हि देवा नान्तं (‘देवा अनागत्यान्तं) कुर्वन्ति’ । अस्माकं तु—‘नो अनागत्यान्तं कुर्वन्ति’ इत्यतस्तद्व्युदासार्थं अमणुस्सेसु नो तथा, यथा अन्येषामिति वाक्यशेषः ॥ १६ ॥

15 अथ न यथाऽमणुष्येषु सर्वनिर्जरा भवति नो तथा अमणुस्सेसु तेषु देसणिज्जरा [ण] भवति । उक्तं हि—“सर्वोऽपि संसारान्तः स्यात्” [किं तद् ज अमणुस्सेसु णो तथा भवति ? उच्यते—

६२२. अंतं करंति दुक्खाणं इहमेगेसि आहितं ।

आघातं पुण एगेसिं दुल्लभेऽयं समुस्सए ॥ १७ ॥

६२२. अंतं करंति दुक्खाणं० सिलोगो । अमनम् अन्तः । दुःखानि कर्माणि । इहेति इह प्रवचने । एकेषां न
20 सर्वेषाम्, अस्माकमेवं आहितं आख्यातम् । किञ्च—आघातं पुण एगेसिं, आघातं आख्यातम्, पुनः विशेषणे, नान्येषाम्, एके वयमेव । किमाख्यातम् ? दुल्लभेऽयं समुस्सए, समुच्छ्रीयते इति समुच्छ्रयः शरीरम्, समुच्छ्रितानि वा ज्ञानादीनि ॥ १७ ॥ किञ्च—

६२३. इतो विद्धंसमाणस्स पुणो संबोधि दुल्लभा ।

दुल्लभा य तदच्चा जे धम्मट्ठीविदितपरा-ऽपरा ॥ १८ ॥

25 ६२३. इतो विद्धंसमाणस्स० सिलोगो । इत इति इतो मनुष्यात् । विद्धंसमाणे विद्धत्ये । धर्माद्धि विद्धंसमाणस्स उक्कोसेण अवड्ढेण पोगगलपरियट्ठेण बोधी लब्धमिति, माणुस्सं पि उक्कोसेण असंखेज्जा पोगगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जति-भागेण । किञ्च दुल्लभा य तदच्चा जे, अर्चा लेश्या, तद्येति तेन प्रकारेण, तथा अर्चा येषां ते इमे तदच्चा, यथा तीर्थकरा विसुद्धार्चाः, अथवा यथा प्रतिपत्तौ लेश्या तथा चात्यन्तं भवति दुल्लभा, बहुमाणपरिणामा अवट्ठितपरिणामा वा इत्यर्थः । धर्म एवार्थः, परं शोभनम्, तद्यथा—मोक्षो मोक्षसाधनानि च, अपरं अशोभनं मिथ्यादर्शना-ऽविरत्यज्ञानादि, धर्मार्थस्य
30 विदितं परा-ऽपरं यैस्ते दुल्लभा. धम्मट्ठीविदितपरा-ऽपराः ॥ १८ ॥ के ते ?—

६२४. जे धम्मं सुद्धमक्खंति पडिपुण्णमणेलिसं ।

अणेलिसस्स जं ठाणं तस्स जम्मकहा कुतो ? ॥ १९ ॥

६२४. जे धम्मं सुद्धमक्खंति० सिलोगो । सुद्धं निरुपहं । आख्यान्ति चानुचरन्ति च । पडिपुण्णं नाम सर्वतो विरतं पडिपुण्णं अहाख्यातं चारित्रम् । अणेलिसं अतुल्यम्, न कुधर्मज्ञानादिभिस्तुल्यम् तमनेलिसं आख्यान्ति चानुचरन्ति च । तस्य अतुल्याचारस्य कुतो जन्मकथा भवति ? ज्ञातो वा ? इति । अथवा कथास्वपि तस्य जन्मकथा नास्ति ॥ १९ ॥

अत एवोच्यते—

६२५. कुतो कदायि मेधावी उप्पज्जंति तथागता ? ।

तथागता य अपडिण्णा चक्खू अत्तस्सऽणुत्तरा ॥ २० ॥

६२५. कुतो कदायि मेधावी० सिलोगो । कुत इति कुतस्तस्य अनन्धनस्य वीजाङ्कुरवत् कदाचिदिति सव्वमणागत-कालं उप्पज्जति ? त्ति, न पुनरुत्पद्यते मनुष्यत्वेनान्यतरेण वा जन्मना, तथागता अथाख्यातीभूता मोक्षगता वा । के तथागता ? उच्यते—तथागता य [प्रन्याय ६४००] अपडिण्णा तीर्थकराः, चमहणात् केवलिनो गणधराश्च, अपडिण्णा अप्रतिज्ञाः, अनाशंसिन इत्यर्थः, परं आत्मनश्चक्षुर्भूता देशकाः नायकाः, अनुत्तरा ज्ञानादिना ॥ २० ॥ स्यात् केनैतदुक्तम् ? उच्यते—

६२६. अणुत्तरे य ठाणे से कासवेण पवेदिते ।

जं किच्चा णिव्वुता एगे णिट्ठं पावंति पंडिँए ॥ २१ ॥

६२६. अणुत्तरे य ठाणे से० सिलोगो । ठाणं आयतनं चरित्तद्वाणं । काश्यपसगोत्रेण वर्द्धमानेन । तस्य किं फलम् ? उच्यते—जं किच्चा णिव्वुता एगे, णिव्वुता उवसंता । निष्ठानं निष्ठा तं णिट्ठाणं । पण्डितः पापाङ्गीनः पण्डितः, अनेके एकादेशः ॥ २१ ॥

६२७. पंडितो वीरियं लद्धुं णिग्घायाय पवत्तए ।

धुणे पुव्वकंनं कम्मं णवं चावि ण कुव्वति ॥ २२ ॥

६२७. पंडितो वीरियं लद्धुं० सिलोगो । पंडियं वीरियं संजमवीरियं तपोवीरियं च, तं लब्ध्वा कर्मनिर्घातनाय प्रवर्त्तते । केन ? आयतचारित्रेण । धुणे पुव्वकतं कम्मं तपसा धुनाति पूर्वकृतं कर्म, संयमेन च न नवं कुरुते ॥ २२ ॥

संयतात्मा तु सन्—

६२८. ण कुव्वति महावीरे अणुपुव्वकडं रयं ।

रयसा सम्मुहीभूता कम्मं हेच्चाण जं मतं ॥ २३ ॥

६२८. ण कुव्वति महावीरे० सिलोगो । णाणवीरियसंपण्णो अणुपुव्वकडं णाम मिच्छत्तादीहिं कम्महेत्तुहिं वट्टंतेण अत्तुसमयकृतं रीयते इति रजः । किञ्च—रयसा सम्मुहीभूता, तस्यानुपूर्वकृतस्य रजसः क्षपणाय परीषहाणां च परानीकस्येव सम्मुखीभूताः । अथवा “सम्मुहा उद्धृताः” उत्तीर्णा इत्यर्थः । कम्मं हेच्चाण जं मतं कर्म हित्वा क्षपयित्वेत्यर्थः, जं मतं ति यन्मतं यदिच्छितं सर्वसाधुप्रार्थितं स्यात् ॥ २३ ॥ किं तत् ? उच्यते—

६२९. जं मतं सव्वसाधूणं तं मतं सल्लगत्तणं ।

साधइत्ताण तं तिण्णा देवा वा अभविंसु ते ॥ २४ ॥

१ कताइ ख २ पु १ पु २ । कयाति ख १ ॥ २ °क्खू लोगस्सऽणु° ख १ खं २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ य खं २ पु २ ॥ ४ पवेइते ख २ पु १ पु २ ॥ ५ णिव्वुडा खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ६ पंडिया ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ७ पवत्तणं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ८ °कडं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ ९ सम्मुहुभूता च्छा० ॥ १० साहत्तिताण खं १ ॥

६२९. जं मतं सव्वसाधूणां० सिलोगो । यत् सर्वसाधुमतं तदिदमेव णिगंथं पावयणं सर्वकर्मशल्यं कृन्ततीति छिनत्तीत्यर्थः । साधइत्ताण तं तिण्णा आराधयित्वेत्यर्थः, णवविधाए आराधणाए तिण्णा संसारकंतरं । सावसेसकम्माणो वा देवा वा अभविंसु ते, तीर्णा इत्यतिक्रान्तका निर्वृता देवाश्च अभविष्यन्नित्यतिक्रान्त एवमभविष्यन् उच्यते ॥ २४ ॥

६३०. अभविंसु पुरा 'वीरा आगमिस्सावि सुव्वता ।

दुण्णिबोधस्स मग्गस्स अंतं पादुकरा तिण्ण ॥ २५ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ जमतीतं सम्मत्तं ॥ १५ ॥

६३०. अभविंसु पुरा वीरा० सिलोगो । विराजन्त इति वीराः । साम्प्रतं तरन्ति देवा वा भवन्ति । अनागते व्यपदिश्यते—आगमिस्सा वि सुव्वता तरिष्यन्ति देवा वा भविष्यन्ति । के ते ? उच्यते—दुण्णिबोधस्स मग्गस्स, नियतं निश्चितं वा दुःखं निबोध्यते दुर्णिबोधः ज्ञानादिमार्गः । अंतं पादुकरा अमनमन्तः, प्रादुष्कुर्वन्तीति । तरमाणा तीर्णा इति ॥ २५ ॥

॥ आदानीयं पंचदसमध्ययनं जमतीतं पि बुच्चति ॥ १५ ॥

१६

[सोलसमं गाहासोलसगज्झयणं]

गाहज्झयणस्स चत्तारि अणुओगदारा, अधिकारो अप्पगंथेण पिंडगवयणेण—जं पण्णरससु वि य अज्झयणेसु भणितं [तं] सव्वं इधं सूहज्झइ । णामणिप्फण्णे एगपदं गाह त्ति ॥

णामं ठवणागाधा दव्वगाधा य भावगाधा य ।

5

पत्तय-पोत्थयलिहिता होति इमा दव्वगाधा तु ॥ १ ॥ १३० ॥

णामं ठवणा० गाधा । पत्तय० गाधद्वं । वतिरित्ता दव्वगाहा पत्तय-पोत्थयलिहिता । जधा—

वीर-वसभ-माराणं कमलदलाणं चतुण्ह णयणाणं ।

मुणिवइ । मुणियविसेसा अच्छीसु तुमं रमइ लच्छी ॥ १ ॥

[

]

10

अयवा इमा चेव गाथा यस्सिन्नेव [पत्रे] पुस्तके वा लिखिता ॥ १ ॥ १३० ॥

होति पुण भावगाधा सागारुवयोगभावणिप्फण्णा ।

मधुराभिधाणजुत्ता तेणं य गाहं ति णं वेत्ति ॥ २ ॥ १३१ ॥

होति पुण भावगाधा० गाहा । सुओवओगो सागारोवयोगो त्ति काऊण खयोवसमियं सव्वं सुतं ति कातूण खयोव-समियणिप्फण्णा । सा पुण मधुराभिधाणजुत्ता, चोयंतो वा पुच्छंतो वा परियट्ठंतो वा गायतीति गीयते वा गाधा ॥ २ ॥ 15 १३१ ॥ अस्या निरुक्तम्—

गाधीकता यं अत्था अधवा सामुद्दएण छंदेण ।

एएण होती गाधा एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ ३ ॥ १३२ ॥

गाधीकता य अत्था० गाधा । ग्रन्थता इत्यर्थः । अधवा सामुद्दएण छंदेण [एएण] होति गाधा एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ ३ ॥ १३२ ॥

20

पण्णरससु अज्झयणेसु पिंडितत्थेसु जे अवितहं ति ।

पिंडितवयणेणत्थं गहेति जम्हा ततो गाधा ॥ ४ ॥ १३३ ॥

पण्णरससु अज्झयणेसु पिंडित० गाधा । गाथालक्खणवद् इति तो गाधा, पण्णरससु वि अज्झयणेसु पिंडितत्था अवितथं इहं सूयिता । तस्मि एवं पिंडितवयणेण गाधीकते अत्थे जतितव्वं घडियव्वं गंतव्वं च तेण पंथोवदेसणा ततो गाधा ॥ ४ ॥ १३३ ॥

25

सोलसमे अज्झयणे अणगारगुणाण वण्णणा भणिया ।

गाधासोलसणामं अज्झयणमिणं ववदिसंति ॥ ५ ॥ १३४ ॥

॥ गाहासोलसमं अज्झयणं समत्तं ॥ १६ ॥ समत्तो सूयगडस्स पढमो सुयक्खंधो ॥ १ ॥

सोलसमे अज्झयणे० गाधा । एवमेतेसु वि सोलससु वि गाधासोलसएसु यथोक्ताधिकारिकेषु अणगारगुणा वर्णन्ते, अगुणांश्च दर्शयित्वा प्रतिपिध्यन्ते । येन तेषां षोडशानामध्ययनानां गाधा सोलसमीति तेनोच्यते गाथाषोडशानि ॥ ५ ॥ १३४ ॥ णामणिप्फणो गतो । सुत्ताणुगमे सुत्तमुच्चारेतव्व—

६३१. अहाह भगवं-एवं से दंते दविए वोसट्टकाये त्ति वच्चे । माहणे त्ति वा

१ समणे त्ति वा २ भिक्खु त्ति वा ३ गिगंगे त्ति वा ४ ॥ १ ॥

६३१. अहाह भगवं० सूत्रम् । अथेत्ययं मङ्गलवाची आनन्तर्ये च द्रष्टव्यः । यदिदमुदितं पञ्चदशानामध्ययनानामन्तरे वर्तते, आदौ मंगलं “बुद्धेज्ज” [सूत्र १] त्ति, इहाप्यथशब्दः अन्ते, तेन सर्वमङ्गल एवायं श्रुतस्त्वन्यः । भगवानिति तीर्थकरः एवमाह, जे एतेसु पण्णरससु य अज्झयणेसु साधुगुणा वुत्ता तेसु वि जघावत्थितो । तत्थ पढमज्झयणे ससमय-परसमयविदू सम्मत्तावत्थितो १ वित्तिज्झयणे णाणादीहिं विदालणीएहिं कम्मं विदालंते २ ततिए जहाभणिते उवसग्गे १० सहमाणो ३ तत्थ वि अत्थीपरीसहो गरुओ त्ति तज्जयकारी चत्थे ४ पंचमे णरए णरगवेदणाहिंते उव्वियमाणो तप्पा-योगकम्मविरत्तो ५ छट्ठे जघा भट्टारएण जतितं एव जतमाणो, अवि य—

तित्थय्यो सुरमहिओ चउणाणी सिज्झितव्वयधुवम्मि । अणिगूहितवल-विरिओ तवोवर्धाणेसु उज्जमति ॥ १ ॥

किं पुण अवसेसेहिं दुक्खक्खयकारणां सुवितथेहिं । होइ ण उज्जमितव्वं सपच्चवायम्मि माणुस्से ? ॥ २ ॥

[आचा० नि० गा० २७८-७९] ६,

१५ सत्तमे कुसीलदोसे जाणेतो ते परिहरितो सुसीलावत्थिओ ७ अट्ठमे पंडितविरियसंपण्णो ८ णवमे धम्मभणितं धम्मम-णुचरंतो ९ दसमे संपुण्णसमाधिजुत्तो १० एक्कारसमे सम्मं भावमगपवण्णो ११ वारसमे कुतित्थियदरिसणाणि जाणमाणो असइहंतो १२ तेरसमे सिस्सगुण-दोसविदू सिस्सगुणे णिसेवमाणो १३ चोइसमे पसत्थभावगंथभावितप्पा १४ पण्णरसमे आयतचरित्तावत्थितो १५, एवंविधो भवति दंते दविए वोसट्टकाये त्ति वच्चे, तत्थ दंते इंदिय-णोइंदियदमेणं, इंदियदमो सोइंदियदमादि पंचविधो, णोइंदियदमो क्रोधणिग्गहादि चतुर्विधो । दविए राग दोसरहितो । वोसट्टकाए त्ति अपडिकम्म-२० सरीरो, उच्छट्टसरीरे त्ति वुत्तं होति, [इति] एवंविधो वाच्यः । माहणे त्ति वा समणे त्ति वा भिक्खु त्ति वा [गिगंगे त्ति वा] मा हणह सव्वसत्तेहिं भणमाणो अहणमाणो य माहणो भवति १ । मित्ता-ऽरिसु समो मणो जस्स सो भवति समणो, अथवा “णत्थि य से कोइ वेसो पिओ व०” । [अजु० पत्र २५६ तथा आचा० नि० गा० ८६८] २ । “भिदिइ विदारणे” धु इति कर्मण आख्या, तं भिंदंतो भिक्खू भवति ३ । वज्झ-ऽब्भंतरातो गंधातो गिगगतो गिगंगथो ४ । एवमेतेगट्ठिया माहणणामा चत्तारि, वंजणपरियाएण वा किंचि णाणत्तं, अत्थो पुण सो धेव ॥ १ ॥

२५

६३२. पडियाहु-भंते ! कथं दंते दविए वोसट्टकाए त्ति वच्चे ? माहणे त्ति वा समणे

त्ति वा भिक्खु त्ति वा गिगंगे त्ति वा ? तं णो ब्रूहि महामुणी ! । इति विरतसव्वपाव-कम्मो पिज्ज-दोस-कलह-अवभक्खाण-पेसुण्ण-परपरिवाद-अरति-रति-मायामोस-मिच्छा-दंसणसल्ले विरते समिते सहिते सदा जते णो कुज्जे णो माणी माहणे त्ति वच्चे १ ॥ २ ॥

६३२. पडियाहु भंते ! ० सिलोगो (सूत्रम्) । सिस्सो पडिभणति, आयरियं पुच्छति त्ति यं होति । अथवा आहुः

३० गणधराः—भंते ! त्ति भगवतो तित्थगरस्स आमंतणं । कथं दंते दविए ? कथमिति परिग्रहे, कथमसौ पण्णरसज्झयणेसु वि दंते दविए वोसट्टकाए स वाच्यः, माहणे त्ति वा क्व ? तं णो ब्रूहि महामुणी !, तदिति तत्कारणं ब्रूहि मे महामुने ! ।

१ भगवं-दंते खं १ पु १ पु २ ॥ २ वुच्चे ख २ पु १ पु २ ॥ ३ अत्र सूत्रे त्ति स्थाने सर्वत्र इ वर्तते खं १ ख २ पु १ पु २ ॥ ४ विरित्तो वा० मो० ॥ ५ यरोचउणाणी सुरमहिओ सिं आचा० नि० पाठ ॥ ६ घाणम्मि उं आचा० नि० पाठ ॥ ७ णा सुविहिण्हिं आचा० नि० पाठ ॥ ८ पडिआह खं १ खं २ पु १ पु २ ॥ ९ इति विरते सव्वं ख १ ख २ पु १ पु २ ॥ १० दी० ॥ १० कम्मोहिं पिं वृ० दी० ॥ ११ एक इति चतु सङ्ख्यायोक्तोऽक्षराङ्क ॥

एवं पुच्छितो भगवं पडिभणति-इति विरतसव्वपावकम्मो, इति एवंविधेण पकारेण जे एते अज्झयणेसु गुणा वुत्ता तहिं वुत्तो विरतसव्वपावकम्मो, सव्वसावज्जजोगविरतो त्ति भणितं होति । अथवा विरतसव्वपावकम्मो त्ति सुत्तेण चैव भणितं, तं जघा-पिज्ज-दोस-कलह-अब्भक्खाण-पेसुण्ण-परपरिवाद-अरति-रति-मायामोस-मिच्छादंसणसल्ले । तत्थ पेज्जं पेम्मं, रागो त्ति भणितं होति । दोसो अप्रीतिः । कलहो विगहो सपक्ख-परपक्खे वा । अब्भक्खाणं असव्वभूताभिनिवेशो यथा-त्वमिदमकार्षीः । पइसुण्णं करेति पिसुणो । परं परिवदति दुस्सीलादीहिं [परपरिवादो], । अरती धम्मो । अधम्मो रती । ५ मायामोसं मायासहितं यदनृतम् । मिच्छादंसणं—

णत्थि ण णिञ्चो ण कुणति कतं ण वेदेति णत्थि णेव्वाणं । णत्थि य मोक्खोवायो छ म्मिच्छत्तस्स ठाणाइं ॥ १ ॥

[सन्मतितर्क का० ३ गा० ५४]

एतं सल्लं मिच्छादंसणसल्लं । एवमादीसु पावकम्मोसु जो विरतो सो विरतसव्वपावकम्मो । ईरियादीहिं समितो । पाणादीहिं सहितो । सदा सव्वकालं, “यती प्रयत्ने” सर्वकालं प्रयत्नवानिति । णो कुज्जेज्ज, ण माणं करेज्ज । एवंविध-10 गुणजुत्तो वीसत्येहिं सत्थमुग्घाडेहिं ववदिस्सति माहणे त्ति वच्चो भण(ण)ति १ ॥ २ ॥ श्रमणगुणप्रसिद्धयेऽपदिश्यते—

६३३. एत्थ वि समणे अणिस्सिते अणिदाणे आदाणं च अतिवातं च वहिद्धं च कोधं च माणं च मायं च लोभं च पेज्जं च दोसं च, इच्चेवं जातो जातो आदाणातो अप्पणो पदोसंहेतू तातो तातो आदाणातो पुव्वं पडिविरते भवति दंतं दविए वोसट्ठकाए समणे त्ति वच्चे २ ॥ ३ ॥

15

६३३. एत्थ वि समणे० [सूत्रम्] । य एते पापकर्मविरताद्याः माहणगुणा वुत्ता जाव माहणे त्ति, एत्थं गुणगणे समणो त्ति वच्चो । अनेन सूत्रेण इमे चान्ये, तं जघा-अणिस्सिते अणिदाणे, अणिस्सिते त्ति सरीरे काम-भोगेसु य । अणिदाणे त्ति ण णिदाणं करेति । आदाणं च येनाऽऽदीयते तदादानम्, राग-द्वेषौ हि कर्मादानं भवति । अतिवातं च वायुः प्राणा वलं प्राणा इंदियपाणा एभ्यः जो अतिपातः प्राणातिपात इत्यर्थः । वहिद्धं मैथुन-परिग्रहौ, एगग्गहणे सेसाण वि मुसावादा-ऽदत्तादाणाणं गहणं कतं भवति । उक्ता मूलगुणाः । उत्तरगुणास्तु-कोधं च माणं च मायं च लोभं च पेज्जं 20 च दोसं च, इच्चेवं जातो जातो आदाणातो, इति एव इच्चेवं, जतो जतो प्राणातिपाततः सृषावादाद्वा आत्मनः प्रद्वेषहेतून् पश्यति तस्माद् आदानम्, कर्महेतुरित्यर्थः, पुव्वं पडिविरते त्ति पूर्वम् आदावेव ततो विरतो भावप्राणातिपातवेरमणमनु-वर्त्तते, एकग्रहणाच्च सृषावादादिविरतोऽपि । स एवं भवति दंतं इंदियदमेणं, दविओ राग-दोसरहितो, वोसट्ठकाए गच्छवासी गच्छनिर्गतः, समणे इति वाच्यः २ ॥ ३ ॥ भिक्षुरिदानीम्—

25

६३४. एत्थं पि भिक्खू अणुण्णते णावणते दंतं दविए वोसट्ठकाए संविधुणीय विरूवरूवे परीसहोवसग्गे अज्झप्पजोगसुद्धादाणे उवट्ठिते ठितप्पा संखाए परदत्त-भोई भिक्खु त्ति वच्चे ३ ॥ ४ ॥

६३४. एत्थं पि भिक्खू० [सूत्रम्] । जतो पावकम्मविरतादिणो माहणगुणा वुत्ता, एत्थं वि भिक्खू । इमे चान्ये, तं जघा-अणुण्णते णावणते, ण उण्णते अणुण्णते । उण्णओ णामादि चतुर्विधो, दव्वुण्णतो जो सरीरेण उण्णतो, सो भयितो, भावुण्णतो जात्यादिमदस्तब्धो एव स्यात् । अवन्ततोऽपि शरीरे भजितः, भावे तु दीनमना न स्यात्, अलाभेन वा 30 ‘ण मे कोइ पूयेति’ त्ति ण दुम्मणो होज्ज । दंतं दविए वोसट्ठकाए पूर्ववत् । संविधुणीय विरूवरूवे परीसहोवसग्गे

१ च मुसावायं च वहिद्धं ख १ ख २ पु १ वृ० वी० ॥ २ कोहं च लोभं च पु २ । अत्र पाठभेदे “आद्यन्तग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणम्” इति क्रोध-लोभग्रहणे मान-माययोरपि ग्रहण बोद्धव्यम् ॥ ३ जतो जतो ख १ ख २ पु १ ॥ ४ “सहेतुं ततो ततो ख १ खं २ पु १ पु २ ॥ ५ “विरते विरते पाणाइवायाओ दंतं ख २ पु १ पु २ । “विरते पाणाइवाया सिआ दंतं सा० । “विरते सिया दंतं वृ० वी० ॥ ६ पुणगणे चूसप्र० ॥ ७ वातुः पु० ॥ ८ “ण्णते विणीए णामए दंतं ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । “अणुण्णए णावणए महेसी” उत्तरा० अ० २१ गा० २० । “अणुण्णए नावणए अप्पहिद्धे अणावळे ।” दशवै० अ० ५ उ० १ गा० १३ ॥

त्ति, एगीभावेण विधुणीय संविहणीय । विरूवरूवे त्ति अणेगप्पगारे वावीसं परीसहे दिव्वा सउवसग्गे । अज्झप्पजोग-
सुद्धादाणे अध्यात्मैव योगः अध्यात्मयोगः, अध्यात्मयोगेन शुद्धमादत्त इति अज्झत्थजोगसुद्धादाणे । उवट्ठिते संजमुद्धा-
णेण । ठितप्पा णाण-दंसण-चरित्तेहिं । संखाए परिगणेत्ता गुण-दोसे । परदत्तभोइ त्ति परकह-परणिट्ठित फासुएसणिज्जं
मुंजति त्ति । एवंविधो अट्ठविधकम्मभेत्ता भिक्खु त्ति वच्चे ३ ॥ ४ ॥ इदाणि णिगंगथो—

६३५. एत्थ वि णिगंगथे एगे एंगविदू बुद्धे छिण्णसोते सुसंजते सुसमिए सुसा-
माइए आतप्पवादप्पत्ते विदू दुहतो वि सोतपलिच्छण्णे णो पूयणट्ठी धम्मट्ठी धम्मविदू
णियागपडिवण्णे समियं चरे दंते दविए वोसट्ठकाए णिगंगथे त्ति विज्जं । सेवमायाणध
भयंतारो ॥ ५ ॥ त्ति वेमि ॥

॥ गाहासोलसगज्झयणं ॥ १६ ॥ पढमो सुयक्खंधो सम्मत्तो ॥ १ ॥

६३५. एत्थ वि णिगंगथे० [सूत्रम्] । जहदिट्ठेसु ठाणेसु वट्ठति, ते वि य समण-माहण-भिक्खुणो । णिगंगथे किंचि
णाणत्तं, तं जघा—एगे एगविदू, एगे दव्वतो भावतो य, जिणकप्पिओ दव्वेगो वि भावेगो वि, थेरा भावतो एगो, दव्वतो
कारणं प्रति भइता । एगविदू एकोऽहं न च मे कश्चित्, अथवा “एगंतिए विदू” एगंतदिट्ठी ओए, “इणमेव णिगंगथं पाव-
यणं०” [श्रमणप्रति०] नान्यत् । बुद्धि त्ति धम्मो बुद्धो । सोताइं कम्मासवदाराइं, ताइ छिण्णाइं जरस सो छिण्णसोतो ।
लोगे वि भण्णइ—“छिण्णसोत्ता णदि” त्ति । सुट्ठु संजते सुसंजते । सुट्ठु समिए सुसमिए । समभावः सामायिकम्, सोभण-
सामाइए सुसामाइए । आतप्पवादप्पत्ते विदु त्ति, अप्पणो पवादो अत्तप्पवातो, यथा—अस्त्यात्मा नित्यः अमूर्तः कर्ता
भोक्ता उपयोगलक्षणः, य एवमादि आतप्पवादो सो य पत्तेयं जीवेषु अत्थि त्ति, न एक एव जीवः सर्वव्यापी, एवं जानातो
विदु विद्वान् । दुहतो त्ति दव्वतो भावतो य, सोताणि इट्ठियाणि, दव्वतो सकुचितपाणि-पादो । लासुत्तिकारणाणि—
सुणमाणो वि ण सुणति पेच्छमाणो वि ण पेच्छति । भावतो इंदियत्येसु राग-दोसं ण गच्छति ॥ १ ॥

अतो दुहतो वि सोतपलिच्छण्णे । णो पूयणट्ठी णाम ण पूया-सक्कारादि पत्थेति, पूएज्जमाणो वि ण सादिज्जइ
पंचसमितो । धम्मट्ठी णाम धर्ममेव चेष्टते भाषते वा, भुङ्क्ते सेवते, नान्यत् प्रयोजनम् । धम्मविदु त्ति सर्वधर्माभिज्ञः ।
नियागं णाम चरित्तं तं पडिवण्णो । समियं चरे सम्यक् चरेत् । दंते दविए वोसट्ठकाए एवंगुणजातीए णिगंगथे त्ति
विज्जं त्ति, विज्जं त्ति विद्वान् । सेवमायाणध भयंतारो त्ति, स इति निर्देशः, स माहणः समणः भिक्खू णिगंगथे त्ति वा
एवं अनेन प्रकारेण प्रयुक्तः आयाणध, भए गेण्हधि, भयंतारो भए इहलोगादिभयात् त्रातारो ॥ ५ ॥

वेमि त्ति अज्जसुहम्मो जंबुणामं भणति । भगवतो बद्धमाणसामिस्साऽऽदेसेण ब्रवीति, न स्वेच्छयेति ॥

॥ गाथाषोडशकचूर्णिः ॥ १६ ॥

॥ पढमो सुयक्खंधो सम्मत्तो ॥

१ एगंतिए विदू च्छा० । एगंतविदू व्था० ॥ २ संछिण्णसोते ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ३ आयवादं ख १ पु १
वृ० वी० ॥ ४ ०लिच्छिण्णे ख १ ख २ पु १ पु २ वृ० वी० ॥ ५ पूया-सक्कार-लाभट्ठी धम्मट्ठी पु २ वृ० वी० ॥ ६ ससिय ख १
ख २ पु १ पु २ ॥ ७ त्ति वच्चे । से एवमेव जाणह जमहं भयं ख २ पु १ पु २ वृ० वी० । त्ति वच्चे । से एवमायाणह जमहं
भयं ख १ ॥ ८ गाहा सत्त सयाणि । पढमो सुयक्खंधो वीयमागमस्स ख १ ॥

